නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

විභඞ්ග-මූලටීකා

1. ඛන්ධවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

චතුසච්චදසොති චත්තාරි සච්චානි සමාහටානි චතුසච්චං, චතුසච්චං පස්සීති චතුසච්චදසො. සතිපි සාවකානං පච්චෙකබුද්ධානඤ්ච චතුසච්චදස්සනභාවෙ අනඤ්ඤපුබ්බකත්තා භගවතො චතුසච්චදස්සනස්ස තත්ථ ච සබ්බඤ්ඤුතාය දසබලෙසු ච වසීභාවස්ස පත්තිතො පරසන්තානෙසු ච පසාරිතභාවෙන සුපාකටත්තා භගවාව විසෙසෙන ''චතුසච්චදසො''ති ථොමනං අරහතීති . නාථතීති **නාථො,** වෙනෙය්‍යානං හිතසුඛං ආසීසති පත්ථෙති, පරසන්තානගතං වා කිලෙසබ්‍යසනං උපතාපෙති, ''සාධු, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කාලෙන කාලං අත්තසම්පත්තිං පච්චවෙක්ඛිතා''තිආදිනා (අ. නි. 8.7) වා තං තං හිතපටිපත්තිං යාචතීති අත්ථො. පරමෙන චිත්තිස්සරියෙන සමන්නාගතො, සබ්බසත්තෙ වා ගුණෙහි ඊසති අභිභවතීති පරමිස්සරො භගවා ''නාථො''ති වුච්චති. **''සද්ධම්මෙ ගාරවං කත්වා කරිස්සාමී''**ති සොතබ්බභාවෙ කාරණං වත්වා පුන සවනෙ නියොජෙන්තො ආහ **''තං සුණාථ සමාහිතා''**ති. **''පොරාණට්ඨකථානයං විගාහිත්වා කරිස්සාමී''**ති වා එතෙන සක්කච්චසවනෙ ච කාරණං වත්වා තත්ථ නියොජෙන්තො ආහ **''සද්ධම්මෙ ගාරවං කත්වා තං සුණාථා''**ති.

එත්ථ ච ''චතුසච්චදසො''ති වචනං ථොමනමෙව චතුප්පභෙදාය දෙසනාය සමානගණනදස්සනගුණෙන, ''අට්ඨාරසහි බුද්ධධම්මෙහි උපෙතො''ති ච අට්ඨාරසප්පභෙදාය දෙසනාය සමානගණනගුණෙහීති දට්ඨබ්බං. යථාවුත්තෙන වා නිරතිසයෙන චතුසච්චදස්සනෙන භගවා චතුධා ධම්මසඞ්ගණිං දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි, අට්ඨාරසබුද්ධධම්මසමන්නාගමෙන අට්ඨාරසධා විභඞ්ගන්ති යථාවුත්තදෙසනාසමත්ථතාසම්පාදකගුණනිදස්සනමෙතං ''චතුසච්චදසො උපෙතො බුද්ධධම්මෙහි අට්ඨාරසහී''ති. තෙන යථාවුත්තාය දෙසනාය සබ්බඤ්ඤුභාසිතත්තා අවිපරීතතං දස්සෙන්තො තත්ථ සත්තෙ උග්ගහාදීසු නියොජෙති, නිට්ඨානගමනඤ්ච අත්තනො වායාමං දස්සෙන්තො අට්ඨකථාසවනෙ ච ආදරං උප්පාදයති, යථාවුත්තගුණරහිතෙන අසබ්බඤ්ඤුනා දෙසෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතං ධම්මසඞ්ගණිවිභඞ්ගප්පකරණානං දස්සෙන්තො තත්ථ තදට්ඨකථාය ච සාතිසයං ගාරවං ජනයති, බුද්ධාදීනඤ්ච රතනානං සම්මාසම්බුද්ධතාදිගුණෙ විභාවෙති.

තත්ථ චත්තාරි සච්චානි පාකටානෙව, අට්ඨාරස පන බුද්ධධම්මා එවං වෙදිතබ්බා – ''අතීතංසෙ බුද්ධස්ස භගවතො අප්පටිහතං ඤාණං, අනාගතංසෙ...පෙ.... පච්චුප්පන්නංසෙ...පෙ.... ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං ඤාණපුබ්බඞ්ගමං ඤාණානුපරිවත්තං, සබ්බං වචීකම්මං...පෙ. ... සබ්බං මනොකම්මං...පෙ.... ඉමෙහි ඡහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො නත්ථි ඡන්දස්ස හානි, නත්ථි ධම්මදෙසනාය, නත්ථි වීරියස්ස, නත්ථි සමාධිස්ස, නත්ථි පඤ්ඤාය, නත්ථි විමුත්තියා හානි. ඉමෙහි ද්වාදසහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො නත්ථි දවා, නත්ථි රවා, නත්ථි අඵුටං, නත්ථි වෙගායිතත්තං, නත්ථි අබ්‍යාවටමනො, නත්ථි අප්පටිසඞ්ඛානුපෙක්ඛා''ති.

තත්ථ **නත්ථි දවාති** ඛිඩ්ඩාධිප්පායෙන කිරියා නත්ථි. **නත්ථි රවාති** සහසා කිරියා නත්ථි. **නත්ථි අඵුටන්ති** ඤාණෙන අඵුසිතං නත්ථි. **නත්ථි වෙගායිතත්තන්ති** තුරිතකිරියා නත්ථි. **නත්ථි අබ්‍යාවටමනොති** නිරත්ථකො චිත්තසමුදාචාරො නත්ථි. **නත්ථි අප්පටිසඞ්ඛානුපෙක්ඛාති** අඤ්ඤාණුපෙක්ඛා නත්ථි. කත්ථචි පන ''නත්ථි ධම්මදෙසනාය හානී''ති අලිඛිත්වා ''නත්ථි ඡන්දස්ස හානි, නත්ථි වීරියස්ස, නත්ථි සත්තියා''ති ලිඛන්ති.

1. ධම්මසඞ්ගහෙ ධම්මෙ කුසලාදිකෙ තිකදුකෙහි සඞ්ගහෙත්වා තෙ එව ධම්මෙ සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදිවසෙන වුත්තෙ විභජිතුං විභඞ්ගප්පකරණං වුත්තං. තත්ථ සඞ්ඛෙපෙන වුත්තානං ඛන්ධාදීනං විභජනං විභඞ්ගො. සො සො විභඞ්ගො පකතො අධිකතො යස්සා පාළියා, සා **''විභඞ්ගප්පකරණ''**න්ති වුච්චති. **අධිකතොති** ච වත්තබ්බභාවෙන පරිග්ගහිතොති අත්ථො. තත්ථ විභඞ්ගප්පකරණස්ස ආදිභූතෙ ඛන්ධවිභඞ්ගෙ ''පඤ්චක්ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති ඉදං සුත්තන්තභාජනීයං නාම. නනු න එත්තකමෙව සුත්තන්තභාජනීයන්ති? සච්චං, **ඉති**-සද්දෙන පන ආදි-සද්දත්ථජොතකෙන පකාරත්ථජොතකෙන වා සබ්බං සුත්තන්තභාජනීයං සඞ්ගහෙත්වා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති එවමාදි එවංපකාරං වා ඉදං **සුත්තන්තභාජනීය**න්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා එකදෙසෙන සමුදායං නිදස්සෙති පබ්බතසමුද්දාදිනිදස්සකො විය. තත්ථ නිබ්බානවජ්ජානං සබ්බධම්මානං සඞ්ගාහකත්තා සබ්බසඞ්ගාහකෙහි ච ආයතනාදීහි අප්පකතරපදත්තා ඛන්ධානං ඛන්ධවිභඞ්ගො ආදිම්හි වුත්තො.

න තතො හෙට්ඨාති රූපාදීනං වෙදයිතාදිසභාවත්තාභාවා යස්මිං සභාවෙ අතීතාදයො රාසී කත්වා වත්තබ්බා, තස්ස රුප්පනාදිතො අඤ්ඤස්සාභාවා ච හෙට්ඨා ගණනෙසු සඞ්ඛතධම්මානං අනිට්ඨානං සාවසෙසභාවං, න හෙට්ඨා ගණනමත්තාභාවං සන්ධාය වුත්තං. ඡට්ඨස්ස පන ඛන්ධස්ස අභාවා **"න උද්ධ"**න්ති ආහ. න හි සවිභාගධම්මෙහි නිස්සටස්ස අතීතාදිභාවරහිතස්ස එකස්ස නිබ්බානස්ස රාසට්ඨො අත්ථීති. **"රාසිම්හී"**ති සද්දත්ථසහිතං ඛන්ධ-සද්දස්ස විසයං දස්සෙති. **"ගුණෙ පණ්ණත්තියං රුළ්හිය"**න්ති විසයමෙව ඛන්ධ-සද්දස්ස දස්සෙති, න සද්දත්ථං. ලොකියලොකුත්තරභෙදඤ්හි සීලාදිගුණං නිප්පදෙසෙන ගහෙත්වා පවත්තමානො ඛන්ධ-සද්දො සීලාදිගුණවිසිට්ඨං රාසට්ඨං දීපෙතීති. කෙචි පන ''ගුණට්ඨො එත්ථ ඛන්ධට්ඨො''ති වදන්ති. **දාරුක්ඛන්ධොති** එත්ථ පන න **ඛන්ධ**-සද්දො පඤ්ඤත්ති-සද්දස්ස අත්ථෙ වත්තති, තාදිසෙ පන පුඤ්ජාකාරෙ දාරුම්හි දාරුක්ඛන්ධොති පඤ්ඤත්ති හොතීති පඤ්ඤත්තියං නිපතතීති වුත්තං. තථා එකස්මිම්පි විඤ්ඤාණෙ පවත්තො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති ඛන්ධ-සද්දො න රුළ්හී-සද්දස්ස අත්ථං වදති, සමුදායෙ පන නිරුළ්හො ඛන්ධ-සද්දො තදෙකදෙසෙ පවත්තමානො තාය එව රුළ්හියා පවත්තතීති ඛන්ධ-සද්දො රුළ්හියං නිපතතීති වුත්තං.

රාසිතො ගුණතොති සබ්බත්ථ නිස්සක්කවචනං විසයස්සෙව ඛන්ධ-සද්දප්පවත්තියා කාරණභාවං සන්ධාය කතන්ති වෙදිතබ්බං. ''රාසිතො''ති ඉමමත්ථං සද්දත්ථවසෙනපි නියමෙත්වා දස්සෙතුං **"අයඤ්හි ඛන්ධට්ඨො නාම පිණ්ඩට්ඨො"**තිආදිමාහ. කොට්ඨාසට්ඨෙ ඛන්ධට්ඨෙ ඡට්ඨෙනපි ඛන්ධෙන භවිතබ්බං. නිබ්බානම්පි හි ඡට්ඨො කොට්ඨාසොති. තස්මා ''ඛන්ධට්ඨො නාම රාසට්ඨො''ති යුත්තං. යෙසං වා අතීතාදිවසෙන භෙදො අත්ථි, තෙසං රුප්පනාදිලක්ඛණවසෙන තංතංකොට්ඨාසතා වුච්චතීති භෙදරහිතස්ස නිබ්බානස්ස කොට්ඨාසට්ඨෙන ච ඛන්ධභාවො න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

එත්තාවතාති උද්දෙසමත්තෙනාති අත්ථො. **චත්තාරො ච මහාභූතා...පෙ.... රූප**න්ති එවං විභත්තො. කත්ථාති චෙ? එකාදසසු ඔකාසෙසු. ඉති-සද්දෙන නිදස්සනත්ථෙන සබ්බො විභජනනයො දස්සිතො. ඉදඤ්ච විභජනං ඔළාරිකාදීසු චක්ඛායතනන්තිආදිවිභජනඤ්ච යථාසම්භවං එකාදසසු ඔකාසෙසු යොජෙතබ්බං, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපි. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො පන එකාදසොකාසෙසු පුරිමෙ ඔකාසපඤ්චකෙ ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණ''න්ති ඡවිඤ්ඤාණකායවිසෙසෙන විභත්තො, න තත්ථ මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතූති විභජනං අත්ථි. තං පන ද්වයං මනොවිඤ්ඤාණන්ති වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං **"මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතූ"**ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

එවං පාළිනයෙන පඤ්චසු ඛන්ධෙසු ධම්මපරිච්ඡෙදං දස්සෙත්වා පුන අඤ්ඤෙන පකාරෙන දස්සෙතුං **"අපිචා"**තිආදිමාහ. **එත්ථාති** එතස්මිං ඛන්ධනිද්දෙසෙ.

1. රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

2. යං කිඤ්චීති එත්ථ **යන්ති** සාමඤ්ඤෙන අනියමනිදස්සනං, **කිඤ්චීති** පකාරන්තරභෙදං ආමසිත්වා අනියමනිදස්සනං. උභයෙනපි අතීතං වා...පෙ.... සන්තිකෙ වා අප්පං වා බහුං වා යාදිසං වා තාදිසං වා යං කිඤ්චීති නපුංසකනිද්දෙසාරහං සබ්බං බ්‍යාපෙත්වා සඞ්ගණ්හාතීති අඤ්ඤෙසුපි නපුංසකනිද්දෙසාරහෙසු පසඞ්ගං දිස්වා තස්ස අධිප්පෙතත්ථං අතිච්ච පවත්තිතො අතිප්පසඞ්ගස්ස නියමනත්ථං **"රූප"**න්ති ආහ. **යංකිඤ්චීති** සනිපාතං යං-සද්දං කිං-සද්දඤ්ච අනියමෙකත්ථදීපනවසෙන එකං පදන්ති ගහෙත්වා **"පදද්වයෙනපී"**ති වුත්තං.

කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, රූපං වදෙථාති තුම්හෙපි රූපං රූපන්ති වදෙථ, තං කෙන කාරණෙන වදෙථාති අත්ථො, අථ වා කෙන කාරණෙන රූපං, තං කාරණං වදෙථාති අත්ථො. අථෙතෙසු භික්ඛූසු තුණ්හීභූතෙසු භගවා ආහ **"රුප්පතීති ඛො"**තිආදි.

භිජ්ජතීති සීතාදිසන්නිපාතෙ විසදිසසන්තානුප්පත්තිදස්සනතො පුරිමසන්තානස්ස භෙදං සන්ධායාහ. භෙදො ච විසදිසතාවිකාරාපත්තීති භිජ්ජතීති විකාරං ආපජ්ජතීති අත්ථො. විකාරාපත්ති ච සීතාදිසන්නිපාතෙ විසදිසරූපුප්පත්තියෙව. අරූපක්ඛන්ධානං පන අතිලහුපරිවත්තිතො යථා රූපධම්මානං ඨිතික්ඛණෙ සීතාදීහි සමාගමො හොති, යෙන තත්ථ උතුනො ඨිතිප්පත්තස්ස පුරිමසදිසසන්තානුප්පාදනසමත්ථතා න හොති ආහාරාදිකස්ස වා, එවං අඤ්ඤෙහි සමාගමො නත්ථි. සඞ්ඝට්ටනෙන ච විකාරාපත්තියං **රුප්පන**-සද්දො නිරුළ්හො, තස්මා අරූපධම්මානං සඞ්ඝට්ටනවිරහිතත්තා රූපධම්මානං විය පාකටස්ස විකාරස්ස අභාවතො ච ''රුප්පන්තී''ති ''රුප්පනලක්ඛණා''ති ච න වුච්චන්ති. ජිඝච්ඡාපිපාසාහි රුප්පනඤ්ච උදරග්ගිසන්නිපාතෙන හොතීති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච **කුප්පතීති** එතෙන කත්තුඅත්ථෙ රූපපදසිද්ධිං දස්සෙති, **ඝට්ටීයති පීළීයතීති** එතෙහි කම්මත්ථෙ. කොපාදිකිරියායෙව හි රුප්පනකිරියාති. සො පන කත්තුභූතො කම්මභූතො ච අත්ථො භිජ්ජමානො හොතීති ඉමස්සත්ථස්ස දස්සනත්ථං **"භිජ්ජතීති අත්ථො"**ති වුත්තං. අථ වා **රුප්පතීති රූප**න්ති කම්මකත්තුත්ථෙ රූපපදසිද්ධි වුත්තා. විකාරො හි රුප්පනන්ති. තෙනෙව ''භිජ්ජතීති අත්ථො''ති කම්මකත්තුත්ථෙන භිජ්ජති-සද්දෙන අත්ථං දස්සෙති. යං පන රුප්පති භිජ්ජති, තං යස්මා කුප්පති ඝට්ටීයති පීළීයති, තස්මා එතෙහි ච පදෙහි පදත්ථො පාකටො කතොති. ''කෙනට්ඨෙනා''ති පුච්ඡාසභාගවසෙන **"රුප්පනට්ඨෙනා"**ති වුත්තං. න කෙවලං සද්දත්ථොයෙව රුප්පනං, තස්ස පනත්ථස්ස ලක්ඛණඤ්ච හොතීති අත්ථලක්ඛණවසෙන **"රුප්පනලක්ඛණෙන රූපන්තිපි වත්තුං වට්ටතී"**ති ආහ.

ඡිජ්ජිත්වාති මුච්ඡාපත්තියා මුච්ඡිත්වා අඞ්ගපච්චඞ්ගානං ඡෙදනවසෙන වා ඡිජ්ජිත්වා. **අච්චන්තඛාරෙන සීතොදකෙනාති** අතිසීතභාවමෙව සන්ධාය අච්චන්තඛාරතා වුත්තා සියා. න හි තං කප්පසණ්ඨානං උදකං සම්පත්තිකරං පථවිසන්ධාරකං කප්පවිනාසඋදකං විය ඛාරං භවිතුං අරහති. තථා හි සති පථවී විලීයෙය්‍යාති. **අවීචිමහානිරයෙති** සඋස්සදං අවීචිනිරයං වුත්තං. තෙනෙව **"තත්ථ හී"**තිආදි වුත්තං. **පෙත්ති…පෙ…. න හොන්තීති** එවංවිධාපි සත්තා අත්ථීති අධිප්පායො එවංවිධායෙව හොන්තීති නියමාභාවතො. එවං **කාලකඤ්ජිකාදීසුපීති. සරන්තා ගච්ඡන්තීති** සරීසප-සද්දස්ස අත්ථං වදති.

අභිසඤ්ඤූහිත්වාති එත්ථ සමූහං කත්වාතිපි අත්ථො. **එතෙන සබ්බං රූපං…පෙ…. දස්සිතං හොතීති** එතෙන රූපක්ඛන්ධ-සද්දස්ස සමානාධිකරණසමාසභාවං දස්සෙති. තෙනෙවාහ **"න හි රූපතො…පෙ…. අත්ථී"**ති.

3. **පක්ඛිපිත්වාති** එත්ථ එකාදසොකාසෙසු රූපං පක්ඛිපිත්වාති අත්ථො. න හි තත්ථ මාතිකංයෙව පක්ඛිපිත්වා මාතිකා ඨපිතා, අථ ඛො පකරණප්පත්තං රූපන්ති.

අපරො නයො…පෙ…. එත්ථෙව ගණනං ගතන්ති එතෙන **අතීතංසෙනාති** භුම්මත්ථෙ කරණවචනන්ති දස්සෙති. යෙන පකාරෙන ගණනං ගතං, තං දස්සෙතුං **"චත්තාරො ච මහාභූතා"**තිආදි වුත්තන්ති ඉමස්මිං අත්ථෙ සති මහාභූතුපාදායරූපභාවො අතීතකොට්ඨාසෙ ගණනස්ස කාරණන්ති ආපජ්ජති. න හි අතීතංසානං වෙදනාදීනං නිවත්තනත්ථං ඉදං වචනං "යං රූප"න්ති එතෙනෙව තෙසං නිවත්තිතත්තා, නාපි රූපස්ස අඤ්ඤප්පකාරනිවත්තනත්ථං සබ්බප්පකාරස්ස තත්ථ ගණිතත්තා, න ච අනාගතපච්චුප්පන්නාකාරනිවත්තනත්ථං අතීතංසවචනෙන තංනිවත්තනතොති. අථ පන යං අතීතංසෙන ගණිතං, තං **චත්තාරො ච…පෙ…. රූපන්ති** එවං ගණිතන්ති අයමත්ථො අධිප්පෙතො, එවං සති ගණනන්තරදස්සනං ඉදං සියා, න අතීතංසෙන ගණිතප්පකාරදස්සනං, තංදස්සනෙ පන සති භූතුපාදායරූපප්පකාරෙන අතීතංසෙ ගණිතං තංසභාවත්තාති ආපන්නමෙව හොති, න ච එවංසභාවතා අතීතංසෙ ගණිතතාය කාරණං භවිතුං අරහති එවංසභාවස්සෙව පච්චුප්පන්නානාගතෙසු ගණිතත්තා සුඛාදිසභාවස්ස ච අතීතංසෙ ගණිතත්තා, තස්මා පුරිමනයො එව යුත්තො. අජ්ඣත්තබහිද්ධානිද්දෙසෙසුපි තාදිසො එවත්ථො ලබ්භතීති.

සුත්තන්තපරියායතොති පරියායදෙසනත්තා සුත්තස්ස වුත්තං. **අභිධම්මනිද්දෙසතොති** නිප්පරියායදෙසනත්තා අභිධම්මස්ස නිච්ඡයෙන දෙසො නිද්දෙසොති කත්වා වුත්තං. **කිඤ්චාපීති**ආදීසු අයමධිප්පායො – සුත්තන්තභාජනීයත්තා යථා "අතීතං නන්වාගමෙය්‍යා"තිආදීසු අද්ධානවසෙන අතීතාදිභාවොව වුත්තො, තථා ඉධාපි නිද්දිසිතබ්බො (ම. නි. 3.272, 275; අප. ථෙර 2.55.244) සියා. එවං සන්තෙපි සුත්තන්තභාජනීයම්පි අභිධම්මදෙසනායෙව සුත්තන්තෙ වුත්තධම්මෙ විවිනිත්වා විභජනවසෙන පවත්තාති අභිධම්මනිද්දෙසෙනෙව අතීතාදිභාවො නිද්දිට්ඨොති.

අද්ධාසන්තතිසමයඛණවසෙනාති එත්ථ චුතිපටිසන්ධිපරිච්ඡින්නෙ කාලෙ අද්ධා-සද්දො වත්තතීති "අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධාන"න්තිආදිසුත්තවසෙන (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) විඤ්ඤායති. "තයොමෙ, භික්ඛවෙ, අද්ධා. කතමෙ තයො? අතීතො අද්ධා, අනාගතො අද්ධා, පච්චුප්පන්නො අද්ධා"ති (ඉතිවු. 63; දී. නි. 3.305) එත්ථ පන පරමත්ථතො පරිච්ඡිජ්ජමානො අද්ධා **නිරුත්තිපථසුත්ත**වසෙන (සං. නි. 3.62) ඛණපරිච්ඡින්නො යුත්තො. තත්ථ හි "යං, භික්ඛවෙ, රූපං ජාතං පාතුභූතං, 'අත්ථී'ති තස්ස සඞ්ඛා"ති (සං. නි. 3.62) විජ්ජමානස්ස පච්චුප්පන්නතා තතො පුබ්බෙ පච්ඡා ච අතීතානාගතතා වුත්තාති. යෙභුය්‍යෙන පන චුතිපටිසන්ධිපරිච්ඡින්නො (දී. නි. 3.305; ඉතිවු. 63) **සුත්තෙසු** අතීතාදිකො අද්ධා වුත්තොති සො එව ඉධාපි **"අද්ධාවසෙනා"**ති වුත්තො. සීතං සීතස්ස සභාගො, තථා උණ්හං උණ්හස්ස. යං පන සීතං උණ්හං වා සරීරෙ සන්නිපතිතං සන්තානවසෙන පවත්තමානං අනූනං අනධිකං එකාකාරං, තං එකො උතූති වුච්චති. සභාගඋතුනො අනෙකන්තසභාවතො එකගහණං කතං, එවං ආහාරෙපි. **එකවීථිඑකජවනසමුට්ඨානන්ති** පඤ්චඡට්ඨද්වාරවසෙන වුත්තං. **සන්තතිසමය**කථා විපස්සකානං උපකාරත්ථාය අට්ඨකථාසු කථිතා.

නිට්ඨිතහෙතුපච්චයකිච්චං, නිට්ඨිතහෙතුකිච්චමනිට්ඨිතපච්චයකිච්චං, උභයකිච්චමසම්පත්තං, සකිච්චක්ඛණෙ පච්චුප්පන්නං. ජනකො **හෙතු,** උපත්ථම්භකො **පච්චයො,** තෙසං උප්පාදනං උපත්ථම්භනඤ්ච **කිච්චං**. යථා බීජස්ස අඞ්කුරුප්පාදනං පථවීආදීනඤ්ච තදුපත්ථම්භනං කම්මස්ස කටත්තාරූපවිපාකුප්පාදනං ආහාරාදීනං තදුපත්ථම්භනං, එවං එකෙකස්ස කලාපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස ච ජනකානං කම්මානන්තරාදිපච්චයභූතානං උපත්ථම්භකානඤ්ච සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතානං කිච්චං යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. තත්ථ උප්පාදක්ඛණෙ **හෙතුකිච්චං** දට්ඨබ්බං, තීසුපි ඛණෙසු **පච්චයකිච්චං**. පථවීආදීනං සන්ධාරණාදිකං ඵස්සාදීනං ඵුසනාදිකඤ්ච අත්තනො අත්තනො කිච්චං සකිච්චං, තස්ස කරණක්ඛණො **සකිච්චක්ඛණො**. සහ වා කිච්චෙන සකිච්චං, යස්මිං ඛණෙ සකිච්චං රූපං වා අරූපං වා හොති, සො **සකිච්චක්ඛණො,** තස්මිං ඛණෙ **පච්චුප්පන්නං**.

6. **එත්තකමෙවාති** "තෙසං තෙස"න්ති ඉමිනා ආමෙඩිතවචනෙන අභිබ්‍යාපනත්ථෙන වුත්තත්ථමෙව. "අපරස්ස අපරස්සා"ති දීපනං **අපරදීපනං**. **පරියෙසතූති** එතෙන පරියෙසනාය අනිට්ඨනාමනිවත්තනස්ස අකාරණභාවං දස්සෙති. කම්මදොසෙන හි චිත්තවිපල්ලාසදොසෙන ච ගූථභක්ඛපාණාදයො උම්මත්තකාදයො ච පරියෙසෙය්‍යුං

දිට්ඨිවිපල්ලාසෙන ච යොනකාදයො න ආරම්මණස්ස පරියෙසිතබ්බසභාවත්තා, අපරියෙසිතබ්බසභාවත්තා පන එතස්ස අනිට්ඨමිච්චෙව නාමන්ති අත්ථො.

සම්පත්තිවිරහතොති රූපාදීනං දෙවමනුස්සසම්පත්තිභවෙ කුසලකම්මඵලතා සමිද්ධසොභනතා ච සම්පත්ති, තබ්බිරහතොති අත්ථො. තතො එව තං න පරියෙසිතබ්බන්ති. සොභනානි ච කානිචි හත්ථිරූපාදීනි අකුසලකම්මනිබ්බත්තානි න තෙසංයෙව හත්ථිආදීනං සුඛස්ස හෙතුභාවං ගච්ඡන්තීති තෙසං සඞ්ගණ්හනත්ථං **‘‘අකන්ත’’**න්ති වුත්තං. තස්ස තස්සෙව හි සත්තස්ස අත්තනා කතෙන කුසලෙන නිබ්බත්තං සුඛස්ස පච්චයො හොති, අකුසලෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛස්ස. තස්මා කම්මජානං ඉට්ඨානිට්ඨතා කම්මකාරකසත්තස්ස වසෙන යොජනාරහා සියා. අට්ඨකථායං පන **‘‘කුසලකම්මජං අනිට්ඨං නාම නත්ථී’’**ති ඉදමෙව වුත්තං, න වුත්තං ‘‘අකුසලකම්මජං ඉට්ඨං නාම නත්ථී’’ති. තෙන අකුසලකම්මජම්පි සොභනං පරසත්තානං ඉට්ඨන්ති අනුඤ්ඤාතං භවිස්සති. කුසලකම්මජං පන සබ්බෙසං ඉට්ඨමෙවාති වදන්ති. තිරච්ඡානගතානං පන කෙසඤ්චි මනුස්සරූපං අමනාපං, යතො තෙ දිස්වාව පලායන්ති. මනුස්සා ච දෙවතාරූපං දිස්වා භායන්ති, තෙසම්පි විපාකවිඤ්ඤාණං තං රූපං ආරබ්භ කුසලවිපාකං උප්පජ්ජති, තාදිසස්ස පන පුඤ්ඤස්ස අභාවා න තෙසං තත්ථ අභිරති හොතීති අධිප්පායො. කුසලකම්මජස්ස පන අනිට්ඨස්සාභාවො විය අකුසලකම්මජස්ස සොභනස්ස ඉට්ඨස්ස අභාවො වත්තබ්බො. හත්ථිආදීනම්පි හි අකුසලකම්මජං මනුස්සානං අකුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණං, කුසලකම්මජං පන පවත්තෙ සමුට්ඨිතං කුසලවිපාකස්ස. ඉට්ඨාරම්මණෙන පන වොමිස්සකත්තා අප්පකං අකුසලකම්මජං බහුලං අකුසලවිපාකුප්පත්තියා කාරණං න භවිස්සතීති සක්කා වත්තුන්ති. විපාකං පන කත්ථචි න සක්කා වඤ්චෙතුන්ති විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණවවත්ථානං සුට්ඨු වුත්තං. තස්මා තං අනුගන්ත්වා සබ්බත්ථ ඉට්ඨානිට්ඨතා යොජෙතබ්බා.

අනිට්ඨා පඤ්ච කාමගුණාති කස්මා වුත්තං, නනු ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යානි රූපානි ඉට්ඨානී’’ති (ම. නි. 1.166; 2.155; 3.190; සං. නි. 5.30) එවමාදිනා ඉට්ඨානෙව රූපාදීනි ‘‘කාමගුණා’’ති වුත්තානීති? කාමගුණසදිසෙසු කාමගුණවොහාරතො, සදිසතා ච රූපාදිභාවොයෙව , න ඉට්ඨතා. ‘‘අනිට්ඨා’’ති වා වචනෙන අකාමගුණතා දස්සිතාති කාමගුණවිසභාගා රූපාදයො ‘‘කාමගුණා’’ති වුත්තා අසිවෙ ‘‘සිවා’’ති වොහාරො විය. සබ්බානි වා ඉට්ඨානිට්ඨානි රූපාදීනි තණ්හාවත්ථුභාවතො කාමගුණායෙව. වුත්තඤ්හි ‘‘රූපා ලොකෙ පියරූපං සාතරූප’’න්තිආදි (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විභ. 203). අතිසයෙන පන කාමනීයත්තා සුත්තෙසු ‘‘කාමගුණා’’ති ඉට්ඨානි රූපාදීනි වුත්තානීති.

ද්වීසුපි හීනපණීතපදෙසු **‘‘අකුසලකම්මජවසෙන කුසලකම්මජවසෙනා’’**ති වචනං **‘‘තෙසං තෙසං සත්තාන’’**න්ති සත්තවසෙන නියමෙත්වා විභජිතත්තා, අයඤ්චත්ථො **‘‘තෙසං තෙස’’**න්ති අවයවයොගෙ සාමිවචනං කත්වා වුත්තොති වෙදිතබ්බො. සත්තසන්තානපරියාපන්නෙසු කම්මජං විසිට්ඨන්ති **‘‘කම්මජවසෙනා’’**ති වුත්තං. යදි පන තෙහි තෙහීති එතස්මිං අත්ථෙ **තෙසං තෙසන්ති** සාමිවචනං, විසයවිසයීසම්බන්ධෙ වා, න කම්මජවසෙනෙව රූපාදීනි විභත්තානි, සබ්බෙසං පන ඉන්ද්‍රියබද්ධානං වසෙන විභත්තානීති විඤ්ඤායන්ති. එත්ථ ච පාකටෙහි රූපාදීහි නයො දස්සිතොති චක්ඛාදීසුපි හීනපණීතතා යොජෙතබ්බා.

මනාපපරියන්තන්ති මනාපං පරියන්තං මරියාදාභූතං පඤ්චසු කාමගුණෙසු වදාමීති අත්ථො. කිං කාරණන්ති? යස්මා තෙ එකච්චස්ස මනාපා හොන්ති, එකච්චස්ස අමනාපා, යස්ස යෙව මනාපා, තස්ස තෙව පරමා, තස්මා තස්ස තස්ස අජ්ඣාසයවසෙන කාමගුණානං පරමතා හොති, න තෙසංයෙව සභාවතො.

එවන්ති ඉමස්මිං සුත්තෙ වුත්තනයෙන. එකස්මිංයෙව අස්සාදනකුජ්ඣනතො ආරම්මණසභාවස්සෙව ඉට්ඨානිට්ඨාභාවතො අනිට්ඨං ‘‘ඉට්ඨ’’න්ති ගහණතො ච, ඉට්ඨං ‘‘අනිට්ඨ’’න්ති ගහණතො ච **ඉට්ඨානිට්ඨං නාම පාටියෙක්කං පටිවිභත්තං නත්ථීති** අත්ථො. **සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන වාති**ආදිනා නිබ්බානෙ විය අඤ්ඤෙසු ආරම්මණෙසු සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන ඉට්ඨානිට්ඨග්ගහණං හොති. පිත්තුම්මත්තාදීනං ඛීරසක්කරාදීසු දොසුස්සදසමුට්ඨිතසඤ්ඤාවිපල්ලාසවසෙන තිත්තග්ගහණං වියාති ඉමමත්ථං සන්ධාය මනාපපරියන්තතා වුත්තාති දස්සෙති.

විභත්තං අත්ථීති ච වවත්ථිතං අත්ථීති අත්ථො, අට්ඨකථාචරියෙහි විභත්තං පකාසිතන්ති වා. තඤ්ච මජ්ඣිමකසත්තස්ස වසෙන වවත්ථිතං පකාසිතඤ්ච, අඤ්ඤෙසඤ්ච විපල්ලාසවසෙන ඉදං ඉට්ඨං අනිට්ඨඤ්ච හොතීති අධිප්පායො. එවං වවත්ථිතස්ස පනිට්ඨානිට්ඨස්ස අනිට්ඨං ඉට්ඨන්ති ච ගහණෙ න කෙවලං සඤ්ඤාවිපල්ලාසොව කාරණං, ධාතුක්ඛොභවසෙන ඉන්ද්‍රියවිකාරාපත්තිආදිනා කුසලාකුසලවිපාකුප්පත්තිහෙතුභාවොපීති සක්කා වත්තුං. තථා හි සීතුදකං සම්මාහිතත්තානං කුසලවිපාකස්ස කායවිඤ්ඤාණස්ස හෙතු හොති, සීතාභිභූතානං අකුසලවිපාකස්ස. තූලපිචුසම්ඵස්සො වණෙ දුක්ඛො නිව්වණෙ සුඛො, මුදුතරුණහත්ථසම්බාහනඤ්ච සුඛං උප්පාදෙති, තෙනෙව හත්ථෙන පහරණං දුක්ඛං, තස්මා විපාකවසෙන ආරම්මණවවත්ථානං යුත්තං.

කිඤ්චාපීතිආදිනා සතිපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙ බුද්ධරූපදස්සනාදීසු කුසලවිපාකස්සෙව ගූථදස්සනාදීසු ච අකුසලවිපාකස්ස උප්පත්තිං දස්සෙන්තො තෙන විපාකෙන ආරම්මණස්ස ඉට්ඨානිට්ඨතං දස්සෙති. විජ්ජමානෙපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙ ආරම්මණෙන විපාකනියමදස්සනං ආරම්මණනියමදස්සනත්ථමෙව කතන්ති.

අපිච ද්වාරවසෙනපීතිආදිනා ද්වාරන්තරෙ දුක්ඛස්ස සුඛස්ස ච පච්චයභූතස්ස ද්වාරන්තරෙ සුඛදුක්ඛවිපාකුප්පාදනතො විපාකෙන ආරම්මණනියමදස්සනෙන එකස්මිංයෙව ච ද්වාරෙ සමානස්සෙව මණිරතනාදිඵොට්ඨබ්බස්ස සණිකං ඵුසනෙ පොථනෙ ච සුඛදුක්ඛුප්පාදනතො විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨතා දස්සිතාති විඤ්ඤායති.

හෙට්ඨිමනයොති මජ්ඣිමකසත්තස්ස විපාකස්ස ච වසෙන වවත්ථිතං ආරම්මණං ගහෙත්වා ‘‘තෙසං තෙසං සත්තානං උඤ්ඤාත’’න්ති (විභ. 6) ච ආදිනා වුත්තනයො. **සම්මුතිමනාප**න්ති මජ්ඣිමකසත්තස්ස විපාකස්ස ච වසෙන සම්මතං වවත්ථිතං මනාපං, තං පන සභාවෙනෙව වවත්ථිතන්ති අභින්දිතබ්බතොව න භින්දතීති අධිප්පායො. සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන නෙරයිකාදීහිපි පුග්ගලෙහි මනාපන්ති ගහිතං පුග්ගලමනාපං **‘‘තං තං වා පනා’’**තිආදිනා භින්දති. වෙමානිකපෙතරූපම්පි අකුසලකම්මජත්තා කම්මකාරණාදිදුක්ඛවත්ථුභාවතො ච ‘‘මනුස්සරූපතො හීන’’න්ති වුත්තං.

7. ඔළාරිකරූපානං වත්ථාරම්මණපටිඝාතවසෙන සුපරිග්ගහිතතා, සුඛුමානං තථා අභාවතො දුප්පරිග්ගහිතතා ච යොජෙතබ්බා. දුප්පරිග්ගහට්ඨෙනෙව ලක්ඛණදුප්පටිවිජ්ඣනතා දට්ඨබ්බා. **දසවිධ**න්ති ‘‘දූරෙ’’ති අවුත්තස්ස දස්සනත්ථං වුත්තං. වුත්තම්පි පන ඔකාසතො දූරෙ හොතියෙව.

හෙට්ඨිමනයොති ‘‘ඉත්ථින්ද්‍රියං…පෙ…. ඉදං වුච්චති රූපං සන්තිකෙ’’ති (විභ. 7) එවං ලක්ඛණතො ද්වාදසහත්ථවසෙන වවත්ථිතඔකාසතො ච දස්සෙත්වා නිය්‍යාතිතනයො. සො ලක්ඛණොකාසවසෙන දූරසන්තිකෙන සහ ගහෙත්වා නිය්‍යාතිතත්තා **භින්දමානො** මිස්සකං කරොන්තො **ගතො**. අථ වා **භින්දමානො**ති සරූපදස්සනෙන ලක්ඛණතො යෙවාපනකෙන ඔකාසතොති එවං ලක්ඛණතො ඔකාසතො ච විසුං කරොන්තො ගතොති අත්ථො. අථ වා ලක්ඛණතො සන්තිකදූරානං ඔකාසතො දූරසන්තිකභාවකරණෙන සන්තිකභාවං භින්දිත්වා දූරභාවං, දූරභාවඤ්ච භින්දිත්වා සන්තිකභාවං කරොන්තො පවත්තොති **‘‘භින්දමානො ගතො’’**ති වුත්තං. **ඉධ පනා**ති ‘‘තං තං වා පන රූපං උපාදාය උපාදායා’’ති ඉධ පුරිමනයෙන ලක්ඛණතො දූරං ඔකාසතො සන්තිකභාවකරණෙන න භින්දති භගවා, න ච ඔකාසදූරතො විසුං කරණෙන, නාපි ඔකාසදූරෙන වොමිස්සකකරණෙනාති අත්ථො. කිං පන කරොතීති? ඔකාසතො දූරමෙව භින්දති. එත්ථ පන න පුබ්බෙ වුත්තනයෙන තිධා අත්ථො දට්ඨබ්බො. න හි ඔකාසතො දූරං ලක්ඛණතො සන්තිකං කරොති, ලක්ඛණතො වා විසුං තෙන වා වොමිස්සකන්ති. ඔකාසතො දූරස්ස පන ඔකාසතොව සන්තිකභාවකරණං ඉධ ‘‘භෙදන’’න්ති වෙදිතබ්බං. **ඉධ පන න ලක්ඛණතො දූරං භින්දතී**ති එත්ථාපි වා න පුබ්බෙ වුත්තනයෙන තිධා භෙදස්ස අකරණං වුත්තං, ලක්ඛණතො සන්තිකදූරානං පන ලක්ඛණතො උපාදායුපාදාය දූරසන්තිකභාවො නත්ථීති ලක්ඛණතො දූරස්ස ලක්ඛණතොව සන්තිකභාවාකරණං ලක්ඛණතො දූරස්ස අභෙදනන්ති දට්ඨබ්බං. පුරිමනයො විය අයං නයො න හොතීති එත්තකමෙව හි එත්ථ දස්සෙතීති භින්දමානොති එත්ථ ච අඤ්ඤථා භෙදනං වුත්තං, භෙදනං ඉධ ච අඤ්ඤථා වුත්තන්ති.

රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

8. චක්ඛාදයො පසාදා ඔළාරිකමනොමයත්තභාවපරියාපන්නා කායවොහාරං අරහන්තීති තබ්බත්ථුකා අදුක්ඛමසුඛා **‘‘කායිකා’’**ති පරියායෙන වුත්තා, න කායපසාදවත්ථුකත්තා. න හි චක්ඛාදයො කායපසාදා හොන්තීති. **සන්තතිවසෙන ඛණාදිවසෙන වා**ති එත්ථ අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවස්ස අවචනං සුඛාදිවසෙන භින්නාය අතීතාදිභාවවචනතො. න හි සුඛායෙව අද්ධාවසෙන සමයවසෙන ච අතීතාදිකා හොති, තථා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා ච කායිකචෙතසිකාදිභාවෙන භින්නා. තෙන වෙදනාසමුදයො අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවෙන වත්තබ්බතං අරහති සමුදායස්ස තෙහි පරිච්ඡින්දිතබ්බත්තා, වෙදනෙකදෙසා පන එත්ථ ගහිතාති තෙ සන්තතිඛණෙහි පරිච්ඡෙදං අරහන්ති තත්ථ තථාපරිච්ඡින්දිතබ්බානං ගහිතත්තාති. එකසන්තතියං පන සුඛාදිඅනෙකභෙදසබ්භාවෙන තෙසු යො භෙදො පරිච්ඡින්දිතබ්බභාවෙන ගහිතො, තස්ස එකප්පකාරස්ස පාකටස්ස පරිච්ඡෙදිකා තංසහිතද්වාරාලම්බනප්පවත්තා, අවිච්ඡෙදෙන තදුප්පාදකෙකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා ච සන්තති භවිතුං අරහතීති තස්ස භෙදන්තරං අනාමසිත්වා පරිච්ඡෙදකභාවෙන ගහණං කතං. ලහුපරිවත්තිනො වා ධම්මා පරිවත්තනෙනෙව පරිච්ඡෙදං අරහන්තීති සන්තතිඛණවසෙන පරිච්ඡෙදො වුත්තො. **පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතා**ති එතෙන හෙතුපච්චයකිච්චවසෙන වුත්තනයං දස්සෙති.

11. කිලෙසග්ගිසම්පයොගතො **සදරථා**. එතෙන සභාවතො ඔළාරිකතං දස්සෙති, **දුක්ඛවිපාකට්ඨෙනා**ති එතෙන ඔළාරිකවිපාකනිප්ඵාදනෙන කිච්චතො. කම්මවෙගක්ඛිත්තා කම්මපටිබද්ධභූතා ච කායකම්මාදිබ්‍යාපාරවිරහතො නිරුස්සාහා විපාකා, සඋස්සාහා ච කිරියා අවිපාකා. සවිපාකා ච සගබ්භා විය ඔළාරිකාති තබ්බිපක්ඛතො අවිපාකා **සුඛුමා**ති වුත්තා.

අසාතට්ඨෙනාති අමධුරට්ඨෙන. තෙන සාතපටිපක්ඛං අනිට්ඨසභාවං දස්සෙති. **දුක්ඛට්ඨෙනා**ති දුක්ඛමට්ඨෙන. තෙන දුක්ඛානං සන්තාපනකිච්චං දස්සෙති. ‘‘යායං, භන්තෙ, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා, සන්තස්මිං එසා පණීතෙ සුඛෙ වුත්තා භගවතා’’ති (ම. නි. 2.88; සං. නි. 4.267) වචනතො **අදුක්ඛමසුඛා** ථරණසභාවවිරහතො අසන්තානං

කාමරාගපටිසානුසයානං අනුසයනස්ස අට්ඨානත්තා **සන්තා,** සුඛෙ නිකන්තිං පරියාදාය අධිගන්තබ්බත්තා පධානභාවං නීතාති **පණීතාති.** තථා අනධිගන්තබ්බා ච කාමාවචරජාතිආදිසඞ්කරං අකත්වා සමානජාතියං ඤාණසම්පයුත්තවිප්පයුත්තාදිකෙ සමානභෙදෙ සුඛතො පණීතාති යොජෙතබ්බා. උපබ්රූහිතානං ධාතූනං පච්චයභාවෙන සුඛා **බොහෙති** විබාධිතානං පච්චයභාවෙන දුක්ඛා ච. උභයම්පි කායං බ්‍යාපෙන්තං විය උප්පජ්ජතීති **ඵරති. මදයමානන්ති** මදං කරොන්තං. **ඡාදයමානන්ති** ඉච්ඡං උප්පාදෙන්තං, අවත්ථරමානං වා. සම්මාහිතත්තස්ස සීතොදකඝටෙන ආසිත්තස්ස යථා කායො උපබ්රූහිතො හොති, එවං සුඛසමඞ්ගිනොපීති කත්වා **“ආසිඤ්චමානං විය”**ති වුත්තං. **එකත්තනිමිත්තෙයෙවාති** පථවීකසිණාදිකෙ එකසභාවෙ එව නිමිත්තෙ. **චරතීති** නානාවජ්ජනෙ ජවනෙ වෙදනා විය විප්ඵන්දනරහිතත්තා **සුඛුමා.**

අධිප්පායෙ අකුසලතාය **අකොවිදො. කුසලත්තිකෙ...පෙ.... ආගතත්තාති** ‘‘කුසලාකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, අබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමා’’ති එවං ආගතත්තා. භූමන්තරභෙදෙ දස්සෙතුං **“යම්පි”**තිආදි ආරද්ධං. **ඉමිනා නීහාරෙනාති** එතෙන ‘‘කාමාවචරසුඛතො කාමාවචරුපෙක්ඛා සුඛුමා’’තිආදිනා සභාවාදිභෙදෙන ච ඔළාරිකසුඛුමභාවං තත්‍ර තත්‍රෙව කථෙන්තො න භින්දතීති නයං දස්සෙති.

ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතා, තස්මා එකන්තපණීතෙ හීනපණීතානං උද්ධටත්තා එවමෙව එකන්තහීනෙ ච යථාසම්භවං හීනපණීතතා උද්ධරිතබ්බාති අනුඤ්ඤාතං හොතීති උභයත්ථ තදුද්ධරණෙ න කුක්කුච්චායිතබ්බන්ති අත්ථො.

අකුසලානං කුසලාදීහි සුඛුමත්තාභාවතො පාළියා ආගතස්ස අපරිවත්තනීයභාවෙන **“හෙට්ඨිමනයො න ඔලොකෙතබ්බො”**ති වුත්තන්ති වදන්ති, තංතංවාපනවසෙන කථනෙපි පරිවත්තනං නත්ථීති න පරිවත්තනං සන්ධාය ‘‘හෙට්ඨිමනයො න ඔලොකෙතබ්බො’’ති වුත්තං, හෙට්ඨිමනයස්ස පන වුත්තත්තා අවුත්තනයං ගහෙත්වා ‘‘තං තං වා පනා’’ති වත්තුං යුත්තන්ති ‘‘හෙට්ඨිමනයො න ඔලොකෙතබ්බො’’ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බො. බහුවිපාකා අකුසලා දොසුස්සන්නතාය **ඔළාරිකා,** තථා අප්පවිපාකා කුසලා. මන්දදොසත්තා අප්පවිපාකා අකුසලා **සුඛුමා,** තථා බහුවිපාකා කුසලා ච. ඔළාරිකසුඛුමනිකන්තිවත්ථුභාවතො කාමාවචරාදීනං **ඔළාරිකසුඛුමතා . සාපීති** භාවනාමයාය භෙදනෙන දානමයසීලමයානඤ්ච පච්චෙකං භෙදනං නයතො දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. **සාපීති** වා තිවිධාපීති යොජෙතබ්බං.

13. ජාතිආදිවසෙන අසමානකොට්ඨාසතා **විසභාගට්ඨො.** දුක්ඛවිපාකතාදිවසෙන අසදිසකිච්චතා, අසදිසසභාවතා වා **විසංසට්ඨො,** න අසම්පයොගො. යදි සියා, දූරවිපරියායෙන සන්තිකං හොතීති සංසට්ඨට්ඨෙන සන්තිකතා ආපජ්ජති, න ච වෙදනාය වෙදනාසම්පයොගො අත්ථි. සන්තිකපදවණ්ණනාය ච ‘‘සභාගට්ඨෙන සරික්ඛට්ඨෙන වා’’ති වක්ඛතීති වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

න දූරතො සන්තිකං උද්ධරිතබ්බන්ති කස්මා වුත්තං, කිං යථා සන්තිකතො අකුසලතො අකුසලා දූරෙති උද්ධරීයති, තථා තතො දූරතො කුසලතො කුසලා සන්තිකෙති උද්ධරිතුං න සක්කාති? න සක්කා. තථා හි සති කුසලා කුසලාය සන්තිකෙති කත්වා සන්තිකතො සන්තිකතා එව උද්ධරිතා සියා, තථා ච සති සන්තිකසන්තිකතරතාවචනමෙව ආපජ්ජති, උපාදායුපාදාය දූරසන්තිකතාව ඉධ වුච්චති, තස්මා දූරතො දූරුද්ධරණං විය සන්තිකතො සන්තිකුද්ධරණඤ්ච න සක්කා කාතුං දූරදූරතරතාය විය සන්තිකසන්තිකතරතාය ච අනධිප්පෙතත්තා. අථ පන වදෙය්‍ය ‘‘න කුසලා කුසලාය එව සන්තිකෙති උද්ධරිතබ්බා, අථ ඛො යතො සා දූරෙ, තස්සා අකුසලාය’’ති, තඤ්ච නත්ථි. න හි අකුසලාය කුසලා කදාචි සන්තිකෙ අත්ථීති. අථාපි වදෙය්‍ය ‘‘යා අකුසලා කුසලාය සන්තිකෙ, සා තතො දූරතො කුසලතො උද්ධරිතබ්බා’’ති, තදපි නත්ථි. න හි කුසලෙ අකුසලා අත්ථි, යා තතො සන්තිකෙති උද්ධරියෙය්‍ය, තස්මා ඉධ වුත්තස්ස දූරස්ස දූරතො අච්චන්තවිසභාගත්තා දූරෙ සන්තිකං නත්ථීති න සක්කා දූරතො සන්තිකං උද්ධරිතුං, සන්තිකෙ පනිධ වුත්තෙ භින්නෙ තත්ථෙව දූරං ලබ්භතීති ආහ **“සන්තිකතො පන දූරං උද්ධරිතබ්බ”**න්ති.

උපාදායුපාදාය දූරතො ච සන්තිකං න සක්කා උද්ධරිතුං. ලොභසහගතාය දොසසහගතා දූරෙ ලොභසහගතා සන්තිකෙති හි වුච්චමානෙ සන්තිකතොව සන්තිකං උද්ධරිතං හොති. තථා දොසසහගතාය ලොභසහගතා දූරෙ දොසසහගතා සන්තිකෙති එත්ථාපි සභාගතො සභාගන්තරස්ස උද්ධටත්තා, න ච සක්කා ‘‘ලොභසහගතාය දොසසහගතා දූරෙ සා එව ච සන්තිකෙ’’ති වත්තුං දොසසහගතාය සන්තිකභාවස්ස අකාරණත්තා, තස්මා විසභාගතා භෙදං අග්ගහෙත්වා න පවත්තතීති සභාගාබ්‍යාපකත්තා දූරතාය දූරතො සන්තිකුද්ධරණං න සක්කා කාතුං. න හි දොසසහගතා අකුසලසභාගං සබ්බං බ්‍යාපෙත්වා පවත්තතීති. සභාගතා පන භෙදං අන්තොගධං කත්වා පවත්තතීති විසභාගබ්‍යාපකත්තා සන්තිකතාය සන්තිකතො දූරුද්ධරණං සක්කා කාතුං. අකුසලතා හි ලොභසහගතාදිසබ්බවිසභාගබ්‍යාපිකාති. තෙනාහ **“න දූරතො සන්තිකං උද්ධරිතබ්බ”**න්තිආදි.

වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

17. **චක්ඛුසම්ඵස්සජා සඤ්ඤා**ති එත්ථ යදිපි වත්ථුතො ඵස්සස්ස නාමං ඵස්සතො ච සඤ්ඤාය, වත්ථුවිසිට්ඨඵස්සෙන පන විසිට්ඨසඤ්ඤා වත්ථුනා ච විසිට්ඨා හොති ඵස්සස්ස විය තස්සාපි තබ්බත්ථුකත්තාති **"වත්ථුතො නාම"**න්ති වුත්තං. **පටිඝසම්ඵස්සජා සඤ්ඤා**ති එත්ථාපි යථා ඵස්සො වත්ථාරම්මණපටිඝට්ටනෙන උප්පන්නො, තථා තතො ජාතසඤ්ඤාපීති **"වත්ථාරම්මණතො නාම"**න්ති වුත්තං. එත්ථ ච පටිඝජො සම්ඵස්සො, පටිඝවිඤ්ඤෙය්‍යො වා සම්ඵස්සො **පටිඝසම්ඵස්සො**ති උත්තරපදලොපං කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

විඤ්ඤෙය්‍යාභාවෙ වචනං අධිකිච්ච පවත්තා, වචනාධීනා වා අරූපක්ඛන්ධා, අධිවචනං වා එතෙසං පකාසනං අත්ථීති ''අධිවචනා''ති වුච්චන්ති, තතොජො සම්ඵස්සො අධිවචනසම්ඵස්සො, සම්ඵස්සොයෙව වා යථාවුත්තෙහි අත්ථෙහි අධිවචනො ච සම්ඵස්සො චාති අධිවචනසම්ඵස්සො, අධිවචනවිඤ්ඤෙය්‍යො වා සම්ඵස්සො අධිවචනසම්ඵස්සො, තතො තස්මිං වා ජාතා **අධිවචනසම්ඵස්සජා**. පඤ්චද්වාරිකසම්ඵස්සෙපි යථාවුත්තො අත්ථො සම්භවතීති තෙන පරියායෙන තතොජාපි සඤ්ඤා **"අධිවචනසම්ඵස්සජා"**ති වුත්තා. යථා පන අඤ්ඤප්පකාරාසම්භවතො මනොසම්ඵස්සජා නිප්පරියායෙන ''අධිවචනසම්ඵස්සජා''ති වුච්චති, න එවං අයං පටිඝසම්ඵස්සජා ආවෙණිකප්පකාරන්තරසම්භවතොති අධිප්පායො.

යදි එවං චත්තාරො ඛන්ධාපි යථාවුත්තසම්ඵස්සතො ජාතත්තා ''අධිවචනසම්ඵස්සජා''ති වත්තුං යුත්තා, සඤ්ඤාව කස්මා එවං වුත්තාති? තිණ්ණං ඛන්ධානං අත්ථවසෙන අත්තනො පත්තම්පි නාමං යත්ථ පවත්තමානො අධිවචනසම්ඵස්සජ-සද්දො නිරුළ්හතාය ධම්මාභිලාපො හොති, තස්සා සඤ්ඤාය එව ආරොපෙත්වා සයං නිවත්තනං හොති. තෙනාහ **"තයො හි අරූපිනො ඛන්ධා"**තිආදි. අථ වා සඤ්ඤාය පටිඝසම්ඵස්සජාති අඤ්ඤම්පි විසිට්ඨං නාමං අත්ථීති අධිවචනසම්ඵස්සජානාමං තිණ්ණංයෙව ඛන්ධානං භවිතුං අරහති. තෙ පන අත්තනො නාමං සඤ්ඤාය දත්වා නිවත්තාති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ **"තයො හි අරූපිනො ඛන්ධා"**තිආදි. **පඤ්චද්වාරිකසඤ්ඤා ඔලොකෙත්වාපි ජානිතුං සක්කා**ති ඉදං තෙන තෙනාධිප්පායෙන හත්ථවිකාරාදිකරණෙ තදධිප්පායවිජානනනිමිත්තභූතා විඤ්ඤත්ති විය රජ්ජිත්වා ඔලොකනාදීසු රත්තතාදිවිජානනනිමිත්තං ඔලොකනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිසයසමාගමෙ පාකටං හොතීති තංසම්පයුත්තාය සඤ්ඤායපි තථාපාකටභාවං සන්ධාය වුත්තං.

රජ්ජිත්වා ඔලොකනාදිවසෙන පාකටා ජවනප්පවත්තා භවිතුං අරහතීති එතිස්සා ආසඞ්කාය නිවත්තනත්ථං **"පසාදවත්ථුකා එවා"**ති ආහ. **අඤ්ඤං චින්තෙන්තන්**ති යං පුබ්බෙ තෙන චින්තිතං ඤාතං, තතො අඤ්ඤං චින්තෙන්තන්ති අත්ථො.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

20. **හෙට්ඨිමකොටියා**ති එත්ථ භුම්මනිද්දෙසොව. තත්ථ හි පධානං දස්සිතන්ති. යදි එවං උපරිමකොටියා තං න දස්සිතන්ති ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, උපරිමකොටිගතභාවෙන විනා හෙට්ඨිමකොටිගතභාවාභාවතො. හෙට්ඨිමකොටි හි සබ්බබ්‍යාපිකාති. දුතියෙ කරණනිද්දෙසො, හෙට්ඨිමකොටියා ආගතාති සම්බන්ධො. පුරිමෙපි වා ''හෙට්ඨිමකොටියා''ති යං වුත්තං, තඤ්ච පධානසඞ්ඛාරදස්සනවසෙනාති සම්බන්ධකරණෙන කරණනිද්දෙසොව. **තංසම්පයුත්තා සඞ්ඛාරා**ති එකූනපඤ්ඤාසප්පභෙදෙ සඞ්ඛාරෙ ආහ. **ගහිතාව හොන්ති** තප්පටිබද්ධත්තා.

සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

සමුග්ගම-සද්දො සඤ්ජාතියං ආදිඋප්පත්තියං නිරුළ්හො. තංතංපච්චයසමායොගෙ හි පුරිමභවසඞ්ඛාතා පුරිමන්තතො උද්ධඞ්ගමනං **සමුග්ගමො,** සන්ධියං වා පටිසන්ධියං උග්ගමො **සමුග්ගමො**. සො පන යත්ථ පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා සමුග්ගච්ඡන්ති, තත්ථෙව දස්සිතො. එතෙන නයෙන අපරිපුණ්ණඛන්ධසමුග්ගමො එකවොකාරචතුවොකාරෙසු සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති. අථ වා යථාධිගතානං පඤ්චන්නම්පි ඛන්ධානං සහ උග්ගමො උප්පත්ති **සමුග්ගමො**. එතස්මිං අත්ථෙ විකලුප්පත්ති අසඞ්ගහිතා හොති. හිමවන්තප්පදෙසෙ ජාතිමන්තඑළකලොමං **ජාතිඋණ්ණා. සප්පිමණ්ඩබින්දූ**ති එවං එත්ථාපි **බින්දු**-සද්දො යොජෙතබ්බො. **එවංවණ්ණප්පටිභාග**න්ති එවංවණ්ණං එවංසණ්ඨානඤ්ච. පටිභජනං වා **පටිභාගො,** සදිසතාභජනං සදිසතාපත්තීති අත්ථො. එවංවිධො වණ්ණප්පටිභාගො එතස්සාති **එවංවණ්ණප්පටිභාගං.**

සන්තතිසීසානීති සන්තතිමූලානි, සන්තතිකොට්ඨාසා වා. අනෙකින්ද්‍රියසමාහාරභාවතො හි පධානඞ්ගං ''සීස''න්ති වුච්චති, එවං වත්ථුදසකාදිකොට්ඨාසා අනෙකරූපසමුදායභූතා ''සීසානී''ති වුත්තානීති.

පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා හොන්තීති ගණනාපාරිපූරිං සන්ධාය වුත්තං, න තස්ස තස්ස ඛන්ධස්ස පරිපුණ්ණතං. කම්මසමුට්ඨානපවෙණියා වුත්තත්තා ''උතුචිත්තාහාරජපවෙණී ච එත්තකං කාලං අතික්කමිත්වා හොතී''තිආදිනා

වත්තබ්බා සියා, තං පන ''පුබ්බාපරතො''ති එත්ථ වක්ඛතීති අකථෙත්වා කම්මජපවෙණී ච න සබ්බා වුත්තාති අවුත්තං දස්සෙතුං ඔපපාතිකසමුග්ගමො නාම දස්සිතො. **එවං...පෙ.... පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා හොන්තීති** පරිපුණ්ණායතනානං වසෙන නයො දස්සිතො, අපරිපුණ්ණායතනානං පන කාමාවචරානං රූපාවචරානං පරිහීනායතනස්ස වසෙන සන්තතිසීසහානි වෙදිතබ්බා.

පුබ්බාපරතොති අයං විචාරණා න පඤ්චන්නං ඛන්ධානං උප්පත්තියං, අථ ඛො තෙසං රූපසමුට්ඨාපනෙති දට්ඨබ්බා. තං දස්සෙන්තො ආහ **''එවං පනා''**තිආදි. **අපච්ඡාඅපුරෙ උප්පන්නෙසූති** එතෙන සංසයකාරණං දස්සෙති. සහුප්පන්නෙසු හි ඉදමෙව පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙති, ඉදං පච්ඡාති අදස්සිතං න සක්කා විඤ්ඤාතුං. එත්ථ ච ''පුබ්බාපරතො''ති එතිස්සා විචාරණාය වත්ථුභාවෙන පටිසන්ධියං උප්පන්නා පවත්තා පඤ්චක්ඛන්ධා ගහිතා. තත්ථ ච නිද්ධාරණෙ භුම්මනිද්දෙසොති **''රූපං පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙතී''**ති ආහ. අඤ්ඤථා භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථෙ භුම්මනිද්දෙසෙ සති රූපස්ස රූපසමුට්ඨාපනක්ඛණෙ කම්මස්සපි රූපසමුට්ඨානං වදන්තීති උභයන්ති වත්තබ්බං සියාති. රූපාරූපසන්තතිඤ්ච ගහෙත්වා අයං විචාරණා පවත්තාති **''රූපං පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙතී''**ති වුත්තං. අඤ්ඤථා පටිසන්ධික්ඛණෙ එව විජ්ජමානෙ ගහෙත්වා විචාරණාය කරියමානාය අරූපස්ස රූපසමුට්ඨාපනමෙව නත්ථීති පුබ්බාපරසමුට්ඨාපනවිචාරණාව ඉධ න උපපජ්ජතීති වත්තබ්බං සියාති. **වත්ථු උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලං හොතීති** සබ්බරූපානං උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලතං සන්ධාය වුත්තං. තදා හි තං පච්ඡාජාතපච්චයරහිතං ආහාරාදීහි ච අනුපත්ථද්ධන්ති ''දුබ්බල''න්ති වුත්තං. **කම්මවෙගක්ඛිත්තත්තාති** ඉදං සතිපි භවඞ්ගස්ස කම්මජභාවෙ සායං විපාකසන්තති පටිසන්ධික්ඛණෙ පුරිමභවඞ්ගසමුට්ඨාපකතො අඤ්ඤෙන කම්මුනා ඛිත්තා විය අප්පතිට්ඨිතා, තතො පරඤ්ච සමානසන්තතියං අනන්තරපච්චයං පුරෙජාතපච්චයඤ්ච ලභිත්වා පතිට්ඨිතාති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං.

පවෙණී ඝටියතීති චක්ඛාදිවත්ථුසන්තති එකස්මිං විජ්ජමානෙ එව අඤ්ඤස්ස නිරොධුප්පත්තිවසෙන ඝටියති, න චුතිපටිසන්ධිනිස්සයවත්ථූනං විය විච්ඡෙදප්පවත්තීති අත්ථො. **අඞ්ගතොති** ඣානඞ්ගතො. ඣානඞ්ගානි හි චිත්තෙන සහ රූපසමුට්ඨාපකානි, තෙසං අනුබලදායකානි මග්ගඞ්ගාදීනි තෙසු විජ්ජමානෙසු විසෙසරූපප්පවත්තිදස්සනතො. අථ වා යානි චිත්තඞ්ගානි චෙතනාදීනි චිත්තස්ස රූපසමුට්ඨාපනෙ අඞ්ගභාවං සහායභාවං ගච්ඡන්ති, තෙසං බලදායකෙහි ඣානඞ්ගාදීහි අපරිහීනන්ති අත්ථො. තතො පරිහීනත්තා හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි රූපං න සමුට්ඨාපෙන්තීති. යො පන වදෙය්‍ය ''පටිසන්ධිචිත්තෙන සහජාතවත්ථු තස්ස ඨිතික්ඛණෙ ච භඞ්ගක්ඛණෙ ච පුරෙජාතන්ති කත්වා පච්චයවෙකල්ලාභාවතො තස්මිං ඛණද්වයෙ රූපං සමුට්ඨාපෙතූ''ති, තං නිවාරෙන්තො ආහ **''යදි හි චිත්ත''**න්තිආදි. තත්ථ ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසුපි තෙසං ධම්මානං වත්ථු පුරෙජාතං න හොතීති න වත්තබ්බමෙවෙතන්ති අනුජානි, තත්ථාපි දොසං දස්සෙති. යදි තදා රූපං සමුට්ඨාපෙය්‍ය, තව මතෙන පටිසන්ධිචිත්තම්පි සමුට්ඨාපෙය්‍ය, තදා පන රූපුප්පාදනමෙව නත්ථි. යදා ච රූපුප්පාදනං, තදා උප්පාදක්ඛණෙ තව මතෙනපි පච්චයවෙකල්ලමෙව පටිසන්ධික්ඛණෙ පුරෙජාතනිස්සයාභාවතො, තස්මා **පටිසන්ධිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතීති** අයමෙත්ථ අධිප්පායො. උප්පාදක්ඛණෙ අට්ඨ රූපානි ගහෙත්වා උට්ඨහති. කස්මා? අරූපධම්මානං අනන්තරාදිපච්චයවසෙන සවෙගානං පරිපුණ්ණබලානමෙව උප්පත්තිතො.

අවිසයතායාති අගතපුබ්බස්ස ගාමස්ස ආගන්තුකස්ස අවිසයභාවතො. **අප්පහුතතායාති** තත්ථ තස්ස අනිස්සරභාවතො. **චිත්තසමුට්ඨාන...පෙ.... ඨිතානීති** ඉදං යෙභුය්‍යකාරෙහි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං චිත්තචෙතසිකා පච්චයා හොන්ති, තෙහි සබ්බෙහි පටිසන්ධියං චිත්තචෙතසිකා සමතිංසකම්මජරූපානං යථාසම්භවං පච්චයා හොන්තීති කත්වා වුත්තං.

වට්ටමූලන්ති තණ්හා අවිජ්ජා වුච්චති. චුතිචිත්තෙන උප්පජ්ජමානං රූපං තතො පුරිමතරෙහි උප්පජ්ජමානං විය න භවන්තරෙ උප්පජ්ජතීති වට්ටමූලස්ස වූපසන්තත්තා අනුප්පත්ති විචාරෙතබ්බා.

රූපස්ස නත්ථිතායාති රූපානං නිස්සරණත්තා අරූපස්ස, විරාගවසෙන පහීනත්තා උප්පාදෙතබ්බස්ස අභාවං සන්ධාය වුත්තං. රූපොකාසෙ වා රූපං අත්ථීති කත්වා රූපපච්චයානං රූපුප්පාදනං හොති, අරූපං පන රූපස්ස ඔකාසො න හොතීති යස්මිං රූපෙ සති චිත්තං අඤ්ඤං රූපං උප්පාදෙය්‍ය, තදෙව තත්ථ නත්ථීති අත්ථො. පුරිමරූපස්සපි හි පච්චයභාවො අත්ථි පුත්තස්ස පිතිසදිසතාදස්සනතොති.

උතු පන පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙති පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ සමුට්ඨාපනතොති අධිප්පායො. **උතු නාම චෙස දන්ධනිරොධොතිආදි** උතුස්ස ඨානක්ඛණෙ උප්පාදනෙ කාරණදස්සනත්ථං අරූපානං උප්පාදකාලදස්සනත්ථඤ්ච වුත්තං. දන්ධනිරොධත්තා හි සො ඨිතික්ඛණෙ බලවාති තදා රූපං සමුට්ඨාපෙති, තස්මිං ධරන්තෙ එව ඛිප්පනිරොධත්තා සොළසසු චිත්තෙසු උප්පන්නෙසු පටිසන්ධිඅනන්තරං චිත්තං උතුනා සමුට්ඨිතෙ රූපෙ පුන සමුට්ඨාපෙතීති අධිප්පායො. **තස්මිං ධරන්තෙ එව සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්තීති** එතෙන පන වචනෙන යදි උප්පාදනිරොධක්ඛණා ධරමානක්ඛණෙ එව ගහිතා, ''සොළසචිත්තක්ඛණායුකං රූප''න්ති වුත්තං හොති, අථුප්පාදක්ඛණං අග්ගහෙත්වා නිරොධක්ඛණොව ගහිතො, ''සත්තරසචිත්තක්ඛණායුක''න්ති, සචෙ නිරොධක්ඛණං අග්ගහෙත්වා උප්පාදක්ඛණො ගහිතො, ''අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුක''න්ති, යදි පන උප්පාදනිරොධක්ඛණා ධරමානක්ඛණෙ න ගහිතා, ''අධිකසත්තරසචිත්තක්ඛණායුක''න්ති. යස්මා පන **''තෙසු පටිසන්ධිඅනන්තර''**න්ති පටිසන්ධිපි තස්ස ධරමානක්ඛණෙ උප්පන්නෙසු ගහිතා, තස්මා උප්පාදක්ඛණො ධරමානක්ඛණෙ ගහිතොති

නිරොධක්ඛණෙ අග්ගහිතෙ අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා වක්ඛමානා, ගහිතෙ වා සොළසචිත්තක්ඛණායුකතා අධිප්පෙතාති වෙදිතබ්බා.

ඔජා ඛරාති සවත්ථුකං ඔජං සන්ධායාහ. සභාවතො සුඛුමාය හි ඔජාය වත්ථුවසෙන අත්ථි ඔළාරිකසුඛුමතාති.

චිත්තඤ්චෙවාති චිත්තස්ස පුබ්බඞ්ගමතාය වුත්තං, තංසම්පයුත්තකාපි පන රූපසමුට්ඨාපකා හොන්තීති. යථාහ ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි (පට්ඨා. 1.1.1). **චිත්තන්**ති වා චිත්තුප්පාදං ගණ්හාති, න කම්මචෙතනං විය එකධම්මමෙව අවිජ්ජමානං. කම්මසමුට්ඨානඤ්ච තංසම්පයුත්තෙහිපි සමුට්ඨිතං හොතූති චෙ? න, තෙහි සමුට්ඨිතභාවස්ස අවුත්තත්තා, අවචනඤ්ච තෙසං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයභාවාභාවතො.

අද්ධානපරිච්ඡෙදතොති කාලපරිච්ඡෙදතො. තත්ථ ''සත්තරස චිත්තක්ඛණා රූපස්ස අද්ධා, රූපස්ස සත්තරසමො භාගො අරූපස්සා''ති එසො අද්ධානපරිච්ඡෙදො අධිප්පෙතො. **පටිසන්ධික්ඛණෙ**ති ඉදං නයදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං තතො පරම්පි රූපාරූපානං සහුප්පත්තිසබ්භාවතො, න පනෙතං පටිසන්ධික්ඛණෙ අසහුප්පත්තිඅභාවං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසුපි රූපුප්පත්තිං සයමෙව වක්ඛතීති. එළප්පත්තනිදස්සනෙන ච රූපාරූපානං අසමානකාලතං නිදස්සෙති, න සහුප්පාදං තදත්ථං අනාරද්ධත්තා. සහුප්පාදෙන පන අසමානකාලතා සුඛදීපනා හොතීති තංදීපනත්ථමෙව සහුප්පාදග්ගහණං.

යදි එවං රූපාරූපානං අසමානද්ධත්තා අරූපං ඔහාය රූපස්ස පවත්ති ආපජ්ජතීති එතස්සා නිවාරණත්ථමාහ **''තත්ථ කිඤ්චාපී''**තිආදි. **එකප්පමාණාවා**ති නිරන්තරං පවත්තමානෙසු රූපාරූපධම්මෙසු නිච්ඡිද්දෙසු අරූපරහිතං රූපං, රූපරහිතං වා අරූපං නත්ථීති කත්වා වුත්තං. අයඤ්ච කථා පඤ්චවොකාරෙ කම්මජරූපප්පවත්තිං නිබ්බානපටිභාගනිරොධසමාපත්තිරහිතං සන්ධාය කතාති දට්ඨබ්බා. **පදෙ පදන්**ති අත්තනො පදෙ එව පදං නික්ඛිපන්තො විය ලහුං ලහුං අක්කමිත්වාති අත්ථො. **අනොහායා**ති යාව චුති, තාව අවිජහිත්වා, චුතික්ඛණෙ පන සහෙව නිරුජ්ඣන්තීති. යස්මිඤ්චද්ධානෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අනොහාය පවත්ති, සො ච පටිසන්ධිචුතිපරිච්ඡින්නො උක්කංසතො එතෙසං අද්ධාති. **එවන්**ති එතෙන පුබ්බෙ වුත්තං අවකංසතො අද්ධාපකාරං ඉමඤ්ච සඞ්ගණ්හාතීති දට්ඨබ්බං.

එකුප්පාදනානානිරොධතොති එතං ද්වයමපි සහ ගහෙත්වා රූපාරූපානං ''එකුප්පාදනානානිරොධතො''ති එකො දට්ඨබ්බාකාරො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. එවං ඉතො පරෙසුපි. **පච්ඡිමකම්මජං ඨපෙත්වා**ති තස්ස චුතිචිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣනතො නානානිරොධො නත්ථීති කත්වා වුත්තන්ති වදන්ති. තස්ස පන එකුප්පාදොපි නත්ථි හෙට්ඨා සොළසකෙ පච්ඡිමස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පත්තිවචනතො. යදි පන යස්ස එකුප්පාදනානානිරොධා ද්වෙපි න සන්ති, තං ඨපෙතබ්බං. සබ්බම්පි චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං ඨපෙතබ්බං සියා, පච්ඡිමකම්මජස්ස පන උප්පත්තිතො පරතො චිත්තෙසු පවත්තමානෙසු කම්මජරූපස්ස අනුප්පත්තිතො වජ්ජෙතබ්බං ගහෙතබ්බඤ්ච තදා නත්ථීති ''පච්ඡිමකම්මජං ඨපෙත්වා''ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තතො පුබ්බෙ පන අට්ඨචත්තාලීසකම්මජරූපපවෙණී අත්ථීති තත්ථ යං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං, තං අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතීති ''එකුප්පාදනානානිරොධ''න්ති ගහෙත්වා ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසු උප්පන්නරූපානි වජ්ජෙත්වා එවං එකුප්පාදනානානිරොධතො වෙදිතබ්බාති යොජනා කතාති දට්ඨබ්බා. තඤ්හි රූපං අරූපෙන, අරූපඤ්ච තෙන එකුප්පාදනානානිරොධන්ති. තත්ථ සඞ්ඛලිකස්ස විය සම්බන්ධො පවෙණීති කත්වා අට්ඨචත්තාලීසකම්මජියවචනං කතං, අඤ්ඤථා එකූනපඤ්ඤාසකම්මජියවචනං කත්තබ්බං සියා.

නානුප්පාද...පෙ.... පච්ඡිමකම්මජෙන දීපෙතබ්බාති තෙන සුදීපනත්තා වුත්තං. එතෙන හි නයෙන සක්කා තතො පුබ්බෙපි එකස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නරූපං අඤ්ඤස්සපි භඞ්ගක්ඛණෙ එව නිරුජ්ඣතීති තං අරූපෙන, අරූපඤ්ච තෙන නානුප්පාදං එකනිරොධන්ති විඤ්ඤාතුන්ති. උභයත්ථාපි පන අඤ්ඤස්ස චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නං රූපං අඤ්ඤස්ස ඨිතික්ඛණෙ, තස්ස ඨිතික්ඛණෙ උප්පජ්ජිත්වා ඨිතික්ඛණෙ එව නිරුජ්ඣනකං අරූපඤ්ච න සඞ්ගහිතං, තං ''නානුප්පාදතො නානානිරොධතො''ති එත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡතීති වෙදිතබ්බං. චතුසන්තතිකරූපෙන හි නානුප්පාදනානානිරොධතාදීපනා එත්ථ ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නස්ස දස්සිතත්තා අදස්සිතස්ස වසෙන නයදස්සනං හොතීති. සමතිංසකම්මජරූපෙසු එව ඨිතස්සපි ගබ්භෙ ගතස්ස මරණං අත්ථීති තෙසං එව වසෙන පච්ඡිමකම්පි යොජිතං. **අමරා නාම භවෙය්‍යුං,** කස්මා? යථා ඡන්නං වත්ථූනං පවත්ති , එවං තදුප්පාදකකම්මෙනෙව භවඞ්ගාදීනඤ්ච තබ්බත්ථුකානං පවත්තියා භවිතබ්බන්ති. න හි තං කාරණං අත්ථි, යෙන තං කම්මජෙසු එකච්චං පවත්තෙය්‍යා, එකච්චං න පවත්තෙය්‍යාති. තස්මා ආයුඋස්මාවිඤ්ඤාණාදීනං ජීවිතසඞ්ඛාරානං අනූනත්තා වුත්තං **''අමරා නාම භවෙය්‍යු''**න්ති.

''උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති, ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස ඨිතික්ඛණෙ, භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතී''ති ඉදං අට්ඨකථායං ආගතත්තා වුත්තන්ති අධිප්පායො. අත්තනො පනාධිප්පායං උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං නිරොධක්ඛණෙ, ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නඤ්ච උප්පාදක්ඛණෙ, භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං ඨිතික්ඛණෙ නිරුජ්ඣතීති දීපෙතියෙව. එවඤ්ච කත්වා අද්ධානපරිච්ඡෙදෙ ''තං පන සත්තරසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣතී''ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) වුත්තං. **ඉමාය පාළියා**

විරුජ්ඣති, කස්මා? චතුසමුට්ඨානිකරූපස්සපි සමානායුකතාය භවිතබ්බත්තාති අධිප්පායො. යථා පන එතෙහි යොජිතං, තථා රූපස්ස එකුප්පාදනානානිරොධතා නානුප්පාදෙකනිරොධතා ච නත්ථීයෙව.

යා පන එතෙහි රූපස්ස සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා වුත්තා, යා ච අට්ඨකථායං තතියභාගාධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා, සා **පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගට්ඨකථායං** (විභ. අට්ඨ. 227) අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණං පටිසන්ධිං දස්සෙතුං ''එත්තාවතා එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති, තථා පඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති, අථාවසෙසපඤ්චචිත්තඑකචිත්තක්ඛණායුකෙ තස්මිං යෙවාරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජතී''ති දස්සිතෙන සොළසචිත්තක්ඛණායුකභාවෙන විරුජ්ඣති. න හි සක්කා ''ඨිතික්ඛණෙ එව රූපං ආපාථමාගච්ඡතී''ති වත්තුං. තථා හි සති න රූපස්ස එකාදස වා පඤ්චදසෙව වා චිත්තක්ඛණා අතීතා, අථ ඛො අතිරෙකඑකාදසපඤ්චදසචිත්තක්ඛණා. තස්මා යදිපි පඤ්චද්වාරෙ ඨිතිප්පත්තමෙව රූපං පසාදං ඝට්ටෙතීති යුජ්ජෙය්‍ය, මනොද්වාරෙ පන උප්පාදක්ඛණෙපි ආපාථමාගච්ඡතීති ඉච්ඡිතබ්බමෙතං. න හි මනොද්වාරෙ අතීතාදීසු කිඤ්චි ආපාථං නාගච්ඡතීති. මනොද්වාරෙ ච එවං වුත්තං ''එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා, අථාවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ''ති (විභ. අට්ඨ. 227).

යො චෙත්ථ චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණො වුත්තො, සො ච අත්ථි නත්ථීති විචාරෙතබ්බො. **චිත්තයමකෙ** (යම. 2.චිත්තයමක.102) හි ''උප්පන්නං උප්පජ්ජමානන්ති? භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං, නො ච උප්පජ්ජමාන''න්ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ''ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ වා''ති. තථා ''නුප්පජ්ජමානං නුප්පන්නන්ති? භඞ්ගක්ඛණෙ නුප්පජ්ජමානං, නො ච නුප්පන්න''න්ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ''ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ වා''ති. එවං ''න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමානං, න නිරුජ්ඣමානං න නිරුද්ධ''න්ති එතෙසං පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනෙ ''උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්චා''ති වත්වා ''ඨිතික්ඛණෙ''ති අවචනං, අතික්කන්තකාලවාරෙ ච ''භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං වීතික්කන්ත''න්ති වත්වා ''ඨිතික්ඛණෙ''ති අවචනං ඨිතික්ඛණාභාවං චිත්තස්ස දීපෙති. **සුත්තෙසුපි** හි ''ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායතී''ති තස්සෙව (සං. නි. 3.38; අ. නි. 3.47) එකස්ස අඤ්ඤථත්තාභාවතො ''යස්සා අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායති, සා සන්තතිඨිතී''ති න න සක්කා වත්තුන්ති, විජ්ජමානං වා ඛණද්වයසමඞ්ගිං ඨිතන්ති.

යො චෙත්ථ චිත්තනිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදො වුත්තො, සො ච විචාරෙතබ්බො ''යස්ස වා පන සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතීති? නොති වුත්ත''න්ති (යම. 1.සච්චයමක.136). යො ච චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ රූපනිරොධො වුත්තො, සො ච විචාරෙතබ්බො ''යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අබ්‍යාකතා ධම්මා නිරුජ්ඣන්තීති? නොතිආදි (යම. 3.ධම්මයමක.163) වුත්ත''න්ති. න ච චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව සන්ධාය පටික්ඛෙපො කතොති සක්කා වත්තුං චිත්තසමුට්ඨානරූපාධිකාරස්ස අභාවා, අබ්‍යාකතසද්දස්ස ච චිත්තසමුට්ඨානරූපෙස්වෙව අප්පවත්තිතො. යදි **සඞ්ඛාරයමකෙ** කායසඞ්ඛාරස්ස චිත්තසඞ්ඛාරෙන සහුප්පාදෙකනිරොධවචනතො අබ්‍යාකත-සද්දෙන චිත්තසමුට්ඨානමෙවෙත්ථ ගහිතන්ති කාරණං වදෙය්‍ය, තම්පි අකාරණං. න හි තෙන වචනෙන අඤ්ඤරූපානං චිත්තෙන සහුප්පාදසහනිරොධපටික්ඛෙපො කතො, නාපි නානුප්පාදනානානිරොධානුජානනං, නෙව චිත්තසමුට්ඨානතො අඤ්ඤස්ස අබ්‍යාකතභාවනිවාරණඤ්ච කතං, තස්මා තථා අප්පටික්ඛිත්තානානුඤ්ඤාතානිවාරිතාබ්‍යාකතභාවානං සහුප්පාදසහනිරොධාදිකානං කම්මජාදීනං එතෙන චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධො පටික්ඛිත්තොති න සක්කා කම්මජාදීනං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධං වත්තුං. යමකපාළිඅනුස්සරණෙ ච සති උප්පාදානන්තරං චිත්තස්ස භිජ්ජමානතාති තස්මිං ඛණෙ චිත්තං න ච රූපං සමුට්ඨාපෙති විනස්සමානත්තා, නාපි ච අඤ්ඤස්ස රූපසමුට්ඨාපකස්ස සහායභාවං ගච්ඡතීති පටිසන්ධිචිත්තෙන සහුප්පන්නො උතු තදනන්තරස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ රූපං සමුට්ඨාපෙය්‍ය. එවඤ්ච සති රූපාරූපානං ආදිම්හි සහ රූපසමුට්ඨාපනතො පුබ්බාපරතොති ඉදම්පි නත්ථි, අතිලහුපරිවත්තඤ්ච චිත්තන්ති යෙන සහුප්පජ්ජති, තං චිත්තක්ඛණෙ රූපං උප්පජ්ජමානමෙවාති සක්කා වත්තුං. තෙනෙව හි තං පටිසන්ධිතො උද්ධං අචිත්තසමුට්ඨානානං අත්තනා සහ උප්පජ්ජමානානං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොති, තදනන්තරඤ්ච තං ඨිතිප්පත්තන්ති තදනන්තරං චිත්තං තස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො හොති, න සහජාතපච්චයොති. යදි එවං ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතීති? නො''ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.128), වත්තබ්බන්ති චෙ? න, චිත්තනිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදාරම්භාභාවතොති. නිප්පරියායෙන හි චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ එව රූපං උප්පජ්ජමානං හොති, චිත්තක්ඛණෙ පන අවීතිවත්තෙ තං අත්තනො රූපසමුට්ඨාපනපුරෙජාතපච්චයකිච්චං න කරොති, අරූපඤ්ච තස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො න හොතීති ඨිතිප්පත්තිවිසෙසාලාභං සන්ධාය පරියායෙන ඉදං වුත්තන්ති.

තතො පරං පනාති එතස්ස ''එත්ථ පන යදෙත''න්තිආදිකායපි සඞ්ගහකථාය නිට්ඨිතාය පුරිමකථාය සන්නිට්ඨානතො ''තතො පට්ඨාය කම්මජරූපපවෙණී න පවත්තතී''ති එතෙන සහ සම්බන්ධොති චුතිතො පරන්ති අත්ථො.

රූපං පන රූපෙන සහාතිආදිනා යථා අට්ඨකථායං වුත්තං, තථා එකුප්පාදෙකනිරොධතා රූපානං අරූපෙහි, අරූපානං රූපෙහි ච නත්ථීති කත්වා රූපානං රූපෙහෙව, අරූපානඤ්ච අරූපෙහි යොජිතා.

සරීරස්ස රූපං අවයවභූතන්ති අත්ථො, ඝනභූතො පුඤ්ජභාවො **ඝනපුඤ්ජභාවො,** න තිලමුග්ගාදිපුඤ්ජා විය සිථිලසම්බන්ධනානං පුඤ්ජොති අත්ථො. **එකුප්පාදාදිතාති** යථාවුත්තෙ තයො පකාරෙ ආහ.

හෙට්ඨාති රූපකණ්ඩවණ්ණනායං. **පරිනිප්ඵන්නාව හොන්තීති** විකාරරූපාදීනඤ්ච රූපකණ්ඩවණ්ණනායං පරිනිප්ඵන්නතාපරියායො වුත්තොති කත්වා වුත්තං. පරිනිප්ඵන්නනිප්ඵන්නානං කො විසෙසොති? පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡින්නො පච්චයෙහි නිප්ඵාදිතො තිලක්ඛණාහතො සභාවධම්මො **පරිනිප්ඵන්නො, නිප්ඵන්නො** පන අසභාවධම්මොපි හොති නාමග්ගහණසමාපජ්ජනාදිවසෙන නිප්ඵාදියමානොති. **නිරොධසමාපත්ති පනාති** එතෙන සබ්බම්පි උපාදාපඤ්ඤත්තිං තදෙකදෙසෙන දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

දස්සනෙන පහාතබ්බාතිආදිනා පඨමං පහාතබ්බා පඨමං වුත්තා, දුතියං පහාතබ්බා දුතියන්ති අයං **පහානක්කමො.** අනුපුබ්බපණීතා භූමියො අනුපුබ්බෙන වවත්ථිතාති තාසං වසෙන දෙසනාය **භූමික්කමො.** ‘‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා’’තිආදිකො (සං. නි. 5.372, 382, 383; විභ. 355) එකක්ඛණෙපි සතිපට්ඨානාදිසම්භවතො **දෙසනාක්කමොව.** දානකථාදයො අනුපුබ්බුක්කංසතො කථිතා, උප්පත්තිආදිවවත්ථානාභාවතො පන දානාදීනං ඉධ දෙසනාක්කමවචනං. දෙසනාක්කමොති ච යථාවුත්තවවත්ථානාභාවතො අනෙකෙසං වචනානං සහ පවත්තියා අසම්භවතො යෙන කෙනචි පුබ්බාපරියෙන දෙසෙතබ්බත්තා තෙන තෙනාධිප්පායෙන දෙසනාමත්තස්සෙව කමො වුච්චති. **අභෙදෙන ගහීති** රූපාදීනං භෙදං අකත්වා පිණ්ඩග්ගහණෙනාති අත්ථො. **චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූතන්ති** එකදෙසෙන රූපක්ඛන්ධං සමුදායභූතං වදති. **එවන්ති** එත්ථ වුත්තනයෙනාති අධිප්පායො. ‘‘ඡද්වාරාධිපති රාජා’’ති (ධ. ප. අට්ඨ. 2.එරකපත්තනාගරාජවත්ථු) ‘‘මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා’’ති (ධ. ප. 1-2) ච වචනතො විඤ්ඤාණං **අධිපති.**

රූපක්ඛන්ධෙ **‘‘සාසවං උපාදානිය’’**න්ති වචනං අනාසවානං ධම්මානං සබ්භාවතො රූපක්ඛන්ධස්ස තංසභාවතානිවත්තනත්ථං, න අනාසවරූපනිවත්තනත්ථන්ති. **අනාසවාව ඛන්ධෙසු වුත්තාති** එත්ථ අට්ඨානප්පයුත්තො **එව**-සද්දො දට්ඨබ්බො, අනාසවා ඛන්ධෙස්වෙව වුත්තාති අත්ථො.

සබ්බසඞ්ඛතානං සභාගෙන එකජ්ඣං සඞ්ගහො **සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහො.** සභාගසභාගෙන හි සඞ්ගය්හමානා සබ්බසඞ්ඛතා ඵස්සාදයො පඤ්චක්ඛන්ධා හොන්ති. තත්ථ රුප්පනාදිසාමඤ්ඤෙන සමානකොට්ඨාසා ‘‘සභාගා’’ති වෙදිතබ්බා. තෙසු සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණකිච්චං ආයූහනරසාය චෙතනාය බලවන්ති සා ‘‘සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො’’ති වුත්තා, අඤ්ඤෙ ච රුප්පනාදිවිසෙසලක්ඛණරහිතා ඵස්සාදයො සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණසාමඤ්ඤෙනාති දට්ඨබ්බා. ඵුසනාදයො පන සභාවා විසුං ඛන්ධ-සද්දවචනීයා න හොන්තීති ධම්මසභාවවිඤ්ඤුනා තථාගතෙන ඵස්සඛන්ධාදයො න වුත්තාති දට්ඨබ්බාති. ‘‘යෙ කෙචි, භික්ඛවෙ, සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා සස්සතවාදා සස්සතං ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙන්ති අත්තානඤ්ච, සබ්බෙ තෙ ඉමෙයෙව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ නිස්සාය පටිච්ච, එතෙසං වා අඤ්ඤතර’’න්තිආදීනඤ්ච සුත්තානං වසෙන අත්තත්තනියගාහවත්ථුස්ස එතපරමතා දට්ඨබ්බා, එතෙන ච වක්ඛමානසුත්තවසෙන ච ඛන්ධෙ එව නිස්සාය පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන න වත්තබ්බා ච දිට්ඨි උප්පජ්ජති, ඛන්ධනිබ්බානවජ්ජස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවතොති වුත්තං හොති. අඤ්ඤෙසඤ්ච ඛන්ධ-සද්දවචනීයානං සීලක්ඛන්ධාදීනං සබ්භාවතො න පඤ්චෙවාති එතං චොදනං නිවත්තෙතුමාහ **‘‘අඤ්ඤෙසඤ්ච තදවරොධතො’’**ති.

දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඞ්ඛාරදුක්ඛතාවසෙන වෙදනාය **ආබාධකත්තං** දට්ඨබ්බං. රාගාදිසම්පයුත්තස්ස විපරිණාමාදිදුක්ඛස්ස ඉත්ථිපුරිසාදිආකාරග්ගාහිකා තංතංසඞ්කප්පමූලභූතා සඤ්ඤා **සමුට්ඨානං.** රොගස්ස පිත්තාදීනි විය ආසන්නකාරණං **සමුට්ඨානං,** උතුභොජනවෙසමාදීනි විය මූලකාරණං **නිදානං.** ‘‘චිත්තස්සඞ්ගභූතා චෙතසිකා’’ති චිත්තං **ගිලානූපමං** වුත්තං, සුඛසඤ්ඤාදිවසෙන වෙදනාකාරණාය හෙතුභාවතො වෙදනාභොජනස්ස ඡාදාපනතො ච සඤ්ඤා **අපරාධූපමා බ්‍යඤ්ජනූපමා** ච, ‘‘පඤ්ච වධකා පච්චත්ථිකාති ඛො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්නෙතං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන’’න්ති **ආසිවිසූපමෙ** (සං. නි. 4.238) වධකාති වුත්තා, ‘‘භාරොති ඛො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්නෙතං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන’’න්ති **භාරසුත්තෙ** (සං. නි. 3.22) භාරාති, ‘‘අතීතංපාහං අද්ධානං රූපෙන ඛජ්ජිං, සෙය්‍යථාපාහං එතරහි පච්චුප්පන්නෙන රූපෙන ඛජ්ජාමි, අහඤ්චෙව ඛො පන අනාගතං රූපං අභිනන්දෙය්‍යං, අනාගතෙනපාහං රූපෙන ඛජ්ජෙය්‍යං. සෙය්‍යථාපෙතරහි ඛජ්ජාමී’’තිආදිනා **ඛජ්ජනීයපරියායෙන** (සං. නි. 3.79) ඛාදකාති , ‘‘සො අනිච්චං රූපං ‘අනිච්චං රූප’න්ති යථාභූතං නප්පජානාතී’’තිආදිනා **යමකසුත්තෙ** (සං. නි. 3.85) අනිච්චාදිකාති. යදිපි ඉමස්මිං විභඞ්ගෙ අවිසෙසෙන ඛන්ධා වුත්තා, බාහුල්ලෙන පන උපාදානක්ඛන්ධානං තදන්තොගධානං දට්ඨබ්බතා වුත්තාති වෙදිතබ්බාති.

දෙසිතාදිච්චබන්ධුනාති දෙසිතං ආදිච්චබන්ධුනා, දෙසිතානි වා. ගාථාසුඛත්ථං අනුනාසිකලොපො, නිකාරලොපො වා කතො.

ගහෙතුං න සක්කාති නිච්චාදිවසෙන ගහෙතුං න යුත්තන්ති අත්ථො.

රූපෙන සණ්ඨානෙන ඵලකසදිසො දිස්සමානො ඛරභාවාභාවා ඵලකකිච්චං න කරොතීති **“න සක්කා තං ගහෙත්වා ඵලකං වා ආසනං වා කාතු”**න්ති ආහ. **න තථා තිට්ඨතීති** නිච්චාදිකා න හොතීති අත්ථො, තණ්හාදිට්ඨීහි වා නිච්චාදිග්ගහණවසෙන උප්පාදාදිඅනන්තරං භිජ්ජනතො ගහිතාකාරා හුත්වා න තිට්ඨතීති අත්ථො. **කොටිසතසහස්සසඞ්ඛ්‍යාති** ඉදං න ගණනපරිච්ඡෙදදස්සනං, බහුභාවදස්සනමෙව පනෙතං දට්ඨබ්බං. **උදකජල්ලකන්ති** උදකලසිකං. යථා උදකතලෙ බින්දුනිපාතජනිතො වාතො උදකජල්ලකං සඞ්කඩ්ඪිත්වා පුටං කත්වා පුප්ඵුළං නාම කරොති, එවං වත්ථුම්හි ආරම්මණාපාථගමනජනිතො ඵස්සො අනුපවත්තිිත්නං කිලෙසජල්ලං සහකාරීපච්චයන්තරභාවෙන සඞ්කඩ්ඪිත්වා වෙදනං නාම කරොති. ඉදඤ්ච කිලෙසෙහි මූලකාරණභූතෙහි ආරම්මණස්සාදනභූතෙහි ච නිබ්බත්තං වට්ටගතවෙදනං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙන වා චත්තාරො පච්චයා වුත්තා, ඌනෙහිපි පන උප්පජ්ජතෙව.

නානාලක්ඛණොති වණ්ණගන්ධරසඵස්සාදීහි නානාසභාවො. මායාය දස්සිතං රූපං **“මායා”**ති ආහ. පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා අසුභාදිසභාවා එව කිලෙසාසුචිවත්ථුභාවාදිතොති අසුභාදිතො දට්ඨබ්බා එව. තථාපි කත්ථචි කොචි විසෙසො සුභග්ගහණියො හොතීති ආහ **“විසෙසතො වා”**තිආදි. තත්ථ චත්තාරො සතිපට්ඨානා චතුවිපල්ලාසප්පහානකරාති තෙසං ගොචරභාවෙන රූපක්ඛන්ධාදීසු අසුභාදිවසෙන දට්ඨබ්බතා වුත්තා.

ඛන්ධෙහි න විභඤ්ඤතී පරිච්ඡිදිතසභාවත්තා. විපස්සකොපි හි තෙසං විපත්තියං න දුක්ඛමාපජ්ජති, ඛීණාසවෙසු පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තෙ හි ආයතිම්පි ඛන්ධෙහි න බාධීයන්තීති . **කබළීකාරාහාරං පරිජානාතීති** ‘‘ආහාරසමුදයා රූපසමුදයො’’ති (සං. නි. 3.56-57) වුත්තත්තා අජ්ඣත්තිකරූපෙ ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්ස සමුදයභූතෙ කබළීකාරාහාරෙපි ඡන්දරාගං පජහතීති අත්ථො, අයං පහානපරිඤ්ඤා. අජ්ඣත්තිකරූපං පන පරිග්ගණ්හන්තො තස්ස පච්චයභූතං කබළීකාරාහාරම්පි පරිග්ගණ්හාතීති ඤාතපරිඤ්ඤා. තස්ස ච උදයවයානුපස්සී හොතීති තීරණපරිඤ්ඤා ච යොජෙතබ්බා. කාමරාගභූතං අභිජ්ඣං සන්ධාය **“අභිජ්ඣාකායගන්ථ”**න්ති ආහ. අසුභානුපස්සනාය හි කාමරාගප්පහානං හොතීති. කාමරාගමුඛෙන වා සබ්බලොභප්පහානං වදති. ‘‘ඵස්සපච්චයා වෙදනා’’ති වුත්තත්තා ආහාරපරිජානනෙ වුත්තනයෙන ඵස්සපරිජානනඤ්ච යොජෙතබ්බං.

සුඛත්ථමෙව භවපත්ථනා හොතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තො **භවොඝං උත්තරති**. සබ්බං වෙදනං දුක්ඛතො පස්සන්තො අත්තනො පරෙන අපුබ්බං දුක්ඛං උප්පාදිතං, සුඛං වා විනාසිතං න පස්සති, තතො ‘‘අනත්ථං මෙ අචරී’’තිආදිආඝාතවත්ථුප්පහානතො **බ්‍යාපාදකායගන්ථං භින්දති**. ‘‘සුඛබහුලෙ සුගතිභවෙ සුද්ධී’’ති ගහෙත්වා ගොසීලගොවතාදීහි සුද්ධිං පරාමසන්තො සුඛපත්ථනාවසෙනෙව පරාමසතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තො **සීලබ්බතුපාදානං න උපාදියති**. මනොසඤ්චෙතනා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොව, සඤ්ඤා පන තංසම්පයුත්තාති සඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙ අනත්තතො පස්සන්තො මනොසඤ්චෙතනාය ඡන්දරාගං පජහති එව, තඤ්ච පරිග්ගණ්හාති තීරෙති චාති **“සඤ්ඤං සඞ්ඛාරෙ…පෙ…. පරිජානාතී”**ති වුත්තං.

අවිජ්ජාය විඤ්ඤාණෙ ඝනග්ගහණං හොතීති ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා තං අනිච්චතො පස්සන්තො **අවිජ්ජොඝං උත්තරති**. මොහබලෙනෙව සීලබ්බතපරාමාසං හොතීති තං පජහන්තො **සීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථං භින්දති**.

> ‘‘යඤ්ච ඛො එතං, භික්ඛවෙ, වුච්චති චිත්තං ඉතිපි මනො ඉතිපි විඤ්ඤාණං ඉතිපි, තත්‍රාස්සුතවා පුථුජ්ජනො නාලං නිබ්බින්දිතුං, නාලං විරජ්ජිතුං, නාලං විමුච්චිතුං. තං කිස්ස හෙතු? දීඝරත්තංහෙතං, භික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුථුජ්ජනස්ස අජ්ඣොසිතං මමායිතං පරාමට්ඨං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’’ති (සං. නි. 2.61) –

වචනතො විඤ්ඤාණං නිච්චතො පස්සන්තො දිට්ඨුපාදානං උපාදියතීති අනිච්චතො පස්සන්තො තං න උපාදියතීති.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

34. එවං යා එකවිධාදිනා වුත්තවෙදනානං භූමිවසෙන ජානිතබ්බතා, තං වත්වා පුන සම්පයුත්තතො දස්සිතතාදිජානිතබ්බප්පකාරං වත්තුමාහ **“අපිචා”**තිආදි. **අට්ඨවිධෙන තත්ථාති තත්ථ**-සද්දස්ස සත්තවිධභෙදෙනෙව යොජනා ඡබ්බිධභෙදෙන යොජනාය සති අට්ඨවිධත්තාභාවතො.

පූරණත්ථමෙව වුත්තොති දසවිධතාපූරණත්ථමෙව වුත්තො, න නවවිධභෙදෙ විය නයදානත්ථං. කස්මා? තත්ථ නයස්ස දින්නත්තා. භින්දිතබ්බස්ස හි භෙදනං නයදානං, තඤ්ච තත්ථ කතන්ති. යථා ච කුසලත්තිකො, එවං ‘‘කායසම්ඵස්සජා වෙදනා අත්ථි සුඛා, අත්ථි දුක්ඛා’’ති ඉදම්පි පූරණත්ථමෙවාති දීපිතං හොති අට්ඨවිධභෙදෙ නයස්ස දින්නත්තා.

පුබ්බෙ ගහිතතො අඤ්ඤස්ස ගහණං වඩ්ඪනං ගහණවඩ්ඪනවසෙන, න පුරිමගහිතෙ ඨිතෙ අඤ්ඤුපචයවසෙන. වඩ්ඪන-සද්දො වා ඡෙදනත්ථො කෙසවඩ්ඪනාදීසු වියාති පුබ්බෙ ගහිතස්ස අග්ගහණං ඡින්දනං වඩ්ඪනං, දුකතිකානං උභයෙසං වඩ්ඪනං උභයවඩ්ඪනං, උභයතො වා පවත්තං වඩ්ඪනං උභයවඩ්ඪනං, තදෙව උභතොවඩ්ඪනකං, තෙන නයනීහරණං **උභතොවඩ්ඪනකනීහාරො**. වඩ්ඪනකනයො වා වඩ්ඪනකනීහාරො, උභයතො පවත්තො වඩ්ඪනකනීහාරො **උභතොවඩ්ඪනකනීහාරො**. තත්ථ දුකමූලකතිකමූලකඋභතොවඩ්ඪනකෙසු දුවිධතිවිධභෙදානංයෙව හි විසෙසො. අඤ්ඤෙ භෙදා අවිසිට්ඨා, තථාපි පඤ්ඤාප්පභෙදජනනත්ථං ධම්මවිතක්කෙන ඤාතිවිතක්කාදිනිරත්ථකවිතක්කනිවාරණත්ථං ඉමඤ්ච පාළිං විතක්කෙන්තස්ස ධම්මූපසංහිතපාමොජ්ජජනනත්ථං එකෙකස්ස වාරස්ස ගහිතස්ස නියානමුඛභාවතො ච දුවිධතිවිධභෙදනානත්තවසෙන ඉතරෙපි භෙදා වුත්තාති වෙදිතබ්බා අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛෙසු එකස්ස විසෙසෙන ඉතරෙසම්පි විසිට්ඨභාවතො. න කෙවලං එකවිධොව, අථ ඛො දුවිධො ච. න ච එකදුවිධොව, අථ ඛො තිවිධොපි. නාපි එක...පෙ.... නවවිධොව, අථ ඛො දසවිධොපීති හි එවඤ්ච තෙ භෙදා අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛා, තස්මා එකො භෙදො විසිට්ඨො අත්තනා අපෙක්ඛියමානෙ, අත්තානඤ්ච අපෙක්ඛමානෙ අඤ්ඤභෙදෙ විසෙසෙතීති තස්ස වසෙන තෙපි වත්තබ්බතං අරහන්තීති වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

සත්තවිධෙනාතිආදයො අඤ්ඤප්පභෙදනිරපෙක්ඛා කෙවලං බහුප්පකාරතාදස්සනත්ථං වුත්තාති සබ්බෙහි තෙහි පකාරෙහි **“බහුවිධෙන වෙදනාක්ඛන්ධං දස්සෙසී”**ති වුත්තං. මහාවිසයො රාජා විය සවිසයෙ භගවාපි **මහාවිසයතාය** අප්පටිහතො **යථා යථා ඉච්ඡති, තථා තථා දෙසෙතුං සක්කොති** සබ්බඤ්ඤුතානාවරණඤාණයොගතොති අත්ථො. දුකෙ වත්වා තිකා වුත්තාති තිකා දුකෙසු පක්ඛිත්තාති යුත්තං, දුකා පන කථං තිකෙසු පක්ඛිත්තාති? පරතො වුත්තෙපි තස්මිං තස්මිං තිකෙ අපෙක්ඛකාපෙක්ඛිතබ්බවසෙන දුකානං යොජිතත්තා.

කිරියමනොධාතු ආවජ්ජනවසෙන ලබ්භතීති වුත්තං, ආවජ්ජනා පන චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා න හොති. න හි සමානවීථියං පච්ඡිමො ධම්මො පුරිමස්ස කොචි පච්චයො හොති. යෙ ච වදන්ති ‘‘ආවජ්ජනවෙදනාව චක්ඛුසඞ්ඝට්ටනාය උප්පන්නත්තා එවං වුත්තා’’ති, තඤ්ච න යුත්තං. න හි ‘‘චක්ඛුරූපපටිඝාතො චක්ඛුසම්ඵස්සො’’ති කත්ථචි සුත්තෙ වා අට්ඨකථායං වා වුත්තං. යදි සො ච චක්ඛුසම්ඵස්සො සියා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණසහජාතාපි වෙදනා චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාති සා ඉධ අට්ඨකථායං න වජ්ජෙතබ්බා සියා. පාළියඤ්ච ‘‘චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා වෙදනා අත්ථි අබ්‍යාකතා’’ති එත්ථ සඞ්ගහිතත්තා පුන ‘‘චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා’’ති න වත්තබ්බං සියාති. අයං පනෙත්ථාධිප්පායො – ආවජ්ජනවෙදනං විනා චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස උප්පත්ති නත්ථීති තදුප්පාදිකා සා තප්පයොජනත්තා පරියායෙන චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාති වත්තුං යුත්තාති, නිප්පරියායෙන පන චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස පරතොව වෙදනා ලබ්භන්ති.

චතුත්තිංසචිත්තුප්පාදවසෙනාති එත්ථ රූපාරූපාවචරානං අග්ගහණං තෙසං සයමෙව මනොද්වාරභූතත්තා. සබ්බභවඞ්ගමනො හි මනොද්වාරං, චුතිපටිසන්ධියො ච තතො අනඤ්ඤාති. ඉමස්මිං පන චතුවීසතිවිධභෙදෙ චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාදිකුසලාදීනං සමානවීථියං ලබ්භමානතා අට්ඨකථායං වුත්තා, පාළියං පන එකූනවීසතිචතුවීසතිකා සඞ්ඛිපිත්වා ආගතාති ‘‘චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා වෙදනාක්ඛන්ධො අත්ථි අනුපාදින්නඅනුපාදානියො අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකො අවිතක්කඅවිචාරො’’තිආදිනා නානාවීථිගතානං ලබ්භමානතාය වුත්තත්තා කුසලත්තිකස්සපි නානාවීථියං ලබ්භමානතා යොජෙතබ්බා. අට්ඨකථායං පන සමානවීථියං චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාදිකතා එකන්තිකාති කත්වා එත්ථ ලබ්භමානතා දස්සිතා, න පන අසමානවීථියං ලබ්භමානතා පටික්ඛිත්තා. තෙනෙව **“තානි සත්තවිධාදීසු යත්ථ කත්ථචි ඨත්වා කථෙතුං වට්ටන්තී”**ති ආහ. න හි සමානවීථියංයෙව උපනිස්සයකොටිසමතික්කමභාවනාහි ලබ්භමානතා හොති. තිධාපි ච ලබ්භමානතං සන්ධාය **“යත්ථ කත්ථචි ඨත්වා කථෙතුං වට්ටන්තී”**ති වුච්චති.

එතානීති යථාදස්සිතානි කුසලාදීනි චිත්තානි වදති, වෙදනානිද්දෙසෙපි ච එතස්මිං පුබ්බඞ්ගමස්ස චිත්තස්ස වසෙන කථෙතුං සුඛන්ති චිත්තසම්බන්ධො කතො. තෙනෙව පන චිත්තානි සත්තවිධභෙදෙ තිකභූමිවසෙන, චතුවීසතිවිධභෙදෙ ද්වාරතිකවසෙන, තිංසවිධභෙදෙ ද්වාරභූමිවසෙන, බහුවිධභෙදෙ ද්වාරතිකභූමිවසෙන දීපිතානීති **“තෙසු යත්ථ කත්ථචි ඨත්වා කථෙතුං වට්ටන්තී”**ති වුත්තං. කුසලාදීනං දීපනා කාමාවචරාදිභූමිවසෙන කාතබ්බා, තා ච භූමියො තිංසවිධභෙදෙ සයමෙවාගතා, න ච සත්තවිධභෙදෙ විය ද්වාරං අනාමට්ඨං, අතිබ්‍යාත්තා ච එත්ථ සමානාසමානවීථීසු ලබ්භමානතාති **තිංසවිධෙ...පෙ.... සුඛදීපනානි හොන්තී”**ති වුත්තං. කස්මා පන තිංසවිධස්මිංයෙව ඨත්වා දීපයිංසු, නනු ද්වාරතිකභූමීනං ආමට්ඨත්තා බහුවිධභෙදෙ ඨත්වා දීපෙතබ්බානීති? න, දීපෙතබ්බට්ඨානාතික්කමතො. සත්තවිධභෙදො හි ද්වාරස්ස අනාමට්ඨත්තා දීපනාය අට්ඨානං, චතුවීසතිවිධභෙදෙ ආමට්ඨද්වාරතිකා න භූමියො අපෙක්ඛිත්වා ඨපිතා, තිංසවිධභෙදෙ ආමට්ඨද්වාරභූමියො වුත්තා. යෙ ච ඨපිතා, තෙ චෙත්ථ තිකා අපෙක්ඛිතබ්බරහිතා කෙවලං භූමීහි සහ දීපෙතබ්බාව. තෙනෙදං දීපනාය ඨානං, තදතික්කමෙ පන ඨානාතික්කමො හොතීති.

උපනිස්සයකොටියාති එත්ථ ‘‘සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙතී’’තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.423) නානාවීථියං පකතූපනිස්සයො වුත්තොති එකවීථියං කුසලාදීනං චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො තදභාවෙ අභාවතො ජාති විය ජරාමරණස්ස උපනිස්සයලෙසෙන පච්චයොති වත්තුං යුජ්ජෙය්‍ය, ඉධ පන ‘‘කසිණරූපදස්සනහෙතුඋප්පන්නා පරිකම්මාදිවෙදනා චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා’’ති වක්ඛති, තස්මා නානාවීථියං ගතානි එතානි චිත්තානි චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා ලබ්භමානානීති න උපනිස්සයලෙසො උපනිස්සයකොටි, බලවබලවානං පන පරිකම්මාදීනං උපනිස්සයානං සබ්බෙසං ආදිභූතො උපනිස්සයො උපනිස්සයකොටි. ‘‘වාලකොටි න පඤ්ඤායතී’’තිආදීසු විය හි ආදි, අවයවො වා කොටි. කසිණරූපදස්සනතො පභුති ච කාමාවචරකුසලාදීනං වෙදනානං උපනිස්සයො පවත්තොති තං දස්සනං

උපනිස්සයකොටි. පරිකම්මාදීනි විය වා න බලවඋපනිස්සයො දස්සනන්ති තස්ස උපනිස්සයන්තභාවෙන උපනිස්සයකොටිතා වුත්තා. සානාදිද්වාරෙසු තීසු උපනිස්සයකොටියා ලබ්භමානත්තාභාවං වදන්තො ඉධ සමානවීථි න ගහිතාති දීපෙති. දස්සනසවනානි විය හි කසිණපරිකම්මාදීනං සායනාදීනි උපනිස්සයා න හොන්තීති තදලාභො දීපිතොති. යදිපි වායොකසිණං ඵුසිත්වාපි ගහෙතබ්බං, පුරිමෙන පන සවනෙන විනා තං ඵුසනං සයමෙව මූලුපනිස්සයො යෙභුයොන න හොතීති තස්ස උපනිස්සයකොටිතා න වුත්තා.

අජ්ඣාසයෙන සම්පත්තිගතො **අජ්ඣාසයසම්පන්නො,** සම්පන්නජ්ඣාසයොති වුත්තං හොති. **වත්තප්පටිවත්තන්**ති ඛුද්දකඤ්චෙව මහන්තඤ්ච වත්තං, පුබ්බෙ වා කතං **වත්තං,** පච්ඡා කතං **පටිවත්තං. එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්**ති ආදිම්හි උප්පන්නං ආහ, තතො පරං උප්පන්නානිපි පන කසිණරූපදස්සනකල්‍යාණමිත්තදස්සනසංවෙගවත්ථුදස්සනාදීනි උපනිස්සයපච්චයා හොන්තියෙවාති. තෙන තදුපනිස්සයං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං.

යථාභූතසභාවාදස්සනං **අසමපෙක්ඛනා.** ‘‘අස්මී’’ති රූපාදීසු **විනිබන්ධස්ස.** සභාවන්තරාමසනවසෙන **පරාමට්ඨස්ස,** පරාමට්ඨවතොති අත්ථො. ආරම්මණාධිගහණවසෙන අනු අනු උප්පජ්ජනධම්මතාය ථිරභාවකිලෙසස්ස **ථාමගතස්ස,** අප්පහීනකාමරාගාදිකස්ස වා. **පරිග්ගහෙ ඨිතො**ති වීමංසාය ඨිතො. එත්ථ ච **අසමපෙක්ඛනායා**තිආදිනා මොහාදීනං කිච්චෙන පාකටෙන තෙසං උප්පත්තිවසෙන විචාරණා දට්ඨබ්බා. රූපදස්සනෙන උප්පන්නකිලෙසසමතික්කමවසෙන පවත්තා රූපදස්සනහෙතුකා හොතීති **‘‘චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා’’**ති ආහ. එත්ථ ච චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස චතුභූමිකවෙදනාය උපනිස්සයභාවො එව පකාරන්තරෙන කථිතො, තථා ‘‘භාවනාවසෙනා’’ති එත්ථ ච.

කලාපසම්මසනෙන **තීණි ලක්ඛණානි ආරොපෙත්වා** උදයබ්බයානුපස්සනාදිකාය **විපස්සනාපටිපාටියා** ආදිම්හි රූපාරම්මණපරිග්ගහෙන රූපාරම්මණං සම්මසිත්වා, තංමූලකං වා සබ්බං සම්මසනං ආදිභූතෙ රූපාරම්මණෙ පවත්තතීති කත්වා ආහ **‘‘රූපාරම්මණං සම්මසිත්වා’’**ති. එත්ථ ච නාමරූපපරිග්ගහාදි සබ්බං සම්මසනං **භාවනා**ති වෙදිතබ්බා. **රූපාරම්මණං සම්මසිත්වා**ති ච යථාවුත්තචක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණභූතං රූපාරම්මණං වුත්තං, න යං කිඤ්චි. ආරම්මණෙන හි චක්ඛුසම්ඵස්සං දස්සෙතීති. එවං ‘‘රූපාරම්මණෙ උප්පන්නං කිලෙස’’න්ති එත්ථාපි වෙදිතබ්බං.

ඉදං ඵොට්ඨබ්බං කිංනිස්සිතන්ති චක්ඛුද්වාරෙ විය යොජනාය යථාසම්භවං ආපොධාතුයා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ච වසෙන මහාභූතනිස්සිතතා යොජෙතබ්බා.

ජාති…පෙ…. බලවපච්චයො හොතීති යථාවුත්තානං භයතො දිස්සමානානං ජාතිආදීනං බලවපච්චයභාවෙන තෙසං භයතො දස්සනෙන සහජාතස්ස මනොසම්ඵස්සස්ස, තස්ස වා දස්සනස්ස ද්වාරභූතස්ස භවඞ්ගමනොසම්ඵස්සස්ස බලවපච්චයභාවං දස්සෙති.

ධම්මාරම්මණෙති න පුබ්බෙ වුත්තෙ ජාතිආදිආරම්මණෙව, අථ ඛො සබ්බස්මිං රාගාදිවත්ථුභූතෙ ධම්මාරම්මණෙ. **වත්ථුනිස්සිතන්**ති එත්ථ වෙදනාදිසඞ්ඛාතස්ස ධම්මාරම්මණෙකදෙසස්ස පරිග්ගහමුඛෙන ධම්මාරම්මණපරිග්ගහං දස්සෙති.

මනොසම්ඵස්සොති විඤ්ඤාණං සම්ඵස්සස්ස කාරණභාවෙන ගහිතං, තදෙව අත්තනො ඵලස්සෙව ඵලභාවෙන වත්තුං න යුත්තං කාරණඵලසඞ්කරභාවෙන සොතූනං සම්මොහජනකත්තාති ආහ **‘‘න හි සක්කා විඤ්ඤාණං මනොසම්ඵස්සජන්ති නිද්දිසිතු’’**න්ති, න පන විඤ්ඤාණස්ස මනොසම්ඵස්සෙන සහජාතභාවස්ස අභාවා. යස්මා වා යථා ‘‘තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො’’ති (ම. නි. 1.204; 3.420, 425-426; සං. නි. 4.60) වචනතො ඉන්ද්‍රියවිසයා විය විඤ්ඤාණම්පි ඵස්සස්ස විසෙසපච්චයො, න තථා ඵස්සො විඤ්ඤාණස්ස, තස්මා ඉන්ද්‍රියවිසයා විය විඤ්ඤාණම්පි චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිවචනං න අරහතීති චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිභාවො න කතොති වෙදිතබ්බො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

150. චිත්තුප්පාදරූපවසෙන තං තං සමුදායං එකෙකං ධම්මං කත්වා **‘‘පඤ්චපණ්ණාස කාමාවචරධම්මෙ’’**ති ආහ. **රජ්ජන්තස්සා**තිආදීසු රාගාදයො ඡසු ද්වාරෙසු සීලාදයො ච පඤ්ච සංවරා යථාසම්භවං යොජෙතබ්බා, සම්මසනං පන මනොද්වාරෙ එව. රූපාරූපාවචරධම්මෙසු අභිජ්ඣාදොමනස්සාදිඋප්පත්ති අත්ථීති තතො සතිසංවරො ඤාණවීරියසංවරා ච යථායොගං යොජෙතබ්බා. පරිග්ගහවචනෙන සම්මසනපච්චවෙක්ඛණානි සඞ්ගණ්හාති. **තෙයෙවා**ති චත්තාරො ඛන්ධා වුත්තා.

සමානෙ දෙසිතබ්බෙ දෙසනාමත්තස්ස පරිවට්ටනං **පරිවට්ටො.** තීසුපි පරිවට්ටෙසු කත්ථචි කිඤ්චි ඌනං අධිකං වා නත්ථීති කත්වා ආහ **“එකොව පරිච්ඡෙදො”**ති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛන්ධවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයතනවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

152. **විසෙසතොති** ආයතන-සද්දත්ථො විය අසාධාරණතො චක්ඛාදිසද්දත්ථතොති අත්ථො. **අස්සාදෙතීති** චක්ඛති-සද්දො ''මධුං චක්ඛති බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛතී''ති රසසායනත්ථො අත්ථීති තස්ස වසෙන අත්ථං වදති. ''චක්ඛුං ඛො, මාගණ්ඩිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත''න්ති (ම. නි. 2.209) වචනතො චක්ඛු රූපං අස්සාදෙති. සතිපි සොතාදීනං සද්දාරම්මණාදිරතිභාවෙ නිරුළ්හත්තා චක්ඛුම්හියෙව චක්ඛු-සද්දො පවත්තති පදුමාදීසු පඞ්කජාදිසද්දා වියාති දට්ඨබ්බං. **විභාවෙති චාති** සද්දලක්ඛණසිද්ධස්ස චක්ඛති-සද්දස්ස වසෙන අත්ථං වදති. චක්ඛතීති හි ආචික්ඛති, අභිබ්‍යත්තං වදතීති අත්ථො. නයනස්ස ච වදන්තස්ස විය සමවිසමවිභාවනමෙව ආචික්ඛනන්ති කත්වා ආහ **''විභාවෙති චාති අත්ථො''**ති. අනෙකත්ථත්තා වා ධාතූනං විභාවනත්ථතා චක්ඛු-සද්දස්ස දට්ඨබ්බා. රත්තදුට්ඨාදිකාලෙසු කකණ්ටකරූපං විය උද්දරූපං විය ච **වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං** රූපං **හදයඞ්ගතභාවං රූපයති** රූපමිව පකාසං කරොති, සවිග්ගහමිව කත්වා දස්සෙතීති අත්ථො. විත්ථාරණං වා රූප-සද්දස්ස අත්ථො, විත්ථාරණඤ්ච පකාසනමෙවාති ආහ **''පකාසෙතී''**ති. අනෙකත්ථත්තා වා ධාතූනං පකාසනත්ථොයෙව රූප-සද්දො දට්ඨබ්බො, වණ්ණවාචකස්ස රූප-සද්දස්ස **රූපයතීති** නිබ්බචනං, රූපවාචකස්ස රුප්පතීති අයං විසෙසො.

උදාහරීයතීති වුච්චතීති-අත්ථෙ වචනමෙව ගහිතං සියා, න ච වචන-සද්දොයෙව එත්ථ සද්දො, අථ ඛො සබ්බොපි සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති **සපතීති** සකෙහි පච්චයෙහි සප්පීයති සොතවිඤ්ඤෙය්‍යභාවං ගමීයතීති අත්ථො. **සූචයතීති** අත්තනො වත්ථුං ගන්ධවසෙන අපාකටං ''ඉදං සුගන්ධං දුග්ගන්ධ''න්ති පකාසෙති, පටිච්ඡන්නං වා පුප්ඵාදිවත්ථුං ''එත්ථ පුප්ඵං අත්ථි චම්පකාදි, ඵලමත්ථි අම්බාදී''ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය හොතීති අත්ථො. රසග්ගහණමූලකත්තා ආහාරජ්ඣොහරණස්ස ජීවිතහෙතුම්හි ආහාරරසෙ නින්නතාය **ජීවිතං අව්හායතීති** ජිව්හා වුත්තා නිරුත්තිලක්ඛණෙන. **කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති** විසෙසෙන **කායො** වුත්තො අනුත්තරියහෙතුභාවං අනාගච්ඡන්තෙසු කාමරාගනිදානකම්මජනිතෙසු කාමරාගස්ස ච විසෙසපච්චයෙසු ඝානජිව්හාකායෙසු කායස්ස විසෙසතරසාසවපච්චයත්තා. තෙන හි ඵොට්ඨබ්බං අස්සාදෙන්තා සත්තා මෙථුනම්පි සෙවන්ති. **උප්පත්තිදෙසොති** උප්පත්තිකාරණන්ති අත්ථො. කායින්ද්‍රියවත්ථුකා වා චත්තාරො ඛන්ධා බලවකාමාසවාදිහෙතුභාවතො විසෙසෙන **''සාසවා''**ති වුත්තා, තෙසං උප්පජ්ජනට්ඨානන්ති අත්ථො. **අත්තනො ලක්ඛණං ධාරයන්තීති** යෙ විසෙසලක්ඛණෙන ආයතනසද්දපරා වත්තබ්බා, තෙ චක්ඛාදයො තථා වුත්තාති අඤ්ඤෙ මනොගොචරභූතා ධම්මා සාමඤ්ඤලක්ඛණෙනෙව එකායතනත්තං උපනෙත්වා වුත්තා. ඔළාරිකවත්ථාරම්මණමනනසඞ්ඛාතෙහි විසයවිසයිභාවෙහි පුරිමානි පාකටානීති තථා අපාකටා ච අඤ්ඤෙ මනොගොචරා න අත්තනො සභාවං න ධාරෙන්තීති ඉමස්සත්ථස්ස දීපනත්ථො ධම්ම-සද්දොති.

වායමන්තීති අත්තනො කිච්චං කරොන්තිච්චෙව අත්ථො. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ ආයතන්ති එත්ථාති ආයතනන්ති අධිකරණත්ථො ආයතන-සද්දො, දුතියතතියෙසු කත්තුඅත්ථො. **තෙ චාති** චිත්තචෙතසිකධම්මෙ. තෙ හි තංතංද්වාරාරම්මණෙසු ආයන්ති ආගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති **ආයාති**. **විත්ථාරෙන්තීති** පුබ්බෙ අනුප්පන්නත්තා ලීනානි අපාකටානි පුබ්බන්තතො උද්ධං පසාරෙන්ති පාකටානි කරොන්ති උප්පාදෙන්තීති අත්ථො.

රුළ්හීවසෙන ආයතන-සද්දස්සත්ථං වත්තුං **''අපිචා''**තිආදි ආරද්ධං. **තං නිස්සිතත්තාති** එත්ථ මනො මනොවිඤ්ඤාණාදීනං චිත්තචෙතසිකානං නිස්සයපච්චයො න හොතීති තස්ස නෙසං ද්වාරභාවො නිස්සයභාවොති දට්ඨබ්බො. **අත්ථතොති** වචනත්ථතො, න වචනීයත්ථතො. වචනත්ථො හෙත්ථ වුත්තො ''චක්ඛතී''තිආදිනා, න වචනීයත්ථො ''යං චක්ඛු චතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො''තිආදිනා (ධ. ස. 597) වියාති.

තාවත්වතොති අනූනාධිකභාවං දස්සෙති. තත්ථ ද්වාදසායතනවිනිමුත්තස්ස කස්සචි ධම්මස්ස අභාවා අධිකභාවතො චොදනා නත්ථි, සලක්ඛණධාරණං පන සබ්බෙසං සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති ඌනචොදනා සම්භවතීති දස්සෙන්තො ආහ **''චක්ඛාදයොපි හී''**තිආදි. **අසාධාරණන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අසාධාරණං. සතිපි අසාධාරණාරම්මණභාවෙ චක්ඛාදීනං ද්වාරභාවෙන ගහිතත්තා ධම්මායතනෙ අග්ගහණං දට්ඨබ්බං. ද්වාරාරම්මණභාවෙහි වා අසාධාරණතං සන්ධාය **''අසාධාරණ''**න්ති වුත්තං.

යෙභුය්‍යසහුප්පත්තිආදීහි උප්පත්තික්කමාදිඅයුත්ති යොජෙතබ්බා. **අජ්ඣත්තිකෙසු හීති** එතෙන අජ්ඣත්තිකභාවෙන විසයිභාවෙන ච අජ්ඣත්තිකානං පඨමං දෙසෙතබ්බතං දස්සෙති. තෙසු හි පඨමං දෙසෙතබ්බෙසු පාකටත්තා පඨමතරං චක්ඛායතනං දෙසිතන්ති. **තතො ඝානායතනාදීනීති** එත්ථ බහූපකාරත්තාභාවෙන චක්ඛුසොතෙහි පුරිමතරං අදෙසෙතබ්බානි සහ වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා එකෙන කමෙන දෙසෙතබ්බානීති ඝානාදික්කමෙන දෙසිතානීති අධිප්පායො. අඤ්ඤථාපි හි දෙසිතෙසු න න සක්කා චොදෙතුං, න ච සක්කා සොධෙතබ්බානි න දෙසෙතුන්ති. ගොචරො විසයො එතස්සාති **ගොචරවිසයො,** මනො. කස්ස පන ගොචරො එතස්ස විසයොති? චක්ඛාදීනං පඤ්චන්නම්පි. **විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණවවත්ථානතොති** එතෙන ච චක්ඛාදිඅනන්තරං රූපාදිවචනස්ස කාරණමාහ.

පච්චයභෙදො කම්මාදිභෙදො. නිරයාදිකො අපදාදිගතිනානාකරණඤ්ච **ගතිභෙදො**. හත්ථිඅස්සාදිකො ඛත්තියාදිකො ච **නිකායභෙදො**. තංතංසත්තසන්තානභෙදො **පුග්ගලභෙදො**. යා ච චක්ඛාදීනං වත්ථූනං අනන්තභෙදතා වුත්තා, සොයෙව හදයවත්ථුස්ස ච භෙදො හොති. තතො මනායතනස්ස අනන්තප්පභෙදතා යොජෙතබ්බා දුක්ඛාපටිපදාදිතො ආරම්මණාධිපතිආදිභෙදතො ච. ඉමස්මිං සුත්තන්තභාජනීයෙ විපස්සනා වුත්තාති විපස්සනුපගමනඤ්ච විඤ්ඤාණං ගහෙත්වා එකාසීතිභෙදතා මනායතනස්ස වුත්තා නිද්දෙසවසෙන. නීලං නීලස්සෙව **සභාගං,** අඤ්ඤං **විසභාගං,** එවං කුසලසමුට්ඨානාදිභෙදෙසු යොජෙතබ්බං. **තෙභූමකධම්මාරම්මණවසෙනාති** පුබ්බෙ වුත්තං චක්ඛාදිවජ්ජං ධම්මාරම්මණං සන්ධාය වුත්තං.

සපරිප්ඵන්දකිරියාවසෙන ඊහනං **ඊහා**. චින්තනවසෙන බ්‍යාපාරකරණං **බ්‍යාපාරො**. තත්ථ බ්‍යාපාරං දස්සෙන්තො ආහ **"න හි චක්ඛු රූපාදීනං එවං හොති"**ති. ඊහං දස්සෙන්තො ආහ **"න ච තානී"**තිආදි. උභයම්පි පන ඊහා ච හොති බ්‍යාපාරො චාති උප්පටිපාටිවචනං. **ධම්මතාවාති** සභාවොව, කාරණසමත්ථතා වා. ඊහාබ්‍යාපාරරහිතානං ද්වාරාදිභාවො **ධම්මතා**. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ **යන්ති** එතස්ස යස්මාති අත්ථො. පුරිමස්මිං සම්භවනවිසෙසනං යං-සද්දො. ''සුඤ්ඤො ගාමොති ඛො, භික්ඛවෙ, ඡන්නෙතං අජ්ඣත්තිකානං ආයතනානං අධිවචන''න්ති (සං. නි. 4.238) වචනතො **සුඤ්ඤගාමො විය දට්ඨබ්බානි**. අන්නපානසමොහිතන්ති ගහිතෙ සුඤ්ඤගාමෙ යඤ්ඤදෙව භාජනං පරාමසීයති, තං තං රිත්තකංයෙව පරාමසීයති, එවං ධුවාදිභාවෙන ගහිතානි උපපරික්ඛියමානානි රිත්තකානෙව එතානි දිස්සන්තීති. චක්ඛාදිද්වාරෙසු අභිජ්ඣාදොමනස්සුප්පාදකභාවෙන රූපාදීනි චක්ඛාදීනං **අභිඝාතකානී**ති වුත්තානි. අහිසුසුමාරපක්ඛිකුක්කුරසිඞ්ගාලමක්කටා **ඡ පාණකා**. විසමබිලාකාසගාමසුසානවනානි **තෙසං ගොචරා**. තත්ථ විසමාදිඅජ්ඣාසයෙහි චක්ඛාදීහි විසමභාවබිලාකාසගාමසුසානසන්නිස්සිතසදිසුපාදින්නධම්මවනභාවෙහි අභිරමිතත්තා රූපාදීනම්පි විසමාදිසදිසතා යොජෙතබ්බා.

හුත්වා අභාවට්ඨෙනාති ඉදං ඉතරෙසං චතුන්නං ආකාරානං සඞ්ගහකත්තා විසුං වුත්තං. හුත්වා අභාවාකාරො එව හි උප්පාදවයත්තාකාරාදයොති. තත්ථ **හුත්වාති** එතෙන පුරිමන්තවිවිත්තතාපුබ්බකං මජ්ඣෙ විජ්ජමානතං දස්සෙති, තං වත්වා **අභාව**වචනෙන මජ්ඣෙ විජ්ජමානතාපුබ්බකං, අපරන්තෙ අවිජ්ජමානතං, උභයෙනපි සදා අභාවො අනිච්චලක්ඛණන්ති දස්සෙති. සභාවවිජහනං **විපරිණාමො,** ජරාභඞ්ගෙහි වා පරිවත්තනං, සන්තානවිකාරාපත්ති වා. සදා අභාවෙපි චිරට්ඨානං සියාති තංනිවාරණත්ථං **"තාවකාලිකතො"**ති ආහ. උප්පාදවයඤ්ඤථත්තරහිතං **නිච්චං,** න ඉතරථාති **නිච්චපටික්ඛෙපතො අනිච්චං,** නිච්චපටිපක්ඛතොති අධිප්පායො.

ජාතිධම්මතාදීහි අනිට්ඨතා **පටිපීළනං**. **පටිපීළනට්ඨෙනාති** ච යස්ස තං පවත්තති, තං පුග්ගලං පටිපීළනතො, සයං වා ජරාදීහි පටිපීළනත්තාති අත්ථො. පරිත්තට්ඨිතිකස්සපි අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ උප්පාදාදීහි අභිණ්හං සම්පටිපීළනත්තා **"අභිණ්හසම්පටිපීළනතො"**ති පුරිමං සාමඤ්ඤලක්ඛණං විසෙසෙත්වා වදති, පුග්ගලස්ස පීළනතො **දුක්ඛමං**. සුඛපටිපක්ඛභාවතො දුක්ඛං සුඛං පටික්ඛිපති නිවාරෙති, දුක්ඛවචනං වා අත්ථතො සුඛං පටික්ඛිපතීති ආහ **"සුඛපටික්ඛෙපතො"**ති.

නත්ථි එතස්ස වසවත්තනකො, නාපි ඉදං වසවත්තනකන්ති අවසවත්තනකං, අත්තනො පරස්මිං පරස්ස ච අත්තනි වසවත්තනභාවො වා වසවත්තනකං, තං එතස්ස නත්ථීති අවසවත්තනකං, අවසවත්තනකස්ස අවසවත්තනකො වා අත්ථො සභාවො **අවසවත්තනකට්ඨො,** ඉදඤ්ච සාමඤ්ඤලක්ඛණං. **තෙනාති** පරස්ස අත්තනි **වසවත්තනාකාරෙන සුඤ්ඤං**. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ **සුඤ්ඤතොති** එතස්සෙව විසෙසනං **"අස්සාමිකතො"**ති. අථ වා ''යස්මා ච එතං…පෙ…. මා පාපුණාතූ''ති එවං චින්තයමානස්ස කස්සචි තීසු ඨානෙසු වසවත්තනභාවො නත්ථි, සුඤ්ඤං තං **තෙන** අත්තනොයෙව **වසවත්තනාකාරෙනාති** අත්ථො. න ඉදං කස්සචි කාමකාරියං, නාපි එතස්ස කිඤ්චි කාමකාරියං අත්ථීති **අකාමකාරියං**. එතෙන අවසවත්තනත්ථං විසෙසෙත්වා දස්සෙති.

විභවගති විනාසගමනං. සන්තතියං භවන්තරුප්පත්තියෙව **භවසඞ්කන්තිගමනං**. සන්තතියා යථාපවත්තාකාරවිජහනං **පකතිභාවවිජහනං**. ''චක්ඛු අනිච්ච''න්ති වුත්තෙ චක්ඛුඅනිච්ච-සද්දානං එකත්ථත්තා අනිච්චානං සෙසධම්මානම්පි චක්ඛුභාවො ආපජ්ජතීති එතිස්සා චොදනාය නිවාරණත්ථං විසෙසසාමඤ්ඤලක්ඛණවාචකානඤ්ච සද්දානං එකදෙසසමුදායබොධනවිසෙසං දීපෙතුං **"අපිචා"**තිආදිමාහ.

කිං දස්සිතන්ති විපස්සනාචාරං කථෙන්තෙන කිං ලක්ඛණං දස්සිතන්ති අධිප්පායො. ''කතමා චානන්ද, අනත්තසඤ්ඤා? ඉධානන්ද, භික්ඛු අරඤ්ඤගතො වා රුක්ඛමූලගතො වා සුඤ්ඤාගාරගතො වා ඉති පටිසඤ්චික්ඛති 'චක්ඛු අනත්තා'ති…පෙ…. 'ධම්මා අනත්තා'ති. ඉති ඉමෙසු ඡසු අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ආයතනෙසු අනත්තානුපස්සී විහරතී''ති (අ. නි. 10.60) අවිසෙසෙසු ආයතනෙසු අනත්තානුපස්සනා වුත්තාති කාරණභූතානං චක්ඛාදීනං, ඵලභූතානඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං කාරණඵලමත්තතාය අනත්තතාය අනත්තලක්ඛණවිභාවනත්ථාය ආයතනදෙසනාති ආහ **"ද්වාදසන්නං…පෙ…. අනත්තලක්ඛණ"**න්ති. යදිපි අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණානි එත්ථ දස්සිතානි, තෙහි ච අනත්තලක්ඛණමෙව විසෙසෙන දස්සිතන්ති අධිප්පායො. **චෙති චාති** එත්ථ **ඉති**-සද්දො සමාපනත්ථො. **ඉච්චස්සාති** එත්ථ **ඉති**-සද්දො යථාසමාපිතස්ස ආරොපෙතබ්බදොසස්ස නිදස්සනත්ථො. **එවන්ති** ''චක්ඛු අත්තා''ති එවං වාදෙ සතීති අත්ථො. **ඉච්චස්සාති** වා **ඉති**-සද්දො ''ඉති වදන්තස්සා''ති පරවාදිස්ස

දොසලක්ඛණාකාරනිදස්සනත්ථො. **එවන්ති** දොසගමනප්පකාරනිදස්සනත්ථො. රූපෙ අත්තනි ‘‘එවං මෙ රූපං හොතූ’’ති අත්තනියෙ විය සාමිනිද්දෙසාපත්තීති චෙ? න, ‘‘මම අත්තා’’ති ගහිතත්තා. ‘‘මම අත්තා’’ති හි ගහිතං රූපං වසවත්තිතාය ‘‘එවං මෙ හොතූ’’ති ඉච්ඡියමානඤ්ච තථෙව භවෙය්‍ය, ඉච්ඡතොපි හි තස්ස රූපසඞ්ඛාතො අත්තා අවසවත්ති චාති. **ආබාධායාති** එවං දුක්ඛෙන. **පඤ්ඤාපනන්ති** පරෙසං ඤාපනං. අනත්තලක්ඛණපඤ්ඤාපනස්ස අඤ්ඤෙසං අවිසයත්තා අනත්තලක්ඛණදීපකානං අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණානඤ්ච පඤ්ඤාපනස්ස අවිසයතා දස්සිතා හොති.

එවං පන දුප්පඤ්ඤාපනතා එතෙසං දුරූපට්ඨානතාය හොතීති තෙසං අනුපට්ඨහනකාරණං පුච්ඡන්තො ආහ **‘‘ඉමානි පනා’’**තිආදි. ඨානාදීසු නිරන්තරං පවත්තමානස්ස හෙට්ඨා වුත්තස්ස **අභිණ්හසම්පටිපීළනස්ස.** ධාතුමත්තතාය චක්ඛාදීනං සමූහතො විනිබ්භුජ්ජනං **නානාධාතුවිනිබ්භොගො. සනෙනාති** චත්තාරිපි සනානි සනභාවෙන එකත්තං උපනෙත්වා වදති. පඤ්ඤායෙව සන්තතිවිකොපනාති දට්ඨබ්බං. **යාථාවසරසතොති** අවිපරීතසභාවතො. සභාවො හි රසියමානො අවිරද්ධපටිවෙධෙන අස්සාදියමානො **‘‘රසො’’**ති වුච්චති. අනිච්චාදීහි අනිච්චලක්ඛණාදීනං අඤ්ඤත්ථ වචනං රුප්පනාදිවසෙන පවත්තරූපාදිග්ගහණතො විසිට්ඨස්ස අනිච්චාදිග්ගහණස්ස සබ්භාවා. න හි නාමරූපපරිච්ඡෙදමත්තෙන කිච්චසිද්ධි හොති, අනිච්චාදයො ච රූපාදීනං ආකාරා දට්ඨබ්බා. තෙ පනාකාරා පරමත්ථතො අවිජ්ජමානා රූපාදීනං ආකාරමත්තායෙවාති කත්වා **අට්ඨසාලිනියං** (ධ. ස. අට්ඨ. 350) ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය ඛන්ධාරම්මණතා වුත්තාති අධිප්පායමත්තෙ ඨාතුං යුත්තං, නාතිධාවිතුං. ‘‘අනිච්ච’’න්ති ච ගණ්හන්තො ‘‘දුක්ඛං අනත්තා’’ති න ගණ්හාති, තථා දුක්ඛාදිග්ගහණෙ ඉතරස්සාගහණං. අනිච්චාදිග්ගහණානි ච නිච්චසඤ්ඤාදිනිවත්තනකානි සද්ධාසමාධිපඤ්ඤින්ද්‍රියාධිකානි තිවිධවිමොක්ඛමුඛභූතානි. තස්මා එතෙසං ආකාරානං පරිග්ගය්හමානානං අඤ්ඤමඤ්ඤං විසෙසො ච අත්ථීති තීණි ලක්ඛණානි වුත්තානි.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

167. නාමරූපපරිච්ඡෙදකථා අභිධම්මකථාති සුත්තන්තෙ විය පච්චයයුගළවසෙන අකථෙත්වා අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යානි ආයතනානි අබ්බොකාරතො අභිධම්මභාජනීයෙ කථිතානි. **ආගම්මාති** සබ්බසඞ්ඛාරෙහි නිබ්බින්දස්ස විසඞ්ඛාරනින්නස්ස ගොත්‍රභුනා විවට්ටිතමානසස්ස මග්ගෙන සච්ඡිකරණෙනාති අත්ථො. සච්ඡිකිරියමානඤ්හි තං අධිගන්ත්වා ආරම්මණපච්චයභූතඤ්ච පටිච්ච අධිපතිපච්චයභූතෙ ච තම්හි පරමස්සාසභාවෙන විනිමුත්තසඞ්ඛාරස්ස ච ගතිභාවෙන පතිට්ඨානභූතෙ පතිට්ඨාය ඛයසඞ්ඛාතො මග්ගො රාගාදයො ඛෙපෙතීති තංසච්ඡිකරණාභාවෙ රාගාදීනං අනුප්පත්තිනිරොධගමනාභාවා **‘‘තං ආගම්ම රාගාදයො ඛීයන්තී’’**ති වුත්තං. **සුත්තතො මුඤ්චිත්වාති** සුත්තපදානි මුඤ්චිත්වා. අඤ්ඤො සුත්තස්ස අත්ථො ‘‘මාතරං පිතරං හන්ත්වා’’තිආදීසු (ධ. ප. 294-295) විය ආහරිතබ්බො, නත්ථි සුත්තපදෙහෙව නීතො අත්ථොති අත්ථො.

එකං නානන්ති චුණ්ණිතං ඛුද්දකං වා කරණං, **චුණ්ණිකරණන්ති** අබහුමානෙන වදති. **න ත්වං එකං නානං ජානාසීති** කිං එත්තකං ත්වමෙව න ජානාසීති අත්ථො. **නනු ඤාතෙති** ‘‘යදිපි පුබ්බෙ න ඤාතං, අධුනාපි ඤාතෙ නනු සාධු හොතී’’ති අත්තනො ජානනං පටිච්ඡාදෙත්වා වික්ඛෙපං කරොන්තං නිබන්ධති. **විභජිත්වාති** අක්ඛරත්ථමත්තෙ අට්ඨත්වා ලීනං අත්ථං විභජිත්වා උද්ධරිත්වා නීහරිත්වා කථිතන්ති අත්ථො. **රාගාදීනං ඛයො** නාම අභාවමත්තො, න ච අභාවස්ස බහුභාවො අත්ථීති අත්තනො අභාවත්තාති වදන්තස්ස වචනපච්ඡින්දනත්ථං පුච්ඡති **‘‘රාගක්ඛයො නාම රාගස්සෙව ඛයො’’**තිආදි. යදි හි රාගක්ඛයො දොසාදීනං ඛයො න හොති, දොසක්ඛයාදයො ච රාගාදීනං ඛයා, අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨා භින්නා ආපන්නා හොන්තීති බහුනිබ්බානතා ආපන්නා එව හොති, අඤ්ඤමඤ්ඤවිසෙසො ච නාම නිස්සභාවස්ස නත්ථීති සසභාවතා ච නිබ්බානස්ස. **නව තණ්හාමූලකා** ‘‘තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා’’ති (දී. නි. 2.103; 3.359; අ. නි. 9.23; විභ. 963) ආදයො, තෙසු පරියෙසනාදයො ච පරියෙසනාදිකරකිලෙසා දට්ඨබ්බා. **දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සං** නිදානකථායං වුත්තං.

ඔළාරිකතාය කාරෙතබ්බොති අතිසුඛුමස්ස නිබ්බානස්ස ඔළාරිකභාවදොසාපත්තියා බොධෙතබ්බො, නිග්ගහෙතබ්බො වා. **වත්ථුන්ති** උපාදින්නකඵොට්ඨබ්බං මෙථුනං. අච්ඡාදීනම්පි නිබ්බානප්පත්ති කස්මා වුත්තා, නනු ‘‘කිලෙසානං අච්චන්තං අනුප්පත්තිනිරොධො නිබ්බාන’’න්ති ඉච්ඡන්තස්ස කිලෙසානං විනාසො කඤ්චි කාලං අප්පවත්ති නිබ්බානං න හොතීති? න, අභාවසාමඤ්ඤතො. අච්චන්තාපවත්ති හි කඤ්චි කාලඤ්ච අප්පවත්ති අභාවොයෙවාති නත්ථි විසෙසො. සවිසෙසං වා වදන්තස්ස අභාවතා ආපජ්ජතීති. තිරච්ඡානගතෙහිපි පාපුණිතබ්බත්තා තෙසම්පි පාකටං පිළන්ධනං විය ඔළාරිකං ථූලං. කෙවලං පන කණ්ණෙ පිළන්ධිතුං න සක්කොති, පිළන්ධනතොපි වා ථූලත්තා න සක්කාති උප්පණ්ඩෙන්තො විය නිග්ගණ්හාති.

නිබ්බානාරම්මණකරණෙන ගොත්‍රභුක්ඛණෙ කිලෙසක්ඛයප්පත්ති පනස්ස ආපන්නාති මඤ්ඤමානො ආහ **‘‘ත්වං අඛීණෙසුයෙවා’’**තිආදි. නනු ආරම්මණකරණමත්තෙන කිලෙසක්ඛයො අනුප්පත්තොති න සක්කා වත්තුං. චිත්තඤ්හි අතීතානාගතාදිසබ්බං ආලම්බෙති, න නිප්ඵන්නමෙවාති ගොත්‍රභුපි මග්ගෙන කිලෙසානං යා අනුප්පත්තිධම්මතා කාතබ්බා, තං ආරබ්භ පවත්තිස්සතීති? න, අප්පත්තනිබ්බානස්ස නිබ්බානාරම්මණඤාණාභාවතො. න හි අඤ්ඤධම්මා

විය නිබ්බානං, තං පන අතිගම්භීරත්තා අප්පත්තෙන ආලම්බිතුං න සක්කා. තස්මා තෙන ගොත්‍රභුනා පත්තබ්බෙන තිකාලිකසභාවාතික්කන්තගම්භීරභාවෙන භවිතබ්බං, කිලෙසක්ඛයමත්තතං වා ඉච්ඡතො ගොත්‍රභුතො පුරෙතරං නිප්ඵන්නෙන කිලෙසක්ඛයෙන. තෙනාහ **"ත්වං අඛීණෙසුයෙව කිලෙසෙසු කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානං පඤ්ඤපෙසී"**ති. අප්පත්තකිලෙසක්ඛයාරම්මණකරණෙ හි සති ගොත්‍රභුතො පුරෙතරචිත්තානිපි ආලම්බෙය්‍යුන්ති.

මග්ගස්ස කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානන්ති මග්ගස්ස ආරම්මණභූතං නිබ්බානං කතමන්ති අත්ථො. **මග්ගො**තිආදිනා පුරිමපුච්ඡාද්වයමෙව විවරති.

න ච කිඤ්චීති රූපාදීසු නිබ්බානං කිඤ්චි න හොති, න ච කදාචි හොති, අතීතාදිභාවෙන න වත්තබ්බන්ති වදන්ති, තං ආගම්ම අවිජ්ජාතණ්හානං කිඤ්චි එකදෙසමත්තම්පි න හොති, තදෙව තං ආගම්ම කදාචි න ච හොතීති අත්ථො යුත්තො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

168. **න…පෙ…. නවත්තබ්බධම්මාරම්මණත්තා**ති යථා සාරම්මණා පරිත්තාදිභාවෙන නවත්තබ්බං කිඤ්චි ආරම්මණං කරොන්ති, එවං කිඤ්චි ආලම්බනතො න නවත්තබ්බකොට්ඨාසං භජතීති අත්ථො.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධාතුවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

172. යදිපි ධාතුසංයුත්තාදීසු ''ධාතුනානත්තං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි, කතමඤ්ච, භික්ඛවෙ, ධාතුනානත්තං? චක්ඛුධාතු…පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණධාතු''තිආදිනා (සං. නි. 2.85) අට්ඨාරස ධාතුයො ආගතා, තා පන අභිධම්මෙ ච ආගතාති සාධාරණත්තා අග්ගහෙත්වා සුත්තන්තෙස්වෙව ආගතෙ තයො ධාතුඡක්කෙ ගහෙත්වා සුත්තන්තභාජනීයං විභත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **සබ්බා ධාතුයොති** අට්ඨාරසපි. සුඤ්ඤෙ සභාවමත්තෙ නිරුළ්හො ධාතු-සද්දො දට්ඨබ්බො. **අසම්ඵුට්ඨධාතූති** චතූහි මහාභූතෙහි අබ්‍යාපිතභාවොති අත්ථො.

173. **පථවීධාතුද්වයන්ති** අට්ඨකථායං පදුද්ධාරො කතො, පාළියං පන ''ද්වෙය''න්ති ආගච්ඡති, අත්ථො පන යථාවුත්තොව. **ද්වයන්ති** පන පාඨෙ සති අයම්පි අත්ථො සම්භවති. ද්වෙ අවයවා එතස්සාති ද්වයං, පථවීධාතූනං ද්වයං **පථවීධාතුද්වයං,** ද්වින්නං පථවීධාතූනං සමුදායොති අත්ථො. ද්වෙ එව වා අවයවා සමුදිතා ද්වයං, **පථවීධාතුද්වයන්ති.** ''තත්ථ කතමා පථවීධාතු? පථවීධාතුද්වයං, එසා පථවීධාතූ''ති සඞ්ඛෙපෙන විස්සජ්ජෙති. **අත්ථි අජ්ඣත්තිකා අත්ථි බාහිරාති** එත්ථ **අජ්ඣත්තිකබාහිර**-සද්දා න අජ්ඣත්තිකදුකෙ විය අජ්ඣත්තිකබාහිරායතනවාචකා, නාපි අජ්ඣත්තත්තිකෙ වුත්තෙහි අජ්ඣත්තබහිද්ධා-සද්දෙහි සමානත්ථා, ඉන්ද්‍රියබද්ධානින්ද්‍රියබද්ධවාචකා පන එතෙ. තෙන **''සත්තසන්තානපරියාපන්නා''**තිආදි වුත්තං. **නියකජ්ඣත්තාති** ච න පච්චත්තං අත්තනි ජාතතං සන්ධාය වුත්තං, අථ ඛො සබ්බසත්තසන්තානෙසු ජාතතන්ති දට්ඨබ්බං. **අජ්ඣත්තං පච්චත්තන්ති** වචනෙන හි සත්තසන්තානපරියාපන්නතාය අජ්ඣත්තිකභාවං දස්සෙති, න පාටිපුග්ගලිකතාය. **සභාවාකාරතොති** ආපාදීහි විසිට්ඨෙන අත්තනො එව සභාවභූතෙන ගහෙතබ්බාකාරෙන.

කෙසා කක්ඛළත්තලක්ඛණාති කක්ඛළතාධිකතාය වුත්තා. **පාටියෙක්කො කොට්ඨාසොති** පථවීකොට්ඨාසමත්තො සුඤ්ඤොති අත්ථො. මත්ථලුඞ්ගං අට්ඨිමිඤ්ජග්ගහණෙන ගහිතන්ති ඉධ විසුං න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉමිනාති ''සෙය්‍යථිදං කෙසා''තිආදිනා. **කම්මං කත්වාති** පයොගං වීරියං ආයූහනං වා කත්වාති අත්ථො. භොගකාමෙන කසියාදීසු විය අරහත්තකාමෙන ච ඉමස්මිං මනසිකාරෙ කම්මං කත්තබ්බන්ති. **පුබ්බපලිබොධාති** ආවාසාදයො දීඝකෙසාදිකෙ ඛුද්දකපලිබොධෙ අපරපලිබොධාති අපෙක්ඛිත්වා වුත්තා.

වණ්ණාදීනං පඤ්චන්නං වසෙන මනසිකාරො ධාතුපටිකූලවණ්ණමනසිකාරානං සාධාරණො පුබ්බභාගොති නිබ්බත්තිතධාතුමනසිකාරං දස්සෙතුං **''අවසානෙ එවං මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො''**ති ආහ. **අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතාති** කාරණස්ස ච ඵලස්ස ච අබ්‍යාපාරතාය ධාතුමත්තතං දස්සෙති. ආභොගපච්චවෙක්ඛණාදීනම්පි එවමෙව අබ්‍යාපාරතා දට්ඨබ්බා. න හි තානි, තෙසඤ්ච කාරණානි ආභුජිත්වා පච්චවෙක්ඛිත්වා ච උප්පජ්ජන්ති කරොන්ති වාති. **ලක්ඛණවසෙනාති** ''කක්ඛළං ඛරිගත''න්තිආදිවචනං සන්ධාය වුත්තං.

වෙකන්තකං එකා ලොහජාති. **නාගනාසිකලොහං** ලොහසදිසං ලොහවිජාති හලිද්දිවිජාති විය. තිපුතම්බාදීහි මිස්සෙත්වා කතං කරණෙන නිබ්බත්තත්තා **කිත්තිමලොහං. මොරක්ඛාදීනි** එවංනාමානෙවෙතානි. **සාමුද්දිකමුත්තාති** නිදස්සනමත්තමෙතං, සබ්බාපි පන මුත්තා මුත්තා එව.

174. අප්පෙතීති **ආපො,** ආබන්ධනවසෙන සෙසභූතත්තයං පාපුණාති සිලෙසතීති අත්ථො. **යූසභූතොති** රසභූතො. **වක්කහදයයකනපප්ඵාසානි තෙමෙන්තන්ති** එත්ථ යකනං හෙට්ඨාභාගපූරණෙන, ඉතරානි තෙසං උපරි ථොකං ථොකං පග්ඝරණෙන තෙමෙති. **හෙට්ඨා ලෙඩ්ඩුඛණ්ඩානි තෙමයමානෙති** තෙමකතෙමිතබ්බානං අබ්‍යාපාරසාමඤ්ඤනිදස්සනත්ථායෙව උපමා දට්ඨබ්බා, න ඨානසාමඤ්ඤනිදස්සනත්ථාය. සන්නිචිතලොහිතෙන තෙමෙතබ්බානං කෙසඤ්චි හෙට්ඨා, කස්සචි උපරි ඨිතතඤ්හි සතිපට්ඨානවිභඞ්ගෙ වක්ඛතීති, යකනස්ස හෙට්ඨාභාගො ''ඨිතං මයි ලොහිත''න්ති න ජානාති, වක්කාදීනි ''අම්හෙ තෙමයමානං ලොහිතං ඨිත''න්ති න ජානන්තීති එවං යොජනා කාතබ්බා. යථා පන භෙසජ්ජසික්ඛාපදෙ නියමො අත්ථි ''යෙසං මංසං කප්පති, තෙසං ඛීර''න්ති, එවමිධ නත්ථි.

175. **තෙජනවසෙනාති** නිසිතභාවෙන තික්ඛභාවෙන. සරීරස්ස පකතිං අතික්කමිත්වා උණ්හභාවො **සන්තාපො,** සරීරදහනවසෙන පවත්තො මහාදාහො **පරිදාහො.** අයමෙතෙසං විසෙසො. **යෙන ජීරීයතීති** එකාහිකාදිජරරොගෙන ජීරියතීතිපි අත්ථො යුජ්ජති. සතවාරං තාපෙත්වා උදකෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධටසප්පි **සතධොතසප්පීති** වදන්ති. රසසොණිතමෙදමංසන්හාරුඅට්ඨිඅට්ඨිමිඤ්ජා **රසාදයො.** කෙචි න්හාරුං අපනෙත්වා සුක්කං සත්තමධාතුං අවොචුන්ති. **පාකතිකොති** ඛොභං අප්පත්තො සදා විජ්ජමානො. **පෙතග්ගි** මුඛතො බහි නිග්ගතොව ඉධ ගහිතො.

176. වායනවසෙනාති සවෙගගමනවසෙන, සමුදීරණවසෙන වා.

177. **ඉමිනා යස්මිං ආකාසෙ…පෙ…. තං කථිතන්ති** ඉදං කසිණුග්ඝාටිමාකාසස්ස අකථිතතං, අජටාකාසස්ස ච කථිතතං දස්සෙතුං වුත්තං.

179. සුඛදුක්ඛානං ඵරණභාවො සරීරට්ඨකඋතුස්ස සුඛදුක්ඛඵොට්ඨබ්බසමුට්ඨානපච්චයභාවෙන යථාබලං සරීරෙකදෙසසකලසරීරඵරණසමත්ථතාය වුත්තො, සොමනස්සදොමනස්සානං ඉට්ඨානිට්ඨචිත්තජසමුට්ඨාපනෙන තථෙව ඵරණසමත්ථතාය. එවං එතෙසං සරීරඵරණතාය එකස්ස ඨානං ඉතරං පහරති, ඉතරස්ස ච අඤ්ඤන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤෙන සප්පටිපක්ඛතං දස්සෙති, අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛඔළාරිකප්පවත්ති එව වා එතෙසං ඵරණං. වත්ථාරම්මණානි ච පබන්ධෙන පවත්තිහෙතුභූතානි ඵරණට්ඨානං දට්ඨබ්බං, උභයවතො ච පුග්ගලස්ස වසෙන අයං සප්පටිපක්ඛතා දස්සිතා සුඛදස්සනීයත්තා.

181. **කිලෙසකාමං සන්ධායාති** ''සඞ්කප්පො කාමො රාගො කාමො''ති (මහානි. 1; චූළනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 8) එත්ථ වුත්තං සඞ්කප්පං සන්ධායාති අධිප්පායො. සොපි හි විබාධති උපතාපෙති චාති කිලෙසසන්ථවසම්භවතො කිලෙසකාමො විභත්තො කිලෙසවත්ථුසම්භවතො වා. **කාමපටිසංයුත්තාති** කාමරාගසඞ්ඛාතෙන කාමෙන සම්පයුත්තා, කාමපටිබද්ධා වා. අඤ්ඤෙසු ච කාමපටිසංයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු විතක්කෙයෙව කාමොපපදො ධාතුසද්දො නිරුළ්හො වෙදිතබ්බො විතක්කස්ස කාමප්පසඞ්ගප්පවත්තියා සාතිසයත්තා. එස නයො **බ්‍යාපාදධාතුආදීසු**. පරස්ස අත්තනො ච දුක්ඛායනං **විහිංසා. විහිංසන්තීති** හන්තුං ඉච්ඡන්ති.

182. උභයත්ථ උප්පන්නොපි අභිජ්ඣාසංයොගෙන කම්මපථජනනතො අනභිජ්ඣාකම්මපථභින්දනතො ච කාමවිතක්කො **''කම්මපථභෙදො''**ති වුත්තො . **බ්‍යාපාදො පනාති** බ්‍යාපාදවචනෙන බ්‍යාපාදවිතක්කං දස්සෙති. සො හි බ්‍යාපාදධාතූති. තථා විහිංසාය විහිංසාධාතුයා ච බ්‍යාපාදවසෙන යථාසම්භවං පාණාතිපාතාදිවසෙන ච කම්මපථභෙදො යොජෙතබ්බො. **එත්ථාති** ද්වීසු තිකෙසු. සබ්බකාමාවචරසබ්බකුසලසඞ්ගාහකෙහි ඉතරෙ ද්වෙ ද්වෙ සඞ්ගහෙත්වා කථනං **සබ්බසඞ්ගාහිකකථා. එත්ථාති** පන එතස්මිං ඡක්කෙති වුච්චමානෙ කාමධාතුවචනෙන කාමාවචරානං නෙක්ඛම්මධාතුආදීනඤ්ච ගහණං ආපජ්ජති.

ලභාපෙතබ්බාති චක්ඛුධාතාදිභාවං ලභමානා ධම්මා නීහරිත්වා දස්සනෙන ලභාපෙතබ්බා. චරති එත්ථාති වාරො, කිං චරති? සම්මසනං, සම්මසනස්ස වාරො **සම්මසනවාරො,** තෙභූමකධම්මානං අධිවචනං.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

183. **චක්ඛුස්සාති** විසෙසකාරණං අසාධාරණසාමිභාවෙන නිද්දිට්ඨං. තඤ්හි පුග්ගලන්තරාසාධාරණං නීලාදිසබ්බරූපසාධාරණඤ්ච. **විදහතීති** එවං එවඤ්ච තයා පවත්තිතබ්බන්ති විනියුජ්ජමානං විය උප්පාදෙතීති අත්ථො. **විදහතීති** ච ධාතුඅත්ථො එව විසිට්ඨො උපසග්ගෙන දීපිතොති විනාපි උපසග්ගෙන ධාතූති එසො සද්දො තමත්ථං වදතීති දට්ඨබ්බො. කත්තුකම්මභාවකරණඅධිකරණෙසු ධාතුපදසිද්ධි හොතීති පඤ්චපි එතෙ අත්ථා වුත්තා. **සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො** සුවණ්ණාදීනං බීජභූතා සෙලාදයො.

අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයොති එත්ථාපි ධාතීති ධාතූති පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. ධාතු-සද්දො එව හි ධාරණත්ථොපි හොතීති. කත්තුඅත්ථොපි චායං පුරිමෙන අසදිසොති නිස්සත්තසභාවමත්තධාරණඤ්ච ධාතු-සද්දස්ස පධානො අත්ථොති විසුං වුත්තො. **ධාතුයො විය ධාතුයොති** එත්ථ සීහ-සද්දො විය කෙසරිම්හි නිරුළ්හො පුරිසෙසු, සෙලාවයවෙසු නිරුළ්හො ධාතු-සද්දො ච චක්ඛාදීසු උපචරිතො දට්ඨබ්බො. ඤාණඤ්ච ඤෙය්‍යඤ්ච ඤාණඤෙය්‍යානි, තෙසං අවයවා තප්පභෙදභූතා ධාතුයො **ඤාණඤෙය්‍යාවයවා**. තත්ථ ඤාණප්පභෙදා ධම්මධාතුඑකදෙසො, ඤෙය්‍යප්පභෙදා අට්ඨාරසාපීති ඤාණඤෙය්‍යාවයවමත්තා ධාතුයො හොන්ති. අථ වා ඤාණෙන ඤාතබ්බො සභාවො ධාතුසද්දෙන වුච්චමානො අවිපරීතතො ඤාණඤෙය්‍යො, න දිට්ඨිආදීහි විපරීතග්ගාහකෙහි ඤෙය්‍යොති අත්ථො. තස්ස ඤාණඤෙය්‍යස්ස අවයවා චක්ඛාදයො. විසභාගලක්ඛණාවයවෙසු රසාදීසු නිරුළ්හො ධාතු-සද්දො තාදිසෙසු අඤ්ඤාවයවෙසු චක්ඛාදීසු උපචරිතො දට්ඨබ්බො, රසාදීසු විය වා චක්ඛාදීසු නිරුළ්හොව. **නිජ්ජීවමත්තස්සෙතං අධිවචනන්ති** එතෙන නිජ්ජීවමත්තපදත්ථෙ ධාතු-සද්දස්ස නිරුළ්හතං දස්සෙති. ඡ ධාතුයො එතස්සාති **ඡධාතුයො,** යො ලොකෙ ''පුරිසො''ති ධම්මසමුදායො වුච්චති, සො ඡධාතුරො ඡන්නං පථවීආදීනං නිජ්ජීවමත්තසභාවානං සමුදායමත්තො, න එත්ථ ජීවො පුරිසො වා අත්ථීති අත්ථො.

චක්ඛාදීනං කමො පුබ්බෙ වුත්තොති ඉධ එකෙකස්මිං තිකෙ තිණ්ණං තිණ්ණං ධාතූනං කමං දස්සෙන්තො ආහ **''හෙතුඵලානුපුබ්බවවත්ථානවසෙනා''**ති. හෙතුඵලානං අනුපුබ්බවවත්ථානං හෙතුඵලභාවොව. තත්ථ **හෙතූති** පච්චයො අධිප්පෙතො. **ඵලන්ති** පච්චයුප්පන්නන්ති ආහ **''චක්ඛුධාතු''**තිආදි. මනොධාතුධම්මධාතූනඤ්ච මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො, ද්වාරභූතමනොවසෙන වා තස්සා මනොධාතුයා.

සබ්බාසං වසෙනාති යථාවුත්තානං ආභාධාතුආදීනං පඤ්චතිංසාය ධාතූනං වසෙන. අපරමත්ථසභාවස්ස පරමත්ථසභාවෙසු න කදාචි අන්තොගධතා අත්ථීති ආහ **''සභාවතො විජ්ජමානාන''**න්ති. චන්දාභාසූරියාභාදිකා වණ්ණනිභා එවාති ආහ **''රූපධාතුයෙව හි ආභාධාතූ''**ති. **රූපාදිපටිබද්ධාති** රාගවත්ථුභාවෙන ගහෙතබ්බාකාරො සුභනිමිත්තන්ති සන්ධාය ''රූපාදයොවා''ති අවත්වා පටිබද්ධවචනං ආහ. අසතිපි රාගවත්ථුභාවෙ ''කුසලවිපාකාරම්මණා සුභා ධාතූ''ති දුතියො විකප්පො වුත්තො. **විහිංසාධාතු** චෙතනා, පරවිහෙඨනඡන්දො වා. **අවිහිංසා** කරුණා.

උභොපීති ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො. **හීනාදීසු** පුරිමනයෙන හීළිතා චක්ඛාදයො **හීනා,** සම්භාවිතා **පණීතා,** නාතිහීළිතා නාතිසම්භාවිතා **මජ්ඣිමාති** ඛන්ධවිභඞ්ගෙ ආගතහීනදුකතොයෙව නීහරිත්වා මජ්ඣිමා ධාතු වුත්තාති වෙදිතබ්බා. විඤ්ඤාණධාතු යදිපි ඡවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන විභත්තා, තථාපි ''විඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන තස්සා පුරෙචාරිකපච්ඡාචාරිකත්තා මනොධාතු ගහිතාව හොතී''ති වුත්තත්තා ආහ **''විඤ්ඤාණධාතු...පෙ.... සත්තවිඤ්ඤාණසඞ්ඛෙපොයෙවා''**ති. අනෙකෙසං චක්ඛුධාතුආදීනං, තාසු ච එකෙකිස්සා නානප්පකාරතාය නානාධාතූනං වසෙන අනෙකධාතුනානාධාතුලොකො වුත්තොති ආහ **''අට්ඨාරසධාතුප්පභෙදමත්තමෙවා''**ති.

''චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායමනොමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදෙනා''ති අට්ඨකථායං ලිඛිතං. තත්ථ න චක්ඛාදීනං කෙවලෙන ධාතු-සද්දෙන සම්බන්ධො අධිප්පෙතො විජානනසභාවස්ස පභෙදවචනතො. විඤ්ඤාණධාතු-සද්දෙන සම්බන්ධෙ කරියමානෙ ද්වෙ මනොගහණානි න කත්තබ්බානි. න හි ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො අත්ථීති. **''චක්ඛු...පෙ.... කායමනොවිඤ්ඤාණමනොධාතූ''**ති වා වත්තබ්බං අතුල්‍යයොගෙ ද්වන්දසමාසාභාවතො. අයං පනෙත්ථ පාඨො සියා ''චක්ඛු...පෙ.... කායවිඤ්ඤාණමනොමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදෙනා''ති.

ඛන්ධායතනදෙසනා **සඞ්ඛෙපදෙසනා,** ඉන්ද්‍රියදෙසනා **විත්ථාරදෙසනාති** තදුභයං අපෙක්ඛිත්වා **නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරා ධාතුදෙසනා.** අථ වා සුත්තන්තභාජනීයෙ වුත්තධාතුදෙසනා **අතිසඞ්ඛෙපදෙසනා,** ආභාධාතුආදීනං අනෙකධාතුනානාධාතුඅන්තානං වසෙන දෙසෙතබ්බා **අතිවිත්ථාරදෙසනාති** තදුභයං අපෙක්ඛිත්වා අයං **''නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරා''**ති.

භෙරීතලං විය චක්ඛුධාතු සද්දස්ස විය විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවතො. එතාහි ච උපමාහි නිජ්ජීවානං භෙරීතලදණ්ඩාදීනං සමායොගෙ නිජ්ජීවානං සද්දාදීනං විය නිජ්ජීවානං චක්ඛුරූපාදීනං සමායොගෙ නිජ්ජීවානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තීති කාරණඵලානං ධාතුමත්තත්තා කාරකවෙදකභාවවිරහං දස්සෙති.

පුරෙචරානුචරා වියාති නිජ්ජීවස්ස කස්සචි කෙචි නිජ්ජීවා පුරෙචරානුචරා වියාති අත්ථො. මනොධාතුයෙව වා අත්තනො ඛණං අනතිවත්තන්ති අත්තනො ඛණං අනතිවත්තන්තානංයෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අවිජ්ජමානෙපි පුරෙචරානුචරභාවෙ පුබ්බකාලාපරකාලතාය **පුරෙචරානුචරා** විය දට්ඨබ්බාති අත්ථො. **සල්ලමිව සූලමිව** තිවිධදුක්ඛතාසමායොගතො දට්ඨබ්බො. ආසායෙව දුක්ඛං **ආසාදුක්ඛං,** ආසාවිඝාතං දුක්ඛං වා. සඤ්ඤා හි අභූතං දුක්ඛදුක්ඛම්පි සුභාදිතො සඤ්ජානන්තී තං ආසං තස්සා ච විඝාතං ආසීසිතසුභාදිඅසිද්ධියා ජනෙතීති. කම්මප්පධානා සඞ්ඛාරාති **''පටිසන්ධියං පක්ඛිපනතො''**තිආදිමාහ. **ජාතිදුක්ඛානුබන්ධනතොති** අත්තනා නිබ්බත්තියමානෙන ජාතිදුක්ඛෙන අනුබන්ධත්තා. භවපච්චයා ජාති හි ජාතිදුක්ඛන්ති. පදුමං විය දිස්සමානං ඛුරචක්කං විය රූපම්පි ඉත්ථියාදිභාවෙන දිස්සමානං නානාවිධූපද්දවං ජනෙති. සබ්බෙ අනත්ථා රාගාදයො ජාතිආදයො ච විසභූතා අසන්තා සප්පටිභයා චාති තප්පටිපක්ඛභූතත්තා අමතාදිතො දට්ඨබ්බා.

මුඤ්චිත්වාපි අඤ්ඤං ගහෙත්වාවාති එතෙන මක්කටස්ස ගහිතං සාඛං මුඤ්චිත්වාපි ආකාසෙ ඨාතුං අසමත්ථතා විය ගහිතාරම්මණං මුඤ්චිත්වාපි අඤ්ඤං අග්ගහෙත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථතාය මක්කටසමානතං දස්සෙති. අට්ඨීවෙධවිද්ධොපි **දමථං** අනුපගච්ඡන්තො දුට්ඨස්සො **අස්සඛළුඞ්කො.** රඞ්ගගතො නටො **රඞ්ගනටො.**

184. **චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ චාතිආදිනා** ද්වාරාරම්මණෙසු එකවචනබහුවචනනිද්දෙසා එකනානාසන්තානගතානං එකසන්තානගතවිඤ්ඤාණපච්චයභාවතො එකනානාජාතිකත්තා ච.

සබ්බධම්මෙසූති එත්ථ **සබ්බ**-සද්දො අධිකාරවසෙන යථාවුත්තවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතෙ ආරම්මණසඞ්ඛාතෙ වා පදෙසසබ්බස්මිං තිට්ඨතීති දට්ඨබ්බො. මනොවිඤ්ඤාණධාතුනිද්දෙසෙ ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති මනොධාතු, මනොධාතුයාපි උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්ත''න්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං මනොධාතු විය මනොධාතානන්තරම්පි උප්පජ්ජති චිත්තන්ති යාව අඤ්ඤා මනොධාතු උප්පජ්ජිස්සති, තාව පවත්තං සබ්බං චිත්තං එකත්තෙන ගහෙත්වා වුත්තන්ති එවම්පි අත්ථො ලබ්භති. එවඤ්හි සති මනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං උප්පන්නාය මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවප්පසඞ්ගො න හොතියෙව. පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතුක්කමනිදස්සනඤ්හි තබ්බිධුරසභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානෙන ච පරිච්ඡින්නස්ස චිත්තස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවදස්සනත්ථං, න අනන්තරුප්පත්තිමත්තෙනාති තබ්බිධුරසභාවෙ එකත්තං උපනෙත්වා දස්සනං යුජ්ජති. අනුපනීතෙපි එකත්තෙ තබ්බිධුරසභාවෙ එකස්මිං දස්සිතෙ සාමඤ්ඤවසෙන අඤ්ඤම්පි සබ්බං තංසභාවං දස්සිතං හොතීති දට්ඨබ්බං. **පි**-සද්දෙන මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්පිණ්ඩනෙ ච සති ''මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපි

සමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං…පෙ…. තජ්ජා මනොවිඤ්ඤාණධාතූ''ති මනොවිඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන භවඞ්ගානන්තරං උප්පන්නං මනොධාතුචිත්තං නිවත්තිතං හොතීති චෙ? න, තස්සා මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවාසිද්ධිතො. න හි යං චොදීයති, තදෙව පරිහාරාය හොතීති.

මනොධාතුයාපි මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපීති මනද්වයවචනෙන ද්වින්නං අඤ්ඤමඤ්ඤවිධුරසභාවතා දස්සිතාති තෙනෙව මනොධාතාවජ්ජනස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවො නිවත්තිතොති දට්ඨබ්බො. වුත්තො හි තස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුවිධුරො මනොධාතුසභාවො **"සබ්බධම්මෙසු වා පන පඨමසමන්නාහාරො උප්පජ්ජතී"**තිආදිනා. **සා සබ්බාපීති** එතං මුඛමත්තනිදස්සනං. න හි ජවනපරියොසානා එව මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තදාරම්මණාදීනිපි පන හොන්තියෙවාති. එවං පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතුවිසිට්ඨසභාවවසෙන සබ්බං මනොවිඤ්ඤාණධාතුං දස්සෙත්වා පුන මනොද්වාරවසෙන සාතිසයං ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතුං දස්සෙන්තො **"මනඤ්ච පටිච්චා"**තිආදිමාහ. යදි පන ඡන්නං ද්වාරානං වසෙන ජවනාවසානානෙව චිත්තානි ඉධ ''මනොවිඤ්ඤාණධාතූ''ති දස්සිතානීති අයමත්ථො ගය්හෙය්‍ය, චුතිපටිසන්ධිභවඞ්ගානං අග්ගහිතත්තා සාවසෙසා දෙසනා ආපජ්ජති, තස්මා යථාවුත්තෙන නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඡද්වාරිකචිත්තෙහි වා සමානලක්ඛණානි අඤ්ඤානිපි ''මනොවිඤ්ඤාණධාතූ''ති දස්සිතානීති වෙදිතබ්බානි.

පටිච්චාති ආගතට්ඨානෙති එත්ථ ''මනො ච නෙසං ගොචරවිසයං පච්චනුභොතී''තිආදීසු (ම. නි. 1.455) විසුං කාතුං යුත්තං, ඉධ පන ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා''තිආදීසු ච-සද්දෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා ආවජ්ජනස්සපි චක්ඛාදිසන්නිස්සිතතාකරණං විය **මනඤ්ච පටිච්චාති ආගතට්ඨානෙ** මනොද්වාරසඞ්ඛාතභවඞ්ගසන්නිස්සිතමෙව ආවජ්ජනං කාතබ්බන්ති අධිප්පායො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

පඤ්හපුච්ඡකං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානමෙවාති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතුවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සච්චවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවණ්ණනා

189. **සාසනක්කමොති** අරියසච්චානි වුච්චන්ති අරියසච්චදෙසනා වා. සකලඤ්හි සාසනං භගවතො වචනං සච්චවිනිමුත්තං නත්ථීති සච්චෙසු කමති, සීලසමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතං වා සාසනං එතෙසු කමති, තස්මා කමති එත්ථාති කමො, කිං කමති? සාසනං, සාසනස්ස කමො **සාසනක්කමොති** සච්චානි සාසනපවත්තිට්ඨානානි වුච්චන්ති, තංදෙසනා ච තබ්බොහාරෙනාති.

තථාති තංසභාවාව. **අවිතථාති** අමුසාසභාවා. **අනඤ්ඤථාති** අඤ්ඤාකාරරහිතා. දුක්ඛදුක්ඛතාතංනිමිත්තතාහි අනිට්ඨතා පීළනට්ඨො, ද්විධාපි පරිදහනං, කිලෙසදාහසමායොගො වා **සන්තාපට්ඨොති** අයමෙතෙසං විසෙසො. පුග්ගලහිංසනං වා **පීළනං,** අත්තනො එව තිබ්බණභාවො සන්තාපනං **සන්තාපොති**. එත්ථ ච **පීළනට්ඨො** දුක්ඛස්ස සරසෙනෙව ආවිභවනාකාරො, ඉතරෙ යථාක්කමං සමුදයමග්ගනිරොධදස්සනෙහි ආවිභවනාකාරාති අයං චතුන්නම්පි විසෙසො. තත්‍රතත්‍රාභිනන්දනවසෙන බ්‍යාපෙත්වා ඌහනං රාසිකරණං දුක්ඛනිබ්බත්තනං **ආයූහනං,** සමුදයතො ආගච්ඡතීති වා ආයං, දුක්ඛං. තස්ස ඌහනං පවත්තනං **ආයූහනං,** සරසාවිභාවනාකාරො එසො. නිදදාති දුක්ඛන්ති **නිදානං,** ''ඉදං තං දුක්ඛ''න්ති සම්පටිච්ඡාපෙන්තං විය සමුට්ඨාපෙතීති අත්ථො. දුක්ඛදස්සනෙන වායං **නිදානට්ඨො** ආවි භවති. **සංයොගපලිබොධට්ඨා** නිරොධමග්ගදස්සනෙහි, තෙ ච සංසාරසංයොජනමග්ගනිවාරණාකාරා දට්ඨබ්බා.

නිස්සරන්ති එත්ථ සත්තා, සයමෙව වා නිස්සටං විසංයුත්තං සබ්බසඞ්ඛතෙහි සබ්බූපධිපටිනිස්සග්ගභාවතොති **නිස්සරණං**. අයමස්ස සභාවෙන ආවිභවනාකාරො. **විවෙකාසඞ්ඛතාමතට්ඨා** සමුදයමග්ගදුක්ඛදස්සනාවිභවනාකාරා, සමුදයක්ඛයඅප්පච්චයඅවිනාසිතා වා. සංසාරතො නිග්ගමනං **නියානං**. අයමස්ස සරසෙන පකාසනාකාරො, ඉතරෙ සමුදයනිරොධදුක්ඛදස්සනෙහි. තත්ථ පලිබොධුපච්ඡෙදවසෙන නිබ්බානාධිගමොව නිබ්බානනිමිත්තතා **හෙත්වට්ඨො.** පඤ්ඤාපධානත්තා මග්ගස්ස නිබ්බානදස්සනං, චතුසච්චදස්සනං වා **දස්සනට්ඨො**. චතුසච්චදස්සනෙ කිලෙසදුක්ඛසන්තාපවූපසමනෙ ච ආධිපච්චං කරොන්ති මග්ගඞ්ගධම්මා සම්පයුත්තධම්මෙසූති සො මග්ගස්ස **අධිපතෙය්‍යට්ඨොති**. විසෙසතො වා ආරම්මණාධිපතිභූතා මග්ගඞ්ගධම්මා හොන්ති ''මග්ගාධිපතිනො ධම්මා''ති වචනතොති සො තෙසං ආකාරො **අධිපතෙය්‍යට්ඨො**. එවමාදි ආහාති සම්බන්ධො. තත්ථ **අභිසමයට්ඨොති** අභිසමෙතබ්බට්ඨො, අභිසමයස්ස වා විසයභූතො අත්ථො **අභිසමයට්ඨො,** අභිසමයස්සෙව වා පවත්තිආකාරො **අභිසමයට්ඨො,** සො චෙත්ථ අභිසමෙතබ්බෙන පීළනාදිනා දස්සිතොති දට්ඨබ්බො.

කුච්ඡිතං ඛං **දුක්ඛං**. **''සමාගමො සමෙත''**න්තිආදීසු කෙවලස්ස **ආගම**-සද්දස්ස **එත**-සද්දස්ස ච පයොගෙ සංයොගත්ථස්ස අනුපලබ්භනතො **සං**-සද්දස්ස ච පයොගෙ උපලබ්භනතො **''සංයොගං දීපෙති''**ති ආහ, එවං **''උප්පන්නං උදිත''**න්ති එත්ථාපි. **අය**-සද්දො ගතිඅත්ථසිද්ධො හෙතු-සද්දො විය කාරණං දීපෙති අත්තනො ඵලනිප්ඵාදනෙන අයති පවත්තති, එති වා එතස්මා ඵලන්ති අයොති, සංයොගෙ උප්පත්තිකාරණං සමුදයොති එත්ථ විසුං පයුජ්ජමානාපි උපසග්ග-සද්දා සධාතුකං සංයොගත්ථං උප්පාදත්ථඤ්ච දීපෙන්ති කිරියාවිසෙසකත්තාති වෙදිතබ්බා.

අභාවො එත්ථ රොධස්සාති නිරොධොති එතෙන නිබ්බානස්ස දුක්ඛවිවෙකභාවං දස්සෙති. සමධිගතෙ තස්මිං තදධිගමවතො පුග්ගලස්ස රොධාභාවො පවත්තිසඞ්ඛාතස්ස රොධස්ස පටිපක්ඛභූතාය නිවත්තියා අධිගතත්තාති එතස්මිඤ්චත්ථෙ අභාවො එතස්මිං රොධස්සාති නිරොධොඉච්චෙව පදසමාසො. දුක්ඛාභාවො පනෙත්ථ පුග්ගලස්ස, න නිබ්බානස්සෙව. අනුප්පාදො එව නිරොධො **අනුප්පාදනිරොධො.** ආයතිභවාදීසු අප්පවත්ති, න පන භඞ්ගොති භඞ්ගවාචකං නිරොධ-සද්දං නිවත්තෙත්වා අනුප්පාදවාචකං ගණ්හාති. එතස්මිං අත්ථෙ කාරණෙ ඵලොපචාරං කත්වා නිරොධපච්චයො නිරොධොති වුත්තො. **පටිපදා ච හොති** පුග්ගලස්ස **දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා.** නනු සා එව දුක්ඛනිරොධප්පත්තීති තස්සා එව සා පටිපදාති න යුජ්ජතීති? න, පුග්ගලාධිගමස්ස යෙහි සො අධිගච්ඡති, තෙසං කාරණභූතධම්මානඤ්ච පත්තිභාවෙන පටිපදාභාවෙන ච වුත්තත්තා. සච්ඡිකිරියාසච්ඡිකරණධම්මානං අඤ්ඤත්තාභාවෙපි හි පුග්ගලසච්ඡිකිරියධම්මභාවෙහි නානත්තං කත්වා නිද්දෙසො කතො. අථ වා දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා නිට්ඨානං ඵලන්ති තස්සා දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා පටිපදතා දට්ඨබ්බා.

බුද්ධාදයො අරියා පටිවිජ්ඣන්තීති එත්ථ පටිවිද්ධකාලෙ පවත්තං බුද්ධාදිවොහාරං ''අගමා රාජගහං බුද්ධො''තිආදීසු (සු. නි. 410) විය පුරිමකාලෙපි ආරොපෙත්වා ''බුද්ධාදයො''ති වුත්තං. තෙ හි බුද්ධාදයො චතූහි මග්ගෙහි පටිවිජ්ඣන්තීති. අරියපටිවිජ්ඣිතබ්බානි සච්චානි **අරියසච්චානීති** චෙත්ථ පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපො දට්ඨබ්බො. **අරියා ඉමන්ති** පටිවිජ්ඣිතබ්බට්ඨෙන එකත්තං උපනෙත්වා ''ඉම''න්ති වුත්තං. **තස්මාති** තථාගතස්ස අරියත්තා තස්ස සච්චානීති **අරියසච්චානීති** වුච්චන්තීති අත්ථො. තථාගතෙන හි සයං අධිගතත්තා, තෙනෙව පකාසිතත්තා, තතො එව ච අඤ්ඤෙහි අධිගමනීයත්තා තානි තස්ස හොන්තීති. **අරියභාවසිද්ධිතොපීති** එත්ථ

අරියසාධකානි සච්චානි **අරියසච්චානී**ති පුබ්බෙ විය උත්තරපදලොපො දට්ඨබ්බො. **අරියානි සච්චානීතිපී**ති එත්ථ අවිතථභාවෙන අරණීයත්තා අධිගන්තබ්බත්තා අරියානි, අරියවොහාරො වා අයං අවිසංවාදකො අවිතථරූපො දට්ඨබ්බො.

බාධනලක්ඛණන්ති එත්ථ දුක්ඛදුක්ඛතන්නිමිත්තභාවො බාධනා, උදයබ්බයපීළිතතා වා. භවාදීසු ජාතිආදිවසෙන චක්ඛුරොගාදිවසෙන ච අනෙකධා දුක්ඛස්ස පවත්තනමෙව පුග්ගලස්ස **සන්තාපනං,** තදස්ස කිච්චං **රසො.** පවත්තිනිවත්තීසු සංසාරමොක්ඛෙසු පවත්ති හුත්වා ගය්හතීති **පවත්තිපච්චුපට්ඨානං**. පභවති එතස්මා දුක්ඛං පටිසන්ධියං නිබ්බත්තති පුරිමභවෙන පච්ඡිමභවො ඝටිතො සංයුත්තො හුත්වා පවත්තතීති **පභවො.** ''එවම්පි තණ්හානුසයෙ අනූහතෙ නිබ්බත්තතී දුක්ඛමිදං පුනප්පුන''න්ති (ධ. ප. 338) එවං පුනප්පුනං උප්පාදනං **අනුපච්ඡෙදකරණං**. භවනිස්සරණනිවාරණං **පලිබොධො**. රාගක්ඛයාදිභාවෙන සබ්බදුක්ඛසන්තතා **සන්ති. අච්චුතිරස**න්ති අච්චුතිසම්පත්තිකං. චවනං වා කිච්චන්ති තදභාවං කිච්චමිව වොහරිත්වා අච්චුතිකිච්චන්ති අත්ථො. අචවනඤ්ච සභාවස්සාපරිච්චජනං අවිකාරතා දට්ඨබ්බා. පඤ්චක්ඛන්ධනිමිත්තසුඤ්ඤතාය අවිග්ගහං හුත්වා ගය්හතීති **අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං**. අනුසයුපච්ඡෙදනවසෙන සංසාරචාරකතො නිග්ගමනූපායභාවො **නියානං**. නිමිත්තතො පවත්තතො ච චිත්තස්ස වුට්ඨානං හුත්වා ගය්හතීති **වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං.**

අසුවණ්ණාදි සුවණ්ණාදි විය දිස්සමානං මායාති වත්ථුසබ්භාවා තස්සා **විපරීතතා** වුත්තා. උදකං විය දිස්සමානා පන මරීචි උපගතානං තුච්ඡා හොති, වත්ථුමත්තම්පි තස්සා න දිස්සතීති **විසංවාදිකා** වුත්තා. මරීචිමායාඅත්තානං විපක්ඛො භාවො **තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො. අරියඤාණස්සා**ති අවිතථගාහකස්ස ඤාණස්ස, තෙන පටිවෙධපච්චවෙක්ඛණානි ගය්හන්ති, තෙසඤ්ච **ගොචර**භාවො පටිවිජ්ඣිතබ්බතාආරම්මණභාවො ච දට්ඨබ්බො. **අග්ගිලක්ඛණං** උණ්හත්තං. තඤ්හි කත්ථචි කට්ඨාදිඋපාදානභෙදෙපි විසංවාදකං විපරීතං අභූතං වා කදාචි න හොති. ''බ්‍යාධිධම්මා ජරාධම්මා, අථො මරණධම්මිනො''ති (අ. නි. 3.39; 5.57) එත්ථ වුත්තා ජාතිආදිකා **ලොකපකති**. මනුස්සානං උද්ධං දීඝතා, එකච්චානං තිරච්ඡානානං තිරියං දීඝතා, වුද්ධිනිට්ඨං පත්තානං පුන අවඩ්ඪනං එවමාදිකා චාති වදන්ති. තච්ඡාවිපරීතභූතභාවෙසු පච්ඡිමො **තථතා,** පඨමො **අවිතථතා,** මජ්ඣිමො **අනඤ්ඤථතා**ති අයමෙතෙසං විසෙසො.

දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධකන්ති කස්මා වුත්තං, නනු තණ්හාපි ජාති විය දුක්ඛනිමිත්තතාය බාධිකාති? න, බාධකපභවභාවෙන විසුං ගහිතත්තා. ජාතිආදීනං විය වා දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවො දුක්ඛදුක්ඛතා ච **බාධකතා,** න දුක්ඛස්ස පභවකතාති නත්ථි තණ්හාය පභවකභාවෙන ගහිතාය බාධකත්තප්පසඞ්ගො. තෙනාහ **''දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධක''**න්ති. **බාධකත්තනියාමෙනා**ති දුක්ඛං බාධකමෙව, දුක්ඛමෙව බාධකන්ති එවං ද්විධාපි බාධකත්තාවධාරණෙනාති අත්ථො. **තං විනා නාඤ්ඤතො**ති සතිපි අවසෙසකිලෙසඅවසෙසාකුසලසාසවකුසලමූලාවසෙසසාසවකුසලධම්මානං දුක්ඛහෙතුභාවෙ න තණ්හාය විනා තෙසං දුක්ඛහෙතුභාවො අත්ථි, තෙහි පන විනාපි තණ්හාය දුක්ඛහෙතුභාවො අත්ථි කුසලෙහි විනා අකුසලෙහි, රූපාවචරාදීහි විනා කාමාවචරාදීහි ච තණ්හාය දුක්ඛනිබ්බත්තකත්තා. **තච්ඡනියානභාවත්තා**ති ද්විධාපි නියමෙන තච්ඡො නියානභාවො එතස්ස, න මිච්ඡාමග්ගස්ස විය විපරීතතාය, ලොකියමග්ගස්ස විය වා අනෙකන්තිකතාය අතච්ඡොති තච්ඡනියානභාවො, මග්ගො. තස්ස භාවො තච්ඡනියානභාවත්තං, තස්මා **තච්ඡනියානභාවත්තා.** සබ්බත්ථ ද්විධාපි නියමෙන තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො වුත්තොති ආහ **''ඉති තච්ඡාවිපල්ලාසා''**තිආදි.

සච්ච-සද්දස්ස සම්භවන්තානං අත්ථානං උද්ධරණං, සම්භවන්තෙ වා අත්ථෙ වත්වා අධිප්පෙතත්ථස්ස උද්ධරණං **අත්ථුද්ධාරො. විරතිසච්චෙ**ති මුසාවාදවිරතියං. න හි අඤ්ඤවිරතීසු සච්ච-සද්දො නිරුළ්හොති. ''ඉදමෙව සච්චං, මොඝමඤ්ඤ''න්ති ගහිතා දිට්ඨි **දිට්ඨිසච්චං**. ''අමොසධම්මං නිබ්බානං , තදරියා සච්චතො විදූ''ති (සු. නි. 763) අමොසධම්මත්තා නිබ්බානං **පරමත්ථසච්චං** වුත්තං. තස්ස පන තංසම්පාපකස්ස ච මග්ගස්ස පජානනා පටිවෙධො අවිවාදකාරණන්ති ද්වයම්පි ''එකඤ්හි සච්චං න දුතියමත්ථි, යස්මිං පජා නො විවදෙ පජාන''න්ති (සු. නි. 890; මහානි. 119) මිස්සා ගාථාය සච්චන්ති වුත්තං.

නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතීති එතෙන ජාතිආදීනං දුක්ඛඅරියසච්චභාවෙ අවිපරීතතං දස්සෙති, **අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතී**ති ඉමිනා දුක්ඛඅරියසච්චභාවස්ස ජාතිආදීසු නියතතං. සචෙපි කථඤ්චි කොචි එවංචිත්තො ආගච්ඡෙය්‍ය, පඤ්ඤාපනෙ පන සහධම්මෙන පඤ්ඤාපනෙ අත්තනො වාදස්ස ච පඤ්ඤාපනෙ සමත්ථො නත්ථීති දස්සෙතුං **''අහමෙතං...පෙ.... පඤ්ඤාපෙස්සාමීති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතී''**ති වුත්තං. ජාතිආදීනං අනඤ්ඤථතා අඤ්ඤස්ස ච තථාභූතස්ස අභාවොයෙවෙත්ථ ඨානාභාවො. සචෙපි කොචි ආගච්ඡෙය්‍ය, ආගච්ඡතු, ඨානං පන නත්ථීති අයමෙත්ථ සුත්තත්ථො. එස නයො දුතියසුත්තෙපි. තත්ථ පන සම්පත්තතා පච්චක්ඛතා ච **පඨමතා,** තංනිමිත්තතා **දුතියතා,** තදුපසමතා **තතියතා,** තංසම්පාපකතා **චතුත්ථතා**ති දට්ඨබ්බා.

නිබ්බුතිකාමෙන පරිජානනාදීහි අඤ්ඤං කිඤ්චි කිච්චං කාතබ්බං නත්ථි, ධම්මඤාණකිච්චං වා ඉතො අඤ්ඤං නත්ථි, පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීනි ච එතප්පරමානෙවාති **චත්තාරෙව වුත්තානි**. තණ්හාය ආදීනවදස්සාවීනං වසෙන

‘‘තණ්හාවත්ථුආදීනං එතංපරමතායා’’ති වුත්තං. තථා ආලයෙ පඤ්චකාමගුණසඞ්ඛාතෙ, සකලවත්ථුකාමසඞ්ඛාතෙ, භවත්තයසඞ්ඛාතෙ වා දුක්ඛෙ දොසදස්සාවීනං වසෙන ‘‘ආලයාදීනං එතංපරමතායා’’ති වුත්තං.

සහෙතුකෙන දුක්ඛෙනාති එතෙන දුක්ඛස්ස අබ්බොච්ඡින්නතාදස්සනෙන අතිසංවෙගවත්ථුතං දස්සෙති.

න පටිවෙධඤාණං විය සකිදෙව බුජ්ඣති, අථ ඛො අනු අනු බුජ්ඣනතො **අනුබොධො,** අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කදිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්තිඅනුගතො වා බොධො **අනුබොධො**. න හි සො පච්චක්ඛතො බුජ්ඣති, අනුස්සවාදිවසෙන පන කප්පෙත්වා ගණ්හාතීති. **කිච්චතො**ති පරිජානනාදිතො. තංකිච්චකරණෙනෙව හි තානි තස්ස පාකටානි. විවට්ටානුපස්සනාය හි සඞ්ඛාරෙහි පතිලීයමානමානසස්ස උප්පජ්ජමානං මග්ගඤාණං විසඞ්ඛාරං දුක්ඛනිස්සරණං ආරම්මණං කත්වා දුක්ඛං පරිච්ඡින්දති, දුක්ඛගතඤ්ච තණ්හං පජහති, නිරොධඤ්ච ඵුසති ආදිච්චො විය පභාය, සම්මාසඞ්කප්පාදීහි සහ උප්පන්නං තං මග්ගං භාවෙති, න ච සඞ්ඛාරෙ අමුඤ්චිත්වා පවත්තමානෙන ඤාණෙන එතං සබ්බං සක්කා කාතුං නිමිත්තපවත්තෙහි අවුට්ඨිතත්තා, තස්මා එතානි කිච්චානි කරොන්තං තං ඤාණං දුක්ඛාදීනි විභාවෙති තත්ථ සම්මොහනිවත්තනෙනාති **‘‘චත්තාරිපි සච්චානි පස්සතී’’**ති වුත්තං.

දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සතීති කාලන්තරදස්සනං සන්ධාය වුත්තන්ති චෙ? න, ‘‘යො නු ඛො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සතී’’තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) එකදස්සිනො අඤ්ඤත්තයදස්සිතාවිචාරණාය තස්සා සාධනත්ථං ගවංපතිත්ථෙරෙන ඉමස්ස සුත්තස්ස ආහරිතත්තා පච්චෙකඤ්ච සච්චෙසු දිස්සමානෙසු අඤ්ඤත්තයදස්සනස්ස යොජිතත්තා. අඤ්ඤථා අනුපුබ්බාභිසමයෙ පුරිමදිට්ඨස්ස පච්ඡා අදස්සනතො සමුදයාදිදස්සිනො දුක්ඛාදිදස්සනතා න යොජෙතබ්බා සියාති. සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජමත්තදස්සනතො **සක්කායදිට්ඨි**පරියුට්ඨානං නිවාරෙති. ‘‘ලොකසමුදයං ඛො, කච්චාන, යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සතො යා ලොකෙ නත්ථිතා, සා න හොතී’’ති වචනතො සමුදයදස්සනං හෙතුඵලප්පබන්ධාවිච්ඡෙදදස්සනවසෙන **උච්ඡෙදදිට්ඨි**පරියුට්ඨානං නිවත්තෙති. ‘‘ලොකනිරොධං ඛො…පෙ…. පස්සතො යා ලොකෙ අත්ථිතා, සා න හොතී’’ති (සං. නි. 2.15) වචනතො නිරොධදස්සනං හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධදස්සනවසෙන **සස්සතදිට්ඨි**පරියුට්ඨානං නිවාරෙති. අත්තකාරස්ස පච්චක්ඛදස්සනතො මග්ගදස්සනෙන ‘‘නත්ථි අත්තකාරෙ, නත්ථි පරකාරෙ, නත්ථි පුරිසකාරෙ’’තිආදිකං (දී. නි. 1.168) **අකිරියදිට්ඨි**පරියුට්ඨානං පජහති. ‘‘නත්ථි හෙතු, නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසාය, අහෙතූ අප්පච්චයා සත්තා සංකිලිස්සන්ති. නත්ථි හෙතු…පෙ…. විසුද්ධියා, අහෙතූ අප්පච්චයා සත්තා විසුජ්ඣන්ති’’තිආදිකා අහෙතුකදිට්ඨි ච ඉධ අකිරියදිට්ඨිග්ගහණෙන ගහිතාති දට්ඨබ්බා. සාපි හි විසුද්ධිමග්ගදස්සනෙන පහීයතීති.

දුක්ඛඤාණං සමුදයඵලස්ස දුක්ඛස්ස අධුවාදිභාවං පස්සතීති **ඵලෙ විප්පටිපත්තිං** නිවත්තෙති. ‘‘ඉස්සරො ලොකං පවත්තෙති නිවත්තෙති වා’’ති **ඉස්සරකාරණිනො** වදන්ති, පධානතො ආවි භවති, තත්ථෙව ච පතිලීයතීති **පධානකාරණිනො**. ‘‘කාලවසෙනෙව පවත්තති නිවත්තති වා’’ති **කාලවාදිනො**. ‘‘සභාවෙනෙව සම්භොති විභොති වා’’ති **සභාවවාදිනො. ආදි**-සද්දෙන අණූහි ලොකො පවත්තති, සබ්බං පුබ්බෙකතහෙතූති එවමාදි අකාරණපරිග්ගහො දට්ඨබ්බො. රාමුදකාළාරාදීනං විය **අරූපලොකෙ,** නිගණ්ඨාදීනං විය **ලොකථූපිකාය අපවග්ගො** මොක්ඛොති ගහණං . **ආදි**-සද්දෙන පධානස්ස අප්පවත්ති, ගුණවියුත්තස්ස අත්තනො සකත්තනි අවට්ඨානං, බ්‍රහ්මුනා සලොකතා, දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති එවමාදිග්ගහණඤ්ච දට්ඨබ්බං. එත්ථ **ගුණවියුත්තස්සා**ති බුද්ධිසුඛදුක්ඛඉච්ඡාදොසපයත්තධම්මාධම්මසඞ්ඛාරෙහි නවහි අත්තගුණෙහි විප්පයුත්තස්සාති කණාදභක්ඛවාදො. ඉන්ද්‍රියතප්පනපුත්තමුඛදස්සනාදීහි විනා අපවග්ගො නත්ථීති ගහෙත්වා තථාපවත්තනං **කාමසුඛල්ලිකානුයොගො.**

අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ද්වාදසසු ආයතනෙසු කාමභවවිභවතණ්හාවසෙන ද්වාදස තිකා **ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි. ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙ** වා ආගතනයෙන කාලවිභාගං අනාමසිත්වා වුත්තානි. වීමංසිද්ධිපාදාදයො බොධිපක්ඛියා කිච්චනානත්තෙන වුත්තා, අත්ථතො එකත්තා සම්මාදිට්ඨිමුඛෙන තත්ථ අන්තොගධා. **තයො නෙක්ඛම්මවිතක්කාදයො**ති ලොකියක්ඛණෙ අලොභමෙත්තාකරුණාසම්පයොගවසෙන භින්නා මග්ගක්ඛණෙ ලොභබ්‍යාපාදවිහිංසාසමුච්ඡෙදවසෙන තයොති එකොපි වුත්තො. එස නයො සම්මාවාචාදීසු. අප්පිච්ඡතාසන්තුට්ඨිතානං පන භාවෙ සම්මාආජීවසම්භවතො තෙන තෙසං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. භවන්තරෙපි ජීවිතහෙතුපි අරියෙහි අවීතික්කමනීයත්තා අරියකන්තානං සම්මාවාචාදිසීලානං ගහණෙන යෙන සද්ධාහත්ථෙන තානි පරිග්ගහෙතබ්බානි, සො සද්ධාහත්ථො ගහිතොයෙව හොතීති තතො අනඤ්ඤානි සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලානි තත්ථ අන්තොගධානි හොන්ති. **තෙසං අත්ථිතායා**ති සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලඡන්දිද්ධිපාදානං අත්ථිතාය සීලස්ස අත්ථිභාවතො තිවිධෙනපි සීලෙන තෙ තයොපි ගහිතාති තත්ථ අන්තොගධා. **චිත්තසමාධී**ති චිත්තිද්ධිපාදං වදති. ‘‘චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවය’’න්ති (සං. නි. 1.23, 192) හි චිත්තමුඛෙන සමාධි වුත්තොති සමාධිමුඛෙන චිත්තම්පි වත්තබ්බතං අරහති. චිත්තිද්ධිපාදභාවනාය පන සමාධිපි අධිමත්තො හොතීති වීමංසිද්ධිපාදාදිවචනං විය චිත්තිද්ධිපාදවචනං අවත්වා ඉධ **‘‘චිත්තසමාධී’’**ති වුත්තං. ‘‘පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී’’ති (දී. නි. 3.359; සං. නි. 5.376; අ. නි. 3.96; 11.12) වචනතො සමාධිඋපකාරා පීතිපස්සද්ධියො, තස්මා සමාධිග්ගහණෙන ගහිතා, උපෙක්ඛා පන සමාධිඋපකාරකතො තංසදිසකිච්චතො ච, තස්මා සම්මාසමාධිවසෙන එතෙසං අන්තොගධතා දට්ඨබ්බා.

භාරො විය විඝාතකත්තා. **දුබ්භික්ඛමිව** බාධකත්තා. ‘‘නිබ්බානපරමං සුඛ’’න්ති (ම. නි. 2.215, 217; ධ. ප. 203, 204) සුඛභාවතො **සුභික්ඛමිව**. අනිට්ඨභාවතො සාසඞ්කසප්පටිභයතො ච දුක්ඛං **වෙරීවිසරුක්ඛභයඔරිමතීරූපමං**.

තථත්ථෙනාති තථසභාවෙන, පරිඤ්ඤෙය්‍යාභාවෙනාති අත්ථො. එතෙන අරියසච්චද්වයං සියා දුක්ඛං, න අරියසච්චං, සියා අරියසච්චං, න දුක්ඛන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති. අරියසච්ච-සද්දපරා හි දුක්ඛාදිසද්දා පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිභාවං වදන්ති. තෙනෙව අරියසච්ච-සද්දානපෙක්ඛං දුක්ඛ-සද්දං සන්ධාය මග්ගසම්පයුත්තසාමඤ්ඤඵලධම්මානං ආදිපදසඞ්ගහො වුත්තො, තදපෙක්ඛං සන්ධාය චතුත්ථපදසඞ්ගහො. සමුදයාදීසු අවසෙසකිලෙසාදයො සමුදයො, න අරියසච්චං, සඞ්ඛාරනිරොධො නිරොධසමාපත්ති ච නිරොධො, න අරියසච්චං, අරියමග්ගතො අඤ්ඤානි මග්ගඞ්ගානි මග්ගො, න අරියසච්චන්ති ඉමිනා නයෙන යොජනා කාතබ්බා. දුක්ඛං වෙදනීයම්පි සන්තං වෙදකරහිතං, කෙවලං පන තස්මිං අත්තනො පච්චයෙහි පවත්තමානෙ දුක්ඛං වෙදෙතීති වොහාරමත්තං හොති. එවං ඉතරෙසුපි.

කිරියාව විජ්ජතීති සමුදයමෙව වදති, තස්ස වා දුක්ඛපච්චයභාවං. මග්ගො අත්ථීති වත්තබ්බෙ **‘‘මග්ගමත්ථී’’**ති ඔකාරස්ස අභාවො කතොති දට්ඨබ්බො. **ගමකොති** ගන්තා. සාසවතා අසුභතාති කත්වා නිරොධමග්ගා **සුභා එව**. දුක්ඛාදීනං පරියායෙන සමුදයාදිභාවො ච අත්ථි, න පන නිරොධභාවො, නිරොධස්ස වා දුක්ඛාදිභාවොති න අඤ්ඤමඤ්ඤසමඞ්ගිතාති ආහ **‘‘නිරොධසුඤ්ඤානි වා’’**තිආදි. **සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතොති** පොනොබ්භවිකාය තණ්හාය පුනබ්භවස්ස අභාවතො. යථා වා පකතිවාදීනං විකාරාවිභාවතො පුබ්බෙ පටිප්පලීනා ච පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති, න එවං සමුදයසම්පයුත්තම්පි දුක්ඛං සමුදයභාවෙන තිට්ඨතීති ආහ **‘‘සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතො’’**ති. යථා අවිභත්තෙහි විකාරෙහි මහන්තා විසෙසින්ද්‍රියභූතවිසෙසෙහි පකතිභාවෙනෙව යීතෙහි පකති සගබ්භා පකතිවාදීනං, එවං න ඵලෙන සගබ්භො හෙතූති අත්ථො. **දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායාති** එතං විවරන්තො ආහ **‘‘න හෙතුසමවෙතං හෙතුඵල’’**න්තිආදි. තත්ථ ඉධ තන්තූසු පටො, කපාලෙසු ඝටො, බිරණෙසු කටො, ද්වීසු අණූසු ද්විඅණුකන්තිආදිනා ඉධ බුද්ධිවොහාරජනකො අවිසුං සිද්ධානං සම්බන්ධො සමවායො, තෙන සමවායෙන කාරණෙසු ද්වීසු අණූසු ද්විඅණුකං ඵලං සමවෙතං එකීභූතමිව සම්බන්ධං, තීසු අණූසු තිඅණුකන්ති එවං මහාපථවිමහාඋදකමහාඅග්ගිමහාවාතක්ඛන්ධපරියන්තං ඵලං අත්තනො කාරණෙසු සමවෙතන්ති සමවායවාදිනො වදන්ති. එවං පන වදන්තෙහි අපරිමාණෙසු කාරණෙසු මහාපරිමාණං එකං ඵලං සමවෙතං අත්තනො අන්තොගධෙහි කාරණෙහි සගබ්භං අසුඤ්ඤන්ති වුත්තං හොති, එවමිධ සමවායාභාවා ඵලෙ හෙතු නත්ථීති හෙතුසුඤ්ඤං ඵලන්ති අත්ථො.

පවත්තිභාවතොති සංසාරස්ස පවත්තිභාවතො. **චතුආහාරභෙදතොති** ඉමිනා චත්තාරො ආහාරභෙදෙ තෙහි භින්නෙ තප්පච්චයධම්මභෙදෙ ච සඞ්ගණ්හාති. **රූපාභිනන්දනාදිභෙදො** රූපාදිඛන්ධවසෙන, ආරම්මණවසෙන වා. උපාදානෙහි උපාදීයතීති උපාදි, උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං. නිබ්බානඤ්ච තංනිස්සරණභූතං තස්ස වූපසමො තංසන්තීති කත්වා තස්ස යාව පච්ඡිමං චිත්තං, තාව සෙසතං, තතො පරඤ්ච අනවසෙසතං උපාදාය **‘‘සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතූ’’**ති ද්විධා වොහරීයතීති. ‘‘සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඞ්කප්පො **විපස්සනා, ඉතරෙ සමථො’’**ති වදන්ති. සීලම්පි හි සමථස්ස උපකාරකත්තා සමථග්ගහණෙන ගය්හතීති තෙසං අධිප්පායො. අථ වා යානද්වයවසෙන ලද්ධො මග්ගො **සමථො විපස්සනාති** ආගමනවසෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො. **සප්පදෙසත්තාති** සීලක්ඛන්ධාදීනං එකදෙසත්තාති අත්ථො. සීලක්ඛන්ධාදයො හි සබ්බලොකියලොකුත්තරසීලාදිසඞ්ගාහකා, අරියමග්ගො ලොකුත්තරොයෙවාති තදෙකදෙසො හොති.

ඔනතසභායො විය වායාමො පග්ගහකිච්චසාමඤ්ඤතො. **අංසකූටං දත්වා ඨිතසහායො විය සති** අපිලාපනවසෙන නිච්චලභාවකරණසාමඤ්ඤතො. **සජාතිතොති** සවිතක්කසවිචාරාදිභෙදෙසු සමානාය සමාධිජාතියාති අත්ථො. **කිරියතොති** සමාධිඅනුරූපකිරියතො. තතො එව හි ‘‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා සමාධිනිමිත්තා, චත්තාරො සම්මප්පධානා සමාධිපරික්ඛාරා’’ති (ම. නි. 1.462) සතිවායාමානං සමාධිස්ස නිමිත්තපරික්ඛාරභාවො වුත්තොති.

ආකොටෙන්තෙන වියාති ‘‘අනිච්චං අනිච්ච’’න්තිආදිනා පඤ්ඤාසදිසෙන කිච්චෙන සමන්තතො ආකොටෙන්තෙන විය ‘‘අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙනා’’තිආදිනා **පරිවත්තන්තෙන විය** ච ආදාය ඌහිත්වා දින්නමෙව පඤ්ඤා පටිවිජ්ඣති. ද්වින්නං සමානකාලත්තෙපි පච්චයභාවෙන සඞ්කප්පස්ස පුරිමකාලස්ස විය නිද්දෙසො කතො. **සජාතිතොති** ‘‘දුක්ඛෙ ඤාණ’’න්තිආදීසු සමානාය පඤ්ඤාජාතියා. **කිරියතොති** එත්ථ පඤ්ඤාසදිසකිච්චං කිරියාති වුත්තං, පුබ්බෙ පන සමාධිඋපකාරකං තදනුරූපං කිච්චන්ති අයමෙත්ථ විසෙසො. ‘‘සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්ති (සං. නි. 4.46) වචනතො චත්තාරිපි අභිමුඛං පච්චක්ඛතො ඤාතබ්බානි, අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන ඤාතබ්බානීති **අභිඤ්ඤෙය්‍යානි**.

දුරභිසම්භවතරන්ති අභිසම්භවිතුං සාධෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතරං, සත්තිවිඝාතෙන දුරධිගමන්ති අත්ථො. බාධකපභවසන්තිනිය්‍යානලක්ඛණෙහි වවත්ථානං **සලක්ඛණවවත්ථානං**. **දුරවගාහත්ථෙන ගම්භීරත්තාති** ඔළාරිකා දුක්ඛසමුදයා. තිරච්ඡානගතානම්පි හි දුක්ඛං ආහාරාදීසු ච අභිලාසො පාකටො, පීළනාදිආයූහනාදිවසෙන පන ‘‘ඉදං දුක්ඛං, ඉදමස්ස කාරණ’’න්ති යාථාවතො ඔගාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා **ගම්භීරා,** සණ්හසුඛුමධම්මත්තා නිරොධමග්ගා සභාවතො එව ගම්භීරත්තා **දුරවගාහා,** තෙනෙව උප්පන්නෙ මග්ගෙ නත්ථි නිරොධමග්ගානං යාථාවතො අනවගාහොති. නිබ්බානම්පි මග්ගෙන අධිගන්තබ්බත්තා තස්ස ඵලන්ති අපදිස්සතීති ආහ **‘‘ඵලාපදෙසතො’’**ති.

වුත්තඤ්හි ‘‘දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා’’ති (විභ. 719). මග්ගොපි නිරොධස්ස සම්පාපකභාවතො හෙතූති අපදිස්සතීති ආහ **‘‘හෙතුඅපදෙසතො’’**ති. වුත්තම්පි චෙතං ‘‘දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා’’ති (විභ. 719). **ඉති විජඤ්ඤාති ඉති**-සද්දෙන විජානනක්කමං දස්සෙති. **එවං පකාරෙහීති එවං**-සද්දෙන විජානනකාරණභූතෙ නයෙ.

උද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. දුක්ඛසච්චනිද්දෙසො

ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා

190. **තත්ථ …පෙ.… අයං මාතිකාති** නිද්දෙසවාරආදිම්හි වුත්තෙ ජාතිආදිනිද්දෙසෙ තෙසං ජාතිආදීනං නිද්දෙසවසෙන දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස කථනත්ථාය, තෙසු වා ජාතිආදීසු තෙසඤ්ච දුක්ඛට්ඨෙ වෙදිතබ්බෙ ජාතිආදීනං නිද්දෙසවසෙන දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස කථනත්ථාය දුක්ඛදුක්ඛන්තිආදිකා දුක්ඛමාතිකා වෙදිතබ්බාති අත්ථො. අථ වා **තත්ථාති** තස්මිං නිද්දෙසවාරෙ. ‘‘ජාතිපි දුක්ඛා…පෙ.… සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා’’ති අයං දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස කථනත්ථාය මාතිකාති යථාදස්සිතස්ස ජාතිආදිනිද්දෙසස්ස මාතිකාභාවං දීපෙති. තං දීපෙත්වා පුන යස්මිං පදද්වයෙ ඨත්වා දුක්ඛං අරියසච්චං කථෙතබ්බං, තස්ස නිද්ධාරණත්ථං සබ්බං දුක්ඛං සඞ්කඩ්ඪෙන්තො ආහ **‘‘ඉදඤ්හි දුක්ඛං නාමා’’**තිආදි.

සභාවතොති දුක්ඛවෙදයිතසභාවතො. **නාමතොති** තෙනෙව සභාවෙන ලද්ධනාමතො. තෙන න අඤ්ඤෙන පරියායෙන ඉදං දුක්ඛං නාම, අථ ඛො දුක්ඛත්තායෙවාති සභාවෙන නාමං විසෙසෙති. අථ වා **නාමතොති** උදයබ්බයවන්තතාය ලද්ධනාමතො. යථා අඤ්ඤෙ උදයබ්බයවන්තො ධම්මා න සභාවතො දුක්ඛා, න එවං ඉදං, අථ ඛො සභාවතො දුක්ඛා, භූතමෙවෙදං දුක්ඛන්ති පුරිමෙන දුක්ඛ-සද්දෙන පච්ඡිමං විසෙසෙති. විපරිණාමවන්තතාය සුඛං අනිට්ඨමෙව හොතීති දුක්ඛං නාම ජාතං. තෙනෙවාහ **‘‘දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො’’**ති. කණ්ණසූලාදීහි අභිභූතස්ස නිත්ථුනනාදීහි දුක්ඛාභිභූතතාය විඤ්ඤායමානායපි කිං තව රුජ්ජතීති පුච්ඡිත්වාව කණ්ණසූලාදිදුක්ඛං ජානිතබ්බං හොතීති **පටිච්ඡන්නදුක්ඛතා** තස්ස වුත්තා. **උපක්කමස්ස ච පාකටභාවතොති** කාරණාවසෙන දුක්ඛවිසෙසස්ස පාකටභාවං දස්සෙති.

සභාවං මුඤ්චිත්වා පකාරන්තරෙන දුක්ඛන්ති වුච්චමානං **පරියායදුක්ඛං**. කථෙතබ්බත්තා පටිඤ්ඤාතං යථා කථෙතබ්බං, තංපකාරදස්සනත්ථං **‘‘අරියසච්චඤ්ච නාමෙත’’**න්තිආදිමාහ. **සඞ්ඛෙපො** සාමඤ්ඤං, සාමඤ්ඤඤ්ච විසෙසෙ අන්තොකරිත්වා පවත්තතීති තත්ථ උභයථාපි කථෙතුං වට්ටති. **විත්ථාරො පන** විසෙසො ජාතිආදිකො, විසෙසො ච විසෙසන්තරනිවත්තකොති ජාතිආදීසු ජරාදීනං සඞ්ඛිපනං න සක්කා කාතුන්ති තත්ථ විත්ථාරෙනෙව කථෙතබ්බං.

191. ‘‘අපරස්ස අපරස්සා’’ති දීපනං **අපරත්ථදීපනං**. සාමිඅත්ථෙපි හි අපරත්ථ-සද්දො සිජ්ඣතීති. **තෙසං තෙසන්ති** වා සාමිවසෙන වුත්තං අත්ථං භුම්මවසෙන වත්තුකාමතාය ආහ **‘‘අපරත්ථදීපන’’**න්ති, අපරස්මිං අපරස්මිං දීපනන්ති අත්ථො. අපරස්ස අපරස්ස වා ජාතිසඞ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස දීපනං **අපරත්ථදීපනං**. පඤ්චගතිවසෙන එකෙකායපි ගතියා ඛත්තියාදිභුම්මදෙවාදිහත්ථිආදිජාතිවසෙන වාති **ගතිජාතිවසෙන**.

තිණාකාරො **තිණජාති,** සො ච උපාදාපඤ්ඤත්තීති **‘‘පඤ්ඤත්තිය’’**න්ති ආහ. **තදුපාදායාති** තං පඨමං විඤ්ඤාණං උපාදාය අයං ජාති, නාස්ස කුතොචි නිග්ගමනං උපාදාය. යස්මා ච එවං, තස්මා **සාවස්ස ජාති** පඨමවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතාති අත්ථො. අථ වා තදුපාදාය සජාතොති වුච්චතීති **සාවස්ස ජාති** පඨමවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතාති අත්ථො. විඤ්ඤාණමුඛෙන ච පඤ්චපි ඛන්ධා වුත්තා හොන්තීති **‘‘පටිසන්ධිය’’**න්ති ආහ. අරියභාවකරණත්තා **අරියසීලන්ති** පාතිමොක්ඛසංවරො වුච්චති. ජාතිආදීනිපි ලක්ඛණානි ධම්මානං ආකාරවිකාරාති කත්වා සහුප්පාදකා සභවිකාරකාති වුත්තා. **ජායනට්ඨෙනාති**ආදි ආයතනවසෙන යොනිවසෙන ච ද්වීහි ද්වීහි පදෙහි සබ්බසත්තෙ පරියාදියිත්වා ජාතිං දස්සෙතුං වුත්තං. පුරිමනයෙ පන එකෙකෙනෙව පදෙන සබ්බසත්තෙ පරියාදියිත්වා ජාති දස්සිතාති අයං විසෙසො. කෙචි පන ‘‘පුරිමනයෙ කත්තුනිද්දෙසො, පච්ඡිමනයෙ භාවනිද්දෙසො කතො’’ති වදන්ති, ‘‘තෙසං තෙසං සත්තානං ජාතී’’ති පන කත්තරි සාමිනිද්දෙසස්ස කතත්තා උභයත්ථාපි භාවනිද්දෙසොව යුත්තො. සම්පුණ්ණා ජාති **සඤ්ජාති**. පාකටා නිබ්බත්ති **අභිනිබ්බත්ති**. ‘‘තෙසං තෙසං සත්තානං…පෙ.… අභිනිබ්බත්තී’’ති සත්තවසෙන පවත්තත්තා **සම්මුතිකථා**.

තත්‍ර තත්‍රාති එකචතුවොකාරභවෙසු ද්වින්නං ද්වින්නං, සෙසෙ රූපධාතුයං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජමානානං පඤ්චන්නං, කාමධාතුයං විකලාවිකලින්ද්‍රියානං වසෙන සත්තන්නං නවන්නං දසන්නං පුන දසන්නං එකාදසන්නඤ්ච ආයතනානං වසෙන සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. එකභවපරියාපන්නස්ස ඛන්ධසන්තානස්ස පඨමාභිනිබ්බත්තිභූතා පටිසන්ධික්ඛන්ධාති ආහ **‘‘පඨමාභිනිබ්බත්තිලක්ඛණා’’**ති. තමෙව සන්තානං නියාතෙන්තං විය ‘‘හන්ද ගණ්හථා’’ති පටිච්ඡාපෙන්තං විය පවත්තතීති **නියාතනරසා**. සන්තතියා එව උම්මුජ්ජනං හුත්වා ගය්හතීති **උම්මුජ්ජනපච්චුපට්ඨානා**.

දුක්ඛරාසිස්ස විවිත්තතා දුක්ඛවිවිත්තතා, දුක්ඛවිසෙසා වා තදවයවා, තං පච්චුපට්ඨාපෙති එලතීති **දුක්ඛවිවිත්තතාපච්චුපට්ඨානා.**

පරියායනිප්පරියායදුක්ඛෙසු යං දුක්ඛං ජාති හොති, තං දුක්ඛභාවොයෙව තස්සා දුක්ඛට්ඨො. යදි අක්ඛානෙන පාපුණිතබ්බං සියා, භගවා ආචික්ඛෙය්‍යා. භගවතාපි –

> ‘‘තං කිං මඤ්ඤථ, භික්ඛවෙ, කතමො නු ඛො මහන්තතරො? යො චායං මයා පරිත්තො පාණිමත්තො පාසාණො ගහිතො, යො ච හිමවා පබ්බතරාජාති. අප්පම…පෙ…. ගහිතො, හිමවන්තං පබ්බතරාජානං උපනිධාය සඞ්ඛම්පි න උපෙති, කලභාගම්පි න උපෙති, උපනිධම්පි න උපෙති. එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, යං සො පුරිසො තීහි සත්තිසතෙහි හඤ්ඤමානො තතොනිදානං දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙති, තං නෙරයිකස්ස දුක්ඛස්ස උපනිධාය සඞ්ඛම්පි…පෙ…. උපනිධම්පි න උපෙතී’’ති (ම. නි. 3.250) –

උපමාවසෙන පකාසිතං **ආපායිකදුක්ඛං**. සුඛුප්පත්තිකාරණානි සූචීනි උප්පලාදීනීති කත්වා තත්ථ නිබ්බත්තිනිවාරණෙන ජාතියා දුක්ඛවත්ථුභාවං දස්සෙති **‘‘අථ ඛො’’**තිආදිනා. දුක්ඛුප්පත්තිකාරණෙ නිබ්බත්තනෙන ගබ්භපරිහරණූපක්කමෙන විනා මාතුකුච්ඡිසම්භවමෙව **දුක්ඛං ගබ්භොක්කන්තිමූලකං** අඤ්ඤානපෙක්ඛත්තා, උපක්කමනිබ්බත්තං පන **පරිහරණමූලකං** ඔක්කන්තිමත්තානපෙක්ඛත්තා. අයමෙතෙසං විසෙසො.

අත්තනො අභිමුඛං කඩ්ඪනං **ආකඩ්ඪනං,** පරිතො සබ්බතොභාගෙන කඩ්ඪනං **පරිකඩ්ඪනං**. අධො ධූනනං **ඔධුනනං,** තිරියං, සබ්බතො වා ධූනනං **නිධුනනං**. තච්ඡෙත්වා ඛාරපක්ඛිපනං **ඛාරාපටිච්ඡකං.**

සකලසරීරන්හාපනං **න්හාපනං,** එකදෙසධොවනං **ධොවනං,** සූරියාභිමුඛපවත්තනෙන **ආතාපනං,** පඤ්චග්ගිතාපෙන **පරිතාපනං** දට්ඨබ්බං. සබ්බොයෙව වා තාපො ද්විධාපි වුත්තො.

කුහිං නු පතිට්ඨං ලභෙථ, ජාතියා විනා න තස්ස දුක්ඛස්ස පතිට්ඨානං අත්ථීති අත්ථො, ජාතියා වා විනා සො සත්තො කුහිං නු පතිට්ඨං, කත්ථ නු පතිට්ඨන්තො තං දුක්ඛං ලභෙථාති අත්ථො. තත්ථ තිරච්ඡානෙසු කථං දුක්ඛං භවෙය්‍යා තහිං තිරච්ඡානෙසු ජාතිං විනා. **න චස්සාති** න චෙ අස්ස. නනු නෙවත්ථීති සම්බන්ධො කාතබ්බො, නනු ආහාති වා. **යදතොති** යස්මා නෙවත්ථි, තස්මා ආහාති අත්ථො.

ජරානිද්දෙසවණ්ණනා

192. ජීරණමෙව **ජීරණතා,** ජීරණස්ස වා ආකාරො **තා**-සද්දෙන වුත්තො.

යථාපුරෙ අසල්ලක්ඛෙන්තෙති ගාරවකරණඋපට්ඨානාදීනි අසල්ලක්ඛෙන්තෙ තංනිමිත්තං දොමනස්සං උප්පජ්ජතීති අත්ථො.

සතාදීනන්ති සතිසුතවීරියපඤ්ඤාදීනං විප්පවාසනිමිත්තං අත්තනා අපසාදෙතබ්බෙහිපි අත්තනො පුත්තදාරෙහි අපසාදනීයතො. අවසවත්තඞ්ගපච්චඞ්ගතාය සුචිඅසුචිආදිවිචාරණවිරහෙන ච බාලකුමාරකකාලො විය ජිණ්ණකාලො හොතීති ආහ **‘‘භියො බාලත්තපත්තියා’’**ති.

මරණනිද්දෙසවණ්ණනා

193. ‘‘කාලස්ස අන්තකස්ස කිරියා’’ති යා ලොකෙ වුච්චති, සා චුති, මරණන්ති අත්ථො. චවනකාලොයෙව වා අනතික්කමනීයත්තා විසෙසෙන කාලොති වුත්තො, තස්ස කිරියා චුතික්ඛන්ධානං භෙදප්පත්තියෙව. **මච්චු මරණන්ති** එත්ථාපි සමාසං අකත්වා යො මච්චු වුච්චති භෙදො, යඤ්ච මරණං පාණචාගො, ඉදං වුච්චති මරණන්ති විසුං සම්බන්ධො න න යුජ්ජති.

යස්ස ඛන්ධභෙදස්ස පවත්තත්තා ‘‘තිස්සො මතො, ඵුස්සො මතො’’ති වොහාරො හොති, සො ඛන්ධප්පබන්ධස්ස අනුපච්ඡින්නතාය **‘‘සම්මුතිමරණ’’**න්ති වුත්තො, පබන්ධසමුච්ඡෙදො ච **‘‘සමුච්ඡෙදමරණ’’**න්ති. මරණම්පි දුක්ඛන්ති ඉමස්මිං පනත්ථෙ දුක්ඛසච්චකථා වට්ටකථාති කත්වා **‘‘සම්මුතිමරණං අධිප්පෙත’’**න්ති ආහ. **තස්සෙව නාමන්ති** තබ්භාවතො තදෙකදෙසභාවතො ච මරණ-සද්දබහුත්තෙ අසම්මොහත්ථං වුත්තං. **චුතිලක්ඛණන්ති** ‘‘චවනතා’’ති නිදස්සිතචවනලක්ඛණමෙව වදති. සම්පත්තිභවඛන්ධෙහි වියොජෙතීති **වියොගරසං,** වියොගකිරියාභූතතාය වා **‘‘වියොගරස’’**න්ති වුත්තං. සත්තස්ස පුරිමභවතො විප්පවාසො හුත්වා උපට්ඨාතීති **විප්පවාසපච්චුපට්ඨානං.**

මරණන්තිකාති මරණස්ස ආසන්නා. යදි මරණං න භවිස්සති, යථාවුත්තං කායිකං චෙතසිකඤ්ච දුක්ඛං න භවිස්සතීති ආහ **‘‘ද්වින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවෙනා’’**ති.

පාපකම්මාදිනිමිත්තන්ති පාපකම්මනිමිත්තං පාපගතිනිමිත්තඤ්චාති අත්ථො, කම්මම්පි වා එත්ථ ‘‘නිමිත්ත’’න්ති වුත්තං උපපත්තිනිමිත්තභාවෙන උපට්ඨානතො. තදුපට්ඨානෙපි හි ‘‘අකතං වත මෙ කල්‍යාණ’’න්තිආදිනා අනප්පකං දොමනස්සං උප්පජ්ජතීති. **භද්දස්සා**ති කල්‍යාණකම්මස්සාති අත්ථො. **අවිසෙසතො**ති ‘‘සබ්බෙස’’න්ති එතෙන යොජෙතබ්බං. **සබ්බෙස**න්ති ච යෙසං කායිකං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, තෙයෙව සබ්බෙ ගහිතා **‘‘විතුජ්ජමානමම්මාන’’**න්ති විසෙසිතත්තා. සන්ධීනං බන්ධනානි සන්ධිබන්ධනානි , තෙසං ඡෙදනෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛං **‘‘සන්ධිබන්ධනච්ඡෙදන’’**න්ති වුත්තං. **ආදි**-සද්දො වා කාරණත්ථො, සන්ධිබන්ධනච්ඡෙදනමූලකන්ති අත්ථො.

අනයබ්‍යසනාපාදනං වියාති අනයබ්‍යසනාපත්ති වියාති අත්ථො. වාළාදීහි කතෙ හි අනයබ්‍යසනාපාදනෙ අන්තොගධා අනයබ්‍යසනාපත්ති එත්ථ නිදස්සනන්ති.

සොකනිද්දෙසවණ්ණනා

194. සුඛකාරණං **හිතං,** තස්ස ඵලං **සුඛං. ඤාතික්ඛයො**ති භොගාදීහි ඤාතීනං පරිහානි මරණඤ්ච. **අයං පන විසෙසො**ති භොගබ්‍යසනාදිපදත්ථවිසෙසං රොගබ්‍යසනාදීසු සමාසවිසෙසඤ්ච සන්ධායාහ. ඤාතිභොගා පඤ්ඤත්තිමත්තා තබ්බිනාසාවාති ඉමිනා අධිප්පායෙන අපරිනිප්ඵන්නතං සන්ධාය **‘‘අනිප්ඵන්නානී’’**ති ආහ. අපරිනිප්ඵන්නතංයෙව හි සන්ධාය **විසුද්ධිමග්ගෙ** (විසුද්ධි. 2.447 ආදයො) ච ‘‘දස රූපානි අනිප්ඵන්නානී’’ති වුත්තං. **රූපකණ්ඩවණ්ණනායඤ්හි** (ධ. ස. අට්ඨ. 975 පකිණ්ණකකථා) නි ‘‘අපරිනිප්ඵන්නානී’’ති වුත්තානි. **ඛන්ධවිභඞ්ගෙ** ච නිප්ඵාදෙතබ්බස්ස නිරොධසමාපත්තිආදිකස්ස නිප්ඵන්නතා වුත්තාති අසභාවධම්මස්ස ච නිප්ඵන්නතා, නිබ්බානස්සෙව අනිප්ඵන්නතාති.

ධම්ම-සද්දො හෙතුඅත්ථොති ආහ **‘‘දුක්ඛස්ස උප්පත්තිහෙතුනා’’**ති. **ඣාම**න්ති දඩ්ඪං. පුබ්බෙ වුත්තලක්ඛණාදිකා දොමනස්සවෙදනා සොකොති තස්ස පුන ලක්ඛණාදයො න වත්තබ්බා සියුං, තථාපි දොමනස්සවිසෙසත්තා සොකස්ස ච විසිට්ඨා ලක්ඛණාදයො වත්තබ්බාති **‘‘කිඤ්චාපී’’**තිආදිමාහ. විසාරරහිතං අන්තො එව සඞ්කුචිතං චින්තනං, සුක්ඛනං වා **අන්තොනිජ්ඣානං. පරිනිජ්ඣායනං** දහනං. ඤාතිබ්‍යසනාදිඅනුරූපං සොචනං **අනුසොචනං,** තං තං වා ගුණං දොසඤ්ච අනුගන්ත්වා සොචනං තප්පනං **අනුසොචනං.**

ජවනක්ඛණෙති මනොද්වාරජවනක්ඛණෙ. තථා හි තං දස්සෙන්තො **‘‘එත්තකා මෙ’’**තිආදිමාහ. කායවිඤ්ඤාණාදිවීථියම්පි පන ජවනක්ඛණෙ දොමනස්සස්ස පච්චයො හොති එව. තෙනෙව **‘‘ජවනක්ඛණෙ වා’’**ති ආහ. අඤ්ඤථා කායිකචෙතසිකදුක්ඛානං කායවත්ථුකමනොද්වාරප්පවත්තානමෙව පච්චයොති ගණ්හෙය්‍යා තත්ථ විසෙසෙන කායිකචෙතසිකසද්දප්පවත්තිතො.

තුජ්ජතීති ‘‘තුදතී’’ති වත්තබ්බෙ බ්‍යත්තයවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා

195. **ආදෙවන්ති එතෙනාති ආදෙවො**ති ආදෙවන-සද්දං කත්වා අස්සුවිමොචනාදිවිකාරං ආපජ්ජන්තානං තබ්බිකාරාපත්තියා සො සද්දො කරණභාවෙන වුත්තොති. වීහිපලාපාදයො විය තුච්ඡං වචනං **පලාපො.** ගුණදොසෙ කිත්තෙති බොධෙතීති **ගුණදොසකිත්තනරසො** ලාලප්ප-සද්දො. අත්ථානත්ථෙ හිරියිතබ්බජනෙ ච අවිචාරෙත්වා පුග්ගලස්ස සම්භමභාවො හුත්වා පරිදෙවන-සද්දො උපට්ඨාතීති **‘‘සම්භමපච්චුපට්ඨානො’’**ති වුත්තො, සොකවත්ථුඅවිසාතෙන වා සම්භමො, න උත්තාසසම්භමො, සො ච පරිදෙවන-සද්දෙන පාකටො හොතීති පරිදෙවො **‘‘සම්භමපච්චුපට්ඨානො’’**ති වුත්තො.

සොකාභිභූතො පරිදෙවනනිමිත්තං මුට්ඨිපොථනාදීනි කරොති, පරිදෙවනනිමිත්තමෙව ච ඤාතිඅබ්භත්ථඞ්ගමනාදීනි චින්තෙතීති පරිදෙවස්ස දුක්ඛදොමනස්සානං **වත්ථුභාවො** වුත්තො.

භිය්‍යොති යෙන විනා න හොති, තතො පරිදෙවසමුට්ඨාපකදොමනස්සතො, පුබ්බෙ වුත්තදුක්ඛතො වා භිය්‍යො, කණ්ඨොට්ඨතාලුආදිසොසජතොපි වා භිය්‍යොති අඤ්ඤඤ්ච කායිකං චෙතසිකං තංනිදානදුක්ඛං සඞ්ගණ්හාති.

දුක්ඛදොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා

196-7. කායිකං දුක්ඛං කායිකස්ස දුක්ඛස්ස උපනිස්සයපච්චයොති **‘‘දුක්ඛිතස්ස දුක්ඛං උප්පජ්ජතී’’**ති වුත්තං. එතෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා නක්ඛත්තං කීළිතුං න ලභාමීති බලවදොමනස්සං උප්පජ්ජතීති දුක්ඛස්ස දොමනස්සවත්ථුතා හොති.

අත්තනො පවත්තික්ඛණං සන්ධාය **‘‘පීළෙතී’’**ති වුත්තං කායිකදුක්ඛං, තදුපනිස්සයතො වා.

ආවට්ටන්තීති පරිවට්ටන්ති. **විවට්ටන්තීති** පබ්භාරෙ ඞිත්තත්ථම්භො විය ලුඨන්ති. මූලච්ඡින්නරුක්ඛො විය **ඡින්නපපාතං පපතන්ති,** පරිදය්හමානචිත්තා පුරිමදොමනස්සූපනිස්සයවසෙන **චින්තෙන්ති,** විගතෙ දොමනස්සෙ තථාචින්තනං නත්ථීති.

උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා

198. සබ්බවිසයප්පටිපත්තිනිවාරණවසෙන සමන්තතො සීදනං **සංසීදනං,** උට්ඨෙතුම්පි අසක්කුණෙය්‍යතාකරණවසෙන අතිබලවං, විරූපං වා සීදනං **විසීදනං**. අඤ්ඤං විසයං අගන්ත්වා ඤාතිබ්‍යසනාදීසු විරූපො ආසඞ්ගො තත්ථෙව අවබන්ධතා **බ්‍යාසත්ති**. නිත්ථුනනකරණතො **නිත්ථුනනරසො**. විසීදනං **විසාදො.**

සයං න දුක්ඛො දොසත්තා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නධම්මන්තරත්තා වා. යෙ පන දොමනස්සමෙව උපායාසොති වදෙය්‍යුං, තෙ ‘‘උපායාසො තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සම්පයුත්තො, එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තො’’ති (ධාතු. 249) ඉමාය පාළියා පටික්ඛිපිතබ්බා. විසාදප්පත්තියා සුබහුදුක්ඛකාරණං අගණයිත්වා දුක්ඛට්ඨානාදීනි කරොන්තානං උපායාසො කායිකදුක්ඛස්ස වත්ථු හොති, විසාදනවසෙනෙව ඤාතිවිනාසාදීනි චින්තෙන්තානං දොමනස්සස්ස. අත්තනො පවත්තික්ඛණෙයෙව උපායාසො දොමනස්සසම්පයොගතො චිත්තං පරිදහති, අවිප්ඵාරිකතාකරණවසෙන කායං විසාදෙති, තදුභයකරණෙනෙව තතො පරං තංනිමිත්තං කායිකං චෙතසිකඤ්ච අධිමත්තං දුක්ඛං ජනයතීති දුක්ඛො වුත්තො.

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

199. **න අප්පියන්තීති** න ගමියන්ති, න පවෙසියන්තීති අත්ථො. **අනත්ථන්ති** බ්‍යසනං, දුක්ඛං වා. **අහිතන්ති** තස්ස හෙතුං. දුතියෙ අත්ථවිකප්පෙ අත්ථං න කාමෙන්තීති **අනත්ථකාමාතිආදි** අසමත්ථසමාසොපි යොජිතො. ‘‘අසූරියපස්සානි මුඛානී’’තිආදීසු විය හි යෙන සමාසො, න තස්සායං පටිසෙධකො අ-කාරොති. යස්මිං කිස්මිඤ්චි නිබ්භයෙ යොගක්ඛෙම-සද්දො නිරුළ්හො දුක්ඛයොගතො ඛෙමත්තා.

සඞ්ගතිආදීසු සඞ්ඛාරවසෙන යං ලබ්භති, තං ගහෙතබ්බං. න හි සඞ්ඛාරානං ඨානනිසජ්ජාදයො භොජනාදිකිච්චෙසු වා සහකරණං විජ්ජතීති පච්ඡිමද්වයං තදත්ථවසෙන ලබ්භතීති න සක්කා වත්තුන්ති. **යං ලබ්භතීති** වා යං අත්ථජාතං ලබ්භතීති අත්ථො. තෙන යථා ලබ්භති සඞ්ගතිආදීසු අත්ථො, තථා යොජෙතබ්බො. පුග්ගලස්ස හි සඞ්ගති ගන්ත්වා සඞ්ඛාරෙහි සංයොගො හොති, ආගතෙහි ච තෙහි, පුග්ගලස්ස ච අත්තනො ඨානාදීසු සඞ්ඛාරෙහි සහභාවො හොති, සබ්බකිරියාසු ච මිස්සීභාවොති. **අනත්ථභාවො** උපද්දවභාවො.

අනිට්ඨානං ආපාථගමනමත්තං තංගහණමත්තඤ්ච **අප්පියසම්පයොගො,** න පන ඵථවිඵස්සාදයො විය අප්පියසම්පයොගො නාම එකො ධම්මො අත්ථීති ආහ **‘‘සො අත්ථතො එකො ධම්මො නාම නත්ථී’’**ති. අනිට්ඨානි කණ්ටකාදීනි අමිත්තා ච උසුආදීහි විජ්ඣනාදිදුක්ඛං උප්පාදෙන්ති.

ඉධාති ඉමස්මිං ලොකෙ දුක්ඛං හොතීති වා ඉධ ඉමස්මිං දුක්ඛසච්චනිද්දෙසෙ දුක්ඛො වුත්තොති වා යොජෙතබ්බං.

පියවිප්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

200. **මිනන්තීති** නාළියාදීසු ධඤ්ඤං විය අන්තො පක්ඛිපන්ති, න බහි කරොන්තීති අත්ථො. **අමා**-සද්දො සහභාවදීපකො. **ඤායන්ති වා** අජ්ඣත්තිකාඉච්චෙව. ඤාතිබ්‍යසනාදිකො හුත්වා උපට්ඨාතීති **බ්‍යසනපච්චුපට්ඨානො.** සොකුප්පාදනෙනෙව සරීරං සොසෙන්ති, කිසං කරොන්ති, අකිසම්පි නිරොජතාකරණෙන මිලාපෙන්ති, තතො ච කායිකං දුක්ඛං උප්පජ්ජතීති තදුප්පාදකතා වුත්තා.

සොකසරසමප්පිතාති එතෙන චෙතසිකදුක්ඛං දස්සෙති, **විතුජ්ජන්තීති** එතෙන කායිකං දුක්ඛං.

ඉච්ඡානිද්දෙසවණ්ණනා

201. යස්මිං කාලෙ ජාතියා න ආගන්තබ්බං, තං කාලං ගහෙත්වා ආහ **‘‘පරිනිබ්බුතෙසු ච විජ්ජමානං ජාතියා අනාගමන’’**න්ති. **යම්පීති** යෙනපීති අත්ථො වුත්තො. යදාපි පන **යං**-සද්දො ‘‘ඉච්ඡ’’න්ති එතං අපෙක්ඛති, තදාපි අලාභවිසිට්ඨා ඉච්ඡා වුත්තා හොති. යදා ‘‘න ලභතී’’ති එතං අපෙක්ඛති, තදා ඉච්ඡාවිසිට්ඨො අලාභො වුත්තො හොති. සො පනත්ථතො අඤ්ඤො ධම්මො නත්ථී, තථාපි අලබ්භනෙය්‍යඉච්ඡාව වුත්තා හොති. අපාපුණිතබ්බෙසු පවත්තත්තා එව **‘‘අප්පත්තිපච්චුපට්ඨානා’’**ති වුත්තා. යත්ථ හි සා ඉච්ඡා පවත්තා, තං වත්ථුං අපාපුණන්තී හුත්වා ගය්හතීති.

ඡින්නභින්නගණෙනාති නිල්ලජ්ජෙන ධුත්තගණෙන, කප්පටිකගණෙන වා.

විඝාතමයන්ති චිත්තවිඝාතමයං දොමනස්සං චිත්තවිඝාතතො එව උප්පන්නං උබ්බන්ධනජරාතිසාරාදිකායිකං දුක්ඛඤ්ච. **ඉච්ඡිතාලාභන්ති** අලබ්භනෙය්‍යඉච්ඡමෙව වදති.

උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

202. විත්ථිණ්ණස්ස දුක්ඛස්ස එත්තකන්ති දස්සනං දුක්ඛස්ස සඞ්ඛෙපො, තං කාතුං න සක්කා විත්ථාරස්ස අනන්තත්තා. දුක්ඛවිත්ථාරගතං පන දෙසනාවිත්ථාරං පහාය යත්ථ සබ්බො දුක්ඛවිත්ථාරො සමොධානං ගච්ඡති, තත්ථ දෙසනාය වවත්ථානං සඞ්ඛෙපො, තං කාතුං සක්කා තාදිසස්ස වත්ථුනො සබ්භාවා.

දෙසං ජානන්තො මග්ගක්ඛායිකපුරිසො **දෙසකො**. භගවාපි **දුක්ඛස්ස දෙසකො**. **‘‘දුක්ඛන්තදෙසකෙනා’’**ති වා පාඨො, දුක්ඛන්තක්ඛායිකොති අත්ථො.

පාවකාදයො යථා ඉන්ධනාදීනි බාධෙන්ති, එවං **බාධයමානා**. **මාරණන්තිකදුක්ඛාභිඝාතෙනාති** ඉමිනා අතිපාකටෙන ජාතිජරාදුක්ඛවිඝාතජසොකාදයො දස්සෙති. **තතොති** පරිදෙවතො උද්ධං. කණ්ඨ සොසාදි සන්ධි බන්ධච්ඡෙදනාදි ජනක ධාතුක්ඛොභ සමායොගතො **කායස්ස ආබාධනදුක්ඛං දුක්ඛං**. **යෙසු කෙසුචීති** තිස්සස්ස වා ඵුස්සස්ස වා උපාදානක්ඛන්ධෙසු සබ්බම්පි චක්ඛුරොගාදිදුක්ඛං සබ්බසත්තගතං එවංපකාරමෙවාති සඞ්ඛිපිත්වා දස්සෙන්තොති අත්ථො.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

203. උත්තරපදලොපං කත්වා **‘‘පුනබ්භවකරණං පුනොබ්භවො’’**තිආහ. ‘‘මනොසම්ඵස්සො’’ති එත්ථ මනො විය ච පුරිමපදස්ස ඔකාරන්තතා දට්ඨබ්බා. අථ වා සීලට්ඨෙන ඉක-සද්දෙන ගමියත්ථත්තා කිරියාවාචකස්ස සද්දස්ස අදස්සනං දට්ඨබ්බං යථා ‘‘අපූපභක්ඛනසීලො ආපූපිකො’’ති. ‘‘තද්ධිතා’’ඉති බහුවචනනිද්දෙසා විචිත්තත්තා වා තද්ධිතානං අභිධානලක්ඛණත්තා වා ‘‘පුනබ්භවං දෙති’’තිආදීසු අත්ථෙසු පොනොබ්භවිකසද්දසිද්ධි දට්ඨබ්බා. තත්ථ කම්මසහජාතා පුනබ්භවං දෙති, කම්මසහායභූතා තදසහජාතා පුනබ්භවාය සංවත්තති, දුවිධාපි පුනප්පුනං භවෙ නිබ්බත්තෙති. තෙනෙවාහ **‘‘පුනබ්භවස්ස දායිකාපී’’**තිආදි. **පොනොබ්භවිකායෙවාති නාමං ලභතීති** පුනබ්භවං දායිකාපි අදායිකාපි පුනබ්භවං දෙතිච්චෙව පොනොබ්භවිකාති සමානවිපාකාති නාමං ලභති සමානසභාවත්තා තදානුභාවත්තා ච. එවං ඉතරෙසු දට්ඨබ්බං. තත්ථ උපධිම්හි යථානිබ්බත්තෙ අත්තභාවෙ විපච්චනකම්මං එතිස්සාති **උපධිවෙපක්කා**. නන්දනට්ඨෙන **නන්දී,** රඤ්ජනට්ඨෙන **රාගො**. යො ච නන්දිරාගො, යා ච තණ්හා, උභයමෙතං එකත්ථං, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානන්ති තණ්හා **‘‘නන්දිරාගෙන සද්ධිං අත්ථතො එකත්තං ගතා’’**ති වුත්තා. රාගසම්බන්ධෙන **‘‘උප්පන්නස්සා’’**ති වුත්තං. රූපාරූපභවරාගො විසුං වක්ඛතීති කාමභවෙ එව භවපත්ථනාඋප්පත්ති වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

තස්මිං තස්මිං පියරූපෙ පඨමුප්පත්තිවසෙන **‘‘උප්පජ්ජතී’’**ති වුත්තා, පුනප්පුනං පවත්තිවසෙන **‘‘නිවිසතී’’**ති, පරියුට්ඨානානුසයවසෙන වා උප්පත්තිනිවෙසා යොජෙතබ්බා. **සම්පත්තියන්ති** මනුස්සසොභග්ගෙ දෙවත්තෙ ච. **අත්තනො චක්ඛුන්ති** සවත්ථුකං චක්ඛුමාහ, සපසාදං වා මංසපිණ්ඩං. **විප්පසන්නපඤ්චපසාදන්ති** පරිසුද්ධනීලපීතලොහිතකණ්හඔදාතවණ්ණපසාදං. **රජතපනාළිකං විය** ඡිද්දං අබ්භන්තරෙ ඔදාතත්තා. **පාමඞ්ගසුත්තං විය** ලම්බකණ්ණබද්ධං. තුඞ්ගා උච්චා දීඝා නාසිකා **තුඞ්ගනාසිකා,** එවං **ලද්ධවොහාරං** අත්තනො **ඝානං**. ‘‘ලද්ධවොහාරා’’ති වා පාඨො. තස්මිං සති තුඞ්ගා නාසිකා යෙසං, තෙ **තුඞ්ගනාසිකා**. එවං **ලද්ධවොහාරා** සත්තා අත්තනො ඝානන්ති යොජනා කාතබ්බා. **ජිව්හං…පෙ…. මඤ්ඤන්ති** වණ්ණා සණ්ඨානතො කිච්චතො ච. **මනං…පෙ. … උළාරං මඤ්ඤන්ති** අතීතාදිඅත්ථචින්තනසමත්ථං. **අත්තනා පටිලද්ධානීති** අජ්ඣත්තඤ්ච සරීරගන්ධාදීනි බහිද්ධා ච විලෙපනගන්ධාදීනි. **උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජතීති** යදා උප්පජ්ජමානා හොති, තදා එත්ථ උප්පජ්ජතීති සාමඤ්ඤෙන ගහිතා උප්පාදකිරියා ලක්ඛණභාවෙන වුත්තා, විසයවිසිට්ඨා ලක්ඛිතබ්බභාවෙන. න හි සාමඤ්ඤවිසෙසෙහි නානත්තවොහාරො න හොතීති. **උප්පජ්ජමානාති** වා අනිච්ඡිතො උප්පාදො හෙතුභාවෙන වුත්තො. **උප්පජ්ජතීති** නිච්ඡිතො ඵලභාවෙන ‘‘යදි උප්පජ්ජමානා හොති, එත්ථ උප්පජ්ජතී’’ති. සො හි තෙන උපයොජිතො විය හොති.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

204. **අනුභතෙති** අනුද්ධතෙ, අප්පහීනෙති අත්ථො.

සීහො වෙධකෙ පටිපජ්ජති, න උසුම්හි, සුවානො ලෙඩ්ඩුම්හි පටිපජ්ජති, න පහාරකෙ. භයගමනවසෙන **විරජ්ජති,** අප්පවත්තිගමනවසෙන **නිරුජ්ඣති**. අනපෙක්ඛතාය වජනවසෙන හානිවසෙන ච **වජීයති,** පුන යථා න පවත්තති, තථා දූරඛිපනවසෙන **පටිනිස්සජ්ජීයති,** බන්ධනභූතාය මොචනවසෙන **මුච්චති,** අසංකිලෙසවසෙන **න අල්ලීයති**. ආයූහනං සමුදයො, තප්පටිපක්ඛවසෙන **අනායූහනං**.

අපඤ්ඤත්තින්ති අපඤ්ඤාපනං, ''තිත්තඅලාබු අත්ථී''ති වොහාරාභාවං වා. තිත්තඅලාබුවල්ලියා අප්පවත්තිං ඉච්ඡන්තො පුරිසො විය මග්ගො දට්ඨබ්බො, තස්ස තස්සා අප්පවත්තිනින්නචිත්තස්ස මූලච්ඡෙදනං විය මග්ගස්ස නිබ්බානාරම්මණස්ස තණ්හාපහානං. තදාප්පවත්ති විය තණ්හාය අප්පවත්තිභූතං නිබ්බානං දට්ඨබ්බං. දුතියූපමාය දක්ඛිණද්වාරං විය නිබ්බානං, චොරඝාතකා විය මග්ගො දට්ඨබ්බො, පුරිමා වා උපමා මග්ගෙන නිරුද්ධාය පියරූපසාතරූපෙසු නිරුද්ධාති වත්තබ්බතාදස්සනත්ථං වුත්තා, පච්ඡිමා නිබ්බානං ආගම්ම නිරුද්ධායපි.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

205. **අඤ්ඤමග්ගපටික්ඛෙපනත්ථන්**ති තිත්ථියෙහි කප්පිතස්ස මග්ගස්ස දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදාභාවං පටික්ඛෙපෙතුන්ති අත්ථො, අඤ්ඤස්ස වා මග්ගභාවපටික්ඛෙපො **අඤ්ඤමග්ගපටික්ඛෙපො**. පුග්ගලස්ස අරියභාවකරත්තා අරියං කරොතීති **අරියො,** අරියඵලපටිලාභකරත්තා අරියං ලභාපෙති ජනෙතීති **අරියො.** අත්තනො කිච්චවසෙන ඵලවසෙන ච අරියනාමලාභො එව වුත්තොති දට්ඨබ්බො. අට්ඨ අඞ්ගානි අස්සාති අඤ්ඤපදත්ථසමාසං අකත්වා **''අට්ඨඞ්ගානි අස්ස සන්තීති අට්ඨඞ්ගිකො''**ති පදසිද්ධි දට්ඨබ්බා.

චතුරඞ්ගසමන්නාගතා වාචා ජනං සඞ්ගණ්හාතීති තබ්බිපක්ඛවිරතිසභාවා සම්මාවාචා භෙදකරමිච්ඡාවාචාපහානෙන ජනෙ සම්පයුත්තෙ ච පරිග්ගණ්හනකිච්චවතී හොතීති **''පරිග්ගහලක්ඛණා''**ති වුත්තා. යථා චීවරකම්මාදිකො කම්මන්තො එකං කාතබ්බං සමුට්ඨාපෙති නිප්ඵාදෙති, තංතංකිරියානිප්ඵාදකො වා චෙතනාසඞ්ඛාතො කම්මන්තො හත්ථපාදචලනාදිකං කිරියං සමුට්ඨාපෙති, එවං සාවජ්ජකත්තබ්බකිරියාසමුට්ඨාපකමිච්ඡාකම්මන්තප්පහානෙන සම්මාකම්මන්තො නිරවජ්ජසමුට්ඨාපනකිච්චවා හොති, සම්පයුත්තධම්මෙ ච සමුට්ඨාපෙන්තො එව පවත්තතීති **''සමුට්ඨාපනලක්ඛණො''**ති වුත්තො. කායවාචානං ඛන්ධසන්තානස්ස ච සංකිලෙසභූතමිච්ඡාආජීවප්පහානෙන සම්මාආජීවො **''වොදාපනලක්ඛණො''**ති වුත්තො.

අත්තනො පච්චනීකකිලෙසා දිට්ඨෙකට්ඨා අවිජ්ජාදයො. **පස්සතීති** පකාසෙතීති අත්ථො. තෙනෙව හි අඞ්ගෙන තත්ථ පච්චවෙක්ඛණා පවත්තතීති. **තථෙවාති** අත්තනො පච්චනීකකිලෙසෙහි සද්ධින්ති අත්ථො.

කිච්චතොති පුබ්බභාගෙහි දුක්ඛාදිඤාණෙහි කත්තබ්බකිච්චස්ස ඉධ නිප්ඵත්තිතො, ඉමස්සෙව වා ඤාණස්ස දුක්ඛාදිප්පකාසනකිච්චතො. **තීණි නාමානි ලභති** කාමසඞ්කප්පාදිප්පහානකිච්චනිප්ඵත්තිතො. **සික්ඛාපදවිභඞ්ගෙ** (විභ. 703 ආදයො) ''විරතිචෙතනා සබ්බෙ සම්පයුත්තධම්මා ච සික්ඛාපදානී''ති වුත්තත්තාති තත්ථ පධානානං විරතිචෙතනානං වසෙන **''විරතියොපි හොන්ති චෙතනායොපී''**ති ආහ. මුසාවාදාදීහි විරමණකාලෙ වා විරතියො සුභාසිතාදිවාචාභාසනාදිකාලෙ ච චෙතනායො යොජෙතබ්බා, **මග්ගක්ඛණෙ විරතියොව** චෙතනානං අමග්ගඞ්ගත්තා එකස්ස ඤාණස්ස දුක්ඛාදිඤාණතා විය එකාය විරතියා මුසාවාදාදිවිරතිභාවො විය ච එකාය චෙතනාය සම්මාවාචාදිකිච්චත්තයසාධනසභාවාභාවා සම්මාවාචාදිභාවාසිද්ධිතො, තංසිද්ධියඤ්ච අඞ්ගත්තයත්තාසිද්ධිතො ච.

පුබ්බභාගෙපි මග්ගක්ඛණෙපි සම්මාසමාධි එවාති යදිපි සමාධිඋපකාරකානං අභිනිරොපනානුමජ්ජනසම්පියායනබ්‍රූහනසන්තසුඛානං විතක්කාදීනං වසෙන චතූහි ඣානෙහි සම්මාසමාධි විභත්තො, තථාපි වායාමො විය අනුප්පන්නාකුසලානුප්පාදනාදිචතුවායාමකිච්චං, සති විය ච අසුභාසුඛානිච්චානත්තෙසු කායාදීසු සුභාදිසඤ්ඤාපහානචතුසතිකිච්චං, එකො සමාධි චතුක්කජ්ඣානසමාධිකිච්චං න සාධෙතීති පුබ්බභාගෙපි පඨමජ්ඣානසමාධිචිත්තෙ ඣානසමාධි පඨමජ්ඣානසමාධි එව මග්ගක්ඛණෙපි, තථා පුබ්බභාගෙපි චතුත්ථජ්ඣානසමාධිචිත්තෙ ඣානසමාධි චතුත්ථජ්ඣානසමාධි එව මග්ගක්ඛණෙපීති අත්ථො.

වචීභෙදස්ස උපකාරකො විතක්කො සාවජ්ජානවජ්ජවචීභෙදනිවත්තනපවත්තනකරාය සම්මාවාචායපි උපකාරකො එවාති **''ස්වාය''**න්තිආදිමාහ. වචීභෙදනියාමිකා **වාචා** කායිකකිරියානියාමකස්ස සම්මාකම්මන්තස්ස **උපකාරිකා. ඉදං වීරියන්**ති චතුසම්මප්පධානවීරියං. **ගතියොති** නිප්ඵත්තියො, කිච්චාදිසභාවෙ වා. **සමන්වෙසිත්වාති** උපධාරෙත්වා.

පුරිමානි ද්වෙ සච්චානි උග්ගණ්හිත්වාති සම්බන්ධො. **ඉට්ඨං කන්තන්**ති නිරොධමග්ගෙසු නින්නභාවං දස්සෙති, න අභිනන්දනං, තන්නින්නභාවොයෙව ච තත්ථ කම්මකරණං දට්ඨබ්බං.

කිච්චතොති පරිඤ්ඤාදිතො. **ආරම්මණපටිවෙධොති** සච්ඡිකිරියාපටිවෙධමාහ. **සබ්බම්පි පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තරන්ති** කස්මා වුත්තං, නනු උග්ගහාදිපටිවෙධො ච පටිවෙධොව, න ච සො ලොකුත්තරොති? න, කෙවලෙන පටිවෙධ-සද්දෙන උග්ගහාදිපටිවෙධානං අවචනීයත්තා, පටිවෙධනිමිත්තත්තා වා උග්ගහාදිවසෙන පවත්තං දුක්ඛාදීසු පුබ්බභාගෙ ඤාණං ''පටිවෙධො''ති වුත්තං, න පටිවෙධත්තා, පටිවෙධභූතමෙව පන ඤාණං සන්ධායාහ **''සබ්බම්පි පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තර''**න්ති. උග්ගහපරිපුච්ඡාඤාණානිපි සවනඤාණෙ එව අවරොධං ගච්ඡන්තීති **''සවනධාරණසම්මසනඤාණං ලොකිය''**න්ති තිවිධමෙව ඤාණමාහ. උග්ගහාදීහි සච්චපරිග්ගණ්හනං **පරිග්ගහො.**

පයොගොති කිරියා, වායාමො වා. තස්ස මහන්තතරස්ස ඉච්ඡිතබ්බතං දුක්කරතරතඤ්ච උපමාහි දස්සෙති **''භවග්ගගහණත්ථ''**න්තිආදිනා.

පදඝාතන්ති එත්ථ ගතමග්ගො ''පද''න්ති වුච්චති. යෙන වූපායෙන කාරණෙන කාමවිතක්කො උප්පජ්ජති, සො තස්ස ගතමග්ගොති තස්ස ඝාතො **පදඝාතො. උස්සුක්කාපෙත්වාති** උද්ධං උද්ධං සන්තිවිසෙසයුත්තං කත්වා, වඩ්ඪෙත්වාති අත්ථො.

පාළියං විභත්තෙසූති කතරපාළියං? **ධම්මසඞ්ගහෙ** තාව අට්ඨ කසිණානි දස අසුභා චත්තාරො බ්‍රහ්මවිහාරා චත්තාරි ආරුප්පානි විභත්තානි, **ආගමෙසු** දස අනුස්සතියො ආහාරෙ පටිකූලසඤ්ඤා චතුධාතුවවත්ථානන්ති ඉමානි වාති තත්ථ තත්ථ විභත්තං. **ඉමෙසු තීසූති** කාමාදීසු තීසු ඨානෙසු.

මිච්ඡාවාචාසඞ්ඛාතායාති එතෙන එකාය චෙතනාය පහාතබ්බඑකත්තං දස්සෙති. ඉධ අරියසාවකො සකලාාණපුථුජ්ජනකො සෙක්ඛො. **කායද්වාරවීතික්කමාති** ආජීවහෙතුකතො පාණාතිපාතාදිතො විසුං විසුං විරමණං යොජෙතබ්බං.

අයං පනස්සාති මග්ගභාවෙන චතුබ්බිධම්පි එකත්තෙන ගහෙත්වා අස්ස මග්ගස්ස අයං ඣානවසෙන සබ්බසදිසසබ්බාසදිසඑකච්චසදිසතා **විසෙසො. පාදකජ්ඣානනියාමෙන හොතීති** ඉධ පාදකජ්ඣානනියාමං ධුරං කත්වා ආහ, **අට්ඨසාලිනියං** පන විපස්සනානියාමං තත්ථ සබ්බවාදාවිරොධතො, ඉධ පන සම්මසිතජ්ඣානපුග්ගලජ්ඣාසයවාදනිවත්තනතො පාදකජ්ඣානනියාමං. විපස්සනානියාමො පන සාධාරණත්තා ඉධාපි න පටික්ඛිත්තොති දට්ඨබ්බො. අඤ්ඤෙ වාචරියවාදා වක්ඛමානා විභජිතබ්බාති යථාවුත්තමෙව තාව පාදකජ්ඣානනියාමං විභජන්තො ආහ **''පාදකජ්ඣානනියාමෙන තාවා''**ති.

ආරුප්පෙ චතුක්කපඤ්චක...පෙ.... වුත්තං අට්ඨසාලිනියන්ති අධිප්පායො. නනු තත්ථ ''ආරුප්පෙ තිකචතුක්කජ්ඣානං උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං, න ''චතුක්කපඤ්චකජ්ඣාන''න්ති? සච්චං, යෙසු පන සංසයො අත්ථි, තෙසං උප්පත්තිදස්සනෙන, තෙනත්ථතො චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානං උප්පජ්ජතීති වුත්තමෙව හොතීති එවමාහාති වෙදිතබ්බං. සමුදායඤ්ච අපෙක්ඛිත්වා **''තඤ්ච ලොකුත්තරං, න ලොකිය''**න්ති ආහ. චතුත්ථජ්ඣානමෙව හි ලොකියං තත්ථ උප්පජ්ජති, න චතුක්කං පඤ්චකඤ්චාති. **එත්ථ කථන්ති** පාදකජ්ඣානස්ස අභාවා කථං දට්ඨබ්බන්ති අත්ථො. **තංඣානිකාව තස්ස තත්ථ තයො මග්ගා උප්පජ්ජන්ති** තජ්ඣානිකං පඨමඵලාදිං පාදකං කත්වා උපරිමග්ගභාවනායාති අධිප්පායො, තිකචතුක්කජ්ඣානිකං පන මග්ගං භාවෙත්වා තත්ථුප්පන්නස්ස අරූපජ්ඣානං තජ්ඣානිකං ඵලඤ්ච පාදකං කත්වා උපරිමග්ගභාවනාය අඤ්ඤඣානිකාපි උප්පජ්ජන්තීති ඣානඞ්ගාදිනියාමිකා පුබ්බාභිසඞ්ඛාරසමාපත්ති පාදකං, න සම්මසිතබ්බාති ඵලස්සපි පාදකතා දට්ඨබ්බා.

දුක්ඛඤාණාදීනං රූපාදිඵලාරම්මණත්තා නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පාදීනං කසිණාදිතංතංකුසලාරම්මණාරම්මණත්තා සම්මාවාචාදීනං අඞ්ගානං තංතංවිරමිතබ්බාදිආරම්මණත්තා **''යථානුරූප''**න්ති ආහ. **තදනුරූපොති** අවිප්පටිසාරකරසීලං වායාමස්ස විසෙසපච්චයොති සීලානුරූපතා වායාමස්ස වුත්තා සම්පයුත්තස්සපි, සම්පයුත්තස්සෙව ච වචනතො ''සීලභූමියං පතිට්ඨිතස්සා''ති අවත්වා **''පතිට්ඨමානස්සා''**ති වුත්තං. **චෙතසො අසම්මොසොති** ''එකාරක්ඛො''ති එත්ථ වුත්තෙන සතාරක්ඛෙන චෙතසො රක්ඛිතතා. තෙනාහ **''ඉති...පෙ.... සුවිහිතචිත්තාරක්ඛස්සා''**ති.

ආසවක්ඛයඤාණස්ස විජ්ජාභාවො වුත්තොති ආසවක්ඛයසඞ්ඛාතෙ මග්ගෙ තීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතෙ පඤ්ඤාක්ඛන්ධො **විජ්ජා,** සීලස්ස චතුන්නඤ්ච ඣානානං චරණභාවො වුත්තොති ඉතරෙ ද්වෙ ඛන්ධා **චරණං**. යන්ති එතෙන නිබ්බානං ගච්ඡන්තීති යානං, විපස්සනාව යානං **විපස්සනායානං**. සීලං සමාධිස්ස විසෙසපච්චයො, සමාධි විපස්සනායාති සමථස්ස උපකාරත්තා සීලක්ඛන්ධො ච **සමථයානෙන** සඞ්ගහිතො. **විපස්සනායානෙන** කාමෙසු ආදීනවං විභාවෙන්තො සමථයානෙන නිරාමිසං ඣානසුඛං අපරිච්චජන්තො අන්තද්වයකුම්මග්ගං විවජ්ජෙති. පඤ්ඤා විය මොහස්ස, සීලසමාධයො ච දොසලොභානං උජුවිපච්චනීකා අදොසාලොභෙහි සාධෙතබ්බත්තා. සීලසමාධිපඤ්ඤායොගතො **ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණං**. සීලාදීනි හි සාසනස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානන්ති. යස්මිං ඨිතො මග්ගට්ඨො ඵලට්ඨො ච අරියො හොති, තං මග්ගඵලසඞ්ඛාතං ඛන්ධත්තයසඞ්ගහිතං සාසනං **අරියභූමි**.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

206-214. **අරියසච්ච**-සද්දො සමුදයෙ වත්තමානො පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවරහිතෙ එකන්තපහාතබ්බෙ තණ්හාසඞ්ඛාතෙ සමුදයෙ පවත්තති, න පහාතබ්බපරිඤ්ඤෙය්‍යෙසු අවසෙසකිලෙසාවසෙසාකුසලෙසු අප්පහාතබ්බෙසු ච සාසවකුසලමූලාවසෙසසාසවකුසලෙසූති සප්පදෙසො තත්ථ සමුදයො හොති, කෙවලං සච්චසද්දෙ නිප්පදෙසොති ආහ **"නිප්පදෙසතො සමුදයං දස්සෙතු"**න්ති. දුක්ඛනිරොධා පන අරියසච්චදෙසනායං ධම්මතො නිප්පදෙසා එව. න හි තතො අඤ්ඤො ධම්මො අත්ථි, යො සච්චදෙසනායං දුක්ඛං නිරොධොති ච වත්තබ්බො සියා, මග්ගොපි අට්ඨඞ්ගිකපඤ්චඞ්ගිකවාරෙසු අපුබ්බො නත්ථි, තස්මා සමුදයමෙව "නිප්පදෙසතො දස්සෙතු"න්ති වදති තස්ස සබ්බත්ථ තීසුපි වාරෙසු අපුබ්බස්ස දස්සිතත්තා. අපුබ්බසමුදයදස්සනත්ථායපි හි සච්චදෙසනායං "තත්ථ කතමො දුක්ඛසමුදයො? තණ්හා"ති වචනං කෙවලාය තණ්හාය සච්ච-සද්දස්ස පවත්තිදස්සනත්ථන්ති. දෙසනාවසෙන පන තං තං සමුදයං ඨපෙත්වා දුක්ඛං තස්ස තස්ස පහානවසෙන නිරොධො අට්ඨඞ්ගිකපඤ්චඞ්ගිකසබ්බලොකුත්තරකුසලවසෙන මග්ගො ච අරියසච්චදෙසනායං න වුත්තොති දුක්ඛාදීනි ච තත්ථ සප්පදෙසානි දස්සිතානි හොන්තීති තානි ච නිප්පදෙසානි දස්සෙතුං සච්චදෙසනා වුත්තාති වත්තුං වට්ටති. **පච්චයසඞ්ඛාත**න්ති කම්මකිලෙසවසෙන ජාතිආදිදුක්ඛස්ස මූලභූතන්ති අත්ථො.

නිරොධසච්චං...පෙ.... පඤ්චහාකාරෙහි නිද්දිට්ඨන්ති අරියසච්චදෙසනතො සච්චදෙසනාය විසෙසං දස්සෙති. තත්ථ "තිණ්ණන්නඤ්ච කුසලමූලානං අවසෙසානඤ්ච සාසවකුසලානං පහාන"න්ති ඉදං තෙසං පච්චයානං අවිජ්ජාතණ්හාඋපාදානානං පහානවසෙන, අවිජ්ජාදීසු වා පහීනෙසු තෙසං අප්පවත්තිවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. න හි කුසලා පහාතබ්බාති. **පහාන**න්ති ච මග්ගකිච්චවසෙන තදධිගමනීයං නිරොධං දස්සෙති, නිරොධස්සෙව වා තණ්හාදීනං අප්පවත්තිභාවො **පහාන**න්ති දට්ඨබ්බං.

යදිපි "පුබ්බෙව ඛො පනස්ස කායකම්මං වචීකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොති, එවමස්සායං අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡතී"ති (ම. නි. 3.431) ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ අට්ඨඞ්ගිකමග්ගපාරිපූරියා උපනිස්සයදස්සනත්ථං ඉදං වුත්තං, තථාපි "පුබ්බෙව ඛො පනා"ති වචනං කායකම්මාදිසුද්ධියා දූරතරූපනිස්සයතං, චක්ඛාදීසු අසාරජ්ජන්තස්ස අසංයුත්තස්ස අසම්මූළ්හස්ස ආදීනවානුපස්සිනො විහරතො තායෙව වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය ආයතිං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු අපචයං ගච්ඡන්තෙසු සබ්බසඞ්ඛාරෙසු විවට්ටනවසෙන, පොනොබ්භවිකතණ්හාය පහීයමානාය කිලෙසදූරීභාවෙන, කායිකචෙතසිකදරථසන්තාපපරිළාහෙසු පහීයමානෙසු පස්සද්ධකායචිත්තවසෙන කායිකචෙතසිකසුඛෙ පටිසංවෙදියමානෙ "යා තථාභූතස්ස දිට්ඨි, සාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨී"තිආදිනා (ම. නි. 3.431) වුත්තානං වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාක්ඛණෙ පවත්තානං පඤ්චන්නං සම්මාදිට්ඨාදීනං අඞ්ගානං ආසන්නතරූපනිස්සයතඤ්ච දස්සෙතීති ආසන්නතරූපනිස්සයවසෙන පඤ්චඞ්ගිකං මග්ගං සුඛං බුජ්ඣන්තානං පුග්ගලානං අජ්ඣාසයවසෙන පඤ්චඞ්ගිකමග්ගදෙසනාය පවත්තතං දීපෙති. තෙනාහ **"පුබ්බෙව ඛො...පෙ.... සුපරිසුද්ධො හොතීති වචනතො"**තිආදි. එවමිදං **වචනතොති** නිස්සක්කවචනං දෙසනූපායස්ස ඤාපකනිදස්සනං හොති, **වචනතොති** වා අත්තනො වචනානුරූපං පඤ්චඞ්ගිකොපි මග්ගො පටිපදා එවාති භගවතා දෙසිතොති අත්ථො. කත්ථාති? දෙවපුරෙ, තස්මා තං දෙසිතනයං දස්සෙතුං පඤ්චඞ්ගිකවාරොපි නිද්දිට්ඨො ධම්මසඞ්ගාහකෙහි. අථ වා "පුබ්බෙව ඛො පනස්සා"ති වචනෙනෙව අජ්ඣාසයවිසෙසකාරණනිදස්සකෙන පුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගොපි පටිපදා එවාති දෙසිතො හොතීති ආහ **"පුබ්බෙව ඛො පන...පෙ.... වචනතො පන...පෙ.... දෙසිතො"**ති, තස්මා තං සුත්තන්තෙ දෙසිතනයං දස්සෙතුං පඤ්චඞ්ගිකවාරොපි නිද්දිට්ඨො භගවතා දෙවපුරෙති අත්ථො.

ඣානෙහි දෙසනාපවෙසො, භාවනාපවෙසො වා **ඣානාභිනිවෙසො**. එකෙකස්මිං කොට්ඨාසෙ චතුන්නං චතුන්නං නයසහස්සානං දස්සනං ගණනාසුඛත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. යථා පන පාළි ඨිතා, තථා එකෙකිස්සා පටිපදාය සුඤ්ඤතාදීසු ච පඤ්ච පඤ්ච කොට්ඨාසෙ යොජෙත්වා පාළිගමනං කතන්ති විඤ්ඤායති. තත්ථ අට්ඨඞ්ගිකවාරෙ දුතියජ්ඣානාදීසු තස්මිං සමයෙ සත්තඞ්ගිකො මග්ගො හොතීති යොජනා කාතබ්බා, සබ්බසඞ්ගාහිකවාරෙ ච යථා විජ්ජමානධම්මවසෙනාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

215. **එවං පුරිමෙසුපි ද්වීසූති** කස්මා වුත්තං, නනු සුත්තන්තභාජනීයෙ දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදානිද්දෙසෙ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකො මග්ගො වුත්තො. තස්ස හි අට්ඨකථායං (විභ. අට්ඨ. 205) "චතූසු සච්චෙසු උග්ගහාදිවසෙන පුබ්බභාගඤාණුප්පත්තිං සන්ධාය ඉදං 'දුක්ඛෙ ඤාණ'න්තිආදි වුත්තං, පටිවෙධක්ඛණෙ පන එකමෙව ඤාණං හොතී"ති සම්මාදිට්ඨියා, තථා සම්මාසඞ්කප්පාදීනඤ්ච ලොකියලොකුත්තරමිස්සකතා දස්සිතා "අපිචෙසා සම්මාදිට්ඨි නාම පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා හොති, මග්ගක්ඛණෙ එකක්ඛණා එකාරම්මණා"තිආදිනා

වාති? සච්චමෙතං, එවං පන ආගමනවසෙන තත්ථාපි චතුසච්චකම්මට්ඨානදස්සනාදිමුඛෙන අරියොව අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො දස්සිතො. එවඤ්ච කත්වා ''පටිවෙධක්ඛණෙ පන එකමෙව ඤාණං හොති''ති මග්ගඤාණස්ස එකස්සෙව දුක්ඛඤාණාදිතා, ''මග්ගක්ඛණෙ පන…පෙ…. එකොව කුසලසඞ්කප්පො උප්පජ්ජති, අයං සම්මාසඞ්කප්පො නාමා''තිආදිනා මග්ගසඞ්කප්පාදීනං සම්මාසඞ්කප්පාදිතා ච නිද්ධාරිතා, පාළියඤ්ච අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං උද්දිසිත්වා තමෙව නිද්දිසිතුං ''දුක්ඛෙ ඤාණ''න්තිආදි වුත්තං. තෙන සුත්තන්තභාජනීයෙපි ද්වින්නං ලොකියතා, ද්වින්නං ලොකුත්තරතා වුත්තා **''එවං පුරිමෙසුපි ද්වීසූ**ති එතෙනාති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

219. **චක්ඛුද්වාරෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති** චක්ඛුද්වාරභාවෙ තංද්වාරිකෙහි අත්තනො ඉන්දභාවං පරමිස්සරභාවං කාරයතීති අත්ථො. තඤ්හි තෙ රූපග්ගහණෙ අත්තානං අනුවත්තෙති, තෙ ච තං අනුවත්තන්තීති. එස නයො ඉතරෙසුපි. යෙන තංසමඞ්ගීපුග්ගලො තංසම්පයුත්තධම්මා වා අඤ්ඤාතාවිනො හොන්ති, සො අඤ්ඤාතාවිභාවො පරිනිට්ඨිතකිච්චජානනං.

කත්ථචි ද්වෙති ‘‘ද්වින්නං ඛො, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා බහුලීකතත්තා ඛීණාසවො භික්ඛු අඤ්ඤං බ්‍යාකරොති…පෙ…. අරියාය ච පඤ්ඤාය අරියාය ච විමුත්තියා. යා හිස්ස, භික්ඛවෙ, අරියා පඤ්ඤා, තදස්ස පඤ්ඤින්ද්‍රියං. යා හිස්ස අරියා විමුත්ති, තදස්ස සමාධින්ද්‍රිය’’න්තිආදීසු (සං. නි. 5.516) ද්වෙ, ‘‘තිණ්ණං ඛො, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා බහුලීකතත්තා පිණ්ඩොලභාරද්වාජෙන භික්ඛුනා අඤ්ඤා බ්‍යාකතා…පෙ…. සතින්ද්‍රියස්ස සමාධින්ද්‍රියස්ස පඤ්ඤින්ද්‍රියස්සා’’ති (සං. නි. 5.519), ‘‘තීණිමානි, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි තීණි? අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රිය’’න්ති (සං. නි. 5.493), ‘‘තීණිමානි…පෙ…. ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රිය’’න්ති (සං. නි. 5.492) ච එවමාදීසු තීණි, ‘‘පඤ්චිමානි, බ්‍රාහ්මණ, ඉන්ද්‍රියානි නානාවිසයානි…පෙ…. චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. කායින්ද්‍රිය’’න්ති (සං. නි. 5.512), ‘‘පඤ්ච…පෙ…. සුඛින්ද්‍රියං…පෙ…. උපෙක්ඛින්ද්‍රිය’’න්ති (සං. නි. 5.501 ආදයො), ‘‘පඤ්ච…පෙ…. සද්ධින්ද්‍රියං…පෙ…. පඤ්ඤින්ද්‍රිය’’න්ති (සං. නි. 5.486 ආදයො) ච එවමාදීසු පඤ්ච. තත්ථ සුත්තන්තෙ දුකාදිවචනං නිස්සරණූපායාදිභාවතො දුකාදීනං. සබ්බානි පන ඉන්ද්‍රියානි අභිඤ්ඤෙය්‍යානි, අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මදෙසනා ච අභිධම්මොති ඉධ සබ්බානි එකතො වුත්තානි.

ඛීණාසවස්ස භාවභූතො හුත්වා උප්පත්තිතො **‘‘ඛීණාසවස්සෙව උප්පජ්ජනතො’’**ති වුත්තං.

ලිඞ්ගෙති ගමෙති ඤාපෙතීති ලිඞ්ගං, ලිඞ්ගීයති වා එතෙනාති ලිඞ්ගං, කිං ලිඞ්ගෙති, කිඤ්ච වා ලිඞ්ගීයතීති? ඉන්දං ඉන්දො වා, ඉන්දස්ස ලිඞ්ගං ඉන්දලිඞ්ගං, ඉන්දලිඞ්ගස්ස අත්ථො තංසභාවො **ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො,** ඉන්දලිඞ්ගමෙව වා ඉන්ද්‍රිය-සද්දස්ස අත්ථො **ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො**. සජ්ජිතං උප්පාදිතන්ති සිට්ඨං, ඉන්දෙන සිට්ඨං **ඉන්දසිට්ඨං**. **ජුට්ඨං** සෙවිතං. කම්මසඞ්ඛාතස්ස ඉන්දස්ස ලිඞ්ගානි, තෙන ච සිට්ඨානීති කම්මජානෙව යොජෙතබ්බානි, න අඤ්ඤානි. තෙ ච ද්වෙ අත්ථා කම්මෙ එව යොජෙතබ්බා, ඉතරෙ ච භගවති එවාති **‘‘යථායොග’’**න්ති ආහ. **තෙනාති** භගවතො කම්මස්ස ච ඉන්දත්තා. **එත්ථාති** එතෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු. **උල්ලිඞ්ගෙන්ති** පකාසෙන්ති ඵලසම්පත්තිවිපත්තීහි කාරණසම්පත්තිවිපත්තිඅවබොධතො. ‘‘සො තං නිමිත්තං ආසෙවතී’’තිආදීසු (අ. නි. 9.35) ගොචරකරණම්පි ආසෙවනාති වුත්තාති ආහ **‘‘කානිචි ගොචරාසෙවනාය’’**ති. තත්ථ සබ්බෙසං ගොචරීකාතබ්බත්තෙපි ‘‘කානිචී’’ති වචනං අවිපස්සිතබ්බානං බහුලීමනසිකරණෙන අනාසෙවනීයත්තා. පච්චවෙක්ඛණාමත්තමෙව හි තෙසු හොතීති. ‘‘තස්ස තං මග්ගං ආසෙවතො’’තිආදීසු (අ. නි. 4.170) භාවනා ‘‘ආසෙවනා’’ති වුත්තාති භාවෙතබ්බානි සද්ධාදීනි සන්ධායාහ **‘‘කානිචි භාවනාසෙවනාය’’**ති. **ආධිපච්චං** ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො, අසති ච ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙ ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානං අත්තනො පච්චයවසෙන පවත්තමානෙහි තංසහිතසන්තානෙ අඤ්ඤාකාරෙන අනුප්පජ්ජමානෙහි ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තනීයභාවො, ඉමස්මිඤ්චත්ථෙ ඉන්දන්ති පරමිස්සරියං කරොන්තිච්චෙව ඉන්ද්‍රියානි. චක්ඛාදීසු දස්සිතෙන නයෙන අඤ්ඤෙසඤ්ච තදනුවත්තීසු ආධිපච්චං යථාරහං යොජෙතබ්බං.

හෙට්ඨාති අට්ඨසාලිනියං. **අමොහො එව,** න විසුං චත්තාරො ධම්මා, තස්මා අමොහස්ස පඤ්ඤින්ද්‍රියපදෙ විභාවිතානි ලක්ඛණාදීනි තෙසඤ්ච වෙදිතබ්බානීති අධිප්පායො. **සෙසානි** අට්ඨසාලිනියං ලක්ඛණාදීහි **සරූපෙනෙව ආගතානි**. නනු ච සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියානං තත්ථ ලක්ඛණාදීනි න වුත්තානීති? කිඤ්චාපි න වුත්තානි, සොමනස්සදොමනස්සින්ද්‍රියානං පන වුත්තලක්ඛණාදිවසෙන විඤ්ඤෙය්‍යතො එතෙසම්පි වුත්තානෙව හොන්ති. කථං? ඉට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛින්ද්‍රියං, ඉට්ඨාකාරසම්භොගරසං, කායිකස්සාදපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං . අනිට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං දුක්ඛින්ද්‍රියං, අනිට්ඨාකාරසම්භොගරසං, කායිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානන්ති. එත්ථ ච ඉට්ඨානිට්ඨාකාරානමෙව ආරම්මණානං සම්භොගරසතා වෙදිතබ්බා, න විපරීතෙපි ඉට්ඨාකාරෙන අනිට්ඨාකාරෙන ච සම්භොගරසතාති.

සත්තානං අරියභූමිපටිලාභො භගවතො දෙසනාය සාධාරණං පධානඤ්ච පයොජනන්ති ආහ **‘‘අජ්ඣත්තධම්මං පරිඤ්ඤාය’’**තිආදි. අට්ඨකථායං ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියදෙසනක්කමො වුත්තො, සො ඉන්ද්‍රියයමකදෙසනාය සමෙති. ඉධ පන ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ මනින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියං වුත්තං, තං පුරිමපච්ඡිමානං අජ්ඣත්තිකබාහිරානං අනුපාලකත්තෙන තෙසං මජ්ඣෙ වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යඤ්ච කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛං. යාව ච දුවිධත්තභාවානුපාලකස්ස ජීවිතින්ද්‍රියස්ස පවත්ති, තාව දුක්ඛභූතානං එතෙසං වෙදයිතානං අනිවත්තීති **ඤාපනත්ථං**. තෙන ච චක්ඛාදීනං දුක්ඛානුබන්ධතාය පරිඤ්ඤෙය්‍යතං ඤාපෙති. **තතො අනන්තරං භාවෙතබ්බත්තාති** භාවනාමග්ගසම්පයුත්තං අඤ්ඤින්ද්‍රියං සන්ධාය වුත්තං. දස්සනානන්තරා හි භාවනාති.

සතිපි පුරෙජාතාදිපච්චයභාවෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බමෙව කිච්චං **‘‘කිච්ච’’**න්ති ආහ තස්ස අනඤ්ඤසාධාරණත්තා ඉන්ද්‍රියකථාය ච පවත්තත්තා. පුබ්බඞ්ගමභාවෙන මනින්ද්‍රියස්ස **වසවත්තාපනං** හොති, නාඤ්ඤෙසං. තංසම්පයුත්තානිපි හි ඉන්ද්‍රියානි සාධෙතබ්බභූතානෙව අත්තනො අත්තනො ඉන්ද්‍රියකිච්චං සාධෙන්ති චෙතසිකත්තාති. ‘‘සබ්බත්ථ ච ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බ’’න්ති අයං අධිකාරො අනුවත්තතීති දට්ඨබ්බො. අනුප්පාදනෙ අනුපත්ථම්භෙ ච තප්පච්චයානං තප්පවත්තනෙ නිමිත්තභාවො **අනුවිධානං**. ඡාදෙත්වා ඵරිත්වා උප්පජ්ජමානා සුඛදුක්ඛවෙදනා සහජාතෙ අභිභවිත්වා සයමෙව පාකටා හොති, සහජාතා ච තබ්බසෙන සුඛදුක්ඛභාවප්පත්තා වියාති ආහ **‘‘යථාසකං ඔළාරිකාකාරානුපාපන’’**න්ති. අසන්තස්ස අපණීතස්සපි අකුසලතබ්බිපාකාදිසම්පයුත්තස්ස මජ්ඣත්තාකාරානුපාපනං යොජෙතබ්බං, සමානජාතියං වා සුඛදුක්ඛෙහි සන්තපණීතාකාරානුපාපනඤ්ච. පසන්නපග්ගහිතඋපට්ඨිතසමාහිතදස්සනාකාරානුපාපනං යථාක්කමං සද්ධාදීනං. **ආදි-**සද්දෙන උද්ධම්භාගියසංයොජනානි ගහිතානි, මග්ගසම්පයුත්තස්සෙව ච ඉන්ද්‍රියස්ස කිච්චං දස්සිතං, තෙනෙව ඵලසම්පයුත්තස්ස තංතංසංයොජනානංයෙව පටිප්පස්සද්ධිපහානකිච්චතා දස්සිතා හොතීති. සබ්බකතකිච්චං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං අඤ්ඤස්ස කාතබ්බස්ස අභාවා අමතාභිමුඛමෙව තබ්භාවපච්චයො ච හොති, න ඉතරානි විය කිච්චන්තරපසුතඤ්ච. තෙනාහ **‘‘අමතාභිමුඛභාවපච්චයතා චා’’**ති.

220. **එවං සන්තෙපීති** සතිපි සබ්බසඞ්ගාහකත්තෙ වීරියින්ද්‍රියපදාදීහි සඞ්ගහෙතබ්බානි කුසලාකුසලවීරියාදීනි, චක්ඛුන්ද්‍රියපදාදීහි සඞ්ගහෙතබ්බානි කාලපුග්ගලපච්චයාදිභෙදෙන භින්නානි චක්ඛාදීනි සඞ්ගණ්හන්තිච්චෙව **සබ්බසඞ්ගාහකානි,** න යස්සා භූමියා යානි න විජ්ජන්ති, තෙසං සඞ්ගාහකත්තාති අත්ථො. තෙන ච අවිසෙසිතත්තා සබ්බෙසං සබ්බභූමිකත්තගහණප්පසඞ්ගෙ තංනිවත්තනෙන සබ්බසඞ්ගාහකවචනං අවිජ්ජමානස්ස සඞ්ගාහකත්තදීපකං න හොතීති දස්සෙති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

223. **ඉධ අනාභට්ඨ**න්ති එකන්තානාරම්මණත්තෙන භාසිතං. **‘‘රූපමිස්සකත්තා අනාරම්මණෙසු රූපධම්මෙසු සඞ්ගහිත’’**න්ති කස්මා වුත්තං, නනු මිස්සකත්තා එව ජීවිතින්ද්‍රියං අනාරම්මණෙසු අසඞ්ගහිතං. න හි අට්ඨින්ද්‍රියා අනාරම්මණාති වුත්තාති? සච්චමෙතං, ජීවිතින්ද්‍රියඑකදෙසස්ස පන අනාරම්මණෙසු රූපධම්මෙසු සඞ්ගහිතතං සන්ධායෙතං වුත්තං, අරූපකොට්ඨාසෙන පරිත්තාරම්මණාදිතා අත්ථීති සියාපක්ඛෙ සඞ්ගහිතන්ති අධිප්පායො. අරූපකොට්ඨාසෙන පන පරිත්තාරම්මණාදිතා, රූපකොට්ඨාසෙන ච නවත්තබ්බතා අත්ථීති මිස්සකස්ස සමුදායස්සෙව වසෙන සියාපක්ඛෙ සඞ්ගහිතං, න එකදෙසවසෙනාති දට්ඨබ්බං. න හි අනාරම්මණං පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බං න හොතීති. ‘‘රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච අනාරම්මණා, සත්තින්ද්‍රියා අනාරම්මණා’’තිආදිවචනඤ්ච අවිජ්ජමානාරම්මණානාරම්මණෙසු නවත්තබ්බෙසු අනාරම්මණත්තා නවත්තබ්බතං දස්සෙති, න සාරම්මණස්සෙව නවත්තබ්බතං, නවත්තබ්බස්ස වා සාරම්මණතං. න හි නවත්තබ්බ-සද්දො සාරම්මණෙ නිරුළ්හො. යදිපි සියා, ‘‘තිස්සො ච වෙදනා රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච ඉමෙ ධම්මා නවත්තබ්බා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා’’තිආදි න වුච්චෙය්‍ය, අථාපි පරිත්තාරම්මණාදිසම්බන්ධො නවත්තබ්බ-සද්දො සාරම්මණෙස්වෙව වත්තති, ‘‘ද්වායතනා සියා පරිත්තාරම්මණා’’තිආදිං අවත්වා ‘‘මනායතනං සියා පරිත්තාරම්මණං…පෙ…. අප්පමාණාරම්මණ’’න්තිපි, ‘‘ධම්මායතනං සියා පරිත්තාරම්මණං…පෙ…. අප්පමාණාරම්මණ’’න්තිපි, ‘‘සියා අනාරම්මණ’’න්තිපි වත්තබ්බං සියා. න හි පඤ්හපුච්ඡකෙ සාවසෙසා දෙසනා අත්ථීති . ‘‘අට්ඨින්ද්‍රියා සියා අජ්ඣත්තාරම්මණා’’ති එත්ථ ච ජීවිතින්ද්‍රියස්ස ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකාලෙ අරූපස්ස රූපස්ස ච අනාරම්මණත්තා නවත්තබ්බතා වෙදිතබ්බා.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

225. '''කිංවාදී භන්තෙ සම්මාසම්බුද්ධො'ති? 'විභජ්ජවාදී මහාරාජා'''ති (පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඞ්ගීතිකථා) මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරෙන වුත්තත්තා සම්මාසම්බුද්ධසාවකා විභජ්ජවාදිනො. තෙ හි වෙනයිකාදිභාවං විභජ්ජ වදන්ති, චීවරාදීනං සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බභාවං වා සස්සතුච්ඡෙදවාදෙ වා විභජ්ජ වදන්ති ''සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා''තිආදීනං ඨපනීයානං ඨපනතො රාගාදික්ඛයස්ස සස්සතස්ස රාගාදිකායදුච්චරිතාදිඋච්ඡෙදස්ස ච වචනතො, න පන එකංසබ්‍යාකරණීයාදයො තයො පඤ්හෙ අපනෙත්වා විභජ්ජබ්‍යාකරණීයමෙව වදන්තීති. විභජ්ජවාදීනං මණ්ඩලං සමූහො **විභජ්ජවාදිමණ්ඩලං,** විභජ්ජවාදිනො වා භගවතො පරිසා **විභජ්ජවාදිමණ්ඩල**න්තිපි වදන්ති. ආචරියෙහි වුත්තඅවිපරීතත්ථදීපනෙන තෙ **අනබ්භාචික්ඛන්තෙන**. ''අවිජ්ජා පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං හෙතුපච්චයො හොතී''තිආදිං වදන්තො කථාවත්ථුම්හි පටික්ඛිත්තෙ පුග්ගලවාදාදිකෙ ච වදන්තො සකසමයං වොක්කමති නාම, තථා **අවොක්කමන්තෙන**. පරසමයං දොසාරොපනබ්‍යාපාරවිරහෙන **අනායූහන්තෙන**. ''ඉදම්පි යුත්තං ගහෙතබ්බ''න්ති පරසමයං අසම්පිණ්ඩෙන්තෙනාති කෙචි වදන්ති.

''තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති අනඤ්ඤ''න්තිආදිං (ම. නි. 1.396) වදන්තො සුත්තං පටිබාහති නාම, තථා **අප්පටිබාහන්තෙන**. ''තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා යෙමෙ අන්තරායිකා ධම්මා වුත්තා භගවතා, තෙ පටිසෙවතො නාලං අන්තරායායා''ති (ම. නි. 1.234; පාචි. 418, 429), ''සුපිනන්තෙ කතො වීතික්කමො ආපත්තිකරො හොතී''ති ච එවමාදිං වදන්තො විනයං පටිලොමෙති නාම, තබ්බිපරියායෙන තං **අනුලොමෙන්තෙන**. පටිලොමෙන්තො හි කම්මන්තරං භින්දන්තො ධම්මතඤ්ච විලොමෙති. සුත්තන්තෙ වුත්තෙ චත්තාරො **මහාපදෙසෙ,** අට්ඨකථායඤ්ච වුත්තෙ සුත්තසුත්තානුලොමආචරියවාදඅත්තනොමති**මහාපදෙසෙ ඔලොකෙන්තෙන**. තංඔලොකනෙන හි සුත්තෙ විනයෙ ච සන්තිට්ඨති නාතිධාවති. **ධම්ම**න්ති පටිච්චසමුප්පාදපාළිං. **අත්ථ**න්ති තදත්ථං. හෙතුහෙතුඵලානි ඉධ නාධිප්පෙතානි. ''දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජා''ති වුත්තමත්ථං පරිවත්තිත්වා පුන ''පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණ''න්තිආදීහි **අපරෙහිපි පරියායෙහි නිද්දිසන්තෙන**. ''සඞ්ඛාරා ඉමිනා පරියායෙන භවොති වුච්චන්ති, තණ්හා ඉමිනා පරියායෙන උපාදාන''න්තිආදිනා **නිද්දිසන්තෙනාති** වදන්ති.

සත්තොති සත්තසුඤ්ඤතාති වදන්ති, සත්තසුඤ්ඤෙසු වා සඞ්ඛාරෙසු සත්තවොහාරො. **පච්චයාකාරමෙව චාති** පච්චයාකාරො එව ච, ම-කාරො පදසන්ධිකරො.

තස්මාති වුත්තනයෙන අත්ථවණ්ණනාය කාතබ්බත්තා දුක්කරත්තා ච.

පතිට්ඨං නාධිගච්ඡාමීති යත්ථ ඨිතස්ස වණ්ණනා සුකරා හොති, තං නයං අත්තනොයෙව ඤාණබලෙන නාධිගච්ඡාමීති අත්ථො. නිස්සයං පන ආචික්ඛන්තො ආහ **''සාසනං පනිද''**න්තිආදි. ඉධ **සාසනන්ති** පාළිධම්මමාහ, පටිච්චසමුප්පාදමෙව වා. සො හි අනුලොමපටිලොමාදිනානාදෙසනානයමණ්ඩිතො අබ්බොච්ඡින්නො අජ්ජාපි පවත්තතීති නිස්සයො හොති. තදට්ඨකථාසඞ්ඛාතො ච **පුබ්බාචරියමග්ගොති**.

''තං සුණාථ සමාහිතා''ති ආදරජනනෙ කිං පයොජනන්ති තං දස්සෙන්තො ආහ **''වුත්තඤ්හෙත''**න්තිආදි. **අට්ඨිං කත්වාති** අත්ථං කත්වා, යථා වා න නස්සති, එවං අට්ඨිගතං විය කරොන්තො අට්ඨිං කත්වා. පුබ්බකාලතො අපරකාලෙ භවං **පුබ්බාපරියං**. පඨමාරම්භාදිතො පභුති ඛණෙ ඛණෙ ඤාණවිසෙසං කිලෙසක්ඛයවිසෙසඤ්ච ලභතීති අත්ථො.

කම්මවිපාකකිලෙසවට්ටානං මූලකාරණත්තා ආදිතො වුත්තත්තා ච අවිජ්ජා පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලං. තත්ථ වල්ලියා මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පභුති වල්ලියා හරණං විය පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පභුති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාති උපමාසංසන්දනා න කාතබ්බා. න හි භගවතො ''ඉදමෙව දිට්ඨං, ඉතරං අදිට්ඨ''න්ති විභජනීයං අත්ථි සබ්බස්ස දිට්ඨත්තා. මූලතො පභුති පන වල්ලියා හරණං විය මූලතො පභුති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා කතාති ඉදමෙත්ථ සාමඤ්ඤමධිප්පෙතං, බොධනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන වා බොධෙතබ්බභාවෙන මූලාදිදස්සනසාමඤ්ඤඤ්ච යොජෙතබ්බං.

තස්සාති –

> ''ස ඛො සො, භික්ඛවෙ, කුමාරො වුද්ධිමන්වාය ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකමන්වාය පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතො…පෙ…. රජනීයෙහි, සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා පියරූපෙ රූපෙ සාරජ්ජති, අපියරූපෙ රූපෙ බ්‍යාපජ්ජති, අනුපට්ඨිතකායසති ච විහරති පරිත්තචෙතසො. සො තඤ්ච චෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං

යථාභූතං නප්පජානාති. යත්ථස්ස තෙ උප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති, සො එවං අනුරොධවිරොධං සමාපන්නො යං කිඤ්චි වෙදනං වෙදෙති සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, සො තං වෙදනං අභිනන්දති අභිවදති අජ්ඣොසාය තිට්ඨතී''ති (ම. නි. 1.408) –

එවං වුත්තස්ස. එවං සොතද්වාරාදීසුපි. **අභිවදතොති** ''අහො සුඛං, අහො සුඛ''න්ති වචීභෙදකරප්පත්තාය බලවතණ්හාය ''අහං මමා''ති අභිවදතො. තතො බලවතියා මොචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යභාවෙන **අජ්ඣොසාය තිට්ඨතො.** තතොපි බලවතී උපාදානභූතා තණ්හා **නන්දී.** එත්ථ ච අභිනන්දනාදිනා තණ්හා වුත්තා, නන්දීවචනෙන තප්පච්චයං උපාදානං චතුබ්බිධම්පි නන්දිතාතදවිප්පයොගතාහි තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනභාවෙහි චාති වෙදිතබ්බං. **''ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''**න්තිආදිකඤ්ච තත්ථෙව **මහාතණ්හාසඞ්ඛයවිමුත්තිසුත්තෙ** (ම. නි. 1.402-403) වුත්තං.

විපාකවට්ටභූතෙ පටිසන්ධිපවත්තිඵස්සාදයො කම්මසමුට්ඨානඤ්ච ඔජං සන්ධාය **''චත්තාරො ආහාරා තණ්හානිදානා''**තිආදි වුත්තං, වට්ටූපත්ථම්භකා පන ඉතරෙපි ආහාරා තණ්හාපභවෙ තස්මිං අවිජ්ජමානෙ න විජ්ජන්තීති ''තණ්හානිදානා''ති වත්තුං වට්ටන්ති.

තතො තතොති චතුබ්බිධාසු දෙසනාසු තතො තතො දෙසනාතො. **ඤායප්පටිවෙධාය සංවත්තතීති ඤායොති** මග්ගො, සොයෙව වා පටිච්චසමුප්පාදො ''අරියො චස්ස ඤායො පඤ්ඤාය සුදිට්ඨො හොතී''ති (සං. නි. 2.41) වචනතො. සයමෙව හි සමන්තභද්දකත්තා තථා තථා පටිවිජ්ඣිතබ්බත්තා තාය තාය දෙසනාය අත්තනො පටිවෙධාය සංවත්තතීති. සමන්තභද්දකත්තං දෙසනාවිලාසප්පත්ති ච චතුන්නම්පි දෙසනානං සමානං කාරණන්ති විසෙසකාරණං වත්තුකාමො ආහ **''විසෙසතො''**ති. **අස්ස** භගවතො දෙසනා, **අස්ස** වා පටිච්චසමුප්පාදස්ස දෙසනාති යොජෙතබ්බං. **පවත්තිකාරණවිභාගො** අවිජ්ජාදිකොව, කාරණන්ති වා ගහිතානං පකතිආදීනං අවිජ්ජාදීනඤ්ච අකාරණතා කාරණතා ච. තත්ථ සම්මූළ්හා කෙචි අකාරණං ''කාරණ''න්ති ගණ්හන්ති, කෙචි න කිඤ්චි කාරණං බුජ්ඣන්තීති තෙසං යථාසකෙහි අනුරූපෙහි කාරණෙහි **සඞ්ඛාරාදිපවත්තිසන්දස්සනත්ථං** අනුලොමදෙසනා පවත්තා, ඉතරාසං තදත්ථතාසම්භවෙපි න තාසං තදත්ථමෙව පවත්ති අත්ථන්තරසබ්භාවතො. අයං පන තදත්ථා එවාති එතිස්සා තදත්ථතා වුත්තා. පවත්තිආදීනවපටිච්ඡාදිකා අවිජ්ජා ආදි, තතො සඞ්ඛාරා උප්පජ්ජන්ති තතො විඤ්ඤාණන්ති එවං පවත්තියා **උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථඤ්ච.**

අනුවිලොකයතො යො සම්බොධිතො පුබ්බභාගෙ තංතංඵලපටිවෙධො පවත්තො, තදනුසාරෙන තදනුගමෙන ජරාමරණාදිකස්ස ජාතිආදිකාරණං යං අධිගතං, තස්ස සන්දස්සනත්ථං අස්ස පටිලොමදෙසනා පවත්තා, අනුවිලොකයතො පටිලොමදෙසනා පවත්තාති වා සම්බන්ධො. දෙසෙන්තොපි හි භගවා කිච්ඡාපන්නං ලොකං අනුවිලොකෙත්වා **පුබ්බභාග...පෙ.... සන්දස්සනත්ථං** දෙසෙතීති. ආහාරතණ්හාදයො පච්චුප්පන්නද්ධා, සඞ්ඛාරාවිජ්ජා අතීතද්ධාති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ **''යාව අතීතං අද්ධානං අතිහරිත්වා''**ති, ආහාරා වා තණ්හාය පභාවෙතබ්බා අනාගතො අද්ධා, තණ්හාදයො පච්චුප්පන්නො, සඞ්ඛාරාවිජ්ජා අතීතොති. පච්චක්ඛං පන ඵලං දස්සෙත්වා තංනිදානදස්සනවසෙන ඵලකාරණපරම්පරාය දස්සනං යුජ්ජතීති ආහාරා පුරිමතණ්හාය උප්පාදිතා පච්චුප්පන්නො අද්ධා, තණ්හාදයො අතීතො, සඞ්ඛාරාවිජ්ජා තතොපි අතීතතරො සංසාරස්ස අනාදිභාවදස්සනත්ථං වුත්තොති **යාව අතීතං අද්ධානන්ති** යාව අතීතතරං අද්ධානන්ති අත්ථො යුත්තො.

ආයතිං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තිආහාරකා වා චත්තාරො ආහාරා –

> ''ආහාරෙතීති අහං න වදාමි, ආහාරෙතීති චාහං වදෙය්‍යං, තත්‍රස්ස කල්លො පඤ්හො 'කො නු ඛො, භන්තෙ, ආහාරෙතී'ති. එවං චාහං න වදාමි, එවං පන අවදන්තං මං යො එවං පුච්ඡෙය්‍ය 'කිස්ස නු ඛො, භන්තෙ, විඤ්ඤාණාහාරො'ති. එස කල්ලො පඤ්හො, තත්‍ර කල්ලං වෙය්‍යාකරණං, විඤ්ඤාණාහාරො ආයතිං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තියා''ති (සං. නි. 2.12) –

වචනතො තංසම්පයුත්තත්තා ඵස්සචෙතනානං තප්පවත්තිහෙතුත්තා ච කබළීකාරාහාරස්ස. තෙන හි උපත්ථම්භිතරූපකායස්ස, තඤ්ච ඉච්ඡන්තස්ස කම්මවිඤ්ඤාණායූහනං හොති. භොජනඤ්හි සද්ධාදීනං රාගාදීනඤ්ච උපනිස්සයොති වුත්තන්ති. තස්මා ''තෙ කම්මවට්ටසඞ්ගහිතා ආහාරා පච්චුප්පන්නො අද්ධා''ති ඉමස්මිං පරියායෙ පුරිමොයෙවත්ථො යුත්තො. අතීතද්ධුනො පභුති ''ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''තිආදිනා (සං. නි. 2.3) අතීතෙ තතො පරඤ්ච හෙතුඵලපටිපාටිං පච්චක්ඛානං ආහාරානං නිදානදස්සනවසෙන ආරොහිත්වා නිවත්තනෙන විනා අබුජ්ඣන්තානං තංසන්දස්සනත්ථං සා අයං දෙසනා පවත්තාති අත්ථො. **අනාගතද්ධුනො සන්දස්සනත්ථන්ති** අනාගතද්ධුනො දුප්පටිවිජ්ඣන්තානං අපස්සන්තානං පච්චක්ඛං පච්චුප්පන්නං හෙතුං දස්සෙත්වා හෙතුඵලපරම්පරාය තස්ස සන්දස්සනත්ථන්ති අත්ථො.

මූලකාරණසද්දං අපෙක්ඛිත්වා **''න අකාරණ''**න්ති නපුංසකනිද්දෙසො කතො. අකාරණං යදි සියා, සුත්තං පටිබාහිතං සියාති දස්සෙන්තො සුත්තං ආහරති. **වට්ටකථාය සීසභාවො** වට්ටහෙතුනො කම්මස්සපි හෙතුභාවො. තත්ථ භවතණ්හායපි හෙතුභූතා අවිජ්ජා, තාය පටිච්ඡාදිතාදීනවෙ භවෙ තණ්හුප්පත්තිතොති අවිජ්ජා විසෙසෙන සීසභූතාති **''මූලකාරණ''**න්ති වුත්තා. පුරිමාය කොටියා අපඤ්ඤායමානාය උප්පාදවිරහතො නිච්චතං ගණ්හෙය්‍යාති ආහ

“එවඤ්චෙතං, භික්ඛවෙ, වුච්චතී”තිආදි. තෙන ඉතො පුබ්බෙ උප්පන්නපුබ්බතා නත්ථීති අපඤ්ඤායනතො පුරිමකොටිඅපඤ්ඤායනං වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

අවිජ්ජාතණ්හාහෙතුක්කමෙන එලෙසු වත්තබ්බෙසු **“සුගතිදුග්ගතිගාමිනො”**ති වචනං සද්දලක්ඛණාවිරොධනත්ථං. ද්වන්දෙ හි පූජිතස්ස පුබ්බනිපාතොති. සවරා කිර මංසස්ස අට්ඨිනා අලග්ගනත්ථං පුනප්පුනං තාපෙත්වා කොට්ටෙත්වා උණ්හොදකං පායෙත්වා විරිත්තං සූනං අට්ඨිතො මුත්තමංසං ගාවිං මාරෙන්ති. තෙනාහ **“අග්ගිසන්තාපි”**ච්චාදි. තත්ථ යථා වජ්ඣා ගාවී ච අවිජ්ජාභිභූතතාය යථාවුත්තං උණ්හොදකපානං ආරභති, එවං පුථුජ්ජනො යථාවුත්තං දුග්ගතිගාමිකම්මං. යථා පන සා උණ්හොදකපානෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්හාවසෙන සීතුදකපානං ආරභති, එවමයං අවිජ්ජාය මන්දත්තා දුග්ගතිගාමිකම්මෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්හාවසෙන සුගතිගාමිකම්මං ආරභති. දුක්ඛෙ හි අවිජ්ජං තණ්හා අනුවත්තති, සුඛෙ තණ්හං අවිජ්ජාති.

එවන්ති අවිජ්ජාය නිවුතත්තා තණ්හාය සංයුත්තත්තා ච. **අයං කායොති** සවිඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං, ‘‘සළායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති වචනතො ඵස්සකාරණඤ්චෙතං වුච්චතීති ආයතනඡක්කං වා. **සමුදාගතොති** උප්පන්නො. **බහිද්ධා ච නාමරූපන්ති** බහිද්ධා සවිඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං, සළායතනානි වා. **ඉත්ථෙතන්ති** ඉත්ථං එතං. අත්තනො ච පරෙසඤ්ච පඤ්චක්ඛන්ධා ද්වාදසායතනානි ච ද්වාරාරම්මණභාවෙන වවත්ථිතානි ද්වයනාමානීති අත්ථො. **“ද්වයං පටිච්ච ඵස්සොති** අඤ්ඤත්ථ චක්ඛුරූපාදීනි ද්වයානි පටිච්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො වුත්තා, ඉධ පන අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි. මහාද්වයං නාම කිරෙත’’න්ති (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.19) වුත්තං. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – අඤ්ඤත්ථ ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො’’තිආදිනා (සං. නි. 2.43) ‘‘චක්ඛු චෙව රූපා ච…පෙ.… මනො චෙව ධම්මා චා’’ති වුත්තානි ද්වයානි පටිච්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො වුත්තා, ඉධ පන ‘‘අයඤ්චෙව කායො’’ති චක්ඛාදිනිස්සයෙ සෙසධම්මෙ චක්ඛාදිනිස්සිතෙ එව කත්වා වුත්තං, චක්ඛාදිකායං එකත්තෙන ‘‘අජ්ඣත්තිකායතන’’න්ති ගහෙත්වා ‘‘බහිද්ධා නාමරූප’’න්ති වුත්තං, රූපාදිආරම්මණං එකත්තෙනෙව බාහිරායතනන්ති තානි අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි පටිච්ච ඵස්සො වුත්තො, තස්මා මහාද්වයං නාමෙතන්ති. එවඤ්ච කත්වා ‘‘අත්තනො ච පරස්ස ච පඤ්චහි ඛන්ධෙහි ඡහායතනෙහි වාපි අයමත්ථො දීපෙතබ්බොවා’’ති (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.19) වුත්තං. ‘‘අයං කායො’’ති හි වුත්තානි සනිස්සයානි චක්ඛාදීනි අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා, ‘‘බහිද්ධා නාමරූප’’න්ති වුත්තානි රූපාදීනි පරෙසං. තථා අයං කායො අත්තනොව අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි, බහිද්ධා නාමරූපං පරෙසං බාහිරානීති. අඤ්ඤථා අජ්ඣත්තිකායතනමත්තෙ එව ‘‘අයං කායො’’ති වුත්තෙ න අජ්ඣත්තිකායතනානෙව අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා හොන්තීති අත්තනො ච පරෙසඤ්ච පඤ්චක්ඛන්ධෙහි දීපනා න සම්භවෙය්‍යාති. **සළෙවායතනානීති** සළෙව සම්ඵස්සකාරණානි, යෙහි කාරණභූතෙහි ආයතනෙහි උප්පන්නෙන ඵස්සෙන ඵුට්ඨො බාලො සුඛදුක්ඛං පටිසංවෙදෙති.

ආදි-සද්දෙන ‘‘එතෙසං වා අඤ්ඤතරෙන අවිජ්ජානීවරණස්ස, භික්ඛවෙ, පණ්ඩිතස්ස තණ්හාය සංයුත්තස්සා’’තිආදි යොජෙතබ්බං. තස්මිඤ්හි සුත්තෙ සඞ්ඛාරෙ අවිජ්ජාතණ්හානිස්සිතෙ එව කත්වා කායග්ගහණෙන විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනානි ගහෙත්වා එතස්මිඤ්ච කායෙ සළායතනානං ඵස්සං තංනිස්සිතමෙව කත්වා වෙදනාය විසෙසපච්චයභාවං දස්සෙන්තෙන භගවතා බාලපණ්ඩිතානං අතීතද්ධාවිජ්ජාතණ්හාමූලකො වෙදනාන්තො පටිච්චසමුප්පාදො දස්සිතො. පුන ච බාලපණ්ඩිතානං විසෙසං දස්සෙන්තෙන –

> ‘‘යාය ච, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාය නිවුතස්ස බාලස්ස යාය ච තණ්හාය සංයුත්තස්ස අයං කායො සමුදාගතො, සා චෙව අවිජ්ජා බාලස්ස අප්පහීනා, සා ච තණ්හා අපරික්ඛීණා. තං කිස්ස හෙතු? න, භික්ඛවෙ, බාලො අචරි බ්‍රහ්මචරියං සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය, තස්මා බාලො කායස්ස භෙදා කායූපගො හොති, සො කායූපගො සමානො න පරිමුච්චති ජාතියා…පෙ.… දුක්ඛස්මාති වදාමී’’ති (සං. නි. 2.19) –

වෙදනාපභවං සාවිජ්ජං තණ්හං දස්සෙත්වා උපාදානභවෙ ච තංනිස්සිතෙ කත්වා ‘‘කායූපගො හොතී’’තිආදිනා ජාතිආදිකෙ දස්සෙන්තෙන පච්චුප්පන්නහෙතුසමුට්ඨානතො පභුති උභයමූලොව පටිච්චසමුප්පාදො වුත්තො, තබ්බිපරියායෙන ච පණ්ඩිතස්ස පච්චුප්පන්නහෙතුපරික්ඛයතො පභුති උභයමූලකො පටිලොමපටිච්චසමුප්පාදොති.

දුග්ගතිගාමිකම්මස්ස විසෙසපච්චයත්තා අවිජ්ජා **“අවින්දියං වින්දතී”**ති වුත්තා, තථා විසෙසපච්චයො වින්දියස්ස න හොතීති **“වින්දියං න වින්දතී’**ති ච. අත්තනි නිස්සිතානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තනං උප්පාදනං **ආයතනං**. සම්මොහභාවෙනෙව අනභිසමයභූතත්තා **අවිදිතං** අඤ්ඤාතං **කරොති. අන්තවිරහිතෙ ජවාපෙතීති** ච වණ්ණාගමවිපරියායවිකාරවිනාසධාතුඅත්ථවිසෙසයොගෙහි පඤ්චවිධස්ස නිරුත්තිලක්ඛණස්ස වසෙන තීසුපි පදෙසු අ-කාර වි-කාර ජ-කාරෙ ගහෙත්වා අඤ්ඤෙසං වණ්ණානං ලොපං කත්වා ජ-කාරස්ස ච දුතියස්ස ආගමං කත්වා **“අවිජ්ජා”**ති වුත්තා. බ්‍යඤ්ජනත්ථං දස්සෙත්වා සභාවත්ථං දස්සෙතුං **“අපිචා”**තිආදිමාහ. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණානි ‘‘ඉදං වත්ථු, ඉදමාරම්මණ’’න්ති අවිජ්ජාය ඤාතුං න සක්කාති අවිජ්ජා තප්පටිච්ඡාදිකා වුත්තා. වත්ථාරම්මණසභාවච්ඡාදනතො එව අවිජ්ජාදීනං පටිච්චසමුප්පාදභාවස්ස, ජරාමරණාදීනං පටිච්චසමුප්පන්නභාවස්ස ච ඡාදනතො පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නඡාදනං වෙදිතබ්බං.

සඞ්ඛාර-සද්දග්ගහණෙන ආගතා සඞ්ඛාරා **සඞ්ඛාර-සද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරා**. යදිපි අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාපි සඞ්ඛාර-සද්දෙන ආගතා, තෙ පන ඉමිස්සා දෙසනාය පධානාති විසුං වුත්තා. තස්මා **"දුවිධා"**ති එත්ථ අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරං සඞ්ඛාර-සද්දෙනාගතං සන්ධාය තත්ථ වුත්තම්පි වජ්ජෙත්වා සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරා යොජෙතබ්බා. ''සඞ්ඛාර-සද්දෙනාගතසඞ්ඛාරා''ති වා සමුදායො වුත්තො, තදෙකදෙසො ච ඉධ වණ්ණිතබ්බභාවෙන ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති, තස්මා වණ්ණිතබ්බසබ්බසඞ්ගහණවසෙන දුවිධතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. **පඨමං නිරුජ්ඣති වචීසඞ්ඛාරො**තිආදිනා විතක්කවිචාරඅස්සාසපස්සාසසඤ්ඤාවෙදනාවචීසඞ්ඛාරාදයො වුත්තා, න අවිජ්ජාසඞ්ඛාරෙසු වුත්තා කායසඤ්චෙතනාදයො.

පරිතස්සතීති පිපාසති. **භවතී**ති උපපත්තිභවං සන්ධාය වුත්තං, **භාවයතී**ති කම්මභවං. චුති ඛන්ධානං මරණන්ති **"මරන්ති එතෙනා"**ති වුත්තං. ''දුක්ඛා වෙදනා උප්පාදදුක්ඛා ඨිතිදුක්ඛා''ති (ම. නි. 1.465) වචනතො **ද්වෙධා ඛණති. ආයාසො**ති පරිස්සමො විසාදො. කෙවල-සද්දො අසම්මිස්සවාචකො හොති ''කෙවලා සාලයො''ති, නිරවසෙසවාචකො ච ''කෙවලා අඞ්ගමගධා''ති, තස්මා ද්වෙධාපි අත්ථං වදති. තත්ථ **අසම්මිස්සස්සා**ති සුඛරහිතස්ස. න හි එත්ථ කිඤ්චි උප්පාදවයරහිතං අත්ථීති.

තංසම්පයුත්තෙ, පුග්ගලං වා සම්මොහයතීති **සම්මොහනරසා**. ආරම්මණසභාවස්ස ඡාදනං හුත්වා ගය්හතීති **ඡාදනපච්චුපට්ඨානා**. ''ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො''ති (ම. නි. 1.103) වචනතො **ආසවපදට්ඨානා**. පටිසන්ධිජනනත්ථං ආයූහන්ති බ්‍යාපාරං කරොන්තීති **ආයූහනරසා,** රාසිකරණං වා **ආයූහනං**. නාමරූපස්ස පුරෙචාරිකභාවෙන පවත්තතීති **පුබ්බඞ්ගමරසං**. පුරිමභවෙන සද්ධිං ඝටනං හුත්වා ගය්හතීති **පටිසන්ධිපච්චුපට්ඨානං**. විඤ්ඤාණෙන සහ සම්පයුජ්ජතීති **සම්පයොගරසං**. අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයොගාභාවතො රූපං විකිරතීති **විකිරණරසං**. එවඤ්ච කත්වා පිසියමානා තණ්ඩුලාදයො විකිරන්ති චුණ්ණී භවන්තීති. නාමස්ස කදාචි කුසලාදිභාවො ච අත්ථීති තතො විසෙසනත්ථං **"අබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨානා"**න්ති ආහ. ''අචෙතනා අබ්‍යාකතා''ති එත්ථ විය අනාරම්මණතා වා **අබ්‍යාකතතා** දට්ඨබ්බා. **ආයතනලක්ඛණ**න්ති ඝටනලක්ඛණං, ආයානං තනනලක්ඛණං වා. දස්සනාදීනං කාරණභාවො **දස්සනාදිරසතා**. අකුසලවිපාකුපෙක්ඛාය අනිට්ඨභාවතො දුක්ඛෙන ඉතරාය ච ඉට්ඨභාවතො සුඛෙන සඞ්ගහිතත්තා **"සුඛදුක්ඛපච්චුපට්ඨානා"**ති ආහ. දුක්ඛසමුදයත්තා **හෙතුලක්ඛණා තණ්හා**. ''තත්‍රතත්‍රාභිනන්දිනී''ති (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133, 460; විභ. 203) වචනතො **අභිනන්දනරසා**. චිත්තස්ස, පුග්ගලස්ස වා රූපාදීසු අතිත්තභාවො හුත්වා ගය්හතීති **අතිත්තභාවපච්චුපට්ඨානා**. තණ්හාදළ්හත්තං හුත්වා කාමුපාදානං, සෙසානි දිට්ඨී හුත්වා උපට්ඨහන්තීති **තණ්හාදළ්හත්තදිට්ඨිපච්චුපට්ඨානා**. කම්මුපපත්තිභවවසෙන භවස්ස ලක්ඛණාදයො යොජෙතබ්බා.

ආදි-සද්දෙන අනුබොධාදිභාවග්ගහණං. දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං **අප්පටිපත්ති,** අසුභාදීසු සුභාදිවිපල්ලාසා **මිච්ඡාපටිපත්ති**. දිට්ඨිවිප්පයුත්තා වා **අප්පටිපත්ති,** දිට්ඨිසම්පයුත්තා **මිච්ඡාපටිපත්ති**. න අවිජ්ජාය එව ඡද්වාරිකතා ඡළාරම්මණතා ච, අථ ඛො අඤ්ඤෙසුපි පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගෙසු අරූපධම්මානන්ති ආහ **"සබ්බෙසුපී"**ති. **නොභයගොචර**න්ති මනායතනමාහ. න හි අරූපධම්මානං දෙසවසෙන ආසන්නතා දූරතා ච අත්ථි අසණ්ඨානත්තා, තස්මා මනායතනස්ස ගොචරො න මනායතනං සම්පත්තො අසම්පත්තො වාති වුච්චතීති.

සොකාදීනං සභාවා අඞ්ගබහුත්තප්පසඞ්ගෙ ''ද්වාදසෙවා''ති අඞ්ගානං වවත්ථානං වෙදිතබ්බං. න හි සොකාදයො අඞ්ගභාවෙන වුත්තා, ඵලෙන පන කාරණං අවිජ්ජං මූලඞ්ගං දස්සෙතුං තෙ වුත්තාති. ජරාමරණබ්භාහතස්ස හි බාලස්ස තෙ සම්භවන්තීති සොකාදීනං ජරාමරණකාරණතා වුත්තා. ''සාරීරිකාය දුක්ඛාය වෙදනාය ඵුට්ඨො''ති (සං. නි. 4.252) ච **සුත්තෙ** ජරාමරණනිමිත්තඤ්ච දුක්ඛං සඞ්ගහිතන්ති තංතංනිමිත්තානං සාධකභාවෙන වුත්තං. යස්මා පන ජරාමරණෙනෙව සොකාදීනං එකසඞ්ඛෙපො කතො, තස්මා තෙසං ජාතිපච්චයතා යුජ්ජති. ජරාමරණපච්චයභාවෙ හි අවිජ්ජාය එකසඞ්ඛෙපො කාතබ්බො සියා, ජාතිපච්චයා පන ජරාමරණං සොකාදයො ච සම්භවන්තීති. තත්ථ ජරාමරණං එකන්තිකං අඞ්ගභාවෙනෙව ගහිතං, සොකාදයො පන රූපභවාදීසු අභාවතො අනෙකන්තිකා කෙවලං පාකටෙන ඵලෙන අවිජ්ජානිදස්සනත්ථං ගහිතා. තෙන අනාගතෙ ජාතියා සති තතො පරාය පටිසන්ධියා හෙතුහෙතුභූතා අවිජ්ජා දස්සිතාති භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදො දස්සිතො හොතීති. සුත්තඤ්ච සොකාදීනං අවිජ්ජා කාරණන්ති එතස්සෙවත්ථස්ස සාධකං දට්ඨබ්බං, න සොකාදීනං බාලස්ස ජරාමරණනිමිත්තතාමත්තස්ස. ''අස්සුතවා පුථුජ්ජනො''ති (සං. නි. 4.252) හි වචනෙන අවිජ්ජා සොකාදීනං කාරණන්ති දස්සිතා, න ච ජරාමරණනිමිත්තමෙව දුක්ඛං දුක්ඛන්ති.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

226. **"අවිජ්ජාපච්චයා 92 සඞ්ඛාරා"ති හි වුත්තන්**ති එතෙන අවිජ්ජාය විසෙසනභාවෙන සඞ්ඛාරානඤ්ච පධානභාවෙන වුත්තත්තා සඞ්ඛාරානං නිද්දිසිතබ්බභාවස්ස කාරණං දස්සෙති. **පිතා කථීයති** ''දීඝො සාමො, මිත්තො රස්සො, ඔදාතො දත්තො''ති.

රසිතබ්බො පටිවිජ්ඣිතබ්බො සභාවො රසො, අත්තනො රසො සරසො, යාථාවො සරසො යාථාවසරසො, සො එව ලක්ඛිතබ්බත්තා ලක්ඛණන්ති **යාථාවසරසලක්ඛණං**. ''කතමා ච, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජා? දුක්ඛෙ

අඤ්ඤාණ''න්තිආදිනා (සං. නි. 2.2; ම. නි. 1.103) සුත්තෙ චත්තාරෙව වුත්තානීති **''සුත්තන්තිකපරියායෙනා''**ති ආහ. **නික්ඛෙපකණ්ඩෙ පනා**තිආදිනා ඉධ චතූසු ඨානෙසු කථිතාය එව අවිජ්ජාය නික්ඛෙපකණ්ඩෙ අට්ඨසු ඨානෙසු කිච්චජාතිතො පඤ්චවීසතියා පදෙහි ලක්ඛණතො ච කථිතත්තා තදත්ථසංවණ්ණනාවසෙන විභාවනං කරොති. අභාපෙත්වා විභජිතබ්බවිභජනඤ්හි **අභිධම්මපරියායො.**

ජායති එත්ථාති **ජාති,** උප්පත්තිට්ඨානං. යදිපි නිරොධමග්ගෙ අවිජ්ජා ආරම්මණං න කරොති, තෙ පන ජානිතුකාමස්ස තප්පටිච්ඡාදනවසෙන අනිරොධමග්ගෙසු නිරොධමග්ගග්ගහණකආරණවසෙන ච පවත්තමානා තත්ථ උප්පජ්ජතීති වුච්චතීති තෙසම්පි අවිජ්ජාය උප්පත්තිට්ඨානතා හොති, ඉතරෙසං ආරම්මණභාවෙන චාති. සඞ්ඛිකබලදෙවගොණාදීනං සඞ්ඛාටිනඞ්ගලාදීනි විය අඤ්ඤාසෙතාදීනං අවිජ්ජාය දුක්ඛාදිවිසයානං අන්ධත්තකරානං ලොභාදීනං නිවත්තකො අඤ්ඤාණාදිසභාවො ලක්ඛණන්ති දට්ඨබ්බං.

අත්ථත්ථන්ති ඵලඵලං. ආමෙඩිතවචනඤ්හි සබ්බෙසං අත්ථානං විසුං විසුං පාකටකරණභාවප්පකාසනත්ථං. අත්ථො එව වා අත්ථො **අත්ථත්ථො**ති අත්ථස්ස අවිපරීතතාදස්සනත්ථං අත්ථෙනෙවත්ථං විසෙසයති. න හි ඤාණං අනත්ථං අත්ථොති ගණ්හාතීති. එවං **කාරණකාරණ**න්ති එත්ථාපි දට්ඨබ්බං. **තං ආකාර**න්ති අත්ථත්ථාදිආකාරං. **ගහෙත්වා**ති චිත්තෙ පවෙසෙත්වා, චිත්තෙන පුග්ගලෙන වා ගහිතං කත්වා. පටිවිද්ධස්ස පුන අවෙක්ඛණා **පච්චවෙක්ඛණා**. දුච්චින්තිතචින්තිතාදිලක්ඛණස්ස බාලස්ස භාවො **බාල්‍යං. පජානාතී**ති පකාරෙහි ජානාති. බලවමොහනං **පමොහො**. සමන්තතො මොහනං **සම්මොහො.**

දුක්ඛාරම්මණතාති දුක්ඛාරම්මණතාය, යාය වා අවිජ්ජාය ඡාදෙන්තියා දුක්ඛාරම්මණා තංසම්පයුත්තධම්මා, සා තෙසං භාවොති **දුක්ඛාරම්මණතා,** ආරම්මණමෙව වා ආරම්මණතා, දුක්ඛං ආරම්මණතා එතිස්සාති **දුක්ඛාරම්මණතා.**

දුද්දසත්තා ගම්භීරා න සභාවතො, තස්මා තදාරම්මණතා අවිජ්ජා උප්පජ්ජති, ඉතරෙසං සභාවතො ගම්භීරත්තා තදාරම්මණතා නුප්පජ්ජතීති අධිප්පායො. **අපිච ඛො පනා**ති මග්ගස්ස සඞ්ඛතසභාවත්තා තතොපි නිරොධස්ස ගම්භීරතරතං දස්සෙති.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඞ්ඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා

පුනාතීති සොධෙති අපුඤ්ඤඵලතො දුක්ඛසංකිලෙසතො ච, හිතසුඛජ්ඣාසයෙන පුඤ්ඤං කරොතීති තංනිප්ඵාදනෙන කාරකස්සජ්ඣාසයං පූරෙතීති **පුඤ්ඤො,** පූරකො පුජ්ජනිබ්බත්තකො ච නිරුත්තිලක්ඛණෙන **''පුඤ්ඤො''**ති වෙදිතබ්බො. සමාධිපච්චනීකානං අතිදූරතාය **න ඉඤ්ජති** න චලතීති අත්ථො. **කායස්සා**ති ද්වාරස්ස සාමිභාවෙන නිද්දෙසො කතො.

පුඤ්ඤූපගන්ති භවසම්පත්තූපගං. **තත්ථා**ති විභඞ්ගසුත්තෙ (සං. නි. 2.2). තඤ්හි පධානභාවෙන ගහිතන්ති. **සම්මාදිට්ඨිසුත්තෙ** (ම. නි. 1.102) පන ''තයොමෙ, ආවුසො, සඞ්ඛාරා''ති ආගතන්ති. **සබ්බඤ්ඤූජිනභාසිතො පන අයං,** න පච්චෙකජිනභාසිතො, ඉමස්සත්ථස්ස දීපනත්ථං එතෙසං සුත්තානං වසෙන තෙ ගහිතා. කථං පනෙතෙන ගහණෙනායමත්ථො දීපිතො හොතීති තංදස්සනත්ථමාහ **''අභිධම්මෙපි හි සුත්තෙපි එකසදිසාව තන්ති නිද්දිට්ඨා''**ති. **සබ්බඤ්ඤූභාසිතොති** පාකටෙන සුත්තන්තෙන සදිසත්තා අයම්පි සබ්බඤ්ඤූභාසිතොති ඤායතීති වුත්තං හොතීති.

''තෙරසාපී''ති වුත්තං, තත්ථ ඤාණවිප්පයුත්තානං න භාවනාමයතා පාකටාති **''යථා හී''**තිආදිමාහ . පථවී පථවීතිආදිභාවනා ච කසිණපරිකම්මකරණං මණ්ඩලකරණඤ්ච භාවනං භජාපෙන්ති.

දානවසෙන පවත්තා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා **දානං**. තත්ථ බ්‍යාපාරභූතා ආයූහනචෙතනා **දානං ආරබ්භ දානං අධිකිච්ච උප්පජ්ජතී**ති වුච්චති, එවං ඉතරෙසු. **සොමනස්සචිත්තෙනා**ති අනුමොදනාපවත්තිනිදස්සනමත්තමෙතං දට්ඨබ්බං. උපෙක්ඛාසහගතෙනපි හි අනුස්සරති එවාති.

අසරික්ඛකම්පි සරික්ඛකෙන චතුත්ථජ්ඣානවිපාකෙන වෙහප්ඵලාදීසු විනාපි අසඤ්ඤෙසු කටත්තාරූපං. රූපමෙව සඵන්දනත්තා **''සඉඤ්ජන''**න්ති වුත්තං ඉඤ්ජනකරනීවරණාදීනං අවික්ඛම්භනතො, රූපතණ්හාසඞ්ඛාතස්ස ඉඤ්ජනකස්ස කාරණත්තා වා. තෙනෙව රූපාරම්මණං නිමිත්තාරම්මණඤ්ච සබ්බම්පි චතුත්ථජ්ඣානං නිප්පරියායෙන **''අනිඤ්ජන''**න්ති න වුච්චතීති. මහාතුලාය ධාරයමානො නාළියා මිනමානො ච සමුදායමෙව ධාරෙති මිනති ච, න එකෙකං ගුඤ්ජං, එකෙකං තණ්ඩුලං වා, එවං භගවාපි අපරිමාණා පඨමකුසලචෙතනායො සමුදායවසෙනෙව ගහෙත්වා එකජාතිකත්තා එකමෙව කත්වා දස්සෙති. එවං දුතියාදයොපීති.

“කායද්වාරෙ පවත්තා”ති අවත්වා **“ආදානග්ගහණචොපනං පාපයමානා උප්පන්නා”**තිපි වත්තුං වට්ටතීති වචනවිසෙසමත්තමෙව දස්සෙති. කායද්වාරෙ පවත්ති එව හි ආදානාදිපාපනාති. පුරිමෙන වා ද්වාරස්ස උපලක්ඛණභාවො වුත්තො, පච්ඡිමෙන චෙතනාය සවිඤ්ඤත්තිරූපසමුට්ඨාපනං. තත්ථ ආකඩ්ඪිත්වා ගහණං **ආදානං,** සම්පයුත්තස්ස ගහණං **ගහණං,** ඵන්දනං **චොපනං.**

එත්ථාති කායවචීසඞ්ඛාරග්ගහණෙ, කායවචීසඤ්චෙතනාගහණෙ වා. අට්ඨකථායං අභිඤ්ඤාචෙතනා න ගහිතා විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න හොතීති. කස්මා පන න හොති, නනු සාපි කුසලා විපාකධම්මා චාති? සච්චං, අනුපච්ඡින්නතණ්හාවිජ්ජාමානෙ පන සන්තානෙ සබ්‍යාපාරප්පවත්තියා තස්සා කුසලතා විපාකධම්මතා ච වුත්තා, න විපාකුප්පාදනෙන, සා පන විපාකං උප්පාදයන්තී රූපාවචරමෙව උප්පාදෙය්‍ය. න හි අඤ්ඤභූමිකං කම්මං අඤ්ඤභූමිකං විපාකං උප්පාදෙතීති. අත්තනා සදිසාරම්මණඤ්ච තිට්ඨානිකං තං උප්පාදෙය්‍ය චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ රූපාවචරවිපාකස්ස කම්මසදිසාරම්මණස්සෙව වුත්තත්තා, න ච රූපාවචරවිපාකො පරිත්තාදිආරම්මණො අත්ථි, අභිඤ්ඤාචෙතනා ච පරිත්තාදිආරම්මණාව හොති, තස්මා විපාකං න උප්පාදෙතීති විඤ්ඤායති. කසිණෙසු ච උප්පාදිතස්ස චතුත්ථජ්ඣානසමාධිස්ස ආනිසංසභූතා අභිඤ්ඤා. යථාහ “සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ”තිආදි (දී. නි. 1.244-245; ම. නි. 1.384-386). තස්මා සමාධිඵලසදිසා සා, න ච ඵලං දෙතීති දානසීලානිසංසො තස්මිං භවෙ පච්චයලාභො විය සාපි විපාකං න උප්පාදෙති. **යථා ච අභිඤ්ඤාචෙතනා, එවං උද්ධච්චචෙතනාපි න හොතී**ති ඉදං උද්ධච්චසහගතෙ ධම්මෙ විසුං උද්ධරිත්වා “තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා”ති (විභ. 725) වුත්තත්තා විචාරෙතබ්බං.

අයං පනෙත්ථ අමතග්ගපථානුගතො විනිච්ඡයො – දස්සනභාවනානං අභාවෙපි යෙසං පුථුජ්ජනානං සෙක්ඛානඤ්ච දස්සනභාවනාහි භවිතබ්බං, තෙසං තදුප්පත්තිකාලෙ තෙහි පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා අකුසලා “දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බා”ති ච වුච්චන්ති, පුථුජ්ජනානං පන භාවනාය අභාවා භාවනාය පහාතබ්බචින්තා නත්ථි. තෙන තෙසං පවත්තමානා තෙ දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙය්‍යාපි “භාවනාය පහාතබ්බා”ති න වුච්චන්ති. යදි වුච්චෙය්‍යුං, දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙසඤ්චි කෙචි කදාචි ආරම්මණාරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයො භවෙය්‍යුං, න ච පට්ඨානෙ “දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙසඤ්චි කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො”ති වුත්තා. සෙක්ඛානං පන විජ්ජමානා භාවනාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා භාවනාය පහාතබ්බා. තෙනෙව සෙක්ඛානං දස්සනෙන පහාතබ්බා චත්තත්තා වන්තත්තා මුත්තත්තා පහීනත්තා පටිනිස්සට්ඨත්තා උක්ඛෙටිතත්තා සමුක්ඛෙටිතත්තා අස්සාදිතබ්බා අභිනන්දිතබ්බා ච න හොන්ති, පහීනතාය එව සොමනස්සහෙතුභූතා අවික්ඛෙපහෙතුභූතා ච න දොමනස්සං උද්ධච්චඤ්ච උප්පාදෙන්තීති න තෙ තෙසං ආරම්මණාරම්මණාධිපතිභාවං පකතූපනිස්සයභාවඤ්ච ගච්ඡන්ති. න හි පහීනෙ උපනිස්සාය අරියො රාගාදිකිලෙසෙ උප්පාදෙති.

වුත්තඤ්ච “සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහීනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡති… පෙ…. අරහත්තමග්ගෙන…පෙ…. න පච්චාගච්ඡතී”ති (මහානි. 80; චූළනි. මෙත්තගූමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 27), න ච පුථුජ්ජනානං දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා ඉතරෙසං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොන්තීති සක්කා වත්තුං “දිට්ඨිං අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි විචිකිච්ඡා උද්ධච්චං උප්පජ්ජති. විචිකිච්ඡං ආරබ්භ විචිකිච්ඡා දිට්ඨි උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී”ති දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං උද්ධච්චාරම්මණපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා. එත්ථ හි **උද්ධච්ච**න්ති උද්ධච්චසහගතං චිත්තුප්පාදං සන්ධාය වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ “දිට්ඨිං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජතී”ති (පට්ඨා. 1.1.409) එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං “උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී”ති. තස්මා දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බානං අතීතාදිභාවෙන නවත්තබ්බත්තෙපි යාදිසානං තාහි අනුප්පත්තිධම්මතා ආපාදෙතබ්බා, තෙසු පුථුජ්ජනෙසු වත්තමානා දස්සනං අපෙක්ඛිත්වා තෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සෙක්ඛෙසු වත්තමානා භාවනං අපෙක්ඛිත්වා තාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා භාවනාය පහාතබ්බා. තෙසු භාවනාය පහාතබ්බා සහායවිරහා විපාකං න ජනයන්තීති භාවනාය පහාතබ්බචෙතනාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තො, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං පන පුථුජ්ජනෙසු උප්පජ්ජමානානං සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදස්ස ච සංයොජනත්තයතදෙකට්ඨකිලෙසානං අනුපච්ඡින්නතාය අපරික්ඛීණසහායානං විපාකුප්පාදනං න සක්කා පටික්ඛිපිතුන්ති උද්ධච්චසහගතධම්මානං විපාකො **විභඞ්ගෙ** වුත්තොති.

යදි එවං, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං අකුසලානං නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, අප්පහාතබ්බානං “නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බා”ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 8) වුත්තත්තා, අප්පහාතබ්බවිරුද්ධසභාවත්තා ච අකුසලානං. එවම්පි තෙසං ඉමස්මිං තිකෙ නවත්තබ්බතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ දස්සිතානං ද්වාදසඅකුසලචිත්තුප්පාදානං ද්වීහි පදෙහි සඞ්ගහිතත්තා. යථා හි ධම්මවසෙන සඞ්ඛතධම්මා සබ්බෙ සඞ්ගහිතාති උප්පන්නත්තිකෙ කාලවසෙන අසඞ්ගහිතාපි අතීතා නවත්තබ්බාති න වුත්තා චිත්තුප්පාදරූපභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා, එවමිධාපි චිත්තුප්පාදභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා නවත්තබ්බතා න වුත්තාති වෙදිතබ්බා. යත්ථ හි චිත්තුප්පාදො කොචි නියොගතො නවත්තබ්බො අත්ථි, තත්ථ තෙසං චතුත්ථො කොට්ඨාසො අත්ථීති යථාවුත්තපදෙසු විය තත්ථාපි භින්දිත්වා භජාපෙතබ්බෙ චිත්තුප්පාදෙ භින්දිත්වා භජාපෙති “සියා නවත්තබ්බා පරිත්තාරම්මණා”තිආදිනා. තදභාවා උප්පන්නත්තිකෙ ඉධ ච තථා න වුත්තා.

අථ වා යථා සප්පටිඝෙහි සමානසභාවත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා ''සප්පටිඝා''ති වුත්තා. යථාහ ''අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනං සප්පටිඝං එකං මහාභූතං පටිච්ච ද්වෙ මහාභූතා, ද්වෙ මහාභූතෙ පටිච්ච එකං මහාභූත''න්ති (පට්ඨා. 2.22.9). එවං පුථුජ්ජනානං පවත්තමානා භාවනාය පහාතබ්බසමානසභාවා ''භාවනාය පහාතබ්බා''ති වුච්චෙය්‍යුන්ති නත්ථි නවත්තබ්බතාපසඞ්ගො. එවඤ්ච සති පුථුජ්ජනානං පවත්තමානාපි භාවනාය පහාතබ්බා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො පරභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උපනිස්සයපච්චයො, රාගො ච රාගදිට්ඨීනං අධිපතිපච්චයොති අයමත්ථො ලද්ධො හොති. යථා පන අපොට්ඨබ්බත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා න පරමත්ථතො සප්පටිඝා, එවං අපෙක්ඛිතබ්බභාවනාරහිතා පුථුජ්ජනෙසු පවත්තමානා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො න පරමත්ථතො භාවනාය පහාතබ්බාති භාවනාය පහාතබ්බානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න වුත්තා, න ච ''දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තා. යෙ හි දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා, න තෙ දස්සනතො උද්ධං පවත්තන්ති, දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයස්සපි පන උද්ධච්චසහගතස්ස සහායවෙකල්ලමත්තමෙව දස්සනෙන කතං, න තස්ස කොචි භාවො දස්සනෙන අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතොති තස්ස එකන්තභාවනාය පහාතබ්බතා වුත්තා. තස්මා තස්ස තාදිසස්සෙව සති සහායෙ විපාකුප්පාදනවචනං, අසති ච විපාකානුප්පාදනවචනං න විරුජ්ඣතීති.

සාපි විඤ්ඤාණපච්චයභාවෙ යදි අපනෙතබ්බා, කස්මා ''සමවීසති චෙතනා''ති වුත්තන්ති තස්ස කාරණං දස්සෙන්තො ආහ **''අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා හොන්ති''**ති. යදි එවං, අභිඤ්ඤාචෙතනාය සහ ''එකවීසති''ති වත්තබ්බන්ති? න, අවචනස්ස වුත්තකාරණත්තා, තං පන ඉතරාවචනස්සපි කාරණන්ති සමානචෙතනාවචනකාරණවචනෙන යං කාරණං අපෙක්ඛිත්වා එකා වුත්තා, තෙන කාරණෙන ඉතරායපි වත්තබ්බතං, යඤ්ච කාරණං අපෙක්ඛිත්වා ඉතරා න වුත්තා, තෙන කාරණෙන වුත්තායපි අවත්තබ්බතං දස්සෙති. ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො චිත්තසඞ්ඛාරො එවාති භෙදාභාවා පාකටොති න තස්ස සංයොගො දස්සිතො.

සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වාති එතෙන තණ්හාපවත්තිං දස්සෙති. **තණ්හාපරික්ඛාරෙ**ති තණ්හාය පරිවාරෙ, තණ්හාය ''සුඛං සුඛ''න්තිආදිනා සඞ්ඛතෙ වා අලඞ්කතෙති අත්ථො. තණ්හා හි දුක්ඛස්ස සමුදයොති අජානන්තො ''අහො වතාහං කායස්ස භෙදා පරං මරණා ඛත්තියමහාසාලානං වා සහබ්‍යතං උපපජ්ජෙය්‍ය''න්ති සඞ්ඛාරෙ පරික්ඛරොතීති. අමරණත්ථාති ගහිතා දුක්කරකිරියා **අමරතපො,** දෙවභාවත්ථං තපො වා, දුක්ඛත්තා වා මරො මාරකො තපො **අමරතපො.** දිට්ඨෙ අදිට්ඨ-සද්දො විය මරෙසු අමර-සද්දො දට්ඨබ්බො.

ජාතිආදිපපාතදුක්ඛජනනතො **මරුපපාතසදිසතා** පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරස්ස වුත්තා. රමණීයභාවෙන ච අස්සාදභාවෙන ච ගය්හමානං පුඤ්ඤඵලං **දීපසිඛාමධුලිත්තසත්ථධාරාසදිසං,** තදත්ථො ච පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො තංනිපාතලෙහනසදිසො.

''සුඛො ඉමිස්සා පරිබ්බාජිකාය තරුණාය මුදුකාය ලොමසාය බාහාය සම්ඵස්සො''තිආදිනා (ම. නි. 1.469) සුඛසඤ්ඤාය **බාලො විය ගූථකීළනං** කිලෙසාභිභූතතාය කොධාරතිඅභිභූතො අසවසො **මරිතුකාමො විය විසඛාදනං** කරණඵලක්ඛණෙසු ජිගුච්ඡනීයං දුක්ඛඤ්ච **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති.** ලොභසහගතස්ස වා ගූථකීළනසදිසතා, දොසසහගතස්ස විසඛාදනසදිසතා යොජෙතබ්බා. කාමගුණසමිද්ධියා සභයස්සපි පිසාචනගරස්ස සුඛවිපල්ලාසහෙතුභාවො විය අරූපවිපාකානං නිරන්තරතාය අනුපලක්ඛියමානඋප්පාදවයානං, දීඝසන්තානතාය අගය්හමානවිපරිණාමානං, සඞ්ඛාරවිපරිණාමදුක්ඛභූතානම්පි නිච්චාදිවිපල්ලාසහෙතුභාවොති තෙසං **පිසාචනගරසදිසතා, තදභිමුඛගමනසදිසතා** ච ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරස්ස යොජෙතබ්බා.

තාවාති වත්තබ්බන්තරාපෙක්ඛො නිපාතො, තස්මා අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයොති ඉදං තාව සිද්ධං, ඉදං පන අපරං වත්තබ්බන්ති අත්ථො. අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා හොන්තීති වුත්තන්ති අභිඤ්ඤාචෙතනානං පච්චයභාවං දස්සෙති. චෙතොපරියපුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසඤාණෙහි පරෙසං අත්තනො ච සමොහචිත්තජානනකාලෙති යොජෙතබ්බා.

අවිජ්ජාසම්මූළ්හත්තාති භවාදීනවපටිච්ඡාදිකාය අවිජ්ජාය සම්මූළ්හත්තා. **රාගාදීන**න්ති රාගදිට්ඨිවිචිකිච්ඡුද්ධච්චදොමනස්සානං අවිජ්ජාසම්පයුත්තරාගාදිඅස්සාදනකාලෙසු අවිජ්ජං ආරබ්භ උප්පත්ති වෙදිතබ්බා. ගරුං කත්වා අස්සාදනං රාගදිට්ඨිසම්පයුත්තාය එව අවිජ්ජාය යොජෙතබ්බං, අස්සාදනඤ්ච රාගො, තදවිප්පයුත්තා ච දිට්ඨීති අස්සාදනවචනෙනෙව යථාවුත්තං අවිජ්ජං ගරුං කරොන්තී දිට්ඨී ච වුත්තාති වෙදිතබ්බා. රාගාදීහි ච පාළියං සරූපෙන වුත්තෙහි තංසම්පයුත්තසඞ්ඛාරස්ස අවිජ්ජාරම්මණාදිතං දස්සෙති. අනවිජ්ජාරම්මණස්ස පඨමජවනස්ස ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරාදිපච්චයවචනෙසු අවුත්තස්ස වුත්තස්ස ච සබ්බස්ස සඞ්ගණ්හනත්ථං **''යං කිඤ්චි''**ති ආහ. **වුත්තනයෙනා**ති සමතික්කමභවපත්ථනාවසෙන වුත්තනයෙන.

එකකාරණවාදො ආපජ්ජතීති දොසප්පසඞ්ගො වුත්තො. අනිට්ඨො හි එකකාරණවාදො සබ්බස්ස සබ්බකාලෙ සම්භවාපත්තිතො එකසදිසසභාවාපත්තිතො ච. යස්මා තීසු පකාරෙසු අවිජ්ජමානෙසු පාරිසෙසෙන චතුත්ථෙ එව ච විජ්ජමානෙ එකහෙතුඵලදීපනෙ අත්ථො අත්ථි, තස්මා න නුපපජ්ජති.

යථාඵස්සං වෙදනාවවත්ථානතොති ‘‘සුඛවෙදනීයං, භික්ඛවෙ, ඵස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛා වෙදනා’’තිආදිනා (සං. නි. 2.62), ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච…පෙ…. තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා’’තිආදිනා (සං. නි. 2.43) ච සුඛවෙදනීයාදිචක්ඛුසම්ඵස්සාදිඅනුරූපෙන සුඛවෙදනාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාවෙදනාදීනං වවත්ථානතො, සමානෙසු චක්ඛුරූපාදීසු ඵස්සවසෙන සුඛාදිවිපරියායාභාවතො, සමානෙසු ච රූපමනසිකාරාදීසු චක්ඛාදිසඞ්ඝට්ටනවසෙන චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිවිපරියායාභාවතො, අඤ්ඤපච්චයසාමඤ්ඤෙපි ඵස්සවසෙන සුඛාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාදීනං ඔළාරිකසුඛුමාදිසඞ්කරාභාවතො චාති අත්ථො. සුඛාදීනං යථාවුත්තසම්ඵස්සස්ස අවිපරීතො පච්චයභාවො එව **යථාවෙදනං ඵස්සවවත්ථානං,** කාරණඵලවිසෙසෙන වා ඵලකාරණවිසෙසනිච්ඡයො හොතීති උභයත්ථාපි නිච්ඡයො වවත්ථානන්ති වුත්තො. **කම්මාදයොති** කම්මාහාරඋතුආදයො අපාකටා සෙම්හපටිකාරෙන රොගවූපසමතො.

‘‘අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඩ්ඪතී’’ති වචනතොති ‘‘සංයොජනීයෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො’’ති (සං. නි. 2.53-54) ඉමිනා සුත්තෙන තණ්හාය සඞ්ඛාරකාරණභාවස්ස වුත්තත්තාති අත්ථො. පුන තස්සාපි අවිජ්ජා කාරණන්ති දස්සනත්ථං **‘‘අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයොති වචනතො’’**ති ආහ. තණ්හා වා චතුරුපාදානභූතා කාමභවදිට්ඨාසවා ච සඞ්ඛාරස්ස කාරණන්ති පාකටාති සුත්තද්වයෙනපි අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරකාරණභාවමෙව දස්සෙති. **අස්සාදානුපස්සිනොති** හි වචනෙන ආදීනවපටිච්ඡාදනකිච්චා අවිජ්ජා තණ්හාය කාරණන්ති දස්සිතා හොතීති. යස්මා අවිද්වා, තස්මා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදිකෙ අභිසඞ්ඛරොතීති අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරකාරණභාවස්ස **පාකටත්තා** අවිද්දසුභාවො සඞ්ඛාරකාරණභාවෙන වුත්තො ඛීණාසවස්ස සඞ්ඛාරාභාවතො **අසාධාරණත්තා** ච. පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං සාධාරණානි වත්ථාරම්මණාදීනීති පුඤ්ඤභවාදිආදීනවපටිච්ඡාදිකා අවිජ්ජා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං අසාධාරණං කාරණන්ති වා අත්ථො දට්ඨබ්බො. **ඨානවිරුද්ධොති** අත්ථිතාවිරුද්ධො. කෙචි පන ‘‘පටිසන්ධිආදීනි ඨානානී’’ති වදන්ති, එවං සති පුරිමචිත්තං පච්ඡිමචිත්තස්ස ඨානවිරුද්ධො පච්චයොති න ඉදං එකන්තිකං සියා. භවඞ්ගම්පි හි භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයො, ජවනං ජවනස්සාති, න ච සිප්පාදීනං පටිසන්ධිආදිඨානං අත්ථීති න තං ඉධ අධිප්පෙතං. කම්මං රූපස්ස නමනරුප්පනවිරොධා සාරම්මණානාරම්මණවිරොධා ච **සභාවවිරුද්ධො පච්චයො, ඛීරාදීනි දධිආදීනං** මධුරම්බිලරසාදිසභාවවිරොධා. අවිජානනකිච්චො **ආලොකො** විජානනකිච්චස්ස **විඤ්ඤාණස්ස,** අමදනකිච්චා ච **ගුළාදයො** මදනකිච්චස්ස **ආසවස්ස.**

ගොලොමාවිලොමානි දබ්බාය පච්චයො, දධිආදීනි **භූතිණකස්ස.** එත්ථ ච **අවීති** රත්තා එළකා වුච්චන්ති. විපාකායෙව තෙ ච න, තස්මා දුක්ඛවිපාකායපි අවිජ්ජාය තදවිපාකානං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං පච්චයත්තං න න යුජ්ජතීති අත්ථො. තදවිපාකත්තෙපි සාවජ්ජතාය තදවිරුද්ධානං තංසදිසානඤ්ච අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානමෙව පච්චයො, න ඉතරෙසන්ති එතස්ස පසඞ්ගස්ස නිවාරණත්ථං ‘‘විරුද්ධො චාවිරුද්ධො ච, සදිසාසදිසො තථා. ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො’’ති වුත්තං, තස්මා තමත්ථං පාකටං කරොන්තො **‘‘ඉති අයං අවිජ්ජා’’**තිආදිමාහ.

අච්ඡෙජ්ජසුත්තාවුතාභෙජ්ජමණීනං විය පුබ්බාපරියවවත්ථානං නියති, නියතියා, නියති එව වා සඞ්ගති සමාගමො නියතිසඞ්ගති, තාය භාවෙසු පරිණතා මනුස්සදෙවවිහඞ්ගාදිභාවං පත්තා **නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතා.** නියතියා සඞ්ගතියා භාවෙන ච පරිණතා නානප්පකාරතං පත්තා **නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතාති** ච අත්ථං වදන්ති. එතෙහි ච විකප්පනෙහි අවිජ්ජා අකුසලං චිත්තං කත්වා පුඤ්ඤාදීසු යත්ථ කත්ථචි පවත්තතීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘සො එවං අවිජ්ජායා’’**තිආදි.

අපරිණායකො බාලොති අරහත්තමග්ගසම්පටිපාදකකල්‍යාණමිත්තරහිතොති අත්ථො. අරහත්තමග්ගාවසානං වා ඤාණං සමවිසමං දස්සෙත්වා නිබ්බානං නයතීති පරිණායකන්ති වුත්තං, තෙන රහිතො **අපරිණායකො. ධම්මං ඤත්වාති** සප්පුරිසූපනිස්සයෙන චතුසච්චප්පකාසකසුත්තාදිධම්මං ඤත්වා, මග්ගඤාණෙනෙව වා සබ්බධම්මපවරං නිබ්බානං ඤත්වා, තංජානනායත්තත්තා පන සෙසසච්චාභිසමයස්ස සමානකාලම්පි තං පුරිමකාලං විය කත්වා වුත්තං.

සඞ්ඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා

227. යථාවුත්තසඞ්ඛාරපච්චයා උප්පජ්ජමානං තංකම්මනිබ්බත්තමෙව විඤ්ඤාණං භවිතුං අරහතීති **‘‘බාත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි සඞ්ගහිතානි හොන්තී’’**ති ආහ. ධාතුකථායං (ධාතු. 466) පන විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ –

> ‘‘සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙන යෙ ධම්මා…පෙ…. සළායතනපච්චයා ඵස්සෙන, ඵස්සපච්චයා වෙදනාය යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි…පෙ…. සඞ්ගහිතා? තෙ ධම්මා අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වා එකෙන ඛන්ධෙන එකාදසහායතනෙහි එකාදසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා. කතිහි අසඞ්ගහිතා? චතූහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා’’ති –

වචනතො සබ්බවිඤ්ඤාණඵස්සවෙදනාපරිග්ගහො කතො. යදි හි එත්ථ විඤ්ඤාණඵස්සවෙදනා සප්පදෙසා සියුං, ‘‘විපාකා ධම්මා’’ති ඉමස්ස විය විස්සජ්ජනං සියා, තස්මා තත්ථ අභිධම්මභාජනීයවසෙන සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණාදයො ගහිතාති වෙදිතබ්බා. අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා ච අභිධම්මභාජනීයෙ චතුභූමකකුසලසඞ්ඛාරෙ අකුසලසඞ්ඛාරෙ ච වුත්තොති සො එව ධාතුකථායං ගහිතොති දට්ඨබ්බො. භවො පන **ධාතුකථායං** කම්මුපපත්තිභවවිසෙසදස්සනත්ථං න අභිධම්මභාජනීයවසෙන ගහිතො. එවඤ්ච කත්වා තත්ථ ‘‘උපාදානපච්චයා භවො’’ති අනුද්ධරිත්වා ‘‘කම්මභවො’’තිආදිනාව නයෙන භවො උද්ධටො. **විපාකඤ්හෙතන්**ති විඤ්ඤාණස්ස විපාකත්තා සඞ්ඛාරපච්චයත්තං සාධෙති, තස්ස පන සාධනත්ථං ‘‘උපචිතකම්මාභාවෙ විපාකාභාවතො’’ති වුත්තන්ති තං විවරන්තො **‘‘විපාකඤ්චා’’**තිආදිමාහ.

යෙභුය්යෙන ලොභසම්පයුත්තජවනාවසානෙති ජවනෙන තදාරම්මණනියමෙ සොමනස්සසහගතානන්තරං සොමනස්සසහගතතදාරම්මණස්ස වුත්තත්තා සොමනස්සසහගතානෙව සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යස්මා පන තිහෙතුකජවනාවසානෙ ච කදාචි අහෙතුකං තදාරම්මණං හොති, තස්මා **‘‘යෙභුය්යෙනා’’**ති ආහ. **සකිං වා**ති ‘‘දිරත්තතිරත්තා’’දීසු විය වෙදිතබ්බං. ද්වික්ඛත්තුමෙව පන උප්පජ්ජන්තීති වදන්ති. ‘‘දිරත්තතිරත්ත’’න්ති එත්ථ පන වා-සද්දස්ස අභාවා වචනසිලිට්ඨතාමත්තෙන දිරත්තග්ගහණං කතන්ති යුජ්ජති, ‘‘නිරන්තරතිරත්තදස්සනත්ථං වා’’ති. ඉධ පන වා-සද්දො විකප්පනත්ථො වුත්තොති සකිං එව ච කදාචි පවත්තිං සන්ධාය **‘‘සකිං වා’’**ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව හි සකිං තදාරම්මණප්පවත්තියා විචාරෙතබ්බතං දස්සෙන්තො **‘‘චිත්තප්පවත්තිගණනායං පනා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **චිත්තප්පවත්තිගණනායන්**ති විපාකකථායං බලවරූපාදිකෙ ආරම්මණෙ වුත්තං චිත්තප්පවත්තිගණනං සන්ධායාහ. තත්ථ හි ද්වෙව තදාරම්මණුප්පත්තිවාරා ආගතා. ජවනවිසයානුභවනඤ්හි තදාරම්මණං ආසන්නභෙදෙ තස්මිං විසයෙ එකචිත්තක්ඛණාවසිට්ඨායුකෙ න උප්පජ්ජෙය්‍යාති අධිප්පායො. **අනුරූපාය පටිසන්ධියා**ති අකුසලවිපාකස්ස අපායපටිසන්ධි, කාමාවචරාදිකුසලවිපාකානං කාමරූපාරූපසුගතිපටිසන්ධියො යථාකම්මං අනුරූපා.

පටිසන්ධිකථා මහාවිසයාති කත්වා පවත්තිමෙව තාව දස්සෙන්තො **‘‘පවත්තියං පනා’’**තිආදිමාහ. අහෙතුකද්වයාදීනං ද්වාරනියමානියමාවචනං භවඞ්ගභූතානං සයමෙව ද්වාරත්තා චුතිපටිසන්ධිභූතානඤ්ච භවඞ්ගසඞ්ඛාතෙන අඤ්ඤෙන ච ද්වාරෙන අනුප්පත්තිතො නියතං අනියතං වා ද්වාරං එතෙසන්ති වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා. එකස්ස සත්තස්ස පවත්තරූපාවචරවිපාකො පථවීකසිණාදීසු යස්මිං ආරම්මණෙ පවත්තො, තතො අඤ්ඤස්මිං තස්ස පවත්ති නත්ථීති රූපාවචරානං නියතාරම්මණතා වුත්තා. **තත්‍රස්සා**ති පවත්තියං බාත්තිංසවිධස්ස.

ඉන්ද්‍රියප්පවත්තිආනුභාවතො එව චක්ඛුසොතද්වාරභෙදෙන, තස්ස ච විඤ්ඤාණවීථිභෙදායත්තත්තා වීථිභෙදෙන ච භවිතබ්බං, තස්මිඤ්ච සති ‘‘ආවජ්ජනානන්තරං දස්සනං සවනං වා තදනන්තරං සම්පටිච්ඡන’’න්තිආදිනා චිත්තනියමෙන භවිතබ්බං. තථා ච සති සම්පටිච්ඡනසන්තීරණානම්පි භාවො සිද්ධො හොති, න ඉන්ද්‍රියප්පවත්තිආනුභාවෙන දස්සනසවනමත්තස්සෙව, නාපි ඉන්ද්‍රියානං එව දස්සනසවනකිච්චතාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘ද්වාරවීථිභෙදෙ චිත්තනියමතො චා’’**ති. පඨමකුසලෙන චෙ තදාරම්මණස්ස උප්පත්ති හොති, තං පඨමකුසලානන්තරං උප්පජ්ජමානං ජනකං අනුබන්ධති නාම, දුතියකුසලාදිඅනන්තරං උප්පජ්ජමානං ජනකසදිසං අනුබන්ධති නාම, අකුසලානන්තරං උප්පජ්ජමානඤ්ච කාමාවචරතාය ජනකසදිසන්ති.

එකාදස තදාරම්මණචිත්තානි...පෙ.... තදාරම්මණං න ගණ්හන්තීති තදාරම්මණභාවතාය ‘‘තදාරම්මණ’’න්ති ලද්ධනාමානි තදාරම්මණභාවං න ගණ්හන්ති, තදාරම්මණභාවෙන නප්පවත්තන්තීති අත්ථො. අථ වා නාමගොත්තං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං න ගණ්හන්ති, නාලම්බන්තීති අත්ථො. **රූපාරූපධම්මෙ**ති රූපාරූපාවචරෙ ධම්මෙ. ඉදං පන වත්වා **‘‘අභිඤ්ඤාඤාණං ආරබ්භා’’**ති විසෙසනං පරිත්තාදිආරම්මණතාය කාමාවචරසදිසෙසු චෙව තදාරම්මණානුප්පත්තිදස්සනත්ථං. මිච්ඡත්තනියතා ධම්මා මග්ගො විය භාවනාය සිද්ධා මහබලා චාති තත්ථ ජවනෙන පවත්තමානෙන සානුබන්ධනෙන න භවිතබ්බන්ති තෙසු තදාරම්මණං පටික්ඛිත්තං. **ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භා**ති එතෙනෙව සිද්ධෙ **‘‘සම්මත්තනියතධම්මෙසූ’’**ති විසුං උද්ධරණං සම්මත්තමිච්ඡත්තනියතධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛාති බලවභාවෙන තදාරම්මණස්ස අවත්ථුභාවදස්සනත්ථං.

එවං පවත්තියං විඤ්ඤාණප්පවත්තිං දස්සෙත්වා පටිසන්ධියං දස්සෙතුං **‘‘යං පන වුත්ත’’**න්තිආදිමාහ. **කෙන කත්ථා**ති කෙන චිත්තෙන කස්මිං භවෙ. එකූනවීසති පටිසන්ධියො තෙන තෙන චිත්තෙන පවත්තමානා පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපාරූපධම්මාති තෙන තෙන චිත්තෙන සා සා තත්ථ තත්ථ පටිසන්ධි හොතීති වුත්තා. **තස්සා**ති චිත්තස්ස.

ආගන්ත්වාති ආගතං විය හුත්වා. **ගොපකසීවලී**ති රඤ්ඤො හිතාරක්ඛෙ ගොපකකුලෙ ජාතො සීවලිනාමකො. කම්මාදිඅනුස්සරණබ්‍යාපාරරහිතත්තා **‘‘සම්මූළ්හකාලකිරියා’’**ති වුත්තා. අබ්‍යාපාරෙනෙව හි තත්ථ කම්මාදිඋපට්ඨානං හොතීති. ‘‘පිසියමානාය මක්ඛිකාය පඨමං කායද්වාරාවජ්ජනං භවඞ්ගං නාවට්ටෙති අත්තනා චින්තියමානස්ස කස්සචි අත්ථිතාය’’ති කෙචි කාරණං වදන්ති, තදෙතං අකාරණං භවඞ්ගවිසයතො අඤ්ඤස්ස චින්තියමානස්ස අභාවා අඤ්ඤචිත්තප්පවත්තකාලෙ ච භවඞ්ගාවට්ටනස්සෙව අසම්භවතො. ඉදං පනෙත්ථ කාරණං සියා – ‘‘තානිස්ස තම්හි

සමයෙ ඔලම්බන්ති අජ්ඣොලම්බන්ති අභිප්පලම්බන්තී''ති (ම. නි. 3.248) වචනතො තීසු ජවනවාරෙසු අප්පවත්තෙස්වෙව කම්මාදිඋපට්ඨානෙන භවිතබ්බං. අනෙකජවනවාරප්පවත්තියා හි අජ්ඣොලම්බනං අභිප්පලම්බනඤ්ච හොතීති. තස්මා කායද්වාරාවජ්ජනං අනාවට්ටෙත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව කම්මාදිආලම්බණං පඨමං භවඞ්ගං ආවට්ටෙති, තතො ඵොට්ඨබ්බස්ස බලවත්තා දුතියවාරෙ කායවිඤ්ඤාණවීථි පච්චුප්පන්නෙ ඵොට්ඨබ්බෙ පවත්තති, තතො පුරිමජවනවාරගහිතෙස්වෙව කම්මාදීසු කමෙන මනොද්වාරජවනං ජවිත්වා මූලභවඞ්ගසඞ්ඛාතං ආගන්තුකභවඞ්ගසඞ්ඛාතං වා තදාරම්මණං භවඞ්ගං ඔතරති, තදාරම්මණාභාවෙ වා භවඞ්ගමෙව. **එතස්මිං ඨානෙ කාලං කරොතී**ති තදාරම්මණානන්තරෙන චුතිචිත්තෙන, තදාරම්මණාභාවෙ වා භවඞ්ගසඞ්ඛාතෙනෙව චුතිචිත්තෙන චවතීති අත්ථො. භවඞ්ගමෙව හි චුතිචිත්තං හුත්වා පවත්තතීති චුතිචිත්තං ඉධ ''භවඞ්ග''න්ති වුත්තන්ති. මනොද්වාරවිසයො ලහුකොති ලහුකපච්චුපට්ඨානං සන්ධාය වුත්තං **''අරූපධම්මානං...පෙ.... ලහුකො''**ති. අරූපධම්මස්ස හි මනොද්වාරස්ස විසයො ලහුකපච්චුපට්ඨානොති. බලවති ච රූපධම්මස්ස කායද්වාරස්ස විසයෙ අප්පවත්තිත්වා මනොද්වාරවිසයෙ කම්මාදිම්හි පඨමං චිත්තප්පවත්තිදස්සනෙන අරූපධම්මානං විසයස්ස ලහුකතා දීපිතාති. රූපානං විසයාභාවෙපි වා ''අරූපධම්මාන''න්ති වචනං යෙසං විසයො අත්ථි, තංදස්සනත්ථමෙවාති දට්ඨබ්බං. තෙන ලහුකම්මාදීසු චිත්තප්පවත්තිතො ලහුගහණීයතා විසයස්ස ලහුකතා.

කම්මාදීනං භූමිචිත්තුප්පාදාදිවසෙන විත්ථාරතො අනන්තො පභෙදොති **''සඞ්ඛෙපතො''**ති ආහ.

අවිජ්ජාතණ්හාදිකිලෙසෙසු අනුපච්ඡින්නෙස්වෙව කම්මාදිනො උපට්ඨානං, තඤ්චාරබ්භ චිත්තසන්තානස්ස භවන්තරනින්නපොණපබ්භාරතා හොතීති ආහ **''අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිත''**න්ති. සන්තානෙ හි විනාමිතෙ තදෙකදෙසභූතං පටිසන්ධිචිත්තඤ්ච විනාමිතමෙව හොති, න ච එකදෙසවිනාමිතභාවෙන විනා සන්තානවිනාමිතතා අත්ථීති. සබ්බත්ථ පන ''දුග්ගතිපටිසන්ධිනින්නාය චුතියා පුරිමජවනානි අකුසලානි, ඉතරාය ච කුසලානී''ති නිච්ඡිනන්ති. ''නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති අනුබ්‍යඤ්ජනස්සාදගධිතං වා. තස්මිං චෙ සමයෙ කාලං කරොති, ඨානමෙතං විජ්ජති, යං ද්වින්නං ගතීනං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජෙය්‍ය නිරයං වා තිරච්ඡානයොනිං වා''ති (සං. නි. 4.235) වුත්තං. තස්මා ආසන්නං අකුසලං දුග්ගතියං, කුසලඤ්ච සුගතියං පටිසන්ධියා උපනිස්සයො හොතීති.

රාගාදිහෙතුභූතං හීනමාරම්මණන්ති අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං භවිතුං යුත්තං අනිට්ඨාරම්මණං ආහ. තම්පි හි සඞ්කප්පවසෙන රාගස්සපි හෙතු හොතීති. අකුසලවිපාකජනකකම්මසහජාතානං වා තංසදිසාසන්නචුතිජවනචෙතනාසහජාතානඤ්ච රාගාදීනං හෙතුභාවො එව හීනතා. තඤ්හි පච්ඡානුතාපජනකකම්මානමාරම්මණං කම්මවසෙන අනිට්ඨං අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං භවෙය්‍ය, අඤ්ඤථා ච ඉට්ඨාරම්මණෙ පවත්තස්ස අකුසලකම්මස්ස විපාකො කම්මනිමිත්තාරම්මණො න භවෙය්‍ය. න හි අකුසලවිපාකො ඉට්ඨාරම්මණො භවිතුමරහතීති. පඤ්චද්වාරෙ ච ආපාථමාගච්ඡන්තං පච්චුප්පන්නං කම්මනිමිත්තං ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්තතියං උප්පන්නං තංසදිසඤ්ච දට්ඨබ්බං, අඤ්ඤථා තදෙව පටිසන්ධිආරම්මණූපට්ඨාපකං තදෙව ච පටිසන්ධිජනකං භවෙය්‍ය, න ච පටිසන්ධියා උපචාරභූතානි විය ''එතස්මිං තයා පවත්තිතබ්බ''න්ති පටිසන්ධියා ආරම්මණං අනුපාදෙන්තානි විය ච පවත්තානි චුතිආසන්නානි ජවනානි පටිසන්ධිජනකානි භවෙය්‍යුං. ''කතත්තා උපචිතත්තා''ති (ධ. ස. 431) හි වුත්තං. තදා ච තංසමානවීථියං විය පවත්තමානානි කථං කතූපචිතානි සියුං, න ච අස්සාදිතානි තදා, න ච ලොකියානි ලොකුත්තරානි විය සමානවීථිඵලානි හොන්ති.

> ''පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති මිච්ඡාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස භෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජතී''ති (ම. නි. 3.303) –

ආදිනා සුත්තෙ මරණකාලෙ සමත්තාය සමාදින්නාය මිච්ඡාදිට්ඨියා සම්මාදිට්ඨියා ච සහජාතචෙතනාය පටිසන්ධිදානං වුත්තං, න ච දුබ්බලෙහි පඤ්චද්වාරිකජවනෙහි මිච්ඡාදිට්ඨි සම්මාදිට්ඨි වා සමත්තා හොති සමාදින්නා. වක්ඛති ච –

> ''සබ්බම්පි හෙතං කුසලාකුසලධම්මපටිවිජානනාදිවචනපරියොසානං කිච්චං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව හොති, න පඤ්චද්වාරිකෙනාති සබ්බස්සපෙතස්ස කිච්චස්ස කරණෙ සහජවනකානි වීථිචිත්තානි පටික්ඛිත්තානී''ති (විභ. අට්ඨ. 766).

තත්ථ හි ''න කිඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතීති 'මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා'ති (ධ. ප. 1-2) එවං වුත්තං එකම්පි කුසලං වා අකුසලං වා න පටිවිජානාතී''ති (විභ. අට්ඨ. 766) ච වුත්තං. යෙසං පටිවිභාවනප්පවත්තියා සුඛං වා දුක්ඛං වා අන්වෙති, තෙසං සා පවත්ති පඤ්චද්වාරෙ පටික්ඛිත්තා, කුසලාකුසලකම්මසමාදානඤ්ච තාදිසමෙවාති. තදාරම්මණානන්තරං පන වචනං, තදනන්තරා ච උපපත්ති මනොද්වාරිකා එව හොති, න සහජවනකවීථිචිත්තෙ පරියාපන්නාති ඉමිනා අධිප්පායෙන ඉධ පඤ්චද්වාරිකතදාරම්මණානන්තරං චුති, තදනන්තරං පටිසන්ධි ච වුත්තාති දට්ඨබ්බං. තත්ථ අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ රූපාදිම්හි උප්පන්නං පටිසන්ධිං සන්ධායෙව ''පච්චුප්පන්නාරම්මණං උපපත්තිචිත්තං පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති,

අවසෙසෙකචිත්තක්ඛණායුකෙ ච උප්පන්නං සන්ධාය ‘‘පච්චුප්පන්නාරම්මණං උපපත්තිචිත්තං අතීතාරම්මණස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.19.28) වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සුද්ධාය වාති මහග්ගතකම්මනිමිත්තාරම්මණාය ජවනවීථියා තදාරම්මණරහිතායාති අත්ථො. සා පන ජවනවීථි මහග්ගතවිපාකස්ස උපචාරො විය දට්ඨබ්බා. කෙචි පන තං වීථිං මහග්ගතාවසානං වදන්ති. අතීතාරම්මණා එකාදසවිධා, නවත්තබ්බාරම්මණා සත්තවිධා.

එතෙනානුසාරෙන ආරුප්පචුතියාපි අනන්තරා පටිසන්ධි වෙදිතබ්බාති ඉදං කස්මා වුත්තං, නනු ‘‘පථවීකසිණජ්ඣානාදිවසෙන පටිලද්ධමහග්ගතසුගතියං ඨිතස්සා’’ති එවමාදිකෙ එව නයෙ අයම්පි පටිසන්ධි අවරුද්ධාති? න, තත්ථ රූපාවචරචුතිඅනන්තරාය එව පටිසන්ධියා වුත්තත්තා. තත්ථ හි ‘‘පථවීකසිණාදිකං වා නිමිත්තං මහග්ගතචිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති. චක්ඛුසොතානං වා’’තිආදිකෙන රූපාවචරචුතියා එව අනන්තරා පටිසන්ධි වුත්තාති විඤ්ඤායති. අථාපි යථාසම්භවයොජනාය අයම්පි පටිසන්ධි තත්ථෙව අවරුද්ධා, අරූපාවචරචුතිඅනන්තරා පන රූපාවචරපටිසන්ධි නත්ථි, අරූපාවචරෙ ච උපරූපරිචුතියා හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා පටිසන්ධීති චතුත්ථාරුප්පචුතියා නවත්තබ්බාරම්මණා පටිසන්ධි නත්ථි. තෙන තතො තත්ථෙව අතීතාරම්මණා කාමාවචරෙ ච අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි ඉතරාහි ච යථාසම්භවං අතීතනවත්තබ්බාරම්මණා ආරුප්පපටිසන්ධි, අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා ච කාමාවචරපටිසන්ධි යොජෙතබ්බාති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං විසුං උද්ධරණං කතං.

එවං ආරම්මණවසෙන එකවිධාය කාමාවචරසුගතිචුතියා දුවිධා දුග්ගතිපටිසන්ධි, දුග්ගතිචුතියා දුවිධා සුගතිපටිසන්ධි, කාමාවචරසුගතිචුතියා ද්විඑකද්විප්පකාරානං කාමරූපාරුප්පානං වසෙන පඤ්චවිධා සුගතිපටිසන්ධි, රූපාවචරචුතියා ච තථෙව පඤ්චවිධා, දුවිධාය ආරුප්පචුතියා පච්චෙකං ද්වින්නං ද්වින්නං කාමාරුප්පානං වසෙන අට්ඨවිධා ච පටිසන්ධි දස්සිතා, දුග්ගතිචුතියා පන එකවිධාය දුග්ගතිපටිසන්ධි දුවිධා න දස්සිතා, තං දස්සෙතුං **‘‘දුග්ගතියං ඨිතස්ස පනා’’**තිආදිමාහ. යථාවුත්තා පන –

> ද්විද්විපඤ්චප්පකාරා ච, පඤ්චාට්ඨදුවිධාපි ච;
> චතුවීසති සබ්බාපි, තා හොන්ති පටිසන්ධියො.

‘‘කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා’’තිආදිනා (ධ. ස. 431, 455, 498) නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො දස්සිතප්පකාරොති උපනිස්සයපච්චයභාවමෙව දස්සෙන්තො **‘‘වුත්තඤ්හෙත’’**න්තිආදිමාහ.

ආදිනා සහාතිආදිනා විමිස්සවිඤ්ඤාණෙන සහ. **ඔමතො ද්වෙ වා තයො වා දසකා උප්පජ්ජන්තී**ති ගබ්භසෙය්‍යකානං වසෙන වුත්තං. අඤ්ඤත්ථ හි අනෙකෙ කලාපා සහ උප්පජ්ජන්ති. බ්‍රහ්මත්තභාවෙපි හි අනෙකගාවුතප්පමාණෙ අනෙකෙ කලාපා සහුප්පජ්ජන්තීති තිංසතො අධිකානෙව රූපානි හොන්ති ගන්ධරසාහාරානං පටික්ඛිත්තත්තා චක්ඛුසොතවත්ථුසත්තකජීවිතඡක්කභාවෙපි තෙසං බහුත්තා. **අට්ඨකථායං** පන තත්ථපි චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානං ජීවිතනවකස්ස ච උප්පත්ති වුත්තා, **පාළියං** පන ‘‘රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ ඨපෙත්වා අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති, පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්තී’’ති වුත්තං, තථා ‘‘රූපධාතුයා ඡ ආයතනානි නව ධාතුයො’’ති සබ්බසඞ්ගහවසෙන තත්ථ විජ්ජමානායතනධාතුයො දස්සෙතුං වුත්තං. **කථාවත්ථුම්හි** ච ඝානායතනාදීනං විය ගන්ධායතනාදීනඤ්ච තත්ථ භාවො පටික්ඛිත්තො ‘‘අත්ථි තත්ථ ඝානායතනන්ති? ආමන්තා, අත්ථි තත්ථ ගන්ධායතනන්ති? න හෙවං වත්තබ්බෙ’’තිආදිනා (කථා. 519), න ච ඵොට්ඨබ්බායතනානං පථවීධාතුආදීනං විය අගන්ධරසායතනානං ගන්ධරසානං තත්ථ භාවො සක්කා වත්තුං වුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාවිනිමුත්තස්ස පථවීආදිසභාවස්ස විය ගන්ධරසභාවවිනිමුත්තස්ස ගන්ධරසසභාවස්ස අභාවා.

යදි ච ඝානසම්ඵස්සාදීනං කාරණභාවො නත්ථීති ආයතනානීති තෙන වුච්චෙය්‍යුං, ධාතු-සද්දො පන නිස්සත්තනිජ්ජීවවාචකොති ගන්ධධාතුරසධාතූති අවචනෙ නත්ථි කාරණං, ධම්මභාවො ච තෙසං එකන්තෙන ඉච්ඡිතබ්බො සභාවධාරණාදිලක්ඛණතො අඤ්ඤස්ස අභාවා, ධම්මානඤ්ච ආයතනභාවො එකන්තතො **යමකෙ** (යම. 1. ආයතනයමක.13) වුත්තො ‘‘ධම්මො ආයතනන්ති? ආමන්තා’’ති. තස්මා තෙසං ගන්ධරසායතනභාවාභාවෙපි කොචි ආයතනසභාවො වත්තබ්බො. යදි ච ඵොට්ඨබ්බභාවතො අඤ්ඤො පථවීධාතුආදිභාවො විය ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤො තෙසං කොචි සභාවො සියා, තෙසං ධම්මායතනෙ සඞ්ගහො. ගන්ධරසභාවෙ පන ආයතනභාවෙ ච සති ගන්ධො ච සො ආයතනඤ්ච ගන්ධායතනං, රසො ච සො ආයතනඤ්ච රසායතනන්ති ඉදමාපන්නමෙවාති ගන්ධරසායතනභාවො ච න සක්කා නිවාරෙතුං, ‘‘තයො ආහාරා’’ති (විභ. 993) ච වචනතො කබළීකාරාහාරස්ස තත්ථ අභාවො විඤ්ඤායති. තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා රූපගණනා කාතබ්බා. එවඤ්හි ධම්මතා න විලොමිතා හොතීති.

ජාතිඋණ්ණායාති ගබ්භං ඵාලෙත්වා ගහිතඋණ්ණායාතිපි වදන්ති. **සම්භවභෙදො**ති අත්ථිතාභෙදො. නිජ්ඣාමතණ්හිකා කිර නිච්චං දුක්ඛාතුරතාය කාමං සෙවිත්වා ගබ්භං න ගණ්හන්ති.

රූපීබ්‍රහ්මෙසු තාව ඔපපාතිකයොනිකෙසූති ඔපපාතිකයොනිකෙහි රූපීබ්‍රහ්මෙ නිද්ධාරෙති. ''සංසෙදජොපපාතීසු අවකංසතො තිංසා''ති එතං විවරන්තො ආහ **''අවකංසතො පනා''**තිආදි, තං පනෙතං පාළියා න සමෙති. න හි පාළියං කාමාවචරානං සංසෙදජොපපාතිකානං අසානකානං උපපත්ති වුත්තා. **ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ** (විභ. 1007) හි –

> ''කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි දසායතනානි, කස්සචි අපරානි දසායතනානි, කස්සචි නවායතනානි, කස්සචි සත්තායතනානි පාතුභවන්තී''ති –

වුත්තං, න වුත්තං ''අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී''ති. තථා ''දසායතනානි පාතුභවන්තී''ති තික්ඛත්තුං වත්තබ්බං සියා, අසානකඋපපත්තියා විජ්ජමානාය තික්ඛත්තුඤ්ච ''නවායතනානි පාතුභවන්තී''ති, න ච තං වුත්තං. එවං ධාතුපාතුභාවාදිපඤ්හෙසු යමකෙපි සානජීවිහාකායානං සහචාරිතා වුත්තාති.

චුතිපටිසන්ධීනං ඛන්ධාදීහි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානතා **අභෙදො,** අසමානතා **භෙදො.** නයමුඛමත්තං දස්සෙත්වා වුත්තං අවුත්තඤ්ච සබ්බං සඞ්ගණ්හිත්වා ආහ **''අයං තාව අරූපභූමීසුයෙව නයො''**ති. රූපාරූපාවචරානං උපචාරස්ස බලවතාය තතො චවිත්වා දුග්ගතියං උපපත්ති නත්ථීති **''එකච්චසුගතිචුතියා''**ති ආහ. **එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධීති** එත්ථ **එකච්ච**ග්ගහණස්ස පයොජනං මග්ගිතබ්බං. අයං පනෙත්ථාධිප්පායො සියා – නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීසු වුත්තා එකච්චෙ විනිපාතිකා තිහෙතුකාදිපටිසන්ධිකා, තෙසං තං පටිසන්ධිං විනිපාතභාවෙන දුග්ගතිපටිසන්ධීති ගහෙත්වා සබ්බසුගතිචුතියාව සා පටිසන්ධි හොති, න එකච්චසුගතිචුතියා එවාති තංනිවත්තනත්ථං එකච්චදුග්ගතිග්ගහණං කතං. අපායපටිසන්ධි එව හි එකච්චසුගතිචුතියා හොති, න සබ්බසුගතිචුතියා. අථ වා දුග්ගතිපටිසන්ධි දුවිධා එකච්චසුගතිචුතියා අනන්තරා දුග්ගතිචුතියා චාති. තත්ථ පච්ඡිමං වජ්ජෙත්වා පුරිමං එව ගණ්හිතුං ආහ **''එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධී''**ති. **අහෙතුකචුතියා සහෙතුකපටිසන්ධීති** දුහෙතුකා තිහෙතුකා ච යොජෙතබ්බා. මණ්ඩූකදෙවපුත්තාදීනං විය හි අහෙතුකචුතියා තිහෙතුකපටිසන්ධිපි හොතීති.

තස්ස තස්ස විපරීතතො ච යථායොගං යොජෙතබ්බන්ති ''එකච්චසුගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධී''තිආදීසු භෙදවිසෙසෙසු ''එකච්චදුග්ගතිචුතියා එකච්චසුගතිපටිසන්ධී''තිආදිනා යං යං යුජ්ජති, තං තං යොජෙතබ්බන්ති අත්ථො. යුජ්ජමානමත්තාපෙක්ඛනවසෙන නපුංසකනිද්දෙසො කතො, යොජෙතබ්බන්ති වා භාවත්ථො දට්ඨබ්බො. අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණාතිආදීසු පන විපරීතයොජනා න කාතබ්බා. න හි මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණාය චුතියා අරූපභූමීසු අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණා පටිසන්ධි අත්ථි. චතුක්ඛන්ධාය අරූපචුතියා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරපටිසන්ධීති එතස්ස විපරියායො සයමෙව යොජිතො. අතීතාරම්මණචුතියා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධීති එතස්ස ච විපරියායො නත්ථි එවාති. භෙදවිසෙසො එව ච එවං විත්ථාරෙන දස්සිතො, අභෙදවිසෙසො පන එකෙකස්මිං භෙදෙ තත්ථ තත්ථෙව චුතිපටිසන්ධියොජනාවසෙන යොජෙතබ්බො ''පඤ්චක්ඛන්ධාය කාමාවචරාය පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරා...පෙ.... අවිතක්කඅවිචාරාය අවිතක්කඅවිචාරා''ති, චතුක්ඛන්ධාය පන චතුක්ඛන්ධා සයමෙව යොජිතා. එතෙනෙව නයෙන සක්කා ඤාතුන්ති පඤ්චක්ඛන්ධාදීසු අභෙදවිසෙසො න දස්සිතොති. **තතො හෙතුං විනාති** තත්ථ හෙතුං විනා.

අඞ්ගපච්චඞ්ගසන්ධීනං බන්ධනානි **අඞ්ගපච්චඞ්ගසන්ධිබන්ධනානි,** තෙසං **ඡෙදකානං. නිරුද්ධෙසු චක්ඛාදීසූති** අතිමන්දභාවූපගමනං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණානන්තරම්පි හි පුබ්බෙ චුති දස්සිතා. **යමකෙ** ච (යම. 1.ආයතනයමක.120) –

> ''යස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස මනායතනං නිරුජ්ඣතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන මනායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣතීති? සචිත්තකානං අචක්ඛුකානං චවන්තානං තෙසං මනායතනං නිරුජ්ඣති, නො ච තෙසං චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති. සචක්ඛුකානං චවන්තානං තෙසං මනායතනඤ්ච නිරුජ්ඣති, චක්ඛායතනඤ්ච නිරුජ්ඣතී''ති –

ආදිනා චක්ඛායතනාදීනං චුතිචිත්තෙන සහ නිරොධො වුත්තොති. ලද්ධො අවසෙසො අවිජ්ජාදිකො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො එතෙනාති **ලද්ධාවසෙසපච්චයො,** සඞ්ඛාරො. අවිජ්ජාපටිච්ඡාදිතාදීනවෙ තස්මිං කම්මාදිවිසයෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානභූතෙ තණ්හාය අප්පහීනත්තා එව පුරිමුප්පන්නාය ච සන්තතියා පරිණතත්තා පටිසන්ධිට්ඨානාභිමුඛං විඤ්ඤාණං නින්නපොණපබ්භාරං හුත්වා පවත්තතීති ආහ **''තණ්හා නාමෙතී''**ති. **සහජාතසඞ්ඛාරාති** චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහජාතචෙතනා, සබ්බෙපි වා ඵස්සාදයො. තස්මිං පටිසන්ධිට්ඨානෙ කම්මාදිවිසයෙ විඤ්ඤාණං **ඛිපන්ති,** ඛිපන්තා විය තස්මිං විසයෙ පටිසන්ධිවසෙන විඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවෙන පවත්තන්තීති අත්ථො.

තන්ති තං විඤ්ඤාණං, චුතිපටිසන්ධිතදාසන්නවිඤ්ඤාණානං සන්තතිවසෙන විඤ්ඤාණන්ති උපනීතෙකත්තං. **තණ්හාය නාමියමානං...පෙ.... පවත්තතීති** නමනඛිපනපුරිමනිස්සයජහනාපරනිස්සයස්සාදනනිස්සයරහිතපවත්තනානි සන්තතිවසෙන තස්සෙවෙකස්ස විඤ්ඤාණස්ස හොන්ති, න අඤ්ඤස්සාති දස්සෙති. **සන්තතිවසෙනාති** ච වදන්තො ''තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති අනඤ්ඤ''න්ති (ම. නි. 1.396) ඉදඤ්ච මිච්ඡාගාහං පටික්ඛිපති. සති හි නානත්තනයෙ සන්තතිවසෙන එකත්තනයො හොතීති. ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබද්ධරජ්ජු විය පුරිමභවත්තභාවවිනිබන්ධං

කම්මාදිආරම්මණං දට්ඨබ්බං, පුරිසො විය විඤ්ඤාණං, තස්ස මාතිකාතික්කමනිච්ඡා විය තණ්හා, අතික්කමනපයොගො විය ඛිපනකසඞ්ඛාරා. යථා ච සො පුරිසො පරතීරෙ පතිට්ඨහමානො පරතීරරුක්ඛවිනිබද්ධං කිඤ්චි අස්සාදයමානො අනස්සාදයමානො වා කෙවලං පථවියං සබලපයොගෙනෙව පතිට්ඨාති, එවමිදම්පි භවන්තරත්තභාවවිනිබද්ධං හදයවත්ථුනිස්සයං පඤ්චවොකාරභවෙ අස්සාදයමානං චතුවොකාරභවෙ අනස්සාදයමානං වා කෙවලං ආරම්මණසම්පයුත්තකම්මෙහෙව පවත්තති. තත්ථ **අස්සාදයමාන**න්ති පාපුණන්තං, පටිලභමානන්ති අත්ථො.

භවන්තරාදිපටිසන්ධානතොති භවන්තරස්ස ආදිසම්බන්ධනතො, භවන්තරාදයො වා භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසන්තරා, තෙසං පටිසන්ධානතොති අත්ථො. **කම්ම**න්ති පටිසන්ධිජනකං කම්මං. **සඞ්ඛාරා**ති චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහගතා ඛිපනකසඞ්ඛාරා.

සද්දාදිහෙතුකාති එත්ථ පටිඝොසො සද්දහෙතුකො, පදීපො පදීපන්තරාදිහෙතුකො, මුද්දා ලඤ්ඡනහෙතුකා, ඡායා ආදාසාදිගතමුඛාදිහෙතුකා. **අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වා හොන්තී**ති සද්දාදිපච්චයදෙසං අගන්ත්වා සද්දාදිහෙතුකා හොන්ති තතො පුබ්බෙ අභාවා, එවමිදම්පි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං න හෙතුදෙසං ගන්ත්වා තංහෙතුකං හොති තතො පුබ්බෙ අභාවා, තස්මා න ඉදං හෙතුදෙසතො පුරිමභවතො ආගතං පටිඝොසාදයො විය සද්දාදිදෙසතො, නාපි තත්ථ හෙතුනා විනා උප්පන්නං සද්දාදීහි විනා පටිඝොසාදයො වියාති අත්ථො. අථ වා **අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වා හොන්තී**ති පුබ්බෙ පච්චයදෙසෙ සන්නිහිතා හුත්වා තතො අඤ්ඤත්‍ර ගන්ත්වා තප්පච්චයා න හොන්ති උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අභාවා, නාපි සද්දාදිපච්චයා න හොන්ති, එවමිදම්පීති වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බං. **එස නයො**ති බීජඞ්කුරාදීසු සබ්බහෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු යථාසම්භවං යොජනා කාතබ්බාති දස්සෙති. ඉධාපි හි හෙතුහෙතුසමුප්පන්නවිඤ්ඤාණානං එකන්තමෙකත්තෙ සති න මනුස්සගතිකො දෙවගතිභූතො සියා, එකන්තනානත්තෙ න කම්මවතො ඵලං සියා. තතො ''රත්තස්ස බීජං, රත්තස්ස ඵල''න්තිආදිකස්ස විය ''භූතපුබ්බාහං, භන්තෙ, රොහිතස්සො නාම ඉසී''තිආදිකස්ස (සං. නි. 1.107) වොහාරස්ස ලොපො සියා, තස්මා එත්ථ සන්තානබන්ධෙ සති හෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු න එකන්තමෙව එකතා වා නානතා වා උපගන්තබ්බා. එත්ථ ච එකන්තඑකතාපටිසෙධෙන ''සයංකතං සුඛං දුක්ඛ''න්ති ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති, එකන්තනානතාපටිසෙධෙන ''පරංකතං සුඛං දුක්ඛ''න්ති, හෙතුහෙතුසමුප්පන්නභාවවචනෙන ''අධිච්චසමුප්පන්න''න්ති. **එත්ථා**ති එකසන්තානෙ.

චතුමධුරඅලත්තකරසාදිභාවනා අම්බමාතුලුඞ්ගාදිබීජානං **අභිසඞ්ඛාරො**. එත්ථ බීජං විය කම්මවා සත්තො, අභිසඞ්ඛාරො විය කම්මං, බීජස්ස අඞ්කුරාදිප්පබන්ධො විය සත්තස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදිප්පබන්ධො, තත්ථුප්පන්නස්ස මධුරස්ස රත්තකෙසරස්ස වා ඵලස්ස වා තස්සෙව බීජස්ස, තතො එව ච අභිසඞ්ඛාරතො භාවො විය කම්මකාරකස්සෙව සත්තස්ස, තංකම්මතො එව ච ඵලස්ස භාවො වෙදිතබ්බො. බාලසරීරෙ කතං විජ්ජාපරියාපුණනං සිප්පසික්ඛනං ඔසධප්පයොගො ච න වුඩ්ඪසරීරං ගච්ඡන්ති. අථ ච තංනිමිත්තං විජ්ජාපාටවං සිප්පජානනං අනාමයතා ච වුඩ්ඪසරීරෙ හොති, න ච තං අඤ්ඤස්ස හොති තංසන්තතිපරියාපන්නෙ එව වුඩ්ඪසරීරෙ උප්පජ්ජනතො, න ච යථාපයුත්තෙන විජ්ජාපරියාපුණනාදිනා විනා අඤ්ඤතො හොති තදභාවෙ අභාවතො. එවමිධාපි සන්තානෙ යං ඵලං, එතං නාඤ්ඤස්ස, න ච අඤ්ඤතොති යොජෙතබ්බං. **න අඤ්ඤතො**ති එතෙන ච සඞ්ඛාරාභාවෙ ඵලාභාවමෙව දස්සෙති, නාඤ්ඤපච්චයනිවාරණං කරොති.

යම්පි වුත්තං, තත්ථ වදාමාති වචනසෙසො. තත්ථ වා උපභුඤ්ජකෙ අසති සිද්ධා භුඤ්ජකසම්මුතීති සම්බන්ධො. ඵලතීති සම්මුති **ඵලතිසම්මුති**.

එවං සන්තෙපීති අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙ, තත්ථ ච යථාවුත්තදොසපරිහරණෙ සති සිද්ධෙති අත්ථො. **පවත්තිතො පුබ්බෙ**ති කම්මායූහනක්ඛණතො පුබ්බෙ. **පච්ඡා චා**ති විපච්චනපවත්තිතො පච්ඡා ච. අවිපක්කවිපාකා කතත්තා වෙ පච්චයා, විපක්කවිපාකානම්පි කතත්තං සමානන්ති තෙසම්පි ඵලාවහතා සියාති ආසඞ්කානිවත්තනත්ථං ආහ **''න ච නිච්චං ඵලාවහා''**ති. **න විජ්ජමානත්තා වා අවිජ්ජමානත්තා වා**ති එතෙන විජ්ජමානත්තං අවිජ්ජමානත්තඤ්ච නිස්සාය වුත්තදොසෙව පරිහරති.

තස්සා පාටිභොගකිරියාය, භණ්ඩකීණනකිරියාය, ඉණගහණාදිකිරියාය වා කරණමත්තං **තංකිරියාකරණමත්තං**. තදෙව **තදත්ථනියාතනෙ** පටිභණ්ඩදානෙ ඉණදානෙ ච පච්චයො හොති, අඵලිතනියාතනාදිඵලන්ති අත්ථො.

අවිසෙසෙනාති ''තිහෙතුකො තිහෙතුකස්සා''තිආදිකං භෙදං අකත්වාව සාමඤ්ඤතො, පිණ්ඩවසෙනාති අත්ථො. සබ්බත්ථ උපනිස්සයපච්චයො බලවකම්මස්ස වසෙන යොජෙතබ්බො. ''දුබ්බලඤ්හි උපනිස්සයපච්චයො න හොතී''ති වක්ඛමානමෙවෙතං පට්ඨානවණ්ණනායන්ති. **අවිසෙසෙනා**ති සබ්බපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං සහ සඞ්ගණ්හාති. **ද්වාදසාකුසලචෙතනාභෙදො**ති එත්ථ උද්ධච්චසහගතා කස්මා ගහිතාති විචාරෙතබ්බමෙතං. **එකස්ස විඤ්ඤාණස්ස තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ**ති එකස්සෙව පච්චයභාවනියමො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ. පවත්තෙ හි සත්තන්නම්පි පච්චයොති අධිප්පායො. ''තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපි අනිට්ඨා රූපාදයො නත්ථී''ති වුත්තං, දෙවානං පන පුබ්බනිමිත්තපාතුභාවකාලෙ මිලාතමාලාදීනං අනිට්ඨතා කථං න සියා.

ස්වෙව ද්වීසු භවෙසූති එත්ථ එකූනතිංසචෙතනාභෙදම්පි චිත්තසඞ්ඛාරං චිත්තසඞ්ඛාරභාවෙන එකත්තං උපනෙත්වා **"ස්වෙවා"**ති වුත්තං. තදෙකදෙසො පන කාමාවචරචිත්තසඞ්ඛාරොව තෙරසන්නං නවන්නඤ්ච පච්චයො දට්ඨබ්බො. එකදෙසපච්චයභාවෙන හි සමුදායො වුත්තොති.

යත්ථ ච විත්ථාරප්පකාසනං කතං, තතො භවතො පට්ඨාය මුඛමත්තප්පකාසනං කාතුකාමො ආහ **"ආදිතො පට්ඨායා"**ති. තෙන ''ද්වීසු භවෙසූ''තිආදි වුත්තං. **තතියජ්ඣානභූමිවසෙනාති** එතෙන එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීසාමඤ්ඤෙන චතුත්ථජ්ඣානභූමි ච අසඤ්ඤාරූපප්පවජ්ජා ගහිතාති වෙදිතබ්බා. **යථාසම්භවන්ති** එකවීසතියා කාමාවචරරූපාවචරකුසලවිපාකෙසු චුද්දසන්නං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච, සත්තන්නං පවත්තෙ එව. අයං යථාසම්භවො.

චතුන්නං විඤ්ඤාණානන්ති භවාදයො අපෙක්ඛිත්වා වුත්තං, චතූසු අන්තොගධානං පන තිණ්ණං විඤ්ඤාණානං තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු ච පච්චයභාවො යොජෙතබ්බො, අවිඤ්ඤාණකෙ සත්තාවාසෙ සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙ අවිජ්ජමානෙපි තස්ස සඞ්ඛාරහෙතුකත්තං දස්සෙතුං **"අපිචා"**තිආදිමාහ. එතස්මිඤ්ච මුඛමත්තප්පකාසනෙ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං දුග්ගතිආදීසු පවත්තියං කුසලවිපාකාදිවිඤ්ඤාණානං පච්චයභාවො භවෙසු වුත්තනයෙනෙව විඤ්ඤායතීති න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා

228. සුත්තන්තාභිධම්මෙසු නාමරූපදෙසනාවිසෙසො **දෙසනාභෙදො. තයො ඛන්ධාති** එතං යදිපි පාළියං නත්ථි, අත්ථතො පන වුත්තමෙව හොතීති කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අණ්ඩජානඤ්ච අභාවකානන්ති යොජෙතබ්බං. **සන්තතිසීසානීති** කලාපසන්තානමූලානි. යදිපි විකාරරූපානි පටිසන්ධික්ඛණෙ න සන්ති, ලක්ඛණපරිච්ඡෙදරූපානි පන සන්තීති තානි අපරිනිප්ඵන්නානි පරමත්ථතො විවජ්ජෙන්තො ආහ **"රූපරූපතො"**ති.

කාමභවෙ පන යස්මා සෙසඔපපාතිකානන්ති එත්ථ කිඤ්චාපි කාමභවෙ ''ඔපපාතිකා''ති වුත්තා න සන්ති, යෙන සෙසග්ගහණං සාත්ථකං භවෙය්‍ය, අණ්ඩජගබ්භසෙය්‍යකෙහි පන ඔපපාතිකසංසෙදජා සෙසා හොන්තීති සෙසග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා බ්‍රහ්මකායිකාදිකෙහි ඔපපාතිකෙහි වුත්තෙහි සෙසෙ සන්ධාය **"සෙසඔපපාතිකාන"**න්ති ආහ. තෙ පන අරූපිනොපි සන්තීති **"කාමභවෙ"**ති වුත්තං, අපරිපුණ්ණායතනානං පන නාමරූපං යථාසම්භවං රූපමිස්සකවිඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන සක්කා ධම්මගණනාතො විඤ්ඤාතුන්ති න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අවකංසතො ද්වෙ අට්ඨකානෙව උතුචිත්තසමුට්ඨානානි හොන්තීති සසද්දකාලං සන්ධාය **"උක්කංසතො ද්වින්නං නවකාන"**න්ති වුත්තං. **පුබ්බෙති** ඛන්ධවිභඞ්ගෙති වදන්ති. තත්ථ හි ''එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජමාන''න්ති වුත්තං. ඉධෙව වා වුත්තං සන්තතිද්වයාදිකං සත්තකපරියොසානං සන්ධායාහ **"පුබ්බෙ වුත්තං කම්මසමුට්ඨානං සත්තතිවිධ"**න්ති, තං පනුප්පජ්ජමානං එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජතීති ඉමිනාධිප්පායෙන වුත්තං ''එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජමාන''න්ති. **චතුද්දිසා වවත්ථාපිතාති** අඤ්ඤමඤ්ඤසංසට්ඨසීසා මූලෙන චතූසු දිසාසු වවත්ථාපිතා අඤ්ඤමඤ්ඤං ආලිඞ්ගෙත්වා ඨිතා භින්නවාහනිකා විය.

පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියන්ති රූපාජනකකම්මජං පඤ්චවිඤ්ඤාණප්පවත්තිකාලං සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයඤ්ච සන්ධායාහ. තදා හි තතො නාමමෙව හොතීති, කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා පන සදාපි උභයං හොතීති සක්කා වත්තුං, පච්ඡාජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා ච රූපං උපත්ථද්ධං හොතීති. **අසඤ්ඤෙසූති**ආදි කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයං සන්ධාය වුත්තං, **පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියන්ති** භවඞ්ගාදිජනකකම්මතො අඤ්ඤෙන රූපුප්පත්තිකාලං නිරොධසමාපත්තිකාලං භවඞ්ගාදිඋප්පත්තිකාලතො අඤ්ඤකාලඤ්ච සන්ධාය වුත්තන්ති යුත්තං. භවඞ්ගාදිඋප්පත්තිකාලෙ හි තංජනකෙනෙව කම්මුනා උප්පජ්ජමානං රූපං, සො ච විපාකො කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයො හොතීති සක්කා වත්තුං. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයානපෙක්ඛම්පි හි පවත්තියං කම්මෙන පවත්තමානං රූපං නාමඤ්ච න කම්මවිඤ්ඤාණානපෙක්ඛං හොතීති. **සබ්බත්ථාති** පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා ච නාමරූපඤ්ච යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. **නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති** එත්ථ නාමරූප-සද්දො අත්තනො එකදෙසෙන නාම-සද්දෙන නාම-සද්දස්ස සරූපො, රූප-සද්දෙන ච රූප-සද්දස්ස, තස්මා ''සරූපානං එකසෙසො''ති නාමරූප-සද්දස්ස ඨානං ඉතරෙසඤ්ච නාමරූප-සද්දානං අදස්සනං දට්ඨබ්බං.

විපාකතො අඤ්ඤං **අවිපාකං**. යතො ද්විධා මතං, තතො යුත්තමෙව ඉදන්ති යොජෙතබ්බං. **කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙති** ආදි-සද්දෙන අකුසලකිරියචිත්තක්ඛණෙ විය විපාකචිත්තක්ඛණෙපි විපාකාජනකකම්මසමුට්ඨානං සඞ්ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. විපාකචිත්තක්ඛණෙ පන අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන උභයඤ්ච උපලබ්භතීති තාදිසවිපාකචිත්තක්ඛණවජ්ජනත්ථං **"කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙ"**ති වුත්තං.

සුත්තන්තිකපරියායෙනාති පට්ඨානෙ රූපානං උපනිස්සයපච්චයස්ස අවුත්තත්තා වුත්තං, සුත්තන්තෙ පන ''යස්මිං සති යං හොති, අසති ච න හොති, සො තස්ස උපනිස්සයො නිදානං හෙතු පභවො''ති කත්වා ''විඤ්ඤාණූපනිසං නාමරූප''න්ති රූපස්ස ච විඤ්ඤාණූපනිස්සයතා වුත්තා. වනපත්ථපරියායෙ ච වනසණ්ඩගාමනිගමනගරජනපදපුග්ගලූපනිස්සයො ඉරියාපථවිහාරො, තතො ච චීවරාදීනං ජීවිතපරික්ඛාරානං කසිරෙන ච අප්පකසිරෙන ච සමුදාගමනං වුත්තං, න ච වනසණ්ඩාදයො ආරම්මණූපනිස්සයාදිභාවං ඉරියාපථානං චීවරාදිසමුදාගමනස්ස ච භජන්ති, තස්මා විනා අභාවො එව ච සුත්තන්තපරියායතො උපනිස්සයභාවො දට්ඨබ්බො. නාමස්ස අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං කම්මාරම්මණපටිසන්ධිආදිකාලෙ ආරම්මණපච්චයොව හොතීති වත්තබ්බමෙව නත්ථීති රූපස්සෙව සුත්තන්තිකපරියායතො එකධා පච්චයභාවො වුත්තො. සසංසයස්ස හි රූපස්ස තංපච්චයො හොතීති වුත්තෙ නාමස්ස හොතීති වත්තබ්බමෙව නත්ථීති.

පවත්තස්ස පාකටත්තා අපාකටං පටිසන්ධිං ගහෙත්වා පුච්ඡති **''කථං පනෙත''**න්තිආදිනා. සුත්තතො නාමං, යුත්තිතො රූපං විඤ්ඤාණපච්චයා හොතීති ජානිතබ්බං. යුත්තිතො සාධෙත්වා සුත්තෙන තං දළ්හං කරොන්තො **''කම්මසමුට්ඨානස්සපි හී''**තිආදිමාහ. **චිත්තසමුට්ඨානස්සෙවාති** චිත්තසමුට්ඨානස්ස විය. යස්මා නාමරූපමෙව පවත්තමානං දිස්සති, තස්මා තදෙව වදන්තෙන අනුත්තරං ධම්මචක්කං පවත්තිතං. සුඤ්ඤතාපකාසනඤ්හි ධම්මචක්කප්පවත්තනන්ති අධිප්පායො. නාමරූපමත්තතාවචනෙනෙව වා පවත්තියා දුක්ඛසච්චමත්තතා වුත්තා, දුක්ඛසච්චප්පකාසනෙන ච තස්ස සමුදයො, තස්ස ච නිරොධො, නිරොධගාමී ච මග්ගො පකාසිතො එව හොති. අහෙතුකස්ස දුක්ඛස්ස හෙතුනිරොධා, අනිරුජ්ඣනකස්ස ච අභාවා, නිරොධස්ස ච උපායෙන විනා අනධිගන්තබ්බත්තාති චතුසච්චප්පකාසනං ධම්මචක්කප්පවත්තනං යොජෙතබ්බං.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සළායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා

229. **නියමතොති** ච ඉදං චතුන්නං භූතානං, ඡන්නං වත්ථූනං, ජීවිතස්ස ච යථාසම්භවං සහජාතනිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියාදිනා එකන්තෙන සළායතනස්ස පවත්තමානස්ස පච්චයභාවං සන්ධාය වුත්තං. රූපායතනාදීනං පන සහජාතනිස්සයානුපාලනභාවො නත්ථීති අග්ගහණං වෙදිතබ්බං. ආරම්මණාරම්මණපුරෙජාතාදිභාවො ච තෙසං න සන්තතිපරියාපන්නානමෙව, න ච චක්ඛාදීනං විය එකප්පකාරෙනෙවාති අනියමතො පච්චයභාවො. **නියමතො...පෙ.... ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එව**න්ති එත්ථ එවං-සද්දෙන වා රූපායතනාදීනම්පි සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. **ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති** එත්ථ යදිපි ඡට්ඨායතනසළායතන-සද්දානං සද්දතො සරූපතා නත්ථි, අත්ථතො පන සළායතනෙකදෙසොව ඡට්ඨායතනන්ති එකදෙසසරූපතා අත්ථීති එකදෙසසරූපෙකසෙසො කතොති වෙදිතබ්බො. අත්ථතොපි හි සරූපානං එකදෙසසරූපෙකසෙසං ඉච්ඡන්ති ''වඞ්කො ච කුටිලො ච කුටිලා''ති, තස්මා අත්ථතො එකදෙසසරූපානඤ්ච එකසෙසෙන භවිතබ්බන්ති.

අථ වා ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා, මනායතනන්ති වා, ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා, මනායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච මනායතනන්ති වා එකසෙසං කත්වා චක්ඛාදීහි සහ ''සළායතන''න්ති වුත්තන්ති තමෙව එකසෙසං නාමමත්තපච්චයස්ස, නාමරූපපච්චයස්ස ච මනායතනස්ස වසෙන කතං අත්ථතො දස්සෙන්තො ආහ **''ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එවං කතෙකසෙසස්සා''**ති. යථාවුත්තොපි හි එකසෙසො අත්ථතො ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්චාති එවං කතො නාම හොතීති. සබ්බත්ථ ච එකසෙසෙ කතෙ එකවචනනිද්දෙසො කතෙකසෙසානං සළායතනාදිසද්දවචනීයතාසාමඤ්ඤවසෙන කතොති දට්ඨබ්බො. **අබ්‍යාකතවාරෙ වක්ඛතීති** කිඤ්චාපි අකුසලවාරෙ කුසලවාරෙ ච ''නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන''න්ති වුත්තං, සුත්තන්තභාජනීයෙ පන විපාකඡට්ඨායතනමෙව ගහිතන්ති අධිප්පායෙන අබ්‍යාකතවාරමෙව සාධකභාවෙන උදාහටන්ති දට්ඨබ්බං. පච්චයනයෙ පන ''ඡට්ඨා හොති තං අවකංසතො''තිආදිනා අවිපාකස්සපි පච්චයො උද්ධටො, සො නිරවසෙසං වත්තුකාමතාය උද්ධටොති වෙදිතබ්බො. **ඉධ සඞ්ගහිතන්ති** ඉධ එකසෙසනයෙන සඞ්ගහිතං, තත්ථ අබ්‍යාකතවාරෙ ලොකියවිපාකභාජනීයෙ විභත්තන්ති වෙදිතබ්බන්ති අධිප්පායො.

නෙය්‍යන්ති ඤෙය්‍යං. **උක්කංසාවකංසොති** එත්ථ සත්තධා පච්චයභාවතො උක්කංසො අට්ඨධා පච්චයභාවො, තතො පන නවධා තතො වා දසධාති අයං උක්කංසො, අවකංසො පන දසධා පච්චයභාවතො නවධා පච්චයභාවො, තතො අට්ඨධා, තතො සත්තධාති එවං වෙදිතබ්බො, න පන සත්තධා පච්චයභාවතො එව ද්වෙපි උක්කංසාවකංසා යොජෙතබ්බා තතො අවකංසාභාවතොති.

හදයවත්ථුනො සහායං හුත්වාති එතෙන අරූපෙ විය අසහායං නාමං න හොති, හදයවත්ථු ච නාමෙන සහ ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයො හොතීති එත්තකමෙව දස්සෙති, න පන යථා හදයවත්ථු පච්චයො හොති, තථා නාමම්පීති අයමත්ථො අධිප්පෙතො. වත්ථු හි විප්පයුත්තපච්චයො හොති, න නාමං, නාමඤ්ච විපාකහෙතාදිපච්චයො හොති, න වත්ථූති. පවත්තෙ අරූපධම්මා කම්මජරූපස්ස ඨිතිප්පත්තස්සෙව පච්චයා හොන්ති, න උප්පජ්ජමානස්සාති විප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතා ච පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තාදයො එව චක්ඛාදීනං යොජෙතබ්බා.

අවසෙසමනායතනස්සාති එත්ථ ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධභවෙ පනා’’ති එතස්ස අනුවත්තමානත්තා පඤ්චවොකාරභවෙ එව පවත්තමානං පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි අවසෙසමනායතනං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නාමරූපස්ස සහජාතාදිසාධාරණපච්චයභාවො සම්පයුත්තාදිඅසාධාරණපච්චයභාවො ච යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො.

සළායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඵස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා

230. ‘‘ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති අභිධම්මභාජනීයපාළි ආරුප්පං සන්ධාය වුත්තාති **‘‘ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සොති පාළිඅනුසාරතො’’**ති ආහ. **අජ්ඣත්තන්**ති සසන්තතිපරියාපන්නමෙව ගණ්හාති. තඤ්හි සසන්තතිපරියාපන්නකම්මනිබ්බත්තං තාදිසස්ස ඵස්සස්ස පච්චයො හොති, රූපාදීනි පන බහිද්ධා අනුපාදින්නානි ච ඵස්සස්ස ආරම්මණං හොන්ති, න තානි චක්ඛාදීනි විය සසන්තතිපරියාපන්නකම්මකිලෙසනිමිත්තපවත්තිභාවෙන ඵස්සස්ස පච්චයොති පඨමාචරියවාදෙ න ගහිතානි, දුතියාචරියවාදෙ පන යථා තථා වා පච්චයභාවෙ සති න සක්කා වජ්ජෙතුන්ති ගහිතානීති.

යදි සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භවෙය්‍ය, ‘‘සළායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති එකස්ස වචනං යුජ්ජෙය්‍ය. අථාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා සම්භවෙය්‍යුං, තථාපි සබ්බායතනෙහි සබ්බඵස්සසම්භවතො ආයතනභෙදෙන ඵස්සභෙදො නත්ථීති තදභෙදවසෙන එකස්ස වචනං යුජ්ජෙය්‍ය, තථා පන අසම්භවතො න යුත්තන්ති චොදෙති **‘‘න සබ්බායතනෙහී’’**තිආදිනා. අඤ්ඤස්සපි වා අසම්භවන්තස්ස විධානස්ස බොධනත්ථමෙව **‘‘නාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා’’**ති වුත්තං, ‘‘න සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භොති’’ති ඉදමෙව පන එකඵස්සවචනස්ස අයුත්තදීපකං කාරණන්ති වෙදිතබ්බං. නිදස්සනවසෙන වා එතං වුත්තං, නාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා සම්භොන්ති, එවං න සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භොති, තස්මා එකස්ස වචනං අයුත්තන්ති. පරිහාරං පන අනෙකායතනෙහි එකඵස්සස්ස සම්භවතොති දස්සෙන්තො **‘‘තත්‍රිදං විස්සජ්ජන’’**න්තිආදිමාහ. එකොපි අනෙකායතනප්පභවො **එකොපනෙකායතනප්පභවො**. ඡධාපච්චයත්තෙ පඤ්චවිභාවයෙති එවං සෙසෙසුපි යොජනා. **තථා චාති** පච්චුප්පන්නානි රූපාදීනි පච්චුප්පන්නඤ්ච ධම්මායතනපරියාපන්නං රූපරූපං සන්ධාය වුත්තං. **ආරම්මණපච්චයමත්තෙනාති** තං සබ්බං අපච්චුප්පන්නං අඤ්ඤඤ්ච ධම්මායතනං සන්ධාය වුත්තං.

ඵස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

231. ‘‘සෙසාන’’න්ති එත්ථ සම්පටිච්ඡනස්ස චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො පඤ්ච යදිපි අනන්තරාදීහිපි පච්චයා හොන්ති, අනන්තරාදීනං පන උපනිස්සයෙ අන්තොගධත්තා සන්තීරණතදාරම්මණානඤ්ච සාධාරණස්ස තස්ස වසෙන **‘‘එකධා’’**ති වුත්තං.

තෙභූමකවිපාකවෙදනානම්පි සහජාතමනොසම්ඵස්සසඞ්ඛාතො සො ඵස්සො අට්ඨධා පච්චයො හොතීති යොජෙතබ්බං. පච්චයං අනුපාදින්නම්පි කෙචි ඉච්ඡන්තීති **‘‘යා පනා’’**තිආදිනා මනොද්වාරාවජ්ජනඵස්සස්ස පච්චයභාවො වුත්තො, තඤ්ච මුඛමත්තදස්සනත්ථං දට්ඨබ්බං. එතෙන නයෙන සබ්බස්ස අනන්තරස්ස අනානන්තරස්ස ච ඵස්සස්ස තස්සා තස්සා විපාකවෙදනාය උපනිස්සයතා යොජෙතබ්බාති.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

232. **මමත්තෙනාති** සම්පියායමානෙන, අස්සාදනතණ්හායාති වුත්තං හොති. තත්ථ පුත්තො විය වෙදනා දට්ඨබ්බා, ඛීරාදයො විය වෙදනාය පච්චයභූතා රූපාදයො, ඛීරාදිදායිකා ධාති විය රූපාදිජළාරම්මණදායකා චිත්තකාරාදයො ඡ. තත්ථ වෙජ්ජො රසායනොජාවසෙන තදුපත්ථම්භිතජීවිතවසෙන ච ධම්මාරම්මණස්ස දායකොති දට්ඨබ්බො. ආරම්මණපච්චයො උප්පජ්ජමානස්ස ආරම්මණමත්තමෙව හොති, න උපනිස්සයො විය උප්පාදකොති උප්පාදකස්ස උපනිස්සයස්සෙව වසෙන **‘‘එකධාවා’’**ති වුත්තං. උපනිස්සයෙන වා ආරම්මණූපනිස්සයො සඞ්ගහිතො, තෙන ච ආරම්මණභාවෙන තංසභාවො අඤ්ඤොපි ආරම්මණභාවො දීපිතො හොතීති උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයභාවො වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

යස්මා චාතිආදිනා න කෙවලං විපාකසුඛවෙදනා එව, තිස්සොපි පන වෙදනා විපාකා විසෙසෙන තණ්හාය උපනිස්සයපච්චයො, අවිසෙසෙන ඉතරා චාති දස්සෙති. **උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතාති** තස්මා සාපි භියො ඉච්ඡනවසෙන තණ්හාය උපනිස්සයොති අධිප්පායො . උපෙක්ඛා පන අකුසලවිපාකභූතා අනිට්ඨත්තා දුක්ඛෙ අවරොධෙතබ්බා, ඉතරා ඉට්ඨත්තා සුඛෙති සා දුක්ඛං විය සුඛං විය ච උපනිස්සයො හොතීති සක්කා වත්තුන්ති.

''වෙදනාපච්චයා තණ්හා''ති වචනෙන සබ්බස්ස වෙදනාවතො පච්චයස්ස අත්ථිතාය තණ්හුප්පත්තිප්පසඞ්ගෙ තංනිවාරණත්ථමාහ **''වෙදනාපච්චයා චාපී''**තිආදි.

නනු ''අනුසයසහායා වෙදනා තණ්හාය පච්චයො හොති''ති වචනස්ස අභාවා අතිප්පසඞ්ගනිවත්තනං න සක්කා කාතුන්ති? න, වට්ටකථාය පවත්තත්තා. වට්ටස්ස හි අනුසයවිරහෙ අභාවතො අනුසයසහිතායෙව පච්චයොති අත්ථතො වුත්තමෙතං හොතීති. අථ වා ''අවිජ්ජාපච්චයා''ති අනුවත්තමානත්තා අනුසයසහිතාව පච්චයොති විඤ්ඤායති. ''වෙදනාපච්චයා තණ්හා''ති ච එත්ථ වෙදනාපච්චයා එව තණ්හා, න වෙදනාය විනාති අයං නියමො විඤ්ඤායති, න වෙදනාපච්චයා තණ්හා හොති එවාති, තස්මා අතිප්පසඞ්ගො නත්ථි එවාති.

වුසීමතොති වුසිතවතො, වුසිතබ්‍රහ්මචරියවාසස්සාති අත්ථො. වුස්සතීති වා ''වුසී''ති මග්ගො වුච්චති, සො එතස්ස වුත්ථො අත්ථීති **වුසීමා**. අග්ගඵලං වා පරිනිට්ඨිතවාසත්තා ''වුසී''ති වුච්චති, තං එතස්ස අත්ථීති **වුසීමා**.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා

233. **සස්සතො අත්තා**ති ඉදං පුරිමදිට්ඨිං උපාදියමානං උත්තරදිට්ඨිං නිදස්සෙතුං වුත්තං. යථා හි එසා දිට්ඨි දළ්හීකරණවසෙන පුරිමං උත්තරා උපාදියති, එවං ''නත්ථි දින්න''න්තිආදිකාපීති. **අත්ත**ග්ගහණං පන අත්තවාදුපාදානන්ති න ඉදං දිට්ඨුපාදානදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. **ලොකො චා**ති වා අත්තග්ගහණවිනිමුත්තං ගහණං දිට්ඨුපාදානභූතං ඉධ පුරිමදිට්ඨිඋත්තරදිට්ඨිවචනෙහි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ''ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරෙ පන සඞ්ඛෙපතො තණ්හාදළ්හත්තං, සඞ්ඛෙපතො දිට්ඨිමත්තමෙව, විත්ථාරතො පනා''ති එවං ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරතො සඞ්ඛෙපං විත්ථාරඤ්ච නිද්ධාරෙතීති. **ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරෙ**ති නිද්ධාරණෙ භුම්මං දට්ඨබ්බං.

පකතිඅණුආදීනං සස්සතගාහපුබ්බඞ්ගමො, සරීරස්ස උච්ඡෙදග්ගාහපුබ්බඞ්ගමො ච තෙසං සාමිභූතො කොචි සස්සතො උච්ඡිජ්ජමානො වා අත්තා අත්ථීති අත්තග්ගාහො කදාචි හොතීති **''යෙභුය්‍යෙනා''**ති වුත්තං. යෙභුය්‍යෙන පඨමං අත්තවාදුපාදානන්තිආදිනා වා සම්බන්ධො.

යදිපි භවරාගජවනවීථි සබ්බපඨමං පවත්තති ගහිතප්පටිසන්ධිකස්ස භවනිකන්තියා පවත්තිතබ්බත්තා, සො පන භවරාගො තණ්හාදළ්හත්තං න හොතීති මඤ්ඤමානො න කාමුපාදානස්ස පඨමුප්පත්තිමාහ. තණ්හා කාමුපාදානන්ති පන විභාගස්ස අකරණෙ සබ්බාපි තණ්හා කාමුපාදානන්ති, කරණෙපි කාමරාගතො අඤ්ඤාපි තණ්හා දළ්හභාවං පත්තා කාමුපාදානන්ති තස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣතා වුත්තා.

උප්පත්තිට්ඨානභූතා චිත්තුප්පාදා **විසයො**. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ආලයො, තත්ථ රමතීති **ආලයරාමා** , පජා. තෙනෙව සා ආලයරාමතා ච සකසන්තානෙ පරසන්තානෙ ච පාකටා හොතීති. උපනිස්සයවචනෙන ආරම්මණානන්තරපකතූපනිස්සයා වුත්තාති අනන්තරපච්චයාදීනම්පි සඞ්ගහො කතො හොති.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා

234. ඵලවොහාරෙන කම්මභවො භවොති වුත්තොති උපපත්තිභවනිබ්බචනමෙව ද්වයස්සපි සාධාරණං කත්වා වදන්තො ආහ **''භවතීති භවො''**ති. **භවං ගච්ඡතී**ති නිප්ඵාදනඵලවසෙන අත්තනො පවත්තිකාලෙ භවාභිමුඛං හුත්වා පවත්තතීති අත්ථො, නිබ්බත්තනමෙව වා එත්ථ ගමනං අධිප්පෙතං.

සඤ්ඤාවතං භවො සඤ්ඤාභවොති එත්ථ වන්තු-සද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො, තස්ස වා අත්ථෙ අකාරං කත්වා ''සඤ්ඤභවො''තිපි පාඨො. වොකිරීයති පසාරීයති විත්ථාරීයතීති වොකාරො, වොකිරණං වා වොකාරො, සො එකස්මිං පවත්තත්තා **එකො වොකාරො**ති වුත්තො, පදෙසපසටුප්පත්තීති අත්ථො.

චෙතනාසම්පයුත්තා වා…පෙ…. සඞ්ගහිතාති ආචයගාමිතාය කම්මසඞ්ඛාතතං දස්සෙත්වා කම්මභවෙ සඞ්ගහිතභාවං පරියායෙන වදති, නිප්පරියායෙන පන චෙතනාව කම්මභවො. වුත්තඤ්හි ''කම්මභවො තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සම්පයුත්තො, එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තො''ති (ධාතු. 244). උපපත්තිභවො තීහිපි තිකෙහි වුත්තා උපපත්තික්ඛන්ධාව. යථාහ ''උපපත්තිභවො කාමභවො සඤ්ඤාභවො පඤ්චවොකාරභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි එකාදසහායතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතො''තිආදි (ධාතු. 67). යදි හි අනුපාදින්නකානම්පි ගහණං සියා, ''ද්වාදසහායතනෙහි අට්ඨාරසහි ධාතූහී''ති වත්තබ්බං සියාති.

සඞ්ඛාරභවානං ධම්මභෙදතො න සඞ්ඛාරා එව පුන වුත්තාති **"සාත්ථකමෙවිදං පුනවචන"**න්ති එතං න යුත්තන්ති චෙ? න, භවෙකදෙසභාවෙන සඞ්ඛාරානං භවොති පුන වුත්තත්තා. පරෙන වා ධම්මවිසෙසං අගණෙත්වා පුනවචනං චොදිතන්ති චොදකාභිලාසවසෙන **"සාත්ථකමෙවිදං පුනවචන"**න්ති වුත්තං.

කාමභවාදිනිබ්බත්තනකස්ස කම්මස්ස කාමභවාදිභාවො ඵලවොහාරෙන අට්ඨකථායං වුත්තො. අන්තොගධෙ විසුං අගණෙත්වා අබ්භන්තරගතෙ එව කත්වා කාමභවාදිකෙ කම්මුපපත්තිභවවසෙන දුගුණෙ කත්වා ආහ **"ඡ භවා"**ති.

අවිසෙසෙනාති උපාදානභෙදං අකත්වාති අත්ථො. උපාදානභෙදාකරණෙනෙව ච ද්වාදසප්පභෙදස්ස සඞ්ගහවසෙන සඞ්ගහතො **"ඡ භවා"**ති වුත්තං.

ගොසීලෙන කුක්කුරසීලෙන ච සමත්තෙන සමාදින්නෙන ගුන්නං කුක්කුරානඤ්ච සහබ්‍යතා වුත්තාති සීලබ්බතුපාදානවතො ඣානභාවනා න ඉජ්ඣතීති මඤ්ඤමානා තෙන **රූපාරූපභවා න හොන්තීති කෙචි වදන්ති,** වක්ඛමානෙන පන පකාරෙන පච්චයභාවතො **"තං න ගහෙතබ්බ"**න්ති ආහ. අසුද්ධිමග්ගෙ ච සුද්ධිමග්ගපරාමසනං සීලබ්බතුපාදානන්ති සුද්ධිමග්ගපරාමසනෙන රූපාරූපාවචරජ්ඣානානං නිබ්බත්තනං න යුජ්ජතීති. පුරාණභාරතසීතාහරණපසුබන්ධවිධිආදිසවනං **අසද්ධම්මසවනං. ආදි**-සද්දෙන අසප්පුරිසූපනිස්සයං පුබ්බෙ ච අකතපුඤ්ඤතං අත්තමිච්ඡාපණිධිතඤ්ච සඞ්ගණ්හාති. **තදන්තොගධා එවාති** තස්මිං දුච්චරිතනිබ්බත්තෙ සුචරිතනිබ්බත්තෙ ච කාමභවෙ අන්තොගධා එවාති අත්ථො.

අන්තොගධාති ච සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවානං එකදෙසෙන අන්තොගධත්තා වුත්තං. න හි තෙ නිරවසෙසා කාමභවෙ අන්තොගධාති. **සප්පභෙදස්සාති** සුගතිදුග්ගතිමනුස්සාදිප්පභෙදවතො. කමෙන ච අවත්වා සීලබ්බතුපාදානස්ස අන්තෙ භවපච්චයභාවවචනං අත්තවාදුපාදානං විය අභිණ්හං අසමුදාචරණතො අත්තවාදුපාදානනිමිත්තත්තා ච.

හෙතුපච්චයප්පභෙදෙහීති එත්ථ මග්ගපච්චයො ච වත්තබ්බො. දිට්ඨුපාදානාදීනි හි මග්ගපච්චයා හොන්තීති.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා

235. උපපත්තිභවුප්පත්තියෙව ජාතීති ආහ **"න උපපත්තිභවො"**ති. ජායමානස්ස පන ජාති ජාතීති උපපත්තිභවොපි අසති අභාවා ජාතියා පච්චයොති සක්කා වත්තුං. ජායමානරූපපදට්ඨානතාපි හි රූපජාතියා වුත්තා "උපචිතරූපපදට්ඨානො (ධ. ස. අට්ඨ. 641) උපචයො, අනුප්පබන්ධරූපපදට්ඨානා සන්තතී"ති.

ඛන්ධානං ජාතානං උඤ්ඤාතතානුඤ්ඤාතතාව **හීනපණීතතා. ආදි**-සද්දෙන සුවණ්ණදුබ්බණ්ණාදිවිසෙසං සඞ්ගණ්හාති. අජ්ඣත්තසන්තානගතතො අඤ්ඤස්ස විසෙසකාරකස්ස කාරණස්ස අභාවා **"අජ්ඣත්තසන්තානෙ"**ති ආහ.

තෙන තෙනාති ඤාතිබ්‍යසනාදිනා ජරාමරණතො අඤ්ඤෙන දුක්ඛධම්මෙන. **උපනිස්සයකොටියාති** උපනිස්සයංසෙන, උපනිස්සයලෙසෙනාති අත්ථො. යො හි පට්ඨානෙ අනාගතො සති භාවා අසති ච අභාවා සුත්තන්තිකපරියායෙන උපනිස්සයො, සො "උපනිස්සයකොටී"ති වුච්චති.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවචක්කකථාවණ්ණනා

242. **සමිතන්ති** සඞ්ගතං, අබ්බොච්ඡින්නන්ති අත්ථො. **කාමයානස්සාති** කාමයමානස්ස, කාමො යානං එතස්සාති වා කාමයානො, තස්ස **කාමයානස්ස. රුප්පතීති** සොකෙන රුප්පති.

පරියුට්ඨානතාය තිට්ඨනසීලො **පරියුට්ඨානට්ඨායී**. "පරියුට්ඨට්ඨායිනො"ති වා පාඨො, තත්ථ පරියුට්ඨාතීති පරියුට්ඨං, දිට්ඨිපරියුට්ඨං, තෙන තිට්ඨතීති **පරියුට්ඨට්ඨායීති** අත්ථො දට්ඨබ්බො. **පඤ්ච පුබ්බනිමිත්තානීති** "මාලා මිලායන්ති, වත්ථානි කිලිස්සන්ති, කච්ඡෙහි සෙදා මුච්චන්ති, කායෙ වෙවණ්ණියං ඔක්කමති, දෙවො දෙවාසනෙ නාභිරමතී"ති (ඉතිවු. 83) වුත්තානි පඤ්ච මරණපුබ්බනිමිත්තානීති අත්ථො. තානි හි දිස්වා කම්මනිබ්බත්තක්ඛන්ධසඞ්ඛාතෙ උපපත්තිභවෙ භවඡන්දබලෙන දෙවානං බලවසොකො උප්පජ්ජතීති. **බාලොති** අවිද්වා. තෙන අවිජ්ජාය කාරණභාවං දස්සෙති. **තිවිධන්ති** තස්සාරුප්පකථාසවනකම්මකාරණාදස්සනමරණකාලකම්මොපට්ඨානනිදානං සොකාදිදුක්ඛං. **ආසවෙ සාධෙන්තීති** ආසවෙ ගමෙන්ති බොධෙන්තීති අත්ථො.

එවං සතීති අවිදිතාදිතාය අනාදිභාවෙ සති. **ආදිමත්තකථනන්ති**ආදි එතස්ස අත්ථීති ආදිමං, භවචක්කං. තස්ස භාවො ආදිමත්තං, තස්ස කථනං ආදිමත්තකථනං. විසෙසනිවත්තිඅත්ථො වා **මත්ත**-සද්දො, සති අනාදිභාවෙ අවිජ්ජා ආදිම්හි මජ්ඣෙ පරියොසානෙ ච සබ්බත්ථ සියාති ආදිමත්තාය අවිජ්ජාය කථනං විරුජ්ඣතීති අත්ථො. **අවිජ්ජාග්ගහණෙනාති** අවිජ්ජාය උප්පාදනෙන කථනෙන, අප්පහානෙන වා, අත්තනො සන්තානෙ සන්නිහිතභාවකරණෙනාති අත්ථො. **කම්මාදීනීති** කම්මවිපාකවට්ටානි. වට්ටකාරණභාවෙන පධානත්තා ''පධානධම්මො''ති අවිජ්ජා කථිතා. වදතීති **වදො**. වෙදෙති, වෙදියතීති වා **වෙදෙයො,** සුඛාදිං අනුභවති, සබ්බවිසයෙ වා ජානාති, ''සුඛිතො''තිආදිනා අත්තනා පරෙහි ච ජානාති ඤායති වාති අත්ථො. **බ්‍රහ්මාදිනා වා අත්තනා වාති වා**-සද්දො ච-සද්දත්ථො. තෙනාහ **''කාරකවෙදකරහිත''**න්ති ච-සද්දත්ථසමාසං.

ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤන්ති අවිජ්ජාදීනං ද්වාදසවිධානං සුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤං, චතුබ්බිධම්පි වා සුඤ්ඤතං එකං කත්වා ද්වාදසඞ්ගතාය ද්වාදසවිධාති තාය ද්වාදසවිධාය සුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤන්ති අත්ථො.

පුබ්බන්තාහරණතොති පුබ්බන්තතො පච්චුප්පන්නවිපාකස්ස ආහරණතො පරිච්ඡින්නවෙදනාවසානං එතං භවචක්කන්ති අත්ථො. භවචක්කෙකදෙසොපි හි භවචක්කන්ති වුච්චති. වෙදනා වා තණ්හාසහායාය අවිජ්ජාය පච්චයො හොතීති වෙදනාතො අවිජ්ජා, තතො සඞ්ඛාරාති සම්බජ්ඣනතො වෙදනාවසානං භවචක්කන්ති යුත්තමෙතං, එවං තණ්හාමූලකෙ ච යොජෙතබ්බං. ද්වින්නම්පි හි අඤ්ඤමඤ්ඤං අනුප්පවෙසො හොතීති. අවිජ්ජා ධම්මසභාවං පටිච්ඡාදෙත්වා විපරීතාභිනිවෙසං කරොන්තී දිට්ඨිචරිතෙ සංසාරෙ නයති, තෙසං වා සංසාරං සඞ්ඛාරාදිපවත්තිං නයති පවත්තෙතීති **''සංසාරනායිකා''**ති වුත්තා. **ඵලුප්පත්තියාති** කත්තුනිද්දෙසො. විඤ්ඤාණාදිපච්චුප්පන්නඵලුප්පත්ති හි ඉධ දිට්ඨා, අදිට්ඨානඤ්ච පුරිමභවෙ අත්තනො හෙතූනං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරානං ඵලං අජනෙත්වා අනුපච්ඡිජ්ජනං පකාසෙති. අථ වා පුරිමභවචක්කං දුතියෙන සම්බන්ධං වුත්තන්ති වෙදනාසඞ්ඛාතස්ස ඵලස්ස උප්පත්තියා තණ්හාදීනං හෙතූනං අනුපච්ඡෙදං පකාසෙති, තස්මා ඵලුප්පත්තියා කාරණභූතාය පඨමස්ස භවචක්කස්ස හෙතූනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතොති අත්ථො. සඞ්ඛාරාදීනමෙව වා ඵලානං උප්පත්තියා අවිජ්ජාදීනං හෙතූනං ඵලං අජනෙත්වා අනුපච්ඡෙදමෙව, විඤ්ඤාණාදිහෙතූනං වා සඞ්ඛාරාදීනං අනුබන්ධනමෙව පකාසෙති පඨමං භවචක්කං, න දුතියං විය පරියොසානම්පීති **''ඵලුප්පත්තියා හෙතූනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතො''**ති වුත්තං. ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති එත්ථ අපරිපුණ්ණායතනකලලරූපං වත්වා තතො උද්ධං ''නාමරූපපච්චයා සළායතන''න්ති සළායතනප්පවත්ති වුත්තාති ආහ **''අනුපුබ්බපවත්තිදීපනතො''**ති. ''භවපච්චයා ජාති''ති එත්ථ න ආයතනානං කමෙන උප්පත්ති වුත්තාති ආහ **''සහුප්පත්තිදීපනතො''**ති.

හෙතුආදිපුබ්බකා තයො සන්ධී එතස්සාති **හෙතුඵලහෙතුපුබ්බකතිසන්ධි,** භවචක්කං. හෙතුඵලහෙතුඵලවසෙන චතුප්පභෙදො අඞ්ගානං සඞ්ගහො එතස්සාති **චතුභෙදසඞ්ගහං**. සරූපතො අවුත්තාපි තස්මිං තස්මිං සඞ්ගහෙ ආකිරීයන්ති අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදිග්ගහණෙහි පකාසීයන්තීති **ආකාරා,** අතීතහෙතුආදීනං වා පකාරා **ආකාරා**. කිලෙසකම්මවිපාකා විපාකකිලෙසකම්මෙහි සම්බන්ධා හුත්වා පුනප්පුනං පරිවත්තන්තීති තෙසු වට්ටනාමං ආරොපෙත්වා **''තිවට්ට''**න්ති වුත්තං, වට්ටෙකදෙසත්තා වා ''වට්ටානී''ති වුත්තානි.

සන්ධීනං ආදිපරියොසානවවත්ථිතාති සන්ධීනං පුබ්බාපරවවත්ථිතාති අත්ථො.

''යා කාචි වා පන චෙතනා භවො, චෙතනාසම්පයුත්තා ආයූහනසඞ්ඛාරා''ති ඉදං ඉමිස්සා ධම්මට්ඨිතිඤාණභාජනීයෙ වුත්තාය **පටිසම්භිදාපාළියා** (පටි. ම. 1.47) වසෙන වුත්තං. එත්ථ හි ''චෙතනා භවො''ති ආගතාති. භවනිද්දෙසෙ පන **''සාත්ථතො''**ති එත්ථ ''චෙතනාව සඞ්ඛාරා, භවො පන චෙතනාසම්පයුත්තාපී''ති විභඞ්ගපාළියා වසෙන දස්සිතං. ''තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො? කුසලා චෙතනා කාමාවචරා''තිආදිනා හි සඞ්ඛාරානං චෙතනාභාවො **විභඞ්ගපාළියං** (විභ. 226) වුත්තොති. තත්ථ **පටිසම්භිදාපාළියං** ''චෙතනාසම්පයුත්තා විපාකධම්මත්තා සවිපාකෙන ආයූහනසඞ්ඛාතෙන සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණකිච්චෙන සඞ්ඛාරා''ති වුත්තා. **විභඞ්ගපාළියං** (විභ. 234) ''සබ්බම්පි භවගාමිකම්මං කම්මභවො''ති භවස්ස පච්චයභාවෙන භවගාමිභාවතො කම්මසංසට්ඨසභාවතාය කම්මභාවතො ච උපපත්තිභවං භාවෙන්තීති භවොති වුත්තා, උපපත්තිභවභාවනකිච්චං පන චෙතනාය සාතිසයන්ති **පටිසම්භිදාපාළියං** චෙතනා ''භවො''ති වුත්තා, භවාභිසඞ්ඛරණකිච්චං චෙතනාය සාතිසයන්ති **විභඞ්ගපාළියං** ''කුසලා චෙතනා''තිආදිනා චෙතනා ''සඞ්ඛාරා''ති වුත්තා, තස්මා තෙන තෙන පරියායෙන උභයං උභයත්ථ වත්තුං යුත්තන්ති නත්ථෙත්ථ විරොධො . **ගහණන්ති** කාමුපාදානං කිච්චෙනාහ. **පරාමසනන්ති** ඉතරානි. **ආයූහනාවසානෙති** තීසුපි අත්ථවිකප්පෙසු වුත්තස්ස ආයූහනස්ස අවසානෙ.

ද්වීසු අත්ථවිකප්පෙසු වුත්තෙ ආයූහනසඞ්ඛාරෙ **''තස්ස පුබ්බභාගා''**ති ආහ, තතියෙ වුත්තෙ **''තංසම්පයුත්තා''**ති. දහරස්ස චිත්තප්පවත්ති භවඞ්ගබහුලා යෙභුය්‍යෙන භවන්තරජනකකම්මායූහනසමත්ථා න හොතීති **''ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනාන''**න්ති වුත්තං. **කම්මකරණකාලෙ සම්මොහොති** එතෙන කම්මස්ස පච්චයභූතං සම්මොහං දස්සෙති, න කම්මසම්පයුත්තමෙව.

කම්මානෙව විපාකං සම්භරන්ති වඩ්ඪෙන්තීති **කම්මසම්භාරා,** කම්මං වා සඞ්ඛාරභවා, තදුපකාරකානි අවිජ්ජාතණ්හුපාදානානි **කම්මසම්භාරා,** පටිසන්ධිදායකො වා භවො කම්මං, තදුපකාරකා යථාවුත්තආයූහනසඞ්ඛාරා

අවිජ්ජාදයො ච **කම්මසම්භාරාති** කම්මඤ්ච කම්මසම්භාරා ච කම්මසම්භාරාති එකසෙසං කත්වා **''කම්මසම්භාරා''**ති ආහ. **දස ධම්මා කම්මන්ති** අවිජ්ජාදයොපි කම්මසහායතාය කම්මසරික්ඛකා තදුපකාරකා චාති ''කම්ම''න්ති වුත්තා.

සඞ්ඛිප්පන්ති එත්ථ අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණාදයො චාති සඞ්ඛෙපො, කම්මං විපාකො ච. කම්මං විපාකොති එවං සඞ්ඛිපීයතීති වා සඞ්ඛෙපො, අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණාදයො ච. සඞ්ඛෙපභාවසාමඤ්ඤෙන පන එකවචනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. සඞ්ඛෙපසද්දො වා භාගාධිවචනන්ති කම්මභාගො **කම්මසඞ්ඛෙපො.**

එවං සමුප්පන්නන්ති කම්මතො විපාකො. තත්ථාපි අවිජ්ජාතො සඞ්ඛාරාති එවං සමුප්පන්නං, තිසන්ධිආදිවසෙන වා සමුප්පන්නං ඉදං භවචක්කන්ති අත්ථො. **ඉත්තරන්ති** ගමනධම්මං, විනස්සධම්මන්ති අත්ථො. තෙන උප්පාදවයවන්තතාදීපකෙන **අනිච්ච**-සද්දෙන විකාරාපත්තිදීපකෙන **චල**-සද්දෙන ච අදීපිතං කාලන්තරට්ඨායිතාපටික්ඛෙපං දීපෙති, **අධුවන්ති** එතෙන ථිරභාවපටික්ඛෙපං නිස්සාරතං. හෙතූ එව සම්භාරා **හෙතුසම්භාරා.** ''ඨානසො හෙතුසො''ති එත්ථ එවං වුත්තං වා ඨානං, අඤ්ඤම්පි තස්ස තස්ස සාධාරණං කාරණං **සම්භාරො,** අසාධාරණං **හෙතු. එවන්ති** එවං හෙතුතො ධම්මමත්තසම්භවෙ හෙතුනිරොධා ච වට්ටුපච්ඡෙදෙ ධම්මෙ ච තංනිරොධාය දෙසිතෙ සතීති අත්ථො. බ්‍රහ්මචරියං ඉධ **බ්‍රහ්මචරියිධ. සත්තෙ චාති** එත්ථ ච-සද්දො එවං බ්‍රහ්මචරියඤ්ච විජ්ජති, සස්සතුච්ඡෙදා ච න හොන්තීති සමුච්චයත්ථො. එවඤ්හි හෙතුආයත්තෙ ධම්මමත්තසම්භවෙ සත්තො නුපලබ්භති, තස්මිඤ්ච උපලබ්භන්තෙ සස්සතො උච්ඡෙදො වා සියා, නුපලබ්භන්තෙ තස්මිං නෙවුච්ඡෙදො න සස්සතන්ති වුත්තං හොති.

සච්චප්පභවතොති සච්චතො, සච්චානං වා පභවතො. **කුසලාකුසලං කම්මන්ති** වට්ටකථාය වත්තමානත්තා සාසවන්ති විඤ්ඤායති. **අවිසෙසෙනාති** චෙතනා චෙතනාසම්පයුත්තකාති විසෙසං අකත්වා සබ්බම්පි තං කුසලාකුසලං කම්මං ''සමුදයසච්ච''න්ති වුත්තන්ති අත්ථො. ''තණ්හා ච…පෙ…. අවසෙසා ච සාසවා කුසලා ධම්මා''ති හි චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තවිසෙසං අකත්වා වුත්තන්ති, අරියසච්චවිසෙසං වා අකත්වා සමුදයසච්චන්ති වුත්තන්ති අත්ථො.

වත්ථූසූති ආරම්මණෙසු, චක්ඛාදීසු වා පටිච්ඡාදෙතබ්බෙසු වත්ථූසු. **සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තාති** තෙසං කාරණත්තා, තෙහි සිද්ධාය අවිජ්ජාය සහිතෙහි සඞ්ඛාරෙහි පච්චයො ච හොති භවන්තරපාතුභාවායාති අධිප්පායො. චුතිචිත්තං වා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරපච්චයො හොතීති **''පච්චයො ච හොති භවන්තරපාතුභාවායා''**ති වුත්තං . තං පන චුතිචිත්තං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරරහිතං භවන්තරස්ස පච්චයො න හොතීති තස්ස සහායදස්සනත්ථමාහ **''සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තා''**ති. **ද්විධාති** අත්තනොයෙව සරසෙන ධම්මන්තරපච්චයභාවෙන චාති ද්විධා.

අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති එතෙන සඞ්ඛාරානං පච්චයුප්පන්නතාදස්සනෙන ''කො නු ඛො අභිසඞ්ඛරොතීති එස නො කල්ලො පඤ්හො''ති දස්සෙති. තෙනෙතං කාරකදස්සනනිවාරණන්ති. **එවමාදිදස්සනනිවාරණන්ති** එතෙන ''සොචති පරිදෙවති දුක්ඛිතො''තිආදිදස්සනනිවාරණමාහ. සොකාදයොපි හි පච්චයායත්තා අවසවත්තිනොති ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොක…පෙ…. සම්භවන්තී''ති එතෙන වුත්තන්ති.

ගණ්ඩභෙදපීළකා වියාති ගණ්ඩභෙදනත්ථං පච්චමානෙ ගණ්ඩෙ තස්සපි උපරි ජායමානබුද්බුදකපීළකා විය, ගණ්ඩස්ස වා අනෙකධාභෙදෙ පීළකා විය. **ගණ්ඩවිකාරා** සූනතාසරාගපුබ්බගහණාදයො.

පටලාභිභූතචක්ඛුකො රූපානි න පස්සති, කිඤ්චිපි පස්සන්තො ච විපරීතං පස්සති, එවං අවිජ්ජාභිභූතො දුක්ඛාදීනි න පටිපජ්ජති න පස්සති, මිච්ඡා වා පටිපජ්ජතීති **පටලං විය අවිජ්ජා** , කිමිනා විය අත්තනා කතත්තා වට්ටස්ස අත්තනොයෙව පරිබ්භමනකාරණත්තා ච **කොසප්පදෙසා විය සඞ්ඛාරා,** සඞ්ඛාරපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලභමානං **විඤ්ඤාණං** පරිණායකපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලභමානො **රාජකුමාරො වියාති** පරිග්ගහෙන විනා පතිට්ඨාලාභො එත්ථ සාමඤ්ඤං. **උපපත්තිනිමිත්තන්ති** කම්මාදිආරම්මණමාහ. **පරිකප්පනතොති** ආරම්මණකරණතො, සම්පයුත්තෙන වා විතක්කෙන විතක්කනතො. දෙවමනුස්සමිගවිහඞ්ගාදිවිවිධප්පකාරතාය **මායා විය නාමරූපං,** පතිට්ඨාවිසෙසෙන වුඩ්ඪිවිසෙසාපත්තිතො **වනප්පගුම්බො විය සළායතනං**. ආයතනානං විසයිවිසයභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤාභිමුඛභාවතො **ආයතනඝට්ටනතො**. එත්ථ ච සඞ්ඛාරාදීනං කොසප්පදෙසපරිණායකාදීහි ද්වීහි ද්වීහි සදිසතාය ද්වෙ ද්වෙ උපමා වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

ගම්භීරො එව හුත්වා ඔභාසති පකාසති දිස්සතීති **ගම්භීරාවභාසො. ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨොති** ජාතිපච්චයා සම්භූතං හුත්වා සහිතස්ස අත්තනො පච්චයානුරූපස්ස උද්ධං උද්ධං ආගතභාවො, අනුප්පබන්ධොති අත්ථො. අථ වා සම්භූතට්ඨො ච සමුදාගතට්ඨො ච **සම්භූතසමුදාගතට්ඨො**. ''න ජාතිතො ජරාමරණං න හොති, න ච ජාතිං විනා අඤ්ඤතො හොතී''ති හි ජාතිපච්චයසම්භූතට්ඨො වුත්තො. **ඉත්ථඤ්ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡතීති** පච්චයසමුදාගතට්ඨො, යා යා ජාති යථා යථා පච්චයො හොති, තදනුරූපපාතුභාවොති අත්ථො.

අනුලොමපටිලොමතොති ඉධ පන පච්චයුප්පාදා පච්චයුප්පන්නුප්පාදසඞ්ඛාතං අනුලොමං, නිරොධා නිරොධසඞ්ඛාතං පටිලොමඤ්චාහ. ආදිතො පන අන්තගමනං අනුලොමං, අන්තතො ච ආදිගමනං පටිලොමමාහාති. “ඉමෙ චත්තාරො ආහාරා කිංනිදානා”තිආදිකාය (සං. නි. 2.11) වෙමජ්ඣතො පට්ඨාය පටිලොමදෙසනාය, “චක්ඛුං පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා”තිආදිකාය (සං. නි. 2.43-44; 2.4.60) අනුලොමදෙසනාය ච **ද්විසන්ධිතිසඞ්ඛෙපං,** “සංයොජනීයෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදාන”න්තිආදීසු (සං. නි. 2.53-54) **එකසන්ධිද්විසඞ්ඛෙපං**.

අවිජ්ජාදීනං සභාවො පටිවිජ්ඣීයතීති **පටිවෙධො.** වුත්තඤ්හි “තෙසං තෙසං වා තත්ථ තත්ථ වුත්තධම්මානං පටිවිජ්ඣිතබ්බො සලක්ඛණසඞ්ඛාතො අවිපරීතසභාවො පටිවෙධො”ති (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා). අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙකදෙසො **සරාගො,** අඤ්ඤො **විරාගො,** රාගස්ස වා අපටිපක්ඛභාවතො රාගප්පවඩ්ඪකො සබ්බොපි අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො **සරාගො,** ඉතරො පටිපක්ඛභාවතො **විරාගො.** “දීඝරත්තඤ්හෙතං, භික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුථුජ්ජනස්ස අජ්ඣොසිතං මමායිතං පරාමට්ඨං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා”ති (සං. නි. 2.62) අත්තපරාමාසස්ස විඤ්ඤාණං විසිට්ඨං වත්ථු වුත්තන්ති විඤ්ඤාණස්ස **සුඤ්ඤතට්ඨො** ගම්භීරො, අත්තා විජානාති සංසරතීති සබ්‍යාපාරතාසඞ්කන්තිඅභිනිවෙසබලවතාය **අබ්‍යාපාරට්ඨඅසඞ්කන්තිපටිසන්ධිපාතුභාවට්ඨා** ච ගම්භීරා, නාමස්ස රූපෙන, රූපස්ස ච නාමෙන අසම්පයොගතො **විනිබ්භොගො,** නාමස්ස නාමෙන **අවිනිබ්භොගො** යොජෙතබ්බො. එකුප්පාදෙකනිරොධෙහි අවිනිබ්භොගෙ අධිප්පෙතෙ රූපස්ස ච රූපෙන ලබ්භති. අථ වා එකචතුවොකාරභවෙසු නාමරූපානං අසහවත්තනතො අඤ්ඤමඤ්ඤවිනිබ්භොගො, පඤ්චවොකාරභවෙ සහවත්තනතො අවිනිබ්භොගො ච වෙදිතබ්බො.

අධිපතියට්ඨො නාම ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො. “ලොකොපෙසො ද්වාරාපෙසා ඛෙත්තම්පෙත”න්ති (ධ. ස. 598-599) වුත්තා **ලොකාදිඅත්ථා** චක්ඛාදීසු පඤ්චසු යොජෙතබ්බා. මනායතනස්සපි ලුජ්ජනතො මනොසම්ඵස්සාදීනං ද්වාරඛෙත්තභාවතො ච එතෙ අත්ථා සම්භවන්තෙව. ආපාථගතානං රූපාදීනං පකාසනයොග්‍යතාලක්ඛණං ඔභාසනං චක්ඛාදීනං **විසයිභාවො,** මනායතනස්ස විජානනං. **සඞ්ඝට්ටනට්ඨො** විසෙසෙන චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං පඤ්චන්නං, ඉතරෙ ඡන්නම්පි යොජෙතබ්බා. ඵුසනඤ්ච ඵස්සස්ස සභාවො, සඞ්ඝට්ටනං රසො, ඉතරෙ උපට්ඨානාකාරා. **ආරම්මණරසානුභවනට්ඨො** රසවසෙන වුත්තො, **වෙදයිතට්ඨො** ලක්ඛණවසෙන. අත්තා වෙදයතීති අභිනිවෙසස්ස බලවතාය **නිජ්ජීවට්ඨො** වෙදනාය ගම්භීරො. නිජ්ජීවාය වෙදනාය වෙදයිතං නිජ්ජීවවෙදයිතං, නිජ්ජීවවෙදයිතමෙව අත්ථො **නිජ්ජීවවෙදයිතට්ඨො.**

ආදානට්ඨො චතුන්නම්පි උපාදානානං සමානො, **ගහණට්ඨො** කාමුපාදානස්ස, ඉතරෙසං තිණ්ණං **අභිනිවෙසාදි**අත්ථො. “දිට්ඨීකන්තාරො”ති හි වචනතො දිට්ඨීනං **දුරතික්කමනට්ඨොපී**ති. දළ්හගහණත්තා වා චතුන්නම්පි **දුරතික්කමනට්ඨො** යොජෙතබ්බො. **යොනිගතිඨිතිනිවාසෙසුඛිපනන්**ති සමාසෙ භුම්මවචනස්ස අලොපො දට්ඨබ්බො, තස්මා තෙන ආයූහනාභිසඞ්ඛරණපදානං සමාසො හොති. ජරාමරණඞ්ගං මරණප්පධානන්ති මරණට්ඨා **එව ඛයාදයො** ගම්භීරා දස්සිතා. නවනවානඤ්හි පරික්ඛයෙන ඛණ්ඩිච්චාදිපරිපක්කප්පවත්ති ජරාති, **ඛයට්ඨො** වා ජරාය වුත්තොති දට්ඨබ්බො. නවභාවාපගමො හි ඛයොති වත්තුං යුත්තොති. **විපරිණාමට්ඨො** ද්වින්නම්පි. සන්තතිවසෙන වා ජරාය ඛයවයභාවො, සම්මුතිඛණිකවසෙන මරණස්ස භෙදවිපරිණාමතා යොජෙතබ්බා.

අත්ථනයාති අත්ථානං නයා. අවිජ්ජාදිඅත්ථෙහි එකත්තාදී සෙන භාවෙන නීයන්ති ගම්මෙන්තීති එකත්තාදයො තෙසං නයාති වුත්තා. නීයන්තීති හි නයාති. අත්ථා එව වා එකත්තාදිභාවෙන නීයමානා ඤායමානා **“අත්ථනයා”**ති වුත්තා. නීයන්ති එතෙහීති වා නයා, එකත්තාදීහි ච අත්ථා “එක”න්තිආදිනා නීයන්ති, තස්මා එකත්තාදයො අත්ථානං නයාති **අත්ථනයා.** සන්තානානුපච්ඡෙදෙන බීජං රුක්ඛභාවං පත්තං රුක්ඛභාවෙන පවත්තන්ති එකත්තෙන වුච්චතීති සන්තානානුපච්ඡෙදො එකත්තං, එවම්ධාපි අවිජ්ජාදීනං **සන්තානානුපච්ඡෙදො එකත්ත**න්ති දස්සෙති.

භින්නසන්තානස්සෙවාති සම්බන්ධරහිතස්ස නානත්තස්ස ගහණතො සත්තන්තරො උච්ඡින්නො සත්තන්තරො උප්පන්නොති ගණ්හන්තො උච්ඡෙදදිට්ඨීමුපාදියති.

යතො කුතොචීති යදි අඤ්ඤස්මා අඤ්ඤස්සුප්පත්ති සියා, වාලිකතො තෙලස්ස, උච්ඡුතො ඛීරස්ස කස්මා උප්පත්ති න සියා, තස්මා න කොචි කස්සචි හෙතු අත්ථීති **අහෙතුකදිට්ඨිං,** අවිජ්ජමානෙපි හෙතුම්හි නියතතාය තිලගාවීසුක්කසොණිතාදීහි තෙලඛීරසරීරාදීනි පවත්තන්තීති **නියතිවාදඤ්ච උපාදියතීති විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.**

කස්මා? යස්මා ඉදඤ්හි භවචක්කං අපදාලෙත්වා සංසාරභයමතීතො න කොචි සුපිනන්තරෙපි අත්ථීති සම්බන්ධො. **දුරභියාන**න්ති දුරතික්කමං. **අසනිවිචක්කමිවාති** අසනිමණ්ඩලමිව. තඤ්හි නිම්මථනමෙව, නානිම්මථනං පවත්තමානං අත්ථි, එවං භවචක්කම්පි එකන්තං දුක්ඛුප්පාදනතො **“නිච්චනිම්මථන”**න්ති වුත්තං.

ඤාණාසිනා අපදාලෙත්වා සංසාරභයං අතීතො නත්ථීති එතස්ස සාධකං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘වුත්තම්පි චෙත’’**න්තිආදි. තන්තූනං ආකුලකං තන්තාකුලකං, තන්තාකුලකමිව ජාතා **තන්තාකුලකජාතා,** කිලෙසකම්මවිපාකෙහි අතීව ජටිතාති අත්ථො. ගුණාය සකුණියා නීඩං **ගුණාගුණ්ඩිකං**. වඩ්ඪිඅභාවතො **අපායං** දුක්ඛගතිභාවතො **දුග්ගතිං** සුඛසමුස්සයතො විනිපාතත්තා **විනිපාතඤ්ච** චතුබ්බිධං **අපායං,** ‘‘ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටී’’තිආදිනා වුත්තං **සංසාරඤ්ච නාතිවත්තති**. සංසාරො එව වා සබ්බො ඉධ වඩ්ඪිඅපගමාදීහි අත්ථෙහි අපායාදිනාමකො වුත්තො කෙවලං දුක්ඛක්ඛන්ධභාවතො.

භවචක්කකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

243. පථවීආකාසා විය පටිච්චසමුප්පාදො මහාපත්ථටවිත්ථාරිතානං අත්ථානං පරිකප්පවසෙන කථිතො. තඤ්හි අපත්ථටං අවිත්ථතඤ්ච පථවිං ආකාසඤ්ච පත්ථරන්තො විත්ථාරයන්තො විය ච එකෙකචිත්තාවරුද්ධං අකත්වා සබ්බසත්තසබ්බචිත්තසාධාරණවසෙන පත්ථටවිත්ථතං කත්වා සුත්තන්තභාජනීයෙන භගවා දස්සෙති. තත්ථ **නානාචිත්තවසෙනාති** අසහජාතානං සහජාතානඤ්ච පච්චයපච්චයුප්පන්නානං නානාචිත්තගතානං දස්සිතභාවං සන්ධාය වුත්තං. නව මූලපදානි එතෙසන්ති **නවමූලපදා,** නයා. ‘‘එකෙකෙන නයෙන චතුන්නං චතුන්නං වාරානං සඞ්ගහිතත්තා’’ති වුත්තං, එත්ථ ‘‘එකෙකෙන චතුක්කෙනා’’ති වත්තබ්බං. නයචතුක්කවාරා හි එත්ථ වවත්ථිතා දස්සිතානං චතුක්කානං නයභාවාති.

1. පච්චයචතුක්කවණ්ණනා

අවිජ්ජං අඞ්ගං අග්ගහෙත්වා තතො පරං ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො’’තිආදීනි පච්චයසහිතානි පච්චයුප්පන්නානි අඞ්ගභාවෙන වුත්තානීති ආහ **‘‘න, තස්ස අනඞ්ගත්තා’’**ති. එවඤ්ච කත්වා **නිද්දෙසෙ** (විභ. 226) ‘‘තත්ථ කතමා අවිජ්ජා’’ති අවිජ්ජං විසුං විස්සජ්ජෙත්වා ‘‘තත්ථ කතමො අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො’’තිආදිනා තංතංපච්චයවන්තො සඞ්ඛාරාදයො විස්සජ්ජිතාති. තීසු පකාරෙසු පඨමපඨමවාරො දුතියවාරාදීසු පවිසන්තො පච්චයවිසෙසාදිසබ්බනානත්තසාධාරණත්තා තෙ වාරවිසෙසෙ ගණ්හාතීති **‘‘සබ්බසඞ්ගාහකො’’**ති වුත්තො. පඨමවාරො එව හි න කෙවලං ඡට්ඨායතනමෙව, අථ ඛො නාමඤ්ච ඵස්සස්ස පච්චයො, නාමං වා න කෙවලං ඡට්ඨායතනස්සෙව, අථ ඛො ඵස්සස්සාපීති පච්චයවිසෙසදස්සනත්ථං, යෙන අත්ථවිසෙසෙන මහානිදානසුත්තදෙසනා පවත්තා, තංදස්සනත්ථඤ්ච ඡට්ඨායතනඞ්ගං පරිහාපෙත්වා වුත්තොති තස්ස දුතියවාරෙ ච පවෙසො වුත්තො, න සබ්බඞ්ගසමොරොධතො.

යත්ථාති වාරචතුක්කෙ එකෙකවාරෙ ච. **අඤ්ඤථාති** සුත්තන්තභාජනීයතො අඤ්ඤථා සඞ්ඛාරොති වුත්තං. **අවුත්තන්ති** ‘‘රූපං සළායතන’’න්ති, තෙසුපි ච වාරෙසු චතූසුපි සොකාදයො අවුත්තා සුත්තන්තභාජනීයෙසු වුත්තා. තත්ථ ච වුත්තමෙව ඉධ ‘‘ඡට්ඨායතන’’න්ති අඤ්ඤථා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

සබ්බට්ඨානසාධාරණතොති වුත්තනයෙන සබ්බවාරසාධාරණතො, සබ්බවිඤ්ඤාණපවත්තිට්ඨානභවසාධාරණතො වා. විනා අභාවෙන විඤ්ඤාණස්ස ඛන්ධත්තයම්පි සමානං ඵලං පච්චයො චාති ආහ **‘‘අවිසෙසෙනා’’**ති. ‘‘තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො’’ති (ම. නි. 1.204; සං. නි. 2.43) වචනතො පන විඤ්ඤාණං ඵස්සස්ස විසෙසපච්චයොති තස්ස ඵස්සො විසිට්ඨං ඵලං, සතිපි පච්චයසම්පයුත්තානං ආහාරපච්චයභාවෙ මනොසඤ්චෙතනාය විඤ්ඤාණාහරණං විසිට්ඨං කිච්චන්ති සඞ්ඛාරො චස්ස විසිට්ඨො පච්චයො. **අචිත්තක්ඛණමත්තානීති** චිත්තක්ඛණප්පමාණරහිතානි. **තස්සත්ථොති** තස්ස වුත්තස්ස අවිජ්ජාදිකස්ස අත්ථො සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

හෙතුකාදීනීති එත්ථ යස්මිං චතුක්කෙ හෙතුක-සද්දො වුත්තො, තං හෙතුක-සද්දසහචරිතත්තා ‘‘හෙතුක’’න්ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. හෙතු-සද්දො ගතිසූචකො අවිගතතා ච විගතතානිවාරණවසෙන ගති එව හොතීති හෙතුකචතුක්කං අවිගතපච්චයවසෙන වුත්තන්ති වුත්තං.

තිධා චතුධා පඤ්චධා වාති වා-සද්දො ‘‘ඡධා වා’’තිපි විකප්පෙතීති දට්ඨබ්බො. සමාධි හි සාධාරණෙහි තීහි ඣානින්ද්‍රියමග්ගපච්චයෙහි ච පච්චයොති. **උපාදානං භවස්ස මග්ගපච්චයෙන චාති සත්තධාති** කාමුපාදානවජ්ජානං වසෙන වදති. කාමුපාදානං පන යථා භවස්ස පච්චයො හොති, සො පකාරො තණ්හායං වුත්තො එවාති න වුත්තො.

ඉමස්මිං චතුක්කෙ සහජාතපච්චයෙන පච්චයා හොන්තීති වචනවසෙනාති අධිප්පායො. අත්ථො හි න කත්ථචි අත්තනො පච්චයුප්පන්නස්ස යථාසකෙහි පච්චයො න හොති, සහජාතපච්චයවසෙනෙව පන ඉමස්ස චතුක්කස්ස වුත්තත්තා සොයෙවෙත්ථ හොතීති වදන්ති. **පඨමවාරොති** පඨමචතුක්කොති එවං වත්තබ්බං. **භවාදීනං තථා අභාවන්ති**

යදි සහජාතපච්චයවසෙනෙව පඨමචතුක්කො වුත්තො, භවො ජාතියා, ජාති ච මරණස්ස සහජාතපච්චයො න හොතීති යථා අවිගතචතුක්කාදීසු ‘‘භවපච්චයා ජාති භවහෙතුකා’’තිආදි න වුත්තං භවාදීනං අවිගතාදිපච්චයතාය අභාවතො, එවම්ධාපි ‘‘භවපච්චයා ජාතී’’තිආදි න වත්තබ්බං සියා. පච්චයවචනමෙව හි තෙසං සහජාතසූචකං ආපන්නං අවිගතචතුක්කාදීසු විය ඉධ පච්චයවිසෙසසූචකස්ස වචනන්තරස්ස අභාවා, න ච තං න වුත්තං, න ච භවාදයො සහජාතපච්චයා හොන්ති, තස්මා න සහජාතපච්චයවසෙනෙවායං චතුක්කො වුත්තො. **සෙසපච්චයානඤ්ච සම්භවන්ති** ඉදං ‘‘භවාදීන’’න්ති එතෙන සහ අයොජෙත්වා සාමඤ්ඤෙන අවිජ්ජාදීනං සහජාතෙන සහ සෙසපච්චයභාවානඤ්ච සම්භවං සන්ධාය වුත්තං. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – පච්චයවිසෙසසූචකස්ස වචනන්තරස්ස අභාවා සහජාතතො අඤ්ඤෙ පච්චයභාවා අවිජ්ජාදීනං න සම්භවන්තීති සහජාතපච්චයවසෙනෙවායං චතුක්කො ආරද්ධොති වුච්චෙය්‍ය, න ච තෙ න සම්භවන්ති, තස්මා නායං තථා ආරද්ධොති.

‘‘මහානිදානසුත්තන්තෙ එකාදසඞ්ගිකො පටිච්චසමුප්පාදො වුත්තො’’ති වුත්තං, තත්ථ පන ‘‘නාමරූපපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමපච්චයා ඵස්සො’’තිආදිනා (දී. නි. 2.97) ද්වික්ඛත්තුං ආගතෙ නාමරූපෙ එකධා ගහිතෙ නවඞ්ගිකො, ද්විධා ගහිතෙ දසඞ්ගිකො වුත්තො, අඤ්ඤත්ථ පන වුත්තෙසු අවිජ්ජාසඞ්ඛාරෙසු අද්ධත්තයදස්සනත්ථං යොජියමානෙසු එකාදසඞ්ගිකො හොතීති කත්වා එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **මහානිදානසුත්තන්තදෙසනාය පරිග්ගහත්ථ**න්ති තත්ථ හි චක්ඛායතනාදීනි විය රූපෙ ඡට්ඨායතනඤ්ච නාමෙ අන්තොගධං කත්වා ඵස්සස්ස නිරවසෙසරූපපච්චයං විය නිරවසෙසනාමපච්චයඤ්ච දස්සෙතුං **‘‘නාමරූපපච්චයා ඵස්සො’’**ති වුත්තං, එවම්ධාපි තත්ථ දස්සිතවිසෙසදස්සනෙන තංදෙසනාපරිග්ගහත්ථං එකචිත්තක්ඛණිකෙ පටිච්චසමුප්පාදෙ ඡට්ඨායතනං නාමන්තොගධං කත්වා ‘‘නාමපච්චයා ඵස්සො’’ති වුත්තන්ති අත්ථො.

රූපප්පවත්තිදෙසං සන්ධාය දෙසිතත්තා ‘‘ඉමස්සා’’ති වචනසෙසො, න පුරිමානන්ති, තෙනෙව **‘‘අයඤ්හී’’**තිආදිමාහ.

යොනිවසෙන ඔපපාතිකානන්ති චෙත්ථ සංසෙදජයොනිකාපි පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඞ්ගහං කත්වා වුත්තාති දට්ඨබ්බා. පධානාය වා යොනියා සබ්බපරිපුණ්ණායතනයොනිං දස්සෙතුං **‘‘ඔපපාතිකාන’’**න්ති වුත්තං. එවං සඞ්ගහනිදස්සනවසෙනෙව හි **ධම්මහදයවිභඞ්ගෙපි** (විභ. 1009) ‘‘ඔපපාතිකානං පෙතාන’’න්තිආදිනා ඔපපාතිකග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජග්ගහණන්ති. එකචිත්තක්ඛණෙ ඡහායතනෙහි ඵස්සස්ස පවත්ති නත්ථි, න චෙකස්ස අකුසලඵස්සස්ස ඡට්ඨායතනවජ්ජං ආයතනං සමානක්ඛණෙ පවත්තමානං පච්චයභූතං අත්ථි, ආරම්මණපච්චයො චෙත්ථ පවත්තකො න හොතීති න ගය්හති, තස්මා ‘‘සළායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති න සක්කා වත්තුන්ති දස්සනත්ථං **‘‘යස්මා පනෙසො’’**තිආදිමාහ.

පුරිමයොනිද්වයෙ සම්භවන්තම්පි කෙසඤ්චි සළායතනං කලලාදිකාලෙ න සම්භවතීති **‘‘සදා අසම්භවතො’’**ති ආහ. පච්ඡිමයොනිද්වයෙ පන යෙසං සම්භවති, තෙසං සදා සම්භවතීති. **ඉතොති** ඉමස්මා චතුක්කතො, නයතො වා, යො විසෙසො.

පච්චයචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. හෙතුචතුක්කවණ්ණනා

244. **ජාතික්ඛණමත්තෙ එව අභාවතොති** තතො උද්ධං භාවතොති අත්ථො. **අවිගතපච්චයනියමාභාවතො** භවෙ උපාදානහෙතුකග්ගහණං න කතං, **අභාවතො අවිගතපච්චයස්ස** ජාතිආදීසු භවහෙතුකාදිග්ගහණං න කතන්ති යොජෙතබ්බං. යථා පන යාව වත්ථු, තාව අනුපලබ්භමානස්ස විඤ්ඤාණස්ස වත්ථු අවිගතපච්චයො හොති විඤ්ඤාණතො උද්ධං පවත්තනකම්පි, එවං උපාදානං භවසඞ්ගහිතානං ජාතිආදීනං, භවො ච ජාතියා අවිගතපච්චයො සියා. අථ න සියා, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ ජාතිආදීනං සඞ්ගහිතත්තා විඤ්ඤාණං නාමස්ස, නාමඤ්ච අතක්ඛණිකසම්භවා ඡට්ඨායතනස්ස අවිගතපච්චයො න සියාති ඉධ විය තත්ථාපි හෙතුකග්ගහණං න කත්තබ්බං සියා, තස්මා යාව උපාදානං, තාව ජාතිආදීනං අනුපලබ්භො, ජාතික්ඛණමත්තෙ එව භවස්ස අභාවො ච කාරණන්ති න සක්කා කාතුං. සඞ්ඛතලක්ඛණානං පන ජාතිආදීනං අසභාවධම්මානං භවෙන සඞ්ගහිතත්තා අසභාවධම්මස්ස ච පරමත්ථතො භවන්තරස්ස අභාවතො හෙතුආදිපච්චයා න සන්තීති භවස්ස උපාදානං න නියමෙන අවිගතපච්චයො, භවො පන ජාතියා, ජාති ජරාමරණස්ස නෙව අවිගතපච්චයොති අවිගතපච්චයනියමාභාවතො අභාවතො ච අවිගතපච්චයස්ස භවාදීසු හෙතුකග්ගහණං න කතන්ති යුත්තං.

නනු එවං ‘‘නාමං විඤ්ඤාණහෙතුකං ඡට්ඨායතනං නාමහෙතුක’’න්ති වචනං න වත්තබ්බං. න හි නාමසඞ්ගහිතානං ජාතිආදීනං අවිගතපච්චයො අඤ්ඤස්ස අවිගතපච්චයභාවො ච අත්ථි අසභාවධම්මත්තාති? න, තෙසං නාමෙන අසඞ්ගහිතත්තා. නමනකිච්චපරිච්ඡින්නඤ්හි නාමං, තඤ්ච කිච්චං සභාවධම්මානමෙව හොතීති සභාවධම්මභූතා එව තයො ඛන්ධා ‘‘නාම’’න්ති වුත්තා, තස්මා තත්ථ හෙතුකග්ගහණං යුත්තං, ඉධ පන භවතීති භවො, න ච ජාතිආදීනි න භවන්ති ‘‘භවපච්චයා ජාති සම්භවති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සම්භවතී’’ති යොජනතො , තස්මා

සඞ්ඛරණතො සඞ්ඛාරෙ විය භවනතො භවෙ ජාතිආදීනි සඞ්ගහිතානීති නියමාභාවාභාවෙහි යථාවුත්තෙහි හෙතුකග්ගහණං න කතන්ති.

කෙචි පනාතිආදිනා රෙවතත්ථෙරමතං වදති. **අරූපක්ඛන්ධා හි ඉධ භවොති ආගතා**. වුත්තඤ්හි ‘‘තත්ථ කතමො උපාදානපච්චයා භවො, ඨපෙත්වා උපාදානං වෙදනාක්ඛන්ධො…පෙ.… විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’’ති (විභ. 249).

‘‘වත්තබ්බපදෙසාභාවතො’’ති වුත්තං, සතිපි පන පදෙසෙ උපාදානං විය සභාවානි ජාතිආදීනි න හොන්තීති ඨපෙතබ්බස්ස භාවන්තරස්ස අභාවතො එව ඨපනං න කාතබ්බන්ති යුත්තං. ජායමානානං පන ජාති, ජාතානඤ්ච ජරාමරණන්ති ‘‘භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණ’’න්ති (විභ. 225) වුත්තං. යථා පන ‘‘නාමපච්චයා ඵස්සොති තත්ථ කතමං නාමං? ඨපෙත්වා ඵස්සං වෙදනාක්ඛන්ධො…පෙ.… විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. ඉදං වුච්චති නාම’’න්ති (විභ. 259), ‘‘නාමරූපපච්චයා සළායතනන්ති අත්ථි නාමං අත්ථි රූපං. තත්ථ කතමං නාමං? වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො. ඉදං වුච්චති නාමං. තත්ථ කතමං රූපං? චත්තාරො මහාභූතා යඤ්ච රූපං නිස්සාය මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු වත්තති, ඉදං වුච්චති රූප’’න්ති (විභ. 261) ච යං නාමරූපඤ්ච ඵස්සස්ස සළායතනස්ස පච්චයො, තස්ස වත්තබ්බපදෙසො නිද්දිට්ඨො, එවං යො භවො ජාතියා පච්චයො, තස්සපි ඨපෙතබ්බගහෙතබ්බවිසෙසෙ සති න සක්කා වත්තබ්බපදෙසො නත්ථීති වත්තුන්ති.

හෙතුචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කවණ්ණනා

246. නිප්පදෙසත්තා භවෙන උපාදානං සඞ්ගහිතන්ති පච්චයුප්පන්නස්ස උපාදානස්ස විසුං ඨිතස්ස අභාවා ‘‘භවපච්චයාපි උපාදාන’’න්ති න සක්කා වත්තුන්ති දස්සෙතුං **‘‘යස්මා පන භවො නිප්පදෙසො’’**තිආදිමාහ. එවං සති ‘‘නාමපච්චයාපි විඤ්ඤාණ’’න්ති න වත්තබ්බං සියා, නාමං පන පච්චයුප්පන්නභූතං පච්චයභූතඤ්ච සප්පදෙසමෙව ගහිතන්ති අධිප්පායො. යථා පන ‘‘නාමපච්චයා ඡට්ඨායතනං, නාමපච්චයා ඵස්සො’’තිආදීසු (විභ. 150-154) පච්චයුප්පන්නං ඨපෙත්වා නාමං ගහිතං, එවං ‘‘භවපච්චයාපි උපාදාන’’න්ති ඉධාපි පච්චයුප්පන්නං ඨපෙත්වා භවස්ස ගහණං න න සක්කා කාතුං, තස්මා උපාදානස්ස අවිගතපච්චයනියමාභාවො විය අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනියමාභාවො භවෙ පුබ්බෙ වුත්තනයෙන අත්ථීති ‘‘භවපච්චයාපි උපාදාන’’න්ති න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයොති චෙත්ථ සම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිපච්චයො අධිප්පෙතො සියා. ‘‘නාමරූපපච්චයාපි විඤ්ඤාණ’’න්ති හි වුත්තං, න ච වත්ථු අකුසලවිඤ්ඤාණස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති, පුරෙජාතවිප්පයුත්තො පන හොතීති. තථා ‘‘ඡට්ඨායතනපච්චයාපි නාමරූප’’න්ති වුත්තං, න ච ඡට්ඨායතනං චක්ඛායතනුපචයාදීනං චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති, පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තො පන හොතීති.

අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඞ්ඛාරාදිමූලකනයමාතිකාවණ්ණනා

247. **‘‘අපුබ්බස්ස අඤ්ඤස්ස අවිජ්ජාපච්චයස්ස වත්තබ්බස්ස අභාවතො භවමූලකනයො න වුත්තො’’**ති වුත්තං, එවං සති ‘‘ඡට්ඨායතනපච්චයා අවිජ්ජා’’තිආදිකා ඡට්ඨායතනාදිමූලකා ච න වත්තබ්බා සියුං. ‘‘නාමපච්චයා අවිජ්ජා’’ති එත්ථ හි අවිජ්ජාපච්චයා සබ්බෙ චත්තාරො ඛන්ධා නාමන්ති වුත්තාති. තත්ථායං අධිප්පායො සියා – නාමවිසෙසානං ඡට්ඨායතනාදීනං අවිජ්ජාය පච්චයභාවො වත්තබ්බොති ඡට්ඨායතනාදිමූලකා වුත්තා. යදෙව පන නාමං අවිජ්ජාය පච්චයො, තදෙව භවපච්චයා අවිජ්ජාති එත්ථාපි වුච්චෙය්‍ය, න වත්තබ්බවිසෙසො කොචි, තස්මා අපුබ්බාභාවතො න වුත්තොති. භවග්ගහණෙන ච ඉධ අවිජ්ජාය පච්චයභූතා සභාවධම්මා ගණ්හෙය්‍යුං, න ජාතිආදීනීති අපුබ්බාභාවතො න වුත්තොති දට්ඨබ්බො. **‘‘අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජාතිපි වුත්තං සියා’’**ති වුත්තං, යථා පන ‘‘නාමපච්චයා ඵස්සො’’ති වුත්තෙ ‘‘ඵස්සපච්චයා ඵස්සො’’ති වුත්තං න හොති පච්චයුප්පන්නං ඨපෙත්වා පච්චයස්ස ගහණතො, එවමිධාපි න සියා, තස්මා භවනවසෙන සභාවධම්මාසභාවධම්මෙසු සාමඤ්ඤෙන පවත්තො භව-සද්දොති න සො අවිජ්ජාය පච්චයොති සක්කා වත්තුං. තෙන භවමූලකනයො න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

‘‘උපාදානපච්චයා භවො’’ති එත්ථ විය භවෙකදෙසෙ විසුං පුබ්බෙ අග්ගහිතෙ භව-සද්දො පච්චයසොධනත්ථං ආදිතො වුච්චමානො නිරවසෙසබොධකො හොති, න නාම-සද්දො. එවංසභාවා හි එතා නිරුත්තියොති ඉමිනාව අධිප්පායෙන **‘‘අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජාතිපි වුත්තං සියා’’**ති ආහාති දට්ඨබ්බං, ඉමිනාව අධිප්පායෙන ‘‘භවස්ස නිප්පදෙසත්තා භවපච්චයාපි උපාදානන්ති න වුත්ත’’න්ති අයමත්ථො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවාරෙ වුත්තොති දට්ඨබ්බො. තත්ථ **පච්ඡින්නත්තාති** එතෙන ජාතිජරාමරණානං අවිජ්ජාය පච්චයභාවො අනුඤ්ඤාතො විය හොති. ජායමානානං පන ජාති, න ජාතියා ජායමානා, ජීයමානමීයමානඤ්ච ජරාමරණං, න ජරාමරණස්ස ජීයමානමීයමානාති ජාතිආදීනි එකචිත්තක්ඛණෙ න අවිජ්ජාය පච්චයො හොන්ති, තස්මා අසම්භවතො එව තම්මූලකා නයා න ගහිතා, පච්ඡෙදොපි පන අත්ථීති **‘‘තත්ථ පච්ඡින්නත්තා’’**ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව **‘‘අපිචා’’**තිආදිමාහ.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

248-249. **උපාදානස්ස උපාදානපච්චයත්තං ආපජ්ජෙය්‍යා**ති නනු නායං දොසො. කාමුපාදානඤ්හි දිට්ඨුපාදානස්ස, තඤ්ච ඉතරස්ස පච්චයො හොතීති? සච්චං, කාමුපාදානස්ස පන තණ්හාගහණෙන ගහිතත්තා නාමෙ විය විසෙසපච්චයත්තාභාවා ච උපාදානග්ගහණෙන තණ්හාපච්චයා භවස්ස ච පච්චයභූතා දිට්ඨි එව ගහිතාති අයං දොසො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. යස්මා ච උපාදානට්ඨානෙ පච්චයුප්පන්නං පච්චයො ච එකමෙව, තස්මා ‘‘නාමපච්චයා ඵස්සො, නාමරූපපච්චයා සළායතන’’න්ති එතෙසං නිද්දෙසෙසු විය ‘‘උපාදානපච්චයා භවො’’ති එතස්ස නිද්දෙසෙ පච්චයො විසුං න විභත්තො. සතිපි වා භවස්ස පච්චයභාවෙන කාමුපාදානස්සපි ගහණෙ ‘‘ඨපෙත්වා උපාදාන’’න්ති අවුච්චමානෙ කාමුපාදානං කාමුපාදානස්ස, දිට්ඨි ච දිට්ඨියා පච්චයොති ආපජ්ජෙය්‍යාති පච්චයපච්චයුප්පන්නතානිවාරණත්ථං **‘‘ඨපෙත්වා උපාදාන’’**න්ති වුත්තන්ති දස්සෙති.

252. චක්ඛායතනාදිඋපත්ථම්භකස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ජනකං විඤ්ඤාණං චක්ඛායතනුපචයාදීනං පච්චයොති වුත්තං තදජනකම්පීති අධිප්පායෙන **‘‘යස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සා’’**තිආදිමාහ. **තාසම්පි හීති** උතුආහාරජසන්තතීනම්පි හි උපත්ථම්භකසමුට්ඨාපනපච්ඡාජාතපච්චයවසෙන විඤ්ඤාණං පච්චයො හොති එවාති අත්ථො.

254. **යථානුරූප**න්ති මහාභූතසඞ්ඛාතං පඤ්චන්නං සහජාතාදිපච්චයො, වත්ථුසඞ්ඛාතං ඡට්ඨස්ස පුරෙජාතාදිපච්චයො, නාමං පඤ්චන්නං පච්ඡාජාතාදිපච්චයො, ඡට්ඨස්ස සහජාතාදිපච්චයොති එසා යථානුරූපතා.

264. **යස්සා**ති යස්ස පච්චයුප්පන්නස්ස නාමස්ස විඤ්ඤාණස්ස සම්පයුත්තපච්චයභාවො හොතීති යොජෙතබ්බං.

272. ‘‘ඵස්සපච්චයාපි නාම’’න්ති ඵස්සපච්චයභාවෙන වත්තබ්බස්සෙව නාමස්ස අත්තනො පච්චයුප්පන්නෙන පවත්ති දස්සිතාති **‘‘ඨපෙත්වා ඵස්ස’’**න්ති පුන වචනෙ කොචි අත්ථො අත්ථීති න වුත්තන්ති දස්සෙන්තො **‘‘තථාපී’’**තිආදිමාහ.

280. යස්මා අධිමොක්ඛොපි නත්ථි, තස්මා උපාදානට්ඨානං පරිහීනමෙවාති සම්බන්ධො. බලවකිලෙසෙන පන පදපූරණස්ස කාරණං තණ්හාය අභාවො දොමනස්සසහගතෙසු වුත්තො එවාති තස්ස තෙන සම්බන්ධො යොජෙතබ්බො. **සබ්බත්ථා**ති තතියචිත්තාදීසු ‘‘තණ්හාපච්චයා අධිමොක්ඛො’’තිආදිම්හි විස්සජ්ජනමෙව විසෙසං දස්සෙත්වා පාළි සංඛිත්තා. **හෙට්ඨා**ති චිත්තුප්පාදකණ්ඩාදීසු.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා

292. **පසාදො**ති සද්ධා.

306. ‘‘අලොභො නිදානං කම්මානං සමුදයායා’’තිආදිවචනතො (අ. නි. 3.34) සබ්‍යාපාරානි කුසලමූලානි සඞ්ඛාරානං නිදානානි හොන්ති, න කම්මවෙගක්ඛිත්තෙසු විපාකෙසු අලොභාදිසහගතකම්මපටිබිම්බභූතා විය පවත්තමානා අලොභාදයොති පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු විය නිදානරහිතතා **සොතපතිතතා**ති දට්ඨබ්බා. කිරියධම්මා කිරියමත්තත්තා කම්මනිදානරහිතාඉච්චෙව පරිහීනාවිජ්ජාට්ඨානා වෙදිතබ්බා.

තතියචතුත්ථවාරා අසම්භවතො එවාති කස්මා වුත්තං, කිං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි චක්ඛායතනුපචයාදීනං පච්ඡාජාතපච්චයා න හොන්තීති? හොන්ති, තදුපත්ථම්භකස්ස පන චිත්තසමුට්ඨානස්ස අසමුට්ඨාපනං සන්ධාය **‘‘අසම්භවතො’’**ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. සහජාතපච්ඡාජාතවිඤ්ඤාණස්ස පන වසෙන තදාපි විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, පච්ඡාජාතසහජාතනාමස්ස සහජාතපුරෙජාතභූතචක්ඛාදිරූපස්ස ච වසෙන නාමරූපපච්චයා සළායතනඤ්ච ලබ්භතීති තතියචතුත්ථවාරා න න සම්භවන්තීති.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

334. **සම්මොහවසෙනා**ති කුසලඵලෙ අනිච්චාදිතාය සභයෙ සාදුරසවිසරුක්ඛබීජසදිසෙ තංනිබ්බත්තකකුසලෙ ච අනාදීනවදස්සිතාවසෙන. සමතික්කමත්ථං භාවනා **සමතික්කමභාවනා,** තදඞ්ගවික්ඛම්භනවසෙන සමතික්කමභූතා වා භාවනා **සමතික්කමභාවනා.**

තථා ඉධ න ලබ්භන්තීති අවිජ්ජාය එව සඞ්ඛාරානං අවිගතාදිපච්චයත්තාභාවං සන්ධාය වුත්තං, විඤ්ඤාණාදීනං පන සඞ්ඛාරාදයො අවිගතාදිපච්චයා හොන්තීති අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං සඞ්ඛාරහෙතුකන්තිආදිනා යොජනා න න සක්කා කාතුන්ති අවිගතචතුක්කාදීනිපි න ඉධ ලබ්භන්ති. විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං විඤ්ඤාණසම්පයුත්තං නාමන්තිආදිනා හි යථාලාභයොජනාය නයො දස්සිතොති.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා

343. **''නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථී''**ති වුත්තං, කිං කුසලමූලං අකුසලමූලඤ්ච කම්මපච්චයො හොතීති? න හොති, කම්මපච්චයභූතාය පන චෙතනාය සංසට්ඨං කම්මං විය පච්චයො හොති. තෙන එකීභාවමිව ගතත්තාති එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. යථා කුසලාකුසලමූලෙහි විනා කම්මං විපාකං න ජනෙතීති තානි විපාකස්ස පරියායෙන උපනිස්සයොති වුත්තානි, එවං කම්මෙන එකීභූතානි සංසට්ඨානි හුත්වා කම්මජානං පච්චයා හොන්තීති පරියායෙන තෙසං කම්මපච්චයතා වුත්තා. **එසාති** එස කුසලමූලපච්චයො අකුසලමූලපච්චයො වාති යොජෙතබ්බං.

කුසලාකුසලවිපාකානං විය කිරියානං උප්පාදකානි අවිජ්ජාකුසලාකුසලමූලානි ච න හොන්තීති ආහ **''උපනිස්සයතං න ලභන්තී''**ති. මනසිකාරොපි ජවනවීථිපටිපාදකමත්තත්තා කුසලාකුසලානි විය අවිජ්ජං උපනිස්සයං න කරොති, අවිජ්ජූපනිස්සයානං පන පවත්තිඅත්ථං භවඞ්ගාවට්ටනමත්තං හොති, පහීනාවිජ්ජානඤ්ච කිරියානං අවිජ්ජා නෙවුප්පාදිකා, ආරම්මණමත්තමෙව පන හොති. එවඤ්ච කත්වා ''කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.423), ''විපාකධම්මධම්මො නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.3.103) ච එවමාදීසු කිරියානං අකුසලා උපනිස්සයපච්චයභාවෙන න උද්ධටාති. අපිච ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති එතස්ස වසෙන අවිජ්ජාමූලකො කුසලනයො වුත්තො, ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති එතස්ස වසෙන කුසලාකුසලමූලකො විපාකනයො, කිරියානං පන නෙව සඞ්ඛාරග්ගහණෙන, න ච විඤ්ඤාණග්ගහණෙන ගහණං ගච්ඡතීති තංමූලකො කිරියානයො න ලබ්භතීති න වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

අනෙකභෙදතොති අවිජ්ජාදීනං මූලපදානං එකචිත්තක්ඛණිකානං කිරියන්තෙ පඨමනයෙ සහජාතාදිඅනෙකපච්චයභාවෙන ගහිතත්තා තෙසං පච්චයානං වසෙන නවාදිමූලපදානං නයානං වසෙන, අනෙකප්පකාරතො චතුන්නං චතුක්කානං වසෙනාති වා අධිප්පායො. **කුසලාකුසලානං පන විපාකෙ චාති** එත්ථ කුසලාකුසලෙසු කුසලාකුසලානං විපාකෙ චාති වත්තබ්බං. පුරිමපච්ඡිමෙසු හි නයෙසු යථා පච්චයාකාරො වුත්තො, තංදස්සනත්ථං ''අනෙකභෙදතො එකධාවා''ති වුත්තං, න ච පච්ඡිමනයෙ කුසලෙ අනෙකභෙදතො පච්චයාකාරො වුත්තො, අථ ඛො **''එකධාවා''**ති. **එකධාවාති** ච මූලපදෙකපච්චයතාවසෙන, එකස්සෙව වා නයස්ස වසෙන එකප්පකාරෙනාති අත්ථො, පඨමචතුක්කස්සෙව වසෙනාති වා අධිප්පායො. **ධම්මපච්චයභෙදෙති** අවිජ්ජාදීනං ධම්මානං පච්චයභාවභෙදෙ ජරාමරණාදීනං ධම්මානං ජාතිආදිපච්චයභෙදෙ, තංතංචිත්තුප්පාදසමයපරිච්ඡින්නානං වා ඵස්සාදීනං ධම්මානං එකක්ඛණිකාවිජ්ජාදිපච්චයභෙදෙ. පරියත්තිආදීනං කමො **පරියත්ති...පෙ.... පටිපත්තික්කමො**. පච්චයාකාරෙ හි පාළිපරියාපුණනතදත්ථසවනපාළිඅත්ථචින්තනානි ''ජරාමරණං අනිච්චං සඞ්ඛතං...පෙ.... නිරොධධම්ම''න්තිආදිනා භාවනාපටිපත්ති ච කමෙන කාතබ්බාති **කම**-ග්ගහණං කරොති. **තතොති** ඤාණප්පභෙදජනකතො කමතො. අඤ්ඤං කරණීයතරං නත්ථි. තදායත්තා හි දුක්ඛන්තකිරියාති.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සතිපට්ඨානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

355. **තයො සතිපට්ඨානා**ති සතිපට්ඨාන-සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං කරොති, න ඉධ පාළියං වුත්තස්ස සතිපට්ඨාන-සද්දස්ස අත්ථදස්සනං. **ආදීසු හි සතිගොචරො**ති ආදි-සද්දෙන ‘‘ඵස්සසමුදයා වෙදනානං සමුදයො, නාමරූපසමුදයා චිත්තස්ස සමුදයො, මනසිකාරසමුදයා ධම්මානං සමුදයො’’ති (සං. නි. 5.408) සතිපට්ඨානන්ති වුත්තානං සතිගොචරානං දීපකෙ සුත්තප්පදෙසෙ සඞ්ගණ්හාති. එවං පටිසම්භිදාපාළියම්පි අවසෙසපාළිප්පදෙසදස්සනත්ථො ආදි-සද්දො දට්ඨබ්බො. දානාදීනිපි කරොන්තස්ස රූපාදීනි කසිණාදීනි ච සතියා ඨානං හොතීති තංනිවාරණත්ථමාහ **‘‘පධානං ඨාන’’**න්ති. **ප**-සද්දො හි පධානත්ථදීපකොති අධිප්පායො.

අරියොති අරියං සෙට්ඨං සම්මාසම්බුද්ධමාහ. **එත්ථා**ති එතස්මිං සළායතනවිභඞ්ගසුත්තෙති අත්ථො. සුත්තෙකදෙසෙන හි සුත්තං දස්සෙති. තත්ථ හි –

> ‘‘තයො සතිපට්ඨානා යදරියො…පෙ…. අරහතීති ඉති ඛො පනෙතං වුත්තං, කිඤ්චෙතං පටිච්ච වුත්තං? ඉධ, භික්ඛවෙ, සත්ථා සාවකානං ධම්මං දෙසෙති අනුකම්පකො හිතෙසී අනුකම්පං උපාදාය ‘ඉදං වො හිතාය ඉදං වො සුඛායා’ති. තස්ස සාවකා න සුස්සූසන්ති, න සොතං ඔදහන්ති, න අඤ්ඤා චිත්තං උපට්ඨාපෙන්ති, වොක්කම්ම ච සත්ථුසාසනා වත්තන්ති. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, තථාගතො න චෙව අනත්තමනො හොති, න ච අනත්තමනතං පටිසංවෙදෙති, අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ, පඨමං සතිපට්ඨානං. යදරියො…පෙ…. අරහති.
>
> ‘‘පුන චපරං භික්ඛවෙ සත්ථා…පෙ…. ඉදං වො සුඛායාති. තස්ස එකච්චෙ සාවකා න සුස්සූසන්ති…පෙ.… වත්තන්ති. එකච්චෙ සාවකා සුස්සූසන්ති …පෙ…. න ච වොක්කම්ම සත්ථුසාසනා වත්තන්ති. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, තථාගතො න චෙව අත්තමනො හොති, න ච අත්තමනතං පටිසංවෙදෙති. න චෙව අනත්තමනො හොති, න ච අනත්තමනතං පටිසංවෙදෙති. අත්තමනතඤ්ච අනත්තමනතඤ්ච තදුභයං අභිනිවජ්ජෙත්වා උපෙක්ඛකො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ, දුතියං…පෙ.….
>
> ‘‘පුන චපරං…පෙ…. සුඛායාති. තස්ස සාවකා සුස්සූසන්ති…පෙ…. වත්තන්ති. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, තථාගතො අත්තමනො චෙව හොති, අත්තමනතඤ්ච පටිසංවෙදෙති, අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ, තතිය’’න්ති (ම. නි. 3.311) –

එවං පටිසානුනයෙහි අනවස්සුතතා, නිච්චං උපට්ඨිතසතිතා, තදුභයවීතිවත්තතා සතිපට්ඨානන්ති වුත්තා. බුද්ධානමෙව කිර නිච්චං උපට්ඨිතසතිතා හොති, න පච්චෙකබුද්ධාදීනන්ති.

ප-සද්දො ආරම්භං ජොතෙති, ආරම්භො ච පවත්තීති කත්වා ආහ **‘‘පවත්තයිතබ්බතොති අත්ථො’’**ති. සතියා කරණභූතාය පට්ඨානං පට්ඨාපෙතබ්බං **සතිපට්ඨානං**. අන-සද්දඤ්හි බහුලං-වචනෙන කම්මත්ථං ඉච්ඡන්ති සද්දවිදූ, තථෙව කත්තුඅත්ථම්පි ඉච්ඡන්තීති පුන තතියනයෙ **‘‘පතිට්ඨාතීති පට්ඨාන’’**න්ති වුත්තං. තත්ථ **ප**-සද්දො භුසත්ථං පක්ඛන්දනං දීපෙතීති **‘‘ඔක්කන්තිත්වා පක්ඛන්දිත්වා වත්තතීති අත්ථො’’**ති ආහ. පුන භාවත්ථෙ සති-සද්දං පට්ඨාන-සද්දඤ්ච වණ්ණෙන්තො **‘‘අථ වා’’**තිආදිමාහ. තෙන පුරිමත්ථෙ සති-සද්දො පට්ඨාන-සද්දො ච කත්තුඅත්ථොති විඤ්ඤායති.

විසෙසෙන කායො ච වෙදනා ච අස්සාදස්ස කාරණන්ති තප්පහානත්ථං තෙසං තණ්හාවත්ථූනං ඔළාරිකසුඛුමානං අසුභදුක්ඛතාදස්සනානි මන්දතික්ඛපඤ්ඤෙහි තණ්හාචරිතෙහි සුකරානීති තානි තෙසං විසුද්ධිමග්ගොති වුත්තානි, එවං දිට්ඨියා විසෙසකාරණෙසු චිත්තධම්මෙසු අනිච්චානත්තතාදස්සනානි නාතිපභෙදාතිපභෙදගතෙසු තෙසු තප්පහානත්ථං මන්දතික්ඛානං දිට්ඨිචරිතානං සුකරානීති තෙසං තානි විසුද්ධිමග්ගොති. තික්ඛො සමථයානිකො ඔළාරිකාරම්මණං පරිග්ගණ්හන්තො තත්ථ අට්ඨත්වා ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය වෙදනං පරිග්ගණ්හාතීති ආහ **‘‘ඔළාරිකාරම්මණෙ අසණ්ඨහනතො’’**ති. විපස්සනායානිකස්ස සුඛුමෙ චිත්තෙ ධම්මෙසු ච චිත්තං පක්ඛන්දතීති තදනුපස්සනානං තංවිසුද්ධිමග්ගතා වුත්තා.

තෙසං තත්ථාති එත්ථ **තත්ථ**-සද්දස්ස පහානත්ථන්ති එතෙන යොජනා. පඤ්ච කාමගුණා සවිසෙසා කායෙ ලබ්භන්තීති විසෙසෙන කායො කාමොඝස්ස වත්ථු, භවෙ සුඛග්ගහණවසෙන භවස්සාදො හොතීති භවොඝස්ස වෙදනා, සන්තතිඝනග්ගහණවසෙන චිත්තෙ අත්තාභිනිවෙසො හොතීති දිට්ඨොඝස්ස චිත්තං, ධම්මවිනිබ්භොගස්ස ධම්මානං ධම්මමත්තතාය ච දුප්පටිවිජ්ඣත්තා සම්මොහො හොතීති අවිජ්ජොඝස්ස ධම්මා, තස්මා තෙසු තෙසං පහානත්ථං

චත්තාරොව වුත්තා, දුක්ඛාය වෙදනාය පටිඝානුසයො අනුසෙතීති දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඞ්ඛාරදුක්ඛභූතා වෙදනා විසෙසෙන බ්‍යාපාදකායගන්ථස්ස වත්ථු, චිත්තෙ නිච්චග්ගහණවසෙන සස්සතස්ස අත්තනො සීලෙන සුද්ධීතිආදිපරාමසනං හොතීති සීලබ්බතපරාමාසස්ස චිත්තං, නාමරූපපරිච්ඡෙදෙන භූතං භූතතො අපස්සන්තස්ස භවවිභවදිට්ඨිසඞ්ඛාතො ඉදංසච්චාභිනිවෙසො හොතීති තස්ස ධම්මා…පෙ…. සුඛවෙදනාස්සාදවසෙන පරලොකනිරපෙක්ඛො ''නත්ථි දින්න''න්තිආදිපරාමාසං උප්පාදෙතීති දිට්ඨුපාදානස්ස වෙදනා. සන්තතිඝනග්ගහණවසෙන සරාගාදිචිත්තෙ සම්මොහො හොතීති මොහාගතියා චිත්තං, ධම්මසභාවානවබොධෙන භයං හොතීති භයාගතියා ධම්මා…පෙ…. අවුත්තානං වුත්තනයෙන වත්ථුභාවො යොජෙතබ්බො.

''ආහාරසමුදයා කායසමුදයො, ඵස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො (සං. නි. 5.408), සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1) වචනතො කායාදීනං සමුදයභූතා කබළීකාරාහාරඵස්සමනොසඤ්චෙතනාවිඤ්ඤාණාහාරා කායාදිපරිජානනෙන පරිඤ්ඤාතා හොන්තීති ආහ **''චතුබ්බිධාහාරපරිඤ්ඤත්ථ''**න්ති. **පකරණනයොති** තම්බපණ්ණිභාසාය වණ්ණනානයො. නෙත්තිපෙටකප්පකරණෙ ධම්මකථිකානං යොජනානයොතිපි වදන්ති.

සරණවසෙනාති කායාදීනං කුසලාදිධම්මානඤ්ච ධාරණතාවසෙන. සරන්ති ගච්ඡන්ති එතායාති සතීති ඉමස්මිං අත්ථෙ එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො **එකත්තසමොසරණං**. එතදෙව හි දස්සෙතුං **''යථා හී''**තිආදිමාහ. එකනිබ්බානප්පවෙසහෙතුභූතො වා සමානතාය එකො සතිපට්ඨානසභාවො එකත්තං, තත්ථ සමොසරණං තංසභාගතා **එකත්තසමොසරණං**. එකනිබ්බානප්පවෙසහෙතුභාවං පන දස්සෙතුං **''යථා හී''**තිආදිමාහ. එතස්මිං අත්ථෙ සරණෙකත්තසමොසරණානි සහ සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස කාරණත්තෙන වුත්තානීති දට්ඨබ්බානි, පුරිමස්මිං විසුං. **සරණවසෙනාති** වා ගමනවසෙනාති අත්ථෙ සති තදෙව ගමනං සමොසරණන්ති සමොසරණෙ වා සති-සද්දත්ථවසෙන අවුච්චමානෙ ධාරණතාව සතීති සති-සද්දත්ථන්තරාභාවා පුරිමං සතිභාවස්ස කාරණං, පච්ඡිමං එකභාවස්සාති නිබ්බානසමොසරණෙපි සහිතානෙව තානි සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස කාරණානි.

චුද්දසවිධෙනාති ඉදං **මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ** (දී. නි. 2.372 ආදයො; ම. නි. 1.105 ආදයො) වුත්තානං ආනාපානපබ්බාදීනං වසෙන. තථා **පඤ්චවිධෙන ධම්මානුපස්සනන්ති** එත්ථාපි දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච උට්ඨානකභණ්ඩසදිසතා තංතංසතිපට්ඨානභාවනානුභාවස්ස දට්ඨබ්බා. **භික්ඛුගොචරා හි එතෙ**. වුත්තඤ්හි ''ගොචරෙ, භික්ඛවෙ, චරථ සකෙ පෙත්තිකෙ විසයෙ''තිආදි (සං. නි. 5.372; දී. නි. 3.80).

කායානුපස්සනාදිපටිපත්තියා භික්ඛු හොතීති භික්ඛුං ''කායානුපස්සී විහරතී''තිආදිනා දස්සෙති භික්ඛුම්හි තංනියමතො. තෙනාහ **''පටිපත්තියා වා භික්ඛුභාවදස්සනතො''**ති.

සමං චරෙය්‍යාති කායාදිවිසමචරියං පහාය කායාදීහි සමං චරෙය්‍ය. රාගාදිවූපසමෙන **සන්තො,** ඉන්ද්‍රියදමනෙන **දන්තො,** චතුමග්ගනියමෙන **නියතො,** සෙට්ඨචාරිතාය **බ්‍රහ්මචාරී**. කායදණ්ඩාදිඔරොපනෙන **නිධාය දණ්ඩං**. සො එවරූපො බාහිතපාපසමිතපාපභින්නකිලෙසතාහි **බ්‍රාහ්මණාදිසමඤ්ඤො** වෙදිතබ්බො.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා

අසම්මිස්සතොති වෙදනාදයොපි එත්ථ සිතා, එත්ථ පටිබද්ධාති කායෙ වෙදනාදිඅනුපස්සනාපසඞ්ගෙපි ආපන්නෙ තදමිස්සතොති අත්ථො. අවයවීගාහසමඤ්ඤාතිධාවනසාරාදානාභිනිවෙසනිසෙධනත්ථං කායං අඞ්ගපච්චඞ්ගෙහි, තානි ච කෙසාදීහි, කෙසාදිකෙ ච භූතුපාදායරූපෙහි විනිබ්භුජ්ජන්තො **''තථා න කායෙ''**තිආදිමාහ. පාසාදාදිනගරාවයවසමූහෙ අවයවීවාදිනොපි අවයවීගාහං න කරොන්ති. නගරං නාම කොචි අත්ථො අත්ථීති පන කෙසඤ්චි සමඤ්ඤාතිධාවනං සියාති ඉත්ථිපුරිසාදිසමඤ්ඤාතිධාවනෙ නගරනිදස්සනං වුත්තං.

යං පස්සති ඉත්ථිං වා පුරිසං වා, නනු චක්ඛුනා ඉත්ථිපුරිසදස්සනං නත්ථීති? සච්චං නත්ථි, ''ඉත්ථිං පස්සාමි, පුරිසං පස්සාමී''ති පන පවත්තසඤ්ඤාය වසෙන **''යං පස්සතී''**ති වුත්තං. මිච්ඡාදස්සනෙ වා දිට්ඨියා යං පස්සති, න තං දිට්ඨං, තං රූපායතනං න හොති, රූපායතනං වා තං න හොතීති අත්ථො. අථ වා තං කෙසාදිභූතුපාදායසමූහසඞ්ඛාතං දිට්ඨං න හොති, දිට්ඨං වා යථාවුත්තං න හොතීති අත්ථො. **යං දිට්ඨං තං න පස්සතීති** යං රූපායතනං, කෙසාදිභූතුපාදායසමූහසඞ්ඛාතං වා දිට්ඨං, තං පඤ්ඤාචක්ඛුනා භූතතො න පස්සතීති අත්ථො.

න අඤ්ඤධම්මානුපස්සීති න අඤ්ඤසභාවානුපස්සී, අසුභාදිතො අඤ්ඤාකාරානුපස්සී න හොතීති වුත්තං හොති. **පථවීකායන්ති** කෙසාදිපථවිං ධම්මසමූහත්තා කායොති වදති, ලක්ඛණපථවිමෙව වා අනෙකප්පභෙදසකලසරීරගතං පුබ්බාපරියභාවෙන පවත්තමානං සමූහවසෙන ගහෙත්වා කායොති වදති, එවං අඤ්ඤත්ථාපි.

අජ්ඣත්තබහිද්ධාති අජ්ඣත්තබහිද්ධාධම්මානං **ඝටිතාරම්මණං** එකතො ආරම්මණභාවො නත්ථීති අත්ථො, අජ්ඣත්තබහිද්ධා ධම්මා වා ඝටිතාරම්මණං ඉදං නත්ථීති අත්ථො. **තීසු භවෙසු කිලෙසානන්ති** භවත්තයවිසයානං කිලෙසානන්ති අත්ථො.

සබ්බත්ථිකන්ති සබ්බත්ථ භවං. සබ්බස්මිං ලීනෙ උද්ධටෙ ච චිත්තෙ ඉච්ඡිතබ්බත්තා, සබ්බෙ වා ලීනෙ උද්ධටෙ ච භාවෙතබ්බා බොජ්ඣඞ්ගා අත්ථිකා එතායාති **සබ්බත්ථිකා. අන්තොසඞ්ඛෙපොති** අන්තොඔලීයනා කොසජ්ජන්ති අත්ථො.

අවිසෙසෙන ද්වීහිපි නීවරණප්පහානං වුත්තන්ති කත්වා පුන එකෙකෙන වුත්තප්පහානවිසෙසං දස්සෙතුං **"විසෙසෙනා"**ති ආහ, "විනෙය්‍ය නීවරණානී"ති අවත්වා අභිජ්ඣාදොමනස්සවිනයස්ස වා පයොජනං දස්සෙන්තො **"විසෙසෙනා"**තිආදිමාහ. කායානුපස්සනාභාවනාය උජුවිපච්චනීකානං අනුරොධවිරොධාදීනං පහානදස්සනඤ්හි එතස්ස පයොජනන්ති. **කායභාවනායාති** කායානුපස්සනාභාවනා අධිප්පෙතා. **තෙනාති** අනුරොධාදිප්පහානවචනෙන.

සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානං බුද්ධානුස්සති මෙත්තා මරණස්සති අසුභභාවනා ච. සතිසම්පජඤ්ඤෙන එතෙන යොගිනා පරිහරියමානං තං සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානං වුත්තං සතිසම්පජඤ්ඤබලෙන අවිච්ඡින්නස්ස තස්ස පරිහරිතබ්බත්තා, සතියා වා සමථො වුත්තො සමාධික්ඛන්ධසඞ්ගහිතත්තා.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා

කෙවලං පනිධාතිආදිනා ඉධ එත්තකං වෙදිතබ්බන්ති වෙදිතබ්බං පරිච්ඡෙදං දස්සෙති. **අද්දමදක්ඛීති** ද්වෙපි එකත්ථා. **සම්මද්දසොති** සම්මා පස්සකො.

සුඛදුක්ඛතොපි චාති සුඛාදීනං ඨිතිවිපරිණාමඤාණසුඛතාය, විපරිණාමට්ඨිතිඅඤ්ඤාණදුක්ඛතාය ච වුත්තත්තා තිස්සොපි ච සුඛතො තිස්සොපි ච දුක්ඛතො අනුපස්සිතබ්බාති අත්ථො.

රූපාදිආරම්මණඡන්දාදිඅධිපතිඤාණාදිසහජාතකාමාවචරාදිභූමිනානත්තභෙදානං කුසලාකුසලතබ්බිපාකකිරියානානත්තභෙදස්ස ච **ආදි**-සද්දෙන සසඞ්ඛාරිකාසඞ්ඛාරිකසවත්ථුකාවත්ථුකාදිනානත්තභෙදානඤ්ච වසෙනාති යොජෙතබ්බං. **සුඤ්ඤතාධම්මස්සාති** "ධම්මා හොන්ති, ඛන්ධා හොන්තී"තිආදිනා (ධ. ස. 121) සුඤ්ඤතාවාරෙ ආගතසුඤ්ඤතාසභාවස්ස වසෙන. **කාමඤ්චෙත්ථාති**ආදිනා පුබ්බෙ පහීනත්තා පුන පහානං න වත්තබ්බන්ති චොදනං දස්සෙති, මග්ගචිත්තක්ඛණෙ වා එකත්ථ පහීනං සබ්බත්ථ පහීනං හොතීති විසුං විසුං න වත්තබ්බන්ති. තත්ථ පුරිමචොදනාය නානාපුග්ගලපරිහාරො, පච්ඡිමාය නානාචිත්තක්ඛණිකපරිහාරො. ලොකියභාවනාය හි කායෙ පහීනං න වෙදනාදීසු වික්ඛම්භිතං හොති. යදිපි න පවත්තෙය්‍ය, න පටිපක්ඛභාවනාය තත්ථ සා අභිජ්ඣාදොමනස්සස්ස අප්පවත්ති හොතීති පුන තප්පහානං වත්තබ්බමෙවාති. උභයත්ථ වා උභයං සම්භවතො යොජෙතබ්බං. **එකත්ථ පහීනං සෙසෙසුපි පහීනං හොතීති** මග්ගසතිපට්ඨානභාවනං, ලොකියභාවනාය වා සබ්බත්ථ අප්පවත්තිමත්තං සන්ධාය වුත්තං. "පඤ්චපි ඛන්ධා ලොකො"ති හි චතූසුපි වුත්තන්ති.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

356. සබ්බප්පකාරවචනෙන උද්දෙසෙ දස්සිතා අජ්ඣත්තාදිඅනුපස්සනා පකාරා ච ගහිතා. තත්ථ අන්තොගධා චුද්දස පකාරා, කායගතාසතිසුත්තෙ වුත්තා කෙසාදිවණ්ණකසිණාරම්මණචතුක්කජ්ඣානප්පකාරා, ලොකියාදිප්පකාරා චාති තෙපි ගහිතා එව. නිද්දෙසෙ හි එකප්පකාරනිද්දෙසෙන නිදස්සනමත්තං කතන්ති, සබ්බප්පකාරග්ගහණඤ්ච බාහිරෙසුපි එකදෙසසම්භවතො කතන්ති දට්ඨබ්බං.

තිරියං තචපරිච්ඡින්නන්ති එත්ථ නනු කෙසලොමනඛානං අතචපරිච්ඡින්නතා තචස්ස ච අත්ථීති? යදිපි අත්ථි, තචපරිච්ඡින්නබහුලතාය පන තචපරිච්ඡින්නතා න න හොති කායස්සාති එවං වුත්තං. තචො පරියන්තො අස්සාති තචපරියන්තොති වුත්තොති එතෙන පන වචනෙන කායෙකදෙසභූතො තචො ගහිතො එව. තප්පටිබද්ධා ච කෙසාදයො තදනුපවිට්ඨමූලා තචපරියන්තාව හොන්තීති ද්වත්තිංසාකාරසමූහො සබ්බොපි කායො තචපරියන්තොති වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

"පූරං නානප්පකාරස්සා"ති වුත්තං, කෙ පන තෙ පකාරා? යෙහි නානප්පකාරං අසුචි වුත්තන්ති කෙසා ලොමාතිආදි වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දීපෙන්තො ආහ **"එතෙ කෙසාදයො ආකාරා"**ති. ආකාරා පකාරාති හි එකො අත්ථො.

නිසින්නස්ස යාව අපරිප්ඵන්දනිසජ්ජාමූලකං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, යාවතා උට්ඨාති වා, තාව එකො **නිසජ්ජවාරො.** යෙන විධිනා උග්ගහෙ කුසලො හොති, සො සත්තවිධො විධි **“උග්ගහකොසල්ල”**න්ති වුච්චති, තංනිබ්බත්තං වා ඤාණං.

පථවීධාතුබහුලභාවතො මත්ථලුඞ්ගස්ස කරීසාවසානෙ තන්තිආරොපනමාහ. එත්ථ පන **මංසං…පෙ…. වක්කං… පෙ…. කෙසාති** එවං වක්කපඤ්චකාදීසු අනුලොමසජ්ඣායං වත්වා පටිලොමසජ්ඣායො පුරිමෙහි සම්බන්ධො වුත්තො. ස්වායං යෙ පරතො විසුං තිපඤ්චාහං, පුරිමෙහි එකතො තිපඤ්චාහන්ති ඡපඤ්චාහං සජ්ඣායා වක්ඛමානා, තෙසු ආදිඅන්තදස්සනවසෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො. අනුලොමපටිලොමසජ්ඣායෙපි හි පටිලොමසජ්ඣායො අන්තිමොති. සජ්ඣායප්පකාරන්තරං වා එතම්පීති වෙදිතබ්බං. **හත්ථසඞ්ඛලිකා** අඞ්ගුලිපන්ති. **ලක්ඛණපටිවෙධස්සාති** අසුභලක්ඛණපටිවෙධස්ස, ධාතුලක්ඛණපටිවෙධස්ස වා.

අත්තනො භාගො සභාගො, සභාගෙන පරිච්ඡෙදො **සභාගපරිච්ඡෙදො,** හෙට්ඨුපරිතිරියන්තෙහි සකකොට්ඨාසිකකෙසන්තරාදීහි ච පරිච්ඡෙදොති අත්ථො.

ධාතුවිභඞ්ගො (ම. නි. 3.342 ආදයො) පුක්කුසාතිසුත්තං. **සාධාරණවසෙනාති** එත්තකෙනෙව සිද්ධෙ **සබ්බ-**ග්ගහණං වණ්ණකසිණවසෙන චතුක්කජ්ඣානිකසමථසාධාරණත්තස්ස ච දස්සනත්ථං.

ඔක්කමනවිස්සජ්ජනන්ති පටිපජ්ජිතබ්බවජ්ජෙතබ්බෙ මග්ගෙති අත්ථො. **බහිද්ධා පුථුත්තාරම්මණෙති** එත්ථ කායානුපස්සනං හිත්වා සුභාදිවසෙන ගය්හමානා කෙසාදයොපි බහිද්ධා පුථුත්තාරම්මණානෙවාති වෙදිතබ්බා. **උක්කුට්ඨුක්කට්ඨියීට්ඨානෙයෙව උට්ඨහිත්වාති** පුබ්බෙ විය එකත්ථ කතාය උක්කුට්ඨියා කමෙන සබ්බතාලෙසු පතිත්වා උට්ඨහිත්වා පරියන්තතාලං ආදිතාලඤ්ච අගන්ත්වා තතො තතො තත්ථ තත්ථෙව කතාය උක්කුට්ඨියා උට්ඨහිත්වාති අත්ථො.

අධිචිත්තන්ති සමථවිපස්සනාචිත්තං. **අනුයුත්තෙනාති** යුත්තපයුත්තෙන, භාවෙන්තෙනාති අත්ථො. **සමාධිනිමිත්තං** උපලක්ඛණාකාරො සමාධියෙව. **මනසි කාතබ්බන්ති** චිත්තෙ කාතබ්බං, උප්පාදෙතබ්බන්ති අත්ථො. සමාධිකාරණං වා ආරම්මණං සමාධිනිමිත්තං ආවජ්ජිතබ්බන්ති අත්ථො. ඨානං අත්ථීති වචනසෙසො, තං චිත්තං කොසජ්ජාය සංවත්තෙය්‍ය, එතස්ස සංවත්තනස්ස කාරණං අත්ථීති අත්ථො. තං වා මනසිකරණං චිත්තං කොසජ්ජාය සංවත්තෙය්‍යාති එතස්ස ඨානං කාරණන්ති අත්ථො. **න ච පභඞ්ගූති** කම්මනියභාවූපගමනෙන ච පභිජ්ජනසභාවන්ති අත්ථො.

ආලිම්පෙතීති ආදීපෙති ජාලෙති. **තඤ්චාති** තං පිළන්ධනවිකතිසඞ්ඛාතං අත්ථං පයොජනං. **අස්සාති** සුවණ්ණකාරස්ස **අනුහොති** සම්භොති සාධෙති . **අස්ස** වා සුවණ්ණස්ස **තං** අත්ථං සුවණ්ණකාරො **අනුහොති** පාපුණාති.

අභිඤ්ඤාය ඉද්ධිවිධාදිඤාණෙන සච්ඡිකරණීයස්ස ඉද්ධිවිධපච්චනුභවනාදිකස්ස **අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයස්ස.** පච්චක්ඛං යස්ස අත්ථි, සො සක්ඛි, සක්ඛිනො භබ්බතා **සක්ඛිභබ්බතා,** සක්ඛිභවනතාති වුත්තං හොති. සක්ඛි ච සො භබ්බො චාති වා **සක්ඛිභබ්බො.** අයඤ්හි ඉද්ධිවිධාදීනං භබ්බො, තත්ථ ච සක්ඛීති සක්ඛිභබ්බො, තස්ස භාවො **සක්ඛිභබ්බතා,** තං පාපුණාති. **ආයතනෙති** පුබ්බහෙතාදිකෙ කාරණෙ සති.

සීතිභාවන්ති නිබ්බානං, කිලෙසදරථවූපසමං වා. **සම්පහංසෙතීති** සමපවත්තං චිත්තං තථාපවත්තියා පඤ්ඤාය තොසෙති උත්තෙජෙති. යදා වා නිරස්සාදං චිත්තං භාවනාය න පක්ඛන්දති, තදා ජාතිආදීනි සංවෙගවත්ථූනි පච්චවෙක්ඛිත්වා **සම්පහංසෙති** සමුත්තෙජෙති.

තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා, කථං? **ද්වෙ කෙසා එකතො නත්ථීති. ආසයොති** නිස්සයො, පච්චයොති අත්ථො.

නඛා තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නාති විසුං වවත්ථිතතං සන්ධාය වුත්තං. තමෙව හි අත්ථං දස්සෙතුං **“ද්වෙ නඛා එකතො නත්ථී”**ති ආහාති.

සුඛුමම්පීති යථාවුත්තඔළාරිකචම්මතො සුඛුමං අන්තොමුඛචම්මාදි. කොට්ඨාසෙසු වා තචෙන පරිච්ඡින්නත්තා යං දුරුපලක්ඛණීයං, තං ‘‘සුඛුම’’න්ති වුත්තං. තඤ්හි වුත්තනයෙන තචං විවරිත්වා පස්සන්තස්ස පාකටං හොතීති.

තාලගුළපටලං නාම පක්කතාලඵලලසිකං තාලපට්ටිකාය ලිම්පිත්වා සුක්ඛාපෙත්වා උද්ධරිත්වා ගහිතපටලං.

එවං තිමත්තානීති එවං-මත්ත-සද්දෙහි ගොප්ඵකට්ඨිකාදීනි අවුත්තානිපි දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං. **කීළාගොළකානි** සුත්තෙන බන්ධිත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤං සට්ටෙත්වා කීළනගොළකානි.

තත්ථ ජඞ්ඝට්ඨිකස්ස පතිට්ඨිතට්ඨානන්ති ජණ්ණුකට්ඨිම්හි පවිසිත්වා ඨිතට්ඨානන්ති අධිප්පායො. **තෙන අට්ඨිනා පතිට්ඨිතට්ඨානං** යං **කටිට්ඨිනො,** තං **අග්ගඡින්නමහාපුන්නාගඵලසදිසං. සීසකපට්ටවෙඨකං** වෙඨෙත්වා ඨපිතසීසමයං පට්ටකං. සුත්තකන්තනසලාකාවිද්ධා ගොළකා වට්ටනාති වුච්චන්ති, වට්ටනානං ආවලි **වට්ටනාවලි. අවලෙඛනසත්ථකං** උච්ඡුතචාවලෙඛනසත්ථකං.

වක්කභාගෙන පරිච්ඡින්නන්ති වක්කපරියන්තභාගෙන පරිච්ඡින්නං.

සක්ඛරසුධාවණ්ණන්ති මරුම්පෙහි කතසුධාවණ්ණං. ''සෙතසක්ඛරසුධාවණ්ණ''න්ති ච පාඨං වදන්ති, සෙතසක්ඛරාවණ්ණං සුධාවණ්ණඤ්චාති අත්ථො.

යත්ථ අන්නපානං නිපතිත්වා තිට්ඨතීති සම්බන්ධො.

විසමච්ඡින්නකලාපො විසමං උදකං පග්ඝරති, එවමෙව සරීරං කෙසකූපාදිවිවරෙහි උපරි හෙට්ඨා තිරියඤ්ච විසමං පග්ඝරතීති දස්සෙතුං **විසමච්ඡින්න**-ග්ගහණං කරොති.

අතිකටුකඅච්චුණ්හාදිකො **විසභාගාහාරො** උණ්හකාලෙ පවත්තමානානං ධාතූනං විසභාගත්තා.

එකත්තාරම්මණබලෙනෙව වාති වික්ඛම්භිතනීවරණෙන සුසමාහිතචිත්තෙන උපට්ඨිතස්ස නානාරම්මණවිප්ඵන්දනවිරහෙන එකසභාවස්ස ආරම්මණස්ස වසෙන. තඤ්හි එකත්තාරම්මණං උපට්ඨහමානමෙව අත්තනි අභිරතිං, සාතිසයං ඵරණපීතිං, ඉට්ඨාකාරානුභවනඤ්ච සොමනස්සං උප්පාදෙති. න හි අභිරතිසොමනස්සෙහි විනා අනතික්කන්තපීතිසුඛස්ස එකත්තුපට්ඨානං අත්ථීති.

අවිසෙසතො පන සාධාරණවසෙනාති පටිකූලධාතුවණ්ණවිසෙසං අකත්වා සමථවිපස්සනාසාධාරණවසෙනාති අත්ථො. **තිවිධෙනාති** අනුලොමාදිනා වක්ඛමානෙන. **ඡ මාසෙති** අද්ධමාසෙ ඌනෙපි මාසපරිච්ඡෙදෙන පරිච්ඡිජ්ජමානෙ සජ්ඣායෙ ඡ මාසා පරිච්ඡෙදකා හොන්තීති කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. පරිච්ඡිජ්ජමානස්ස මාසන්තරගමනනිවාරණඤ්හි ඡමාසග්ගහණං, න සකලඡමාසෙ පරිවත්තදස්සනත්ථං. **ආචරියාති** අට්ඨකථාචරියා.

ලක්ඛණන්ති ධාතුපටිකූලලක්ඛණං. ජනං න අරහන්තීති **අජඤ්ඤා,** ජනෙ පවෙසෙතුං අයුත්තා ජිගුච්ඡනීයාති වුත්තං හොති.

පටිපාටියා අට්ඨීනීති පටිපාටියා අට්ඨීනි කොටියා ඨිතානි. න එත්ථ කොචි අත්තා නාම අත්ථි, අට්ඨීනි එව අට්ඨිපුඤ්ජමත්තො එවායං සඞ්ඝාටොති දස්සෙති . **අනෙකසන්ධියමිතොති** අනෙකෙහි සන්ධීහි යමිතො සම්බද්ධො සො අට්ඨිපුඤ්ජොති දස්සෙති. **න කෙහිචීති** යමෙන්තං අත්තානං පටිසෙධෙති. **චොදිතො** ජරාය මරණාභිමුඛගමනෙන චොදිතො.

මහාභූතං උපාදාරූපෙන පරිච්ඡින්නං ''නීලං පීතං සුගන්ධං දුග්ගන්ධ''න්තිආදිනා. **උපාදාරූපං මහාභූතෙන** තන්නිස්සිතස්ස තස්ස තතො බහි අභාවා. ඡායාතපානං ආතපපච්චයඡායුප්පාදකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡෙදකතා. රූපක්ඛන්ධස්ස පරිග්ගහිතත්තා තදන්තොගධානං චක්ඛාදිආයතනද්වාරානං වසෙන තංතංද්වාරිකා අරූපිනො ඛන්ධා පාකටා හොන්ති, ආයතනානි ච ද්වාරානි ච ආයතනද්වාරානීති වා අත්ථො. තෙන රූපායතනාදීනඤ්ච වසෙනාති වුත්තං හොති.

සප්පච්චයාති සප්පච්චයභාවා, පච්චයායත්තං හුත්වා නිබ්බත්තන්ති වුත්තං හොති. සමානො වා සදිසො යුත්තො පච්චයො සප්පච්චයො, තස්මා **සප්පච්චයා.**

එත්තකොති යථාවුත්තෙන ආකාරෙන පගුණො කොට්ඨාසො. උග්ගහොව **උග්ගහසන්ධි.** වණ්ණාදිමුඛෙන හි උපට්ඨානං එත්ථ සන්ධීයති සම්බජ්ඣතීති ''සන්ධී''ති වුච්චති.

උපට්ඨාතීති වණ්ණාදිවසෙන උපට්ඨාතීති අත්ථො. **පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතෙති** නාතිදූරනාච්චාසන්නගමනාගමනසම්පන්නන්ති එකඞ්ගං, දිවා අබ්බොකිණ්ණං රත්තිං අප්පසද්දං අප්පනිග්ඝොසන්ති එකං, අප්පඩංසමකසවාතාතපසරීසපසම්ඵස්සන්ති එකං, තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ විහරන්තස්ස අප්පකසිරෙන උප්පජ්ජති චීවර...පෙ.... පරික්ඛාරොති එකං, තස්මිං පන සෙනාසනෙ ථෙරා භික්ඛූ විහරන්ති බහුස්සුතාති එකං (අ. නි. 10.11). **පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතෙනාති** අප්පාබාධාසාඨෙය්‍යාසද්ධාපඤ්ඤාවීරියෙහි පධානියඞ්ගෙහි සමන්නාගතෙන.

උට්ඨානකදායන්ති තෙහි ඛෙත්තෙහි උට්ඨානකං, තෙහි දාතබ්බබඩ්ඪඤ්ඤන්ති අත්ථො. එත්ථ ච අට්ඨකුම්භදායකඛෙත්තං විය මුඛධොවනකිච්චං, සොළසකුම්භදායකං විය ඛාදනභුඤ්ජනකිච්චං දට්ඨබ්බං

ලහුකගරුකභාවතො. තතො පන යං දුක්ඛං නිබ්බත්තති, තං අඤ්ඤඤ්ච ද්වත්තිංසාකාරමනසිකාරෙන ච නිවත්තතීති ආහ **"එත්ථෙව කම්මං කාතබ්බ"**න්ති. **එත්තාවතාති** එකදිවසං තිංස වාරෙ මනසිකාරට්ඨපනෙන.

සහස්සුද්ධාරං සාධෙත්වාති සහස්සවඩ්ඪිතං ඉණං යොජෙත්වා. උද්ධරිතබ්බොති **උද්ධාරොති** හි වඩ්ඪි වුච්චතීති. **සුද්ධචිත්තෙනාති** වික්ඛෙපාදිකිලෙසවිරහිතචිත්තෙන. කෙසාදීසු තචෙ රජ්ජන්තා සුච්ඡවිචම්මං තචොති ගහෙත්වා "සුවණ්ණාදිවණ්ණො මෙ තචො"තිආදිනා රජ්ජන්ති.

තෙසු ද්වෙ එකමග්ගං පටිපජ්ජමානා නාම න හොන්තීති යථා තථා වා පලායන්තීති අත්ථො. තත්ථ රාගාදිවත්ථුභාවෙන ද්වත්තිංසාකාරානං චොරසදිසතා අනත්ථාවහතා දට්ඨබ්බා.

කම්මමෙව විසෙසාධිගමස්ස ඨානන්ති **කම්මට්ඨානං** භාවනා වුච්චති. තෙනාහ **"මනසිකරොන්තස්ස අප්පනං පාපුණාතී"**ති. කම්මස්ස වා භාවනාය ඨානං ආරම්මණං අප්පනාරම්මණභාවූපගමනෙන අප්පනං පාපුණාතීති වුත්තං.

මානජාතිකොති එතෙන ලඞ්ඝනසමත්ථතායොගෙන උපසමරහිතතං දස්සෙති. චිත්තම්පි හි තථා නානාරම්මණෙසු වඩ්ඪිතං උපසමරහිතන්ති දස්සෙතබ්බන්ති.

හත්ථෙ ගහිතපඤ්හවත්ථු පාකතිකමෙවාති විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තතං සන්ධායාහ. තත්ථ හි වුත්තං –

> "මාලකත්ථෙරො කිර දීඝභාණකඅභයත්ථෙරං හත්ථෙ ගහෙත්වා 'ආවුසො අභය, ඉමං තාව පඤ්හං උග්ගණ්හාහී'ති වත්වා ආහ 'මාලකත්ථෙරො ද්වත්තිංසකොට්ඨාසෙසු ද්වත්තිංසපඨමජ්ඣානලාභී, සචෙ රත්තිං එකං, දිවා එකං සමාපජ්ජති, අතිරෙකඩ්ඪමාසෙන පුන සම්පජ්ජති. සචෙ පන දෙවසිකං එකමෙව සමාපජ්ජති, අතිරෙකමාසෙන පුන සම්පජ්ජතී'"ති.

ඉදං පන **එකං මනසිකරොන්තස්ස එකං පාටියෙක්කං මනසිකරොන්තස්ස ද්වත්තිංසාති** එතස්ස සාධනත්ථං නිදස්සනවසෙන ආනීතන්ති දට්ඨබ්බං.

අනුපාදින්නකපක්ඛෙ ඨිතානීති එතෙන චෙතියපබ්බතවාසී මහාතිස්සත්ථෙරො විය, සඞ්ඝරක්ඛිතත්ථෙරුපට්ඨාකසාමණෙරො විය ච අනුපාදින්නකපක්ඛෙ ඨපෙත්වා ගහෙතුං සක්කොන්තස්ස දසවිධාසුභවසෙන ජීවමානකසරීරෙපි උපට්ඨිතෙ උපචාරප්පත්ති දස්සිතා හොතීති වෙදිතබ්බා. "අත්ථිස්ස කායෙ"ති පන සත්තවසෙන කෙසාදීසු ගය්හමානෙසු යථා "ඉමස්මිං කායෙ"ති සත්ත-ග්ගහණරහිතෙ අහංකාරවත්ථුම්හි විද්ධස්තාහංකාරෙ සදා සන්නිහිතෙ පාකටෙ ච අත්තනො කායෙ උපට්ඨානං හොති, න තථා තත්ථාති අප්පනං අප්පත්තා ආදීනවානුපස්සනාව තත්ථ හොතීති අධිප්පායෙනාහ **"අසුභානුපස්සනාසඞ්ඛාතා පන විපස්සනාභාවනා හොතීති වෙදිතබ්බා"**ති.

357. ආදිම්හි සෙවනා **ආසෙවනා,** වඩ්ඪනං **භාවනා,** පුනප්පුනං කරණං **බහුලීකම්ම**න්ති අයමෙතෙසං විසෙසො.

362. **වත්ථුපරිඤ්ඤායාති** අභිජ්ඣාදොමනස්සානං වත්ථුභූතස්ස කායස්ස පරිජානනෙන. **අප්පිතාති** ගමිතා, සා ච විනාසිතතාති ආහ **"විනාසිතා"**ති. අප්පවත්තියං ඨපිතාතිපි **අප්පිතාති** අයමත්ථො නිරුත්තිසිද්ධියා වුත්තොති දට්ඨබ්බො. **විගතන්තා කතාති** ඉදානි කාතබ්බො අන්තො එතෙසං නත්ථීති විගතන්තා, එවංභූතා කතාති අත්ථො. කම්මමෙව විසෙසාධිගමස්ස ඨානං **කම්මට්ඨානං,** කම්මෙ වා ඨානං භාවනාරම්භො **කම්මට්ඨානං,** තඤ්ච අනුපස්සනාති ආහ **"අනුපස්සනාය කම්මට්ඨාන"**න්ති, අනුපස්සනාය වුත්තන්ති අධිප්පායො.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

363. සම්පජානස්ස වෙදියනං **සම්පජානවෙදියනං. වත්ථුන්ති** සුඛාදීනං ආරම්මණමාහ, තෙන වත්ථු ආරම්මණං එතිස්සාති **වත්ථුආරම්මණාති** සමාසො දට්ඨබ්බො. **වොහාරමත්තං හොතීති** එතෙන "සුඛං වෙදනං වෙදයාමී"ති ඉදං වොහාරමත්තෙන වුත්තන්ති දස්සෙති.

වීරියසමාධිං යොජෙත්වාති අධිවාසනවීරියස්ස අධිමත්තතාය තස්ස සමතාය උභයං සහ යොජෙත්වා. **සහ පටිසම්භිදාහීති** ලොකුත්තරපටිසම්භිදාහි සහ. ලොකියානම්පි වා සති උප්පත්තිකාලෙ තත්ථ සමත්ථතං සන්ධාය **"සහ පටිසම්භිදාහී"**ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **සමසීසීති** වාරසමසීසී හුත්වා පච්චවෙක්ඛණවාරස්ස අනන්තරවාරෙ පරිනිබ්බායීති අත්ථො. **සඞ්ඛෙපමනසිකාරවසෙන** මහාසතිපට්ඨානෙ, **විත්ථාරමනසිකාරවසෙන** රාහුලොවාදධාතුවිභඞ්ගාදීසු.

ඵස්සපඤ්චමකෙයෙවාති එව-සද්දෙන වුත්තෙසු තීසුපි මුඛෙසු පරිග්ගහස්ස සමානතං දස්සෙති. නාමරූපපවත්ථානස්ස අධිප්පෙතත්තා නිරවසෙසරූපපරිග්ගහස්ස දස්සනත්ථං **''වත්ථු නාම කරජකායො''**ති ආහ, න චක්ඛාදීනි ඡවත්ථූනීති. කරජකායස්ස පන වත්ථුභාවසාධනත්ථං ''ඉදඤ්ච පන මෙ විඤ්ඤාණං එත්ථ සිතං, එත්ථ පටිබද්ධ''න්ති (දී. නි. 1.235; ම. නි. 2.252) සුත්තං ආහතං.

ඵස්සවිඤ්ඤාණානං පාකටතා කෙසඤ්චි හොතීති යෙසං න හොති, තෙ සන්ධායාහ **''ඵස්සවසෙන වා හි…පෙ…. න පාකටං හොතී''**ති. තෙසං පන අඤ්ඤෙසඤ්ච සබ්බෙසං වෙනෙය්‍යානං වෙදනා පාකටාති ආහ **''වෙදනාවසෙන පන පාකටං හොතී''**ති. **සතධොතසප්පි** නාම සතවාරං විලාපෙත්වා විලාපෙත්වා උදකෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධරිත්වා ගහිතසප්පි.

විනිවත්තෙත්වාති චතුක්ඛන්ධසමුදායතො විසුං උද්ධරිත්වා. මහාසතිපට්ඨානසුත්තාදීසු කත්ථචි පඨමං රූපකම්මට්ඨානං වත්වා පච්ඡා අරූපකම්මට්ඨානං වෙදනාවසෙන විනිවත්තෙත්වා දස්සිතං. කත්ථචි අරූපකම්මට්ඨානං එව වෙදනාවසෙන අරූපරාසිතො, ඤාතපරිඤ්ඤාය පරිඤ්ඤාතතො වා රූපාරූපරාසිතො වා විනිවත්තෙත්වා දස්සිතං. තත්ථාපි යෙසු පඨමං ඤාතපරිඤ්ඤා වුත්තා, තෙසු තදන්තොගධං . යෙසු න වුත්තා, තෙසු ච වෙදනාය ආරම්මණමත්තං සංඛිත්තං පාළිඅනාරුළ්හං රූපකම්මට්ඨානං සන්ධාය රූපකම්මට්ඨානස්ස පඨමං කථිතතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

''මනොවිඤ්ඤෙය්‍යානං ධම්මානං ඉට්ඨානං කන්තාන''න්තිආදිනා (ම. නි. 3.306) නයෙන වුත්තං ඡගෙහස්සිතසොමනස්සං පඤ්චකාමගුණෙසු අස්සාදානුපස්සිනො එව හොතීති ආහ **''පඤ්චකාමගුණාමිසනිස්සිතා ඡ ගෙහස්සිතසොමනස්සවෙදනා''**ති.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

365. කිලෙසසම්පයුත්තානං ධම්මානං කෙහිචි කිලෙසෙහි විප්පයොගෙපි සති යෙහි සම්පයුත්තා, තෙහි සංකිලෙසභාවෙන සදිසෙහි සංකිලිට්ඨත්තා ඉතරෙහිපි න විසුද්ධතා හොතීති ආහ **''න පච්ඡිමපදං භජන්තී''**ති. **දුවිධන්ති** විසුං වචනං සරාගසදොසෙහි විසිට්ඨග්ගහණත්ථං. අවිපස්සනුපගත්තා **''ඉධ ඔකාසොව නත්ථී''**ති වුත්තං.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මානුපස්සනානිද්දෙසො

ක. නීවරණපබ්බවණ්ණනා

367. කණ්හසුක්කානං යුගනද්ධතා නත්ථීති පජානනකාලෙ අභාවා **''අභිණ්හසමුදාචාරවසෙනා''**ති ආහ.

සුභම්පීති කාමච්ඡන්දොපි. සො හි අත්තනො ගහණාකාරෙන ''සුභ''න්ති වුච්චති, තෙනාකාරෙන පවත්තමානකස්ස අඤ්ඤස්ස කාමච්ඡන්දස්ස නිමිත්තත්තා **''නිමිත්ත''**න්ති චාති. ආකඞ්ඛිතස්ස හිතසුඛස්ස අනුපායභූතො මනසිකාරො **අනුපායමනසිකාරො. තත්ථාති** නිප්ඵාදෙතබ්බෙ ආරම්මණභූතෙ ච දුවිධෙපි සුභනිමිත්තෙ.

අසුභම්පීති අසුභජ්ඣානම්පි. තං පන දසසු අසුභෙසු කෙසාදීසු ච පවත්තං දට්ඨබ්බං. කෙසාදීසු හි සඤ්ඤා අසුභසඤ්ඤාති ගිරිමානන්දසුත්තෙ වුත්තාති. එත්ථ චතුබ්බිධස්සපි අයොනිසොමනසිකාරස්ස යොනිසොමනසිකාරස්ස ච දස්සනං නිරවසෙසදස්සනත්ථං කතන්ති වෙදිතබ්බං. තෙසු පන අසුභෙ සුභන්ති අසුභන්ති ච මනසිකාරො ඉධාධිප්පෙතො, තදනුකූලත්තා වා ඉතරෙපීති.

භොජනෙ මත්තඤ්ඤුනො ථිනමිද්ධාභිභවාභාවා ඔතාරං අලභමානො කාමරාගො පහීයතීති වදන්ති. භොජනනිස්සිතං පන ආහාරෙපටිකූලසඤ්ඤං, තබ්බිපරිණාමස්ස තදාධාරස්ස තස්ස ච උපනිස්සයභූතස්ස අසුභතාදිදස්සනං, කායස්ස ච ආහාරට්ඨිතිකතාදිදස්සනං සො උප්පාදෙතීති තස්ස කාමච්ඡන්දො පහීයතෙව, අභිධම්මපරියායෙන සබ්බොපි ලොභො කාමච්ඡන්දනීවරණන්ති ආහ **''අරහත්තමග්ගෙනා''**ති.

ඔදිස්සකානොදිස්සකදිසාඵරණානන්ති අත්තගරුඅතිප්පියසහායමජ්ඣත්තවසෙන ඔදිස්සකතා, සීමාභෙදෙ කතෙ අනොදිස්සකතා, එකදිසාඵරණවසෙන දිසාඵරණතා මෙත්තාය උග්ගහණෙ වෙදිතබ්බා. විහාරරච්ඡාගාමාදිවසෙන වා ඔදිස්සකදිසාඵරණං, විහාරාදිඋද්දෙසරහිතං පුරත්ථිමාදිදිසාවසෙන අනොදිස්සකදිසාඵරණන්ති එවං වා ද්විධා උග්ගහං සන්ධාය **''ඔදිස්සකානොදිස්සකදිසාඵරණාන''**න්ති වුත්තං. උග්ගහො ච යාව උපචාරා දට්ඨබ්බො, උග්ගහිතාය ආසෙවනා **භාවනා**. තත්ථ ''සබ්බෙ සත්තා පාණා භූතා පුග්ගලා අත්තභාවපරියාපන්නා''ති එතෙසං වසෙන පඤ්චවිධා, එකෙකස්මිං ''අවෙරා හොන්තු, අබ්‍යාපජ්ජා, අනීඝා, සුඛී අත්තානං පරිහරන්තු''ති චතුධා පවත්තිතො වීසතිවිධා වා අනොධිසොඵරණා මෙත්තා, ''සබ්බා ඉත්ථියො පුරිසා අරියා අනරියා දෙවා මනුස්සා විනිපාතිකා''ති

සත්තොධිකරණවසෙන පවත්තා සත්තවිධා, අට්ඨවීසතිවිධා වා ඔධිසොඵරණා මෙත්තා, දසහි දිසාහි දිසොධිකරණවසෙන පවත්තා දසවිධා ච දිසාඵරණා මෙත්තා, එකෙකාය වා දිසාය සත්තාදිඉත්ථිආදිඅවෙරාදියොගෙන අසීතාධිකචතුසතප්පභෙදා අනොධිසොඔධිසොඵරණා වෙදිතබ්බා.

කායවිනාමනාති කායස්ස විවිධෙන ආකාරෙන නාමනා.

අතිභොජනෙ නිමිත්තග්ගාහොති අතිභොජනෙ ථිනමිද්ධස්ස නිමිත්තග්ගාහො, ''එත්තකෙ භුත්තෙ ථිනමිද්ධස්ස කාරණං හොති, එත්තකෙ න හොති''ති ථිනමිද්ධස්ස කාරණාකාරණග්ගාහොති අත්ථො. ධුතඞ්ගානං වීරියනිස්සිතත්තා ආහ **''ධුතඞ්ගනිස්සිතසප්පායකථායපී''**ති.

කුක්කුච්චම්පි කතාකතානුසොචනවසෙන පවත්තමානං උද්ධච්චෙන සමානලක්ඛණං අවූපසමසභාවමෙවාති චෙතසො අවූපසමො **''උද්ධච්චකුක්කුච්චමෙවා''**ති වුත්තො.

බහුස්සුතස්ස ගන්ථතො ච අත්ථතො ච අත්ථාදීනි විචිනන්තස්ස චෙතසො වික්ඛෙපො න හොති යථාවිධිපටිපත්තියා යථානුරූපපතිකාරප්පවත්තියා කතාකතානුසොචනඤ්චාති **''බාහුසච්චෙනපි උද්ධච්චකුක්කුච්චං පහීයතී''**ති ආහ. වුඩ්ඪසෙවිතා ච වුඩ්ඪසීලිතං ආවහතීති චෙතොවූපසමකරත්තා උද්ධච්චකුක්කුච්චප්පහානකාරිතා වුත්තා. වුඩ්ඪතං පන අනපෙක්ඛිත්වා විනයධරා කුක්කුච්චවිනොදකා කල්‍යාණමිත්තා වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

තිට්ඨති එත්ථාති ඨානීයා, විචිකිච්ඡාය ඨානීයා **විචිකිච්ඡාඨානීයා**. ඨාතබ්බාති වා ඨානීයා, විචිකිච්ඡා ඨානීයා එතෙසූති **විචිකිච්ඡාඨානීයා**.

කාමං බහුස්සුතතාපරිපුච්ඡකතාහි අට්ඨවත්ථුකාපි විචිකිච්ඡා පහීයති, තථාපි රතනත්තයවිචිකිච්ඡාමූලිකා සෙසවිචිකිච්ඡාති කත්වා ආහ **''තීණි රතනානි ආරබ්භා''**ති. විනයෙ පකතඤ්ඤුතා ''සික්ඛාය කඞ්ඛතී''ති (ධ. ස. 1008; විභ. 915) වුත්තාය විචිකිච්ඡාය පහානං කරොතීති ආහ **''විනයෙ චිණ්ණවසීභාවස්සපී''**ති. **ඔකප්පනියසද්ධාසඞ්ඛාතඅධිමොක්ඛබහුලස්සාති** අනුපවිසනසද්ධාසඞ්ඛාතඅධිමොක්ඛෙන අධිමුච්චනබහුලස්ස. අධිමුච්චනඤ්ච අධිමොක්ඛුප්පාදනමෙවාති දට්ඨබ්බං. සද්ධාය වා නින්නතා **අධිමුත්ති**.

නීවරණපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බ. බොජ්ඣඞ්ගපබ්බවණ්ණනා

ඛන්ධාදිපාළියා අත්ථො ඛන්ධාදීනං අත්ථොති කත්වා ආහ **''ඛන්ධ...පෙ.... විපස්සනානං අත්ථසන්නිස්සිතපරිපුච්ඡාබහුලතා''**ති. තෙන පාළිමුත්තකපුච්ඡා න තථා පඤ්ඤාසංවත්තනිකා, යථා අත්ථපටිපුච්ඡාති දස්සෙති.

මන්දත්තා අග්ගිජාලාදීසු ආපොධාතුආදීනං විය වීරියාදීනං සකිච්චෙ අසමත්ථතා වුත්තා.

පත්තං නීහරන්තොව තං සුත්වාති එත්ථ පඤ්චාභිඤ්ඤත්තා දිබ්බසොතෙන අස්සොසීති වදන්ති.

පසාදසිනෙහාභාවෙනාති පසාදසඞ්ඛාතස්ස සිනෙහස්ස අභාවෙන. **ගද්‍රභපිට්ඨෙ** ලූඛරජො ලූඛතරො හුත්වා දිස්සතීති අතිලූඛතාය තංසදිසෙ.

සංවෙජනපසාදනෙහි තෙජනං තොසනඤ්ච **සම්පහංසනාති**.

බොජ්ඣඞ්ගපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමථවිපස්සනාසුද්ධවිපස්සනාවසෙන පඨමස්ස ඉතරෙසඤ්ච කථිතත්තාති අත්ථො. **මග්ගසම්පයුත්තා සති කායානුපස්සනා නාමාති** ආගමනවසෙන වුත්තං. **එවං තාව දෙසනා පුග්ගලෙ තිට්ඨතීති** කායානුපස්සීආදීනං ආගමනවසෙන විසෙසෙත්වා වුත්තා සතිපට්ඨානදෙසනා පුග්ගලෙ තිට්ඨතීති අත්ථො. න හි සක්කා එකස්ස අනෙකසමඞ්ගිතා වත්තුං එකක්ඛණෙ අනෙකසතිසම්භවාවබොධපසඞ්ගා, පුග්ගලං පන ආමසිත්වා සකිච්චපරිච්ඡින්නෙ ධම්මෙ වුච්චමානෙ කිච්චභෙදෙන එකිස්සාපි සතියා අනෙකනාමතා හොතීති දස්සෙන්තො **''කායෙ පනා''**තිආදිමාහ. යථා හි පුග්ගලකිච්චං ධම්මා එවාති ධම්මභෙදෙන කායානුපස්සීආදිපුග්ගලභෙදොව හොති, න එවං ධම්මස්ස ධම්මො කිච්චන්ති න ධම්මභෙදෙන තස්ස භෙදො, තස්මා එකාව සති චතුවිපල්ලාසප්පහානභූතා මග්ගෙ සමිද්ධා අනත්ථන්තරෙන තප්පහානකිච්චභෙදෙන චත්තාරි නාමානි ලභතීති අයමෙත්ථ අධිප්පායො.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

374. අභිධම්මභාජනීයෙ ''කථඤ්ච භික්ඛු කායෙ කායානුපස්සී විහරති? ඉධ භික්ඛු යස්මිං සමයෙ…පෙ…. දන්ධාභිඤ්ඤං කායෙ කායානුපස්සී, යා තස්මිං සමයෙ සතී''තිආදිනා ආගමනවසෙන විසෙසිතානි සතිපට්ඨානානි පුග්ගලෙ ඨපෙත්වා දෙසෙත්වා පුන ''තත්ථ කතමං සතිපට්ඨානං? ඉධ භික්ඛු යස්මිං සමයෙ…පෙ…. දන්ධාභිඤ්ඤං… පෙ…. යා තස්මිං සමයෙ සතී''තිආදිනා පුග්ගලං අනාමසිත්වා ආගමවිසෙසනඤ්ච අකත්වා චතුකිච්චසාධකෙකසතිවසෙන සුද්ධිකසතිපට්ඨානනයො වුත්තොති අයමෙත්ථ නයද්වයෙ විසෙසො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සතිපට්ඨානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සම්මප්පධානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

390. **කාරණප්පධානාති** ''අනුප්පන්නපාපකානුප්පාදාදිඅත්ථා''ති ගහිතා තථෙව තෙ හොන්තීති තං අත්ථං සාධෙන්තියෙවාති එතස්ස අත්ථස්ස දීපකො සම්මා-සද්දොති යථාධිප්පෙතත්ථස්ස අනුප්පන්නපාපකානුප්පාදාදිනො කාරණභූතා, පධානකාරණභූතාති අත්ථො. සම්මාසද්දස්ස උපායයොනිසොඅත්ථදීපකතං සන්ධාය **''උපායප්පධානා යොනිසොපධානා''**ති වුත්තං. **පටිපන්නකොති** භාවනමනුයුත්තො. භුසං යොගො පයොගො, පයොගොව පරක්කමො **පයොගපරක්කමො**. **එතානීති** ''වායමතී''තිආදීනි ''ආසෙවමානො වායමතී''තිආදිනා යොජෙතබ්බානි.

අනුප්පන්නාති අවත්තබ්බතං ආපන්නානන්ති භූමිලද්ධාරම්මණාධිග්ගහිතාවික්ඛම්භිතාසමුග්ඝාතිතුප්පන්නානං.

391. **ධම්මච්ඡන්දොති** තණ්හාදිට්ඨිවීරියච්ඡන්දා විය න අඤ්ඤො ධම්මො, අථ ඛො ඡන්දනියසභාවො එවාති දස්සෙන්තො ආහ **''සභාවච්ඡන්දො''**ති. තත්ථ ''යො කාමෙසු කාමච්ඡන්දො''තිආදීසු (ධ. ස. 1103) තණ්හා ඡන්දොති වුත්තාති වෙදිතබ්බො, ''සබ්බෙව නු ඛො, මාරිස, සමණබ්‍රාහ්මණා එකන්තවාදා එකන්තසීලා එකන්තඡන්දා එකන්තඅජ්ඣොසානා''ති (දී. නි. 2.366) එත්ථ දිට්ඨි, පමාදනිද්දෙසෙ ''නික්ඛිත්තඡන්දතා නික්ඛිත්තධුරතා''ති වීරියන්ති වණ්ණෙති.

394. **වායමති වීරියං ආරභතීති** පදද්වයස්සපි නිද්දෙසො වීරියනිද්දෙසොයෙවාති අධිප්පායෙනාහ ''වීරියනිද්දෙසෙ''ති.

406. **සබ්බපුබ්බභාගෙති** සබ්බමග්ගානං පුබ්බභාගෙ. **පුරිමස්මින්ති** ''අනුප්පන්නා මෙ කුසලා ධම්මා අනුප්පජ්ජමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු''න්ති එත්ථාපි **''සමථවිපස්සනාව ගහෙතබ්බා''**ති වුත්තං අට්ඨකථායං, තං පන මග්ගානුප්පන්නතාය භාවතො අනුප්පජ්ජමානෙ ච තස්මිං වට්ටානත්ථසංවත්තනතො න යුත්තන්ති පටික්ඛිපති.

මහන්තං ගාරවං හොති, තස්මා ''සඞ්ඝගාරවෙන යථාරුචි විචරිතුං න සක්කා''ති සඞ්ඝෙන සහ න නික්ඛමි. **අතිමන්දානි නොති** නනු අතිමන්දානීති අත්ථො. සන්තසමාපත්තිතො අඤ්ඤං සන්ථම්භනකාරණං බලවං නත්ථීති **''තතො පරිහීනා සන්ථම්භිතුං න සක්කොන්ති''**ති ආහ. න හි මහාරජ්ජුම්හි ඡින්නෙ සුත්තතන්තු සන්ධාරෙතුං සක්කොන්තීති. සමථෙ වත්ථුං දස්සෙත්වා තෙන සමානගතිකා විපස්සනා චාති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ **''එවං උප්පන්නා සමථවිපස්සනා...පෙ.... සංවත්තන්තී''**ති.

තත්ථ අනුප්පන්නානන්ති එත්ථ තත්ථ දුවිධාය සම්මප්පධානකථාය, **තත්ථ** වා පාළියං ''අනුප්පන්නාන''න්ති එතස්ස අයං විනිච්ඡයොති අධිප්පායො. **එතෙයෙවාති** අනමතග්ගෙ සංසාරෙ උප්පන්නායෙව.

චුද්දස මහාවත්තානි ඛන්ධකෙ වුත්තානි ආගන්තුකආවාසිකගමිකඅනුමොදන භත්තග්ග පිණ්ඩචාරික ආරඤ්ඤික සෙනාසන ජන්තාඝරවච්චකුටි ආචරියඋපජ්ඣායසද්ධිවිහාරිකඅන්තෙවාසිකවත්තානි චුද්දස. තතො අඤ්ඤානි පන කදාචි තජ්ජනීයකම්මකතාදිකාලෙ පාරිවාසිකාදිකාලෙ ච චරිතබ්බානි ද්වාසීති ඛුද්දකවත්තානීති කථිතානි දට්ඨබ්බානි. න හි තානි සබ්බාසු අවත්ථාසු චරිතබ්බානි, තස්මා මහාවත්තෙ අගණිතානි. තත්ථ ''පාරිවාසිකානං භික්ඛූනං වත්තං පඤ්ඤාපෙස්සාමී''ති ආරභිත්වා ''න උපසම්පාදෙතබ්බං...පෙ.... න ඡමායං චඞ්කමන්තෙ චඞ්කමෙ චඞ්කමිතබ්බ''න්ති (චූළව. 76) වුත්තානි පකතත්තෙ චරිතබ්බවත්තාවසානානි ඡසට්ඨි, තතො පරං ''න, භික්ඛවෙ, පාරිවාසිකෙන භික්ඛුනා පාරිවාසිකවුඩ්ඪතරෙන භික්ඛුනා සද්ධිං, මූලායපටිකස්සනාරහෙන, මානත්තාරහෙන, මානත්තචාරිකෙන, අබ්භානාරහෙන භික්ඛුනා සද්ධිං එකච්ඡන්නෙ ආවාසෙ වත්ථබ්බ''න්තිආදීනි (චූළව. 82) පකතත්තෙ චරිතබ්බෙහි අනඤ්ඤත්තා විසුං විසුං අගණෙත්වා පාරිවාසිකවුඩ්ඪතරාදීසු පුග්ගලන්තරෙසු චරිතබ්බත්තා තෙසං වසෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා එකෙකං කත්වා ගණෙතබ්බානි පඤ්චාති එකසත්තති වත්තානි, උක්ඛෙපනීයකම්මකතවත්තෙසු වත්තපඤ්ඤාපනවසෙන වුත්තං ''න පකතත්තස්ස භික්ඛුනො අභිවාදනං පච්චුට්ඨානං...පෙ.... නහානෙ පිට්ඨිපරිකම්මං සාදිතබ්බ''න්ති (චූළව. 75) ඉදං අභිවාදනාදීනං අස්සාදියනං එකං, ''න පකතත්තො භික්ඛු සීලවිපත්තියා අනුද්ධංසෙතබ්බො''තිආදීනි (චූළව. 51) ච දසාති එවං ද්වාසීති හොන්ති. එතෙස්වෙව කානිචි තජ්ජනීයකම්මකතාදිවත්තානි, කානිචි පාරිවාසිකාදිවත්තානීති අග්ගහිතග්ගහණෙන ද්වාසීතිවත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ඉධ විපාකානුභවනවසෙන තදාරම්මණං, අවිපක්කවිපාකස්ස සබ්බථා අවිගතත්තා භවිත්වා විගතමත්තවසෙන කම්මඤ්ච **''භුත්වා විගතුප්පන්න''**න්ති වුත්තං, **න අට්ඨසාලිනියං** (ධ. ස. අට්ඨ. 1) විය රජ්ජනාදිවසෙන අනුභුත්වාපගතං ජවනං, උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධතාවසෙන භූතාපගතසඞ්ඛාතං සෙසසඞ්ඛතඤ්ච ''භූතාපගතුප්පන්න''න්ති, තස්මා ඉධ ඔකාසකතුප්පන්නං විපාකමෙව වදති, න තත්ථ විය කම්මම්පීති. **අනුසයිතකිලෙසාති** අප්පහීනා මග්ගෙන පහාතබ්බා අධිප්පෙතා. තෙනාහ **''අතීතා වා...පෙ.... න වත්තබ්බා''**ති. තෙසඤ්හි අම්බතරුණොපමාය වත්තමානාදිතා න වත්තබ්බාති.

ආහතඛීරරුක්ඛො විය නිමිත්තග්ගාහවසෙන අධිගතං ආරම්මණං, අනාහතඛීරරුක්ඛො විය අවික්ඛම්භිතතාය අන්තොගධකිලෙසං ආරම්මණං දට්ඨබ්බං, නිමිත්තග්ගාහකාවික්ඛම්භිතකිලෙසා වා පුග්ගලා ආහතානාහතඛීරරුක්ඛසදිසා. **පුරිමනයෙනෙවාති** අවික්ඛම්භිතුප්පන්නෙ විය ''ඉමස්මිං නාම ඨානෙ නුප්පජ්ජිස්සන්තීති න වත්තබ්බා අසමුග්ඝාටිතත්තා''ති යොජෙත්වා විත්ථාරෙතබ්බං.

පාළියන්ති පටිසම්භිදාපාළියං (පටි. ම. 3.21). මග්ගෙන පහීනකිලෙසානමෙව තිධා නවත්තබ්බතං අපාකටං පාකටං කාතුං අජාතඵලරුක්ඛො ආහතො, අතීතාදීනං අප්පහීනතාදස්සනත්ථම්පි **''ජාතඵලරුක්ඛෙන දීපෙතබ්බ''**න්ති ආහ. තත්ථ යථා අච්ඡින්නෙ රුක්ඛෙ නිබ්බත්තිරහානි ඵලානි ඡින්නෙ අනුප්පජ්ජමානානි න කදාචි සසභාවානි අහෙසුං හොන්ති භවිස්සන්ති වාති අතීතාදිභාවෙන න වත්තබ්බානි, එවං මග්ගෙන පහීනකිලෙසා ච දට්ඨබ්බා. යථා ච ඡෙදෙ අසති ඵලානි උප්පජ්ජිස්සන්ති, සති ච නුප්පජ්ජිස්සන්තීති ඡෙදස්ස සාත්ථකතා, එවං මග්ගභාවනාය ච සාත්ථකතා යොජෙතබ්බා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

427. පඤ්හපුච්ඡකෙ යං වුත්තං **''වීරියජෙට්ඨිකාය පන අඤ්ඤස්ස වීරියස්ස අභාවා න වත්තබ්බානි මග්ගාධිපතීනීති වා න මග්ගාධිපතීනීති වා''**ති, එත්ථ ''මග්ගාධිපතීනී''ති න වත්තබ්බතාය එව අඤ්ඤස්ස වීරියස්ස අභාවො කාරණන්ති දට්ඨබ්බං. ඡන්දස්ස පන චිත්තස්ස වා නමග්ගභූතස්ස අධිපතිනො තදා අභාවා ''න මග්ගාධිපතීනී''ති න වත්තබ්බානීති වුත්තං. ඡන්දචිත්තානං විය නමග්ගභූතස්ස අඤ්ඤස්ස වීරියාධිපතිනො අභාවාති වා අධිප්පායො. සම්මප්පධානානං තදා මග්ගසඞ්ඛාතඅධිපතිභාවතො වා ''න මග්ගාධිපතීනී''ති නවත්තබ්බතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්මප්පධානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

431. **ඉද්ධි**-සද්දස්ස පඨමො කත්තුඅත්ථො, දුතියො කරණත්ථො වුත්තො, **පාද**-සද්දස්ස එකො කරණමෙවත්ථො වුත්තො. පජ්ජිතබ්බාව ඉද්ධි වුත්තා, න ච ඉජ්ඣන්තී පජ්ජිතබ්බා ච ඉද්ධි පජ්ජනකරණෙන පාදෙන සමානාධිකරණා හොතීති **''පඨමෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො''**ති න සක්කා වත්තුං, තථා ඉද්ධිකිරියාකරණෙන සාධෙතබ්බා ච වුද්ධිසඞ්ඛාතා ඉද්ධි පජ්ජනකිරියාකරණෙන පජ්ජිතබ්බාති ද්වින්නං කරණානං න අසමානාධිකරණතා සම්භවතීති **''දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො''**ති ච න සක්කා වත්තුං, තස්මා පඨමෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො, දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදොති එවං යොජනා යුජ්ජති.

''ඡන්දං චෙ…පෙ…. අයං වුච්චති ඡන්දසමාධී''ති ඉමාය පාළියා ඡන්දාධිපති සමාධි **ඡන්දසමාධීති** අධිපති-සද්දලොපං කත්වා සමාසො වුත්තොති විඤ්ඤායති, අධිපති-සද්දත්ථදස්සනවසෙන පන **''ඡන්දහෙතුකො ඡන්දාධිකො වා සමාධි ඡන්දසමාධී''**ති අට්ඨකථායං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **පධානභූතාති** වීරියභූතාති කෙචි වදන්ති. සඞ්ඛතසඞ්ඛාරාදිනිවත්තනත්ථඤ්හි පධානග්ගහණන්ති. අථ වා තං තං විසෙසං සඞ්ඛරොතීති **සඞ්ඛාරො,** සබ්බං වීරියං. තත්ථ චතුකිච්චසාධකතො අඤ්ඤස්ස නිවත්තනත්ථං පධානග්ගහණන්ති **පධානභූතා** සෙට්ඨභූතාති අත්ථො. චතුබ්බිධස්ස පන වීරියස්ස අධිප්පෙතත්තා බහුවචනනිද්දෙසො කතො. **අධිට්ඨානට්ඨෙනාති** දුවිධත්ථායපි ඉද්ධියා අධිට්ඨානත්ථෙන. **පාදභූතන්ති** ඉමිනා විසුං සමාසයොජනාවසෙන පන යො පුබ්බෙ ඉද්ධිපාදත්ථො පාද-සද්දස්ස උපායත්ථතං ගහෙත්වා යථායුත්තො වුත්තො, සො වක්ඛමානානං පටිලාභපුබ්බභාගානං කත්තුකරණිද්ධිභාවං, උත්තරචූළභාජනීයෙ වා වුත්තෙහි ඡන්දාදීහි ඉද්ධිපාදෙහි සාධෙතබ්බාය ඉද්ධියා කත්තිද්ධිභාවං, ඡන්දාදීනඤ්ච කරණිද්ධිභාවං සන්ධාය වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

වීරියිද්ධිපාදනිද්දෙසෙ ''වීරියසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගත''න්ති ද්වික්ඛත්තුං වීරියං ආගතං. තත්ථ පුරිමං සමාධිවිසෙසනං ''වීරියාධිපති සමාධි වීරියසමාධී''ති, දුතියං සමන්නාගමඞ්ගදස්සනං. ද්වෙයෙව හි සබ්බත්ථ සමන්නාගමඞ්ගානි සමාධි පධානසඞ්ඛාරො ච, ඡන්දාදයො සමාධිවිසෙසනානි, පධානසඞ්ඛාරො පන පධානවචනෙනෙව විසෙසිතො, න ඡන්දාදීහීති න ඉධ වීරියාධිපතිතා පධානසඞ්ඛාරස්ස වුත්තා හොති. වීරියඤ්ච සමාධිං විසෙසෙත්වා ඨිතමෙව සමන්නාගමඞ්ගවසෙන පධානසඞ්ඛාරවචනෙන වුත්තන්ති නාපි ද්වීහි වීරියෙහි සමන්නාගමො වුත්තො හොතීති. යස්මා පන ඡන්දාදීහි විසිට්ඨො සමාධි, තථා විසිට්ඨෙනෙව ච තෙන සම්පයුත්තො පධානසඞ්ඛාරො සෙසධම්මා ච, තස්මා සමාධිවිසෙසනානං වසෙන චත්තාරො ඉද්ධිපාදා වුත්තා. විසෙසනභාවො ච ඡන්දාදීනං තංතංඅවස්සයනවසෙන හොතීති **''ඡන්දසමාධි…පෙ…. ඉද්ධිපාද''**න්ති එත්ථ නිස්සයත්ථෙපි පාද-සද්දෙ උපායත්ථෙන ඡන්දාදීනං ඉද්ධිපාදතා වුත්තා හොති. තෙනෙව උත්තරචූළභාජනීයෙ ''චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඡන්දිද්ධිපාදො''තිආදිනා ඡන්දාදීනමෙව ඉද්ධිපාදතා වුත්තා. පඤ්හපුච්ඡකෙ ච ''චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඉධ භික්ඛු ඡන්දසමාධී''තිආදිනාව (විභ. 462) උද්දෙසං කත්වාපි පුන ඡන්දාදීනංයෙව කුසලාදිභාවො විභත්තොති. උපායිද්ධිපාදදස්සනත්ථමෙව හි නිස්සයිද්ධිපාදදස්සනං කතං, අඤ්ඤථා චතුබ්බිධතා න හොතීති අයමෙත්ථ පාළිවසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

433. **රථධුරෙති** රථස්ස පුරතො. **හීනජාතිකො** චණ්ඩාලො උපට්ඨානාදිගුණයොගෙපි සෙනාපතිට්ඨානාදීනි න ලභතීති ආහ **''ජාතිං සොධෙත්වා…පෙ…. ජාතිං අවස්සයතී''**ති. **අමන්තනීයොති** හිතාහිතමන්තනෙ න අරහො.

රට්ඨපාලත්ථෙරො ඡන්දෙ සති කථං නානුජානිස්සන්තීති සත්තපි භත්තානි අභුඤ්ජිත්වා මාතාපිතරො අනුජානාපෙත්වා පබ්බජිත්වා ඡන්දමෙව අවස්සාය ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසීති ආහ **''රට්ඨපාලත්ථෙරො විය''**ති.

මොඝරාජත්ථෙරො වීමංසං අවස්සයීති තස්ස භගවා ''සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සූ''ති (සු. නි. 1125) සුඤ්ඤතාකථං කථෙසි, පඤ්ඤානිස්සිතමානනිග්ගහත්ථඤ්ච ද්වික්ඛත්තුං පුච්ඡිතො පඤ්හං න කථෙසි. තත්ථ පුනප්පුනං ඡන්දුප්පාදනං තොසනං විය හොතීති ඡන්දස්ස උපට්ඨානසදිසතා වුත්තා, ථාමභාවතො වීරියස්ස සූරත්තසදිසතා, ''ඡද්වාරාධිපති රාජා''ති (ධ. ප. අට්ඨ. 2.181 එරකපත්තනාගරාජවත්ථු) වචනතො පුබ්බඞ්ගමත්තා චිත්තස්ස විසිට්ඨජාතිසදිසතා.

අභෙදතොති ඡන්දාදිකෙ තයො තයො ධම්මෙ සම්පිණ්ඩෙත්වා, ඉද්ධිඉද්ධිපාදෙ අමිස්සෙත්වා වා කථනන්ති අත්ථො. තත්ථ ඡන්දවීරියාදයො විසෙසෙන ඉජ්ඣන්ති එතායාති ඉද්ධීති වුච්චන්ති, ඉජ්ඣතීති ඉද්ධීති අවිසෙසෙන සමාධිපධානසඞ්ඛාරාපීති.

ඡන්දිද්ධිපාදසමාධිද්ධිපාදාදයො විසිට්ඨා, පාදො සබ්බිද්ධීනං සාධාරණත්තා අවිසිට්ඨො, තස්මා විසිට්ඨෙස්වෙව පවෙසං අවත්වා අවිසිට්ඨෙ ච පවෙසං වත්තුං යුත්තන්ති දස්සෙතුං සබ්බත්ථ **''පාදෙ පතිට්ඨාතිපි වත්තුං වට්ටතී''**ති ආහ.

තත්ථෙවාති ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරඉද්ධිපාදෙසු, චතූසු ඡන්දාදිකෙස්වෙවාති අත්ථො. ‘‘ඡන්දවතො කො සමාධි න ඉජ්ඣිස්සතී’’ති සමාධිභාවනාමුඛෙන භාවිතා සමාධිභාවිතා.

එත්ථ පනාති භෙදකථායං අභෙදකථනතො අභිනවං නත්ථීති අත්ථො. යෙ හි තයො ධම්මා අභෙදකථායං ඉද්ධිඉද්ධිපාදොත්වෙව වුත්තා, තෙ එව භෙදකථායං ඉද්ධීපි හොන්ති ඉද්ධිපාදාපි, සෙසා ඉද්ධිපාදා එවාති එවං අභිනවාභාවං දස්සෙන්තො **‘‘ඡන්දො සමාධී’’**තිආදිමාහ. **ඉමෙ හි තයො…පෙ…. න විනා,** තස්මා සෙසා සම්පයුත්තකා චත්තාරො ඛන්ධා තෙසං තිණ්ණං ඉජ්ඣනෙන ඉද්ධි නාම භවෙය්‍යුං, න අත්තනො සභාවෙනාති තෙ ඉද්ධිපාදා එව හොන්ති, න ඉද්ධීති එවමිදං පුරිමස්ස කාරණභාවෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා තිණ්ණං ඉද්ධිතා ඉද්ධිපාදතා ච වුත්තා, සෙසානඤ්ච ඉද්ධිපාදතාව, තං සබ්බං සාධෙතුං **‘‘ඉමෙ හි තයො…පෙ…. න විනා’’**ති ආහ. තෙන යස්මා ඉජ්ඣන්ති, තස්මා ඉද්ධි. ඉජ්ඣමානා ච යස්මා සම්පයුත්තකෙහි සහෙව ඉජ්ඣන්ති, න විනා, තස්මා සම්පයුත්තකා ඉද්ධිපාදා, තදන්තොගධත්තා පන තෙ තයො ධම්මා ඉද්ධිපාදාපි හොන්තීති දස්සෙති. සම්පයුත්තකානම්පි පන ඛන්ධානං ඉද්ධිභාවපරියායො අත්ථීති දස්සෙතුං **‘‘සම්පයුත්තකා පනා’’**තිආදිමාහ. චතූසු ඛන්ධෙසු එකදෙසස්ස ඉද්ධිතා, චතුන්නම්පි ‘‘ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො’’ති ඉමිනා අත්ථෙන ඉද්ධිපාදතා, පුනපි චතුන්නං ඛන්ධානං ‘‘ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො’’ති ඉමිනා අත්ථෙන ඉද්ධිපාදතා ච දස්සිතා, න අඤ්ඤස්සාති කත්වා ආහ **‘‘න අඤ්ඤස්ස කස්සචි අධිවචන’’**න්ති. ඉමිනා ‘‘ඉද්ධි නාම අනිප්ඵන්නා’’ති ඉදං වාදං පටිසෙධෙති.

පටිලාභපුබ්බභාගානං පටිලාභස්සෙව ච ඉද්ධිඉද්ධිපාදතාවචනං අපුබ්බන්ති කත්වා පුච්ඡති **‘‘කෙනට්ඨෙන ඉද්ධි, කෙනට්ඨෙන පාදො’’**ති. පටිලාභො පුබ්බභාගො වාති වචනසෙසො. උපායො ච උපායභාවෙනෙව අත්තනො ඵලස්ස පතිට්ඨා හොතීති ආහ **‘‘පතිට්ඨානට්ඨෙනෙව පාදො’’**ති. **ඡන්දොයෙව…පෙ…. වීමංසාව වීමංසිද්ධිපාදොති කථිතං,** තස්මා න චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධියා සමානකාලිකා නානාක්ඛණිකා වා ඉද්ධිපාදා, ජෙට්ඨකභූතා පන ඡන්දාදයො එව සබ්බත්ථ ඉද්ධිපාදාති අයමෙව තෙසං අට්ඨකථාචරියානං අධිප්පායො. සුත්තන්තභාජනීයෙ හි අභිධම්මභාජනීයෙ ච සමාධිවිසෙසනවසෙන දස්සිතානං උපායභූතානං ඉද්ධිපාදානං පාකටකරණත්ථං උත්තරචූළභාජනීයං වුත්තන්ති. **කෙචීති** උත්තරවිහාරවාසිථෙරා කිර.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

444. අභිධම්මභාජනීයෙ ‘‘ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස ඵස්සො…පෙ…. පග්ගාහො අවික්ඛෙපො’’ති (විභ. 447) ඉද්ධිඉද්ධිපාදත්ථදස්සනත්ථං පග්ගාහාවික්ඛෙපා වුත්තා, චිත්තපඤ්ඤා ච සඞ්ඛිපිත්වාති. **චත්තාරි නයසහස්සානි විභත්තානීති** ඉදං සාධිපතිවාරානං පරිපුණ්ණානං අභාවා විචාරෙතබ්බං. න හි අධිපතීනං අධිපතයො විජ්ජන්ති, එකෙකස්මිං පන ඉද්ධිපාදනිද්දෙසෙ එකෙකො අධිපතිවාරො ලබ්භතීති සොළස සොළස නයසතානි ලබ්භන්ති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

නනු ච චත්තාරොපි අධිපතයො එකක්ඛණෙ ලබ්භන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පන අධිපතයො න භවන්ති ‘‘චත්තාරො ඉද්ධිපාදා න මග්ගාධිපතිනො’’ති වුත්තත්තා. රාජපුත්තොපමාපි හි එතමත්ථං දීපෙතීති? න, එකක්ඛණෙ දුතියස්ස අධිපතිනො අභාවතො එව, ‘‘න මග්ගාධිපතිනො’’ති වුත්තත්තා රාජපුත්තොපමා අධිපතිං න කරොන්තීති ඉමමෙවත්ථං දීපෙති, න අධිපතීනං සහභාවං. තං කථං ජානිතබ්බන්ති? පටික්ඛිත්තත්තා. අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ හි **අට්ඨකථායං** (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.3) වුත්තා ‘‘කස්මා පන යථා හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ ‘හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකාන’න්ති වුත්තං, එවමිධ ‘අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන’න්ති අවත්වා ‘ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන’න්තිආදිනා නයෙන දෙසනා කතාති? එකක්ඛණෙ අභාවතො’’ති. සති ච චතුන්නං අධිපතීනං සහභාවෙ ‘‘අරියමග්ගසමඞ්ගිස්ස වීමංසාධිපතෙය්‍යං මග්ගං භාවෙන්තස්සා’’ති විසෙසනං න කත්තබ්බං සියා අවීමංසාධිපතිකස්ස මග්ගස්ස අභාවා. ඡන්දාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤාධිපතිකරණභාවෙ ච ‘‘වීමංසං ඨපෙත්වා තංසම්පයුත්තො’’තිආදිනා ඡන්දාදීනං වීමංසාධිපතිකත්තවචනං න වත්තබ්බං සියා. තථා ‘‘චත්තාරො අරියමග්ගා සියා මග්ගාධිපතිනො, සියා න වත්තබ්බා මග්ගාධිපතිනො’’ති (ධ. ස. 1429) එවමාදීහිපි අධිපතීනං සහභාවො පටික්ඛිත්තො එවාති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

පඨමනයවණ්ණනා

466. **පතිට්ඨානායූහනා** ඔඝතරණසුත්තවණ්ණනායං (සං. නි. අට්ඨ. 1.1.1) –

> ''කිලෙසවසෙන පතිට්ඨානං, අභිසඞ්ඛාරවසෙන ආයූහනා. තථා තණ්හාදිට්ඨීහි පතිට්ඨානං, අවසෙසකිලෙසාභිසඞ්ඛාරෙහි ආයූහනා. තණ්හාවසෙන පතිට්ඨානං, දිට්ඨිවසෙන ආයූහනා. සස්සතදිට්ඨියා පතිට්ඨානං, උච්ඡෙදදිට්ඨියා ආයූහනා. ලීනවසෙන පතිට්ඨානං, උද්ධච්චවසෙන ආයූහනා. කාමසුඛානුයොගවසෙන පතිට්ඨානං, අත්තකිලමථානුයොගවසෙන ආයූහනා. සබ්බාකුසලාභිසඞ්ඛාරවසෙන පතිට්ඨානං, සබ්බලොකියකුසලාභිසඞ්ඛාරවසෙන ආයූහනා''ති –

වුත්තෙසු පකාරෙසු ඉධ අවුත්තානං වසෙන වෙදිතබ්බා.

සම්මප්පවත්තෙ ධම්මෙ පටිසඞ්ඛික්ඛති, උපපත්තිතො ඉක්ඛති, තදාකාරො හුත්වා පවත්තතීති **පටිසඞ්ඛානලක්ඛණො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගො**. එවඤ්ච කත්වා ''පටිසඞ්ඛා සන්තිට්ඨනා ගහණෙ මජ්ඣත්තතා''ති උපෙක්ඛාකිච්චාධිමත්තතාය සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා වුත්තා. අනුක්කමනික්ඛෙපෙ පයොජනං පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමපච්ඡිමකාරණභාවො.

467. බලවතී එව සති සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගොති කත්වා බලවභාවදීපනත්ථං පඤ්ඤා ගහිතා, න යස්ස කස්සචි සම්පධාරණසති, කුසලුප්පත්තිකාරණස්ස පන සරණං සතීති දස්සෙන්තො **''වත්තං වා''**තිආදිමාහ. **වත්තසීසෙ ඨත්වාති** ''අහො වත මෙ ධම්මං සුණෙය්‍යුං, සුත්වා ච ධම්මං පසීදෙය්‍යුං, පසන්නා ච මෙ පසන්නාකාරං කරෙය්‍යු''න්ති එවංචිත්තො අහුත්වා ''ස්වාක්ඛාතො භගවතා ධම්මො…පෙ…. විඤ්ඤූහි, අහො වත මෙ ධම්මං සුණෙය්‍යුං, සුත්වා ච ධම්මං ආජානෙය්‍යුං, ආජානිත්වා ච පන තථත්තාය පටිපජ්ජෙය්‍යු''න්ති ධම්මසුධම්මතං පටිච්ච කාරුඤ්ඤං අනුද්දයං අනුකම්පං උපාදාය මහාකස්සපත්ථෙරෙන විය භාසිතන්ති අත්ථො. **විමුත්තායතනසීසෙති** ''න හෙව ඛො සත්ථා, අපිච ඛො යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙස්සාමී''ති එවං විමුත්තිකාරණපධානභාවෙ ඨත්වා. විරතතවත්තාදිවසෙන තංසමුට්ඨාපකො අරූපකොට්ඨාසො වුත්තො, භාවත්ථත්තා එව වා කතභාසිත-සද්දා කිරියාභූතස්ස අරූපකොට්ඨාසස්ස වාචකාති කත්වා ආහ **''කායවිඤ්ඤත්තිං…පෙ…. කොට්ඨාස''**න්ති.

බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපකතා පුරිමානං ඡන්නං අත්තනො අත්තනො අනන්තරිකස්ස, පරෙසං සබ්බෙසං වා තංතංපරියායෙන සමුට්ඨාපනවසෙන යොජෙතබ්බා. **කාමලොකවට්ටාමිසාති** තණ්හා තදාරම්මණා ඛන්ධාති වදන්ති, පඤ්චකාමගුණිකො ච රාගො තදාරම්මණඤ්ච **කාමාමිසං,** ''සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා''තිආදිනා ලොකග්ගහණවසෙන පවත්තො සස්සතුච්ඡෙදසහගතො රාගො තදාරම්මණඤ්ච **ලොකාමිසං,** ලොකධම්මා වා, වට්ටස්සාදවසෙන උප්පන්නො සංසාරජනකො රාගො තදාරම්මණඤ්ච **වට්ටාමිසං**. මග්ගස්ස පුබ්බභාගත්තා **පුබ්බභාගා.**

පඨමනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියනයවණ්ණනා

468-469. **අභිඤ්ඤෙය්‍යා ධම්මා** නාම ''සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා, ද්වෙ ධාතුයො, තිස්සො ධාතුයො, චත්තාරි අරියසච්චානි, පඤ්ච විමුත්තායතනානි, ඡ අනුත්තරියානි, සත්ත නිද්දසවත්ථූනි, අට්ඨාභිභායතනානි, නවානුපුබ්බවිහාරා, දස නිජ්ජරවත්ථූනී''ති එවංපභෙදා ධම්මා , ''සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍යා''න්ති (සං. නි. 4.46) දස්සිතා ඛන්ධාදයො ච. **වානන්ති** විනන්ධනං භවාදීනං, ගමනං වා පියරූපසාතරූපෙසු.

චඞ්කමං අධිට්ඨහන්තස්ස උප්පන්නවීරියං විපස්සනාසහගතන්ති වෙදිතබ්බං. **එත්තකෙනාති** ''ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතා''ති එත්තාවතා. **ලොකියන්ති වදන්තො න කිලමතීති** කායවිඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකස්ස ලොකියත්තා අචොදනීයොති අත්ථො. **අලබ්භ…පෙ…. පටික්ඛිත්තාති** රූපාවචරෙ අලබ්භමානකං පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගං උපාදාය ලබ්භමානාපි අවිතක්කඅවිචාරා පීති පටික්ඛිත්තා, ''පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො''ති න වුත්තොති අත්ථො. කාමාවචරෙ වා අලබ්භමානකං අවිතක්කඅවිචාරං පීතිං උපාදාය ලබ්භමානකාච පීතිබොජ්ඣඞ්ගභූතා පටික්ඛිත්තා, අවිතක්කඅවිචාරො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො න වුත්තොති අත්ථො.

අජ්ඣත්තවිමොක්ඛන්ති අජ්ඣත්තධම්මෙ අභිනිවිසිත්වා තතො වුට්ඨිතමග්ගො ''අජ්ඣත්තවිමොක්ඛො''ති ඉධ වුත්තොති අධිප්පායො. **න වාරෙතබ්බොති** විපස්සනාපාදකෙසු කසිණාදිඣානෙසු සතිආදීනං නිබ්බෙධභාගියත්තා න

පටික්ඛිපිතබ්බොති අත්ථො. අනුද්ධරන්තා පන විපස්සනා විය බොධියා මග්ගස්ස ආසන්නකාරණං ඣානං න හොති, න ච තථා එකන්තිකං කාරණං, න ච විපස්සනාකිච්චස්ස විය ඣානකිච්චස්ස නිට්ඨානං මග්ගොති කත්වා න උද්ධරන්ති. තත්ථ කසිණජ්ඣානග්ගහණෙන තදායත්තානි ආරුප්පානිපි ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි. අසුභජ්ඣානානං අවචනං අවිතක්කාවිචාරස්ස අධිප්පෙතත්තා.

දුතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියනයවණ්ණනා

470-471. තදඞ්ගසමුච්ඡෙදනිස්සරණවිවෙකනිස්සිතතං වත්වා පටිප්පස්සද්ධිවිවෙකනිස්සිතත්තස්ස අවචනං ‘‘සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගං භාවෙති’’තිආදිනා (සං. නි. 5.182; විභ. 471) ඉධ භාවෙතබ්බානං බොජ්ඣඞ්ගානං වුත්තත්තා. භාවිතබොජ්ඣඞ්ගස්ස හි සච්ඡිකාතබ්බා ඵලබොජ්ඣඞ්ගා අභිධම්මභාජනීයෙ වුත්තාති. වොස්සග්ග-සද්දො පරිච්චාගත්ථො පක්ඛන්දනත්ථො චාති වොස්සග්ගස්ස දුවිධතා වුත්තා. **යථාවුත්තෙනාති** තදඞ්ගසමුච්ඡෙදප්පකාරෙන තන්නින්නභාවාරම්මණකරණප්පකාරෙන ච. **පරිණාමෙන්තං** විපස්සනාක්ඛණෙ, **පරිණතං** මග්ගක්ඛණෙ.

තතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

472. **උපෙක්ඛනවසෙනාති** සභාවනිද්දෙසතං දස්සෙති, භාපනවඩ්ඪනෙසු බ්‍යාපාරං අකත්වා උපපත්තිතො ඉක්ඛනවසෙනාති අත්ථො. **ලොකියඋපෙක්ඛනාය අධිකා උපෙක්ඛනා අජ්ඣුපෙක්ඛනාති** අයමත්ථො ඉධ ලොකුත්තරා එව අධිප්පෙතාති යුත්තොති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගො

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

490. අභිධම්මෙ ලොකුත්තරචිත්තභාජනීයෙපි ‘‘තස්මිං ඛො පන සමයෙ චත්තාරො ඛන්ධා හොන්ති…පෙ…. අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො හොතී’’ති (ධ. ස. 337) වුත්තත්තා ඉධාපි අභිධම්මභාජනීයෙ අභිධම්මානුරූපං දෙසනං කරොන්තො ‘‘අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො’’ති අරියොපපදතං න කරොති.

493. **තස්මිං සමයෙති** ලොකියකාලෙන එතෙසං අතිරෙකකිච්චං දස්සෙති. විරතිඋප්පාදනෙන මිච්ඡාවාචාදීනි පුග්ගලං පජහාපෙන්තීති සම්මාදිට්ඨාදීනි පඤ්ච **‘‘කාරාපකඞ්ගානී’’**ති වුත්තානි. සම්මාවාචාදිකිරියා හි විරති, තඤ්ච එතානි කාරාපෙන්තීති. **විරතිවසෙනාති** විරමණකිරියාවසෙන, න කාරාපකභාවෙන කත්තුභාවෙන වාති අත්ථො. **ඉමං…පෙ…. කිච්චාතිරෙකතං දස්සෙතුන්**ති ලොකුත්තරක්ඛණෙපි ඉමානෙව පඤ්ච සම්මාවාචාදිත්තයස්ස එකක්ඛණෙ කාරාපකානීති දස්සෙතුන්ති අත්ථො. මිච්ඡාදිට්ඨාදිකා දස, තප්පච්චයා අකුසලා ච දසාති වීසති අකුසලපක්ඛියා, සම්මාදිට්ඨාදිකා දස, තප්පච්චයා ච කුසලා දසාති වීසති කුසලපක්ඛියා ච මහාචත්තාරීසකසුත්තෙ (ම. නි. 3.136) වුත්තාති තස්ස එතං නාමං.

පුඤ්ඤභාගියාති පුඤ්ඤකොට්ඨාසෙ භවා, පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙකදෙසභූතාති අත්ථො. ඛන්ධොපධිං විපච්චති, තත්ථ වා විපච්චතීති **උපධිවෙපක්කා**.

පඤ්චඞ්ගිකමග්ගං උද්දිසිත්වා තත්ථ එකෙකං පුච්ඡිත්වා තස්ස තස්සෙව සමයවවත්ථානං කත්වා විස්සජ්ජනං **‘‘පාටියෙක්කං පුච්ඡිත්වා පාටියෙක්කං විස්සජ්ජන’’**න්ති වුත්තං. සහ පන පුච්ඡිත්වා පඤ්චන්නම්පි සමයවවත්ථානං කත්වා විස්සජ්ජනෙ ‘‘තත්ථ කතමා සම්මාදිට්ඨියා පඤ්ඤා’’තිආදිකො පටිනිද්දෙසො එකතො විස්සජ්ජනපටිනිද්දෙසත්තා න පාටියෙක්කං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං නාම හොතීති. තත්ථ පඤ්චඞ්ගිකවාරෙ එව පාටියෙක්කං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං සම්මාදිට්ඨාදීසු කාරාපකඞ්ගෙසු එකෙකමුඛාය භාවනාය මග්ගුප්පත්තිං සන්ධාය කතන්ති වෙදිතබ්බං. වාචාදීනි හි පුබ්බසුද්ධියා සිජ්ඣන්ති, න මග්ගස්ස උපචාරෙනාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ඣානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

මාතිකාවණ්ණනා

508. ඣානස්ස **පුබ්බභාගකරණීයසම්පදා** පාතිමොක්ඛසංවරාදි. අසුභානුස්සතියො ලොකුත්තරජ්ඣානානි ච ඉතො බහිද්ධා නත්ථීති **සබ්බප්පකාර**-ග්ගහණං කරොති, **සුඤ්ඤා පරප්පවාදා සමණෙහීති** (ම. නි. 1.139; අ. නි. 4.241) වචනෙන සමණභාවකරපුබ්බභාගකරණීයසම්පදාසම්පන්නස්සපි අභාවං දස්සෙති. සික්ඛාපදෙසු නාමකායාදිවසෙන වුත්තෙසු වචනානතික්කමවසෙන සික්ඛිතබ්බෙසු, අවීතික්කමනවිරතිචෙතනාසඞ්ඛාතෙසු වා සික්ඛාකොට්ඨාසෙසු පරිපූරණවසෙන සික්ඛිතබ්බෙසු සා සා භික්ඛුසික්ඛාදිකා සික්ඛාපදෙකදෙසභූතා සික්ඛිතබ්බාති ආහ **''සික්ඛාපදෙසූති ඉදමස්ස සික්ඛිතබ්බධම්මපරිදීපන''**න්ති.

සන්තොසාදිවසෙන ඉතරීතරසන්තොසං, තස්ස ච වණ්ණවාදිතං, අලද්ධා ච අපරිතස්සනං, ලද්ධා ච අගධිතපරිභොගන්ති එතෙ ගුණෙ දස්සෙති. ඣානභාවනාය කාරකොති පරිදීපනං **කාරකභාවපරිදීපනං. අරඤ්ඤ**න්තිආදිනා සෙනාසනස්ස පභෙදං, **අප්පසද්ද**න්තිආදිනා නිරාදීනවතං, **පටිසල්ලානසාරුප්ප**න්ති ආනිසංසං දීපෙතීති ආහ **''සෙනාසනප්පභෙදෙ...පෙ.... පරිදීපන''**න්ති.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවණ්ණනා

509. කම්මත්ථෙහි දිට්ඨි-සද්දාදීහි සාසනං වුත්තන්ති **''දිට්ඨත්තා දිට්ඨී''**තිආදි වුත්තං. **සභාවට්ඨෙනාති** අවිපරීතට්ඨෙන. සික්ඛියමානො කායාදීනි විනෙති, න අඤ්ඤථාති ආහ **''සික්ඛිතබ්බට්ඨෙන විනයො''**ති, විනයො වා සික්ඛිතබ්බානි සික්ඛාපදානි, බන්ධත්තයං සික්ඛිතබ්බන්ති විනයො වියාති විනයොති දස්සෙති. සත්ථු අනුසාසනදානභූතං සික්ඛත්තයන්ති ආහ **''අනුසිට්ඨිදානවසෙනා''**ති.

සම්මාදිට්ඨිපච්චයත්තාති සම්මාදිට්ඨියා පච්චයත්තා. තිස්සො හි සික්ඛා සික්ඛන්තස්ස සම්මාදිට්ඨි පරිපූරතීති. ''තස්මාතිහ ත්වං භික්ඛු ආදිමෙව විසොධෙහි කුසලෙසු ධම්මෙසු, කො චාදි කුසලානං ධම්මානං? සීලඤ්ච සුවිසුද්ධං දිට්ඨි ච උජුකා''ති (සං. නි. 5.369) වචනතො සම්මාදිට්ඨිපුබ්බඞ්ගමං සික්ඛත්තයං. එතස්මිඤ්ච අත්ථද්වයෙ ඵලකාරණොපචාරෙහි සික්ඛත්තයං ''දිට්ඨී''ති වුත්තං, කුසලධම්මෙහි වා අත්තනො එකදෙසභූතෙහීති අධිප්පායො. භගවතො විනයනකිරියත්තා විනයො සික්ඛත්තයං, තං පන විනයනං ධම්මෙනෙව අවිසමසභාවෙන, දෙසනාධම්මෙන වා පවත්තං, න දණ්ඩාදිනාති **''ධම්මවිනයො''**ති වුත්තං.

අනවජ්ජධම්මත්ථන්ති පරමානවජ්ජනිබ්බානත්ථං, අකුප්පචෙතොවිමුත්තිඅත්ථං වා. ධම්මෙසු අභිඤ්ඤෙය්‍යාදීසු අභිජානනාදිකාරණං සික්ඛත්තයන්ති තං **''ධම්මවිනයො''**ති වුත්තං. ''ඉමිස්සා ඉමස්මි''න්ති පුනප්පුනං වුච්චමානං නියමකරණං හොති, **එව**-සද්දලොපො වා කතොති අධිප්පායෙනාහ **''නියමො කතො''**ති.

510. **භික්ඛුකොති** අනඤ්ඤත්ථෙන **ක**-කාරෙන පදං වඩ්ඪිතන්ති **''භික්ඛනධම්මතාය''**ති අත්ථමාහ. **භික්ඛකොති** පන පාඨෙ භික්ඛතීති භික්ඛකොති අත්ථො. **ජල්ලිකං** රජමිස්සං මලං, අමිස්සං **මලමෙව. භින්නපටධරොති** නිබ්බචනං භින්නපටධරෙ භික්ඛු-සද්දස්ස නිරුළ්හත්තා වුත්තං.

යස්ස භාවෙතබ්බො පහාතබ්බො ච ඔධි අවසිට්ඨො අත්ථි, සො ඔධිසො, අරහා පන තදභාවා ඔධිරහිතොති **''අනොධිසො කිලෙසානං පහානා භික්ඛූ''**ති වුත්තො. ඔධි-සද්දො වා එකදෙසෙ නිරුළ්හොති සබ්බමග්ගා සබ්බකිලෙසා ච අරහතා භාවිතා පහීනා ච ''ඔධී''ති න වුච්චන්ති. **පහානාති** ඉදඤ්ච නිබ්බචනං භෙදනපරියායවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සෙක්ඛොතිආදිනා භික්ඛු-සද්දෙන වුච්චමානං අත්ථං ගුණවසෙන දස්සෙති, හෙට්ඨා පන ''සමඤ්ඤාය පටිඤ්ඤායා''ති පඤ්ඤායනවසෙන, ''භික්ඛතී''තිආදිනා නිබ්බචනවසෙන දස්සිතො.

සෙක්ඛො භික්ඛූති සත්ත සෙක්ඛා කථිතා, භින්නත්තා පාපකානං...පෙ.... භික්ඛූති ඛීණාසවොව කථිතොති ඉදං ද්වයං ''සෙක්ඛොති පුථුජ්ජනකල්‍යාණකෙන සද්ධිං සත්ත අරියා, භින්නත්තාති ඉමිනා පන චත්තාරො ඵලට්ඨා''ති ඉමිනා ද්වයෙන න සමෙති, තදිදං නිප්පරියායදස්සනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **''සෙසට්ඨානෙසු**

පුථුජ්ජනකල්‍යාණකාදයො කථිතා’’ති වුත්තං, නනු පරිසුද්ධාය භික්ඛුසීලොපි වුත්තොති? වුත්තො, න පන ඉධාධිප්පෙතො සබ්බප්පකාරජ්ඣානනිබ්බත්තකස්ස අධිප්පෙතත්තා.

භගවතො වචනං උපසම්පදාකම්මකරණස්ස කාරණත්තා ඨානං, තදනුරූපං **ඨානාරහං,** අනූනඤත්තිඅනුස්සාවනං උප්පටිපාටියා ච අවුත්තන්ති අත්ථො.

511. **නිප්පරියායතො සීලං** සමාදානවිරතිඅවීතික්කමනවිරතිභාවතොති අධිප්පායො. අනභිජ්ඣාදීනි සන්ධාය චෙතසිකසීලස්ස පරියායසීලතා වුත්තා. **නගරවඩ්ඪකී** වත්ථුවිජ්ජාචරියොති වදන්ති. **චතුබ්බිධො ආහාරො** අසිතාදීනි, භක්ඛිතබ්බභුඤ්ජිතබ්බලෙහිතබ්බචුබිතබ්බානි වා.

පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො පිහිතින්ද්‍රියො හොති තිණ්ණං සුචරිතානං ඉන්ද්‍රියසංවරාහාරත්තා, පාතිමොක්ඛසංවරො වා ඉන්ද්‍රියසංවරස්ස උපනිස්සයො හොති. ඉති පාතිමොක්ඛසංවරෙන පිහිතින්ද්‍රියො ‘‘පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො’’ති වුත්තො. ඉමිනා අධිප්පායෙන ‘‘සංවුතො’’ති එතස්ස පිහිතින්ද්‍රියොති අත්ථමාහ. **පාතිමොක්ඛෙන ච සංවරෙන චාති** ඉදං පාතිමොක්ඛතො අඤ්ඤං සීලං කායිකඅවීතික්කමාදිග්ගහණෙන ගහිතන්ති ඉමිනා අධිප්පායෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. දුතියො පනත්ථො ද්වින්නම්පි එකත්ථතං සන්ධාය වුත්තො.

513. **සබ්බම්පි දුස්සීල්‍යන්ති** ඉමිනා අභිජ්ඣාදයො ච ගහිතාති සන්ධායාහ **‘‘මනසාපි ආචරති එව, තස්මා තං දස්සෙතු’’**න්ති. **තත්ථාති** කායිකවීතික්කමාදිවසෙන වුත්තෙසු අනාචාරෙසු. **ගරුභණ්ඩවිස්සජ්ජනමාපජ්ජතීති** ථුල්ලච්චයං ආපජ්ජතීති අත්ථො.

අරොපිමොති සඞ්ඝිකභූමියං උට්ඨිතො වුත්තො. **ඵාතිකම්මන්ති** ගරුභණ්ඩන්තරභූතං කම්මං. **දණ්ඩකම්මන්ති** යථාවුත්තං හත්ථකම්මමාහ. සිනායන්ති එතෙනාති **සිනානං,** චුණ්ණාදි.

සච්චාලිකෙන පියවාදී ‘‘චාටූ’’ති වුච්චති, චාටුං අත්තානං ඉච්ඡතීති චාටුකාමො, තස්ස භාවො **චාටුකම්‍යතා. මුග්ගසූපස්ස අප්පවිසනට්ඨානං නාම නත්ථී** සබ්බාහාරෙහි අවිරුද්ධත්තාති අධිප්පායො. පරිභටති ධාරෙති, පොසෙති වාති **පරිභටො,** අථ වා පරිවාරභූතො භටො සෙවකො **පරිභටො.**

භණ්ඩාගාරිකකම්මං ගිහීනං කරියමානං වුත්තං. පිණ්ඩත්ථං පටිපිණ්ඩදානං, පිණ්ඩං දත්වා පටිපිණ්ඩග්ගහණං වා **පිණ්ඩපටිපිණ්ඩං.** සඞ්ඝභොගචෙතියභොගානං අයොනිසො විචාරණං **සඞ්ඝුප්පාදචෙතියුප්පාදපට්ඨපනං,** අත්තනො සන්තකෙ විය පටිපජ්ජනන්ති කෙචි.

514. ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, ගොචරො වියාති **ගොචරො,** අභිණ්හං චරිතබ්බට්ඨානං. ගාවො වා චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි, තෙහි චරිතබ්බට්ඨානං **ගොචරො.** අයුත්තො ගොචරො **අගොචරොති** තදඤ්ඤො යුත්තො ‘‘ගොචරො’’ති වුත්තො.

වා-සද්දො විධූනනත්ථොපි හොතීති කත්වා ආහ **‘‘විනිද්ධුතකිබ්බිසානි වා’’**ති.

515. අවරා පච්ඡිමා මත්තා එතෙසන්ති **ඔරමත්තකානි. සංයමකරණීයානීති** කායවාචාසංයමමත්තෙන කත්තබ්බපටිකම්මානි, වික්ඛිපිතබ්බානි වා. ‘‘පුන න එවං කරොමී’’ති චිත්තෙන සංවරමත්තෙන, ඉන්ද්‍රියසංවරෙනෙව වා කරණීයානි **සංවරකරණීයානි**. දිව්විහාරජනපදවාසී **දිවිවිහාරවාසී**. මනසස අධිට්ඨානමෙව **අධිට්ඨානාවිකම්මං.** දෙසනා ඉධ **‘‘වුට්ඨානාවිකම්ම’’**න්ති අධිප්පෙතා. තත්ථ ‘‘චිත්තුප්පාදකරණීයානි මනසිකාරපටිබද්ධානී’’ති වචනතො පාතිමොක්ඛසංවරවිසුද්ධත්ථං අනතික්කමනීයානි අනාපත්තිගමනීයානි වජ්ජානි වුත්තානීති ආචරියස්ස අධිප්පායො. **චතුබ්බිධස්සාති** අත්තානුවාදපරානුවාදදණ්ඩදුග්ගතිභයස්ස.

516. ‘‘ඉධ භික්ඛු’’ති භික්ඛු එව අධිප්පෙතොති සන්ධාය **‘‘සෙසසික්ඛා පන අත්ථුද්ධාරවසෙන සික්ඛා-සද්දස්ස අත්ථදස්සනත්ථං වුත්තා’’**ති ආහ. භික්ඛුග්ගහණං පන අග්ගපරිසාමුඛෙන සබ්බජ්ඣානනිබ්බත්තකානං චතුන්නම්පි පරිසානං දස්සනත්ථං කතං. ගුණතො වා භික්ඛු අධිප්පෙතොති සබ්බාපි සික්ඛා ඉධාධිප්පෙතාති දට්ඨබ්බා. **සබ්බෙන සික්ඛාසමාදානෙනාති** එත්ථ යෙන සමාදානෙන සබ්බාපි සික්ඛා සමාදින්නා හොන්ති, තං එකම්පි සබ්බසමාදානකිච්චකරත්තා සබ්බසමාදානං නාම හොති, අනෙකෙසු පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. **සබ්බෙන සික්ඛිතබ්බාකාරෙනාති** අවීතික්කමදෙසනාවුට්ඨානවත්තචරණාදිආකාරෙන. වීතික්කමනවසෙන සෙසස්සපි නිස්සෙසතාකරණං සන්ධාය **‘‘භින්නස්සපී’’**තිආදිමාහ.

519. ආචරණීයෙහි චිත්තපරිසොධනභාවනා ජාගරියානුයොගොති කත්වා ආහ **‘‘භාවන’’**න්ති. **සුප්පපරිග්ගාහකන්ති** ‘‘සුප්පපරිග්ගාහකං නාම ඉදං ඉතො පුබ්බෙ ඉතො පරඤ්ච නත්ථි, අයමෙතස්ස පච්චයො’’තිආදිනා පරිග්ගාහකං.

520-521. **යුත්තොති** ආරම්භමානො. සාතච්චං නෙපක්කඤ්ච පවත්තයමානො ජාගරියානුයොගං අනුයුත්තො හොතීති සම්බන්ධං දස්සෙති.

522. **ලොකියායපි…පෙ…. ආහාති** ඉදං විපස්සනාභාවනාය සතිපට්ඨානාදයො එකස්මිං ආරම්මණෙ සහ නප්පවත්තන්ති, පවත්තමානානිපි ඉන්ද්‍රියබලානි බොජ්ඣඞ්ගෙස්වෙව අන්තොගධානි හොන්ති. පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගග්ගහණෙන හි තදුපනිස්සයභූතං සද්ධින්ද්‍රියං සද්ධාබලඤ්ච ගහිතමෙව හොති ‘‘සද්ධූපනිසං පාමොජ්ජ’’න්ති (සං. නි. 2.23) වුත්තත්තා. මග්ගඞ්ගානි පඤ්චෙව විපස්සනාක්ඛණෙ පවත්තන්තීති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

523. සමන්තතො, සම්මා, සමං වා සාත්ථකාදිපජානනං සම්පජානං, තදෙව **සම්පජඤ්ඤං. තෙනාති** සතිසම්පයුත්තත්තා එව උද්දෙසෙ අවුත්තාපි සති නිද්දෙසෙ ‘‘සතො’’ති ඉමිනා වුත්තාති අධිප්පායො.

සාත්ථකානං අභික්කමාදීනං සම්පජානනං **සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං. එවං සප්පායසම්පජඤ්ඤං**. අභික්කමාදීසු පන භික්ඛාචාරගොචරෙ අඤ්ඤත්ථාපි ච පවත්තෙසු අවිජහිතෙ කම්මට්ඨානසඞ්ඛාතෙ ගොචරෙ සම්පජඤ්ඤං **ගොචරසම්පජඤ්ඤං**. අභික්කමාදීසු අසම්මුය්හනමෙව සම්පජඤ්ඤං **අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං**.

ද්වෙ කථාති වචනකරණාකරණකථා න කථිතපුබ්බා. වචනං කරොමි එව, තස්මා සුබ්බචත්තා පටිවචනං දෙමීති අත්ථො.

කම්මට්ඨානසීසෙනෙවාති කම්මට්ඨානග්ගෙනෙව, කම්මට්ඨානං පධානං කත්වා එවාති අත්ථො. තෙන ‘‘පත්තම්පි අචෙතන’’න්තිආදිනා වක්ඛමානං කම්මට්ඨානං, යථාපරිහරියමානං වා අවිජහිත්වාති දස්සෙති. ‘‘තස්මා’’ති එතස්ස ‘‘ධම්මකථා කථෙතබ්බායෙවාති වදන්ති’’ති එතෙන සම්බන්ධො. **භයෙති** පරචක්කාදිභයෙ.

අවසෙසට්ඨානෙති යාගුඅග්ගහිතට්ඨානෙ. **ඨානචඞ්කමනමෙවාති** අධිට්ඨාතබ්බිරියාපථවසෙන වුත්තං, න භොජනාදිකාලෙ අවස්සං කත්තබ්බනිසජ්ජායපි පටික්ඛෙපවසෙන.

ථෙරො දාරුචීරියො –

> ‘‘තස්මාතිහ තෙ, බාහිය, එවං සික්ඛිතබ්බං. දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති, සුතෙ මුතෙ විඤ්ඤාතෙ. යතො ඛො තෙ, බාහිය, දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති, සුතෙ මුතෙ විඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතමත්තං භවිස්සති, තතො ත්වං, බාහිය, න තෙන, යතො ත්වං, බාහිය, න තෙන. තතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථ, යතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථ. තතො ත්වං, බාහිය, නෙවිධ න හුරං න උභයමන්තරෙන. එසෙවන්තො දුක්ඛස්සා’’ති (උදා. 10) –

එත්තකෙන අරහත්තං සච්ඡාකාසි.

ඛාණුආදිපරිහරණත්ථං, පතිට්ඨිතපාදපරිහරණත්ථං වා පස්සෙන හරණං **වීතිහරණ**න්ති වදන්ති. යාව පතිට්ඨිතපාදො, තාව ආහරණං **අතිහරණං,** තතො පරං හරණං **වීතිහරණ**න්ති අයං වා එතෙසං විසෙසො. **අවීචින්ති** නිරන්තරං.

පඨමජවනෙපි…පෙ…. න හොතීති ඉදං පඤ්චවිඤ්ඤාණවීථියං ඉත්ථිපුරිසොති රජ්ජනාදීනං අභාවං සන්ධාය වුත්තං. තත්ථ හි ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනානං අයොනිසො ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනවසෙන ඉට්ඨෙ ඉත්ථිරූපාදිම්හි ලොභො, අනිට්ඨෙ ච පටිඝො උප්පජ්ජති. මනොද්වාරෙ පන ඉත්ථිපුරිසොති රජ්ජනාදි හොති, තස්ස පඤ්චද්වාරජවනං මූලං, යථාවුත්තං වා සබ්බං භවඞ්ගාදි. එවං මනොද්වාරජවනස්ස මූලවසෙන **මූලපරිඤ්ඤා** වුත්තා. **ආගන්තුකතාවකාලිකතා** පන පඤ්චද්වාරජවනස්සෙව අපුබ්බභාවිත්තරතාවසෙන. **මණිසප්පො** සීහළදීපෙ විජ්ජමානා එකා සප්පජාතීති වදන්ති. **චලනන්ති** කම්පනං.

අතිහරතීති යාව මුඛා ආහරති. **වීතිහරතීති** තතො යාව කුච්ඡි, තාව හරති, කුච්ඡිගතං වා පස්සතො හරති. **අල්ලත්තඤ්ච අනුපාලෙතීති** වායුආදීහි අතිවිසොසනං යථා න හොති, තථා පාලෙති. **ආභුජතීති** පරියෙසනජ්ඣොහරණජිණ්ණාජිණ්ණතාදිං ආවජ්ජෙති, විජානාතීති අත්ථො. තංතංවිජානනනිප්ඵාදකොයෙව හි පයොගො **‘‘සම්මාපයොගො’’**ති වුත්තොති. අථ වා ‘‘සම්මාපටිපත්තිමාගම්ම අබ්භන්තරෙ අත්තා නාම කොචි භුජනකො නත්ථී’’තිආදිනා විජානනං **ආභුජනං**.

අට්ඨානෙති මනුස්සාමනුස්සපරිග්ගහිතෙ අයුත්තෙ ඨානෙ ඛෙත්තදෙවායතනාදිකෙ. **තුම්බතො** වෙළුනාළිආදිඋදකභාජනතො. **තන්ති** ඡඩ්ඩිතං උදකං.

ගතෙති ගමනෙති පුබ්බෙ අභික්කමපටික්කමග්ගහණෙන ගමනෙපි පුරතො පච්ඡතො ච කායස්ස අතිහරණං වුත්තන්ති ඉධ ගමනමෙව ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං, වක්ඛමානො වා එතෙසං විසෙසො.

එත්තකෙනාති කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්වා චතුන්නං ඉරියාපථානං පවත්තනවචනමත්තෙන ගොචරසම්පජඤ්ඤං න පාකටං හොතීති අත්ථො. **එවං පන සුත්තෙ කම්මට්ඨානං අවිභූතං හොතීති** චඞ්කමනට්ඨානනිසජ්ජාසු එව පවත්තෙ පරිග්ගණ්හන්තස්ස සුත්තෙ පවත්තා අපාකටා හොන්තීති අත්ථො.

කායාදිකිරියාමයත්තා ආවජ්ජනකිරියාසමුට්ඨිතත්තා ච ජවනං, සබ්බම්පි වා ඡද්වාරප්පවත්තං **කිරියාමයපවත්තං** නාම, දුතියජ්ඣානං වචීසඞ්ඛාරවිරහා ‘‘තුණ්හීභාවො’’ති වුච්චති.

526. **උපාසනට්ඨානන්ති** ඉස්සාසානං විය උපාසනස්ස සික්ඛායොගකරණස්ස කම්මට්ඨානඋපාසනස්ස ඨානන්ති අත්ථො. තමෙව හි අත්ථං දස්සෙතුං **‘‘යොගපථ’’**න්ති ආහාති. **සීසං ධොවතීති** ඉච්ඡාදාසබ්‍යා භුජිස්සතං ඤාපයති, මිච්ඡාපටිපන්නෙහි වා පක්ඛිත්තං අයසරජං ධොවති.

529. **විනයපරියායෙන** අදින්නාදානපාරාජිකෙ ආගතං. **සුත්තන්තපරියායෙන** ආරඤ්ඤකසික්ඛාපදෙ ‘‘පඤ්චධනුසතිකං පච්ඡිම’’න්ති ආගතං ආරඤ්ඤිකං භික්ඛුං සන්ධාය. න හි සො විනයපරියායිකෙ අරඤ්ඤෙ වසනතො ‘‘ආරඤ්ඤකො පන්තසෙනාසනො’’ති සුත්තෙ වුත්තොති.

530. **‘‘නිතුම්බ’’න්තිපි ‘‘නදීකුඤ්ජ’’න්තිපි යං වදන්ති,** තං කන්දරන්ති අපබ්බතපදෙසෙපි විදුග්ගනදීනිවත්තනපදෙසං **කන්දරන්ති** දස්සෙති.

531. **භාජෙත්වා දස්සිතන්ති** එතෙන භාජෙතබ්බතං අන්තෙ නිද්දෙසස්ස කාරණං දස්සෙති.

533. රහස්ස කිරියා රහස්සං, තං අරහති තස්ස යොග්ගන්ති **රාහස්සෙය්‍යකං**. විවිත්තා හි තද්ධිතාති. රහසි වා සාධු රහස්සං, තස්ස යොග්ගං **රාහස්සෙය්‍යකං**.

536. **පණිහිතොති** සුට්ඨු ඨපිතො.

537. **පරිග්ගහිතනිය්‍යානන්ති** පරිග්ගහිතනිය්‍යානසභාවං, කායාදීසු සුට්ඨු පවත්තියා නිය්‍යානසභාවයුත්තන්ති අත්ථො. කායාදිපරිග්ගහණං ඤාණං වා පරිග්ගහො, තං-සම්පයුත්තතාය පරිග්ගහිතං නිය්‍යානභූතං උපට්ඨානං කත්වාති අත්ථො.

542-543. **විකාරප්පත්තියාති** චිත්තස්ස විකාරාපත්තිභාවෙනාති අත්ථො. **සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙනාති** සත්තසඞ්ඛාරගතසබ්බකොධසඞ්ගාහිකවසෙන. සබ්බසඞ්ගහණඤ්ච සමුච්ඡෙදප්පහානස්සපි අධිප්පෙතත්තා කතන්ති වෙදිතබ්බං.

546. **ඉදං සන්ධායාති** ‘‘ද්වෙ ධම්මා’’ති සන්ධාය. එකවචනෙන ‘‘ථිනමිද්ධ’’න්ති උද්දිසිත්වාපි නිද්දෙසෙ ‘‘සන්තා’’ති **වචනභෙදො,** බහුවචනං කතන්ති අත්ථො. **නිරොධසන්තතායාති** වචනං අඞ්ගසන්තතාය, සභාවසන්තතාය වා සන්තතානිවාරණත්ථං.

550. ථිනමිද්ධවිකාරවිරහා තප්පටිපක්ඛසඤ්ඤා **ආලොකසඤ්ඤා** නාම හොති. තෙනෙව වුත්තං ‘‘අයං සඤ්ඤා ආලොකා හොතී’’ති.

553. ‘‘වන්තත්තා මුත්තත්තා’’තිආදීනි, ‘‘ආලොකා හොතී’’තිආදීනි ච **‘‘වත්තත්තාතිආදීනී’’**ති වුත්තානි. **ආදි-**සද්දෙන වා ද්වින්නම්පි නිද්දෙසපදානි සඞ්ගහෙත්වා තත්ථ යානි යෙසං වෙවචනානි, තානෙව සන්ධාය **‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානී’’**ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **පටිමුඤ්චතොති** එතෙන සාරම්භං අභිභවං දස්සෙති. නිරාවරණා හුත්වා ආභුජති සම්පජානාතීති **නිරාවරණාභොගා,** තංසභාවත්තා **විවටා.**

556. ‘‘විකාලො නු බො, න නු බො’’ති අනිච්ඡයතාය කතවත්ථුජ්ඣාචාරමූලකො විප්පටිසාරො **වත්ථුජ්ඣාචාරො** කාරණවොහාරෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

562. **කිලිස්සන්තීති** කිලෙසෙන්තීති අත්ථං වදන්ති, සදරථභාවෙන සයමෙව වා කිලිස්සන්ති. න හි තෙ උප්පජ්ජමානා කිලෙසරහිතා උප්පජ්ජන්තීති.

564. ඉධෙව ච විභඞ්ගෙ ‘‘උපෙතො හොතී’’තිආදි **තත්ථ තත්ථ** වුත්තමෙව.

588. **නිද්දෙසවසෙනාති** ''තත්ථ කතමා උපෙක්ඛා? යා උපෙක්ඛා''තිආදිනිද්දෙසවසෙන. ''ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොතී''තිආදි **පටිනිද්දෙසවසෙනාති** වදන්ති. ''තත්ථ කතමො…පෙ…. ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොතී''ති එතෙන පුග්ගලො නිද්දිට්ඨො හොති, ''සමුපෙතො''තිආදිනා පටිනිද්දිට්ඨො. යාව වා ''සමන්නාගතො''ති පදං, තාව නිද්දිට්ඨො, ''තෙන වුච්චති උපෙක්ඛකො''ති ඉමිනා පටිනිද්දිට්ඨොති තෙසං වසෙන නිද්දෙසපටිනිද්දෙසා යොජෙතබ්බා. **පකාරෙනාති** උපෙක්ඛාය ''උපෙක්ඛනා''තිආදිධම්මප්පකාරෙන ''උපෙතො සමුපෙතො''තිආදිපුග්ගලප්පකාරෙන ච උපෙක්ඛකසද්දස්ස අත්ථං ඨපෙන්තො **පට්ඨපෙන්ති**. ''උපෙක්ඛා''ති එතස්ස අත්ථස්ස ''උපෙක්ඛනා''ති **කාරණං**. උපෙක්ඛනාවසෙන හි උපෙක්ඛාති. තථා ''උපෙතො සමුපෙතො''ති එතෙසං ''උපාගතො සමුපාගතො''ති **කාරණන්ති** එවං ධම්මපුග්ගලවසෙන **තස්ස තස්සත්ථස්ස කාරණං දස්සෙන්තා විවරන්ති,** ''උපෙක්ඛකො''ති ඉමස්සෙව වා අත්ථස්ස ''ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොතී''තිආදිනා **කාරණං දස්සෙන්තා**. ''උපෙක්ඛනා අජ්ඣුපෙක්ඛනා සමුපෙතො''තිආදිනා බ්‍යඤ්ජනානං විභාගං **දස්සෙන්තා විභජන්ති**. උපෙක්ඛක-සද්දන්තොගධාය වා උපෙක්ඛාය තස්සෙව ච උපෙක්ඛක-සද්දස්ස විසුං අත්ථවචනං ''යා උපෙක්ඛා උපෙක්ඛනා''තිආදිනා, ''ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොතී''තිආදිනා ච **බ්‍යඤ්ජනවිභාගො**. සබ්බථා අඤ්ඤාතතා **නිකුජ්ජිතභාවො,** කෙනචි පකාරෙන විඤ්ඤාතෙපි නිරවසෙසපරිච්ඡින්දනාභාවො **ගම්භීරභාවො**.

602. **උපරිභූමිප්පත්තියාති** ඉදං ''රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා''ති එත්ථෙව යොජෙතබ්බං. විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදීනිපි වා ආකාසානඤ්චායතනාදීනං උපරිභූමියොති සබ්බත්ථාපි න න යුජ්ජති.

610. විඤ්ඤාණඤ්චායතනනිද්දෙසෙ ''අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති තංයෙව ආකාසං විඤ්ඤාණෙන ඵුටං මනසි කරොති අනන්තං ඵරති, තෙන වුච්චති අනන්තං විඤ්ඤාණ''න්ති එත්ථ **විඤ්ඤාණෙනාති** එතං උපයොගත්ථෙ කරණවචනං, තංයෙව ආකාසං ඵුටං විඤ්ඤාණං මනසි කරොතීති කිර අට්ඨකථායං වුත්තං. අයං වා එතස්ස අත්ථො – තංයෙව ආකාසං ඵුටං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිඤ්ඤාණෙන මනසි කරොතීති. අයං පනත්ථො යුත්තො – තංයෙව ආකාසං විඤ්ඤාණෙන ඵුටං තෙන ගහිතාකාරං මනසි කරොති, එවං තං විඤ්ඤාණං අනන්තං ඵරතීති. යඤ්හි ආකාසං පඨමාරුප්පසමඞ්ගී විඤ්ඤාණෙන අනන්තං ඵරති, තං ඵරණාකාරසහිතමෙව විඤ්ඤාණං මනසිකරොන්තො දුතියාරුප්පසමඞ්ගී අනන්තං ඵරතීති වුච්චතීති.

615. **තංයෙව විඤ්ඤාණං අභාවෙතීති** යං පුබ්බෙ ''අනන්තං විඤ්ඤාණ''න්ති මනසි කතං, තංයෙවාති අත්ථො. තස්සෙව හි ආරම්මණභූතං පඨමෙන විය රූපනිමිත්තං තතියෙනාරුප්පෙන අභාවෙතීති.

නිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

623. අභිධම්මභාජනීයෙ පඤ්චකනයදස්සනෙ ''පඤ්ච ඣානානී''ති ච, ''තත්ථ කතමං පඨමං ඣාන''න්ති ච ආදිනා උද්ධටං. උද්ධටානංයෙව චතුන්නං පඨමතතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානානං දස්සනතො, දුතියස්සෙව විසෙසදස්සනතො ච.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

640. **ලොකුත්තරාපනෙත්ථාති** එතෙසු තීසුඣානෙසු ''ලොකුත්තරා සියා අප්පමාණාරම්මණා''ති එවං කොට්ඨාසිකා පන මග්ගකාලෙ, ඵලකාලෙ වා ලොකුත්තරභූතා එවාති අධිප්පායො. පරිච්ඡින්නාකාසකසිණාලොකකසිණානාපානබ්‍රහ්මවිහාරචතුත්ථානි **සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථෙ** සඞ්ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි.

බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඛීණාසවා මග්ගං භාවයිංසු, ඵලං සච්ඡිකරිංසූති, භාවෙස්සන්ති සච්ඡිකරිස්සන්තීති ච හෙට්ඨිමමග්ගඵලානං වසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. කුසලතො තෙරසසු හි චතුත්ථෙසු අයං කථා පවත්තා, න ච කුසලචතුත්ථෙන අරහත්තමග්ගඵලානි දට්ඨුං සක්කොති.

''කිරියතො තෙරසන්න''න්ති එත්ථ ලොකුත්තරචතුත්ථං කිරියං නත්ථීති ''ද්වාදසන්න''න්ති වත්තබ්බං, කුසලතො වා තෙරසසු සෙක්ඛඵලචතුත්ථං අන්තොගධං කත්වා ''කිරියතො තෙරසන්න''න්ති අසෙක්ඛචතුත්ථෙන සහ වදතීති වෙදිතබ්බං. සබ්බත්ථපාදකඤ්චෙත්ථ ඛීණාසවානං යානි අභිඤ්ඤාදීනි සන්ති, තෙසං සබ්බෙසං පාදකත්තා **සබ්බත්ථපාදකන්ති** දට්ඨබ්බං. න හි තෙසං වට්ටං අත්ථීති. පරිච්ඡන්නාකාසකසිණචතුත්ථාදීනි විය වා නවත්තබ්බතාය සබ්බත්ථපාදකසමානත්තා **සබ්බත්ථපාදකතා** දට්ඨබ්බා.

මනොසඞ්ඛාරා නාම සඤ්ඤාවෙදනා, චත්තාරොපි වා ඛන්ධා. **නිමිත්තං ආරබ්භාති** එත්ථ ‘‘නිමිත්තං නිබ්බානඤ්චා’’ති වත්තබ්බං.

‘‘අජ්ඣත්තො ධම්මො අජ්ඣත්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.20.28) එත්ථ ‘‘අජ්ඣත්තා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති වුත්තත්තා න චෙතොපරියඤාණං විය යථාකම්මූපගඤාණං පරසන්තානගතමෙව ජානාති, සසන්තානගතම්පි පන අපාකටං රූපං දිබ්බචක්ඛු විය අපාකටං කම්මං විභාවෙති. තෙනාහ **‘‘අත්තනො කම්මජානනකාලෙ’’**ති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඣානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

642. **සබ්බධීති** දිසාදෙසොධිනා අනොධිසොඵරණං වුත්තං, **සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තන්ති** සත්තොධිනා. තෙනාහ **"අනොධිසො දස්සනත්ථ"**න්ති. **තථා-සද්දො ඉති-සද්දො වා න වුත්තොති** ''මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා''ති එතස්ස අනුවත්තකං තං ද්වයං තස්ස ඵරණන්තරාදිට්ඨානං අට්ඨානන්ති කත්වා න වුත්තං, පුන ''මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා''ති වුත්තන්ති අත්ථො.

643. **හිරොත්තප්පානුපාලිතා මෙත්තා න පරිහායති** ආසන්නසපත්තස්ස රාගස්ස සිනෙහස්ස ච විපත්තියා අනුප්පත්තිතොති අධිප්පායො.

645. **අධිමුඤ්චිත්වාති** සුට්ඨු පසාරෙත්වාති අත්ථො. තං දස්සෙන්තො **"අධිකභාවෙනා"**තිආදිමාහ, බලවතා වා අධිමොක්ඛෙන **අධිමුච්චිත්වා**.

648. **හෙට්ඨා වුත්තොයෙවාති** ''සබ්බෙන සබ්බං සබ්බථා සබ්බ''න්ති එතෙසං ''සබ්බෙන සික්ඛාසමාදානෙන සබ්බං සික්ඛං, සබ්බෙන සික්ඛිතබ්බාකාරෙන සබ්බං සික්ඛ''න්ති ච **ඣානවිභඞ්ගෙ** (විභ. අට්ඨ. 516) අත්ථො වුත්තො. ඉධ පන සබ්බෙන අවධිනා අත්තසමතාය සබ්බසත්තයුත්තතාය ච සබ්බං ලොකං, සබ්බාවධිදිසාදිඵරණාකාරෙහි සබ්බං ලොකන්ති ච අත්ථො යුජ්ජති.

650. **පච්චත්ථිකවිඝාතවසෙනාති** මෙත්තාදීනං ආසන්නදූරපච්චත්ථිකානං රාගබ්‍යාපාදාදීනං විඝාතවසෙන. **යං අප්පමාණං, සො අවෙරොති** සො අවෙරභාවොති අයං වා තස්ස අත්ථොති.

653. නිරයාදි **ගති,** චණ්ඩාලාදි **කුලං,** අන්නාදීනං අලාභිතා **භොගො. ආදි-**සද්දෙන දුබ්බණ්ණතාදි ගහිතං.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

699. **ඉමස්මිං පන...පෙ.... කථිතාති** ඉමිනා ඉමස්මිං විභඞ්ගෙ කථිතානං ලොකියභාවමෙව දස්සෙන්තො ඛන්ධවිභඞ්ගාදීහි විසෙසෙතීති න අඤ්ඤත්ථ ලොකුත්තරානං අප්පමඤ්ඤානං කථිතතා අනුඤ්ඤාතා හොති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. සික්ඛාපදවිභඞ්ගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

703. **පතිට්ඨානට්ඨෙනාති** සම්පයොගවසෙන උපනිස්සයවසෙන ච ඔකාසභාවෙන. පිට්ඨපූවඔදනකිණ්ණනානාසම්භාරෙ පක්ඛිපිත්වා මද්දිත්වා කතා **සුරා** නාම. මධුකාදිපුප්ඵපනසාදිඵලඋච්ඡුමුද්දිකාදිනානාසම්භාරානං රසා චිරපරිවාසිතා **මෙරයං** නාම, ආසවොති අත්ථො.

704. **තංසම්පයුත්තතත්තාති** විරතිසම්පයුත්තතත්තා, විරතිචෙතනාසම්පයුත්තතත්තා වා.

කම්මපථා එවාති අසබ්බසාධාරණෙසු ඣානාදිකොට්ඨාසෙසු කම්මපථකොට්ඨාසිකා එවාති අත්ථො. සුරාපානම්පි ‘‘සුරාපානං, භික්ඛවෙ, ආසෙවිතං…පෙ…. නිරයසංවත්තනික’’න්ති (අ. නි. 8.40) විසුං කම්මපථභාවෙන ආගතන්ති වදන්ති. එවං සති එකාදස කම්මපථා සියුං, තස්මාස්ස යථාවුත්තෙස්වෙව කම්මපථෙසු උපකාරකත්තසභාගත්තවසෙන අනුපවෙසො දට්ඨබ්බො.

සත්තඉත්ථිපුරිසාරම්මණතා තථාගහිතසඞ්ඛාරාරම්මණතාය දට්ඨබ්බා. ‘‘පඤ්ච සික්ඛාපදා පරිත්තාරම්මණා’’ති හි වුත්තං. ‘‘සබ්බාපි හි එතා වීතික්කමිතබ්බවත්ථුං ආරම්මණං කත්වා වෙරචෙතනාහි එව විරමන්තී’’ති (විභ. අට්ඨ. 704) ච වක්ඛතීති.

ගොරූපසීලකො පකතිභද්දො. **කාකණිකමත්තස්ස අත්ථායාති**ආදි ලොභවසෙන මුසාකථනෙ වුත්තං. දොසවසෙන මුසාකථනෙ ච නිට්ඨප්පත්තො සඞ්ඝභෙදො ගහිතො. දොසවසෙන පරස්ස බ්‍යසනත්ථාය මුසාකථනෙ පන තස්ස තස්ස ගුණවසෙන අප්පසාවජ්ජමහාසාවජ්ජතා යොජෙතබ්බා, මන්දාධිමත්තබ්‍යසනිච්ඡාවසෙන ච. නිස්සග්ගියථාවරවිජ්ජාමයිද්ධිමයා සාහත්ථිකාණත්තිකෙස්වෙව පවිසන්තීති ද්වෙ එව ගහිතා.

පඤ්චපි කම්මපථා එවාති චෙතනාසඞ්ඛාතං පරියායසීලං සන්ධාය වුත්තං, විරතිසීලං පන මග්ගකොට්ඨාසිකන්ති. **තෙසං පනාති** සෙසසීලානං.

712. **‘‘කොට්ඨාසභාවෙනා’’**ති වුත්තං, ‘‘පතිට්ඨානභාවෙනා’’ති පන වත්තබ්බං. එත්ථ පන සික්ඛාපදවාරෙ පහීනපඤ්චාභබ්බට්ඨානස්ස අරහතො විරමිතබ්බවෙරස්ස සබ්බථා අභාවා කිරියෙසු විරතියො න සන්තීති න උද්ධටා, සෙක්ඛානං පන පහීනපඤ්චවෙරත්තෙපි තංසභාගතාය වෙරභූතානං අකුසලානං වෙරනිදානානං ලොභාදීනඤ්ච සබ්භාවා විරතීනං උප්පත්ති න න භවිස්සති. අකුසලසමුට්ඨිතානි ච කායකම්මාදීනි තෙසං කායදුච්චරිතාදීනි වෙරානෙව, තෙහි ච තෙසං විරතියො හොන්තෙව, යතො නඵලභූතස්සපි උපරිමග්ගත්තයස්ස අට්ඨඞ්ගිකතා හොති. සික්ඛාවාරෙ ච අභාවෙතබ්බතාය ඵලධම්මාපි න සික්ඛිතබ්බා, නාපි සික්ඛිතසික්ඛස්ස උප්පජ්ජමානා කිරියධම්මාති න කෙචි අබ්‍යාකතා සික්ඛාති උද්ධටා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

714. **සම්පත්තවිරතිවසෙනාති** සම්පත්තෙ පච්චුප්පන්නෙ ආරම්මණෙ යථාවිරමිතබ්බතො විරතිවසෙනාති අත්ථො.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සික්ඛාපදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පටිසම්භිදාවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

1. සඞ්ගහවාරවණ්ණනා

718. **එසෙව නයොති** සඞ්ඛෙපෙන දස්සෙත්වා තමෙව නයං විත්ථාරතො දස්සෙතුං **"ධම්මප්පභෙදස්ස හී"**තිආදිමාහ. නිරුත්තිපටිභානප්පභෙදා තබ්බිසයානං අත්ථාදීනං පච්චයුප්පන්නාදිභෙදෙහි භින්දිත්වා වෙදිතබ්බා.

"යං කිඤ්චි පච්චයසමුප්පන්න"න්ති එතෙන සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු ආගතානි දුක්ඛාදීනි ගහිතානි. සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු නිබ්බානං, පරියත්තිවාරෙ භාසිතත්ථො, අභිධම්මභාජනීයෙ විපාකො කිරියඤ්චාති එවං පාළියං වුත්තානමෙව වසෙන පඤ්ච අත්ථා වෙදිතබ්බා, තථා ධම්මා ච.

විදහතීති නිබ්බත්තකහෙතුආදීනං සාධාරණං නිබ්බචනං, තදත්ථං පන විභාවෙතුමාහ **"පවත්තෙති චෙව පාපෙති චා"**ති. තෙසු පුරිමො අත්ථො මග්ගවජ්ජෙසු දට්ඨබ්බො. භාසිතම්පි හි අවබොධනවසෙන අත්ථං පවත්තෙතීති. මග්ගො පන නිබ්බානං පාපෙතීති තස්මිං පච්ඡිමො.

ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙති එත්ථ **ධම්ම**-සද්දො සභාවවාචකොති කත්වා ආහ **"යා සභාවනිරුත්තී"**ති, අවිපරීතනිරුත්තීති අත්ථො. **තස්සා අභිලාපෙති** තස්සා නිරුත්තියා අවචනභූතාය පඤ්ඤත්තියා අභිලාපෙති කෙචි වණ්ණයන්ති. එවං සති පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බා , න වචනන්ති ආපජ්ජති, න ච වචනතො අඤ්ඤං අභිලපිතබ්බං උච්චාරෙතබ්බං අත්ථි, අථාපි ඵස්සාදිවචනෙහි බොධෙතබ්බං අභිලපිතබ්බං සියා, එවං සති අත්ථධම්මවජ්ජං තෙහි බොධෙතබ්බං න විජ්ජතීති තෙසං නිරුත්තිභාවො ආපජ්ජති. ''ඵස්සොති ච සභාවනිරුත්ති, ඵස්සං ඵස්සාති න සභාවනිරුත්ති''ති දස්සිතොවායමත්ථො, න ච අවචනං එවංපකාරං අත්ථි, තස්මා වචනභූතාය එව තස්සා සභාවනිරුත්තියා අභිලාපෙ උච්චාරණෙති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුත්තාභිලාපෙ පභෙදගතං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති වුත්තත්තා නිරුත්තිසද්දාරම්මණාය සොතවිඤ්ඤාණවීථියා පරතො මනොද්වාරෙ නිරුත්තිපටිසම්භිදා පවත්තතීති වදන්ති. ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නාරම්මණා''ති ච වචනං සද්දං ගහෙත්වා පච්ඡා ජානනං සන්ධාය වුත්තන්ති. එවං පන අඤ්ඤස්මිං පච්චුප්පන්නාරම්මණෙ අඤ්ඤං පච්චුප්පන්නාරම්මණන්ති වුත්තන්ති ආපජ්ජති. යථා පන දිබ්බසොතඤාණං මනුස්සාමනුස්සාදිසද්දප්පභෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං තං තං සද්දවිභාවකං, එවං සභාවාසභාවනිරුත්තිනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං පච්චුප්පන්නසභාවනිරුත්තිසද්දාරම්මණං තංවිභාවකඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති වුච්චමානෙ න පාළිවිරොධො හොති. **තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්සාති** ච පච්චුප්පන්නසද්දාරම්මණං පච්චවෙක්ඛණං පවත්තයන්තස්සාති න න සක්කා වත්තුං. තම්පි හි ඤාණං සභාවනිරුත්තිං විභාවෙන්තංයෙව තංතංසද්දපච්චවෙක්ඛණානන්තරං තංතංපභෙදනිච්ඡයහෙතුත්තා නිරුත්තිං භින්දන්තං පටිවිජ්ඣන්තමෙව උප්පජ්ජතීති ච පභෙදගතම්පි හොතීති. **සභාවනිරුත්තීති** මාගධභාසා අධිප්පෙතාති තතො අඤ්ඤං සක්කටනාමාදිසද්දං සන්ධාය **"අඤ්ඤං පනා"**ති ආහ. **බ්‍යඤ්ජනන්ති** නිපාතපදමාහ.

කථිතං අට්ඨකථායං. **බොධිමණ්ඩ**-සද්දො පඨමාභිසම්බුද්ධට්ඨානෙ එව දට්ඨබ්බො, න යත්ථ කත්ථචි බොධිරුක්ඛස්ස පතිට්ඨිතට්ඨානෙ. **සුවණ්ණසලාකන්ති** සෙට්ඨසලාකං, ධම්මදෙසනත්ථං සලාකං ගහෙත්වාති අත්ථො, **න පටිසම්භිදායං ඨිතෙන** පවාරිතං, තස්මා පටිසම්භිදාතො අඤ්ඤෙනෙව පකාරෙන ජානිතබ්බතො න සක්කටභාසාජානනං පටිසම්භිදාකිච්චන්ති අධිප්පායො.

ඉදං කථිතන්ති මාගධභාසාය සභාවනිරුත්තිතාඤාපනත්ථං ඉදං ඉදානි වත්තබ්බං කථිතන්ති අත්ථො. **ඡද්දන්තවාරණ** (ජා. 1.16.97 ආදයො) -**තිත්තිරජාතකාදීසු** (ජා. 1.4.73 ආදයො) තිරච්ඡානෙසු ච මාගධභාසා උස්සන්නා, න ඔට්ටකාදිභාසා සක්කටං වා.

තත්ථාති මාගධසෙසභාසාසු. **සෙසා පරිවත්තන්ති** එකන්තෙන කාලන්තරෙ අඤ්ඤථා හොන්ති විනස්සන්ති ච. මාගධා පන කත්ථචි කදාචි පරිවත්තන්තීපි න සබ්බත්ථ සබ්බදා සබ්බථා ච පරිවත්තති, කප්පවිනාසෙපි තිට්ඨතියෙවාති **"අයමෙවෙකා න පරිවත්තතී"**ති ආහ. **පපඤ්චොති** චිරායනන්ති අත්ථො. බුද්ධවචනමෙව චෙතස්ස විසයො, තෙනෙව ''නෙලඞ්ගො සෙතපච්ඡාදො''ති ගාථං පුච්ඡිතො චිත්තො ගහපති '''කිං නු ඛො එතං, භන්තෙ, භගවතා භාසිත'න්ති? 'එවං ගහපතී'ති. 'තෙන හි, භන්තෙ, මුහුත්තං ආගමෙථ, යාවස්ස අත්ථං පෙක්ඛාමී'''ති (සං. නි. 4.347) ආහාති වදන්ති.

සබ්බත්ථකඤාණන්ති අත්ථාදීසු ඤාණං. තඤ්හි සබ්බෙසු තෙසු තීසු චතූසුපි වා පවත්තත්තා, කුසලකිරියභූතාය පටිභානපටිසම්භිදාය ධම්මත්ථභාවතො තීසු එව වා පවත්තත්තා **"සබ්බත්ථකඤාණ"**න්ති වුත්තං. ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානීති සාත්ථකානං පච්චවෙක්ඛිතබ්බත්තා සබ්බො අත්ථො එතස්සාතිපි සබ්බත්ථකං, සබ්බස්මිං

ඛිත්තන්ති වා. සෙක්ඛෙ පවත්තා අරහත්තප්පත්තියා විසදා හොන්තීති වදන්ති. පුබ්බයොගො විය පන අරහත්තප්පත්ති අරහතොපි පටිසම්භිදාවිසදතාය පච්චයො න න හොතීති පඤ්චන්නම්පි යථායොගං සෙක්ඛාසෙක්ඛපටිසම්භිදාවිසදත්තකාරණතා යොජෙතබ්බා.

පුච්ඡාය පරතො පවත්තා කථාති කත්වා අට්ඨකථා **''පරිපුච්ඡා''**ති වුත්තා. **පටිපත්තිං පූරෙතබ්බං මඤ්ඤිස්සන්තීති** පටිපත්තිගරුතාය ලාභං හීළෙන්තෙන සතසහස්සග්ඝනකම්පි කම්බලං වාසියා කොට්ටෙත්වා පරිභණ්ඩකරණං මයා කතං ආවජ්ජිත්වා ලාභගරුනො පරියත්තිධරා ධම්මකථිකාව භවිතුං න මඤ්ඤිස්සන්තීති වුත්තං හොති. එත්ථ ච ථෙරස්ස කඬ්ඛුප්පත්තියා පුබ්බෙ අවිසදතං දස්සෙත්වා අරහත්තප්පත්තස්ස පඤ්හවිස්සජ්ජනෙන අරහත්තප්පත්තියා විසදතා දස්සිතා. **තිස්සත්ථෙරො** අනන්තරං වුත්තො තිස්සත්ථෙරො එවාති වදන්ති.

පභෙදො නාම මග්ගෙහි අධිගතානං පටිසම්භිදානං පභෙදගමනං. **අධිගමො** තෙහි පටිලාභො, තස්මා සො ලොකුත්තරො, පභෙදො කාමාවචරො දට්ඨබ්බො. **න පන තථා**ති යථා අධිගමස්ස බලවපච්චයො හොති, න තථා පභෙදස්සාති අත්ථො. ඉදානි පරියත්තියාදීනං අධිගමස්ස බලවපච්චයත්තාභාවං, පුබ්බයොගස්ස ච බලවපච්චයත්තං දස්සෙන්තො **''පරියත්තිසවනපරිපුච්ඡා හී''**තිආදිමාහ. තත්ථ **පටිසම්භිදා නාම නත්ථීති** පටිසම්භිදාධිගමො නත්ථීති අධිප්පායො. ඉදානි යං වුත්තං හොති, තං දස්සෙන්තො **''ඉමෙ පනා''**තිආදිමාහ. පුබ්බයොගාධිගමා හි ද්වෙපි විසදකාරණාති ''පුබ්බයොගො පභෙදස්ස බලවපච්චයො හොතී''ති වුත්තන්ති.

සඞ්ගහවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සච්චවාරාදිවණ්ණනා

719. හෙතුවාරෙ කාලත්තයෙපි හෙතුඵලධම්මා ''අත්ථා''ති වුත්තා, තෙසඤ්ච හෙතුධම්මා ''ධම්මා''ති, ධම්මවාරෙ වෙනෙය්‍යවසෙන අතීතානඤ්ච සඞ්ගහිතත්තා ''උප්පන්නා සමුප්පන්නා''තිආදි න වුත්තන්ති අතීතපච්චුප්පන්නා ''අත්ථා''ති වුත්තා, තංනිබ්බත්තකා ච ''ධම්මා''ති ඉදමෙතෙසං ද්වින්නම්පි වාරානං නානත්තං.

සච්චවාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

725. **අවුත්තත්තාති** ''තෙසං විපාකෙ ඤාණ''න්ති සාමඤ්ඤෙන වත්වා විසෙසෙන අවුත්තත්තාති අධිප්පායො. එත්ථ ච කිරියානං අවිපාකත්තා ධම්මභාවො න වුත්තොති. යදි එවං විපාකා න හොන්තීති අත්ථභාවො ච න වත්තබ්බොති? න, පච්චයුප්පන්නත්තා. එවඤ්චෙ කුසලාකුසලානම්පි අත්ථභාවො ආපජ්ජතීති. නප්පටිසිද්ධො, විපාකස්ස පන පධානහෙතුතාය පාකටත්තා ධම්මභාවොව තෙසං වුත්තො. කිරියානං පච්චයත්තා ධම්මභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා, කම්මඵලසම්බන්ධස්ස පන අහෙතුත්තා ධම්මභාවො න වුත්තො. අපිච ''අයං ඉමස්ස පච්චයො, ඉදං පච්චයුප්පන්න''න්ති එවං භෙදං අකත්වා කෙවලං කුසලාකුසලෙ විපාකකිරියධම්මෙ ච සභාවතො පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ධම්මපටිසම්භිදා අත්ථපටිසම්භිදා ච හොතීතිපි තෙසං අත්ථධම්මතා න වුත්තාති වෙදිතබ්බා . කුසලාකුසලවාරෙසු ච ධම්මපටිසම්භිදා කුසලාකුසලානං පච්චයභාවං සත්තිවිසෙසං සනිප්ඵාදෙතබ්බතං පස්සන්තී නිප්ඵාදෙතබ්බාපෙක්ඛා හොතීති තංසම්බන්ධෙනෙව ''තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති වුත්තං. සභාවදස්සනමත්තමෙව පන අත්ථපටිසම්භිදාය කිච්චං නිප්ඵන්නඵලමත්තදස්සනතොති තස්සා නිප්ඵාදකානපෙක්ඛත්තා විපාකවාරෙ ''තෙසං විපච්චනකෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා''ති න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සභාවපඤ්ඤත්තියාති න සත්තාදිපඤ්ඤත්තියා, අවිපරීතපඤ්ඤත්තියා වා. **බොභෙත්වාති** ලොමහංසජනනසාධුකාරදානාදීහි බොභෙත්වා. **පුන ධම්මස්සවනෙ ජානිස්සථාති** අප්පස්සුතත්තා දුතියවාරං කථෙන්තො තදෙව කථෙස්සතීති අධිප්පායො.

746. **භූමිදස්සනත්ථන්ති** එත්ථ කාමාවචරා ලොකුත්තරා ච භූමි ''භූමී''ති වෙදිතබ්බා, චිත්තුප්පාදා වාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

747. **පච්චයසමුප්පන්නඤ්ච අත්ථං පච්චයධම්මඤ්චාති** වචනෙහි හෙතාදිපච්චයසමුප්පන්නානං කුසලාකුසලරූපානම්පි අත්ථපරියායං, හෙතාදිපච්චයභූතානං විපාකකිරියරූපානම්පි ධම්මපරියායඤ්ච දස්සෙති. පටිභානපටිසම්භිදාය කාමාවචරවිපාකාරම්මණතා මහග්ගතාරම්මණතා ච පටිසම්භිදාඤාණාරම්මණත්තෙ න යුජ්ජති

පටිසම්භිදාඤාණානං කාමාවචරලොකුත්තරකුසලෙසු කාමාවචරකිරියාලොකුත්තරවිපාකෙසු ච උප්පත්තිතො. සබ්බඤාණාරම්මණතාය සති යුජ්ජෙය්‍ය, ‘‘යෙන ඤාණෙන තානි ඤාණානි ජානාතී’’ති (විභ. 726) වචනතො පන න සබ්බඤාණාරම්මණතාති කථයන්ති. සුත්තන්තභාජනීයෙ පන ‘‘ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා’’ති අවිසෙසෙන වුත්තත්තා සබ්බඤාණාරම්මණතා සියා. අභිධම්මභාජනීයෙපි චිත්තුප්පාදවසෙන කථනං නිරවසෙසකථනන්ති යථාදස්සිතවිසයවචනවසෙන ‘‘යෙන ඤාණෙන තානි ඤාණානි ජානාතී’’ති යං වුත්තං, තං අඤ්ඤාරම්මණතං න පටිසෙධෙතීති. යථා ච අත්ථපටිසම්භිදාවිසයානං න නිරවසෙසෙන කථනං අභිධම්මභාජනීයෙ, එවං පටිභානපටිසම්භිදාවිසයස්සපීති. එවං පටිභානපටිසම්භිදාය සබ්බඤාණවිසයත්තා ‘‘තිස්සො පටිසම්භිදා සියා පරිත්තාරම්මණා සියා මහග්ගතාරම්මණා සියා අප්පමාණාරම්මණා’’ති (විභ. 749) වුත්තා.

යදිපි ‘‘සියා අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා’’ති (විභ. 749) වචනතො අභිධම්මභාජනීයෙ වුත්තපටිසම්භිදාස්වෙව පඤ්හපුච්ඡකනයො පවත්තො. න හි මග්ගො පච්චයුප්පන්නො න හොති, අභිධම්මභාජනීයෙ ච පටිසම්භිදාඤාණවිසයා එව පටිභානපටිසම්භිදා වුත්තාති න තස්සා මහග්ගතාරම්මණතාති. එවමපි ද්වෙපි එතා පාළියො විරුජ්ඣන්ති, තාසු බලවතරාය ඨත්වා ඉතරාය අධිප්පායො මග්ගිතබ්බො. කුසලාකුසලානං පන පච්චයුප්පන්නත්තපටිවෙධොපි කුසලාකුසලභාවපටිවෙධවිනිමුත්තො නත්ථීති නිප්පරියායා තත්ථ ධම්මපටිසම්භිදා එකන්තධම්මවිසයත්තා, තථා විපාකකිරියානං පච්චයභාවපටිවෙධොපි විපාකකිරියභාවපටිවෙධවිනිමුත්තො නත්ථීති නිප්පරියායා තත්ථ අත්ථපටිසම්භිදා එකන්තිකඅත්ථවිසයත්තා. කිඤ්චි පන ඤාණං අප්පටිභානභූතං නත්ථි ඤෙය්‍යාප්පකාසනතොති සබ්බස්මිම්පි ඤාණෙ නිප්පරියායා පටිභානපටිසම්භිදා භවිතුං අරහති. නිප්පරියායපටිසම්භිදාසු පඤ්හපුච්ඡකස්ස පවත්තියං ද්වෙපි පාළියො න විරුජ්ඣන්ති.

සද්දාරම්මණත්තා බහිද්ධාරම්මණාති එත්ථ පරස්ස අභිලාපසද්දාරම්මණත්තාති භවිතබ්බං. න හි සද්දාරම්මණතා බහිද්ධාරම්මණතාය කාරණං සද්දස්ස අජ්ඣත්තස්ස ච සබ්භාවාති. අනුවත්තමානො ච සො එව සද්දොති විසෙසනං න කතන්ති දට්ඨබ්බං.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසම්භිදාවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඤාණවිභඞ්ගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

751. **ඔකාසට්ඨෙන** සම්පයුත්තා ධම්මා ආරම්මණඤ්චාපි **ඤාණස්ස වත්ථු. යාථාවකවත්ථුවිභාවනාති** නහෙතාදිඅවිතථෙකප්පකාරවත්ථුවිභාවනා. යථා එකං නහෙතු, තථා එකං අඤ්ඤම්පීති හි ගහෙතබ්බං අවිතථසාමඤ්ඤයුත්තං ඤාණාරම්මණං යාථාවකවත්ථු. යාථාවකෙන වා අවිතථසාමඤ්ඤෙන වත්ථුවිභාවනා **යාථාවකවත්ථුවිභාවනා.**

දුකානුරූපෙහීති දුකමාතිකානුරූපෙහීති වදන්ති. ඔසානදුකස්ස පන දුකමාතිකං අනිස්සාය වුත්තත්තා දුකභාවානුරූපෙහීති වත්තබ්බං. එවං **තිකානුරූපෙහීති** එත්ථාපි දට්ඨබ්බං. ඔසානදුකෙ පන **අත්ථොති** ඵලං, අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං තං ජනෙතීති **අත්ථජාපිකා,** කාරණගතා පඤ්ඤා. ජාපිතො ජනිතො අත්ථො එතිස්සාති **ජාපිතත්ථා,** කාරණපඤ්ඤාසදිසී ඵලප්පකාසනභූතා ඵලසම්පයුත්තා පඤ්ඤා.

10. දසකමාතිකාවණ්ණනා

760. ‘‘චතස්සො ඛො ඉමා, සාරිපුත්ත, යොනියො. කතමා…පෙ…. යො ඛො මං, සාරිපුත්ත, එවං ජාන’’න්ති (ම. නි. 1.152) වචනෙන **චතුයොනිපරිච්ඡෙදකඤාණං** වුත්තං, ‘‘නිරයඤ්චාහං, සාරිපුත්ත, පජානාමී’’තිආදිනා (ම. නි. 1.153) **පඤ්චගතිපරිච්ඡෙදකං. ‘‘සංයුත්තකෙ ආගතානි තෙසත්තති ඤාණානි, සත්තසත්තති ඤාණානී’’**ති වුත්තං, තත්ථ පන නිදානවග්ගෙ සත්තසත්තති ආගතානි චතුචත්තාරීසඤ්ච, තෙසත්තති පන පටිසම්භිදාමග්ගෙ සුතමයාදීනි ආගතානි දිස්සන්ති, න සංයුත්තකෙති. **අඤ්ඤානිපීති** එතෙන ඉධ එකකාදිවසෙන වුත්තං, අඤ්ඤත්ථ ච ‘‘පුබ්බන්තෙ ඤාණ’’න්තිආදිනා, බ්‍රහ්මජාලාදීසු ච ‘‘තයිදං තථාගතො පජානාති ‘ඉමානි දිට්ඨිට්ඨානානි එවං ගහිතානී’ති’’ආදිනා වුත්තං අනෙකඤාණප්පභෙදං සඞ්ගණ්හාති. යාථාවපටිවෙධතො සයඤ්ච අකම්පියං පුග්ගලඤ්ච තංසමඞ්ගිං ඤෙය්‍යෙසු අධිබලං කරොතීති ආහ **‘‘අකම්පියට්ඨෙන උපත්ථම්භකට්ඨෙන චා’’**ති.

සෙට්ඨට්ඨානං සබ්බඤ්ඤුතං. පටිජානනවසෙන සබ්බඤ්ඤුතං අභිමුඛං ගච්ඡන්ති, අට්ඨ වා පරිසා උපසඞ්කමන්තීති **ආසභා,** බුද්ධා. **ඉදං පනාති** බුද්ධානං ඨානං සබ්බඤ්ඤුතමෙව වදති. **තිට්ඨමානොවාති** අවදන්තොපි තිට්ඨමානොව පටිජානාති නාමාති අත්ථො. **අට්ඨසු පරිසාසු** ‘‘අභිජානාමහං, සාරිපුත්ත, අනෙකසතං ඛත්තියපරිසං… පෙ…. තත්‍ර වත මං භයං වා සාරජ්ජං වා ඔක්කමිස්සතීති නිමිත්තමෙතං, සාරිපුත්ත, න සමනුපස්සාමී’’ති (ම. නි. 1.151) වචනෙන දස්සිතඅකම්පියඤාණයුත්තො දසබලොහන්ති **අභීතනාදං නදති. සීහනාදසුත්තෙන** ඛන්ධකවග්ගෙ ආගතෙන.

‘‘දෙවමනුස්සානං චතුචක්කං වත්තතී’’ති (අ. නි. 4.31) සුත්තසෙසෙන සප්පුරිසූපස්සයාදීනං ඵලසම්පත්ති පවත්ති, පුරිමසප්පුරිසූපස්සයාදිං උපනිස්සාය පච්ඡිමසප්පුරිසූපස්සයාදීනං සම්පත්ති පවත්ති වා වුත්තාති **ආදි-**සද්දෙන තත්ථ ච චක්ක-සද්දස්ස ගහණං වෙදිතබ්බං. පටිවෙධනිට්ඨත්තා අරහත්තමග්ගඤාණං පටිවෙධොති **‘‘ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාමා’’**ති වුත්තං. තෙන පටිලද්ධස්සපි දෙසනාඤාණස්ස කිච්චනිප්ඵත්තිපරස්ස බුජ්ඣනමත්තෙන හොතීති **‘‘අඤ්ඤාසිකොණ්ඩඤ්ඤස්ස සොතාපත්තිඵලක්ඛණෙ පවත්තං නාමා’’**ති වුත්තං. තතො පරං පන යාව පරිනිබ්බානා දෙසනාඤාණප්පවත්ති තස්සෙව පවත්තිතස්ස ධම්මචක්කස්ස ඨානන්ති වෙදිතබ්බං, පවත්තිතචක්කස්ස චක්කවත්තිනො චක්කරතනට්ඨානං විය.

සමාදීයන්තීති **සමාදානානි,** තානි පන සමාදියිත්වා කතානි හොන්තීති ආහ **‘‘සමාදියිත්වා කතාන’’**න්ති. **කම්මමෙව වා කම්මසමාදානන්ති** එතෙන සමාදාන-සද්දස්ස අපුබ්බත්ථාභාවං දස්සෙති මුත්තගත-සද්දෙ ගත-සද්දස්ස විය.

අගතිගාමිනින්ති නිබ්බානගාමිනිං. වුත්තඤ්හි ‘‘නිබ්බානඤ්චාහං, සාරිපුත්ත, පජානාමි නිබ්බානගාමිනිඤ්ච පටිපද’’න්ති (ම. නි. 1.153).

හානභාගියධම්මන්ති හානභාගියසභාවං, කාමසහගතසඤ්ඤාදිධම්මං වා. **තං කාරණන්ති** පුබ්බෙව කතාභිසඞ්ඛාරාදිං.

‘‘ඉදානී’’ති එතස්ස ‘‘ඉමිනා අනුක්කමෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානී’’ති ඉමිනා සහ යොජනා කාතබ්බා. කිලෙසාවරණං තදභාවඤ්චාති **කිලෙසාවරණාභාවං**. කිලෙසක්ඛයාධිගමස්ස හි කිලෙසාවරණං **අට්ඨානං,** තදභාවො **ඨානං**. අනධිගමස්ස කිලෙසාවරණං **ඨානං,** තදභාවො **අට්ඨානන්ති**. තත්ථ තදභාවග්ගහණෙන ගහිතං ‘‘අත්ථි දින්න’’න්තිආදිකාය සම්මාදිට්ඨියා ඨිතිං තබ්බිපරීතාය ඨානාභාවඤ්ච අධිගමස්ස ඨානං පස්සන්තෙන ඉමිනා ඤාණෙන අධිගමානධිගමානං ඨානාට්ඨානභූතෙ කිලෙසාවරණතදභාවෙ පස්සති භගවාති ඉමමත්ථං සාධෙන්තො ආහ **‘‘ලොකියසම්මාදිට්ඨියාඨිතිදස්සනතො නියතමිච්ඡාදිට්ඨියාඨානාභාවදස්සනතො චා’’**ති. එත්ථ ච අධිගමට්ඨානදස්සනමෙව අධිප්පෙතං උපරි භබ්බපුග්ගලවසෙනෙව විපාකාවරණාභාවදස්සනාදිකස්ස වක්ඛමානත්තා. ඉමිනා පන ඤාණෙන

සිජ්ඣනතො පසඞ්ගෙන ඉතරම්පි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **ධාතුවෙමත්තදස්සනතොති** රාගාදීනං අධිමත්තතාදිවසෙන තංසහිතානං ධාතූනං වෙමත්තතාදස්සනතො, ''අයං ඉමිස්සා ධාතුයා අධිමත්තත්තා රාගචරිතො''තිආදිනා චරියාහෙතූනං වා, රාගාදයො එව වා පකතිභාවතො ධාතූති රාගාදිවෙමත්තදස්සනතොති අත්ථො. **පයොගං අනාදියිත්වාති** සන්තතිමහාමත්තඅඞ්ගුලිමාලාදීනං විය කාමරාගබ්‍යාපාදාදිවසෙන පයොගං අනාදියිත්වා.

(1.) එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

761. **න හෙතුමෙවාති** එත්ථ ච න හෙතූ එවාති අත්ථො, බ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාවසෙන පන රස්සත්තං ම-කාරො ච කතො ''අදුක්ඛමසුඛා''ති එත්ථ විය. **ඉමිනාපි නයෙනාති** එත්ථ පුරිමනයෙන හෙතුභාවාදිපටික්ඛෙපො, පච්ඡිමනයෙන නහෙතුධම්මාදිකොට්ඨාසසඞ්ගහොති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො. **චුතිග්ගහණෙන** චුතිපරිච්ඡින්නාය එකාය ජාතියා ගහණං දට්ඨබ්බං, **භවග්ගහණෙන** නවධා වුත්තභවස්ස. තදන්තොගධතාය තත්ථ තත්ථ **පරියාපන්නතා** වුත්තා. **උප්පන්නං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති** ''න රූපං විය උප්පන්නා ඡවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යා''ති රූපතො එතෙසං විසෙසනං කරොති.

762. **කප්පතො කප්පං ගන්ත්වාපි න උප්පජ්ජතීති** න කදාචි තථා උප්පජ්ජති. න හි ඛීරාදීනං විය එතෙසං යථාවුත්තලක්ඛණවිලක්ඛණතා අත්ථීති දස්සෙති.

763. **සමොධානෙත්වාති** ලොකෙ විජ්ජමානං සබ්බං රූපං සමොධානෙත්වා. එතෙන මහත්තෙපි අවිභාවකත්තං දස්සෙන්තො සුඛුමත්තා න විභාවෙස්සතීති වාදපථං ඡින්දති. **චක්ඛුපසාදෙ** මම වත්ථුම්හීති අත්ථො. **විසයොති** ඉස්සරියට්ඨානන්ති අධිප්පායො.

764. **අබ්බොකිණ්ණාති** අබ්‍යවහිතා, අනන්තරිතාති අත්ථො. වවත්ථිතානම්පි පටිපාටිනියමො තෙන පටික්ඛිත්තොති අත්ථො. **අනන්තරතාති** අනන්තරපච්චයතා එතෙන පටික්ඛිත්තාති අත්ථො.

765. **සමනන්තරතාති** ච සමනන්තරපච්චයතා.

766. **ආභුජනතොති** ආභුග්ගකරණතො, නිවත්තනතො ඉච්චෙව අත්ථො. එත්ථ ච ''පඤ්ච විඤ්ඤාණා අනාභොගා''ති ආභොගසභාවා න හොන්තීති අත්ථො, ''පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං නත්ථි ආවට්ටනා වා''තිආදීසුපි ආවට්ටනභාවො වාතිආදිනා අත්ථො දට්ඨබ්බො.

න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතීති එත්ථ න සබ්බෙ රූපාදිධම්මා ධම්මග්ගහණෙන ගහිතාති යථාධිප්පෙතධම්මදස්සනත්ථං **''මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මාති එවං වුත්ත''**න්ති ආහ.

රූපාදීසු අභිනිපතනං තෙහි සමාගමො තෙසන්තිපි වත්තුං යුජ්ජතීති ආහ **''රූපාදීනං අභිනිපාතමත්ත''**න්ති. කම්මත්ථෙ වා සාමිවචනං. විඤ්ඤාණෙහි අභිනිපතිතබ්බානි හි රූපාදීනීති. **ඉදං වුත්තං හොතීතිආදීසු** හි අයං අධිප්පායො – ආරම්මණකරණෙන පටිවිජානිතබ්බානි රූපාදීනි ඨපෙත්වා කුසලාකුසලචෙතනාය තංසම්පයුත්තානඤ්ච යථාවුත්තානං සහජපුබ්බඞ්ගමධම්මෙන පටිවිජානිතබ්බානං පටිවිජානනං එතෙසං නත්ථීති. එවඤ්ච කත්වා **''දස්සනාදිමත්තතො පන මුත්තා අඤ්ඤා එතෙසං කුසලාදිපටිවිඤ්ඤත්ති නාම නත්ථී''**ති කිච්චන්තරං පටිසෙධෙති.

අවිපාකභාවෙන අඤ්ඤං අබ්‍යාකතසාමඤ්ඤං අනිවාරෙන්තො කුසලාකුසලග්ගහණඤ්ච කරොතීති වචනපරියොසානඤ්ච **කිච්චං**. **පි**-සද්දෙන සහජවනකානි වීථිචිත්තානි සම්පිණ්ඩෙත්වා පඤ්චද්වාරෙ පටිසෙධනෙ අයං අධිප්පායො සියා – ''මනසා චෙ පදුට්ඨෙන…පෙ…. පසන්නෙන භාසති වා කරොති වා''ති (ධ. ප. 1-2) එවං වුත්තා භාසනකරණකරා, තංසදිසා ච සුඛදුක්ඛුප්පාදකා බලවන්තො ඡට්ඨද්වාරිකා එව ධම්මග්ගහණෙන ගහිතාති න තෙසං පඤ්චද්වාරිකජවනෙන පටිවිජානනං අත්ථි, දුබ්බලානං පන පුබ්බඞ්ගමපටිවිජානනං තත්ථ න පටිසිද්ධං ''න කායකම්මං න වචීකම්මං පට්ඨපෙති''ති විඤ්ඤත්තිද්වයජනකස්සෙව පට්ඨපනපටික්ඛෙපෙන දුබ්බලස්ස මනොකම්මස්ස අනුඤ්ඤාතත්තා. තථා කායසුචරිතාදිකුසලකම්මං කරොමීති, තබ්බිපරීතං අකුසලං කම්මං කරොමීති ච කුසලාකුසලසමාදානං පඤ්චද්වාරිකජවනෙන න හොති. තථා පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනායං වුත්තා ''පඤ්චද්වාරිකචුති ච න පඤ්චද්වාරිකචිත්තෙහි හොති චුතිචිත්තස්ස අතංද්වාරිකත්තා''ති. යා පනායං පාළි ''පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා''ති, තස්සා රූපාදීනං ආපාථමත්තං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤං කඤ්චි ධම්මසභාවං න පටිවිජානාතීති අයමත්ථො දිස්සති. න හි රූපං පටිග්ගණ්හන්තම්පි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපන්ති ච ගණ්හාතීති. සම්පටිච්ඡනස්සපි රූපනීලාදිආකාරපටිවිජානනං නත්ථීති කිඤ්චි ධම්මස්ස පටිජානනං පටික්ඛිත්තං, පඤ්චහි පන විඤ්ඤාණෙහි සාතිසයං තස්ස විජානනන්ති ''අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා''ති න වුත්තං. යස්ස පාළියං බහිද්ධාපච්චුප්පන්නාරම්මණතා වුත්තා, තතො අඤ්ඤං නිරුත්තිපටිසම්භිදං ඉච්ඡන්තෙහි පඤ්චද්වාරජවනෙන පටිසම්භිදාඤාණස්ස සහුප්පත්ති පටිසිද්ධා. **රූපාරූපධම්මෙති** රූපාරූපාවචරධම්මෙති අත්ථො.

පඤ්චද්වාරිකචිත්තෙන න පටිබුජ්ඣතීති කස්මා වුත්තං, නනු රූපාදීනං ආපාථගමනෙ නිද්දාපටිබොධො හොතීති? න, පඨමං මනොද්වාරිකජවනස්ස උප්පත්තිතොති දස්සෙන්තො ආහ **"නිද්දායන්තස්ස හී"**තිආදි. **පලොභෙත්වා** සච්චසුපිනෙන.

අබ්‍යාකතොයෙව ආවජ්ජනමත්තස්සෙව උප්පජ්ජනතොති වදන්ති. එවං වදන්තෙහි මනොද්වාරෙපි ආවජ්ජනං ද්වත්තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වා ජවනට්ඨානෙ ඨත්වා භවඞ්ගං ඔතරතීති අධිප්පෙතන්ති දට්ඨබ්බං.

තස්සා එව වසෙනාති තස්සා වසෙන එකවිධෙන ඤාණවත්ථු හොතීති ච, වෙදිතබ්බන්ති ච යොජනා කාතබ්බා.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2.) දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

767. අත්ථ-සද්දො අඤ්ඤත්‍ර සභාවං ගහෙත්වා අධිකරණෙසු පවත්තමානො අධිකරණවසෙන ලිඞ්ගපරිවත්තිං ගච්ඡතීති අධිප්පායෙන ජාපිතා ච සා අත්ථා චාති **ජාපිතත්ථාති** අයමත්ථො විභාවිතොති දට්ඨබ්බො.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(3.) තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

768. **පඤ්ඤාපරිණාමිතෙසූති** පඤ්ඤාය පරිපාචිතෙසු. ''යොගවිහිතෙසූති ඉදඤ්ච විසයවිසෙසනමත්තමෙව, තස්මා යානි පඤ්ඤාය විහිතානි අහෙසුං හොන්ති භවිස්සන්ති ච, සබ්බානි තානි යොගවිහිතානීති දට්ඨබ්බානි. සික්ඛිත්වා කාතබ්බං **සිප්පං,** ඉතරං **කම්මං**. අයමෙතෙසං විසෙසො. **වඩ්ඪකීකම්මන්ති** ච අසික්ඛිත්වාපි කාතබ්බං ථූලකම්මං **"කම්ම"**න්ති දට්ඨබ්බං, පඤ්ඤා එව වා තත්ථ තත්ථ **"කම්මං සිප්ප"**න්ති ච වෙදිතබ්බා. **නාගමණ්ඩලං** නාම මණ්ඩලං කත්වා සප්පෙ විජ්ජාය පක්කොසිත්වා බලිං දත්වා විසාපනයනං. **පරිත්තං** රක්ඛා, යෙන ''චූ''ති මුඛවාතං දත්වා විසං අපනයන්ති, සො උණ්ණනාභිආදිමන්තො **චුඩමනකමන්තො**. ''අ ආ''තිආදිකා මාතිකා ''ක කා''තිආදිකො තප්පභෙදො ච **ලෙඛා**.

කුසලං ධම්මං **සකං,** ඉතරං **නොසකං**. චතුන්නං සච්චානං පටිවිජ්ඣිතබ්බානං තප්පටිවෙධපච්චයභාවෙන **අනුලොමනං** දට්ඨබ්බං. පුබ්බෙ ''යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසූ''තිආදිනා පඤ්ඤා වුත්තා, පුන තස්සා වෙවචනවසෙන ''අනුලොමිකං ඛන්ති''න්තිආදි වුත්තන්ති අධිප්පායෙන **"අනු...පෙ.... පඤ්ඤාවෙවචනානී"**ති ආහ. එත්ථ ච **එවරූපින්ති** යථාවුත්තකම්මායතනාදිවිසයං කම්මස්සකතසච්චානුලොමිකසභාවං අනිච්චාදිපවත්තිආකාරඤ්චාති අත්ථො. යථාවුත්තා ච භූමිසභාවපවත්තිආකාරනිද්දෙසා ඛන්තිආදීහි යොජෙතබ්බා. යස්සා පඤ්ඤාය ධම්මා නිජ්ඣානපජානනකිච්චසඞ්ඛාතං ඔලොකනං ඛමන්ති අවිපරීතසභාවත්තා, සා පඤ්ඤා ධම්මානං නිජ්ඣානක්ඛමනං එතිස්සා අත්ථීති **ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තීති** අත්ථො.

769. අසංවරං මුඤ්චතීති සමාදානසම්පත්තවිරතිසම්පයුත්තචෙතනා **"සීලං පූරෙන්තස්ස මුඤ්චචෙතනා"**ති වුත්තා. පුබ්බාපරපඤ්ඤාය ච දානසීලමයතාවචනතො මුඤ්චඅපරචෙතනාවසෙන ''ආරබ්භා''ති, පුබ්බචෙතනාවසෙන ''අධිකිච්චා''ති ච වත්තුං යුත්තන්ති ''අධිකිච්චා''තිපි පාඨො යුජ්ජති.

770. පඤ්චසීලදසසීලානි විඤ්ඤාණස්ස ජාතියා ච පච්චයභූතෙසු සඞ්ඛාරභවෙසු අන්තොගධානීති **"උප්පාදා වා"**තිආදිකාය ධම්මට්ඨිතිපාළියා සඞ්ගහිතානි. භවනිබ්බත්තකසීලස්ස පඤ්ඤාපනං සතිපි සවනෙ න තථාගතදෙසනායත්තන්ති භික්ඛුආදීනම්පි තං වුත්තං.

අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤාති අධිපඤ්ඤාය අන්තොගධා පඤ්ඤා. අථ වා අධිපඤ්ඤානිබ්බත්තෙසු, තදධිට්ඨානෙසු වා ධම්මෙසු අධිපඤ්ඤා-සද්දො දට්ඨබ්බො, තත්ථ පඤ්ඤා **අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤා**.

771. අපායුප්පාදනකුසලතා අපායකොසල්ලං සියාති මඤ්ඤමානො පුච්ඡති **"අපායකොසල්ලං කථං පඤ්ඤා නාම ජාතා"**ති. තං පන පරස්ස අධිප්පායං නිවත්තෙන්තො **"පඤ්ඤවායෙව හී"**තිආදිමාහ. **තත්‍රුපායාති** තත්‍ර තත්‍ර උපායභූතා. ඨානෙ උප්පත්ති එතස්සාති **ඨානුප්පත්තියං**. කිං තං? කාරණජානනං, භයාදීනං උප්පත්තික්ඛණෙ තස්මිංයෙව ඨානෙ ලහුඋප්පජ්ජනකන්ති වුත්තං හොති.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(4.) චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

793. **න පරිතස්සතීති** ‘‘අපි නාම මෙ තණ්ඩුලාදීනි සියු’’න්ති න පත්ථෙති, තදභාවෙන වා න උත්තසති.

796. **අපරප්පච්චයෙති** පරෙන නපත්තියායිතබ්බෙ. **ධම්මෙ ඤාණන්ති** සච්චවිසයං ඤාණං. අරියසච්චෙසු හි **ධම්ම**-සද්දො තෙසං අවිපරීතසභාවත්තාති. සඞ්ඛතපවරො වා අරියමග්ගො තස්ස ච ඵලං **ධම්මො,** තත්ථ පඤ්ඤා තංසහගතා **ධම්මෙ ඤාණං**. න අඤ්ඤඤාණුප්පාදනං **නයනයනං,** ඤාණස්සෙව පන පවත්තිවිසෙසොති අධිප්පායෙනාහ **‘‘පච්චවෙක්ඛණඤාණස්ස කිච්ච’’**න්ති. එත්ථ ච **ඉමිනා ධම්මෙනාති** මග්ගඤාණෙනාති වුත්තං, දුවිධම්පි පන මග්ගඵලඤාණං පච්චවෙක්ඛණාය ච මූලං, කාරණඤ්ච නයනයනස්සාති දුවිධෙනපි තෙන ධම්මෙනාති න න යුජ්ජති, තථා චතුසච්චධම්මස්ස ඤාතත්තා, මග්ගඵලසඞ්ඛාතස්ස ච ධම්මස්ස සච්චපටිවෙධසම්පයොගං ගතත්තා නයනං හොතීති තෙන ඉමිනා ධම්මෙන ඤාණවිසයභාවෙන, ඤාණසම්පයොගෙන වා ඤාතෙනාති ච අත්ථො න න යුජ්ජති.

යදිපි සබ්බෙන සබ්බං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං දුක්ඛං අභිජානන්ති, තථාපි පච්චුප්පන්නෙ සසන්තතිපරියාපන්නෙ සවිසෙසෙ අභිනිවෙසො හොතීති ආහ **‘‘න තඤ්ඤෙව ඉම’’**න්ති. දිට්ඨෙන අදිට්ඨෙන නයතො **නයනඤාණං,** අදිට්ඨස්ස දිට්ඨතාය කාරණභූතත්තා **කාරණඤාණං,** අනුරූපත්ථවාචකො වා කාරණ-සද්දොති ධම්මෙ ඤාණස්ස අනුරූපඤාණන්ති අත්ථො.

සම්මුතිම්හි ඤාණන්ති ධම්මෙ ඤාණාදීනං විය සාතිසයස්ස පටිවෙධකිච්චස්ස අභාවා විසයොභාසනමත්තජානනසාමඤ්ඤෙන ඤාණන්ති සම්මතෙසු අන්තොගධන්ති අත්ථො. සම්මුතිවසෙන වා පවත්තං **සම්මුතිම්හි ඤාණං,** අවසෙසං පන ඉතරඤාණත්තයවිසභාගං ඤාණං තබ්බිසභාගසාමඤ්ඤෙන සම්මුතිඤාණම්හි පවිට්ඨත්තා **සම්මුතිඤාණං** නාම හොතීති.

797. **කිලෙසමූලකෙ චාති** නීවරණමූලකෙ ච කාමභවධම්මෙ.

798. **සා හිස්සාති** එත්ථ **අස්සාති** යො ‘‘කාමෙසු වීතරාගො හොතී’’ති එවං වුත්තො, අස්ස පඨමජ්ඣානසමඞ්ගිස්සාති අත්ථො. **ස්වෙවාති** එතෙන කාමෙසු වීතරාගභාවනාවත්ථස්සෙව පඨමජ්ඣානසමඞ්ගිස්ස ගහණෙ පවත්තෙ තස්ස තතො පරං අවත්ථං දස්සෙතුං **‘‘කාමෙසු වීතරාගො සමානො’’**ති වුත්තං. චතුත්ථමග්ගපඤ්ඤා ඡට්ඨාභිඤ්ඤාභාවප්පත්තියා තං **පටිවිජ්ඣති** නාම, ඉතරා තදුපනිස්සයත්තා. යථානුරූපං වා ආසවක්ඛයභාවතො, ඵලෙ වා ආසවක්ඛයෙ සති යථානුරූපං තංනිබ්බත්තනතො චතූසුපි මග්ගෙසු පඤ්ඤා **ඡට්ඨං අභිඤ්ඤං පටිවිජ්ඣතීති** දට්ඨබ්බා.

799. **කාමසහගතාති** වත්ථුකාමාරම්මණා. **චොදෙන්තීති** කාමාභිමුඛං තන්නින්නං කරොන්තීති අත්ථො. **තදනුධම්මතාති** තදනුධම්මා ඉච්චෙව වුත්තං හොති. **තා**-සද්දස්ස අපුබ්බත්ථාභාවතොති අධිප්පායෙනාහ **‘‘තදනුරූපසභාවා’’**ති. නිකන්තිං, නිකන්තිසහගතචිත්තුප්පාදං වා **‘‘මිච්ඡාසතී’’**ති වදති. ‘‘අහො වත මෙ අවිතක්කං උප්පජ්ජෙය්‍යා’’ති අවිතක්කාරම්මණා **අවිතක්කසහගතා.**

801. අධිගමභාවෙන අභිමුඛං ජානන්තස්ස **අභිජානන්තස්ස,** අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන ජානන්තස්ස, අනාරම්මණභූතඤ්ච තං ඨානං පාකටං කරොන්තස්සාති අත්ථො.

802. වසිතාපඤ්චකරහිතං ඣානං **අප්පගුණං**. එත්ථ චතස්සො පටිපදා චත්තාරි ආරම්මණානීති පඤ්ඤාය පටිපදාරම්මණුද්දෙසෙන පඤ්ඤා එව උද්දිට්ඨාති සා එව විභත්තාති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(5.) පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

804. **පඤ්චඞ්ගිකො සම්මාසමාධීති** සමාධිඅඞ්ගභාවෙන පඤ්ඤා උද්දිට්ඨාති. පීතිඵරණතාදිවචනෙන හි තමෙව විභජති, ‘‘සො ඉමමෙව කායං විවෙකජෙන පීතිසුඛෙන අභිසන්දෙති’’තිආදිනා (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.427) නයෙන පීතියා සුඛස්ස ච ඵරණං වෙදිතබ්බං. පීතිඵරණතාසුඛඵරණතාහි ආරම්මණෙ ඨත්වා චතුත්ථජ්ඣානස්ස උප්පාදනතො **‘‘පාදා විය’’**ති තා වුත්තා.

දුතියපඤ්චකෙ ච **‘‘පඤ්චඤාණිකො’’**ති සමාධිමුඛෙන පඤ්චඤාණානෙව උද්දිට්ඨානි නිද්දිට්ඨානි චාති දට්ඨබ්බානි. ලොකියසමාධිස්ස පච්චනීකානි නීවරණපඨමජ්ඣානනිකන්තිආදීනි නිග්ගහෙතබ්බානි. අඤ්ඤෙ කිලෙසා වාරෙතබ්බා, ඉමස්ස පන අරහත්තසමාධිස්ස පටිප්පස්සද්ධසබ්බකිලෙසත්තා න නිග්ගහෙතබ්බං වාරෙතබ්බඤ්ච අත්ථීති මග්ගානන්තරං සමාපත්තික්ඛණෙ ච අප්පයොගෙනෙව අධිගතත්තා ච ඨපිතත්තා ච, අපරිහානිවසෙන ඨපිතත්තා වා **න සසඞ්ඛාරනිග්ගය්හවාරිතගතො. සතිවෙපුල්ලප්පත්තත්තාති** එතෙන අප්පවත්තමානායපි සතියා සතිබහුලතාය සතො එව නාමාති දස්සෙති. **යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙනාති** එතෙන පරිච්ඡින්දනසතියා සතොති.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(6.) ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

805. විසුද්ධිභාවං දස්සෙන්තො **"දූර…පෙ…. රම්මණායා"**ති ආහ. සොතධාතුවිසුද්ධීති ච චිත්තචෙතසිකා ධම්මා වුත්තාති තත්ථ ඤාණං **සොතධාතුවිසුද්ධියා ඤාණං**. ''චෙතොපරියඤාණ''න්ති ඉදමෙව අත්ථවසෙන **"පරචිත්තෙ ඤාණ"**න්ති උද්ධටන්ති දට්ඨබ්බං. චුතූපපාතඤාණස්ස දිබ්බචක්ඛුඤාණෙකදෙසත්තා **"වණ්ණධාතුආරම්මණා"**ති වුත්තං. මුද්ධප්පත්තෙන චුතූපපාතඤාණසඞ්ඛාතෙන දිබ්බචක්ඛුඤාණෙන සබ්බං දිබ්බචක්ඛුඤාණන්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(7.) සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

806. **තදෙව ඤාණන්ති** ඡබ්බිධම්පි පච්චවෙක්ඛණඤාණං විපස්සනාරම්මණභාවෙන සහ ගහෙත්වා වුත්තන්ති අධිප්පායො. **ධම්මට්ඨිතිඤාණෙනාති** ඡපි ඤාණානි සඞ්ඛිපිත්වා වුත්තෙන ඤාණෙන. **ඛයධම්මන්තිආදිනා** හි පකාරෙන පවත්තඤාණස්ස දස්සනං, ඤාණවිපස්සනාදස්සනතො විපස්සනාපටිවිපස්සනාදස්සනමත්තමෙවාති න තං අඞ්ගන්ති අධිප්පායො. පාළියං පන සබ්බත්ථ ඤාණවචනෙන අඞ්ගානං වුත්තත්තා **නිරොධධම්මන්ති ඤාණන්ති ඉති**-සද්දෙන පකාසෙත්වා වුත්තං විපස්සනාඤාණං සත්තමං ඤාණන්ති අයමත්ථො දිස්සති. න හි යම්පි තං ධම්මට්ඨිතිඤාණං, තම්පි ඤාණන්ති සම්බන්ධො හොති තංඤාණග්ගහණෙ එතස්මිං ඤාණභාවදස්සනස්ස අනධිප්පෙතත්තා, ''ඛයධම්මං…පෙ. … නිරොධධම්ම''න්ති එතෙසං සම්බන්ධාභාවප්පසඞ්ගතො වාති.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(8.) අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

808. **විහාරිතබ්බට්ඨෙනාති** පච්චනීකධම්මෙ, දුක්ඛං වා වික්ඛම්භිත්වා පවත්තෙතබ්බට්ඨෙන.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(10.) දසකනිද්දෙසො

පඨමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

809. අවිජ්ජමානං ඨානං **අට්ඨානං,** නත්ථි ඨානන්ති වා **අට්ඨානං**. එස **"අනවකාසො"**ති එත්ථාපි නයො. තදත්ථනිගමනමත්තමෙව හි ''නෙතං ඨානං විජ්ජතී''ති වචනන්ති. අසුභෙ සුඛන්ති දිට්ඨිවිපල්ලාසොව ඉධ සුඛතො උපගමනස්ස ඨානන්ති අධිප්පෙතන්ති දස්සෙන්තො **"එකන්ත…පෙ…. අත්තදිට්ඨිවසෙනා"**ති පධානදිට්ඨිමාහ. භෙදානුරූපස්ස සාවනං **අනුස්සාවනං,** භෙදානුරූපෙන වා වචනෙන විඤ්ඤාපනං.

ලිඞ්ගෙ පරිවත්තෙ ච සො එව එකකම්මනිබ්බත්තිතො භවඞ්ගප්පබන්ධො ජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධො ච, නාඤ්ඤොති ආහ **"අපි පරිවත්තලිඞ්ග"**න්ති. **අයං පඤ්හොති** ඤාපනිච්ඡානිබ්බත්තා කථා.

සඞ්ගාමචතුක්කං සපත්තවසෙන යොජෙතබ්බං. සබ්බත්ථ ච පුරිමං අභිසන්ධිචිත්තං අප්පමාණං, වධකචිත්තං පන තදාරම්මණඤ්ච ජීවිතින්ද්‍රියං ආනන්තරියානානන්තරියභාවෙ පමාණන්ති දට්ඨබ්බං. **පුථුජ්ජනස්සෙව තං දින්නං හොති.** කස්මා? යථා වධකචිත්තං පච්චුප්පන්නාරම්මණම්පි ජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡෙදනවසෙන ආරම්මණං කත්වා පවත්තති, න එවං චාගචෙතනා. සා හි චජිතබ්බං ආරම්මණං කත්වා චජනමත්තමෙව හොති, අඤ්ඤසකකරණඤ්ච තස්ස චජනං, තස්මා යස්ස තං සකං කතං, තස්සෙව දින්නං හොතීති.

සණ්ඨ…පෙ…. කප්පවිනාසෙයෙව මුච්චතීති ඉදං කප්පට්ඨකථාය න සමෙති. තත්ථ හි **අට්ඨකථායං** (කථා. අට්ඨ. 654-657) වුත්තං ''ආපායිකොති ඉදං සුත්තං යං සො එකං කප්පං අසීතිභාගෙ කත්වා තතො එකභාගමත්තං කාලං තිට්ඨෙය්‍ය, තං ආයුකප්පං සන්ධාය වුත්ත''න්ති. **කප්පවිනාසෙයෙවාති** පන ආයුකප්පවිනාසෙයෙවාති අත්ථෙ සති නත්ථි විරොධො. එත්ථ ච **සණ්ඨහන්තෙති** ඉදං ස්වෙ විනස්සිස්සතීති විය අභූතපරිකප්පවසෙන වුත්තං. **එකදිවසමෙව පච්චති** තතො පරං කප්පාභාවෙන ආයුකප්පස්සපි අභාවතොති අවිරොධතො අත්ථයොජනා දට්ඨබ්බා.

පකතත්තොති අනුක්ඛිත්තො. **සමානසංවාසකොති** අපාරාජිකො.

කිං පන තන්ති යො සො ''නියතො''ති වුත්තො, තං කිං නියමෙතීති අත්ථො. තස්සෙව පන යථාපුච්ඡිතස්ස නියතස්ස මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මානං විය සභාවතො විජ්ජමානතං යථාපුච්ඡිතඤ්ච නියාමකහෙතුං පටිසෙධෙත්වා යෙන ''නියතො''ති ''සත්තක්ඛත්තුපරමාදිකො''ති ච වුච්චති, තං යථාධිප්පෙතකාරණං දස්සෙතුං **''සම්මාසම්බුද්ධෙන හී''**තිආදිමාහ. ජාතස්ස කුමාරස්ස විය අරියාය ජාතියා ජාතස්ස **නාමමත්තමෙතං** නියතසත්තක්ඛත්තුපරමාදිකං, නියතානියතභෙදං නාමන්ති අත්ථො. යදි පුබ්බහෙතු නියාමකො, සොතාපන්නො ච නියතොති සොතාපත්තිමග්ගතො උද්ධං තිණ්ණං මග්ගානං උපනිස්සයභාවතො පුබ්බහෙතුකිච්චං, තතො පුබ්බෙ පන පුබ්බහෙතුකිච්චං නත්ථීති සොතාපත්තිමග්ගස්ස **උපනිස්සයාභාවො ආපජ්ජති**. යදි හි තස්සපි පුබ්බහෙතු උපනිස්සයො සියා, සො ච නියාමකොති සොතාපත්තිමග්ගුප්පත්තිතො පුබ්බෙ එව නියතො සියා, තඤ්ච අනිට්ඨං, තස්මාස්ස පුබ්බහෙතුනා අහෙතුකතා ආපන්නාති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ **''ඉච්චස්ස අහෙතු අප්පච්චයා නිබ්බත්තිං පාපුණාතී''**ති.

පටිලද්ධමග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො, තෙනෙව සත්තක්ඛත්තුපරමාදිනියමෙ සති සත්තමභවාදිතො උද්ධං පවත්තනකස්ස දුක්ඛස්ස මූලභූතා කිලෙසා තෙනෙව ඛීණාති උපරි තයො මග්ගා අකිච්චකා හොන්තීති අත්ථො. යදි උපරි තයො මග්ගා සත්තක්ඛත්තුපරමාදිකං නියමෙන්ති, තතො ච අඤ්ඤො සොතාපන්නො නත්ථීති සොතාපත්තිමග්ගස්ස අකිච්චකතා නිප්පයොජනතා ආපජ්ජතීති අත්ථො. අථ සක්කායදිට්ඨියාදිප්පහානං දස්සනකිච්චං, තෙසං පහානෙන සත්තක්ඛත්තුපරමාදිතාය භවිතබ්බං. සා චුපරිමග්ගෙහි එව හොතීති සත්තමභවාදිතො උද්ධං පවත්තිතො තෙන විනා වුට්ඨානෙ සක්කායදිට්ඨියාදිප්පහානෙන ච තෙන විනා භවිතබ්බන්ති ආහ **''පඨමමග්ගෙන ච අනුප්පජ්ජිත්වාව කිලෙසා ඛෙපෙතබ්බා හොන්තී''**ති. **න අඤ්ඤො කොචි නියමෙතීති** නාමකරණනිමිත්තතො විපස්සනාතො අඤ්ඤො කොචි නියාමකො නාම නත්ථීති අත්ථො. විපස්සනාව නියමෙතීති ච නාමකරණනිමිත්තතංයෙව සන්ධාය වුත්තං. තෙනෙවාහ **''ඉති සම්මාසම්බුද්ධෙන ගහිතනාමමත්තමෙව ත''**න්ති.

න උප්පජ්ජන්තීති පන අත්ථීති ''න මෙ ආචරියො අත්ථි, සදිසො මෙ න විජ්ජතී''තිආදිං (ම. නි. 1.285; 2.341; මහාව. 11; කථා. 405) ඉමිස්සා ලොකධාතුයා ඨත්වා වදන්තෙන භගවතා ''කිං පනාවුසො සාරිපුත්ත, අත්ථෙතරහි අඤ්ඤෙ සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා භගවතා සමසමා සම්බොධියන්ති එවං පුට්ඨාහං, භන්තෙ, නොති වදෙය්‍යා''න්ති (දී. නි. 3.161) වත්වා තස්ස කාරණං දස්සෙතුං ''අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා''ති (ම. නි. 3.129) ඉමං සුත්තං දස්සෙන්තෙන ධම්මසෙනාපතිනා ච බුද්ධක්ඛෙත්තභූතං ඉමං ලොකධාතුං ඨපෙත්වා අඤ්ඤත්ථ අනුප්පත්ති වුත්තා හොතීති අධිප්පායො.

''යො පන භික්ඛූ''තිආදිනා වුත්තානි සික්ඛාපදානි **මාතිකා,** තාය අන්තරහිතාය නිදානුද්දෙසසඞ්ඛාතෙ පාතිමොක්ඛෙ පබ්බජ්ජුපසම්පදාකම්මෙසු ච **සාසනං තිට්ඨතීති** අත්ථො. පාතිමොක්ඛෙ වා අන්තොගධා පබ්බජ්ජා උපසම්පදා ච තදුභයාභාවෙ පාතිමොක්ඛාභාවතො, තස්මා පාතිමොක්ඛෙ, තාසු ච **සාසනං තිට්ඨතීති** වුත්තං. **ඔසක්කිතං නාමාති** පච්ඡිමපටිවෙධසීලභෙදද්වයං එකතො කත්වා තතො පරං විනට්ඨං නාම හොතීති අත්ථො.

තාති රස්මියො. **කාරුඤ්ඤන්ති** පරිදෙවනකාරුඤ්ඤං.

අනච්ඡරියත්තාති ද්වීසු උප්පජ්ජමානෙසු අච්ඡරියත්තාභාවදොසතොති අත්ථො. **විවාදභාවතොති** විවාදාභාවත්ථං ද්වෙ න උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො.

එකං බුද්ධං ධාරෙතීති **එකබුද්ධධාරණී**. එතෙන එවංසභාවා එතෙ බුද්ධගුණා, යෙන දුතියබුද්ධගුණෙ ධාරෙතුං අසමත්ථා අයං ලොකධාතූති දස්සෙති. පච්චයවිසෙසනිප්ඵන්නානඤ්හි ධම්මානං සභාවවිසෙසො න සක්කා ධාරෙතුන්ති. සමං උද්ධං පජ්ජතීති **සමුපාදිකා,** උදකස්සොපරි සමං ගාමිනීති අත්ථො. **ද්වින්නම්පීති** ද්වෙපි, ද්වින්නම්පි වා සරීරභාරං. **ඡාදෙන්තන්ති** රොචයමානං. **සකිං භුත්තොවාති** එකම්පි ආලොපං අජ්ඣොහරිත්වාව මරෙය්‍යාති අත්ථො.

අතිධම්මභාරෙනාති ධම්මෙන නාම පථවී තිට්ඨෙය්‍ය, සා කිං තෙනෙව චලතීති අධිප්පායො. පුන ථෙරො ''රතනං නාම ලොකෙ කුටුම්බං සන්ධාරෙන්තං අභිමතඤ්ච ලොකෙන අත්තනො ගරුසභාවතාය සකටභඞ්ගස්ස කාරණං අතිභාරභූතං දිට්ඨං. එවං ධම්මො ච හිතසුඛවිසෙසෙහි තංසමඞ්ගිනං ධාරෙන්තො අභිමතො ච විඤ්ඤූහි ගම්භීරාප්පමෙය්‍යභාවෙන ගරුසභාවත්තා අතිභාරභූතො පථවීචලනස්ස කාරණං හොතී''ති දස්සෙන්තො **''ඉධ, මහාරාජ, ද්වෙ සකටා''**තිආදිමාහ. **එකස්සාති** එකස්මා, එකස්ස වා සකටස්ස රතනං, තස්මා සකටතො ගහෙත්වාති අත්ථො. **ඔසාරිතන්ති** පවෙසිතං ආහටං වුත්තන්ති අත්ථො.

සභාවපකතිකාති අකිත්තිමපකතිකාති අත්ථො. **කාරණමහන්තත්තාති** මහන්තෙහි පාරමිතාකාරණෙහි බුද්ධගුණානං නිබ්බත්තිතොති වුත්තං හොති. පථවීආදයො මහන්තා අත්තනො අත්තනො විසයෙ එකෙකාව, එවං සම්මාසම්බුද්ධොපි මහන්තො අත්තනො විසයෙ එකො එව. කො ච තස්ස විසයො? යාවතකං ඤෙය්‍යං, එවං ආකාසො විය අනන්තවිසයො භගවා එකො එව හොතීති වදන්තො ලොකධාත්වන්තරෙසුපි දුතියස්ස අභාවං දස්සෙති.

පුබ්බභාගෙ ආයූහනවසෙන **ආයූහනසමඞ්ගිතා** සන්නිට්ඨානචෙතනාවසෙන **චෙතනාසමඞ්ගිතා** ච වෙදිතබ්බා, සන්තතිඛණවසෙන වා. **විපාකාරහන්ති** දුතියභවාදීසු විපච්චනපකතිතං සන්ධාය වදති. **චලතීති** පරිවත්තති. සුනඛෙහි වජනසීලො **සුනඛවාජිකො.**

පඨමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා

810. ගතිතො අඤ්ඤා ගතිසම්පත්ති නාම නත්ථීති දස්සෙන්තො **''සම්පන්නා ගතී''**ති ආහ. මහාසුදස්සනාදිසුරාජකාලො පඨමකප්පිකාදිසුමනුස්සකාලො ච **කාලසම්පත්ති**.

එකන්තං කුසලස්සෙව ඔකාසොති ඉදං යදිපි කොචි කායසුචරිතාදිපයොගසම්පත්තියං ඨිතං බාධෙය්‍ය, තං පන බාධනං බාධකස්සෙව ඉස්සාදිනිමිත්තෙන විපරීතග්ගාහෙන ජාතං. සා පයොගසම්පත්ති සභාවතො සුඛවිපාකස්සෙව පච්චයො, න දුක්ඛවිපාකස්සාති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං. මක්කටො හත්තපුටං බන්ධට්ඨානෙ මුඤ්චිත්වා භුඤ්ජිතුං න ජානාති, යත්ථ වා තත්ථ වා භින්දිත්වා විනාසෙති, එවං අනුපායඤ්ඤූපි හොගෙ. **සුසානෙ ඡඩ්ඩෙත්වා**තිආදිනා සාතෙත්වා ඡඩ්ඩිතස්ස වුට්ඨානාභාවො විය අපායතො වුට්ඨානාභාවොති දස්සෙති.

''පච්චරී''තිපි **උළුම්පස්ස** නාමං, තෙන එත්ථ කතා ''මහාපච්චරී''ති වුච්චති. **උදකෙ මරණං ථලෙ මරණඤ්ච එකමෙවාති** කස්මා වුත්තං, නනු සක්කෙන ''සමුද්දාරක්ඛං කරිස්සාමී''ති වුත්තන්ති? සච්චං වුත්තං, ජීවිතස්ස ලහුපරිවත්තිතං පකාසෙන්තෙහි ථෙරෙහි එවං වුත්තං, ලහුපරිවත්තිතාය ජීවිතහෙතු න ගමිස්සාමාති අධිප්පායො. අථ වා **උදකෙති** නාගදීපං සන්ධාය වුත්තං, **ථලෙති** ජම්බුදීපං.

ථෙරො න දෙතීති කථමහං එතෙන ඤාතො, කෙනචි කිඤ්චි ආචික්ඛිතං සියාති සඤ්ඤාය න අදාසි. තෙනෙව ''මයම්පි න ජානාමා''ති වුත්තං. **අපරස්සාති** අපරස්ස භික්ඛුනො පත්තං ආදාය…පෙ…. ථෙරස්ස හත්ථෙ ඨපෙසීති යොජනා. **අනායතනෙති** නික්කාරණෙ, අයුත්තෙ වා නස්සනට්ඨානෙ. **තුවං අත්තානං රක්ඛෙය්‍යාසි,** මයං පන මහල්ලකත්තා කිං රක්ඛිත්වා කරිස්සාම, මහල්ලකත්තා එව ච රක්ඛිතුං න සක්ඛිස්සාමාති අධිප්පායො. අනාගාමිත්තා වා ථෙරො අත්තනා වත්තබ්බං ජානිත්වා ඔවදති.

සම්මාපයොගස්ස ගතමග්ගොති සම්මාපයොගෙන නිප්ඵාදිතත්තා තස්ස සඤ්ජානනකාරණන්ති අත්ථො.

භූතමත්ථං කත්වා අභූතොපමං කථයිස්සතීති අධිප්පායො. **මනුස්සාති** භණ්ඩාගාරිකාදිනියුත්තා මනුස්සා මහන්තත්තා **සම්පටිච්ඡිතුං නාසක්ඛිංසු**.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා

811. **අඤ්චිතාති** ගතා. **පෙච්චාති** පුන, මරිත්වාති වා අත්ථො. **උස්සන්නත්තාති** විතක්කබහුලතාය උස්සන්නත්තාති වදන්ති, සූරතාදීහි වා **උස්සන්නත්තා. දිබ්බන්තීති** කීළන්ති.

සඤ්ජීවකාළසුත්තසඞ්ඝාතරොරුවමහාරොරුවතාපනමහාතාපනඅවීචියො **අට්ඨ මහානිරයා**. එකෙකස්ස චත්තාරි ද්වාරානි, එකෙකස්මිං ද්වාරෙ චත්තාරො චත්තාරො ගූථනිරයාදයොති එවං **සොළස උස්සදනිරයෙ** වණ්ණයන්ති.

සක්කසුයාමාදයො විය **ජෙට්ඨකදෙවරාජා**. පජාපතිවරුණඊසානාදයො විය දුතියාදිට්ඨානන්තරකාරකො **පරිවාරකො හුත්වා.**

තතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථබලනිද්දෙසවණ්ණනා

812. **කප්පොති** ද්වෙධාභූතග්ගො. එත්ථ ච බීජාදිධාතුනානත්තවසෙන ඛන්ධාදිධාතුනානත්තං වෙදිතබ්බං.

චතුත්ථබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

813. **අජ්ඣාසයධාතූති** අජ්ඣාසයසභාවො. යථා ගූථාදීනං ධාතුසභාවො එසො, යං ගූථාදීහෙව සංසන්දති, එවං පුග්ගලානං අජ්ඣාසයස්සෙවෙස සභාවො, යං දුස්සීලාදයො දුස්සීලාදිකෙහෙව සංසන්දන්තීති වුත්තං හොති. **භික්ඛූපි ආහංසූති** අඤ්ඤමඤ්ඤං ආහංසු. ආවුසො ඉමෙ මනුස්සා ''යථාසභාගෙන පරිභුඤ්ජථා''ති වදන්තා අම්හෙ සභාගාසභාගෙ විදිත්වා හීනජ්ඣාසයපණීතජ්ඣාසයතං පරිච්ඡින්දිත්වා ධාතුසංයුත්තකම්මෙ උපනෙන්ති තස්ස පයොගං දට්ඨුකාමාති අත්ථො, එවං සභාගවසෙනෙව අජ්ඣාසයධාතුපරිච්ඡින්දනතො අජ්ඣාසයධාතුසභාගවසෙන නියමෙතීති අධිප්පායො.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා

චරිතන්ති ඉධ දුච්චරිතං සුචරිතන්ති වුත්තං. අප්පරජං අක්ඛං එතෙසන්ති **අප්පරජක්ඛාති** අත්ථො විභාවිතො, අප්පරජං අක්ඛිම්හි එතෙසන්ති **අප්පරජක්ඛාතිපි** සද්දත්ථො සම්භවති. එත්ථ ච ආසයජානනාදිනා යෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි පරොපරෙහි සත්තා කල්‍යාණපාපාසයාදිකා හොන්ති, තෙසං ජානනං විභාවෙතීති වෙදිතබ්බං. එවඤ්ච කත්වා ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තආසයානුසයඤාණානං විසුං අසාධාරණතා, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තනානාධිමුත්තිකතාඤාණානං විසුං බලතා ච සිද්ධා හොති.

815. **යදරියාති** යෙ අරියා. **ආවසිංසූති** නිස්සාය වසිංසු. කෙ පන තෙ? ''ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු පඤ්චඞ්ගවිප්පහීනො හොති ඡළඞ්ගසමන්නාගතො එකාරක්ඛො චතුරාපස්සෙනො පනුණ්ණපච්චෙකසච්චො සමවයසට්ඨෙසනො අනාවිලසඞ්කප්පො පස්සද්ධකායසඞ්ඛාරො සුවිමුත්තචිත්තො සුවිමුත්තපඤ්ඤො''ති (දී. නි. 3.348; අ. නි. 10.19) එවං වුත්තා. එතෙසු පඤ්චඞ්ගවිප්පහීනපච්චෙකසච්චපනොදනඑසනාසමවයසජ්ජනානි ''සඞ්ඛායෙකං පටිසෙවති අධිවාසෙති පරිවජ්ජෙති විනොදෙතී''ති (ම. නි. 2.168) වුත්තෙසු අපස්සෙනෙසු විනොදනඤ්ච මග්ගකිච්චානෙව, ඉතරෙ ච මග්ගෙනෙව සමිජ්ඣන්ති. තෙනාහ **''එතඤ්හි සුත්තං…පෙ.… දීපෙතී''**ති.

816. ආරම්මණසන්තානානුසයනෙසු ඉට්ඨාරම්මණෙ ආරම්මණානුසයනෙන **අනුසෙති. ආචිණ්ණසමාචිණ්ණාති** එතෙන සමන්තතො චෙය්‍යෙත්වා විය ථිතභාවෙන අනුසයිතතං දස්සෙති. භවස්සපි වත්ථුකාමත්තා, රාගවසෙන වා සමානත්තා **''භවරාගානුසයො…පෙ.… සඞ්ගහිතො''**ති ආහ.

818. ''පණීතාධිමුත්තිකා තික්ඛින්ද්‍රියා, ඉතරෙ මුදින්ද්‍රියා''ති එවං ඉන්ද්‍රියවිසෙසදස්සනත්ථමෙව අධිමුත්තිග්ගහණන්ති ආහ **''තික්ඛින්ද්‍රියමුදින්ද්‍රියභාවදස්සනත්ථ''**න්ති.

819. **පහානක්කමවසෙනාති** එත්ථ පහාතබ්බපජහනක්කමො පහානක්කමොති දට්ඨබ්බො, යස්ස පහානෙන භවිතබ්බං, තං තෙනෙව පහානෙන පඨමං වුච්චති, තතො අප්පහාතබ්බන්ති අයං වා පහානක්කමො.

820. මග්ගස්ස උපනිස්සයභූතානි ඉන්ද්‍රියානි **උපනිස්සයඉන්ද්‍රියානි**.

826. නිබ්බුතිඡන්දරහිතත්තා **අච්ඡන්දිකට්ඨානං පච්ඡිමං**. යස්මිං භවඞ්ගෙ පවත්තමානෙ තංසන්තතියං ලොකුත්තරං නිබ්බත්තති, තං තස්ස **පාදකං**.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

828. **නිද්දායිත්වාති** කම්මට්ඨානං මනසි කරොන්තො නිද්දං ඔක්කමිත්වා පටිබුද්ධො සමාපත්තිං සමාපන්නොම්හීති අත්ථො. නීවරණාදීහි විසුද්ධචිත්තසන්තති එව **චිත්තමඤ්ජූසා,** සමාධි වා, කම්මට්ඨානං වා. **චිත්තං ඨපෙතුන්ති** සමාපත්තිචිත්තං ඨපෙතුං. සඤ්ඤාවෙදයිතානං අපගමො එව **අපගමවිමොක්ඛො**.

සඤ්ඤාමනසිකාරානං කාමාදිදුතියජ්ඣානාදිපක්ඛන්දනානි **''හානභාගියවිසෙසභාගියධම්මා''**ති දස්සිතානි, තෙහි පන ඣානානං තංසභාවතා ධම්ම-සද්දෙන වුත්තා. පගුණභාවවොදානං **පගුණවොදානං**. තදෙව පඨමජ්ඣානාදීහි වුට්ඨහිත්වා දුතියජ්ඣානාදිඅධිගමස්ස පච්චයත්තා **''වුට්ඨානං නාමා''**ති වුත්තං. ''වොදානම්පි වුට්ඨානං, තම්හා තම්හා සමාධිම්හා වුට්ඨානම්පි වුට්ඨාන''න්ති ඉමාය වුට්ඨානපාළියා අසඞ්ගහිතත්තා නිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨානං **''පාළිමුත්තකවුට්ඨානං නාමා''**ති වුත්තං. යෙ පන ''නිරොධතො ඵලසමාපත්තියා වුට්ඨාන''න්ති පාළි නත්ථීති වදෙය්‍යුං, තෙ ''නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.417) ඉමාය පාළියා පටිසෙධෙතබ්බා.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

831. රාගාදීහි චෙතසො විමුත්තිභූතො සමාධි **චෙතොවිමුත්ති**. පඤ්ඤාව විමුත්ති **පඤ්ඤාවිමුත්ති. කම්මන්තරවිපාකන්තරමෙවාති** කම්මන්තරස්ස විපාකන්තරමෙවාති අත්ථො. චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තකධම්මෙ නිරයාදිනිබ්බානගාමිනිපටිපදාභූතෙ කම්මන්ති ගහෙත්වා ආහ **“කම්මපරිච්ඡෙදමෙවා”**ති. **අප්පෙතුං න සක්කොති** අට්ඨමනවමබලානි විය, තංසදිසං ඉද්ධිවිධඤාණං විය විකුබ්බිතුං. එතෙන දසබලසදිසතඤ්ච වාරෙති, ඣානාදිඤාණං විය වා අප්පෙතුං විකුබ්බිතුඤ්ච. යදිපි හි ඣානාදිපච්චවෙක්ඛණඤාණං සත්තමබලන්ති තස්ස සවිතක්කසවිචාරතා වුත්තා, තථාපි ඣානාදීහි විනා පච්චවෙක්ඛණා නත්ථීති ඣානාදිසහගතං ඤාණං තදන්තොගධං කත්වා එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං ඣානාදිකිච්චං විය න සබ්බං බලකිච්චං කාතුං සක්කොතීති දස්සෙතුං **“තඤ්හි ඣානං හුත්වා අප්පෙතුං ඉද්ධි හුත්වා විකුබ්බිතුඤ්ච න සක්කොතී”**ති වුත්තං, න පන කස්සචි බලස්ස ඣානඉද්ධිභාවතොති දට්ඨබ්බං.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤාණවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

832. ‘‘තෙත්තිංසති තිකා’’ති වුත්තං, තෙ පන **පඤ්චතිංස**. තථා ‘‘පුරිසමලාදයො අට්ඨ නවකා’’ති වුත්තං, තෙ පන **ආඝාතවත්ථුආදයො නව**. යෙ ‘‘ද්වෙ අට්ඨාරසකා’’තිආදිම්හි වුත්තා, තෙ එව ‘‘ඉති අතීතානි ඡත්තිංසා’’තිආදිනා තයො ඡත්තිංසකා කතාති ආහ **‘‘ඡ අට්ඨාරසකා’’**ති, ද්වාසට්ඨි පන දිට්ඨිගතානි අඤ්ඤත්ථ වුත්තභාවෙනෙව ඉධ නික්ඛිත්තානීති න ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි.

එකකමාතිකාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(1.) එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

843-844. **අත්ථි පටිච්චං නාමාති** යථා ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා’’තිආදීසු නිස්සයාදිපච්චයභාවෙන පටිච්චාති වුත්තං, න තථා ඉධ ඛත්තියාදිජාතීනං පරමත්ථතො අවිජ්ජමානානං නිස්සයාදිපච්චයත්තස්ස අභාවා. යෙසු පන ඛන්ධෙසු සන්තෙසු ඛත්තියාදිසම්මුති හොති, තෙසං අබ්බොච්ඡින්නතාව ඛත්තියාදිජාතියා අත්ථිතා, සා ඉධ පටිච්ච-සද්දෙන විභාවිතාති අත්ථො. **එකිස්සා සෙණියාති** අසම්භින්නායාති අත්ථො.

පඤ්හවිස්සජ්ජනාදිකිරියාසු පුරතො කරණං **පුරෙක්ඛාරො. නික්ඛෙපරාසීති** නිධානරාසි. **පත්ථටාකිත්තිනොති** විත්ථිණ්ණකිත්තිනො. **රත්තඤ්ඤුමදොති** පුරාණඤ්ඤුතාමදොති වදන්ති. චිරරත්තිජාතෙන, චිරරත්තිපබ්බජිතෙන වා ජානිතබ්බස්ස, රත්තීනමෙව වා ජානනමදො. **උපට්ඨාපකමානොති** ආණාකරණමානො. ආණාකරණඤ්හි විචාරණං ඉධ **‘‘යසො’’**ති වුත්තන්ති. පරිමණ්ඩලත්තභාවනිස්සිතො මානො **පරිණාහමදො**. සරීරසම්පත්තිපාරිපූරියා මදො **පාරිපූරිමදො**.

845. වත්ථුනා විනාපි වත්තබ්බතාය **අවත්ථුකං,** න වත්ථුනො අභාවා.

846. **චිත්තස්ස වොස්සජ්ජනන්ති** චිත්තස්ස සතිතො මුච්චනං, කායදුච්චරිතාදීසු පක්ඛන්දනං වා **වොස්සග්ගො. පතිට්ඨාභාවොති** කුසලකරණෙ අට්ඨානං, අනුට්ඨානන්ති අත්ථො. පමාදසඞ්ඛාතස්ස **අත්ථස්ස** කායදුච්චරිතෙ චිත්තස්ස වොස්සග්ගො පාණාතිපාතෙ මිච්ඡාදිට්ඨියං කොධෙ උපනාහෙති එවමාදිකො පරියායො අපරියන්තො, තදත්ථතප්පරියායප්පකාසකො වොස්සග්ගනිස්සග්ගාදිකො බ්‍යඤ්ජනපරියායො චාති සබ්බං තං සඞ්ඛිපිත්වා එවරූපොති ඉදං ආකාරනිදස්සනං සබ්බපරියායස්ස වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා කතන්ති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘පරියන්තාභාවතො’’**ති. **විස්සට්ඨාකාරොති** සතියා පච්චනීකභූතෙ චත්තාරො ඛන්ධෙ දස්සෙති.

847. **චිත්තස්ස ථද්ධතා** තථාපවත්තචිත්තමෙවාති වදන්ති, මානවිසෙසො වා දට්ඨබ්බො. උපසඞ්කමනෙ වන්දිතබ්බං හොතීති **පරියන්තෙනෙව චරති**.

848. ‘‘ආපත්තිං ආපන්නොසී’’ති වුත්තෙ ‘‘ආවුසො, ත්වං ආපන්නොසී’’තිආදිනා තෙන වුත්තං තස්සෙව උපරි ඛිපනවසෙන **‘‘පටිප්ඵරිත්වා’’**ති වදන්ති. ‘‘තස්මිං නාම දලිද්දෙ, අකුසලෙ වා ඉදං කරොන්තෙ අහං කස්මා න කරොමී’’ති එවං ඉධ පටිප්ඵරණං යුත්තං. කරණස්ස උත්තරකිරියා **කරණුත්තරියං. අකුසලපක්ඛො එසාති** සාරම්භොති අධිප්පායො.

849. අතිච්ච ඉච්ඡතීති අතිච්චිච්ඡො, තස්ස භාවො අතිච්චිච්ඡතාති වත්තබ්බෙ චි-කාරලොපං කත්වා **‘‘අතිච්ඡතා’’**ති වුත්තං. **අත්‍රිච්ඡතාති** ච සා එව වුච්චතීති. තත්‍රාපි නෙරුත්තිකවිධානෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. යථාලද්ධං වා අතික්කමිත්වා අත්‍ර අත්‍ර ඉච්ඡනං **අත්‍රිච්ඡතා,** සා එව ර-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා **‘‘අතිච්ඡතා’’**ති වුත්තා.

අත්‍රිච්ඡන්ති අතිච්ඡං, අත්‍ර වා ඉච්ඡන්තො. කෙන? **අතිලොභෙන** අතිලොභමිච්ඡාසඞ්ඛාතෙන **අතිලොභමදෙන** ච. අත්තනො හිතං **අත්තාති** වුත්තං. **හායති** ජීරති, ආදිණ්ණො වා **අත්තා,** පත්තො වා **අත්තා,** නං ජීරති චන්දකින්නරිං පත්ථයිත්වා අසිතාභුදෙවියා විහීනො විය.

ඉච්ඡාහතස්සාති ඉච්ඡාය උපද්දුතස්ස, මුද්දිතස්ස වා.

අතිහීළයානොති අවමඤ්ඤමානො. **මලකන්ති** එවංනාමකං ජනපදං, අබ්භොකාසං වා. **කොදණ්ඩකෙනාති** කුදණ්ඩකෙන රස්සදණ්ඩකෙන. ගද්දූලෙනාති ච වදන්ති. **රුහිරමක්ඛිතඞ්ගොති** රුහිරසින්නගත්තො.

850. ජානන්තස්සෙව භියොසො භියොසො චොදෙන්තො විය **සම්භාවෙතුකාමො හොති. පච්චයෙති** උපාදානාදිපච්චයෙ.

851. යෙ පතිරූපෙන වඤ්චෙන්ති, තෙ **ගණ්ඨිකා,** දුරාචාරෙන වා ගණ්ඨිභූතා. **ගණ්ඨිකපුත්තා නාම ගණ්ඨිකා එව හොන්ති, තෙන** සද්ධිවිහාරිකා ගණ්ඨිකභාවෙන **''ථෙරො...පෙ.... දීඝචඞ්කමෙ විහරතී''**ති වදන්ති.

වට්ටති භන්තෙති අයම්පි එකො පකාරො, ලාභිනා එව පන සක්කා ඤාතුන්ති අත්තනො සමාපත්තිලාභිතං සූචෙතීති අත්ථො. **පඤ්චත්තයං** නාම උපරිපණ්ණාසකෙ දුතියසුත්තං (ම. නි. 3.21 ආදයො). තස්ස ගම්භීරත්තා වදති **''පඤ්චත්තයං ඔලොකෙන්තස්සා''**ති.

852. **සිඞ්ගන්ති** සිඞ්ගාරං. තඤ්හි කුසලස්ස විජ්ඣනතො සමාසෙවිතතාය සීසෙ පරික්ඛතං සුනිඛතං විසාණං විය, ථිරත්තා ච සිඞ්ගං වියාති සිඞ්ගං, තං පනත්ථතො රාගො.

853. තෙමනකරණත්ථෙ **තින්තිණ**-සද්දො දට්ඨබ්බො. **ඛීයනන්ති** ච යෙන ලොභෙන පරං මමන්ති වදන්තං ඛීයති, සො වුත්තො. **ඛීයනං** භණ්ඩනන්ති ච වදන්ති. **තින්තිණන්ති** වා ලොලුප්පමිච්චෙව වුත්තං හොති. **සඤ්ඤා**-සද්දො හි එසො ලොලුප්පවාචකොති.

854. **ඌරුප්පමාණාපීති** එතෙන මහන්තඝනභාවෙන අපූතිතං දස්සෙති. **අථවාතිආදිනා** චීවරමණ්ඩනාදීනං විසෙසනානි ''ඉමස්ස වා පූතිකායස්ස බාහිරානං වා පරික්ඛාරානං මණ්ඩනා''තිආදීනීති දස්සෙති. චීවරෙන හි මණ්ඩනා **චීවරමණ්ඩනා,** චීවරස්ස වා මණ්ඩනා **චීවරමණ්ඩනා,** එවං **පත්තමණ්ඩනා සෙනාසනමණ්ඩනා** චාති අධිප්පායො. ඌනට්ඨානපූරණං ඡවිරාගසුසණ්ඨානාදිකරණඤ්ච චීවරාදීසු කායෙ ච යථායොගං යොජෙතබ්බං. **තදහුජාතදාරකො විය හොතීති** දාරකචාපල්‍යං න මුඤ්චතීති අත්ථො.

855. සදිසා අනුරූපා භත්ති සභාගො, න සභාගො අසභාගො, මානථද්ධතා, විරොධො වා. තෙනස්ස මාතාදීසු වත්තනං **අසභාගවුත්තිතා.** එවංවිධානං මානාධිකානං අකුසලානමිදං නාමං.

856. **පරිතස්සිතාති** සඞ්කම්පනා, උක්කණ්ඨිතස්ස වා තස්ස තස්ස තණ්හායනා.

857. කුසලකරණෙ කායස්ස අවිප්ඵාරිකතා ලීනතා **ජාතිආලසියං,** න රොගඋතුභොජනාදීහි කායගෙලඤ්ඤං **තන්දී** නාම, අථ ඛො පකතිආලසියන්ති අත්ථො. **කායාලසියන්ති** නාමකායස්ස ආලසියං, තදෙව රූපකායස්සාපීති දට්ඨබ්බං.

858. අච්චසනාදීහි උප්පන්නධාතුක්ඛොභනිමිත්තං ආලසියං **විජම්භිතා.**

859. භත්තනිමිත්තෙන උප්පන්නං ආලසියං **භත්තසම්මදො.**

860. **ඉමෙහි පනාති** චිත්තස්ස අකල්‍යතාදීහි. සබ්බත්ථ **කිලෙසවසෙනාති** ථිනමිද්ධකාරණානං රාගාදීනං වසෙනාති දට්ඨබ්බං.

861. සම්මාආජීවතො අපෙතො කතොති **අපකතො.** සො ආජීවුපද්දවෙන උපද්දුතොති කත්වා ආහ **''උපද්දුතස්සාති අත්ථො''**ති.

තිවිධම්පි තං තත්ථ ආගතං තස්ස නිස්සයභූතාය ඉමාය පාළියා **දස්සෙතුන්ති** එවමත්ථො දට්ඨබ්බො.

පාපණිකානීති ආපණතො ඡඩ්ඩිතානි. **නන්තකානීති** අන්තරහිතානි, චීරානි වා. ගිලානස්ස පච්චයභූතා හෙසජ්ජසඞ්ඛාතා ජීවිතපරික්ඛාරා **ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරා. පූතිමුත්තන්ති** පුරාණස්ස අපුරාණස්ස ච සබ්බස්ස ගොමුත්තස්සෙතං නාමං. පූතිභාවෙන ඡඩ්ඩිතොසධන්තිපි කෙචි.

අගබ්හිකා එකද්වාරා දීඝසාලා කිර **උද්දණ්ඩො.** කුච්ඡිතරජභූතාය පාපිච්ඡතාය නිරත්ථකකායවචීවිප්ඵන්දනිග්ගහණං කොරජං, තං එතස්ස අත්ථීති කොරජිකො, අතිවිය කොරජිකො **කොරජිකකොරජිකො.** අතිපරිසඞ්කිතොති කෙචි. **මුඛසම්භාවිතොති** කොරජිකකොරජිකාදිභාවෙන පවත්තවචනෙහි අත්තනො මුඛමත්තෙන අඤ්ඤෙහි සම්භාවිතො. සො එවරූපො එවරූපතාය එව අත්තානං පරං විය කත්වා **''අයං සමණො''**තිආදිං කථෙති.

පණිධායාති ''අරහාති මං ජානන්තූ''ති චිත්තං ඨපෙත්වා, පත්ථෙත්වා වා. **ආපාථකජ්ඣායීති** මනුස්සානං ආපාථට්ඨානෙ සමාධිං සමාපන්නො විය නිසීදන්තො ආපාථකෙ ජනස්ස පාකටට්ඨානෙ ඣායී.

අඤ්ඤං විය කත්වා අත්තනො සමීපෙ භණනං **සාමන්තජප්පිතං**. ආකාරස්ස රස්සත්තං කත්වා **"අඨපනා"**ති වුත්තං. කුහනං කුහො, තස්ස අයනා පවත්ති **කුහායනා,** කුහස්ස වා පුග්ගලස්ස අයනා ගතිකිරියා **කුහායනා.**

862. **පුච්ඡස්සාති** "කො තිස්සො, කො රාජපූජිතො"ති පුච්ඡස්ස. **නහනාති** බන්ධනා පරිවෙඨනා.

863. නිමිත්තෙන චරන්තො ජීවන්තො නිමිත්තකාරකො නෙමිත්තිකො, තස්ස භාවො **නෙමිත්තිකතා**. අත්තනො ඉච්ඡාය පකාසනං **ඔභාසො.** කො පන සොති? "අජ්ජ භික්ඛූනං පච්චයා දුල්ලභා ජාතා"තිආදිකා **පච්චයපටිසංයුත්තකථා**. ඉච්ඡිතවත්ථුස්ස සමීපෙ කථනං **සාමන්තජප්පා.**

864. බහි ඡඩ්ඩනං **උක්ඛෙපනා**. පරපිට්ඨිමංසඛාදනසීලො පරපිට්ඨිමංසිකො, තස්ස භාවො **පරපිට්ඨිමංසිකතා.**

865. නිකත්තුං අප්පෙන ලාභෙන බහුකං වඤ්චෙත්වා ගහෙතුං ඉච්ඡනං නිජිගීසනං, තස්ස භාවො **නිජිගීසනතා**. තස්සෙව ඉච්ඡනස්ස පවත්තිආකාරො, තංසහජාතං වා ගවෙසනකම්මං.

866. වණ්ණසම්පන්නං පොක්ඛරං වණ්ණපොක්ඛරන්ති උත්තරපදලොපො පුබ්බපදස්ස දට්ඨබ්බො, වණ්ණපාරිපූරී වා **වණ්ණපොක්ඛරතා**. "අත්ථජාපිකා"ති එත්ථ විය ජප-සද්දො උප්පත්තිවාචකොති ආහ **"පවත්තෙතී"**ති.

867. සෙය්‍යාසදිසමානා උන්නතිවසෙන පවත්තාති උභයත්ථාපි **"මානං ජප්පෙතී"**ති වුත්තං.

868. හීනමානො පන ඔනතිවසෙන පවත්තිතො කෙවලෙන මානසද්දෙන නිද්දෙසං නාරහතීති තංනිද්දෙසෙ **"ඔමානං ජප්පෙතී"**ති (විභ. 874) වුත්තං.

872. රාජභොගෙන රට්ඨභුඤ්ජනකො රාජනිස්සිතො **රට්ඨියො.**

879. **පුග්ගලං අනාමසිත්වාති** යථා සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යමානාදිනිද්දෙසෙසු "පරෙහි සෙය්‍යං අත්තානං දහතී"ති සෙය්‍යාදිපුග්ගලො මානුප්පාදකො ආමට්ඨො, එවමෙතස්ස සෙය්‍යමානභාවෙපි මානුප්පාදකපුග්ගලවිසෙසං අනාමසිත්වා "පරෙ අතිමඤ්ඤතී"ච්චෙව වුත්තන්ති අත්ථො. පරෙ අතික්කමිත්වා මඤ්ඤනඤ්හි යස්ස කස්සචි අතිමානොති.

880. පුරිමමානස්ස උපරිමානො **මානාතිමානො, අති**-සද්දො උපරි-සද්දස්ස අත්ථං වදතීති දට්ඨබ්බො. පුරිමමානං වා අතික්කන්තො මානො **මානාතිමානො.**

881. පක්ඛිජාතීසු වායසො අන්තො ලාමකොති කත්වා **"කාකජාති විය"**ති වුත්තං.

882. ථෙරො කිර දොසචරිතො අහොසි, තස්මා ආදිතොව "තුම්හෙ අඛීණාසවා"ති අවත්වා උපායෙන කථෙසීති වදන්ති, දොසචරිතත්තා වා ඛිප්පං තතියපදවාරෙ විරාගං උප්පාදෙසීති අධිප්පායො.

883. **මානං අනුගතච්ඡන්දොති** මානසම්පයුත්තඡන්දො, මානසභාවං අනුගතො මානච්ඡන්දො වා.

884. "විලම්බන"න්ති ච ඉත්ථිපුරිසසම්මානනාදිකිරියාදිවිලම්බනපටිසංයුත්තං කත්තබ්බං දට්ඨබ්බං. තත්ථ යුත්තමුත්තසිලිට්ඨං පටිභානං **විලම්බනපටිභානං.**

887. අමරවාදපටිසංයුත්තො විතක්කො, අත්තනො අමරණත්ථාය දෙවභාවත්ථාය වා විතක්කො **අමරවිතක්කො.**

888. පරෙසු අනුද්දයා රාගවසෙන අනුද්දයකරණං එතස්සාති පරානුද්දයො, තස්ස භාවො **පරානුද්දයතා,** පරෙසු වා අනුද්දයස්සෙව සහනන්දිතාදිකස්ස භාවො **පරානුද්දයතා,** තාදිසො රාගො. **තත්ථාති** පරානුද්දයතාය සංසට්ඨවිහාරෙන දස්සිතායාති අත්ථො යුජ්ජති.

890. අනවඤ්ඤත්තිං පත්ථෙන්තො අනවඤ්ඤත්තත්ථමෙව කාමගුණෙ ච පත්ථෙතීති ආහ **"පඤ්චකාම...පෙ.... නිස්සිතො හුත්වා"**ති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2.) දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

891. **උපනය්හතීති** බන්ධති. අ-කාරො අනන්තරත්ථවාචකො, මරියාදවාචකස්ස වා ආකාරස්ස රස්සත්තං කත්වා ''අට්ඨපනා''ති වුත්තන්ති **''අනන්තරට්ඨපනා''**තිආදිමාහ. තත්ථ පඨමුප්පන්නස්ස පවත්තාකාරො මරියාදා, තං අනතික්කමිත්වා තස්සෙව දළ්හීකරණවසෙන ඨපනා **මරියාදට්ඨපනා. පකතිට්ඨපනා**මත්තමෙව, විසෙසනරහිතාති අත්ථො.

892. නිට්ඨුරියං ඛෙළපාතනං, නිට්ඨුරියං විය **නිට්ඨුරියං. දස්සෙත්වා**ති දන්තෙහි ඡින්දිත්වා. තෙන පන දස්සනං **පළාසො**ති දස්සෙති. **පළාසස්ස ආයනා**ති යුගග්ගාහප්පවත්ති. සමභාවදහනං **ජයො,** තස්ස ආහරණතො **ආහාරො. ධුරං න දෙතී**ති පාමොක්ඛං න දෙති.

894. කායෙන චෙතියඞ්ගණාදිවත්තං කරොති ''එවං වත්තසම්පන්නො සද්ධො කථං කායදුච්චරිතාදීනි කරිස්සතී''ති පරෙසං ඤාපනත්ථං. **අතිච්චා**ති අච්චයං කත්වා. **ආසරන්තී**ති ආගච්ඡන්ති, පුන පටිච්ඡාදනෙ පවත්තන්තීති අත්ථො. කොනාමෙවං කරොතීති වොච්ඡින්දනච්ඡාදනා වා **වොච්ඡාදනා.**

න සම්මා භාසිතාති යො න සම්මා භාසති, සො **සඨො**ති දස්සෙති. **කුච්ඡි වා පිට්ඨි වා ජානිතුං න සක්කා**ති අසන්තගුණසම්භාවනෙනෙව චිත්තානුරූපකිරියාවිරහතො ''එවංචිත්තො එවංකිරියො''ති ජානිතුං න සක්කාති අත්ථො.

අජො එව **අජමිගො. නෙලකො**ති තරුණවච්ඡො. යථා සො යක්ඛො තාදිසං රූපං දස්සෙත්වා ''අජො''ති සඤ්ඤාය ආගතාගතෙ ඛාදති, එවමයම්පි තංතංසදිසගුණසම්භාවනෙන තෙ තෙ වඤ්චෙති. තෙනෙතං සාඨෙය්‍යං මායාතො බලවතරා වඤ්චනාති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව **''පරික්ඛත්තතා''**ති වුත්තං.

908. සක්කායදිට්ඨාදීනං අභාවෙපි යං සංයොජනං හොති, තං බහිද්ධා සංයොජනතො බහිද්ධාසංයොජනස්ස පුග්ගලස්ස විසෙසනභූතං **බහිද්ධාසංයොජනං නාම**.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(3.) තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

909. අකුසලමූලානෙව වට්ටමූලානීති තෙහි කරීතෙහි වට්ටමූලසමුදාචාරො කරීතො හොතීති ආහ **''තීහි...පෙ.... කරීතො''**ති.

919. **සස්සතො ලොකො**තිආදිදස්සනමෙව බ්‍රහ්මචරියං මොක්ඛසම්පාපකං උත්තමචරියන්ති දිට්ඨිගතිකෙහි සම්මතන්ති ආහ **''දිට්ඨිගතිකසම්මතස්සා''**ති. රූපාරූපාවචරවිපාකෙසු සාතිසයො භවරාගොති අධිප්පායෙන වුත්තං **''මහාබ්‍රහ්මාන''**න්ති.

920. **කථංවිධන්ති** කෙනාකාරෙන සණ්ඨිතන්ති අත්ථොති කත්වා ආහ **''ආකාරසණ්ඨාන''**න්ති. **මානඨපනා**ති සෙය්‍යාදිවසෙන මානෙන ඨපනා, මානසඞ්ඛාතා වා ඨපනා.

921. **චෙතසො උත්‍රාසො** දොමනස්සං, දොසො වා, තංසම්පයුත්තා වා චෙතනාදයො.

922. **දෙසනාසුඛතායා**ති තිණ්ණං අද්ධානං වසෙන විචිකිච්ඡාය දෙසනා සුඛා ''කඞ්ඛති විචිකිච්ඡතී''ති, න පන තථා මොහෙනාති අධිප්පායො. **වණ්ණාදිභෙදං සුත්වා**ති කෙචි කිර වදන්ති ''ඛත්තියජීවො පණ්ඩුවණ්ණො. කස්මා? සො හි පුබ්බණ්හෙ රමති, පුබ්බණ්හෙ ච ඡායා පණ්ඩුවණ්ණා. බ්‍රාහ්මණවෙස්සසුද්දජීවා ඔදාතපීතකාළවණ්ණා. තෙ හි මජ්ඣන්හසායන්හරත්තීසු ඔදාතපීතකාළඡායා කාළතමකාලෙසු රමන්තී''ති තෙසං වණ්ණභෙදං, ''ඛ්‍යාපී පරිමණ්ඩලො''තිආදිනා කථෙන්තානං සණ්ඨානභෙදඤ්ච සුත්වා.

923. **පුරිසපුග්ගලො**ති පදද්වයං එකපදං කත්වා ජානන්තානං වසෙනායං සම්මුතිකථා පවත්තා, පදන්තරමෙව වා ඉදං පුග්ගලවාචකන්ති දස්සෙන්තො **''අයං පනා''**තිආදිමාහ. අථ වා පුරිසොති වුත්තො ච පුග්ගලො එව, න පුරිසින්ද්‍රියයුත්තොවාති දස්සනත්ථම්පි **''පුරිසපුග්ගලො''**ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **අට්ඨසු ආබාධෙසූ**ති පිත්තසෙම්හවාතසමුට්ඨානඋතුවිපරිණාමජඔපක්කමිකවිසමපරිහාරජසන්නිපාතජකම්මසමුට්ඨානෙසු. **පුබ්බෙ කතන්ති** පුරාණතරකම්මං ඉච්ඡන්තීති උපපජ්ජවෙදනීයඤ්ච කිර පටික්ඛිපන්ති. **ආණත්තිමූලකෙන වා**ති යොපි ආණාපෙත්වා වධබන්ධාදිදුක්ඛං උප්පාදෙති, තම්පි තංමූලකං න හොති, ඉස්සරනිම්මානමූලමෙවාති අධිප්පායො.

924. **මොහස්ස අනුදහනං** දාහකාරණතාය වුත්තං, සභාවතොපි පන අසම්පටිවෙධො සම්පටිවෙධසුඛස්ස පච්චනීකභූතො දුක්ඛො එවාති අනුදහනතා වෙදිතබ්බා. එවඤ්ච කත්වා ''උපෙක්ඛා වෙදනා ඤාණසුඛා අඤ්ඤාණදුක්ඛා''ති (ම. නි. 1.465) වුත්තා.

926. **පුථුනිමිත්තාරම්මණෙසූති** සුභනිමිත්තාදිවසෙන පුථුනිමිත්තසභාවෙසු ආරම්මණෙසු, පුථුසභාවෙසු වා සුභනිමිත්තාදිආරම්මණෙසු. කොසජ්ජපමාදනිද්දෙසානං සමානත්තෙපි අවිප්ඵාරිකතාසඞ්ඛාතා ලීනවුත්තිතා **කොසජ්ජං,** සතිවොස්සග්ගසඞ්ඛාතං පමජ්ජනං **පමාදොති** අයං විසෙසොති.

931. **සගරුවාසන්ති** සඔත්තප්පවාසමාහ, **සජෙට්ඨකවාසන්ති** සහිරිවාසං. අනාදියනා **අනද්දා** ඔවාදඅග්ගහණං, අචිත්තීකාරොති අත්ථො. සුක්ඛකට්ඨස්ස විය අනල්ලතා, අමුදුතා වා **අනද්දා. අසීලයන්ති** අසුඛසීලතා අමුදුතා එව.

934. **උපාරම්භො** දොසසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදො සියා.

936. ‘‘ඉධ පාසාණං කරොතී’’තිආදිනා ඨපනත්ථෙපි කරොති-සද්දො යුජ්ජතීති ආහ **‘‘කරොතීති ඨපෙතී’’**ති. එත්ථ චායං ආවජ්ජනා අකුසලානං ආසන්නකාරණත්තා ඛුද්දකවත්ථූසු වුත්තාති වෙදිතබ්බා, තදනුකූලකිච්චත්තා වා.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(4.) චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

939. **ඉතීති නිදස්සනෙ නිපාතොති** එවං-සද්දෙන සමානත්ථොති දස්සෙති. **භවාභවහෙතූතිපීති** එත්ථ භවන්ති ජායන්ති එතෙනාති **භවො,** සප්පිආදිභෙසජ්ජං. භවො එව පණීතතරො අභිවුද්ධො **අභවො.** භාවනාරාමතාඅරියවංසප්පහෙය්‍යත්තා වා පුරිමතණ්හාත්තයවජ්ජා සබ්බා තණ්හා ‘‘භවාභවහෙතු උප්පජ්ජතී’’ති වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

එතායාති ඡන්දාදිඅගතියා. **න ගච්ඡන්තීති** න පවත්තන්ති, තං තං කිරියං න කරොන්තීති අත්ථො. **ඉමිනාති** ඡන්දාදිනා අගතිගමනෙන. ඡන්දාදීසු යෙන නින්නො, තෙන ගමනං **යථානින්නගමනං**.

‘‘රාජා’’තිආදිනා රාජාදිනිමිත්තො විය ඌමිආදිනිමිත්තො චිත්තුත්‍රාසො **ඌමිආදිභයං,** ‘‘ඌමිභයන්ති ඛො, භික්ඛවෙ, කොධූපායාසස්සෙතං අධිවචන’’න්තිආදිවචනතො (ම. නි. 2.162; අ. නි. 4.122; ඉතිවු. 109) කොධූපායාසඔදරිකත්තපඤ්චකාමගුණමාතුගාමා වා. තත්ථ පඤ්චකාමගුණමාතුගාමග්ගහණෙන තන්නිස්සිතඡන්දරාගග්ගහණං වෙදිතබ්බං, ඔදරිකත්තඤ්ච ලොභොව. උක්ඛෙපනීයාදිකම්මං **විනයදණ්ඩං**.

‘‘අථ ඛො තිම්බරුකො පරිබ්බාජකො යෙන භගවා…පෙ.… එතදවොච ‘කිං නු ඛො, භො ගොතම, සයංකතං සුඛදුක්ඛ’න්ති? මා හෙවං තිම්බරුකාති භගවා අවොචා’’තිආදිනා නිදානවග්ගෙ (සං. නි. 2.18) ආගතත්තා **‘‘තිම්බරුකදිට්ඨී’’**ති වුත්තා.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(5.) පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

940. **ආගන්තුං පන න දෙන්තීති** ආගමනස්ස පච්චයා න හොන්තීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

941. **අවදෙහනතොති** පූරණෙන මංසූපචයහෙතුතාය ච උපචයනතො. ගිම්හකාලෙ භුඤ්ජිත්වා සයන්තස්ස සුඛං හොතීති තං උතුසුඛං **‘‘සෙය්‍යසුඛ’’**න්ති වුත්තං, සයනිරියාපථසුඛන්ති අත්ථො. **වතන්ති** ධුතඞ්ගානි. **තපොති** ඛන්ධකවත්තානි, වීරියං වා. සීලග්ගහණෙන ඛන්ධකවත්තමෙථුනවිරතීනං ගහිතත්තා තපබ්‍රහ්මචරියග්ගහණං න කත්තබ්බන්ති චෙ? න, අඤ්ඤසීලතො විසෙසෙත්වා තපබ්‍රහ්මචරියානං දෙවත්තකාරණත්තග්ගහණස්ස දස්සනතො, බාහිරානඤ්චස්ස විනිබන්ධස්ස පවත්තිදස්සනතො වා. තෙසඤ්හි අවිහිංසාදිගොවතාදිදුක්කරකාරිකාමෙථුනවිරතියො යථාක්කමං සීලාදීනි, තානි ච තෙ දෙවනිකායං පණිධාය චරන්තීති. **අඤ්ඤථා ච** සද්ධාරුචිආදීහි ‘‘යතො ඛො භො අයං අත්තා රූපී චාතුමහාභූතිකො මාතාපෙත්තිකසම්භවො කායස්ස භෙදා උච්ඡිජ්ජතී’’තිආදිනා (දී. නි. 1.85) විකප්පෙත්වා.

942. බ්‍යසනෙසු ඤාතිභොගරොගබ්‍යසනග්ගහණෙන තංනිමිත්තා සොකාදයො ගහිතාති දට්ඨබ්බා. දස්සනසවනෙසු පටිකූලතා **දස්සනසවනපටිකූලතා.** එත්ථ ච ආදීනවෙහි පඤ්චහි තෙසං කාරණභූතා අක්ඛන්තියෙව භින්දිත්වා කථිතාති වෙදිතබ්බා, අක්ඛන්තිමූලකා වා අප්පියතාදිහෙතුභූතා දුක්කටදුබ්භාසිතතාදිදොසා.

මිච්ඡාජීවනිමිත්තං මරණකාලෙ උප්පන්නභයං **‘‘ආජීවකභය’’**න්ති වුත්තං. ‘‘ආජීවිකාභය’’න්ති පන පාඨෙ පච්චයානුප්පත්තිං පස්සතො ආජීවිකනිමිත්තො චිත්තුත්‍රාසොති අත්ථො දට්ඨබ්බො. කිත්තිසද්දො සිලොකන්ති තප්පටිපක්ඛා අසිලොකං අකිත්ති. තෙනාහ **‘‘ගරහභය’’**න්ති.

943. **උප්පිලාවිතන්ති** උදග්ගතාසඞ්ඛාතො අවූපසමභාවො, අවූපසමහෙතුභූතො වා පීතියා ආකාරො.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(6.) ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

944. ‘‘කොධනො හොති උපනාහී’’තිආදිනා කොධාදිහෙතුකා උපනාහාදයො කොධාදීනං සහායකාරණභාවෙන සුත්තන්තෙ වුත්තාති කොධාදයො එව **විවාදමූලානි,** තෙනෙත්ථ තෙ එව වුත්තා. **සන්දිට්ඨිපරාමසිතා** අත්තනො දිට්ඨියං අභිනිවිට්ඨතා.

945. **අප්පතිස්සයොති** පතිස්සයභූතෙහි ගරූහි විරහිතො. **අප්පමාදලක්ඛණන්ති** සතිඅවිප්පවාසං කුසලානුයොගසාතච්චං වා.

යුත්තපයුත්තතාති තන්නින්නතාවසෙන සුට්ඨු යුත්තතා. **ගණසඞ්ගණිකා** කිලෙසවසෙන පවත්තා සඞ්ගණිකා. ඉත්ථිපටිසංයුත්තකථාසවනෙ ඉත්ථිසද්දසවනෙ ච අස්සාදො **සවනසංසග්ගො.** ඉත්ථියා කස්සචි දානග්ගහණස්සාදො **පරිභොගසංසග්ගො.**

946. **සොමනස්සෙන සද්ධිං උපවිචරන්තීති සොමනස්සුපවිචාරාති** අකුසලසොමනස්සසහගතා රූපවිචාරාදයො ඉධාධිප්පෙතාති වෙදිතබ්බා, තථා **උපෙක්ඛුපවිචාරා** ච. **තංසම්පයුත්තො වාති** එතෙන විචාරග්ගහණෙන විතක්කොපි ගහිතොති විතක්කප්පවත්තනෙන ‘‘උපවිතක්කෙතී’’ති ඉදම්පි වුත්තං හොතීති දස්සෙති.

947. **අඤ්ඤාණසම්පයුත්තාති** විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතචිත්තෙසු උපෙක්ඛා මොහොති වදන්ති, ලොභසම්පයුත්තුපෙක්ඛාපි පන ගෙහස්සිතා න න හොති.

948. **අධිච්චසමුප්පන්නිකො** ‘‘අධිච්ච සමුප්පන්නො අත්තා උප්පන්නො භවිස්සතී’’ති ගණ්හන්තො සස්සතදිට්ඨිකො හොතීති එවරූපස්ස දිට්ඨි වියාති දස්සෙන්තො **‘‘අධිච්චසමුප්පන්නිකස්සෙවා’’**ති ආහ. **න සො ජාතොති** එත්ථ ‘‘ජාතු’’ති අයං නිපාතො උ-කාරස්ස ඔ-කාරං කත්වා ජාතොති වුත්තො, තෙන වා සමානත්ථං නිපාතන්තරං එතං දට්ඨබ්බං. **සබ්බාසවදිට්ඨීති සබ්බාසවපරියායෙන** ආගතා දිට්ඨි.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(7.) සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

951. ද්වාසට්ඨියා දිට්ඨීසු සත්තකස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවා සත්ත උච්ඡෙදවාදා එව ඉධ තථා අවත්වා ‘‘සත්ත දිට්ඨී’’ති වුත්තා.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(8.) අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

952. ‘‘කම්මං ඛො මෙ කත්තබ්බං භවිස්සතී’’තිආදිනා ඔසීදනාකාරෙන පවත්තචිත්තුප්පාදා **කොසජ්ජකාරණානි,** කොසජ්ජමෙව වා කොසජ්ජන්තරකාරණතාය **කොසජ්ජකාරණානීති** දට්ඨබ්බානි. **මාසාචිතං මඤ්ඤෙති** එත්ථ ආචිත-සද්දො තින්ත-සද්දස්ස, මඤ්ඤෙ-සද්දො ච විය-සද්දස්ස අත්ථං වදතීති අධිප්පායෙන ‘‘තින්තමාසො වියා’’ති අයමත්ථො විභාවිතො, මාසචයො වියාති වා අත්ථො.

957. **එරතීති** වුසති, සට්ටෙතීති අත්ථො. **අඤ්ඤෙන කාරණෙනාති** ‘‘අජ්ජ තයා විකාලෙ භුත්තං, තෙන ත්වං ආපත්තිං ආපන්නොසී’’ති වුත්තො ‘‘හියොඃ මයා කාලෙ භුත්තං, තෙනාහං අනාපන්නො’’තිආදිනා අඤ්ඤෙන අයුත්තෙන කාරණෙන අඤ්ඤං යුත්තං කාරණං පටිච්ඡාදෙතීති අත්ථො. පුච්ඡිතත්ථතො බහිද්ධා යථා තං න අල්ලියති, තථා කථාය අපනයනං වික්ඛිපනං **බහිද්ධා අපනාමනා.**

958. **අසඤ්ඤීවාදාති** පුග්ගලෙහි දිට්ඨියො දස්සෙති. යෙහි වා අභිනිවෙසෙහි අසඤ්ඤී අත්තානං වදන්ති, තෙ **අසඤ්ඤීවාදා. අරූපසමාපත්තිනිමිත්තන්ති** ආකාසාදිං.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(9.) නවකනිද්දෙසවණ්ණනා

960. දසමස්ස අවුත්තත්තා **"සත්තෙසු උප්පත්තිවසෙනෙව කථිතානී"**ති වුත්තං.

963. **සුඛවිනිච්ඡය**න්ති සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බසුඛසන්නිට්ඨානන්ති අත්ථො. **අජ්ඣත්තං සුඛ**න්ති සෙවිතබ්බං නෙක්ඛම්මසුඛං. **විනිච්ඡයාති ද්වෙ විනිච්ඡයා**ති ඉදං –

> ''සාතං අසාතන්ති යමාහු ලොකෙ,
> තමූපනිස්සාය පහොති ඡන්දො;
> රූපෙසු දිස්වා විභවං භවඤ්ච,
> විනිච්ඡයං කුබ්බති ජන්තු ලොකෙ''ති. (සු. නි. 873; මහානි. 102) –

එතස්ස නිද්දෙසෙ වුත්තං.

ඉධ විනිච්ඡයොති වුත්තොති ඉමිස්සා විභඞ්ගපාළියා යො ඡන්දරාගස්ස පච්චයසභාවෙන විනිච්ඡය-සද්දෙන වුත්තො, **සක්කපඤ්හෙපි** (දී. නි. 2.357) ඡන්දස්ස නිදානභාවෙන විතක්ක-සද්දෙන සො එව ආගතොති එවං විතක්කස්ස විනිච්ඡයභාවං තස්සෙව ඉධ ගහිතතඤ්ච දස්සෙති. **බලවසන්නිට්ඨාන**න්ති බලවතියා තණ්හාය ආරම්මණස්ස නිට්ඨපෙත්වා ගහණං.

964. සතිපි අඤ්ඤෙසඤ්ච සඞ්ඛතභාවෙ අහන්ති අස්මීති ච සාතිසයා මානස්ස සඞ්ඛතතාති කත්වා **"සඞ්ඛත"**න්ති මානො වුත්තො. සෙය්‍යාදිවසෙන ''අහමස්මී''ති අත්තනො සඞ්ඛරණං වා **සඞ්ඛතං**. එත්ථ ''භවිස්සන්තී''තිආදිකා පවත්ති තණ්හාදිට්ඨීනං විසෙසවතීති තාසම්පි ඉඤ්ජිතාදිභාවො වුත්තො.

නවකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(10.) දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

970. ජාලක්ඛිපසංවිධානාදිකුසලතාසඞ්කප්පනං **උපායචින්තා,** තස්සා මිච්ඡාභාවපටිච්ඡාදනභාවෙන පවත්තො තදාකාරො **මොහො උපායචින්තාවසෙන උප්පන්නො**ති දට්ඨබ්බො. යථාකතෙ පන පාපෙ අනාදීනවදස්සනවසෙන පවත්තා සඤ්ඤා, සඞ්කප්පො වා **පච්චවෙක්ඛණා,** තස්සාපි මිච්ඡාභාවපටිච්ඡාදකං තදාකාරං, අනාදීනවදස්සනං වා **පච්චවෙක්ඛණාකාරෙන උප්පන්නො මොහොති**. **විමුත්තසඤ්ඤිතා**ති අධිමානසම්පයුත්තං, තිත්ථියානං වා අත්තනො දිට්ඨියා විමුත්තතාසඤ්ජානනං. ''විමුත්තොම්හී''ති එවං පවත්තො අකුසලචිත්තුප්පාදො **මිච්ඡාවිමුත්තී**ති කෙචි වදන්ති. ඵලං විය විමුත්තන්ති ගහිතෙ පන දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තෙ දිට්ඨි **මිච්ඡාඤාණං,** සමාධි ච **මිච්ඡාවිමුත්තී**ති යුත්තං සියා.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසවණ්ණනා

973. **සමූහගාහතො**ති තණ්හාමානදිට්ඨීනං සාධාරණග්ගහණතොති වදන්ති. ''ඉත්ථං එවං අඤ්ඤථා''ති පන විසෙසං අකත්වා ගහණං **සමූහගාහො**ති දට්ඨබ්බො. **අඤ්ඤං ආකාර**න්ති පරසන්තානගතං ආකාරං. **අත්ථී**ති සදා සංවිජ්ජතීති අත්ථො. **සීදතී**ති විනස්සති. **සංසයපරිවිතක්කවසෙනා**ති ''කිං නු ඛො අහං සියං, න සියං''න්ති එවං පරිවිතක්කවසෙන. **පත්ථනාකප්පනවසෙනා**ති ''අපි නාම සාධු පනාහං සියං''න්ති එවං පත්ථනාය කප්පනවසෙන.

සුද්ධසීසාති තණ්හාමානදිට්ඨීනං සාධාරණසීසා විසෙසස්ස අනිස්සිතත්තා ''සුද්ධසීසා''ති වුත්තා. තත්ථ දිට්ඨිසීසෙහි දිට්ඨියා තණ්හා දස්සිතා, සීසසීසමූලකෙහි මානදිට්ඨීහි සයමෙව වාති ආහ **"එවමෙතෙ...පෙ.... තණ්හාවිචරිතධම්මා වෙදිතබ්බා"**ති. දිට්ඨිමානෙසුපි **"තණ්හාවිචරිතානී"**ති වචනඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤං විප්පයොගීනං දිට්ඨිමානානං තණ්හාය අවිප්පයොගීනං තංමූලකත්තාව තප්පධානතාය කතන්ති වෙදිතබ්බං.

974. **අවක්කරී**ති නිපාතො නානාභාවෙ වත්තතීති අනානාකරණං අනවක්කරි, තං කත්වා, අවක්කරි වා අකත්වා අනවක්කරි කත්වාති එවං දස්සෙන්තො ආහ **"අවිනිබ්භොගං කත්වා"**ති. ''අනවකාරිං කරිත්වා''ති වා පාඨො, තත්ථ අවකිරණං වික්ඛෙපනං සමූහස්ස එකදෙසානං විනිබ්භුජ්ජනං අවකාරි, තං අවකාරිං විනිබ්භොගං අකත්වා, පඤ්චපි ඛන්ධෙ සමූහතො එකත්තෙනෙව ගහෙත්වා අත්තනො අවිනිබ්භුජ්ජිත්වා අස්මීති ඡන්දමානදිට්ඨියො පටිලභතීති අත්ථො. **අසිතබ්‍යාභඞ්ගිතායා**ති දාත්තෙන කාජෙන වාති එතෙන පරික්ඛාරෙන, අසිතබ්‍යාභඞ්ගීහි ලවනවහනකිරියා වා ''අසිතබ්‍යාභඞ්ගී''ති වුත්තා.

976. **අවකාරිං කරිත්වා**ති රූපාදීනි අත්තතො විනිබ්භුජ්ජිත්වා ඉමිනා රූපෙන...පෙ.... ඉමිනා විඤ්ඤාණෙන අස්මීති ඡන්දං පටිලභතීති එවං සබ්බත්ථ ඉමිනාති එතස්ස අත්තතො අවිනිබ්භුත්තෙන රූපාදිනාති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

අත්තතො හි අවිනිබ්භුත්තානි අබහිකතානි අහම්මෙව ගහිතානි රූපාදීනි උපාදාය උපගන්ත්වා පවත්තා තණ්හා **"අජ්ඣත්තිකස්ස උපාදායා"**ති වුත්තා, අත්තතො ච විනිබ්භුත්තානි බහිකතානි උපගන්ත්වා පවත්තා **"බාහිරස්ස උපාදායා"**ති. **ඛග්ගෙන වා ඡත්තෙන වා අහං නිච්චොති** අභිමඞ්ගලසම්මතෙන ඛග්ගාදිනා මම විනාසො නත්ථීති මඤ්ඤතීති අත්ථො. **එකෙකස්සා**ති ඉදං අනාදිම්හි අනන්තෙ ච සංසාරෙ එකෙකස්ස අතීතානාගතෙසු ඡත්තිංසායපි සම්භවදස්සනත්ථං වුත්තං, **එකෙකස්ස වා පුග්ගලස්ස යථාලාභවසෙනා**ති ඉදම්පි අනිස්සිතතණ්හාමානදිට්ඨිං කත්වා පුථුජ්ජනස්ස අද්ධාපච්චුප්පන්නෙ කස්සචි සම්භවදස්සනත්ථං.

තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. ධම්මහදයවිභඞ්ගො

1. සබ්බසඞ්ගාහිකවාරවණ්ණනා

978. ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධා’’තිආදිනා **ඛන්ධාදීනං** ධාතුසම්භවපරියාපන්නපාතුභාව භූමන්තරතීසු ධාතූසුඋප්පාදකදානාදිකුසල කම්මතබ්බිපාකඅභිඤ්ඤෙය්‍යාදිආරම්මණදුකද්වයදිට්ඨාදිකුසලත්තිකාදිතිකපඤ්චකරූපලොකියදුකද්වයභෙදභින්නානං නිරවසෙසතො සඞ්ගහිතත්තා දුතියවාරාදීනඤ්ච එත්ථ අනුප්පවෙසතො සබ්බසාමඤ්ඤෙන වුත්තො පඨමො **සබ්බසඞ්ගාහිකවාරො** නාම, දුතියො **උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවාරො නාමා**ති වුත්තං. තත්ථ පන ‘‘කාමධාතුයා කති ඛන්ධා කති ආයතනානී’’තිආදිනා (විභ. 991) තෙසං අත්ථිතා එව වුත්තා, කිරියාවිසෙසස්ස අප්පයොගො ‘‘අත්ථි භවති සංවිජ්ජතී’’ති සාමඤ්ඤකිරියාය විඤ්ඤෙය්‍යභාවතො, තෙනායං ‘‘සම්භවාසම්භවදස්සනවාරො’’ති වත්තුං යුත්තො, චතුත්ථො ච උපපත්තික්ඛණෙ උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවාරොති තත්ථ පාතුභාවාපාතුභාවවචනතො.

979. **යථාපුච්ඡන්**ති පුච්ඡානුරූපං අවිතථබ්‍යාකරණං පරෙහි කතම්පි සබ්බඤ්ඤුවචනං විඤ්ඤාය කතත්තා **සබ්බඤ්ඤුබ්‍යාකරණමෙව** නාම හොති, කො පන වාදො සබ්බඤ්ඤුනා එව කතෙති අධිප්පායො.

2. උප්පත්තානුප්පත්තිවාරවණ්ණනා

991. **කාමධාතුසම්භූතානඤ්චා**ති ඉද්ධියා රූපධාතුගතානං කාමාවචරසත්තානඤ්චාති අත්ථො. **සානායතනාදීනං අභාවෙනා**ති එත්ථ යදි තදභාවෙන ගන්ධායතනාදීනි ආයතනාදිකිච්චං න කරොන්ති , අසඤ්ඤසත්තෙසු චක්ඛායතනස්ස අභාවෙන රූපායතනං ආයතනාදිකිච්චං න කරෙය්‍ය. තතො ‘‘අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං උපපත්තික්ඛණෙ ද්වායතනානි පාතුභවන්තී’’තිආදිවචනං න වත්තබ්බං සියා. කාමාවචරාදිඔකාසා තත්ථ උප්පජ්ජමානසත්තානං, තත්ථ පරියාපන්නධම්මානං වා අධිට්ඨානභාවෙන ‘‘ධාතූ’’ති වුච්චන්ති, තථා යෙසු කාමාවචරාදිසත්තනිකායෙසු කාමාවචරාදිසත්තා උප්පජ්ජන්ති, තෙසං සත්තානං උප්පත්ති එත්ථාති සත්තුප්පත්තීති වුච්චමානා තෙ සත්තනිකායා ච, න පනෙත්ථ අපරියාපන්නොකාසො අපරියාපන්නසත්තනිකායො ච අත්ථි, යො ‘‘ධාතූ’’ති වුච්චෙය්‍යාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘ඔකාසවසෙන වා සත්තුප්පත්තිවසෙන වා අපරියාපන්නධාතු නාම නත්ථී’’**ති ආහ. **සත්තුප්පත්තිවසෙනා**ති ඉමිනා වා ඔකාසසත්තලොකද්වයං සහ ගහෙත්වා තාදිසාය අපරියාපන්නධාතුයා අභාවං දස්සෙති, සත්තභාවෙන වා උප්පත්ති සත්තුප්පත්ති, සත්තාවාසවසෙන තංතංභවවසෙන උප්පජ්ජමානා උපාදින්නකක්ඛන්ධා තංතංපරියාපන්නානං සදිසාධිට්ඨානභාවෙන ධාතූති වුච්චන්තීති එවං අපරියාපන්නධාතු නත්ථීති අත්ථො.

3. පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා

999. **භවවසෙන ඔකාසවසෙන ච පරිච්ඡින්නා**ති තත්ථ අඤ්ඤත්ථ ච උප්පජ්ජමානා උපාදින්නකක්ඛන්ධා තංතංපරියාපන්නා සබ්බෙ දට්ඨබ්බා.

6. උප්පාදකකම්මආයුප්පමාණවාරො

(1.) උප්පාදකකම්මවණ්ණනා

1021. ඛන්ධාදීනං ධාතුසම්භවාදිවසෙන පභෙදං වත්වා යෙ සත්තා ධාතුප්පභෙදවන්තො, යඤ්ච තෙසං උප්පාදකකම්මං, යො ච තස්ස විපාකො, තෙසං වසෙන පභෙදං දස්සෙතුං **‘‘තයො දෙවා’’**තිආදිකො ඡට්ඨවාරො ආරද්ධො. ඛන්ධාදයො එව හි ධාතුත්තයභූතදෙවවසෙන දානාදිකම්මවසෙන තංතංආයුප්පමාණපරිච්ඡින්නඋපාදින්නකක්ඛන්ධවසෙන ච භින්නාති. චතුදොණං **අම්බණං,** ඡදොණන්ති එකෙ.

උප්පාදකකම්මවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2.) ආයුප්පමාණවණ්ණනා

1024. **තයොපි ජනා**ති තයො ජනසමූහාති අධිප්පායො.

1025. ආභාති සොභනා පභා.

1026. කඤ්චනපිණ්ඩො විය සස්සිරිකා **කඤ්චනපිණ්ඩසස්සිරිකා.** තත්ථ පන සොභනපභාය කිණ්ණා සුභාකිණ්ණාති වත්තබ්බෙ ආ-කාරස්ස රස්සත්තං අන්තිමණ-කාරස්ස හ-කාරඤ්ච කත්වා **‘‘සුභකිණ්හා’’**ති වුත්තා, අථ

පන සුභෙන කිණ්ණා සුභකිණ්ණා. පුරිමපදෙසුපි පරිත්තං සුභං එතෙසන්ති **පරිත්තසුභා,** අප්පමාණං සුභං එතෙසන්ති **අප්පමාණසුභාති** සුභ-සද්දෙන සමාසො යොජෙතබ්බො හොති.

1027. **ආරම්මණමනසිකාරා පුබ්බභාගෙන කථිතාති** ඣානක්ඛණෙ තතො පච්ඡා වා පරිත්තාදිකසිණාරම්මණභාවනාය ආවජ්ජනෙන ච ඣානස්ස ආරම්මණමනසිකාරනානත්තතා න හොති, පුබ්බභාගභාවනාය පන පුබ්බභාගාවජ්ජනෙන ච හොතීති අත්ථො. පුබ්බභාගභාවනාය වසෙන හි ඣානං පරිත්තපථවීකසිණාදීසු තංතදාරම්මණං හොති, පුබ්බභාගෙන තංතංකසිණාවජ්ජනෙන තංතංමනසිකාරන්ති. ඡන්දාදයො පන අප්පනාක්ඛණෙපි විජ්ජන්ති. තත්ථ **පණිධීති** න තණ්හාපත්ථනා, අථ ඛො ඡන්දපත්ථනාව දට්ඨබ්බා. **අධිමොක්ඛො** නිච්ඡයො. **අභිනීහාරො** චිත්තප්පවත්තියෙව. යදි පන භවඡන්දභවපත්ථනාදයො තංතංභවවිසෙසනියාමකා අධිප්පෙතා. **"අප්පනායපි වට්ටන්ති"**ති එතස්ස අප්පනාය පවත්තාය තතො පච්ඡාපි වට්ටන්තීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. සඤ්ඤාවිරාගාදීහි පන විසෙසියමානං ආරම්මණං තථා තථා තත්ථ පවත්තො මනසිකාරො ච භවවිසෙසනියාමකො පුබ්බභාගොව වට්ටතීති **"ආරම්මණමනසිකාරා පුබ්බභාගෙන කථිතා"**ති වුත්තං.

විපුලා ඵලාති විපුලසන්තසුඛායුවණ්ණාදිඵලා. **සුට්ඨු පස්සන්ති** පඤ්ඤාචක්ඛුනා මංසදිබ්බචක්ඛූහි ච.

1028. "යාව න තං පාපකම්මං බ්‍යන්තී හොතී"ති (ම. නි. 3.250) වචනතො **"කම්මමෙව පමාණ"**න්ති ආහ, අබ්බුදාදිආයුප්පමාණපරිච්ඡෙදො පන කම්මවසෙනෙව කතොති අධිප්පායො.

නිලීයනොකාසස්ස අභාවාති සමානජාතිකෙන අච්ඡරාගණෙන සබ්බදා පරිවාරියමානස්ස කාමගුණාකිණ්ණස්ස තබ්බිරහිතට්ඨානස්ස අභාවාති අත්ථො.

කිං නියමෙතීති කිං ඣානං උපපත්තිං නියමෙතීති අත්ථො. **නව බ්‍රහ්මලොකෙති** බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදයො නවපි සොධෙත්වා. **මත්ථකෙති** වෙහප්ඵලෙසූති අත්ථො. **සෙට්ඨභවා නාමාති** තතො පරං අගමනතො උත්තමභවාති අධිප්පායො. තෙනෙව **භවසීසානීති** ගහිතා. **ඉමෙසු තීසු ඨානෙසූති** වෙහප්ඵලාදිට්ඨානානි එව සන්ධාය වුත්තං. වෙහප්ඵලතො පන පුරිමෙසු නවසු නිබ්බත්තඅනාගාමී අරූපධාතුං උපපජ්ජතීති කත්වා "රූපධාතුයා චුතස්ස අරූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කස්සචි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්ති, කස්සචි පඤ්ච, කස්සචි තයො අනුසෙන්තී"ති (යම. 2.අනුසයයමක.311) ඉදං වුත්තං, න වෙහප්ඵලාදීසු උපපන්නං සන්ධායාති අයමෙත්ථ අධිප්පායො සියා. යං පන වුත්තං **"නවසු බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකානං තත්‍ථූපපත්තියෙව හොති, න හෙට්ඨූපපත්ති"**ති, එතෙන හෙට්ඨූපපත්ති එව නිවාරිතා, න තෙස්වෙව උපරූපරි වෙහප්ඵලෙ ච උපපත්ති අරූපධාතූපපත්ති ච. **"පඨමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තො අනාගාමී නව බ්‍රහ්මලොකෙ සොධෙත්වා මත්ථකෙ ඨිතො පරිනිබ්බාතී"**ති ඉදම්පි අනුපුබ්බෙන ආරොහනන්තං සන්ධාය වුත්තන්ති න තෙන තස්ස මත්ථකං අප්පත්තස්ස අරූපධාතුං උපපත්ති නිවාරිතාති දට්ඨබ්බා.

යො වා අඤ්ඤත්ථ තත්ථ වා මග්ගං භාවෙත්වා චවිත්වා තත්ථ උපපන්නො අවික්ඛම්භිතරූපරාගො අරියසාවකො, තං සන්ධාය අයං අට්ඨකථා වුත්තා. තෙනෙව **"නවසු බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකාන"**න්ති, **"පඨමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තො අනාගාමී"**ති, **"ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු නිබ්බත්තඅනාගාමිනො"**ති ච සබ්බත්ථ නිබ්බත්තග්ගහණං කතං. තස්ස පන යෙන තත්ථ උපපන්නො, තස්මිං රූපරාගෙ වික්ඛම්භිතෙ පුන භවාභිලාසො න භවිස්සතීති අරූපරාගුපච්ඡෙදො ච භවිස්සතියෙව. යො පන පුථුජ්ජනො තත්ථ නිබ්බත්තො අරියමග්ගං භාවෙත්වා අරූපෙහි වික්ඛම්භිතරූපරාගො උප්පන්නෙ මග්ගෙ නිබ්බත්තභවාදීනවදස්සනවසෙන අනිවත්තිතභවාභිලාසො, තස්ස වසෙන යමකපාළි පවත්තාති වා අයමත්ථො අධිප්පෙතො සියා.

ආයුප්පමාණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාරවණ්ණනා

1030. "රුප්පනලක්ඛණං රූපං, ඵුසනලක්ඛණො ඵස්සො"තිආදිනා සාමඤ්ඤවිසෙසලක්ඛණපරිග්ගාහිකා **සලක්ඛණපරිග්ගාහිකා** දිට්ඨිකඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියො **ඤාතපරිඤ්ඤා,** තතො පරං යාව අනුලොමා **තීරණපරිඤ්ඤා,** උදයබ්බයානුපස්සනතො පට්ඨාය යාව මග්ගා **පහානපරිඤ්ඤා.**

තත්ථ තත්ථාති ඛන්ධාදීනං තාව ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසු පඤ්හපුච්ඡකවාරෙ වත්තබ්බං වුත්තං, හෙතුආදීනඤ්ච ඛන්ධාදීසු අන්තොගධත්තා තත්ථ තත්ථ පඤ්හපුච්ඡකවාරෙ වත්තබ්බං වුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මහදයවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සම්මොහවිනොදනියා ලීනත්ථපදවණ්ණනා

විභඞ්ග-මූලටීකා සමත්තා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

විභඞ්ග-අනුටීකා

1. ඛන්ධවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

චතුසච්චන්තොගධත්තා චතුන්නං අරියසච්චානං ගාථායං ‘‘චතුසච්චදසො’’ති නිප්පදෙසතො සච්චානි ගහිතානීති නිප්පදෙසතො එව තදත්ථං විභාවෙන්තො **‘‘චත්තාරි සච්චානී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **සමාහටානීති** සමානීතානි, චිත්තෙන එකතො ගහිතානීති අධිප්පායො. **‘‘සමාහටානී’’**ති ච එතෙන සමාහාරෙ අයං සමාසොති දස්සෙති. තෙනෙවස්ස කතෙකත්තස්ස චතුසච්චන්ති නපුංසකනිද්දෙසො ‘‘තිවට්ට’’න්තිආදීසු විය. පත්තාදිපක්ඛෙපෙන හිස්ස න ඉත්ථිලිඞ්ගතා යථා පඤ්චපත්තං, චතුයුගං, තිභුවනන්ති, තං චතුසච්චං පස්සි අදක්ඛි, පරිඤ්ඤාපහානසච්ඡිකිරියාභාවනාභිසමයවසෙන පටිවිජ්ඣීති අත්ථො. කස්මා පනෙත්ථ අනන්තාපරිමාණෙසු අනඤ්ඤසාධාරණෙසු මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණාදීසු බුද්ධගුණෙසු සංවිජ්ජමානෙසු සාවකෙහි, පච්චෙකබුද්ධෙහි ච සාධාරණෙන චතුසච්චදස්සනෙන භගවන්තං ථොමෙතීති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **‘‘සතිපි සාවකාන’’**න්තිආදි. තත්ථ **‘‘අනඤ්ඤපුබ්බකත්තා’’**ති ඉමිනා සාවකෙහි, **‘‘තත්ථ චා’’**තිආදිනා පච්චෙකබුද්ධෙහි ච භගවතො චතුසච්චදස්සනස්ස අසාධාරණතං, නිරතිසයතඤ්ච දස්සෙති. **පරසන්තානෙසු පසාරිතභාවෙන සුපාකටත්තාති** දෙසනානුභාවෙන වෙනෙය්‍යසන්තානෙසු චතුසච්චදස්සනස්ස විත්ථාරිතභාවෙන යාව දෙවමනුස්සෙසු සුප්පකාසිතත්තා. නාථසද්දං ලොකෙ යාචනුපතාපිස්සරියාසීසාසු පයුත්තීති තමත්ථං දස්සෙතුං **‘‘නාථතීති නාථො’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ යස්මා භගවා චතුසච්චදස්සනභාවෙනෙව අත්තනො හිතසුඛාසීසාය කිලෙසබ්‍යසනුපතාපනස්ස, හිතපටිපත්තියාචනස්ස ච මත්ථකං පත්තො, තස්මා තං තෙනෙව පකාසිතන්ති අත්ථුද්ධාරං අනාමසිත්වා පදුද්ධාරවසෙන නාථසද්දස්ස අත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘වෙනෙය්‍යානං හිතසුඛං ආසීසතී’’**තිආදිමාහ. ‘‘චතුසච්චදසො’’ති වා ඉමිනා අනඤ්ඤසාධාරණො භගවතො ඤාණානුභාවො පකාසිතොති ‘‘නාථො’’ති ඉමිනා අනඤ්ඤසාධාරණං කරුණානුභාවං විභාවෙතුං **‘‘වෙනෙය්‍යාන’’**න්තිආදි වුත්තං. පරමෙන චිත්තිස්සරියෙන සමන්නාගතො භගවා නාථොති වුච්චතීති යොජනා. තථා පරමෙන චිත්තිස්සරියෙන සමන්නාගතො සබ්බසත්තෙ ගුණෙහි ඊසතීති යොජෙතබ්බං. **චිත්තිස්සරියෙනාති** අරියිද්ධිආදිනා චිත්තෙ වසීභාවෙන. **ගුණෙහි ඊසතීති** පරමුක්කංසගතෙහි අත්තනො සීලාදිගුණෙහි ධම්මෙන ඉස්සරියං වත්තෙතීති අත්ථො. එවංභූතො යස්මා සබ්බාභිභූ නාම හොති, තෙන වුත්තං **‘‘අභිභවතී’’**ති. තථා චාහ ‘‘සදෙවකෙ, භික්ඛවෙ, ලොකෙ…පෙ…. අභිභූ අනභිභූතො, තස්මා ‘තථාගතො’ති වුච්චතී’’ති (අ. නි. 4.23; දී. නි. 1.188). දුවිධෙනාපි ඉස්සරියත්ථං නාථසද්දං දස්සෙති.

අට්ඨාරසප්පභෙදාය දෙසනාය ථොමනමෙවාති යොජනා. **සමානගණනගුණෙහීති** සමානගණනෙහි ගුණෙහි කරණභූතෙහි. **යථාවුත්තෙන නිරතිසයෙන චතුසච්චදස්සනෙනාති** සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස, දසබලෙසු වසීභාවස්ස ච පදට්ඨානභූතෙන. සච්චාභිසම්බොධෙන හි අභිනීහාරානුරූපං රූපාරූපධම්මෙසු ඡත්තිංසකොටිසතසහස්සමුඛප්පවත්තෙන සාතිසයං සන්තතිසමූහකිච්චාරම්මණඝනප්පභෙදෙන මහාවජිරඤාණසඞ්ඛාතෙන බුද්ධාවෙණිකෙන සම්මසනෙන සම්භූතෙන භගවා සම්මාසම්බොධියං පතිට්ඨිතොව කුසලාදිභෙදෙන, ඵස්සාදිභෙදෙන ච ධම්මෙ විභජන්තො චිත්තුප්පාදකණ්ඩාදිවසෙන ධම්මසඞ්ගහං චතුධා දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි. තථා අතීතංසෙ අප්පටිහතඤාණතාදිබුද්ධධම්මසමන්නාගතො භගවා අතීතාදිභෙදතො ඛන්ධාදිකෙ විභජිත්වා දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි. තෙන වුත්තං **‘‘යථාවුත්තෙන…පෙ…. විභඞ්ග’’**න්ති. **‘‘සබ්බඤ්ඤුභාසිතත්තා’’**ති වත්වා පුන **‘‘අසබ්බඤ්ඤුනා දෙසෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතං දස්සෙන්තො’’**ති එතෙන ධම්මසඞ්ගණීවිභඞ්ගානං අන්වයතො බ්‍යතිරෙකතො ච සම්මාසම්බුද්ධප්පවෙදිතතඤ්ඤෙව විභාවෙති. **සම්මාසම්බුද්ධතාදිගුණෙති** බුද්ධරතනස්ස සම්මාසම්බුද්ධතා, ධම්මසඞ්ඝරතනානං ස්වාක්ඛාතතා, සුප්පටිපන්නතාති එවමාදිගුණෙ පකාසෙති.

නනු ච ‘‘චතුසච්චදසො’’තිආදිනා භගවතොව ගුණා විභාවිතාති? සච්චං, තෙනෙව ධම්මසඞ්ඝානම්පි ගුණා විභාවිතා හොන්ති තප්පභවස්ස අනඤ්ඤථාභාවතො, තදපදෙසෙන වා ධම්මො, තදාධාරො ච සඞ්ඝො වුත්තොව හොතීති වුත්තං **‘‘බුද්ධාදීනං…පෙ…. විභාවෙතී’’**ති.

අතීතංසෙති අතීතකොට්ඨාසෙ, පුබ්බන්තෙති අත්ථො. **අප්පටිහතන්ති** නප්පටිහතං, ඤාණස්ස පටිඝාතො නාම අඤ්ඤාණං, සබ්බම්පි වා කිලෙසජාතං. තං යස්මා භගවතො සහ වාසනාය පහීනං, තස්මාස්ස අතීතංසෙ සබ්බත්ථකමෙව ඤෙය්‍යාවරණප්පහානෙන ඤාණං අප්පටිහතන්ති වුච්චති. එස නයො සෙසෙසුපි. කිං පනෙතානි පාටියෙක්කං විසුං ඤාණානි, උදාහු අතීතාදීසු පවත්තනකඤාණානි එව? තීසු කාලෙසු අප්පටිහතඤාණානි නාම පාටියෙක්කං භගවතො තීණි ඤාණානෙවාති වදන්ති. එකංයෙව හුත්වා තීසු කාලෙසු අප්පටිහතඤාණං නාම සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණමෙව. **සබ්බං කායකම්මන්ති** යං කිඤ්චි භගවතා කත්තබ්බං කායකම්මං. **ඤාණපුබ්බඞ්ගමන්ති** ඤාණපුරෙචාරිකං. **ඤාණානුපරිවත්තන්ති** ඤාණස්ස අනුපරිවත්තනකං, සබ්බං කායපයොගං පවත්තෙන්තො භගවා ඤාණෙන පරිච්ඡින්දිත්වා ඤාණසහිතමෙව පවත්තෙතීති අත්ථො. සෙසපදද්වයෙපි එසෙව නයො. **ඡන්දස්සාති** කත්තුකම්‍යතාය, මහාකරුණාසමායොගතො සත්තානං එකන්තහිතෙසිතාය හිතකිරියාඡන්දස්සාති අත්ථො. **ධම්මදෙසනායාති** ධම්මකථාය. අපරික්ඛයාපරිමෙය්‍යපටිභානතාය හි භගවතො කරණසම්පත්තියා ච ධම්මදෙසනා නිරන්තරං පවත්තියමානාපි න කදාචිපි පරික්ඛයං ගච්ඡති, අඤ්ඤදත්ථු උපරූපරි වඩ්ඪතෙව. **වීරියස්සාති**

පරහිතපටිපත්තියං උස්සාහස්ස. **විමුත්තියා**ති ඵලවිමුත්තියා. එත්ථ ච සමාධිආදීනං අහානි තංතංපටිපක්ඛස්ස සවාසනපහීනත්තා අනඤ්ඤසාධාරණතාය වෙදිතබ්බා. ඡන්දාදීනං පන මහාකරුණාසමායොගතොපි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

1. **තෙ එව ධම්මෙ**ති තෙ එව කුසලාදිකෙ තිකදුකෙහි සඞ්ගහිතෙ ධම්මෙ. සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදිවසෙන වුත්තෙ ඛන්ධාදිවසෙන විභජිතුන්ති යොජනා. නනු සුත්තන්තෙ පටිසම්භිදාවසෙන තෙ න වුත්තාති? යදිපි සරූපතො න වුත්තා, ''ජරාමරණෙ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණ''න්තිආදිනා (සං. නි. 2.33) පන හෙතුහෙතුඵලාදීසු ඤාණවිභාගස්ස වුත්තත්තා අත්ථතො වුත්තා එව හොන්ති, පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 2.30) වා පටිසම්භිදානං ආගතත්තා සුත්තන්තෙ පටිසම්භිදාවසෙනපි තෙ ධම්මා වුත්තා එව. **තත්ථා**ති තස්මිං සුත්තන්තෙ. **සඞ්ඛෙපෙනා**ති සමාසෙන. උද්දෙසනිද්දෙසමත්තෙනෙව හි සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදයො දෙසිතා, න පටිනිද්දෙසාදිනාති සඞ්ඛෙපෙන තෙ තත්ථ වුත්තාති වුත්තා. **තත්ථා**ති වා ධම්මසඞ්ගහෙ. තත්ථාපි හි ''තස්මිං ඛො පන සමයෙ චත්තාරො ඛන්ධා හොන්ති''තිආදිනා (ධ. ස. 58) ඛන්ධාදයො සඞ්ඛෙපෙන වුත්තාති. විභජීයන්ති එත්ථ, එතෙන වා ඛන්ධාදයොති විභඞ්ගො, තෙ එව පකිරීයන්ති පට්ඨපීයන්ති එත්ථ, එතෙන වාති පකරණං, විභඞ්ගො ච සො පකරණඤ්චාති **විභඞ්ගප්පකරණං. ආදිසද්දත්ථජොතකෙනා**ති ''ඉති වා, ඉති එවරූපා නච්චගීතවාදිතවිසූකදස්සනා පටිවිරතො''තිආදීසු (දී. නි. 1.13) විය ආදිසද්දස්ස අත්ථදීපකෙන. **පකාරත්ථජොතකෙනා**ති ''ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, සප්පටිභයො බාලො, අප්පටිභයො පණ්ඩිතො''තිආදීසු (අ. නි. 3.1) විය පකාරත්ථවිභාවකෙන. **''එකදෙසෙන සමුදායං නිදස්සෙතී''**ති එතෙන ''රූපක්ඛන්ධො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති එත්ථ ඉතිසද්දස්ස නිදස්සනත්ථතං දස්සෙති. නිදස්සනත්ථොපි හි ඉති-සද්දො දිට්ඨො යථා ''අත්ථීති ඛො, කච්චාන, අයමෙකො අන්තො''තිආදීසු (සං. නි. 2.15; 3.90). පරිසමාපනත්ථො වා ''තස්මාතිහ මෙ, භික්ඛවෙ, ධම්මදායාදා භවථ, නො ආමිසදායාදා. අත්ථි මෙ තුම්හෙසු අනුකම්පා 'කින්ති මෙ සාවකා ධම්මදායාදා භවෙය්‍යුං, නො ආමිසදායාදා'ති'' (ම. නි. 1.29) එවමාදීසු විය. පරිසමාපනඤ්හෙතං සුත්තන්තභාජනීයස්ස එකදෙසදස්සනෙන යදිදං ''පඤ්චක්ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති තාව තදත්ථස්ස සඞ්ගහිතත්තා. **තත්ථා**ති විභඞ්ගප්පකරණෙ. **''නිබ්බානවජ්ජාන''**න්ති එත්ථ යදි නිබ්බානවජ්ජානං… පෙ…. අප්පකතරපදත්තා ඛන්ධානං ඛන්ධවිභඞ්ගො ආදිම්හි වුත්තො, නනු සහ නිබ්බානෙන සබ්බධම්මසඞ්ගාහකත්තා, සබ්බධම්මසඞ්ගාහකෙහි ච ආයතනාදීහි ඛන්ධෙහි ච අප්පකතරපදත්තා සච්චවිභඞ්ගො ආදිම්හි වත්තබ්බොති ? න, තත්ථාපි දුක්ඛසච්චවිභඞ්ගෙ එකදෙසෙන ඛන්ධානං එව විභජිතබ්බතො. යථාහ ''තත්ථ කතමං දුක්ඛං අරියසච්චං? ජාතිපි දුක්ඛා…පෙ…. සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා''ති (විභ. 190; දී. නි. 2.387; ම. නි. 1.120; 3.373). ඉධ පන අනවසෙසතොව ඛන්ධා විභජීයන්තීති නිබ්බානවජ්ජානං…පෙ…. අප්පකතරපදත්තා ඛන්ධානං ඛන්ධවිභඞ්ගො ආදිම්හි වුත්තො.

> අපිච රූපසම්මූළ්හා අරූපසම්මූළ්හා උභයසම්මූළ්හාති තිවිධා බොධනෙය්‍යපුග්ගලා, තථා සංඛිත්තරුචිනො විත්ථාරරුචිනො නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරරුචිනො, තික්ඛින්ද්‍රියා මුදින්ද්‍රියා මජ්ඣිමින්ද්‍රියාති ච. තෙසු අරූපසම්මූළ්හානං උපකාරාය ඛන්ධදෙසනා, රූපසම්මූළ්හානං ආයතනදෙසනා, උභයසම්මූළ්හානං ධාතුදෙසනා. තථා සංඛිත්තරුචීනං ඛන්ධදෙසනා, නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරරුචීනං ආයතනදෙසනා, විත්ථාරරුචීනං ධාතුදෙසනා. තික්ඛින්ද්‍රියානං ඛන්ධදෙසනා, මජ්ඣිමින්ද්‍රියානං ආයතනදෙසනා, මුදින්ද්‍රියානං ධාතුදෙසනාති ඉමිනා පයොජනෙන අනුක්කමෙන ච ඛන්ධායතනධාතුවිභඞ්ගානං දෙසනාක්කමොව වෙදිතබ්බො. තං පනෙතං ඛන්ධාදිත්තයං පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුමුඛෙනෙව ඤායමානං යථාභූතාවබොධාය හොති, නාඤ්ඤථාති දස්සනත්ථං සච්චවිභඞ්ගදෙසනා පවත්තා. සො ච යථාභූතාවබොධො විසෙසතො ඉන්ද්‍රියසන්නිස්සයෙනාති ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගදෙසනා. ඉන්ද්‍රියානඤ්ච ඉන්දට්ඨො තංතංපච්චයධම්මභූතානං යථාසකං පච්චයුප්පන්නෙසු පච්චයභාවවිසෙසෙනෙවාති පච්චයපච්චයුප්පන්නවිභාගසන්දස්සනී පච්චයාකාරවිභඞ්ගදෙසනා. පච්චයාකාරස්ස ඛන්ධාදීනඤ්ච අවිපරීතසභාවාවබොධො සතිපට්ඨානාදීසු සම්මාමනසිකාරෙනාති සතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදබොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගවිභඞ්ගදෙසනා. ස්වායං සතිපට්ඨානාදීසු සම්මාමනසිකාරො ඉමාය පටිපත්තියා හොතීති ඣානඅප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගදෙසනා, සා සම්මාපටිපත්ති එත්තකෙ සීලෙ පතිට්ඨිතස්ස සම්භවතීති සික්ඛාපදවිභඞ්ගදෙසනා, යථාවුත්තාය ච සම්මාපටිපත්තියා ඉමෙ ආනිසංසාති පටිසම්භිදාඤාණවිභඞ්ගදෙසනා, තෙ චිමෙ ඤාණවිසෙසා ඉමෙසු කිලෙසෙසු පහීයන්තෙසු ච සම්භවන්ති, නාඤ්ඤථාති කිලෙසවිභඞ්ගදෙසනා, එවං විත්ථාරතො දෙසිතෙ ඛන්ධාදිකෙ සඞ්ඛෙපතොපි ජානන්තස්ස අත්ථසිද්ධි හොති එවාති දස්සනත්ථං පරියොසානෙ ධම්මහදයවිභඞ්ගදෙසනා පවත්තාති එවමෙතෙසං අට්ඨාරසන්නං මහාවිභඞ්ගානං දෙසනාක්කමකාරණං වෙදිතබ්බං.

රූපාදීනන්ති රූපවෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණානං. **වෙදයිතාදිසභාවත්තාභාවා**ති යථාක්කමං අනුභවනසඤ්ජානනාභිසඞ්ඛරණාදිසභාවත්තාභාවා. න හි රූපං වෙදයිතාදිසභාවං, වෙදනාදි වා රුප්පනාදිසභාවං. යතො රූපාදීනං වෙදනාසමවරොධනෙන ''චත්තාරො ඛන්ධා''තිආදිනා සඞ්ඛිපිත්වා ඛන්ධා 06 දෙසෙතබ්බා සියුං. **රුප්පනාදිතො අඤ්ඤස්සාභාවා**ති රුප්පනානුභවනාදිසභාවතො අඤ්ඤස්ස අතීතාදිකෙ ගහෙත්වා රාසිවසෙන වත්තබ්බස්ස සංඛිත්තස්ස සභාවස්ස අභාවා. න හි චෙතසිකාදිභාවො වෙදනාදීනං සභාවො. **හෙට්ඨා ගණනෙසූ**ති පඤ්චතො හෙට්ඨා ගණනෙසු. **අනිට්ඨානන්**ති අපරියොසානං. රූපාදීසු හි කතිපයෙ, එකම්පි වා අග්ගහෙත්වා වුච්චමානා ඛන්ධවසෙන දෙසනා අනවසෙසසඞ්ඛතධම්මසඞ්ගාහිනී න සම්භවති. **ඛන්ධස්සා**ති රාසට්ඨස්ස ඛන්ධස්ස. තෙනෙවාහ **''න හී''**තිආදි. **සවිභාගධම්මෙහී**ති සප්පභෙදධම්මෙහි.

“සද්දත්ථසහිතං ඛන්ධසද්දස්ස විසයං දස්සෙතී”ති එතෙන රාසිසද්දස්ස විය රාසට්ඨෙ ඛන්ධසද්දස්ස වාචකභාවෙන පවත්තිං දස්සෙති පරියායන්තරභාවතො. ගුණාදීසු පන කෙවලං තබ්බිසයපයොගභාවෙනෙව පවත්ති, න වාචකභාවෙනාති ආහ **“ගුණෙ...පෙ.... න සද්දත්ථ”**න්ති. **ඛන්ධසද්දොති** සීලාදිසද්දෙ සන්නිධාපිතො ඛන්ධසද්දො. තෙනෙවාහ **“සීලාදිගුණවිසිට්ඨං රාසට්ඨං දීපෙතී”**ති. **කෙචීති ධම්මසිරිත්ථෙරං** සන්ධාය වදති. **එත්ථාති** “සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධො”ති (දී. නි. 3.355) එත්ථ. න කෙවලඤ්ච සො එව, අට්ඨකථාචරියෙහිපි එත්ථ ගුණත්ථතා ඉච්ඡිතා එව. තථා හි **අට්ඨසාලිනියං** “සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධොතිආදීසු ගුණට්ඨෙනා”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 5) වුත්තං. නනු ච කෙවලොපි ඛන්ධසද්දො “තිණ්ණං ඛො, මාණව, ඛන්ධානං වණ්ණවාදී, න ඛො, ආවුසො විසාඛ, තීහි ඛන්ධෙහි අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො සඞ්ගහිතො”ති (ම. නි. 1.462) ච ආදීසු සීලාදිවාචකො දිට්ඨොති? න, තත්ථාපි අධිකාරාදිවච්ඡෙදකවසෙනෙවස්ස සීලාදීසු පවත්තිදස්සනතො. **න ඛන්ධසද්දො පඤ්ඤත්තිසද්දස්ස අත්ථෙ වත්තතීති** නිරුත්තිවොහාරාදිසද්දා විය පඤ්ඤත්තිපරියායො න හොතීති අත්ථො. **දාරුක්ඛන්ධොති පඤ්ඤත්ති හොතීති** තස්ස ඛන්ධසද්දස්ස පඤ්ඤත්තිවිසෙසප්පවත්තිතං දස්සෙති. **විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති ඛන්ධසද්දොති** “විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”ති (යම. 1.ඛන්ධයමක.32) එත්ථ වුත්තො ඛන්ධසද්දො. **සමුදායෙ නිරුළ්හොති** අතීතාදිභෙදභින්නස්ස පඤ්ඤාය අභිසංයූහනෙන රාසිකතෙ විඤ්ඤාණසමූහෙ නිරුළ්හො. **තාය එව රුළ්හියා පවත්තතීති** තාය සමුදායෙ නිරුළ්හතාය තදවයවෙ එකස්මිම්පි විඤ්ඤාණෙ පවත්තතීති. එත්ථ ච ඤාණසම්පයුත්තෙ නිරුළ්හො කොසල්ලසම්භූතට්ඨෙන කුසලභාවො විය ඤාණවිප්පයුත්තෙ විඤ්ඤාණසමුදායෙ නිරුළ්හො තදෙකදෙසෙපි රුළ්හියා පවත්තතීති වෙදිතබ්බං. අථ වා කිඤ්චි නිමිත්තං ගහෙත්වා සතිපි අඤ්ඤස්මිං තන්නිමිත්තයුත්තෙ කිස්මිඤ්චිදෙව විසයෙ සම්මුතියා චිරකාලතාවසෙන නිමිත්තවිරහෙපි පවත්ති රුළ්හි නාම, යථා මහියං සෙතීති මහිංසො, ගච්ඡන්තීති ගාවොති, එවං ඛන්ධසද්දස්සාපි රුළ්හිභාවො වෙදිතබ්බො.

රාසිතො ගුණතොති සබ්බත්ථ භුම්මත්ථෙ වා නිස්සක්කවචනං දට්ඨබ්බං. **නියමෙත්වාති** වවත්ථපෙත්වා. **පිණ්ඩට්ඨොති** සඞ්ඝාතත්ථො. **තස්මාති** යස්මා පඤ්චෙව ඛන්ධා වුත්තා, කොට්ඨාසට්ඨෙ ච ඛන්ධට්ඨෙ නිබ්බානස්ස වසෙන ඡට්ඨෙනාපි ඛන්ධෙන භවිතබ්බං, තස්මා **ඛන්ධට්ඨො නාම රාසට්ඨොති යුත්තං. “යෙසං වා අතීතාදිවසෙන භෙදො අත්ථී”**තිආදිනා අතීතාදිවිභාගභින්නෙසු රුප්පනාදිසභාවධම්මෙසු විසුං විසුං කොට්ඨාසභාවෙන ගය්හමානෙසු තබ්බිභාගරහිතස්ස එකස්ස නිබ්බානස්ස රාසට්ඨතා විය කොට්ඨාසට්ඨතාපි න සම්භවතීති දස්සෙති. එතෙන පඤ්ඤත්තියාපි ඛන්ධෙසු අග්ගහණෙ කාරණං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

කස්මා පනෙත්ථ ඵස්සාදිකෙ විය සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ අනවරොධෙත්වා වෙදනාසඤ්ඤා විසුං ඛන්ධභාවෙන ගහිතාති? විවාදමූලතාදිවිසෙසදස්සනත්ථං. ගහට්ඨානඤ්හි විවාදකාරණං කාමජ්ඣොසානං. වුත්තඤ්චෙතං “පුන චපරං, භික්ඛවෙ, කාමහෙතු කාමනිදානං කාමාධිකරණං කාමානමෙව හෙතු මාතාපි පුත්තෙන විවදති, පුත්තොපි මාතරා විවදතී”තිආදි (ම. නි. 1.168, 178). පබ්බජිතානං දිට්ඨාභිනිවෙසො. වුත්තම්පි චෙතං “යෙ දිට්ඨිමුග්ගය්හ විවාදයන්ති, ‘ඉදමෙව සච්ච’න්ති (සු. නි. 838; මහානි. 67) ච වාදයන්තී”තිආදි. තෙසු කාමජ්ඣොසානං වෙදනස්සාදෙන හොති, දිට්ඨාභිනිවෙසො සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන. සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන හි චිත්තවිපල්ලාසො, චිත්තවිපල්ලාසෙන දිට්ඨිමානතණ්හාපපඤ්චානං විපල්ලාසොති. තථා වෙදනානුගිද්ධො විපල්ලත්ථසඤ්ඤො ච සංසරති. වෙදනානුගිද්ධස්ස හි වෙදනාපච්චයා තණ්හා සිද්ධා හොති, තතො ච තණ්හාපච්චයා උපාදානන්ති ආවට්ටති භවචක්කං. විපල්ලත්ථසඤ්ඤිස්ස ච “සඤ්ඤානිදානා හි පපඤ්චසඞ්ඛා”ති (සු. නි. 880) වචනතො දිට්ඨිමානතණ්හාපපඤ්චානං අනුපච්ඡෙදතො සංසාරස්ස අනුපච්ඡෙදොව. ඉති විවාදකාරණානං කාමජ්ඣොසානදිට්ඨාභිනිවෙසානං කාරණභාවො සංසාරහෙතුභාවොති ඉමස්ස විවාදමූලතාදිවිසෙසස්ස දස්සනත්ථං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ අනවරොධෙත්වා වෙදනාසඤ්ඤා විසුං ඛන්ධභාවෙන ගහිතාති වෙදිතබ්බං.

ඔකාසෙසූති විභජනකිරියාය පවත්තිට්ඨානභාවතො අතීතාදයො ඔකාසාති වුත්තා. **ඉතිසද්දෙනාති** “උපාදායරූප”න්ති එවං අට්ඨකථායං වුත්තඉතිසද්දෙන. **නිදස්සනත්ථෙනාති** උදාහරණත්ථෙන. **සබ්බොති** සකලො එකාදසසු ඔකාසෙසු විභත්තො විභජනනයො. **ඉදඤ්ච විභජනන්ති** “චත්තාරො ච මහාභූතා...පෙ.... උපාදායරූප”න්ති එවං විභත්තං ඉදඤ්ච විභජනං. **ඔළාරිකාදීසූති** ඔළාරිකසුඛුමහීනපණීතදූරසන්තිකෙසු. **චක්ඛායතනන්තිආදිවිභජනඤ්චාති** “චක්ඛායතනං...පෙ.... ඵොට්ඨබ්බායතනං ඉත්ථින්ද්‍රියං...පෙ.... කබළීකාරො ආහාරො රූපා සද්දා ගන්ධා රසා ඵොට්ඨබ්බාති එවං පවත්තං විභජනඤ්ච. **යථාසම්භවන්ති** යථාරහං. එකාදසසු ඔකාසෙසු යං යත්ථ විභජනං යුත්තං, තං තත්ථ යොජෙතබ්බං. **එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපීති** යථා රූපක්ඛන්ධෙ යථාසම්භවං එකාදසසු ඔකාසෙසු විභජනං යොජෙතබ්බන්ති වුත්තං, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපි යථාසම්භවං එකාදසසු ඔකාසෙසු විභජනං යොජෙතබ්බන්ති අත්ථො.

තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො තාව පුරිමෙ ඔකාසපඤ්චකෙ සුඛාදිවෙදනාත්තිකවසෙන විභත්තො, ඉතරස්මිං කුසලත්තිකවෙදනාත්තිකසමාපන්නදුකසාසවදුකවසෙන. සඤ්ඤාක්ඛන්ධො පන පුරිමෙ ඔකාසපඤ්චකෙ ඡඵස්සද්වාරවසෙන, ඉතරස්මිං ඔළාරිකදුකෙ පටිඝසම්ඵස්සදුකවසෙන චෙව යථාවුත්තකුසලත්තිකාදිවසෙන ච විභත්තො. සෙසෙසු කුසලත්තිකාදිවසෙනෙව. තථා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො. පටිඝසම්ඵස්සදුකො පනෙත්ථ නත්ථෙව. චෙතනාය එව චෙත්ථ නිද්දෙසො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මානං චෙතනාප්පධානභාවදස්සනත්ථං. තථා හි සා “සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො”ති වුත්තා. **තත්ථාති** තස්මිං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස විභජනෙ පටිනිද්දෙසෙ. **තං පන ද්වයන්ති**

මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයං. යඤ්හි සත්තවිඤ්ඤාණධාතුදෙසනායං ‘‘මනොධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතූ’’ති ද්වයං දෙසිතං, තං ඡවිඤ්ඤාණකායදෙසනායං ‘‘මනොවිඤ්ඤාණ’’න්ත්වෙව වුච්චතීති.

පාළිනයෙනාති ඛන්ධවිභඞ්ගපාළිනයෙන. **අඤ්ඤෙන පකාරෙනා**ති ධම්මසඞ්ගහෙ, තදට්ඨකථායඤ්ච ආගතෙන පකාරන්තරෙන.

1. රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

2. ‘‘කිඤ්චී’’ති පදං ‘‘එකච්ච’’න්ති ඉමිනා සමානත්ථන්ති ආහ **‘‘කිඤ්චීති පකාරන්තරභෙදං ආමසිත්වා අනියමනිදස්සන’’**න්ති. **උභයෙනා**ති පකාරභෙදං අනාමසිත්වා ආමසිත්වා ච අනියමදස්සනවසෙන පවත්තෙන ‘‘යං කිඤ්චී’’ති පදද්වයෙන. **අධිප්පෙතත්ථ**න්ති රූපං. **අතිච්චා**ති අතික්කමිත්වා. **පවත්තිතො**ති පවත්තනතො. **නියමනත්ථ**න්ති නිවත්තනත්ථං.

‘‘කිඤ්චා’’ති එත්ථ කිං-සද්දො පුච්ඡායං හෙතුඅත්ථදීපකො, කරණෙ චෙතං පච්චත්තවචනං, ච-සද්දො වචනාලඞ්කාරොති ආහ **‘‘කෙන කාරණෙන වදෙථා’’**ති. දුතියවිකප්පෙ පන වුත්තනයෙනෙව කාරණත්ථෙ පවත්තං කිං-සද්දං ‘‘වදෙථා’’ති කිරියාපදසම්බන්ධෙනෙන උපයොගවසෙන පරිණාමෙත්වා වදති **‘‘තං කාරණං වදෙථා’’**ති.

පුරිමසන්තානස්ස භෙදන්ති පුරිමසන්තානස්ස විනාසං, විනාසාපදෙසෙන චෙත්ථ සන්තානෙ විසදිසුප්පාදමෙව දස්සෙති. තෙනෙවාහ **‘‘විසදිසසන්තානුප්පත්තිදස්සනතො’’**ති. නනු ච අරූපධම්මානම්පි විරොධිපච්චයසමවායෙ විසදිසුප්පත්ති අත්ථීති? සච්චං අත්ථි, සා පන න පාකටතරා, පාකටතරා ච ඉධාධිප්පෙතා. තෙනෙවාහ **‘‘සීතාදිසන්නිපාතෙ’’**ති. තථා චාහ භගවා ‘‘සීතෙනපි රුප්පති, උණ්හෙනපි රුප්පතී’’තිආදි (සං. නි. 3.79). ඉදානි භෙද-සද්දො උජුකමෙව විකාරාපත්තිං වදතීති දස්සෙන්තො **‘‘භෙදො වා’’**තිආදිමාහ . **විසදිසරූපුප්පත්තියෙව,** න උප්පන්නස්ස අඤ්ඤථාභාවොති අධිප්පායො. තෙන **කාපිලියං** පරිණාමවාදං පටික්ඛිපති. යදි පුරිමසන්තානතො භෙදො විසදිසුප්පත්ති රුප්පනං, එවං සන්තෙ ලක්ඛණස්ස අතිප්පසඞ්ගො සියාති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **‘‘අරූපක්ඛන්ධාන’’**න්තිආදි. එත්ථ **සීතාදීහීති ආදි**-සද්දෙන යථා උණ්හජිඝච්ඡාදයො සඞ්ගය්හන්ති, එවං ආහාරාදීනම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **යෙනා**ති යෙන සීතාදීහි සමාගමෙන. **තත්ථා**ති තෙසු රූපධම්මෙසු. ආහාරාදිකස්ස වා ඨිතිප්පත්තස්සාති සම්බන්ධො. යථා රූපධම්මානං ඨිතික්ඛණෙ සීතාදීහි සමාගමො හොති, එවං අරූපක්ඛන්ධානං අඤ්ඤෙහි සමාගමො නත්ථි අතිලහුපරිවත්තිතො, තස්මා අරූපධම්මා රූපධම්මානං විය පාකටස්ස විකාරස්ස අභාවතො ‘‘රුප්පන්තී’’ති, ‘‘රුප්පනලක්ඛණා’’ති ච න වුච්චන්තීති සම්බන්ධො. ‘‘රුප්පතී’’ති පදස්ස කත්තුකම්මසාධනානං වසෙන අත්ථං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං ‘‘කුප්පති ඝට්ටීයති පීළීයති භිජ්ජතී’’ති වුත්තන්ති තදත්ථං විවරන්තො **‘‘කුප්පතීති එතෙනා’’**තිආදිමාහ. **කොපාදිකිරියා**ති කොපසඞ්ඝට්ටනපීළනකිරියා. කොප-සද්දො චෙත්ථ ඛොභපරියායො වෙදිතබ්බො. **කත්තුභූතො කම්මභූතො ච අත්ථො**ති කත්තුකම්මසාධනානං වසෙන වුච්චමානො භූතුපාදායරූපසඞ්ඛාතො අත්ථො. **කම්මකත්තුත්ථෙන භිජ්ජති-සද්දෙනා**ති යදා කම්මකත්තුත්ථො රුප්පති-සද්දො, තදා භිජ්ජති-සද්දොපි තදත්ථො එව වෙදිතබ්බොති අත්ථො. තත්ථ යදා කම්මත්ථෙ ‘‘රුප්පතී’’ති පදං, තදා ‘‘සීතෙනා’’තිආදීසු කත්තුඅත්ථෙ කරණවචනං. යදා පන ‘‘රුප්පතී’’ති පදං කත්තුඅත්ථෙ කම්මකත්තුඅත්ථෙ වා, තදා හෙතුම්හි කරණවචනං වෙදිතබ්බං. **‘‘යං පන රුප්පතී’’**තිආදිනා ‘‘කුප්පතී’’තිආදීනං කත්තුකම්මත්ථානම්පි අත්ථවචනානං වචනෙ කාරණං දස්සෙති. යදිපි අත්ථ-සද්දො ‘‘පීළනට්ඨො’’තිආදීසු (පටි. ම. 1.17; 2.8) සභාවපරියායොපි හොති, ‘‘කෙනට්ඨෙනා’’ති පනෙත්ථ අභිධෙය්‍යපරියායො අධිප්පෙතොති ආහ **‘‘කෙනට්ඨෙනාති පුච්ඡාසභාගවසෙන රුප්පනට්ඨෙනා’’**ති, රුප්පනසද්දාභිධෙය්‍යභාවෙනාති අත්ථො. තෙනෙවාහ **‘‘න කෙවලං සද්දත්ථොයෙව රුප්පන’’**න්ති. **තස්ස අත්ථස්සා**ති තස්ස භූතුපාදායප්පභෙදස්ස සභාවධම්මස්ස. රුප්පනලක්ඛණඤ්ච නාමෙතං අනිච්චතාදි විය කක්ඛළත්තාදිතො අඤ්ඤන්ති න ගහෙතබ්බං. පඤ්ඤත්තිවිසෙසො හි තන්ති, කක්ඛළත්තාදීනංයෙව පන අරූපධම්මවිධුරො සභාවවිසෙසොති වෙදිතබ්බං.

මුච්ඡාපත්තියාති මුච්ඡාය මොහස්ස ආපජ්ජනෙන. **කප්පසණ්ඨානං උදක**න්ති කප්පසණ්ඨාපකමහාමෙඝවුට්ඨං උදකං. **තථා**ති තප්පකාරතාය ඛාරභාවෙ **සති** උදකෙන කප්පවුට්ඨානකාලෙ විය **පථවී විලීයෙය්‍ය.** ලොකන්තරියසත්තානං පන පාපකම්මබලෙන අඛාරෙපි ඛාරෙ විය සරීරස්ස විලීයනා වෙදිතබ්බා. **තෙනෙවා**ති සඋස්සදනිස්සයනිරයස්ස වුත්තත්තා එව. න හි අවීචිම්හි පඤ්චවිධබන්ධනාදිකම්මකාරණං කරොන්ති.

3. පකරණප්පත්තං රූපං පක්ඛිපිත්වා මාතිකා ඨපිතාති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. **මහාභූතු...පෙ.... ආපජ්ජති** තප්පකාරභාවෙන අතීතංසෙ ගණනං ගතන්ති වුත්තත්තාති අධිප්පායො. **‘‘න හී’’**තිආදිනා ධම්මන්තරනිවත්තනත්ථතා පකාරන්තරනිවත්තනත්ථතා ච භූතුපාදායගහණස්ස නත්ථීති දස්සෙති. **තංදස්සනෙ**ති ගණනන්තරදස්සනෙ. **තංසභාවත්තා**ති භූතුපාදායසභාවත්තා. **‘‘න වා’’**තිආදිනා භූතුපාදායසභාවො අතීතංසගණිතතාය තංසභාවස්සපි අඤ්ඤථා ගණිතත්තා, අතංසභාවස්ස ච තථා ගණිතත්තා අකාරණන්ති දස්සෙති. **‘‘අජ්ඣත්ත...පෙ.... ලබ්භතී’’**ති එතෙන දුතියනයෙ න කෙවලං යථාවුත්තොව දොසො, අථ ඛො අබ්‍යාපිතොපි දොසොති දස්සෙති. තදෙතං පන අකාරණං කාරණභාවස්සෙව අනධිප්පෙතත්තා. න හෙත්ථ භූතුපාදායරූපභාවො අතීතංසෙ ගණනස්ස කාරණන්ති අධිප්පෙතං, යතො යථාවුත්තදොසාපත්ති සියා.

“කින්ති”ති එත්ථ **“කි”**න්ති පුබ්බෙ යං ‘‘රූප’’න්ති සාමඤ්ඤතො ගහිතං, තස්ස සරූපපුච්ඡා. **ඉති**-සද්දො නිදස්සනත්ථො, න කාරණත්ථො. තෙනස්ස යං රූපං අතීතං නිරුද්ධං…පෙ…. අතීතංසෙන සඞ්ගහිතං අතීතකොට්ඨාසෙ ගණනං ගතං, තං කින්ති චෙ? **“චත්තාරො ච…පෙ…. රූප”**න්ති භූතුපාදායවිභාගදස්සනමුඛෙන විසෙසං නිදස්සෙති. යත්තකා හි ඉධ විසෙසා නිද්දිට්ඨා චක්ඛායතනාදයො, තෙසමිදං නිදස්සනන්ති. න චෙත්ථ පුරිමනයතො අවිසෙසො. තත්ථ හි රූපස්ස භූතුපාදායතාමත්තසභාවදස්සනතා වුත්තා. තෙනාහ අට්ඨකථායං ‘‘අතීතරූපම්පි භූතානි චෙවා’’තිආදි. ඉධ පන භූතුපාදායෙන නිදස්සනභූතෙන රූපස්ස සබ්බවිසෙසවිභාවනතා දස්සිතා. එවඤ්ච කත්වා අබ්‍යාපිතදොසොපි චෙත්ථ අනොකාසොව, යං රූපං අජ්ඣත්තං…පෙ…. උපාදින්නං, කින්ති? චත්තාරො ච…පෙ…. රූපන්ති තදඤ්ඤවිසෙසනිදස්සනස්ස අධිප්පෙතත්තා. තථා චාහ **“එවං සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො”**ති.

පරියායදෙසනත්තාති සභාවතො පරියායනං පරිවත්තනං පරියායො, උජුකං අප්පවත්තීති අත්ථො. පරියායෙන, පරියායභූතා වා දෙසනා එත්ථාති පරියායදෙසනං, සුත්තන්තං. සුත්තන්තඤ්හි වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන දෙසෙතබ්බධම්මෙ ලෙසතො ලබ්භමානභාවකථනං, න උජුනිප්පදෙසභාවකථනන්ති පරියායදෙසනං නාම. තෙනෙව තං ‘‘යථානුලොමසාසන’’න්ති වුච්චති. අභිධම්මො පන දෙසෙතබ්බධම්මෙ උජුනිප්පදෙසකථනන්ති නිප්පරියායදෙසනං නාම, යතො ‘‘යථාධම්මසාසන’’න්ති වුච්චති. **නිච්ඡයෙන දෙසොති** වවත්ථානතො කථනං. තථා **භද්දෙකරත්තසුත්තාදීසු** (ම. නි. 3.272 ආදයො) විය අතීතාදිභාවො අතීතානාගතපච්චුප්පන්නභාවො අද්ධාවසෙන ඉධාපි ඛන්ධවිභඞ්ගෙ සුත්තන්තභාජනීයත්තා නිද්දිසිතබ්බො සියාති යොජනා.

සන්නිපතිතන්ති සමාගතං. **සන්තානවසෙනාති** පුබ්බාපරවසෙන. පුබ්බෙනාපරස්ස සමප්පමාණතාය **අනූනං අනධිකං,** තතො එව **එකාකාරං**. පවත්තිකාලවසෙන වා **අනූනං අනධිකං,** සමානසභාවතාය **එකාකාරං**. තෙන විසභාගඋතුනා අනන්තරිතතං දස්සෙති. **එවං ආහාරෙපීති** එත්ථ විසභාගාහාරෙන අනන්තරිතො අනෙකවාරං අනෙකදිවසම්පි භුත්තො සභාගෙකාහාරං නාම. ‘‘තතො පුබ්බෙ විසභාගඋතුආහාරසමුට්ඨානං අතීතං, පච්ඡා අනාගත’’න්ති හි වුත්තන්ති. ‘‘එකාහාරසමුට්ඨාන’’න්ති පන වුත්තත්තා එකස්සෙව ආහාරස්ස යොජනා යුත්තරූපාති අපරෙ. **පඤ්චද්වාරවසෙනාති** එත්ථ පඤ්චද්වාරාවජ්ජනතො පට්ඨාය යාව තදාරම්මණං, යාව ජවනං, යාව වා වොට්ඨබ්බනං, තාව පවත්තා චිත්තසන්තති එකවීථි. **එකජවනසමුට්ඨානන්ති** එකජවනවාරසමුට්ඨානං. එත්ථ ච සමයං අනාමසිත්වාව සන්තතිවසෙන, සන්තතිඤ්ච අනාමසිත්වාව සමයවසෙන අතීතාදිවිභාගො ගහෙතබ්බො.

තෙසන්ති හෙතුපච්චයානං. **කලාපස්සාති** රූපකලාපස්ස. **කම්මානන්තරාදීති** කම්මාදි, අනන්තරාදීති පච්චෙකං ආදි-සද්දො යොජෙතබ්බො. තත්ථ පඨමෙන ආදිසද්දෙන උපනිස්සයපච්චයස්ස ආහාරාදිනො ච දුතියෙන සමනන්තරානන්තරූපනිස්සයාදිනො සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. චිත්තුප්පාදස්ස චෙත්ථ කම්මානන්තරාදිපච්චයවසෙන, ඉතරස්ස කම්මාදිවසෙනෙව ජනකභාවෙ යොජනා දට්ඨබ්බා. තථා චිත්තුප්පාදස්ස පුරෙජාතවසෙන, ඉතරස්ස පච්ඡාජාතවසෙන, උභයෙසම්පි සහජාතවසෙන උපත්ථම්භනං වෙදිතබ්බං . තෙනෙවාහ **“යථාසම්භවං යොජෙතබ්බ”**න්ති. **උප්පාදක්ඛණෙති** හෙතුකිච්චක්ඛණෙ. හෙතුකිච්චං නාම තස්ස තස්ස උප්පාදෙතබ්බස්ස උප්පත්තිකරණං, තඤ්ච තස්මිං ඛණෙ උප්පන්නඵලත්තා තතො පරං කත්තබ්බාභාවතො නිට්ඨිතඤ්චාති දට්ඨබ්බං. ඉතරං පන තීසුපි ඛණෙසු පච්චයකිච්චං දට්ඨබ්බන්ති යොජනා.

6. **අනිට්ඨනාමනිවත්තනස්සාති** අනිට්ඨනාමනිවත්තියා අකාරණභාවදස්සනෙන ඉට්ඨනාමලාභාපනස්ස අකාරණභාවං දස්සෙති.

දෙවමනුස්සසම්පත්තිභවෙති සම්පත්තියුත්තෙ සම්පන්නෙ දෙවමනුස්සභවෙ. **සමිද්ධසොභනතාති** අභිවුද්ධසොභනතා. **තතො එවාති** සම්පත්තිවිරහතො එව, අසම්පන්නත්තා එවාති අත්ථො. **තෙසංයෙව හත්ථිආදීනං සුඛස්ස හෙතුභාවං න ගච්ඡන්ති** සාරණාදිවසෙන දුක්ඛපච්චයත්තා. **තෙසන්ති** හත්ථිරූපාදීනං. **“තස්ස තස්සෙවා”**තිආදිනා යථාවුත්තමත්ථං විවරති. අකුසලෙන අත්තනා කතෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛස්ස පච්චයො හොතීති යොජනා. **තස්මාති** යස්මා කම්මං යස්මිං සන්තානෙ නිබ්බත්තං, තත්ථෙව සුඛදුක්ඛානං පච්චයො හොති, න අඤ්ඤත්ථ, තස්මා. **අට්ඨකථායං පනාති** එකච්චමතදස්සනං. තත්ථ **“අනිට්ඨං නාම නත්ථී”**ති යස්මා පටිසෙධද්වයෙන කුසලකම්මජස්ස ඉට්ඨභාවො නියතො, තස්මා ‘‘කුසලකම්මජමෙව ඉට්ඨ’’න්ති එවං අනියමෙත්වා ‘‘කුසලකම්මජං ඉට්ඨමෙවා’’ති එවමෙත්ථ නියමො ගහෙතබ්බොති දස්සෙන්තො **“අකුසලකම්මජම්පී”**තිආදිමාහ. කින්ති අකුසලකම්මජං සොභනං, යං පරෙසං ඉට්ඨං නාම සියා? යදි දුග්ගතියං කෙසඤ්චි තිරච්ඡානානං සණ්ඨානාදිසම්පත්ති සුගතියං සත්තානං අකුසලනිස්සන්දෙන විරූපරූපතා විය කුසලනිස්සන්දෙන, කථං තස්සා අකුසලකම්මජතා. අථ පන යං කෙසඤ්චි අමනාපම්පි සමානං රූපං මනාපං හුත්වා උපට්ඨාති, තං සන්ධාය වුත්තං, එවම්පි යථා කෙසඤ්චි තිරච්ඡානාදීනං කුසලකම්මජං මනුස්සාදිරූපං අමනාපතො උපට්ඨහන්තම්පි කුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණභාවතො අත්ථතො ඉට්ඨමෙව නාම හොති, එවං අකුසලකම්මජං කෙසඤ්චි මනාපං හුත්වා උපට්ඨහන්තම්පි අකුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණභාවතො අත්ථතො අනිට්ඨමෙව නාම හොති, එවඤ්චෙතං සම්පටිච්ඡිතබ්බං. අඤ්ඤථා ‘‘අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං කායදුච්චරිතස්ස ඉට්ඨො කන්තො මනාපො විපාකො උප්පජ්ජෙය්‍යා’’තිආදිඅට්ඨානපාළියා (ම. නි. 3.131) විරොධො සියා. තෙනෙවාහ **“කුසලකම්මජස්ස පනා”**තිආදි. **සබ්බෙසන්ති** අත්තනො, පරෙසඤ්ච . **ඉට්ඨස්ස අභාවො වත්තබ්බොති** යථා ‘‘කුසලකම්මජං අනිට්ඨං නාම නත්ථී’’ති

වුත්තං, එවං කිඤ්චාපි ‘‘අකුසලකම්මජං ඉට්ඨං නාම නත්ථී’’ති අට්ඨකථායං න වුත්තං, තෙන පන නයදස්සනෙන අකුසලකම්මජස්ස අභාවො වුත්තො එව හොතීති සො සංවණ්ණනාවසෙන නිද්ධාරෙත්වා වත්තබ්බොති අධිප්පායො. එතෙන කුසලකම්මජමෙව ඉට්ඨන්ති පුරිමපදාවධාරණස්ස ගහෙතබ්බතං දස්සෙති.

ඉදානි **‘‘හත්ථිආදීනම්පී’’**තිආදිනා තමෙවත්ථං විවරති. **කුසලවිපාකස්සාති** එත්ථාපි කුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණන්ති අත්ථො. **මනුස්සානන්ති** ච නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. ඉතරෙසම්පි ච අකුසලකම්මජං අකුසලවිපාකස්සෙව, කුසලකම්මජඤ්ච කුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණන්ති දස්සිතොවායං නයොති. කස්මා පන ඉට්ඨානිට්ඨමිස්සිතෙ වත්ථුම්හි මනාපතාව සණ්ඨාතීති ආහ **‘‘ඉට්ඨාරම්මණෙන...පෙ.... සක්කා වත්තු’’**න්ති. **සුට්ඨු වුත්තන්ති** ‘‘ඉට්ඨානිට්ඨං එකන්තතො විපාකෙනෙව පරිච්ඡිජ්ජතී’’ති වදන්තෙහි ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණවවත්ථානං සම්මදෙව වුත්තං. **තං අනුගන්ත්වාති** විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණවවත්ථානං අනුගන්ත්වා. **සබ්බත්ථාති** සුගතිදුග්ගතීසු, සබ්බෙසු වා ආරම්මණෙසු.

‘‘අනිට්ඨා’’ති වචනෙනෙව තෙසං ඉට්ඨතා නිවත්තිතාති ආහ **‘‘සදිසතා ච රූපාදිභාවොයෙවා’’**ති. ඉට්ඨානෙව රූපාදීනි කාමගුණාති සුත්තෙ වුත්තානීති මිත්තපටිපක්ඛො අමිත්තො විය ඉට්ඨපටිපක්ඛා අනිට්ඨාති අධිප්පෙතාති වුත්තං **‘‘අනිට්ඨාති...පෙ.... වොහාරො වියා’’**ති. **සබ්බානි** වාති එත්ථ ‘‘පියරූපං සාතරූප’’න්ති (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විභ. 203) වචනතො කථං අනිට්ඨානං රූපාදීනං කාමගුණභාවාපත්තීති චෙ? තෙසම්පි විපල්ලාසවසෙන තණ්හාවත්ථුභාවතො පියරූපභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා. යදි එවං කථං ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යානි රූපානි ඉට්ඨානී’’තිආදිසුත්තපදං (ම. නි. 1.166; 2.155; 3.57; සං. නි. 5.30) නීයතීති ආහ **‘‘අතිසයෙනා’’**තිආදි.

ඉන්ද්‍රියබද්ධරූපවසෙන පාළියං හීනදුකනිද්දෙසො පවත්තොති දස්සෙතුං **‘‘ද්වීසුපි හීනපණීතපදෙසූ’’**තිආදිමාහ. **අවයවයොගෙ සාමිවචනං,** න කත්තරීති අධිප්පායො. ‘‘තෙසං තෙසං සත්තාන’’න්ති ඉන්ද්‍රියබද්ධරූපෙ නිද්දිට්ඨෙ කස්මා කම්මජවසෙන අත්ථො වුත්තො, න චතුසන්තතිවසෙනාති ආහ **‘‘සත්තසන්තාන...පෙ.... වුත්ත’’**න්ති. පධානත්තා හි කම්මජවසෙන අත්ථං වත්වා සෙසෙසු ‘‘එවං උතුසමුට්ඨානාදීසුපී’’ති අට්ඨකථායං අතිදෙසො කතො . **‘‘තෙහි තෙහීති එකස්මිං අත්ථෙ’’**ති ඉමිනා ‘‘තෙසං තෙස’’න්ති කත්තරි සාමිවචනං ආසඞ්කති. තථා සති විසයෙ වා සාමිවචනෙ ලද්ධගුණං දස්සෙති **‘‘න කම්මජවසෙනෙවා’’**තිආදිනා, කම්මජග්ගහණඤ්චෙත්ථ උපලක්ඛණං දට්ඨබ්බං.

මරියාදාභූතන්ති උත්තමමරියාදාභූතං. තෙනෙවාහ **‘‘යස්ස යෙව මනාපා, තස්ස තෙව පරමා’’**ති. **තෙසන්ති** කාමගුණානං. **සභාවතොති** ලක්ඛණතො.

‘‘එකස්මිංයෙව අස්සාදනකුජ්ඣනතො’’තිආදිනා ‘‘යස්මා තෙයෙව රූපාදයො එකො අස්සාදෙතී’’තිආදිකං සුත්තන්තවිවරණං ඉට්ඨානිට්ඨභාවෙ හෙතුභාවෙන වුත්තන්ති දස්සෙති. **ඉට්ඨානිට්ඨග්ගහණං හොතීති** නිබ්බානෙ විය අනිට්ඨග්ගහණං සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන අඤ්ඤෙසුපි ආරම්මණෙසු ඉට්ඨානිට්ඨාභිනිවෙසො හොතීති අධිප්පායො.

විභාගො නාම අසඞ්කරො, විත්ථාරො වාති **‘‘විභත්ත’’**න්ති පදස්ස **‘‘වවත්ථිතං, පකාසිත’’**න්ති ච අත්ථමාහ. **අඤ්ඤෙසන්ති** අතිඅඩ්ඪදලිද්දානං. **ඉදං ඉට්ඨං, අනිට්ඨඤ්ච හොතීති** එත්ථ ච-සද්දෙන අනිට්ඨං, ඉට්ඨඤ්ච හොතීති අයම්පි අත්ථො වුත්තොති වෙදිතබ්බං. **අනිට්ඨං ඉට්ඨන්ති** ඉට්ඨස්ස ‘‘අනිට්ඨ’’න්ති, අනිට්ඨස්ස ‘‘ඉට්ඨ’’න්ති ගහණෙ යථාසඞ්ඛ්‍යං යොජනා. **ඉන්ද්‍රියවිකාරාපත්තිආදිනාති** එත්ථ ආදි-සද්දෙන පුබ්බාභිසඞ්ඛාරාදිං සඞ්ගණ්හාති. පුරෙතරං පවත්තචිත්තාභිසඞ්ඛාරවසෙනාපි හි විනාව සඤ්ඤාවිපල්ලාසං ඉට්ඨං ‘‘අනිට්ඨ’’න්ති, අනිට්ඨඤ්ච ‘‘ඉට්ඨ’’න්ති ගය්හතීති.

තෙන විපාකෙනාති තෙන කුසලාකුසලවිපාකෙන. **ආරම්මණස්ස ඉට්ඨානිට්ඨතන්ති** යත්ථ තං උප්පජ්ජති, තස්ස බුද්ධරූපාදිකස්ස ගූථාදිකස්ස ච ආරම්මණස්ස යථාක්කමං ඉට්ඨතං අනිට්ඨතඤ්ච නිදස්සෙති. **විජ්ජමානෙපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙ ආරම්මණෙන විපාකනියමදස්සනන්ති** ඉට්ඨාරම්මණෙ කුසලවිපාකොව උප්පජ්ජති, අනිට්ඨාරම්මණෙ අකුසලවිපාකොවාති එවං ආරම්මණෙන විපාකනියමදස්සනං. **ආරම්මණනියමදස්සනත්ථන්ති** යං කුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං, තං ඉට්ඨං නාම. යං අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං, තං අනිට්ඨං නාමාති දස්සනත්ථං. ආරම්මණෙන නියාමිතො හි විපාකො අත්තනො උපකාරකස්ස ආරම්මණස්ස නියාමකො හොතීති.

ද්වාරන්තරෙ දුක්ඛස්ස පච්චයභූතස්ස ආරම්මණස්ස ද්වාරන්තරෙ සුඛවිපාකුප්පාදනතො, ද්වාරන්තරෙ සුඛස්ස පච්චයභූතස්ස ආරම්මණස්ස ද්වාරන්තරෙ දුක්ඛවිපාකුප්පාදනතො විපාකෙන ආරම්මණනියමදස්සනෙන විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨතා දස්සිතාති යොජනා.

7. දුප්පරිග්ගහට්ඨෙන කාරණභූතෙන ලක්ඛණස්ස ඉන්ද්‍රියාදිසභාවස්ස දුප්පටිවිජ්ඣතා, එවං සුපරිග්ගහට්ඨෙන ලක්ඛණසුප්පටිවිජ්ඣතා වෙදිතබ්බා. **‘‘දූරෙ’’ති අවුත්තස්සාති** ලක්ඛණතො ‘‘දූරෙ’’ති අකථිතස්ස. **වුත්තම්පීති** ලක්ඛණතො ‘‘දූරෙ’’ති වුත්තම්පි සුඛුමරූපං.

“භින්දමානො”ති සම්භින්දමානොති වුත්තං හොතීති ආහ **“මිස්සකං කරොන්තො”**ති. යස්මා පන භෙදනං විභාගකරණම්පි හොති, තස්මා දුතියවිකප්පෙ ‘‘භින්දමානො’’ති පදස්ස **“විසුං කරොන්තො”**ති අත්ථමාහ. තතියවිකප්පෙ පන **භින්දමානොති** විනාසෙන්තොති අත්ථො. තෙනාහ **“සන්තිකභාවං භින්දිත්වා දූරභාවං, දූරභාවඤ්ච භින්දිත්වා සන්තිකභාවං කරොන්තො”**ති. න හි සක්කා සන්තිකස්ස තබ්භාවං අවිනාසෙත්වා දූරභාවං කාතුං, තථා ඉතරස්සාපි. සන්තිකභාවකරණෙන න භින්දති න විනාසෙති, න ච ඔකාසදූරතො ලක්ඛණතො දූරං විසුං කරණෙන භින්දති විභාගං කරොති, නාපි ඔකාසදූරෙන ලක්ඛණතො දූරං වොමිස්සකකරණෙන භින්දති සම්භින්දතීති යොජනා. **“තිධා අත්ථො දට්ඨබ්බො”**ති සඞ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං **“න හී”**තිආදිනා විවරති. විසුං කරොති, වොමිස්සකං කරොතීති කරොති-සද්දං ආනෙත්වා සම්බන්ධො. **“එත්ථාපී”**තිආදිනා යථා ‘‘ඔකාසතො දූරමෙව භින්දතී’’ති එත්ථ ඔකාසතො දූරස්ස ඔකාසතො සන්තිකභාවකරණං අධිප්පෙතන්ති විනාසනං භෙදනං, එවං ‘‘න ලක්ඛණතො දූරං භින්දතී’’ති එත්ථාපි ලක්ඛණතො දූරස්ස ලක්ඛණතො සන්තිකභාවාකරණං අභෙදනං අවිනාසනන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති. වොමිස්සකකරණවිභාගකරණත්ථතං සන්ධායාහ **“භින්දමානොති එත්ථ ච අඤ්ඤථා භෙදනං වුත්ත”**න්ති. පච්ඡිමනයෙ විනාසනත්ථමෙව සන්ධාය **“භෙදනං ඉධ ච අඤ්ඤථා වුත්ත”**න්ති අවොච.

රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

8. **චක්ඛාදයො පසාදාති** ඔළාරිකත්තභාවපරියාපන්නා චක්ඛුසොතඝානජිව්හාපසාදා, මනොමයත්තභාවපරියාපන්නා චක්ඛුසොතප්පසාදා ච. **කායවොහාරං අරහන්තීති** කායන්තොගධත්තා කායෙකදෙසත්තා ච කායොති වත්තබ්බතං අරහන්ති. **කායොති** හි අත්තභාවොපි වුච්චති ‘‘සක්කායදිට්ඨී’’තිආදීසු (සං. නි. 1.21; 3.155), කරජකායොපි ‘‘සො ඉමම්හා කායා අඤ්ඤං කායං අභිනිම්මිනාතී’’තිආදීසු (පටි. ම. 3.14). **තබ්බත්ථුකාති** චක්ඛාදිනිස්සිතා කායිකාති පරියායෙන වුත්තා, නිප්පරියායෙන පන චෙතසිකාව. යථාහ ‘‘යං තස්මිං සමයෙ තජ්ජාචක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජං චෙතසිකං නෙව සාතං නාසාතං චෙතොසම්ඵස්සජං අදුක්ඛමසුඛං වෙදයිත’’න්තිආදි (ධ. ස. 152). **“න හි චක්ඛාදයො කායප්පසාදා හොන්තී”**ති ඉමිනා කායපසාදනිස්සිතා වෙදනා නිප්පරියායෙන කායිකාති දස්සෙති. **කායිකචෙතසිකාදිභාවෙනාති ආදි**-සද්දෙන කුසලාකුසලාබ්‍යාකතාදිභාවා සඞ්ගය්හන්ති. **තෙනාති** සුඛාදිවෙදනෙකදෙසස්ස අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවාභාවෙන. කෙචි පනෙත්ථ ‘‘හෙට්ඨා දස්සිතනයත්තා පාකටත්තා අද්ධාවසෙන, එකමුහුත්තාදිපුබ්බණ්හාදීසු උතුආදිනා රූපස්ස විය වෙදනාය විභාගො න ගය්හතීති සමයවසෙන ච අතීතාදිභෙදො න දස්සිතො’’ති වදන්ති. සන්තානවසෙන පවත්තානම්පි වෙදනානං චිත්තෙන සමූහතො ගහෙතබ්බතං සන්ධායාහ **“වෙදනාසමුදායො”**ති. **තෙහීති** අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවෙහි. **එත්ථාති** එතස්මිං විභඞ්ගෙ. **තෙති** ‘‘වෙදනෙකදෙසා’’ති වුත්තා කායිකචෙතසිකාදිභාවෙන භින්නා සුඛාදිවෙදනාවිසෙසා. යදි වෙදනෙකදෙසා එත්ථ ගහිතා, ඛණපරිච්ඡින්නාව තෙ ගහෙතබ්බා, න සන්තතිපරිච්ඡින්නාති ආහ **“එකසන්තතියං පනා”**තිආදි. **තෙසූති** සුඛාදිභෙදෙසු. **භෙදොති** විසෙසො. **තස්සාති** සුඛාදිවිසෙසස්ස. යථා චෙත්ථ, එවං **“තංසභිතතදුප්පාදකා”**ති එත්ථාපි තං-සද්දෙන සුඛාදිවිසෙසො පච්චාමට්ඨොති වෙදිතබ්බො. සන්තති පරිච්ඡෙදිකා භවිතුං අරහතීති සම්බන්ධො. **සන්තතිඛණවසෙනෙව පරිච්ඡෙදො වුත්තො,** න අද්ධාසමයවසෙනාති අධිප්පායො.

“පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතා”ති නිට්ඨිතහෙතුකිච්චා අනිට්ඨිතපච්චයකිච්චාති වුත්තා, තං පන අතික්කන්තහෙතුපච්චයකිච්චන්ති එවං වුත්තස්ස නයස්ස උපලක්ඛණන්ති ආහ **“පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතාති එතෙන හෙතුපච්චයකිච්චවසෙන වුත්තනයං දස්සෙතී”**ති. එත්ථ කුසලාකුසලකිරියවෙදනානං රූපස්ස විය, විපාකානං විය ච අයං නාම ජනකහෙතූති නිප්පරියායෙන න සක්කා වත්තුං, පරියායෙන පන අනන්තරපච්චයභූතො හෙතූති වත්තබ්බො.

11. **සන්තාපනකිච්චන්ති** පරිඩහනකිච්චං. **ජාතිආදිසඞ්කරන්ති** ජාතිසභාවපුග්ගලලොකියලොකුත්තරතො සඞ්කරං සම්භෙදං අකත්වා. **සමානජාතියන්ති** එකජාතියං. සුඛතො තජ්ජාතියා අදුක්ඛමසුඛා පණීතාති යොජෙතබ්බාති සම්බන්ධො. **සමානභෙදෙති** භූමන්තරාදිසමානවිභාගෙ. **උපබ්‍රූහිතානං ධාතූනන්ති** උළාරරූපසමුට්ඨාපනෙන පණීතානං රූපධම්මානං. **විබාධිතානන්ති** නිප්පීළිතානං මිලාපිතානං. **උභයන්ති** සුඛාදිද්වයං. එත්ථ ච ඛොභනා, ආලුළනා ච කායිකසුඛස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා. අභිසන්දනා ඣානසුඛස්ස. මදයනා කාමසුඛස්ස. තථා ඝාදනා. ආසිඤ්චනා සබ්බස්ස. ඝාදනා ආසිඤ්චනා වා සබ්බස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා.

සභාවාදිභෙදෙන චාති සභාවපුග්ගලලොකියාදිභෙදෙන ච. එකන්තපණීතෙ ලොකුත්තරෙ හීනපණීතානං පටිපදානං වසෙන හීනපණීතතා. එකන්තහීනෙ අකුසලෙ ඡන්දාදිවසෙන හීනපණීතතා, ඔළාරිකසුඛුමතා ච. තථා හි වුත්තං **අට්ඨකථායං** ‘‘යා ඔළාරිකා, සා හීනා. යා සුඛුමා, සා පණීතා’’ති (විභ. අට්ඨ. 11). අකුසලාදීසු දොසසහගතාදිඅන්තරභෙදවසෙන උපාදායුපාදාය ඔළාරිකසුඛුමතා තංතංවාපනවසෙන වුච්චති, න කුසලාකුසලාදිවසෙනාති ආහ **“තංතංවාපනවසෙන කථනෙපි පරිවත්තනං නත්ථී”**ති. **දොසුස්සන්නතායාති** කිලෙසාධිකතාය. **තථාති** දොසුස්සන්නතාය. කථං පන කුසලෙසු දොසුස්සන්නතා? උපනිස්සයවසෙන, කිලෙසාධිකෙහි සන්තානෙ පවත්තමානා කුසලා ධම්මා කිලෙසෙහි සම්බාධප්පත්තියා තිණාදීහි සම්බාධප්පත්තානි විය සස්සානි

විපුලඵලඋළාරඵලා න හොන්තීති. **තථා**ති මන්දදොසතාය. කුසලානං මන්දදොසතාපි වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බා. **ඔළාරිකසුඛුමනිකන්තී**ති එත්ථ අන්තොගධවිසෙසං නිකන්තියා ඔළාරිකසුඛුමතාසාමඤ්ඤං වුත්තං. යථා හෙත්ථ ඔළාරිකසාමඤ්ඤෙන ඔළාරිකොළාරිකතරොළාරිකතමා නිකන්තියො ගය්හන්ති, තථා සුඛුමසුඛුමතරසුඛුමතමා සුඛුමතාසාමඤ්ඤෙන ගය්හන්තීති. සුඛුමතමනිකන්තිවත්ථුන්ති චෙත්ථ යාව භවග්ගං විපස්සනාඤාණඤ්ච වෙදිතබ්බං.

13. **යදි සියා**ති යදි අසම්පයොගො විසංසට්ඨො සියා.

සන්තිකතො අකුසලතොති අකුසලභාවෙන සන්තිකතො ලොභසහගතාදිඅකුසලවෙදයිතතො. **අකුසලා**ති දොසසහගතාදිඅකුසලවෙදනා **දූරෙති යථා උද්ධරීයති. තතො දූරතො කුසලතො**ති තතො අකුසලතො දූරතො කාමාවචරාදිකුසලවෙදයිතතො **කුසලා** කාමාවචරාදිකුසලවෙදනා. **"න සක්කා"**ති වුත්තං උද්ධරිතුං අසක්කුණෙය්‍යතං **"තථා හි සතී"**තිආදිනා විවරති. **තස්මා**ති යස්මා දූරතො සන්තිකුද්ධරණං වුත්තනයෙන සන්තිකතො සන්තිකුද්ධරණමෙව හොති, තථා සති අත්ථවිසෙසො න හොති, උපාදායුපාදාය දූරසන්තිකතා ඉධ වුච්චති. තස්මා සන්තිකතො සන්තිකුද්ධරණඤ්ච න සක්කා කාතුං අත්ථවිසෙසාභාවතො, අනධිප්පෙතත්තා චාති අධිප්පායො.

නනු ච අතිසයවචනිච්ඡාවසෙන අත්ථෙව අත්ථවිසෙසොති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **"දූරදූරතරතාය විය සන්තිකසන්තිකතරතාය ච අනධිප්පෙතත්තා"**ති. **යා**ති අකුසලවෙදනා. **තතො**ති කුසලවෙදයිතතො. **ඉධ වුත්තස්ස දූරස්සා**ති ඉමස්මිං වෙදනාක්ඛන්ධවිභඞ්ගෙ ''අකුසලා වෙදනා කුසලාබ්‍යාකතාහි වෙදනාහි දූරෙ''තිආදිනා (විභ. 13) වුත්තස්ස දූරස්ස. **දූරතො අච්චන්තවිසභාගත්තා**ති යතො යං ''දූරෙ''ති වුත්තං, තතො අච්චන්තවිසදිසත්තා තස්ස වසෙන **දූරෙ සන්තිකං නත්ථීති න සක්කා දූරතො සන්තිකං උද්ධරිතුං**. අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො – හෙට්ඨා යා වෙදනා යාය වෙදනාය දූරෙති වුත්තා, සා එව තස්සා කෙනචිපි පරියායෙන සන්තිකෙති න උද්ධරිතබ්බාති. **සන්තිකෙ**ති වුත්තවෙදනංයෙව සන්ධාය වදති. **භින්නෙ**ති ලොභසහගතාදිවසෙන විභත්තෙ. **තත්ථෙවා**ති ''සන්තිකෙ''ති වුත්තඅත්ථෙ එව. ඉදං වුත්තං හොති – ''අකුසලා වෙදනා අකුසලාය වෙදනාය සන්තිකෙ''ති එවං වුත්තඅකුසලාය වෙදනායමෙව ලොභසහගතාදිවසෙන විභත්තාය දූරභාවොපි ලබ්භති. එවං සෙසෙසුපීති.

යදි සන්තිකතො දූරං ලබ්භති, යදග්ගෙන දූරං ලබ්භති, තදග්ගෙන දූරතො සන්තිකං උද්ධරියෙය්‍යාති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **"උපාදායුපාදාය දූරතො ච සන්තිකං න සක්කා උද්ධරිතු"**න්තිආදි. තස්සත්ථො – යං සන්තිකතො දූරං ලබ්භති, යදිපි තං විසභාගට්ඨෙන ලබ්භති, තථාපි යං තත්ථ සන්තිකං ලබ්භති, තං සභාගට්ඨෙනෙව ලබ්භතීති සන්තිකතොව සන්තිකං උද්ධටං සියාති. **තස්මා**ති යස්මා විසභාගට්ඨෙන දූරතා, සභාගට්ඨෙන ච සන්තිකතා ඉච්ඡිතා, තස්මා. **ලොභසහගතාය දොසසහගතා** විසභාගතාය දූරෙ සමානා කථං සන්තිකෙ භවෙය්‍යාති අධිප්පායො. නනු තාසං අකුසලසභාගතා ලබ්භතෙවාති තත්ථ උත්තරමාහ **"විසභාගතා"**තිආදි. තත්ථ **භෙදං අග්ගහෙත්වා න පවත්තතී**ති භෙදං විසෙසං අසදිසතං ගහෙත්වා එව පවත්තති විසභාගතා. **දූරතායා**ති ඉධාධිප්පෙතාය දූරතාය සභාගස්ස අබ්‍යාපකත්තා දූරතො සන්තිකුද්ධරණං න සක්කා කාතුං. සති හි සභාගබ්‍යාපකත්තෙ සියා සන්තිකතාති දූරතො සන්තිකුද්ධරණං සක්කා කාතුන්ති අධිප්පායො. **"න හී"**තිආදිනා තමෙවත්ථං පාකටං කරොති. **සභාගතා**ති සාමඤ්ඤං. **භෙද**න්ති විසෙසං. **අන්තොගධං කත්වා**ති අභිබ්‍යාපෙත්වාව. **විසභාගබ්‍යාපකත්තා සන්තිකතායා**ති ඉධාධිප්පෙතවිසභාගං බ්‍යාපෙත්වා පවත්තනතො හෙට්ඨා වුත්තසන්තිකතාය සන්තිකතො දූරුද්ධරණං සක්කා කාතුං. තමෙවත්ථං **"අකුසලතා හී"**තිආදිනා පාකටං කරොති.

වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

17. **තස්සාපී**ති සඤ්ඤායපි. **තබ්බත්ථුකත්තා**ති චක්ඛුවත්ථුකත්තා. **පටිසවිඤ්ඤෙය්‍යො**ති යථාවුත්තපටිඝතො විජානිතබ්බො පටිඝවසෙන ගහෙතබ්බො. **උත්තරපදලොපං කත්වා**ති පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපං කත්වා.

විඤ්ඤෙය්‍යාභාවෙ, න උප්පත්තියන්ති අධිප්පායො. **වචන**න්ති සද්දො, **නාම**න්ති අත්ථො. **වචනාදීනා**ති ගහෙතබ්බතං පති සද්දාදීනා, නාමායත්තගහණාති අත්ථො. යදෙත්ථ වත්තබ්බං, තං **නාමරූපදුකෙ** (ධ. ස. මූලටී. 101-108) වුත්තමෙව. අධිවචනං පඤ්ඤත්තිපකාසකං ඤාපකං එතෙසං අත්ථීති **අධිවචනා** යථා අරිසසොති. **තතොජෙ**ති අධිවචනසඞ්ඛාතතො අරූපක්ඛන්ධතො ජාතො. අරූපක්ඛන්ධපරියාපන්නත්තා ඵස්සෙපි යථාවුත්තො අත්ථො සම්භවතීති දස්සෙතුං **"සම්ඵස්සොයෙව වා"**තිආදිමාහ. න කෙවලං මනොද්වාරිකඵස්සෙ එව, අථ ඛො පඤ්චද්වාරිකඵස්සෙපි ''විඤ්ඤෙය්‍යාභාවෙ වචනං අධිකිච්ච පවත්තා අධිවචනා''තිආදිවුත්තප්පකාරො අත්ථො සම්භවති. **ඉතී**ති තස්මා. **තෙන පරියායෙනා**ති මනොසම්ඵස්සජපරියායෙන. **තතොජාපී**ති පඤ්චද්වාරිකඵස්සජාතාපි. **අඤ්ඤප්පකාරාසම්භවතො**ති පටිඝසම්ඵස්සජපරියායස්ස අසම්භවතො. **ආවෙණිකං** පටිඝසම්ඵස්සජතා. **පකාරන්තරං** අධිවචනසම්ඵස්සජතා.

යදි එවන්ති යදි පඤ්චද්වාරිකඵස්සෙහි උප්පන්නසඤ්ඤා පරියායතො නිප්පරියායතො ච ''අධිවචනසම්ඵස්සජා''ති වුච්චන්ති, එවං චත්තාරොපි අරූපිනො ඛන්ධා එවං වත්තුං යුත්තා. එවං සන්තෙ සඤ්ඤාව කස්මා ''අධිවචනසම්ඵස්සජා''ති වුත්තාති ආහ **''තිණ්ණං ඛන්ධාන''**න්තිආදි. තත්ථ **තිණ්ණං ඛන්ධානන්ති** වෙදනාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධානං. **අත්ථවසෙනාති** ''වචනං අධිකිච්ච පවත්තා අධිවචනා''තිආදිනා වුත්තඅත්ථවසෙන අන්වත්ථතාවසෙන. **අත්තනො පත්තම්පි නාමන්ති** ''අධිවචනසම්ඵස්සජා''ති එවං අත්තනො අනුප්පත්තම්පි නාමං. **ධම්මාභිලාපොති** සභාවනිරුත්ති. පුබ්බෙ චතුන්නං අරූපක්ඛන්ධානං සාධාරණොපි අධිවචනසම්ඵස්සජවොහාරො රුළ්හිවසෙන සඤ්ඤාය එව පවත්තොති වත්වා ඉදානි සො තදඤ්ඤාරූපක්ඛන්ධසාධාරණො සඤ්ඤාය නිවෙසිතොති දස්සෙතුං **''අථ වා''**තිආදිමාහ. **රජ්ජිත්වා ඔලොකනාදීසූති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන කුජ්ඣිත්වා ඔලොකනාදි විය රජ්ජිත්වා සවනාදිපි සඞ්ගය්හතීති වෙදිතබ්බං, තථාසොතාවධානාදිනොපි රත්තතාදිවිජානනනිමිත්තතාසම්භවතො. චක්ඛුසම්ඵස්සජාසඤ්ඤාය පන පාකටභාවං නිදස්සනවසෙන දස්සෙතුං **''ඔලොකනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිසයසමාගමෙ''**තිආදිමාහ.

ඔලොකනස්ස අපාකටභාවෙ රත්තතාදිවිජානනං න හොති, පාකටභාවෙ ච හොතීති ආහ **''පසාදවත්ථුකා එවා''**ති. **''අඤ්ඤං චින්තෙන්ත''**න්ති යං පුබ්බෙ තෙන කථිතං, කායෙන වා පකාසිතං, තතො අඤ්ඤං කිඤ්චි අත්ථං චින්තෙන්තං. තෙනෙවාහ **''ඤාත''**න්ති.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

20. **''හෙට්ඨිමකොටියාති එත්ථා''**ති ඉදං පඨමං ''හෙට්ඨිමකොටියා''ති වචනං සන්ධාය වුත්තං. තස්ස හි භුම්මවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. තෙනාහ **''තත්ථ හි පධානං දස්සිත''**න්ති. හෙට්ඨිමකොටියාව පධානං දස්සිතන්ති ඉමමත්ථං ගහෙත්වා **''යදි එව''**න්තිආදිනා චොදෙති. ඉතරො ''හෙට්ඨිමකොටියා පධානමෙව දස්සිත''න්ති එවමෙත්ථ නියමො ගහෙතබ්බොති දස්සෙන්තො **''උපරිමකොටිගතභාවෙනා''**තිආදිනා තං පරිහරති. පධානස්සෙව දස්සනං. පධානෙ හි දස්සිතෙ අප්පධානම්පි අත්ථතො දස්සිතමෙව හොතීති. තෙනාහ **අට්ඨකථායං** ''තංසම්පයුත්තසඞ්ඛාරා පන තාය ගහිතාය ගහිතාව හොන්තී''ති. යං හෙට්ඨිමකොටියං ලබ්භති, තං උපරිමකොටියම්පි ලබ්භති එවාති ආහ **''හෙට්ඨිමකොටි හි සබ්බබ්‍යාපිකා''**ති. දුතියෙ කරණනිද්දෙසතං දස්සෙතුං **''ආගතාති සම්බන්ධො''**ති ආහ. ආගමනකිරියා හි හෙට්ඨිමකොටියා කරණභාවෙන තත්ථ වුත්තාති. යථා ච ආගමනකිරියාය, එවං වචනකිරියායපි හෙට්ඨිමකොටියා කරණභාවො සම්භවතීති දස්සෙතුං **''පුරිමෙපි වා''**තිආදිමාහ. **''එකූනපඤ්ඤාසප්පභෙදෙ''**ති ඉදං ලොකියචිත්තුප්පාදෙ පාළිආගතානං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මානං උපරිමකොටිං සන්ධාය වුත්තං. යෙවාපනකධම්මෙහි සද්ධිං උපරිමකොටියා ගය්හමානාය ''තෙපඤ්ඤාසා''ති වත්තබ්බං සියා, ලොකුත්තරචිත්තුප්පාදවසෙන පන ''සත්තපඤ්ඤාසා''ති.

සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

සමුග්ගම-පදස්ස තත්වතො පරියායතො ච අත්ථං දස්සෙති **''සඤ්ජාතියං ආදිඋප්පත්තිය''**න්ති. භෙදතො පන සමායොගෙ උග්ගමනන්ති. තත්ථ කෙන සමායොගෙ, කුතො, කථඤ්ච උග්ගමනන්ති විචාරණායං ආහ **''තංතංපච්චයසමායොගෙ''**තිආදි. **තත්ථෙවාති** පඤ්චවොකාරභවෙ එව. තත්ථ හි පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා සමුග්ගච්ඡන්ති. **යථාධිගතානං** අධිගතප්පකාරානං, පටිසන්ධිකානන්ති අත්ථො. ඔපපාතිකසමුග්ගමෙනෙව චෙත්ථ සංසෙදජසමුග්ගමොපි ගහිතොති දට්ඨබ්බො පඤ්චක්ඛන්ධපරියාපන්නානං තදා උප්පජ්ජනාරහානං උප්පජ්ජනතො. තත්ථ සංසෙදජා උප්පජ්ජිත්වා වඩ්ඪන්ති, ඉතරෙ න වඩ්ඪන්තීති ඉදමෙතෙසං නානාකරණං. සුඛුමජාතියලොමා එව කිර කෙචි එළකා හිමවන්තෙ විජ්ජන්ති, තෙසං ලොමං සන්ධාය **''ජාතිමන්තඑළකලොම''**න්ති වුත්තං අතිසුඛුමත්තා තෙසං ලොමානං. කෙචි පන ''අජපාකතිකෙළකාදීහි සඞ්කරරහිතානං තෙසං එළකවිසෙසානං නිබ්බත්තෙළකස්ස ලොමං **ජාතිඋණ්ණා,** තම්පි තඞ්ඛණනිබ්බත්තස්සා''ති වදන්ති. ගබ්භං ඵාලෙත්වා ගහිතස්සාති අපරෙ. **එවංසණ්ඨානන්ති** ජාතිඋණ්ණංසුනො පග්ඝරිත්වා අග්ගෙ ඨිතතෙලබින්දුසණ්ඨානං. **වණ්ණප්පටිභාගොති** රූපපටිච්ඡන්නො සණ්ඨානපටිච්ඡන්නො ච.

සන්තතිමූලානීති තස්මිං භවෙ රූපසන්තතියා මූලභූතානි. **අනෙකින්ද්‍රියසමාහාරභාවතොති** යථාරහං චක්ඛාදිඅනෙකින්ද්‍රියසඞ්ඝාතභාවතො. **පධානඞ්ගන්ති** උත්තමඞ්ගං සිරො.

න තස්ස තස්ස ඛන්ධස්ස පරිපුණ්ණතං, තංතංඛන්ධෙකදෙසස්සෙව වුත්තත්තාති අධිප්පායො. **කාමාවචරානන්ති** කාමාවචරසත්තානං. **පරිහීනායතනස්සාති** පරිහීනස්ස චක්ඛාදිආයතනස්ස වසෙන. තත්ථ දුග්ගතියං අන්ධස්ස චක්ඛුදසකවසෙන, බධිරස්ස සොතදසකවසෙන, අන්ධබධිරස්ස උභයවසෙන **සන්තතිසීසහානි වෙදිතබ්බා.** නපුංසකස්ස

පන භාවහානි වුත්තා එව. තථා අන්ධබධිරඝානකස්ස චක්ඛුසොතඝානවසෙන. තං පන ධම්මහදයවිභඞ්ගපාළියා විරුජ්ඣති. තං පරතො ආවි භවිස්සති. රූපාවචරානං පන චක්ඛුසොතවත්ථුජීවිතවසෙන චත්තාරි සන්තතිසීසානීති ඉතරෙසං වසෙන සන්තතිසීසහානි වෙදිතබ්බා.

තෙසන්ති පඤ්චන්නං ඛන්ධානං. **වත්ථුභාවෙනාති** විචාරණාය අධිට්ඨානභාවෙන. **පටිසන්ධියං උප්පන්නා පවත්තා පඤ්චක්ඛන්ධාති** පටිසන්ධික්ඛණෙ පවත්තික්ඛණෙ ච පඤ්චක්ඛන්ධෙ දස්සෙති. **භුම්මනිද්දෙසොති** ''පඤ්චසු ඛන්ධෙසූ''ති අයං භුම්මනිද්දෙසො. **අඤ්ඤථාති** නිද්ධාරණෙ අනධිප්පෙතෙ. **''භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථෙ''**ති ඉදං විසයාදිඅත්ථානං ඉධාසම්භවතො වුත්තං. **උභයන්ති** රූපාරූපං. **රූපාරූපසන්තතින්ති** රූපසමුට්ඨාපකං රූපසන්තතිං අරූපසන්තතිඤ්ච. ''වත්ථු උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලං හොතී''ති ඉදං න පටිසන්ධික්ඛණං එව, නාපි වත්ථුරූපං එව සන්ධාය වුත්තන්ති දස්සෙන්තො ආහ **''සබ්බරූපානං උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලතං සන්ධාය වුත්ත''**න්ති. **''තදා හී''**තිආදි යථාවුත්තස්ස අත්ථස්ස කාරණවචනං. තත්ථ **තන්ති** රූපං. ''කම්මක්ඛිත්තත්තා''ති ඉදං න කම්මජතාමත්තං සන්ධාය වුත්තං, අථ ඛො කම්මජස්ස පඨමුප්පත්තියං අපතිට්ඨිතතං සන්ධායාති දස්සෙන්තො **''සතිපී''**තිආදිමාහ. **තතො පරන්ති** තතො පටිසන්ධිතො පරං. සදිසසන්තානෙ යථා පතිට්ඨිතං, න තථා විසදිසසන්තානෙති ආහ **''සමානසන්තතිය''**න්ති.

අඞ්ගභාවන්ති කාරණභාවං. තෙනෙවාහ **''සහායභාව''**න්ති. **තෙසං ධම්මානන්ති** යෙහි සද්ධිං උප්පන්නං, තෙසං පටිසන්ධියං චිත්තචෙතසිකධම්මානං. **තදාති** ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ ච රූපුප්පාදනමෙව නත්ථි. අනන්තරාදිපච්චයලාභෙන උප්පාදක්ඛණෙ එව චිත්තස්ස බලවභාවො, න ඉතරත්‍ර. තෙනාහ **''යදා ච රූපුප්පාදනං, තදා උප්පාදක්ඛණෙ''**ති.

යෙහාකාරෙහීති ආහාරින්ද්‍රියපච්චයාදිආකාරෙහි. **යථාසම්භවං පච්චයා හොන්තීති** ඵස්සාදයො ආහාරාදිවසෙන යථාරහං පච්චයා හොන්ති. වුත්තඤ්හෙතං **පට්ඨානෙ** ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං, කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි (පට්ඨා. 1.1.429).

චුතිචිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජමානං, චුතිචිත්තෙන වා කාරණභූතෙන උප්පජ්ජමානං. **තතො පුරිමතරෙහි උප්පජ්ජමානං වියාති** යථා චුතිචිත්තතො ආසන්නෙහි පුරිමතරෙහි උප්පජ්ජමානං රූපං භවන්තරෙ න උප්පජ්ජති, එවං චුතිචිත්තෙන උප්පජ්ජමානම්පි අනුපච්ඡින්නෙපි වට්ටමූලෙති අකාරණං වට්ටමූලාවූපසමො චුතිචිත්තස්ස රූපුප්පාදනෙති දස්සෙති.

අරූපස්සාති ආරුප්පස්ස.

උතුනාති පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නෙන උතුනා. **සමුට්ඨිතෙ රූපෙති** පටිසන්ධිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ රූපෙ සමුට්ඨිතෙ පටිසන්ධිඅනන්තරං පඨමභවඞ්ගචිත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙති. **උප්පාදනිරොධක්ඛණාති** යථාවුත්තෙසු සොළසසු චිත්තෙසු ආදිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණො, සොළසමචිත්තස්ස නිරොධක්ඛණො චාති වදන්ති, රූපස්සෙව පන උප්පාදනිරොධක්ඛණා වෙදිතබ්බා.

ධරමානක්ඛණෙ එවාති තස්ස උතුනො විජ්ජමානක්ඛණෙ එව යදි ගහිතා, **''සොළසචිත්තක්ඛණායුකං රූප''න්ති වුත්තං හොති** සොළසහෙව චිත්තෙහි තස්ස ධරමානතාය පරිච්ඡින්නත්තා. **උප්පාදක්ඛණං අග්ගහෙත්වාති** උතුනො ධරමානක්ඛණෙ උප්පාදක්ඛණං අග්ගහෙත්වා නිරොධක්ඛණො අථ ගහිතො, **''සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකං රූප''**න්ති වුත්තං හොති උප්පාදක්ඛණසහිතෙන ච එකස්ස චිත්තක්ඛණස්ස ගහිතත්තා. **''අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුක''**න්ති වුත්තං හොති නිරොධක්ඛණස්ස බහිකතත්තා.

එවං උප්පාදනිරොධක්ඛණෙසු ගහිතෙසු අග්ගහිතෙසු ච සොළසසත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා, තතො අධිකචිත්තක්ඛණායුකතා ච සියාති දස්සෙත්වා ඉදානි තත්ථ ඨිතපක්ඛං දස්සෙන්තො **''යස්මා පනා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **තස්ස ධරමානක්ඛණෙ උප්පන්නෙසූති** තස්ස උතුනො ධරමානක්ඛණෙ උප්පන්නෙසු සොළසසු චිත්තෙසු පටිසන්ධිපි යස්මා ගහිතා, තස්මා උතුනො **උප්පාදක්ඛණො ධරමානක්ඛණෙ ගහිතොති නිරොධක්ඛණෙ අග්ගහිතෙ** ''රූපෙ ධරන්තෙයෙව සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තං පන සත්තරසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣතී''ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) එවං අට්ඨකථායං වක්ඛමානා අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා අධිප්පෙතා. ගහිතෙ වා නිරොධක්ඛණෙ සොළසචිත්තක්ඛණායුකතා අධිප්පෙතාති සම්බන්ධො. එත්ථ ච **''අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා''**ති ඉදං පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණො ගහිතොති කත්වා වුත්තං. යස්මා පන **පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගවණ්ණනායං** ''ද්වෙ භවඞ්ගානි, ආවජ්ජනං, දස්සනං, සම්පටිච්ඡනං, සන්තීරණං, වොට්ඨබ්බනං, පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානි, එකං චුතිචිත්තන්ති පඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති, අථාවසෙසඑකචිත්තක්ඛණායුකෙ''ති (විභ. අට්ඨ. 227), තථා තදාරම්මණපරියොසානානි, ''එකං චුතිචිත්තං, තදවසානෙ තස්මිඤ්ඤෙව එකචිත්තක්ඛණට්ඨිතිකෙ ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජතී''ති (විභ. අට්ඨ. 227) ච වක්ඛති. තස්මා රූපස්ස සොළසචිත්තක්ඛණායුකතායපි අත්ථසිද්ධි හොතියෙව. තෙනාහ **''සොළසචිත්තක්ඛණායුකතා අධිප්පෙතා''**ති. තථාපි උප්පජ්ජිත්වා භවඞ්ගචලනස්ස පච්චයො හොති, න උප්පජ්ජමානමෙවාති සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා වෙදිතබ්බා.

ඔජාය සභාවසුබුමතා උපාදාරූපභාවතො. එත්ථ ච මාතරා අජ්ඣොහටා ඔජා බාහිරබ්‍යඤ්ජනං විය ගබ්භමල්ලිනා තස්මිං සන්තානෙ ඔජට්ඨමකරූපුප්පත්තියා පච්චයො හොති. ආහාරසමුට්ඨානරූපපවෙණියා ඔජාය විය සෙසතිසන්තතිඔජාය රූපුප්පාදනන්ති උදරියෙ ඔජා රූපං න සමුට්ඨාපෙති උතුසමුට්ඨානභාවතො, උපාදින්නකට්ඨානෙ එව පන සමුට්ඨාපෙති, රසහරණීහි ගන්ත්වා කායානුසටන්ති වෙදිතබ්බං.

චිත්තඤ්චෙවාති එත්ථ ච-සද්දෙන පටියොගීනං කම්මමෙව සමුච්චිනොති, න චිත්තෙන සම්පයුත්තධම්මෙති කත්වා ආහ **"චිත්තස්ස පුබ්බඞ්ගමතාය වුත්ත"**න්ති. **"චිත්තුප්පාදං ගණ්හාති** 'චිත්තං උප්පන්නං හොති'තිආදීසු (ධ. ස. 1) විය, **න කම්මචෙතනං විය එකධම්මමෙවා"**ති වුත්තෙ ''යථා චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස හෙතුආදයො චිත්තසම්පයුත්තධම්මාපි සමුට්ඨාපකාව, එවං කම්මසමුට්ඨානරූපස්ස කම්මසම්පයුත්තාපී''ති චොදනං සමුට්ඨාපෙත්වා තස්ස පරිහාරං වත්තුං **"කම්මසමුට්ඨානඤ්චා"**තිආදිමාහ.

රූපස්සාති රූපක්ඛණස්ස, රූපස්ස වා අද්ධුනො. **නයදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං** පටිසන්ධික්ඛණෙ එව රූපාරූපධම්මානං එකක්ඛණෙ පාතුභාවොති ඉමස්ස අත්ථස්ස අනධිප්පෙතත්තා. තෙනෙවාහ **"තතො පරම්පි රූපාරූපානං සහුප්පත්තිසබ්භාවතො"**ති. යථා ච ''පටිසන්ධික්ඛණෙ එවා''ති නියමො න ගහෙතබ්බො, එවං ''එකක්ඛණෙ එව පාතුභාවො''තිපි නියමො න ගහෙතබ්බොති දස්සෙන්තො **"න පනෙත"**න්තිආදිමාහ. **තංදීපනත්ථමෙවාති** අසමානකාලතාදීපනත්ථමෙව, න සහුප්පාදදීපනත්ථං. අද්ධානපරිච්ඡෙදකථා හි අයන්ති.

යදි එවන්ති යථා චලපත්තානි, එවං රූපාරූපධම්මා යදි දන්ධලහුපරිවත්තිනො. **අසමානද්ධත්තාති** අතුල්‍යකාලත්තා. **නිච්ඡිද්දෙසූති** නිබ්බිවරෙසු. තෙන නිරන්තරප්පවත්තිං එව විභාවෙති. **අයන්ති** අද්ධානපරිච්ඡෙදකථා. චිත්තජරූපාදීනං න තථා නිරන්තරභාවෙන පවත්ති, යථා කම්මජරූපානන්ති ආහ **"කම්මජරූපප්පවත්තිං සන්ධායා"**ති. කම්මජරූපානං වා ඉතරෙසං මූලභාවතො පධානන්ති **"කම්මජරූපප්පවත්තිං සන්ධායා"**ති වුත්තං. අචිත්තුප්පාදකත්තා අබ්‍යාබජ්ඣතාය නිරොධසමාපත්තියා නිබ්බානපටිභාගතා වෙදිතබ්බා. **පදෙ පදං අක්කමිත්වාති** ලකුණ්ඩකපාදතාය අත්තනො අක්කන්තපදසමීපෙ පදං නික්ඛිපිත්වා. යො හි සීසපදවික්කමො ලකුණ්ඩකපාදො, සො ඉධාධිප්පෙතොති ආහ **"ලහුං ලහුං අක්කමිත්වාති අත්ථො"**ති. **සහෙව නිරුජ්ඣන්තීති** රූපං කම්මජම්ධාධිප්පෙතන්ති කත්වා වුත්තං. උතුජං පන චුතිතො උද්ධම්පි පවත්තති එව. **පුබ්බෙ වුත්තන්ති** ''රූපස්ස සත්තරසචිත්තක්ඛණා, අරූපස්ස තතො එකභාගො''ති (විභ. මූලටී. 20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා) එවං වුත්තං අද්ධානප්පකාරං.

එකුප්පාදතොති සමානුප්පාදතො. සමානත්ථො හි අයං එක-සද්දො. **එකො දට්ඨබ්බාකාරොති** එකො ඤාතපරිඤ්ඤාය පස්සිතබ්බාකාරො. එවඤ්හි සොළසාකාරා සියුං, ඉතරථා වීසති, තතො අධිකා වා එතෙ ආකාරා භවෙය්‍යුං. **තස්සාති** පච්ඡිමකම්මජස්ස. **හෙට්ඨා සොළසකෙති** පරියොසානසොළසකස්ස අනන්තරාතීතසොළසකෙ. **පච්ඡිමස්සාති** තත්ථ පච්ඡිමචිත්තස්ස. නානානිරොධභාවං විය එකුප්පාදභාවම්පි පච්ඡිමකම්මජස්ස ඨපනෙ කාරණං අනිච්ඡන්තො **"යදි පනා"**ති සාසඞ්කං වදති. **"සබ්බම්පී"**තිආදිනා තත්ථ අතිප්පසඞ්ගං දස්සෙති. **වජ්ජෙතබ්බං** නානුප්පාදං එකනිරොධං. **ගහෙතබ්බං** එකුප්පාදනානානිරොධං. උභයම්පි **තදා නත්ථී** අනුප්පජ්ජනතො. තෙනෙවාහ **"කම්මජරූපස්ස අනුප්පත්තිතො"**ති. **තතො පුබ්බෙති** පච්ඡිමකම්මජරූපුප්පජ්ජනතො ඔරං. **අඤ්ඤස්සාති** යස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං, තතො අඤ්ඤස්ස චිත්තස්ස. ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නස්ස එකුප්පාදතා, භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නස්ස නානානිරොධතා ච නත්ථීති ආහ **"ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසු උප්පන්නරූපානි වජ්ජෙත්වා"**ති. **තෙනාති** රූපෙන. **"සඞ්ඛලිකස්ස විය සම්බන්ධො"**ති එතෙන අවිච්ඡින්නසම්බන්ධො ඉධ ''පවෙණී''ති අධිප්පෙතොති දස්සෙති. **අඤ්ඤථාති** විච්ඡිජ්ජමානම්පි ගහෙත්වා ''පවෙණී''ති වුච්චමානෙ. න හි රූපධම්මානං අරූපධම්මානං විය අනන්තරපච්චයභාවො අත්ථීති රූපධම්මානං භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නරූපධම්මෙ අග්ගහෙත්වා **"අට්ඨචත්තාලීසා"**ති වුත්තං. තෙසං පන ගහණෙ එකූනපඤ්ඤාසාව සියාති ආහ **"එකූනපඤ්ඤාසකම්මජියවචනං කත්තබ්බං සියා"**ති.

සුදීපනත්තාති සුඛදීපනත්තා, නයදස්සනභාවෙන වා සුට්ඨු දීපනත්තා. තෙනෙවාහ **"එතෙන හි නයෙනා"**තිආදි. තත්ථ **තන්ති** රූපං. **තෙනාති** රූපෙන. **උභයත්ථාති** පච්ඡිමකම්මජරූපප්පවත්තියං, තතො පුබ්බෙ ච. **අඤ්ඤස්සාති** එකස්ස චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ උප්පජ්ජිත්වා තතො අඤ්ඤස්ස චිත්තස්ස. **තස්සාති** රූපස්ස. එත්ථ ච පච්ඡිමකම්මජරූපප්පවත්තියං නිරුජ්ඣනකන්ති වුත්තං තතො පුරෙතරප්පවත්තං රූපං වෙදිතබ්බං. **චතුසන්තතිකරූපෙනාතිආදි** යථාවුත්තසඞ්ගහගමනදස්සනං. **එත්ථාති** එතස්මිං නානුප්පාදෙකනිරොධතාදීපනෙ. **ඨිතික්ඛණෙති** අරූපස්ස රූපස්ස ච ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නස්ස රූපස්ස ච අරූපස්ස ච දස්සිතත්තා. **අදස්සිතස්සාති** යථා එව එත්ථ, එවං තත්ථ විභජිත්වා අදස්සිතස්ස. කස්මා පනෙත්ථ පච්ඡිමකම්මජෙන දීපනායං සමතිංසකම්මජරූපග්ගහණං කතන්ති ආහ **"සමතිංස...පෙ.... යොජිත"**න්ති. තතො කම්මතො ජාතා **තංකම්මජා,** තෙසු. සඞ්ඛරොතීති සඞ්ඛාරො, ජීවිතඤ්ච තං සඞ්ඛාරො චාති **ජීවිතසඞ්ඛාරො,** ආයු. ජීවිතෙන සඞ්ඛරීයන්තීති **ජීවිතසඞ්ඛාරා,** උස්මාදයො.

අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙති යස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං රූපං අඤ්ඤස්ස තතො සත්තරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ, ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස ඨිතික්ඛණෙති සම්බන්ධො. **"වුත්තන්ති අධිප්පායො"**ති ඉදං පාළියා විරුජ්ඣන්තම්පි අට්ඨකථායං ආගතභාවදස්සනත්ථං වුත්තන්ති අයමෙත්ථ අධිප්පායොති අත්ථො. **කස්මාති**

චිත්තසමුට්ඨානරූපං සන්ධාය පාළි පවත්තා, අට්ඨකථායං පන කම්මජරූපන්ති සා තාය කෙන කාරණෙන විරුජ්ඣතීති ආහ **“වතු…පෙ…. භවිතබ්බත්තා”**ති, නිප්ඵන්නස්සාති අධිප්පායො. තෙනාහ **අට්ඨකථායං** ‘‘යො චායං චිත්තසමුට්ඨානස්ස…පෙ…. කම්මාදිසමුට්ඨානස්සාපි අයමෙව බණනියමො’’ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා). **එතෙහීති** යථානීතො යමකපාඨො, ‘‘කායසඞ්ඛාරො චිත්තසමුට්ඨානො’’තිආදිකො අට්ඨකථාපදෙසොති එතෙහි . **නත්ථීයෙව** එකුප්පාදඑකනිරොධදීපනතොති අධිප්පායො. තෙන හි වුත්තං ‘‘යෙන චිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජති, තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣතී’’තිආදි.

පුන **“එතෙහී”**ති ඉමිනා එකුප්පාදනානානිරොධනානුප්පාදඑකනිරොධදීපනවසෙන පවත්තා අට්ඨකථාපදෙසා ගහිතාති වෙදිතබ්බං, උභයත්ථාපි වා එතෙහි ආචරියෙහීති අත්ථො. තතියො භාගො, තෙන අධිකා සොළසචිත්තක්ඛණායුකතා **තතිය…පෙ…. යුකතා** වුත්තාති සම්බන්ධො. **තතිය භාගොති** ච උප්පාදට්ඨිතික්ඛණෙ උපාදාය භඞ්ගක්ඛණො අධිප්පෙතො. යස්මිං එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා, අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ, යස්මිං පඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතා, අවසෙසඑකචිත්තක්ඛණායුකෙ තස්මිංයෙව ආරම්මණෙති යොජෙතබ්බං. උභයඤ්චෙතං යථාක්කමං මනොද්වාරෙ පඤ්චද්වාරෙ ච ආපාථගතං වෙදිතබ්බං. න ඛො පනෙවං සක්කා විඤ්ඤාතුං එකචිත්තක්ඛණාතීතං ආරම්මණං සන්ධාය **පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගට්ඨකථායං** (විභ. අට්ඨ. 227) තථා වුත්තන්ති දස්සෙන්තො **“න හි සක්කා”**තිආදිමාහ. **පඤ්චදසාති** අතිරෙකපඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතාති සම්බන්ධො. **“තස්මා”**තිආදිනා යත්ථ ඛණෙකදෙසං අග්ගහිතන්ති න සක්කා වත්තුං, තමෙව දස්සෙති. එවං තාව න රූපං සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකං, නාපි තතියභාගාධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකං, අථ ඛො සොළසචිත්තක්ඛණායුකමෙවාති දස්සිතං හොති.

> කස්මා පනෙත්ථ රූපමෙව සමානෙපි අනිච්චසඞ්ඛතාදිභාවෙ චිරායුකං ජාතන්ති? දන්ධපරිවත්තිභාවතො. අරූපධම්මා හි සාරම්මණා චිත්තපුබ්බඞ්ගමා, තෙ යථාබලං අත්තනො ආරම්මණවිභාවනවසෙන පවත්තන්තීති තදත්ථනිප්ඵත්තිසමනන්තරමෙව නිරුජ්ඣනතො ලහුපරිවත්තිනො. තෙනාහ භගවා, ‘‘නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි එවං ලහුපරිවත්තං, යදිදං, භික්ඛවෙ, චිත්ත’’න්ති (අ. නි. 1.48). රූපධම්මා පන අනාරම්මණා, තෙ ආරම්මණවසෙන අරූපධම්මෙහි විභාවෙතබ්බා. සා ච නෙසං වොහාරානුගුණා විභාවෙතබ්බතා අත්තනො දන්ධපරිවත්තිතාය, තෙසඤ්ච ලහුපරිවත්තිතාය සොළසහි සත්තරසහි වා චිත්තක්ඛණෙහි නිප්පජ්ජතීති රූපමෙවෙත්ථ චිරායුකං ජාතං. කිඤ්ච – ලහුවිඤ්ඤාණවිසයසන්තතිමත්තාධීනවුත්තිතාය තිණ්ණං ඛන්ධානං, ආරම්මණුපලද්ධිමත්තභාවතො විඤ්ඤාණස්ස ච ලහුපරිවත්තිතා, දන්ධමහාභූතපච්චයතාය පන රූපස්ස දන්ධපරිවත්තිතා. නානාධාතුසු තථාගතස්සෙව යථාභූතඤාණං, තෙන ච රූපමෙව පුරෙජාතපච්චයො වුත්තො, පච්ඡාජාතපච්චයො ච තස්සෙවාති න එත්ථ අනිච්චසඞ්ඛතාදිභාවසාමඤ්ඤෙන රූපාරූපං සමානායුකං පරිකප්පෙතබ්බං. වුත්තනයෙන රූපමෙව චිරායුකන්ති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

යථා ච රූපස්ස සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා, තතියභාගාධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා වා න හොති, තං දස්සෙත්වා ය්වායං අට්ඨකථායං චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ රූපුප්පාදො වුත්තො, තත්ථ ඨිතික්ඛණමෙව තාව චිත්තස්ස අනනුජානන්තො **“යො චෙත්ථ…පෙ…. විචාරෙතබ්බො”**ති වත්වා යමකෙ උප්පන්නඋප්පජ්ජමානවාරාදිපාළිං ආහරන්තො **“චිත්තයමකෙ”**තිආදිමාහ. තත්ථ **පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනෙති** උභයම්පි යමකපදං අභාපෙත්වා කතවිස්සජ්ජනෙ. **උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්චාති** උප්පාදක්ඛණෙ ච චිත්තං, අනාගතඤ්ච චිත්තං න නිරුද්ධං, නිරුජ්ඣමානන්ති අත්ථො. **ඨිතික්ඛණාභාවං චිත්තස්ස දීපෙතීති** උප්පන්නඋප්පජ්ජමානවාරාදීසු ‘‘ඨිතික්ඛණෙ’’ති අවචනං චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණං නාම නත්ථීති ඉමමත්ථං දීපෙති බොධෙති. න හි යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං දිස්සතීති අධිප්පායො. න කෙවලමභිධම්මෙ අවචනමෙව චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණාභාවජොතකං, අපිච ඛො සුත්තන්තපාළිපීති දස්සෙන්තො **“සුත්තෙසුපී”**තිආදිමාහ. තත්ථ **අඤ්ඤථත්තං** නාම පුබ්බාපරවිසෙසො. **ඛණද්වයසමඞ්ගිං ඨිතන්ති** පච්චුප්පන්නස්ස ඨිතභාවමාහ. අඤ්ඤථත්තං පන සන්තානෙයෙව වෙදිතබ්බං.

එත්ථ ච කෙචි ‘‘යථාභූතො ධම්මො උප්පජ්ජති, කිං තථාභූතොව භිජ්ජති, උදාහු අඤ්ඤථාභූතො? යදි තථාභූතොව භිජ්ජති, න ජරතාය සම්භවො. අථ අඤ්ඤථාභූතො, අඤ්ඤො එව සොති සබ්බථාපි ඨිතික්ඛණස්ස අභාවොයෙවා’’ති වදන්ති. තත්ථ එකධම්මාධාරභාවෙපි උප්පාදනිරොධානං අඤ්ඤොව උප්පාදක්ඛණො, අඤ්ඤො නිරොධක්ඛණො. උප්පාදාවත්ථඤ්හි උපාදාය උප්පාදක්ඛණො, නිරොධාවත්ථං උපාදාය නිරොධක්ඛණො. උප්පාදාවත්ථාය ච භින්නා නිරොධාවත්ථාති එකස්මිංයෙව සභාවධම්මෙ යථා ඉච්ඡිතබ්බා, අඤ්ඤථා අඤ්ඤොව ධම්මො උප්පජ්ජති, අඤ්ඤො ධම්මො නිරුජ්ඣතීති ආපජ්ජෙය්‍ය, එවං නිරොධාවත්ථාය විය නිරොධාභිමුඛාවත්ථායපි භවිතබ්බං. සා ඨිති, ජරතා චාති සම්පටිච්ඡිතබ්බමෙතං. යදි එවං කස්මා පාළියං ඨිතික්ඛණො න වුත්තොති? විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරොධෙන නයදස්සනවසෙන පාළි ගතාති වෙදිතබ්බා. අභිධම්මදෙසනාපි හි කදාචි විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරොධෙන පවත්තති. තථා හි රූපස්ස උප්පාදො ‘‘උපචයො, සන්තතී’’ති භින්දිත්වා දෙසිතො. හෙතුසම්පයුත්තදුකාදිදෙසනා චෙත්ථ නිදස්සිතබ්බා.

“යස්ස වා පනා”තිආදි පුච්ඡාවචනං. තස්ස **“නො”**ති විස්සජ්ජනං. **සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣතීති** චිත්තුප්පාදස්ස නිරොධක්ඛණො වුත්තො. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – යදි චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ රූපං උප්පජ්ජෙය්‍ය, තං දුක්ඛසච්චන්ති කත්වා ‘‘නො’’ති වත්තුං න සක්කා, වුත්තඤ්චෙතං. තස්මා විඤ්ඤායති ‘‘චිත්තස්ස නිරොධක්ඛණෙ

රූපුප්පාදො නත්ථී’’ති. තයිදමකාරණං. අරූපලොකඤ්හි සන්ධාය, චිත්තසමුට්ඨානරූපං වා ‘‘නො’’ති සක්කා වත්තුන්ති. අයඤ්හි යමකදෙසනාය පකති, යදිදං යථාසම්භවයොජනා. එතෙන ‘‘න ච චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙවා’’තිආදිවචනං පටික්ඛිත්තං දට්ඨබ්බං. අථ වා පච්චාසත්තිඤායෙන යං සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තෙන යං දුක්ඛසච්චං උප්පාදෙතබ්බං චිත්තචෙතසිකතප්පටිබද්ධරූපසඞ්ඛාතං, තස්ස තදා උප්පත්ති නත්ථීති ‘‘නො’’ති විස්සජ්ජනං, න සබ්බස්ස.

සහුප්පාදෙකනිරොධවචනතොති ‘‘යස්ස කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතීති? ආමන්තා’’ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.79) එවං සහුප්පාදසහනිරොධවචනතො. **තෙන වචනෙනාති** ‘‘යස්ස කායසඞ්ඛාරො’’තිආදිවචනෙන. **අඤ්ඤරූපානන්ති** කම්මඋතුආහාරජරූපානං. **සහුප්පාදසහනිරොධාදිකානන්ති** එත්ථායං යොජනා – අප්පටික්ඛිත්තසහුප්පාදසහනිරොධඅනනුඤ්ඤාතනානුප්පාදනානානිරොධඅනිවාරිතඅබ්‍යාකතභාවානං කම්මජාදීනන්ති. **එතෙනාති** ‘‘යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති’’තිආදිකෙන (යම. 3.ධම්මයමක.163) පාඨෙන, ‘‘න චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙවා’’ති යුත්තිවචනෙන ච. **යමකපාළිඅනුස්සරණෙති** යථාදස්සිතචිත්තයමකපාළියා යථාරුතවසෙනෙව අනුස්සරණෙ විජ්ජමානෙ. **භිජ්ජමානතාති** චිත්තස්ස භිජ්ජමානතා නාම නිරුජ්ඣමානතා ඨිතියා අභාවතො. **සහායභාවං නාපි ගච්ඡති** නිස්සයත්ථිභාවාදිනා පච්චයභාවාභාවතො. උප්පාදක්ඛණෙ එව හි අනන්තරාදිපච්චයලාභෙන චිත්තස්ස බලවතා. **එවඤ්ච සතීති** එවඤ්ච උතුනාපි භවඞ්ගචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව රූපසමුට්ඨාපනෙ සති. **තංචිත්තක්ඛණෙති** තස්ස චිත්තස්ස ඛණෙ, ඛණද්වයෙපීති අත්ථො. **තෙනෙවාති** අතිලහුපරිවත්තිභාවෙනෙව. අථ වා **තෙනෙවාති** දන්ධපරිවත්තිකතාය රූපස්ස සකලං එකචිත්තක්ඛණං උප්පජ්ජමානභාවෙනෙව. **තන්ති** චිත්තං. පටිසන්ධිචිත්තං සම්පයුත්තධම්මානං විය සහජාතරූපධම්මානම්පි සහජාතාදිපච්චයෙන පච්චයො හොතීති ආහ **‘‘පටිසන්ධිතො උද්ධ’’න්ති**. චිත්තසමුට්ඨානානං චිත්තං සහජාතාදිපච්චයො හොතියෙවාති වුත්තං **‘‘අචිත්තසමුට්ඨානාන’’න්ති**. **තදනන්තරන්ති** යෙන චිත්තෙන සහුප්පන්නං, තස්ස චිත්තස්ස අනන්තරං. **තන්ති** රූපං. **තදනන්තරං චිත්තන්ති** සහුප්පන්නචිත්තානන්තරං චිත්තං. **යදි එවන්ති** යදි සකලං චිත්තක්ඛණං රූපං උප්පජ්ජමානමෙව හොති, චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ එව රූපස්ස උප්පාදාරම්භොති ආහ **‘‘න, චිත්තනිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදාරම්භාභාවතො’’ති**. **චිත්තක්ඛණෙති** අත්තනා සහුප්පන්නචිත්තස්ස ඛණෙ. **තන්ති** රූපං. **රූපසමුට්ඨාපනපුරෙජාතපච්චයකිච්චන්ති** රූපසමුට්ඨාපනකිච්චඤ්ච පුරෙජාතපච්චයකිච්චඤ්ච. **ඨිතිප්පත්තිවිසෙසාලාභන්ති** ඨිතිප්පත්තියා ලද්ධබ්බො යො විසෙසො, තස්ස අලාභං. **ඉදං වුත්තන්ති** ‘‘යෙන සහුප්පජ්ජති, තංචිත්තක්ඛණෙ රූපං උප්පජ්ජමානමෙවා’’ති ඉදං පරියායෙන වුත්තං.

යං යස්ස සම්බන්ධිභාවෙන වුත්තං, තං දූරෙ ඨිතම්පි තෙන සම්බන්ධනීයන්ති ආහ **‘‘තතො පරං…පෙ…. එතෙන සහ සම්බන්ධො’’ති**. තස්මා ‘‘තතො’’ති එත්ථ තංසද්දෙන චුතිං පච්චාමසතීති වුත්තං **‘‘චුතිතො පරන්ති අත්ථො’’ති**.

නත්ථීති කත්වාති යදිපි යථා අට්ඨකථායං වුත්තං, තථා එකුප්පාදෙකනිරොධතා රූපානං අරූපෙහි, අරූපානඤ්ච රූපෙහි නත්ථි. යථා ච අම්හෙහි වුත්තං, තථා අත්ථෙවාති අධිප්පායො.

චතුත්ථස්ස පකාරස්ස වුච්චමානත්තා **‘‘තයො පකාරෙ ආහා’’ති** වුත්තං.

‘‘තෙසංයෙව රූපානං කායවිකාරො’’තිආදිනා පරිනිප්ඵන්නානං විකාරාදිභාවං දස්සෙත්වා ‘‘සබ්බං පරිනිප්ඵන්නං සඞ්ඛතමෙවා’’ති වදන්තෙන පරිනිප්ඵන්නතාපරියායො දස්සිතො. **පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡින්නොති** පාතුභාවවිද්ධංසභාවපරිච්ඡින්නො, උදයබ්බයපරිච්ඡින්නො වා. ‘‘අයං දත්තො නාම හොතූ’’තිආදිනා නාමකරණං **නාමග්ගහණං. සමාපජ්ජනං** නිරොධසමාපත්තියා සමථවිපස්සනානුක්කමෙන නාමකායස්ස නිරොධමෙව. **ආදි-සද්දෙන** සත්තකසිණාදිපඤ්ඤත්තියා පඤ්ඤාපනං සඞ්ගණ්හාති. **නිප්ඵාදියමානොති** සාධියමානො.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

උප්පත්තික්කමාදීසු දෙසනාක්කමොපි ලබ්භතෙවාති **‘‘චත්තාරො සතිපට්ඨානාතිආදිකො දෙසනාක්කමොවා’’ති** වුත්තං. **අනුපුබ්බුක්කංසතොති** දානසීලකාමාදීනවාදිදස්සනනෙක්ඛම්මකථානං අනුක්කමෙන උක්කට්ඨභාවතො කථානං අනුපුබ්බුක්කංසතා වුත්තා. තෙන උක්කංසක්කමො නාමායං විසුං කමොති දස්සෙති. තථාපි දානාදීනං දෙසනාක්කමාවරොධනෙ කාරණමාහ **‘‘උප්පත්තිආදිවවත්ථානාභාවතො’’ති**. තත්ථ ආදි-සද්දෙන පහානපටිපත්තිභූමික්කමෙ සඞ්ගණ්හාති. ‘‘චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූත’’න්ති ඉමිනා පඤ්චරූපින්ද්‍රියගොචරතා අධිප්පෙතාති ආහ **‘‘එකදෙසෙනා’’තිආදි**. **එකදෙසෙනාති** බාහිරොළාරිකායතනෙහි. **එත්ථාති** ‘‘යං වෙදයති, තං සඤ්ජානාතී’’ති එතස්මිං පදෙ වුත්තනයෙන.

තංසභාවතානිවත්තනත්ථන්ති අනාසවධම්මසභාවතානිවත්තනත්ථං. **අනාසවා ඛන්ධෙස්වෙව වුත්තාති අත්ථො** සාසවානම්පි ඛන්ධෙසු වුත්තත්තා. නනු ච අනාසවධම්මො ඛන්ධෙසු අවුත්තොපි අත්ථීති? සච්චං අත්ථි, ඛන්ධාධිකාරෙ ඛන්ධපරියාපන්නා එව අනාසවා ගය්හන්තීති නායං දොසො.

යථා ඵස්සාදයො විසෙසතො තදනුගුණවුත්තිතාය සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණසභාවාති සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ සමවරුද්ධා, න එවං වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානීති රූපධම්මා විය තානි විසුං ඛන්ධභාවෙන වුත්තානි. එතෙන ඵස්සාදීනං විසුං ඛන්ධසද්දවචනීයතාභාවො වුත්තොති වෙදිතබ්බො. තෙන වුත්තං **"ඵුසනාදයො පනා"**තිආදි. **ඉතිආදීනඤ්ච සුත්තානන්ති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන "රූපෙ ඛො, භික්ඛවෙ, සති රූපං උපාදාය රූපං අභිනිවිස්ස උප්පජ්ජන්ති සංයොජනාභිනිවෙසවිනිබන්ධා. වෙදනාය...පෙ.... සඤ්ඤාය... සඞ්ඛාරෙසු... විඤ්ඤාණෙ සති විඤ්ඤාණං උපාදාය විඤ්ඤාණං අභිනිවිස්ස උප්පජ්ජන්ති සංයොජනාභිනිවෙසවිනිබන්ධා"ති (සං. නි. 3.158), තථා "අහං රූපං, මම රූපන්ති පරියුට්ඨට්ඨායී හොති"ති (සං. නි. 3.1) ච එවමාදීනං සුත්තපදානං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **එතෙනාති** අත්තනා දස්සිතසුත්තෙන. **වක්ඛමානසුත්තවසෙන වාති** "රූපෙ ඛො, භික්ඛවෙ, සති"තිආදිකස්ස **අට්ඨකථායං** (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) වක්ඛමානස්ස සුත්තස්ස වසෙන. **"පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන න වත්තබ්බා"**ති එතෙන නවත්තබ්බාරම්මණාපි දිට්ඨි ඛන්ධෙ එව නිස්සාය උප්පජ්ජති, පගෙව ඛන්ධාරම්මණාති දස්සෙති.

වෙදනාකාරණායාති වෙදනායාතනාය. **ඡාදාපනතොති** රොචාපනතො. **බාහුල්ලෙනාති** බහුලභාවෙන. උපාදානක්ඛන්ධා හි බාහුල්ලප්පවත්තිකා, න ඉතරෙ.

පුටං කත්වාති ච ඡත්තසදිසං පුටං බන්ධං කත්වා. **වත්ථුම්හීති** චක්ඛාදිවත්ථුම්හි. **වට්ටගතවෙදනං සන්ධාය වුත්තං.** සා හි ඉධ දට්ඨබ්බභාවෙ ඨිතා. **ඌනෙහීති** වත්ථුනා, කිලෙසෙහි ච ඌනෙහි.

මායායාති ඉන්දජාලාදිමායාය පයොගො මායාති අධිප්පායෙනාහ **"මායාය දස්සිතං රූපං 'මායා'ති ආහා"**ති. **වත්ථුභාවාදිතොති ආදි**-සද්දෙන ආරම්මණසම්පයුත්තාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති. **කත්ථචීති** රූපක්ඛන්ධාදිකෙ. **කොචි විසෙසොති** අසුභාදිකොව.

තස්සාති අජ්ඣත්තිකරූපස්ස. යස්ස කාමරාගප්පහානමුඛෙන සබ්බරාගප්පහානං සම්භවති, තං සන්ධායාහ **"කාමරාගමුඛෙන වා සබ්බලොභප්පහානං වදති"**ති. **යොජෙතබ්බන්ති** වෙදනාය ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්සා සමුදයභූතෙ ඵස්සෙපි ඡන්දරාගං පජහතීති යොජෙතබ්බන්ති. පරිඤ්ඤත්තයස්ස යොජනා පාකටා එව.

තතොති දුක්ඛුප්පාදනසුඛවිනාසනානං අදස්සනතො. **භින්දතීති** විනාසෙති. **තන්ති** මනොසඤ්චෙතනාහාරං ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාහි පරිග්ගණ්හාති තීරෙති.

තං පජහන්තොති අවිජ්ජං පජහන්තො. **පරාමට්ඨන්ති** පරාමාසසඞ්ඛාතාය දිට්ඨියා නිච්චාදිවසෙන ගහිතං. **විඤ්ඤාණං නිච්චතො පස්සන්තො දිට්ඨුපාදානං උපාදියතීති** අයමත්ථො "තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති, අනඤ්ඤ"න්තිආදිසුත්තපදෙහි (ම. නි. 1.396) දීපෙතබ්බො.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

34. තං වත්වාති තං භූමිවසෙන ජානිතබ්බතං "සබ්බාපි චතුභූමිකවෙදනා"තිආදිනා වත්වා. **සම්පයුත්තතො දස්සිතතාදීති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන හෙතුජාතිභූමිඉන්ද්‍රියවත්ථුසම්ඵස්සජභෙදතො දස්සිතතං අනවසෙසතො සඞ්ගණ්හාති.

යදිපි තං-සද්දො පුබ්බෙ වුත්තස්ස සාමඤ්ඤතො පටිනිද්දෙසො, තථාපි අනන්තරමෙව පච්චාමසිතුං යුත්තො ඉතරත්ථ අසම්භවතොති ආහ **"අට්ඨ...පෙ.... යොජනා"**ති. **"අට්ඨවිධත්තාභාවතො"**ති ඉමිනා තං අසම්භවං දස්සෙති.

පූරණත්ථමෙව වුත්තො, අපුබ්බතාභාවතොති අත්ථො.

ගහණවඩ්ඪනවසෙනාති ගහණස්ස වඩ්ඪනවසෙන. **ගහණන්ති** චෙත්ථ කථනං දට්ඨබ්බං, තස්ස වඩ්ඪනං තස්මිං තස්මිං ඨානෙ අවුත්තස්ස කථනං. තෙනාහ **"පුබ්බෙ ගහිතතො අඤ්ඤස්ස ගහණං වඩ්ඪන"**න්ති, තතො එව ච **"පුරිමගහිතෙ අඤ්ඤූපචයවසෙනා"**ති වුත්තං. **"වඩ්ඪනසද්දො ඡෙදනත්ථො"**ති ඉදං යථා අසිවා "සිවා"ති, දිට්ඨඤ්ච "අදිට්ඨ"න්ති වුච්චති, එවං දට්ඨබ්බං. **නයනීහරණන්ති** නීයතීති නයො, දෙසනා, තස්ස නීහරණං පවත්තනං. **වඩ්ඪනකනයොති** යථාවුත්තවඩ්ඪනකවසෙන පවත්තො දෙසනානයො. **අඤ්ඤෙ භෙදාති** එකවිධචතුබ්බිධාදයො භෙදා.

යදි අවිසිට්ඨා, කස්මා වුත්තාති ආහ **"තථාපී"**තිආදි. තත්ථ **පඤ්ඤාප්පභෙදජනනත්ථන්ති** ධම්මවිසයාය පභෙදගතාය පඤ්ඤාය විනෙය්‍යානං නිබ්බත්තනත්ථං, විජ්ජාට්ඨානාදිවසෙන විනෙය්‍යානං ධම්මපටිසම්භිදාය උප්පාදනත්ථන්ති අත්ථො. අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මවිභාගතාය සම්මසනවාරස්ස විසයභාවතො වුත්තං **"එකෙකස්ස වාරස්ස ගහිතස්ස නියානමුඛභාවතො"**ති. **ඉතරෙපි භෙදා වුත්තාති** දුවිධතිවිධභෙදානං යං නානත්තං, තස්ස වසෙන ඉතරෙ භෙදා අනානත්තාපි යථාවුත්තකාරණතො වුත්තා. **"න කෙවල"**න්තිආදිනා භෙදානං අඤ්ඤමඤ්ඤපෙක්ඛතං දස්සෙත්වා **"තස්මා"**තිආදිනා තෙසං විසිට්ඨතං දස්සෙති.

යථා දුකමූලකාදීසු භෙදා ගණනානුපුබ්බියා පවත්තා පභෙදන්තරාපෙක්ඛා, න එවමෙතෙ. එතෙ පන සත්තවිධාදිභෙදා පභෙදන්තරනිරපෙක්ඛා කෙවලං බහුවිධභාවසාමඤ්ඤෙනෙව වුත්තාති දස්සෙති **"අඤ්ඤප්පභෙදනිරපෙක්ඛා"**තිආදිනා. දුකතිකපදත්ථානං යථාරහං අපෙක්ඛිතබ්බාපෙක්ඛකභාවෙන වුත්තත්තා යථා දුකෙ ඨපෙත්වා වුත්තා තිකා තත්ථ පක්ඛිත්තා නාම ජාතා, එවං තිකදුකපදත්ථානං අපෙක්ඛිතබ්බාපෙක්ඛකභාවෙන වුත්තත්තා දුකෙ වත්වා වුත්තෙසුපි තිකෙසු තෙ පක්ඛිත්තා නාම හොන්තීති ආහ **"පරතො…පෙ…. යොජිතත්තා"**ති.

සමානවීථියන්ති එකවීථියං. **චක්ඛුසඞ්ඝට්ටනායාති** චක්ඛුරූපපටිඝාතෙන. **ඝොති** චක්ඛුරූපපටිඝාතො. **තදුප්පාදිකාති** තස්ස චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස උප්පාදිකා. **ඝාති** ආවජ්ජනවෙදනා. නනු ච වෙදනාපච්චයො ඵස්සො වුත්තො, න ඵස්සපච්චයා වෙදනාති? න, වෙදනාසීසෙන චිත්තුප්පාදස්ස ගහිතත්තාති. **තප්පයොජනත්තාති** චක්ඛුසම්ඵස්සපයොජනත්තා. පයොජයතීති **පයොජනං,** ඵලං.

රූපාවචරාරූපාවචරානං විපාකානන්ති අධිප්පායො. තෙ හි ඉධ අග්ගහිතා. තෙනෙවාහ **"තෙසං සයමෙව මනොද්වාරභූතත්තා"**තිආදි. **තතොති** භවඞ්ගතො. **චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාදිකුසලාදීනන්ති** එත්ථ පුරිමෙන **ආදි**-සද්දෙන ''සොතසම්ඵස්සපච්චයා''ති එවමාදයො සඞ්ගහිතා, දුතියෙන අකුසලාදයො. ''කාමාවචරඅට්ඨකුසලචිත්තවසෙනා''තිආදිනා කුසලාබ්‍යාකතානම්පි කාමාවචරානංයෙව යොජිතත්තා වුත්තං **"සමානවීථියං ලබ්භමානතා අට්ඨකථායං වුත්තා"**ති. වෙදනාපීතිසනිදස්සනත්තිකවජ්ජානං එකූනවීසතියා තිකානං වසෙන **එකූනවීසතිචතුවීසතිකා.** යදි අසමානවීථියම්පි කුසලාදීනං ලබ්භමානතා යොජෙතබ්බා, අථ කස්මා සමානවීථියංයෙව යොජිතාති ආහ **"අට්ඨකථායං පනා"**තිආදි. **තෙනෙවාති** අසමානවීථියං අප්පටික්ඛිත්තත්තායෙව.

චිත්තසම්බන්ධොති චිත්තෙන සම්බන්ධො චිත්තසම්බන්ධං කත්වා චිත්තසීසෙන වෙදනාය කථනං. **තිකභූමිවසෙනාති** කුසලත්තිකාදිතිකවසෙන, කාමාවචරාදිභූමිවසෙන ච. **ද්වාරතිකවසෙනාති** චක්ඛාදිඋප්පත්තිද්වාරවසෙන, කුසලත්තිකාදිතිකවසෙන ච. **යත්ථ කත්ථචීති** දීපෙතබ්බස්ස අත්ථස්ස විසෙසාභාවතො සත්තවිධභෙදාදීසු යත්ථ කත්ථචි. න ච ද්වාරං අනාමට්ඨන්ති යොජනා. තෙන සත්තවිධභෙදතො තිංසවිධභෙදෙ විසෙසං දස්සෙති. යදිපි උභයත්ථ භූමියො ආගතා, රූපාවචරාදිභූමිආමසනෙන පන අසමානවීථියං ලබ්භමානතා දස්සිතාති ආහ **"අතිබ්‍යත්තා ච එත්ථ සමානාසමානවීථීසු ලබ්භමානතා"**ති. **සුබදීපනානි හොන්ති** ද්වාරභූමිආමසනමුඛෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස විභත්තත්තා. **න භූමියො අපෙක්ඛිත්වා ඨපිතාති** කථෙතබ්බභාවෙන භූමියො අපෙක්ඛිත්වා න ඨපිතා, භූමිවිභාගෙන න කථිතාති අත්ථො. **අපෙක්ඛිතබ්බරහිතාති** ද්වාරභූමීනං අග්ගහිතත්තා ආකඞ්ඛිතබ්බද්වාරාදිවිසෙසරහිතා.

"උපනිස්සයකොටියා"ති එත්ථ නිප්පරියායතො පරියායතො ච උපනිස්සයකොටිදස්සනමුඛෙන ඉධාධිප්පෙතඋපනිස්සයකොටිං දස්සෙතුං **"සද්ධං උපනිස්සායා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **උපනිස්සයානන්ති** වෙදනාය උපනිස්සයභූතානං. **දස්සනන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, දිස්වා වා ගහණං. **උපනිස්සයන්තභාවෙනාති** ලාමකූපනිස්සයභාවෙන. යදි සායනාදීනි උපනිස්සයො භවෙය්‍යුං, පකතූපනිස්සයානෙව සියුං. පකතූපනිස්සයො ච නානාවීථියංයෙවාති තදලාභවචනං ඉධ නානාවීථිජොතකන්ති දස්සෙති **"සානාදිද්වාරෙසූ"**තිආදිනා. **කසිණපරිකම්මාදීනන්ති** කසිණපරිකම්මසමාපත්තිනිබ්බත්තනවිපස්සනාවඩ්ඪනාදීනං. **තදලාභොති** උපනිස්සයාලාභො, සො ච සායනාදීහි පරෙසං පටිපත්තියා ජානිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා. අන්තිමභවිකබොධිසත්තාදීනං සවනෙන විනා තංඵුසනං සියා මූලූපනිස්සයොති **"යෙභුය්‍යෙනා"**ති වුත්තං.

සම්පන්නජ්ඣාසයොති විවට්ටූපනිස්සයසම්පත්තියා සම්පන්නජ්ඣාසයො. **තෙනාති** ''එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණ''න්ති වචනෙන. **තදූපනිස්සයන්ති** තතො පරං උප්පන්නකසිණරූපදස්සනාදීනං උපනිස්සයභූතං.

ථාමගමනං නාම කාමරාගාදීනංයෙව ආවෙණිකො සභාවොති ආහ **"අප්පහීනකාමරාගාදිකස්ස වා"**ති. ''රාගො උප්පන්නො''තිආදිනා ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණෙ රාගපටිඝානං උප්පත්තිවිචාරණාව වුත්තා, න නෙසං කිච්චවිසෙසොති කිච්චවිසෙසෙන වුත්තෙ දස්සෙන්තො **"අසමපෙක්ඛනායා"**තිආදිමාහ. **පවත්තා** වෙදනාති අත්ථො. **පකාරන්තරෙනාති** චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා උප්පන්නකිලෙසානං සමතික්කමනසඞ්ඛාතෙන පකාරන්තරෙන. **තථා භාවනාවසෙනාති** එත්ථ **තථා**-සද්දෙන චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස චතුභූමිකවෙදනාය උපනිස්සයභාවො එව පකාරන්තරෙන කථිතොති ඉමමෙවත්ථං ආකඩ්ඪති. භාවනායෙවෙත්ථ **පකාරන්තරං.**

සබ්බං සම්මසනං භාවනාති වෙදිතබ්බා, න නීවරණප්පහානපරිඤ්ඤාව.

අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස වාති ඵොට්ඨබ්බමහාභූතෙසු ඉතරීතරස්ස, ආපොධාතුයා ච වසෙන.

තෙසන්ති ජාතිආදීනං, කම්මත්ථෙ චෙතං සාමිවචනං. සහජාතස්ස මනොසම්ඵස්සස්ස බලවපච්චයභාවං දස්සෙතීති සම්බන්ධො. **තස්ස වා දස්සනස්සාති** තස්ස වා ජාතිආදිකෙ භයතො දස්සනවසෙන පවත්තස්ස කාමාවචරඤාණස්ස.

තදෙව අත්තනො ඵලස්සෙව ඵලභාවෙනාති ''මනොසම්ඵස්සො''ති ඵස්සස්ස කාරණභාවෙන යං වුත්තං, තදෙව විඤ්ඤාණං අත්තනො ඵලස්ස ඵලභාවෙන වුත්තස්ස ඵස්සස්ස ''චක්ඛුසම්ඵස්සජ''න්තිආදිනා ඵලභාවෙන වත්තුං න යුත්තං. ''මනොසම්ඵස්සො''තිආදිනා ලබ්භමානොපි විඤ්ඤාණං පටිච්ච ඵස්සස්ස පච්චයභාවො හෙතුඵලසඞ්කරපරිහරණත්ථං න වුත්තොති වත්වා යදිපි ඵස්සො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, න පන ඵස්සස්ස විය විඤ්ඤාණං සො තස්ස විසෙසපච්චයො හොතීති විඤ්ඤාණස්ස චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිතා න වුත්තාති දස්සෙතුං **''යස්මා වා''**තිආදි වුත්තං.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

150. **තං තං සමුදායන්ති** තං තං චිත්තුප්පාදසඞ්ඛාතධම්මසමුදායං, අනවසෙසරූපධම්මසමුදායඤ්ච. **යථාසම්භවන්ති** චොපනං පත්තො සංවරො ඡට්ඨද්වාරෙ, ඉතරො ඡසුපීති එවං යථාසම්භවං. **තතොති** අභිජ්ඣාදොමනස්සාදිතො. **යථායොගන්ති** යො සංවරිතබ්බො, තදනුරූපං.

කත්ථචීති තෙ එව පරිවට්ටෙ සාමඤ්ඤෙන වදති. **කත්ථචීති** වා තෙසු පරිවට්ටෙසු කිස්මිඤ්චිපි පදෙසෙ. **කිඤ්චිපි** අප්පකම්පි. **එකොව පරිච්ඡෙදො,** න ආයතනවිභඞ්ගාදීසු විය නානාති අධිප්පායො.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛන්ධවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයතනවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

154. **අසාධාරණතොති** ආවෙණිකතො. තං නෙසං අසාධාරණභාවං විපක්ඛවසෙන පතිට්ඨාපෙතුං සාධාරණං උදාහරණවසෙන දස්සෙති **"ආයතනසද්දත්ථො විය"**ති. අථ වා චක්ඛාදිඅත්ථො එව චක්ඛාදිසද්දවිසෙසිතො ආයතනත්ථොති තං තාදිසං ආයතනත්ථං සන්ධායාහ **"ආයතනසද්දත්ථො විය අසාධාරණතො"**ති.

යදි විසයස්සාදනත්ථො චක්ඛු-සද්දො, සොතාදීනම්පි අයං සමඤ්ඤා සියාති අතිප්පසඞ්ගං පරිහරන්තො **"සතිපී"**තිආදිමාහ. දුතියෙ අත්ථවිකප්පෙ **චක්ඛතීති** විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමවිසමං ආචික්ඛති, ආචික්ඛන්තං විය, විභාවෙන්තං විය වා හොතීති අත්ථො. **රූපමිව** චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යං විය **සවිග්ගහමිව** සබිම්බකං විය වණ්ණවාචකො රූප-සද්දො අධිප්පෙතොති ආහ **"විත්ථාරණං වා රූපසද්දස්ස අත්ථො"**ති.

වචනමෙවාති සවිඤ්ඤත්තිකසද්දමෙව. **ගමීයතීති** උපනීයති. අජ්ඣොහරණස්ස රසග්ගහණමූලතාවචනෙන රසස්ස පරම්පරාය ජීවිතහෙතුතං දස්සෙති. රසනිමිත්තඤ්හි **රසග්ගහණං,** රසග්ගහණනිමිත්තං **අජ්ඣොහරණං,** තංනිමිත්තං **ජීවිතන්ති**. රසග්ගහණමූලතා ච අජ්ඣොහරණස්ස යෙභුය්‍යතො වෙදිතබ්බා. දිස්සති අපදිස්සති එතෙන ඵලන්ති දෙසො, හෙතූති ආහ **"උප්පත්තිදෙසොති උප්පත්තිකාරණ"**න්ති. **තථාති** චක්ඛායතනාදිප්පකාරෙන. **මනොගොචරභූතාති** මනසො එව ගොචරභූතා. **සාමඤ්ඤලක්ඛණෙනෙවාති** අනුභවනාදිවිසෙසලක්ඛණං අග්ගහෙත්වා ධම්මභාවසඞ්ඛාතසාධාරණලක්ඛණෙනෙව . **එකායතනත්තං උපනෙත්වා වුත්තා** ද්වාදස එකසභාවත්තා භින්දිත්වා වචනෙ පයොජනාභාවා. ද්වාරාලම්බනවිභාගදස්සනත්ථා හි ආයතනදෙසනාති.

පුබ්බන්තතොති පුරිමභාගතො පාකභාවතො. පාකභාවො හි සභාවධම්මානං පුබ්බන්තො, විද්ධංසාභාවො අපරන්තො.

නිවාසට්ඨානාදීසු ආයතන-සද්දො න ආයතනත්ථාදීසු විය පදත්ථවිවරණමුඛෙන පවත්තො, අථ ඛො තස්මිං තස්මිං දෙවසරාදිකෙ නිරුළ්හතාය එවමත්ථොති ආහ **"රුළ්හිවසෙන ආයතනසද්දස්සත්ථං වත්තු"**න්ති. **මනොති** ද්වාරභූතමනො . **නිස්සයභාවොති** එත්ථ නිස්සයසදිසො නිස්සයො, සදිසතා ච ඵලස්ස තප්පටිබද්ධවුත්තිතාය දට්ඨබ්බා. **වචනීයත්ථො** භාවත්ථො.

තාවත්වතොති තත්තකතො. **ඌනචොදනාති** ද්වාදසතො ඌනානි කස්මා න වුත්තානීති චොදනා. යදි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අසාධාරණං ධම්මජාතං ධම්මායතනං, එවං සන්තෙ චක්ඛාදීනම්පි ධම්මායතනභාවො සියාති චොදනං සන්ධායාහ **"සතිපී"**තිආදි. **ද්වාරාරම්මණභාවෙහීති** න ආරම්මණභාවෙනෙව අසාධාරණං, අථ ඛො ද්වාරාරම්මණභාවෙහි අසාධාරණං සම්භවතීති වචනසෙසො.

යෙභුය්‍යසහුප්පත්තිආදීහීති යෙභුය්‍යෙන චක්ඛායතනාදීනි කස්සචි කදාචි එකතො උප්පජ්ජන්ති. ''කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි උප්පජ්ජන්තී''ති හි වුත්තං. තස්මා ආයතනානං උප්පත්තික්කමො තාව න යුජ්ජති, න පහානක්කමො කුසලාබ්‍යාකතානං අප්පහාතබ්බතො, න පටිපත්තික්කමො අකුසලානං, එකච්චඅබ්‍යාකතානඤ්ච අප්පටිපජ්ජනීයතො, න භූමික්කමො අඞ්ඞෙකාදසන්නං ආයතනානං එකන්තකාමාවචරත්තා, ඉතරෙසං චතුභූමිපරියාපන්නත්තා, එකච්චස්ස ලොකුත්තරභාවතො ච. එවං උප්පත්තික්කමාදිඅයුත්තියොජනා වෙදිතබ්බා. යෙසු විජ්ජමානෙසු අත්තභාවස්ස පඤ්ඤාපනා, තෙ ''මය්හං චක්ඛු''න්තිආදිනා අධිකසිනෙහවත්ථුභූතා චක්ඛාදයො යථා අජ්ඣත්තිකතාය, එවං දස්සනාදිකිච්චකරඉන්ද්‍රියතා ච පධානාති ආහ **"අජ්ඣත්තිකභාවෙන, විසයිභාවෙන වා"**ති. **ඝානාදික්කමෙනාති** ඝානං ජිව්හා කායොති ඉමිනා කමෙන.

පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා වා චක්ඛාදීනි පඨමං වුත්තානි, මනො පන කිඤ්චි පච්චුප්පන්නාරම්මණං , කිඤ්චි යාවනවත්තබ්බාරම්මණන්ති පච්ඡා වුත්තං. පච්චුප්පන්නාරම්මණෙසුපි උපාදාරූපාරම්මණානි චත්තාරි පඨමං වුත්තානි, තතො භූතරූපාරම්මණං. උපාදාරූපාරම්මණෙසුපි දූරතරෙ දූරෙ, සීඝතරං සීඝඤ්ච ආරම්මණසම්පටිච්ඡනදීපනත්ථං චක්ඛාදීනං දෙසනාක්කමො. චක්ඛුසොතද්වයඤ්හි දූරගොචරන්ති පඨමං වුත්තං. තත්‍රාපි චක්ඛු දූරතරගොචරන්ති සබ්බපඨමං වුත්තං. පස්සන්තොපි හි දූරතරෙ නදිසොතං න තස්ස සද්දං සුණාති. ඝානජිව්හාසුපි ඝානං සීඝතරවුත්තීති පඨමං වුත්තං. පුරතො ඨපිතමත්තස්ස හි භොජනස්ස ගන්ධො ගය්හතීති. යථාඨානං වා තෙසං දෙසනාක්කමො. ඉමස්මිඤ්හි සරීරෙ සබ්බුපරි චක්ඛුස්ස අධිට්ඨානං, තස්ස අධො සොතස්ස, තස්ස අධො ඝානස්ස, තස්ස අධො ජිව්හාය, තථා කායස්ස යෙභුය්‍යෙන, මනො පන අරූපීභාවතො සබ්බපච්ඡා වුත්තො. තංතංගොචරත්තා තස්ස තස්සානන්තරං බාහිරායතනානි වුත්තානීති වුත්තොවායමත්ථොති එවම්පි ඉමෙසං කමො වෙදිතබ්බො.

තතොති හදයවත්ථුභෙදතො. යඤ්හි හදයවත්ථුං නිස්සාය එකං මනොවිඤ්ඤාණං පවත්තති, න තදෙව නිස්සාය අඤ්ඤං පවත්තති. **නිද්දෙසවසෙනාති** සඞ්ඛෙපවිත්ථාරනිද්දෙසවසෙන. **යොජෙතබ්බං** ''කුසලසමුට්ඨානං

කුසලසමුට්ඨානස්ස සභාග''න්තිආදිනා.

සභාවොති විසයිවිසයභාවො, තදභිනිබ්බත්තියඤ්ච යොග්‍යතා. **කාරණසමත්ථතාති** කාරණභූතා සමත්ථතා පච්චයභාවො. **ද්වාරාදිභාවොති** ද්වාරාරම්මණෙ ද්වාරවුත්තිභාවො. **ඉමස්මිං අත්ථෙති** අනන්තරං වුත්තඅත්ථෙ. **යස්මාති** යාය ධම්මතාය යෙන ද්වාරාදිභාවෙන කාරණභූතෙන. **සම්භවනවිසෙසනන්ති** කිරියාය පරාමසනමාහ. **යං සම්භවනං,** ධම්මතාවෙසාති අත්ථො. **රිත්තකානෙවාති** ධුවාදිභාවරිත්තකානෙව. විසමාදීසු අජ්ඣාසයො එතෙසන්ති විසමාදිඅජ්ඣාසයානි, විසමාදිඅජ්ඣාසයානි විය හොන්තීති **විසමාදිඅජ්ඣාසයානි,** චක්ඛාදීනි. **විසමභාව...පෙ.... වනභාවෙහීති** විසමභාවාදිසන්නිස්සිතඅහිආදිසදිසුපාදින්නධම්මෙහි චක්ඛාදීහි, වනසන්නිස්සිතමක්කටසදිසෙන චිත්තෙන ච අභිරමිතත්තා. **වනභාවොති** හි වනජ්ඣාසයොති අත්ථො.

පුරිමන්තවිවිත්තතාති පුබ්බභාගවිරහො. උප්පාදතො පුරිමකොට්ඨාසො හි ඉධ පුරිමන්තො. **අපරන්තෙති** අපරභාගෙ, භඞ්ගතො උද්ධන්ති අත්ථො. උදයබ්බයපරිච්ඡින්නො හි සභාවධම්මො. යං සන්ධාය වුත්තං ''අනිධානගතා භග්ගා, පුඤ්ජො නත්ථි අනාගතෙ''ති (මහානි. 10). **සදා අභාවොති** න සදා අභාවපතිට්ඨාපනං සබ්බකාලම්පි නත්ථීති, අථ ඛො උදයබ්බයපරිච්ඡින්නත්තා සදාභාවපටික්ඛෙපොති ආහ **''අනිච්චලක්ඛණ''**න්ති. **සභාවවිජහනන්ති** භඞ්ගප්පත්තිමාහ . විපරිවත්තනං උප්පාදජරාවත්ථාහි සන්තානං විනා න විකාරාපත්තීති ආහ **''සන්තානවිකාරාපත්ති වා''**ති.

ජාතිධම්මතාදීහීති ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණාදිසභාවතාහි. **අනිට්ඨතාති** න ඉට්ඨතා, දුක්ඛතාති අත්ථො. **පුරිමං සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති** ''පටිපීළනට්ඨෙනා''ති පුබ්බෙ සාමඤ්ඤතො වුත්තං දුක්ඛලක්ඛණං. පච්චයවසෙන දුක්ඛනාකාරෙන පවත්තමානානං සභාවධම්මානං දුක්ඛනං පුග්ගලස්සෙව වසෙන දුක්ඛමතාති ආහ **''පුග්ගලස්ස පීළනතො දුක්ඛම''**න්ති. **දුක්ඛවචනන්ති** ''දුක්ඛ''න්ති සත්ථු වචනං.

''නත්ථි එතස්ස වසවත්තකො''ති ඉමිනා නත්ථි එතස්ස අත්තාති අනත්තාති ඉමමත්ථං දස්සෙති, **''නාපි ඉදං වසවත්තක''**න්ති ඉමිනා පන න අත්තාති අනත්තාති. **අත්තනොති** නියකජ්ඣත්තං සන්ධාය වදති. **පරස්මින්ති** තතො අඤ්ඤස්මිං. **පරස්ස ච අත්තනීති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **තං එතස්ස නත්ථීති** තං යථාවුත්තපරපරිකප්පිතං වසවත්තකං එතස්ස චක්ඛාදිනො නත්ථි, එතෙන චතුකොටිකසුඤ්ඤතාය සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. ''සුඤ්ඤං තං තෙන වසවත්තනාකාරෙනා''ති ඉමිනා උභයථාපි අවසවත්තනට්ඨෙ දස්සිතබ්බෙ තත්ථ තාව එකං දස්සෙතුං **''පරස්සා''**තිආදිං වත්වා පුන **''අථ වා''**තිආදිනා ඉතරං දස්සෙති. සාමි එව සාමිකො, න සාමිකො **අස්සාමිකොති** එවං අත්ථෙ ගය්හමානෙ ''අස්සාමිකතො''ති පදස්ස සුඤ්ඤවිසෙසනතාය පයොජනං නත්ථි. **කාමකාරියන්ති** යථාකාමකරණීයං. **අවසවත්තනත්ථං විසෙසෙත්වා දස්සෙති** සමාසද්වයත්ථසඞ්ගහතො.

සසන්තානෙ ධම්මානං විසදිසුප්පත්ති ඉධ භාවසඞ්කන්තිගමනං නාමාති ආහ **''සන්තතියං භාවන්තරුප්පත්තියෙවා''**ති. තථා විසදිසුප්පත්තියං පුරිමාකාරවිගමො පකතිභාවවිජහනන්ති ආහ **''සන්තතියා යථාපවත්තාකාරවිජහන''**න්ති. භවතීති වා භාවො, අවත්ථාවිසෙසො, තස්ස සඞ්කමනං **භාවසඞ්කන්ති.** සභාවධම්මො හි උප්පාදක්ඛණං ඨිතික්ඛණඤ්ච පත්වා භිජ්ජතීති උප්පාදාවත්ථාය ජරාවත්ථං, තතො භඞ්ගාවත්ථං සඞ්කමතීති වුච්චති. තථා සඞ්කමතො ච අත්තලාභක්ඛණතො උද්ධං ජරාමරණෙහි තංසභාවපරිච්චාගො පකතිභාවවිජහනන්ති ඛණවසෙන චෙතං යොජෙතබ්බං. **පුබ්බාපරවසෙනාති** ච ඛණානං පුබ්බාපරවසෙනාති අත්ථො සම්භවති. **එකත්ථත්තාති** සමානාධිකරණත්තා, න පන විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවානං එකත්තා. ''චක්ඛුං අනිච්ච''න්ති වුත්තෙ ''අනිච්චං චක්ඛු''න්තිපි වුත්තමෙව හොතීති ''යං චක්ඛු, තං අනිච්චං, යං අනිච්චං, තං චක්ඛු''න්ති ආපන්නමෙවාති ආහ **''අනිච්චානං සෙසධම්මානම්පි චක්ඛුභාවො ආපජ්ජතී''**ති.

තෙහි ච අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණෙහි ච **අනත්තලක්ඛණමෙව විසෙසෙන දස්සිතං** ''යදනිච්චං, තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං, තදනත්තා''තිආදීසු (සං. නි. 3.15, 45, 76, 85; 2.4.1, 2; පටි. ම. 2.10) විය. **දොසලක්ඛණාකාරනිදස්සනත්ථොති** දොසස්ස ලක්ඛිතබ්බාකාරනිදස්සනත්ථො. **එවං දුක්ඛෙනාති** එවං නානප්පකාරෙන අක්ඛිරොගාදිදුක්ඛෙන ආබාධතාය. **අනත්තලක්ඛණදීපකානන්ති** අනත්තතාපඤ්ඤාපනස්ස ජොතකානං උපායභූතානං. න හි ඝටභෙදකණ්ටකවෙධාදිවසෙන ලබ්භමානා අනිච්චදුක්ඛතා සත්තානං එකන්තතො අනත්තතාධිගමහෙතූ හොන්ති. පච්චයපටිබද්ධතාඅභිණ්හසම්පටිපීළනාදිවසෙන පන ලබ්භමානා හොන්ති. තථා හි චක්ඛාදීනි කම්මාදිමහාභූතාදිපච්චයපටිබද්ධවුත්තීනි, තතො එව අහුත්වා සම්භවන්ති, හුත්වා පටිවෙන්තීති අනිච්චානි, අභිණ්හසම්පටිපීළිතත්තා දුක්ඛානි, එවංභූතානි ච අවසවත්තනතො අනත්තකානීති පරිග්ගහෙ ඨිතෙහි සමුපචිතඤාණසම්භාරෙහි පස්සිතුං සක්කා.

කථං පනෙතෙසං හුත්වා අභාවො ජානිතබ්බොති? ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තදස්සනතො. තං කථං ඤායතීති? යුත්තිතො. කා පනෙත්ථ යුත්තීති? විසෙසග්ගහණං. යදි චක්ඛාදීනං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං න සියා, බහිපච්චයභෙදෙ යදිදං පච්ඡා විසෙසග්ගහණං, තං න සියා. යස්ස හි තාදිසං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං නත්ථි, තස්ස අසති බහිපච්චයවිසෙසෙ කථං පච්ඡා විසෙසග්ගහණං භවෙය්‍ය, භවති ච විසෙසග්ගහණං. තස්මා

අත්ථි නෙසං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං යං සණිකං සණිකං වඩ්ඪෙන්තං පච්ඡා පාකටතරං ජායතීති. තථා හි සරීරස්ස තාව ආනාපානානං අනවත්ථානතො පරිස්සමතො ච විසෙසග්ගහණං. අනවත්ථිතා හි අස්සාසපස්සාසා වාතා වාරෙන වාරෙන පවත්තනතො. යදි හි අස්සසිතෙ වා පස්සසිතෙ වා සරීරස්ස කොචි පච්ඡා විසෙසො න සියා, න නෙසං කොචි භෙදො සියා, දිට්ඨො ච සො. තස්මා අස්සසිතං සරීරං අඤ්ඤථා හොන්තං කමෙන තාදිසං අවත්ථං පාපුණාති. යා පස්සාසස්ස පච්චයො හොති, පස්සසිතෙ ච පුන තථෙව අස්සාසස්ස පච්චයො හොතීති ආනාපානානං අනවත්ථානතොපි සරීරස්ස විසෙසග්ගහණං අඤ්ඤථත්තසිද්ධි. තථා පරිස්සමොපි අසති විසෙසෙ පච්ඡා සරීරස්ස න සියා, යෙනායං ඉරියාපථන්තරාදීනි සෙවනෙන පරිස්සමවිනොදනං කරොති.

අථ වා රූපාදිභෙදතොපි විසෙසග්ගහණං. රූපගන්ධරසඵස්සාදීනඤ්හි විසෙසෙන යො සරීරෙ අනින්ද්‍රියබද්ධෙසු ච ඛීරුදකවත්ථපුප්ඵඵලොසධිධඤ්ඤාදීනං පච්ඡා විසෙසො ගය්හති, සො අසති බහිපච්චයවිසෙසෙ නෙසං ජරාදිඅවත්ථාසු වණ්ණබලාදිභෙදො, රසවීරියවිපාකානුභාවභෙදො ච ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං විනා කථමුපලබ්භෙය්‍ය. යං පන තං ධම්මතාරූපං සිලාදි, තත්ථ කථන්ති? තස්සාපි සීතුණ්හසම්ඵස්සභෙදතො අත්ථෙව විසෙසග්ගහණං. තං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං විනා න යුජ්ජතීති. සති ච රූපාදිභෙදෙ සිද්ධොව තංනිස්සයමහාභූතභෙදොපි. න හි නිස්සයමහාභූතභෙදෙන විනා නිස්සිතභෙදො සම්භවතීති. එවං තාව රූපධම්මානං විසෙසග්ගහණතො ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං, තතො ච හුත්වා අභාවසිද්ධි.

අරූපධම්මානං පන ආරම්මණාදිභෙදෙන විසෙසග්ගහණං. යත්ථ යත්ථ හි ආරම්මණෙ අරූපධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථෙව තෙ භිජ්ජන්ති, න අඤ්ඤං සඞ්කමන්ති, ආරම්මණධම්මා ච යථාසකං ඛණතො උද්ධං න තිට්ඨන්තීති. ස්වායමත්ථො පදීපාදිඋදාහරණෙන වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙ එව හි ඛණෙ ඛණෙ රූපාදයො පදීපජාලාය, තථා ඛීරධාරාදීසු පතන්තීසු, වායුම්හි ච පහරන්තෙ සම්ඵස්සානි. යථා චෙතෙසං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං, කිමඞ්ගං පන චිත්තචෙතසිකානං. කිඤ්ච සද්දභෙදතො, සද්දවිසෙසතොපි තන්නිමිත්තානං චිත්තචෙතසිකානං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං, තතො විසෙසග්ගහණං. පගුණඤ්හි ගන්ථං සීඝං පරිවත්තෙන්තස්ස චිත්තසමුට්ඨානානං සද්දානං භෙදො දිට්ඨො. න හි කාරණභෙදෙන විනා ඵලභෙදො අත්ථි. යථා තං වාදිතසද්දානං, එවං ආරම්මණභෙදෙන අරූපධම්මානං විසෙසග්ගහණං. තෙනෙව නෙසං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං වෙදිතබ්බං. ජාතිභූමිසම්පයුත්තධම්මභෙදෙන විසෙසග්ගහණෙපි එසෙව නයො. එවං රූපාරූපධම්මානං විසෙසග්ගහණතො ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තසිද්ධි. යතො හුත්වා අභාවතො චක්ඛාදීනි අනිච්චානීති සිද්ධානි, අනිච්චත්තා එව අභිණ්හසම්පටිපීළනතො දුක්ඛානි, තතො ච අවසවත්තනතො අනත්තකානි. තෙනාහ භගවා ''යදනිච්චං, තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං, තදනත්තා''ති (සං. නි. 3.15, 45, 76, 85; 2.4.1, 2; පටි. ම. 2.10).

නිරන්තරං පවත්තමානස්සාති අභිණ්හසද්දත්ථං විසෙසෙත්වා වදති. **ධාතුමත්තතායාති** ධාතුමත්තභාවෙන. **සමූහතොති** සසම්භාරචක්ඛාදිපිණ්ඩතො. **''චක්ඛාදීන''**න්ති ඉදං ''සමූහතො''ති පදං අපෙක්ඛිත්වා සම්බන්ධෙ සාමිවචනං, ''විනිබ්භුජන''න්ති පදං අපෙක්ඛිත්වා කම්මත්ථෙති වෙදිතබ්බං. **චත්තාරිපි සනානීති** සන්තතිසමූහකිච්චාරම්මණසනානි. **පවත්තරූපාදිග්ගහණතොති** රුප්පනාදිවසෙන පවත්තඤ්ච තං රූපාදිග්ගහණඤ්චාති පවත්තරූපාදිග්ගහණං, තතොති යොජෙතබ්බං. **අනිච්චාදිග්ගහණස්ස සබ්භාවාති** රූපවෙදනාදිඤාණතො භින්නස්ස අනිච්චාදිඤාණස්ස ලබ්භමානත්තා. තෙන සතිපි රූපාදිඅත්ථානං අනිච්චාදිභාවෙ රුප්පනාදිභාවතො අනිච්චාදිභාවස්ස භෙදමාහ. ඉදානි තමෙව භෙදං ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාවිසයතාය පාකටං කාතුං **''න හී''**තිආදිමාහ. **නාතිධාවිතුන්ති** ඉධ ලක්ඛණලක්ඛණවන්තා භින්නා වුත්තා. තත්ථ ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය ඛන්ධාරම්මණතාවචනෙන අභින්නාති අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධාපාදනෙන අතිධාවිතුං න යුත්තං. කස්මාති චෙ? වුත්තං **''තෙ පනාකාරා''**තිආදි. අධිප්පායොපි චෙත්ථ ලක්ඛණානං රූපාදිආකාරමත්තතාවිභාවනන්ති දට්ඨබ්බො. ''අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා''ති හි සඞ්ඛාරෙ සභාවතො සල්ලක්ඛෙන්තොයෙව ලක්ඛණානි ච සල්ලක්ඛෙතීති. යථා අනිච්චාදිතො අනිච්චතාදීනං වුත්තනයෙන භෙදො, එවං අනිච්චතාදීනම්පි සතිපි ලක්ඛණභාවසාමඤ්ඤෙ නානාඤාණගොචරතාය, නානාපටිපක්ඛතාය, නානින්ද්‍රියාධිකතාය ච විමොක්ඛමුඛත්තයභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤභෙදොති දස්සෙන්තො **''අනිච්චන්ති ච ගණ්හන්තො''**තිආදිමාහ. තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

155. **පච්චයයුගළවසෙනාති** අජ්ඣත්තිකබාහිරපච්චයද්වයවසෙන. **අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන අබ්බොකාරතොති** අජ්ඣත්තිකවසෙන චෙව බාහිරවසෙන ච අසඞ්කරතො.

167. **විසඞ්ඛාරනින්නස්සාති** නිබ්බානපොණස්ස. **විනිමුත්තසඞ්ඛාරස්සාති** සමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිවිමුත්තීහි සමුචෙන, තප්පටිබද්ධඡන්දරාගප්පහානෙන ච සුට්ඨු විනිමුත්තසඞ්ඛාරස්ස පරමස්සාසභාවෙන, ගතිභාවෙන ච

පතිට්ඨානභූතෙ. ''නිබ්බානං අරහතො ගතී''ති (පටි. 339) හි වුත්තං. **යීතිභාවෙනාති** ච පාඨො. **තංසච්ඡිකරණාභාවෙති** තස්ස නිබ්බානස්ස සච්ඡිකරණාභාවෙ. **නීතොති** පාපිතො, පකාසිතොති අත්ථො.

චුණ්ණිතන්ති භෙදිතං. **ත්වමෙව කිං න ජානාසීති** කිං ත්වං න ජානාසියෙවාති අත්ථො. ''කිං ත්වං එකං නානං ජානාසි, කිං ත්වං න ජානාසි එවා''ති එවං වික්ඛෙපං කරොන්තං පරවාදිං **''නනු ඤාතෙ''**තිආදිනා සකවාදී නිබන්ධති. **විභජිත්වාති** ''රාගාදීනං ඛීණන්තෙ උප්පන්නත්තා''ති භාවත්ථං විභජිත්වා. රාගාදීනං ඛයා න හොන්තීති යොජනා. සසභාවතා ච නිබ්බානස්ස ආපන්නා හොතීති සම්බන්ධො.

නිබ්බානාරම්මණකරණෙන කාරණභූතෙන. හෙතුඅත්ථෙ හි ඉදං කරණවචනං. කිලෙසක්ඛයමත්තතං වා නිබ්බානස්ස ඉච්ඡතො කිලෙසක්ඛයෙන භවිතබ්බන්ති යොජනා.

එවං කිලෙසක්ඛයමත්තෙ නිබ්බානෙ ඛෙපෙතබ්බා කිලෙසා බහුවිධා නානප්පකාරා, මග්ගො ච ඔධිසො කිලෙසෙ ඛෙපෙති. ස්වායං ''කතමං කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා කතමෙ කිලෙසෙ ඛෙපෙතී''ති පුරිමපුච්ඡාද්වයමෙව වදති. **තදෙවාති** යං ''අවිජ්ජාතණ්හානං කිඤ්චි එකදෙසමත්තම්පී''ති වුත්තං, තදෙව.

> එත්ථ ච යායං ''කිලෙසක්ඛයොව නිබ්බාන''න්ති නිබ්බානස්ස අභාවතාචොදනා, තත්‍රායං ආගමතො යුත්තිතො චස්ස භාවාභාවවිභාවනා. තඤ්හි භගවතා –
>
> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛත''න්ති (උදා. 73; ඉතිවු. 43).
>
> ''අත්ථි , භික්ඛවෙ, තදායතනං, යත්ථ නෙව පථවී න ආපො න තෙජො න වායො''ති (උදා. 71) –

ච ආදිනා, තථා –

> ''ගම්භීරො දුද්දසො දුරනුබොධො සන්තො පණීතො අතක්කාවචරො නිපුණො පණ්ඩිතවෙදනීයො''ති (ම. නි. 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7-8) –
>
> ''අසඞ්ඛතඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි අසඞ්ඛතගාමිනිඤ්ච පටිපදං, අනතං, අනාසවං, සච්චං, පාරං, නිපුණං, සුදුද්දසං, අජජ්ජරං, ධුවං, අපලොකිතං, අනිදස්සනං, නිප්පපඤ්චං, සන්තං, අමතං, පණීතං, සිවං, ඛෙමං, තණ්හාක්ඛයං, අච්ඡරියං, අබ්භුතං, අනීතිකං, අනීතිකධම්මං, නිබ්බානං, අබ්‍යාබජ්ඣං, විරාගං, සුද්ධිං, මුත්තිං, අනාලයං, දීපං, ලෙණං, තාණං, සරණං, පරායණඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි පරායණගාමිනිඤ්ච පටිපද''න්ති (සං. නි. 4.377) –
>
> එවමාදීහි ච සුත්තපදෙහි ''අප්පච්චයා ධම්මා, අසඞ්ඛතා ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 7), සබ්බඤ්ච රූපං අසඞ්ඛතා ච ධාතූ''තිආදීහි (ධ. ස. 1192, 1198, 1200) අභිධම්මපදෙසෙහි ච පරමත්ථභාවෙනෙව දෙසිතං. න හි සභාවවිරහිතස්ස අභාවමත්තස්ස ගම්භීරාසඞ්ඛතාදිභාවො අබ්‍යාකතධම්මාදිභාවො ච යුත්තො, වුත්තො ච සො. තස්මා න අභාවමත්තං නිබ්බානං.
>
> අපි චායං අභාවවාදී එවං පුච්ඡිතබ්බො – යදි කිලෙසාභාවො නිබ්බානං, ස්වායමභාවො එකො වා සියා අනෙකො වා? යදි එකො, එකෙනෙව මග්ගෙන කතො සච්ඡිකතො ච හොතීති උපරිමානං මග්ගානං නිරත්ථකතා ආපජ්ජති. න හි එකං අනෙකෙහි කම්මප්පවත්තෙහි සාධෙතබ්බං දිට්ඨං. අථ සියා එකොව සො කිලෙසාභාවො, න පන මග්ගෙහි කාතබ්බො, අථ ඛො සච්ඡිකාතබ්බොති. එවං සති සුට්ඨුතරං මග්ගස්ස නිරත්ථකතා ආපජ්ජති කිලෙසානං අප්පහානතො. අකරොන්තො ච මග්ගො කිලෙසාභාවං තස්ස සච්ඡිකිරියාය කමත්ථං සාධෙය්‍ය, අථ මග්ගානං සංයොජනත්තයප්පහානාදිපටිනියතකිච්චතාය පහායකවිභාගෙන කිලෙසාභාවභෙදො, එවං සති විනා සභාවභෙදං බහුභාවො නත්ථීති බහුභාවතාපදෙසෙනස්ස සසභාවතා ආපන්නා. අථාපි සියා ''යෙසං අභාවො, තෙසං බහුභාවෙන බහුභාවොපචාරො''ති, එවං සති යෙසං අභාවො, තෙසං සභාවතාය සසභාවොපචාරොපි සියා. තථා තෙසං කිලෙසසඞ්ඛතාදිතාය කිලෙසසඞ්ඛතාදිභාවා ච සියුං, න චෙතං යුත්තන්ති න තෙසං බහුභාවොපචාරො යුත්තො. එකභාවොපි චස්ස අසභාවතාය එව වත්තුං න සක්කාති චෙ? න, අභාවසාමඤ්ඤතො, අභාවසාමඤ්ඤෙන අභෙදසමඤ්ඤාය එකත්තනිද්දෙසො. සති ච එකත්තෙ පුබ්බෙ වුත්තදොසානතිවත්ති.
>
> බහුභාවෙ ච සසභාවතා සිද්ධා. යදිපි සියා යථා බහුභාවො සසභාවතං, එවං සාමඤ්ඤෙන සසභාවතා බහුභාවං න බ්‍යභිචරෙය්‍යාති සසභාවපක්ඛෙපි නිබ්බානස්ස බහුභාවො ආපජ්ජතීති? තං න, කස්මා? තථා සාමඤ්ඤාභෙදතො. න හි එවං වත්තුං ලබ්භා යථා ඛරභාවො සසභාවතං න බ්‍යභිචරති, එවං සසභාවතාපි ඛරභාවං න බ්‍යභිචරෙය්‍යාති. එවඤ්හි සති තදඤ්ඤසබ්බධම්මාභාවප්පසඞ්ගො සියා, තස්මා බහුභාවො සසභාවතාපෙක්ඛො, න සසභාවතා බහුභාවාපෙක්ඛාති න සසභාවස්ස නිබ්බානස්ස බහුභාවාපත්ති. ''එකඤ්හි සච්චං න දුතියමත්ථී (සු. නි. 890; මහානි. 119), එකා නිට්ඨා න පුථුනිට්ඨා''තිආදිවචනතො.

අපි චෙත්ථ කිලෙසාභාවො නාම රාගාදීනං සමුච්ඡෙදො අච්චන්තප්පහානං අනුප්පාදනිරොධො. තස්ස ච එකත්තෙ එකෙනෙව මග්ගෙන සාධෙතබ්බතා කිච්චවිසෙසාභාවතොති දස්සනාදිමග්ගවිභාගො න සියා. ඉච්ඡිතො ච සො ඔධිසොව කිලෙසානං පහාතබ්බත්තා. සො ච මග්ගවිභාගො සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං නාතිතික්ඛතික්ඛතික්ඛතරතික්ඛතමභාවෙන එකස්මිම්පි සමුච්ඡෙදප්පහානයොග්‍යභාවෙ සච්ඡිකිරියාවිසෙසෙන හොතීති නිබ්බානස්ස සසභාවතායයෙව යුත්තො. අභාවො පන කිලෙසානං මග්ගෙන කාතබ්බො සියා ''මා මග්ගස්ස නිරත්ථකතා අහොසී''ති, න සච්ඡිකාතබ්බො. කො හි තස්ස සභාවො, යො තෙන සච්ඡිකරියෙය්‍ය. සො ච කිලෙසාභාවො එකෙනෙව මග්ගෙන සාධෙතබ්බො සියා, න චතූහි ''මා චතුභාවනිබ්බානතාපත්ති, නිබ්බානවිසෙසාපත්ති ච අහොසී''ති. තතො දස්සනාදිමග්ගවිභාගො න සියාති සබ්බං ආවත්තති.

යදි ච අභාවො භාවස්ස සියාති තස්ස භාවධම්මතා ඉච්ඡිතා, එවං සති යථා සඞ්ඛතධම්මස්ස තස්ස ජරාමරණාදීනං විය සඞ්ඛතධම්මතාපි ආපන්නා, එවං බහූනං කිලෙසානං ධම්මස්ස තස්ස බහුභාවාදිප්පසඞ්ගොපි දුන්නිවාරොති අතංසභාවස්ස අසඞ්ඛතස්සෙකස්ස සසභාවස්ස නිබ්බානභාවො වෙදිතබ්බො.

යදි එවං කස්මා ''රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො''ති (සං. නි. 4.315, 330) වුත්තන්ති? ඛයෙන අධිගන්තබ්බත්තා. ඛයො හි අරියමග්ගො. යථාහ ''ඛයෙ ඤාණං, අනුප්පාදෙ ඤාණ''න්ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 142). තෙන රාගාදික්ඛයපරියායෙන අරියමග්ගෙන අධිගන්තබ්බතො ''පරමත්ථං ගම්භීරං නිපුණං දුද්දසං දුරනුබොධං නිබ්බානං රාගාදික්ඛයො''ති වුත්තං. රාගාදිප්පහානමුඛෙන වා තථා පත්තබ්බතො, යථා අඤ්ඤත්ථාපි වුත්තං ''මදනිම්මද්දනො පිපාසවිනයො''තිආදි (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90).

අපිච යථා පරිඤ්ඤෙය්‍යතාය සඋත්තරානං කාමානං රූපානඤ්ච පටිපක්ඛභූතං තබ්බිධුරසභාවං නිස්සරණං පඤ්ඤායති, එවං සසභාවානං සබ්බෙසම්පි සඞ්ඛතධම්මානං පටිපක්ඛභූතෙන තබ්බිධුරසභාවෙන නිස්සරණෙන භවිතබ්බං. යඤ්ච තන්නිස්සරණං, සා අසඞ්ඛතා ධාතු. කිඤ්ච භියෝ‍ය – සඞ්ඛතධම්මාරම්මණං විපස්සනාඤාණං අපි අනුලොමඤාණං කිලෙසෙ තදඞ්ගවසෙන පජහති, න සමුච්ඡෙදවසෙන පජහිතුං සක්කොති. තථා සම්මුතිසච්චාරම්මණං පඨමජ්ඣානාදීසු ඤාණං වික්ඛම්භනවසෙනෙව කිලෙසෙ පජහති, න සමුච්ඡෙදවසෙන. ඉති සඞ්ඛතධම්මාරම්මණස්ස, සම්මුතිසච්චාරම්මණස්ස ච ඤාණස්ස කිලෙසානං සමුච්ඡෙදප්පහානෙ අසමත්ථභාවතො තෙසං සමුච්ඡෙදප්පහානකරස්ස අරියමග්ගඤාණස්ස තදුභයවිපරීතසභාවෙන ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, සා අසඞ්ඛතා ධාතු. තථා ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛත''න්ති (උදා. 73; ඉතිවු. 43) ඉදං නිබ්බානස්ස පරමත්ථතො අත්ථිභාවජොතකං වචනං අවිපරීතත්ථං භගවතා භාසිතත්තා. යඤ්හි භගවතා භාසිතං, තං අවිපරීතත්ථං යථා තං ''සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චා, සබ්බෙ සඞ්ඛාරා දුක්ඛා, සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා''ති (ධ. ප. 277-279; ථෙරගා. 676-678; නෙත්ති. 5), තථා නිබ්බාන-සද්දො කත්ථචි විසයෙ යථාභූතපරමත්ථවිසයො උපචාරවුත්තිසබ්භාවතො සෙය්‍යථාපි සීහ-සද්දො. අථ වා අත්ථෙව පරමත්ථතො අසඞ්ඛතා ධාතු ඉතරතබ්බිපරීතවිමුත්තිසභාවත්තා සෙය්‍යථාපි ''පථවීධාතු වෙදනා වා''ති එවමාදීහි නයෙහි යුත්තිතොපි අසඞ්ඛතාය ධාතුයා පරමත්ථතො අත්ථිභාවො වෙදිතබ්බො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

168. **කිඤ්චීති** කිඤ්චි ආරම්මණං. **ආලම්බනතොති** ආරම්මණකරණතො.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධාතුවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

172. **අභිධම්මෙ ච ආගතාති** ඉමස්මිං ධාතුවිභඞ්ගෙ අභිධම්මභාජනීයපඤ්හපුච්ඡකෙසු, නික්ඛෙපකණ්ඩධම්මහදයවිභඞ්ගාදීසු ච දෙසනාරුළ්හා. යථා පන සුත්තන්තෙ අභිධම්මෙ ච ආගතා ඛන්ධාදයො සුත්තන්තෙ දෙසිතනියාමෙන ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසු සුත්තන්තභාජනීයවසෙන විභත්තා, එවමිධාපි චක්ඛුධාතාදයො සුත්තන්තභාජනීයවසෙන විභජිතබ්බා සියුං. තත්ථ ඛන්ධාදීනං සබ්බසඞ්ගාහකො අභිධම්මදෙසනාවිසිට්ඨො සුත්තන්තෙ ආගතො අඤ්ඤො දෙසෙතබ්බාකාරො නත්ථීති තෙ රූපක්ඛන්ධාදිවසෙනෙව සුත්තන්තභාජනීයෙ දෙසිතා, ධාතූනං පන සො අත්ථීති තෙ තිණ්ණං ධාතුඡක්කානං වසෙන ඉධ දෙසිතාති දස්සෙන්තො ආහ **"සුත්තන්තෙස්වෙව... පෙ.... විභත්තන්ති වෙදිතබ්බ"**න්ති. තෙනාහ අට්ඨකථායං ''සබ්බා ධාතුයො ඡහි ඡහි ධාතූහි සඞ්ඛිපිත්වා''ති.

කථං පන ඡසු ඡසු ධාතූසු අට්ඨාරසන්නං ධාතූනං සමවරොධොති? සභාවනිස්සයද්වාරාරම්මණසම්පයොගසාමඤ්ඤතො. තත්ථ පඨමඡක්කෙ තාව පථවීතෙජොවායොධාතුයො සභාවතො ඵොට්ඨබ්බධාතු. ආපොධාතුආකාසධාතුයො ධම්මධාතුඑකදෙසො. විඤ්ඤාණධාතු සත්තවිඤ්ඤාණධාතුයො. චතුධාතුග්ගහණෙන චෙත්ථ තදායත්තවුත්තිකා නිස්සයාපදෙසෙන, විඤ්ඤාණධාතුයා ද්වාරාරම්මණභාවෙන වා අවසිට්ඨා රූපධාතුයො සමවරුද්ධා, විඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන තංසම්පයොගතො ධම්මධාතුඑකදෙසොති එවං සබ්බධාතුසමවරොධො දට්ඨබ්බො. දුතියෙ ඡපි ධාතුයො සභාවතො, ධම්මායතනෙකදෙසො, තංසම්පයොගතො සත්තවිඤ්ඤාණධාතුයො, යථාරහං තෙසං නිස්සයද්වාරාරම්මණභාවතො අවසිට්ඨධාතුයො සමවරුද්ධා. තතියඡක්කෙපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ ඡසු ඡසු ධාතූසු අට්ඨාරසන්නං ධාතූනං සමවරොධො දට්ඨබ්බො. තෙන වුත්තං ''සබ්බා ධාතුයො ඡහි ඡහි ධාතූහි සඞ්ඛිපිත්වා''ති.

සුඤ්ඤොති අත්තසුඤ්ඤො, තෙන සසභාවතාය ච ඉධ ධාතුවොහාරොති ආහ **"සුඤ්ඤෙ සභාවමත්තෙ නිරුළ්හො ධාතුසද්දො"**ති. තංතංභූතවිවිත්තතා රූපපරියන්තොව ආකාසොති යෙහි විවිත්තො, යෙසඤ්ච පරිච්ඡෙදො, තෙහි අසම්ඵුට්ඨතා තෙසං බ්‍යාපකභාවෙ සති න හොතීති ආහ **"චතූහි මහාභූතෙහි අබ්‍යාපිතභාවො"**ති. පරිච්ඡින්නවුත්තීනි හි භූතානීති.

173. අවයවවිනිමුත්තො සමුදායො නාම කොචි නත්ථීති පුරිමත්ථං අසම්භාවෙන්තො **"ද්වෙ එව වා"**තිආදිනා සමුදායෙන විනා දුතියත්ථමාහ. **පච්චත්තං අත්තනි ජාතතන්ති** පාටිපුග්ගලිකතං.

පාටියෙක්කො කොට්ඨාසොති වා ලොමාදිඉතරකොට්ඨාසෙහි අසම්මිස්සො විසුං එකො පථවීකොට්ඨාසොති අත්ථො.

පයොගන්ති භාවනාපයොගං. **වීරියන්ති** භාවනානිප්ඵාදකං උස්සාහං. **ආයූහනන්ති** තාදිසං චෙතනං.

ධාතුපටික්කූලවණ්ණමනසිකාරානන්ති ධාතුමනසිකාරපටික්කූලමනසිකාරවණ්ණමනසිකාරානං. **අබ්‍යාපාරතායාති** ''අහමෙතං නිප්ඵාදෙමි, මම එසා නිප්ඵාදනා''ති චෙතනාරහිතතාය. **කරොන්තීති** ආභොගපච්චවෙක්ඛණානි උප්පාදෙන්ති.

ලක්ඛණවසෙනාති සභාවවසෙන. සො පන යස්මා පථවීධාතුයා කක්ඛළඛරතා හොතීති ආහ **"කක්ඛළං ඛරිගතන්තිආදිවචනං සන්ධාය වුත්ත"**න්ති.

වෙකන්තකං නාම සබ්බලොහච්ඡෙදනසමත්ථං ලොහං. තථා හි තං විකන්තති ඡින්දතීති විකන්තං, විකන්තමෙව වෙකන්තකන්ති වුච්චති. **ලොහසදිසන්ති** ලොහාකාරං ලොහමලං විය ඝනසහිතං හුත්වා තිට්ඨති. තාපෙත්වා තාළිතං පන ඡින්නං ඡින්නං හුත්වා විසරති, මුදු මට්ඨං කම්මනියං වා න හොති, තෙන **"ලොහවිජාතී"**ති වුච්චතීති. **තිපුතම්බාදීහීති** තිපුතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං **කංසලොහං,** සීසතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං **වට්ටලොහං,** ජසදතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං **ආරකූටං** . යං පන කෙවලං ජසදධාතුවිනිග්ගතං, යං ''පිත්තල''න්තිපි වදන්ති, තං ඉධ නාධිප්පෙතං, යථාවුත්තමිස්සකමෙව පන ගහෙත්වා **"කිත්තිම"**න්ති වුත්තං.

නිදස්සනමත්තන්ති මුත්තානං ජාතිතො අනෙකභෙදත්තා වුත්තං. තථා හි හත්ථිකුම්භං වරාහදාඨං භුජඞ්ගසීසං වලාහකූටං වෙණුපබ්බං මච්ඡසිරො සඞ්ඛො සිප්පීති අට්ඨ මුත්තායොනියො. තත්ථ **හත්ථිකුම්භජා** පීතවණ්ණා පභාහීනා. **වරාහදාඨජා** වරාහදාඨවණ්ණාව. **භුජඞ්ගසීසජා** නීලාදිවණ්ණා සුවිසුද්ධා, වට්ටලා ච. **වලාහකජා** භාසුරා දුබ්බිභාගරූපා රත්තිභාගෙ අන්ධකාරං විධමන්තා තිට්ඨන්ති, දෙවූපභොගා එව හොන්ති. **වෙණුපබ්බජා** කාරඵලසමානවණ්ණා, න භාසුරා, තෙ ච වෙළුවො අමනුස්සගොචරෙ එව පදෙසෙ ජායන්ති. **මච්ඡසීසජා** පාඨීනපිට්ඨිසමානවණ්ණා, වට්ටලා, ලඝවො ච හොන්ති පභාවිහීනා, තෙ ච මච්ඡා සමුද්දමජ්ඣෙයෙව ජායන්ති.

සඞ්ඛජා සඞ්ඛොරවණ්ණවණ්ණා, කොලප්පමාණාපි හොන්ති පභාවිහීනාව. **සිප්පිජා** පන පභාවිසෙසයුත්තාව හොන්ති නානාසණ්ඨානා. එවං ජාතිතො අට්ඨවිධාසු මුත්තාසු යා මච්ඡසඞ්ඛසිප්පිජා, තා සාමුද්දිකා. භුජඞ්ගජාපි කාචි සාමුද්දිකාති වදන්ති, ඉතරා අසාමුද්දිකා. තෙන වුත්තං **''සාමුද්දිකමුත්තාති නිදස්සනමත්තමෙතං, සබ්බාපි පන මුත්තා මුත්තා එව''**ති. බහුලතො වා අට්ඨකථායං එතං වුත්තං ''මුත්තාති සාමුද්දිකමුත්තා''ති. බහුලඤ්හි ලොකෙ සාමුද්දිකාව මුත්තා දිස්සන්ති. තත්ථාපි සිප්පිජාව, ඉතරා කදාචි කාචීති.

174. **ඉධ නත්ථී** නියමො කෙවලං ද්‍රවභාවස්සෙව අධිප්පෙතත්තා.

175. **නිසිතභාවෙනාති** සන්තාපනාදිවසප්පවත්තෙන තිඛිණභාවෙන. උස්මාකාරඤ්හි නිසානං ඉධ නිසිතභාවො. **පාකතිකොති** සාභාවිකො කායුස්මාති අධිප්පෙතො. **සදාති** සබ්බකාලං යාව ජීවිතින්ද්‍රියං පවත්තති. **පෙතග්ගි** නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතග්ගි. **ඉධාති** බාහිරතෙජොධාතුකථායං.

176. වායනං බීජනං, තං පන ථාමසා පවත්තීති ආහ **''සවෙගගමනවසෙනා''**ති. **සමුදීරණං** අල්ලපරිසොසනං, භූතසඞ්ඝාතස්ස දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවො වා.

177. භිත්තිච්ඡිද්දාදිවසෙන ලබ්භමානං අජටාකාසං නිස්සායෙව පරිච්ඡෙදාකාසස්ස පරිකම්මකරණන්ති ආහ **''අජටාකාසස්ස ච කථිතත''**න්ති.

179. **සුඛදුක්ඛඵොට්ඨබ්බසමුට්ඨාපනපච්චයභාවෙනාති** ඉට්ඨානිට්ඨඵොට්ඨබ්බානං නිබ්බත්තකභූතෙන පච්චයභාවෙන. කස්ස පන සො පච්චයභාවොති ආහ **''සරීරට්ඨකඋතුස්සා''**ති . **පච්චයභාවෙනාති** ච හෙතුම්හි කරණවචනං. තෙන හි කාරණභූතෙන සුඛදුක්ඛඵොට්ඨබ්බානං යථාවුත්තසමත්ථතා හොතීති. **''තථෙවා''**ති ඉමිනා ''යථාබලං සරීරෙකදෙසසකලසරීර''න්ති ඉදං අනුකඩ්ඪති. **එවන්ති** අත්තනො අප්පපචාරසිද්ධෙන ථරණප්පකාරෙන. **එතෙසන්ති** සුඛාදීනං. **''ඔළාරිකප්පවත්ති එව වා ථරණ''**න්ති ඉමිනා නිරුපචාරං එතෙසං ථරණට්ඨං දස්සෙති. **උභයවතොති** සුඛදුක්ඛවතො, සොමනස්සදොමනස්සවතො ච, ථරණාථරණට්ඨානවතො වා.

181. **එත්ථ වුත්තං සඞ්කප්පන්ති** එතස්මිං ''සඞ්කප්පො කාමො''තිආදිකෙ (මහානි. 1; චූළනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 8) නිද්දෙසපදෙසෙ වුත්තං සඞ්කප්පං. තත්ථ හි කිලෙසකාමොව ''සඞ්කප්පරාගො පුරිසස්ස කාමො''තිආදීසු (අ. නි. 6.63; කථා. 513) විය. වත්ථුකාමස්ස තථා තථා සඞ්කප්පනතො පරිකප්පනතො ''සඞ්කප්පො''ති වුත්තො, න විතක්කොති අයමෙත්ථ අත්ථො වුත්තො. ටීකායං පන විතක්කවසෙන අත්ථං දස්සෙතුං **''සොපි හී''**තිආදි වුත්තං. තත්‍රාපි පුරිමො එවත්ථො අධිප්පෙතොති චෙ, සම්පිණ්ඩනත්ථො **පි**-සද්දො නිරත්ථකො සියා, ''කිලෙසසන්ථවසම්භවතො''ති ච න වත්තබ්බං සියා, පරතො ච ''බ්‍යාපාදවචනෙන බ්‍යාපාදවිතක්කං දස්සෙතී''ති වක්ඛති. **කිලෙසකාමො විභත්තො** කිලෙසසම්පයුත්තත්තාති අධිප්පායො. **කාමපටිබද්ධාති** එත්ථ **කාම**-සද්දෙන වත්ථුකාමාපි සඞ්ගහිතාති දට්ඨබ්බා.

182. **උභයත්ථ උප්පන්නොති** සත්තෙසු, සඞ්ඛාරෙසූති උභයත්ථ උප්පන්නො, සත්තාකාරො, සඞ්ඛාරාකාරොති වා ආරම්මණස්ස උභයාකාරග්ගහණවසෙන උප්පන්නො. කම්මපථවිසෙසො, කම්මපථවිනාසකො ච කම්මපථභෙදොති දස්සෙතුං **''අභිජ්ඣාසංයොගෙනා''**තිආදි වුත්තං. තථා විහිංසාය විහිංසාවිතක්කං දස්සෙතීති යොජනා. **විහිංසායාති** ච විහිංසාවචනෙනාති අත්ථො. **යථාසම්භවං පාණාතිපාතාදිවසෙනාති ආදි**-සද්දෙන අදින්නාදානමුසාවාදපෙසුඤ්ඤඵරුසවාචාසම්ඵප්පලාපෙ සඞ්ගණ්හාති. **සබ්බ...පෙ.... සඞ්ගාහකෙහි** කාමනෙක්ඛම්මධාතූහි. **ද්වෙ ද්වෙති** බ්‍යාපාදවිහිංසාධාතුයො, අබ්‍යාපාදඅවිහිංසාධාතුයො ච. **''එත්ථාති පනා''**තිආදිනා සංකිලෙසවොදානානං සඞ්කරභාවස්ස අනිට්ඨාපජ්ජනස්ස ච දස්සනෙන පුරිමංයෙව අත්ථං බ්‍යතිරෙකමුඛෙන සම්පාදෙති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

183. ආවෙණිකත්ථො අතිසයත්ථො ච විසෙසසද්දො හොතීති තදුභයං දස්සෙතුං **''පුග්ගලන්තරාසාධාරණං, නීලාදිසබ්බරූපසාධාරණඤ්චා''**ති වුත්තං. අසාධාරණකාරණෙනාපි හි නිද්දෙසො හොති යථා ''භෙරිසද්දො, යවඞ්කුරො''ති. අතිසයකාරණෙනපි යථා ''අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං කම්මසමාදානානං ඨානසො හෙතුසො විපාකං යථාභූතං පජානාතී''ති (කථා. 355; පටි. ම. 2.44). **ධාතුඅත්ථො එවාති** ''ධාතු''ඉති ඉමස්ස ධාතුසද්දස්සෙව අත්ථො. ධාතුවචනීයො හි අත්ථො උපසග්ගෙන ජොතීයති.

පුරිමෙන අසදිසො විධානධාරණත්ථානං පාකටො භෙදොති. **විසභාගලක්ඛණා** විසදිසසභාවා **අවයවා** භාගා, තෙසු.

යථාසම්භවන්ති කිරියාමනොධාතු උපනිස්සයකොටියා, විපාකමනොධාතු විපාකමනොවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරාදිනාපි, ඉතරස්ස සබ්බාපි උපනිස්සයකොටියාව. ධම්මධාතු පන වෙදනාදිකා සහජාතා සහජාතාදිනා, අසහජාතා අනන්තරාදිනා, උපනිස්සයෙන ආරම්මණාදිනා ච මනොවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයොති එවං මනොධාතුධම්මධාතූනං මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො. ද්වාරභූතමනොපි සුත්තෙ ''මනොධාතූ''ති වුච්චතීති ආහ **''ද්වාරභූතමනොවසෙන වා''**ති. තස්සා මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බොති සම්බන්ධො.

පුරිමනයෙනාති විසෙසනං දුතියනයස්ස හීනත්තිකවසෙනෙව විභත්තත්තා. නානාධාතූනඤ්ච චක්ඛුධාතුආදීනන්ති සම්බන්ධො.

න හි ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො සන්ති අට්ඨාරසධාතුවිභාගදස්සනෙති අධිප්පායො. ඛන්ධායතනධාතින්ද්‍රියානංයෙව වසෙන සඞ්ඛෙපාදිවිභාගදස්සනං තෙසං බහුලං පරිඤ්ඤෙය්‍යධම්මසඞ්ගණ්හනතො. සච්චදෙසනා පන අතිසංඛිත්තභාවතොයෙවෙත්ථ බහිකතා.

නිජ්ජීවස්සාතිආදි විසෙසතො සත්තසුඤ්ඤතාදීපනත්ථා ධාතුදෙසනාති කත්වා වුත්තං. පුරිමනයො අඤ්ඤෙසම්පි කමවුත්තීනං ධාතූනං සම්භවතීති අධිප්පායෙන වුත්තොති **''මනොධාතුයෙව වා''**තිආදිනා දුතියනයො වුත්තො. තත්ථ **අවිජ්ජමානෙපි පුරෙචරානුචරභාවෙති** පුරෙචරානුචරාභිසන්ධියා අභාවෙපි කෙවලං අනන්තරපුබ්බකාලඅනන්තරාපරකාලතාය මනොධාතු පුරෙචරානුචරා විය දට්ඨබ්බාති වුත්තා.

''අඤ්ඤං අග්ගහෙත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථතායා''ති එතෙන විඤ්ඤාණස්ස එකන්තසාරම්මණතාදස්සනෙන ''ආරම්මණෙන විනා සයමෙව නීලාදිආභාසං චිත්තං පවත්තතී''ති එවං පවත්තිතං විඤ්ඤාණවාදං පටිසෙධෙති.

184. **එකනානාසන්තානගතානන්ති** එකසන්තානගතානං අභින්නසන්තානගතානං ද්වාරානං, නානාසන්තානගතානං භින්නසන්තානගතානං ආරම්මණානන්ති යොජනා. **එකනානාජාතිකත්තාති** චක්ඛාදිඑකෙකජාතිකත්තා ද්වාරානං, නීලාදිඅනෙකජාතිකත්තා ආරම්මණානං.

> චක්ඛාදි එකම්පි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපාදි පන අනෙකමෙව සංහතන්ති ඉමස්ස වා අත්ථවිසෙසස්ස දස්සනත්ථං චක්ඛුරූපාදීසු වචනභෙදො කතො. කිං පන කාරණං චක්ඛාදි එකම්පි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපාදි පන අනෙකමෙවාති? පච්චයභාවවිසෙසතො. චක්ඛු හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තපච්චයෙහි පච්චයො හොන්තං අත්ථිභාවෙනෙව හොති තස්මිං සති තස්ස භාවතො, අසති අභාවතො, යතො තං අත්ථිඅවිගතපච්චයෙහිස්ස පච්චයො හොතීති වුච්චතීති. තංනිස්සයතා චස්ස න එකදෙසෙන අල්ලීයනවසෙන ඉච්ඡිතබ්බා අරූපභාවතො, අථ ඛො ගරුරාජාදීසු සිස්සරාජපුරිසාදීනං විය තප්පටිබද්ධවුත්තිතාය. ඉතරෙ ච පච්චයා තෙන තෙන විසෙසෙන වෙදිතබ්බා. ස්වායං පච්චයභාවො න එකස්මිං න සම්භවතීති එකම්පි චක්ඛු චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති දස්සෙතුං පාළියං ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා''ති එකවචනනිද්දෙසො කතො.
>
> රූපං පන යදිපි චක්ඛු විය පුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොති පුරෙතරං උප්පන්නං හුත්වා විජ්ජමානක්ඛණෙයෙව උපකාරකත්තා, තථාපි අනෙකමෙව සංහතං හුත්වා පච්චයො හොති ආරම්මණභාවතො. යඤ්හි පච්චයධම්මං සභාවභූතං, පරිකප්පිතාකාරමත්තං වා විඤ්ඤාණං විභාවෙන්තං පවත්තති, තදඤ්ඤෙසඤ්ච සතිපි පච්චයභාවෙ සො තස්ස සාරම්මණසභාවතො යං කිඤ්චි අනාලම්බිත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථස්ස ඔලුබ්භ පවත්තිකාරණතාය ආලම්බනීයතො ආරම්මණං නාම. තස්ස යස්මා යථා යථා සභාවූපලද්ධි විඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයලාභො, තස්මා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපං ආරබ්භ පවත්තමානං තස්ස සභාවං විභාවෙන්තමෙව පවත්තති. සා චස්ස ඉන්ද්‍රියාධීනවුත්තිකස්ස ආරම්මණසභාවූපලද්ධි න එකද්විකලාපගතවණ්ණවසෙනෙව හොති, නාපි කතිපයකලාපවණ්ණවසෙන, අථ ඛො ආභොගානුරූපං ආපාථගතවණ්ණවසෙනාති අනෙකමෙව රූපං සංහච්චකාරිතාය විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති දස්සෙන්තො භගවා ''රූපෙ චා''ති බහුවචනෙන නිද්දිසි.
>
> යං පන ''රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා, තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.1) වුත්තං, තං කථන්ති? තම්පි යාදිසං රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයො, තාදිසමෙව සන්ධාය වුත්තං. කීදිසං පන තන්ති? සමුදිතන්ති පාකටොයමත්ථො. එවඤ්ච කත්වා යදෙකෙ වදන්ති ''ආයතනසල්ලක්ඛණවසෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො සල්ලක්ඛණාරම්මණා, න දබ්බසල්ලක්ඛණවසෙනා''ති, තං යුත්තමෙව හොති. න චෙත්ථ සමුදායාරම්මණතා ආසඞ්කිතබ්බා සමුදායාභොගස්සෙව අභාවතො, සමුදිතා පන වණ්ණධම්මා ආරම්මණපච්චයා හොන්ති. කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථා සමුදිතා ආරම්මණා හොන්ති, න හි පච්චෙකං දට්ඨුං අසක්කොන්තා අන්ධා සමුදිතා පස්සන්තීති? නයිදමෙකන්තිකං විසුං අසමත්ථානං සිවිකාවහනාදීසු සමත්ථතාය දස්සනතො. කෙසාදීනඤ්ච යස්මිං ඨානෙ ඨිතානං පච්චෙකං වණ්ණං ගහෙතුං න සක්කා, තස්මිංයෙව ඨානෙ සමුදිතානං තං ගහෙතුං සක්කාති භියොපි තෙසං සංහච්චකාරිතා පරිබ්‍යත්තා. එතෙන කිං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පරමාණුරූපං ආරම්මණං, උදාහු

තංසමුදායොතිආදිකා චොදනා පටික්ඛිත්තා වෙදිතබ්බා. ‘‘සොතඤ්ච පටිච්ච සද්දෙ චා’’තිආදීසුපි අයමෙව නයො.

එවම්පි අත්ථො ලබ්භතීති ‘‘මනොධාතුයාපී’’ති **පි**-සද්දෙන න කෙවලං ජවනපරියොසානා මනොවිඤ්ඤාණධාතුයෙව සම්පිණ්ඩීයති, අථ ඛො තදාරම්මණභවඞ්ගසඞ්ඛාතාපි සම්පිණ්ඩීයතීති එවම්පි අත්ථො ලබ්භති, සම්භවතීති අත්ථො. **එවං සතීති** එවං අඤ්ඤමනොධාතුප්පවත්තියා ඔරං පවත්තචිත්තානං මනොවිඤ්ඤාණධාතුතාදස්සනෙ සති. සතිපි මනසො සම්භූතභාවෙ මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවප්පසඞ්ගො න හොතියෙව තංසභාවස්සෙව මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවෙන නිද්දිට්ඨත්තා. ඉදානි තමෙවත්ථං **‘‘පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතූ’’**තිආදිනා පාකටතරං කරොති. **තබ්බිධුරසභාවෙනාති** පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතූහි විසදිසසභාවෙන. **උප්පත්තිට්ඨානෙන චාති** මනොධාතුකිරියමනොවිඤ්ඤාණධාතුආදීහි පරිච්ඡින්නෙන උප්පජ්ජනට්ඨානෙන ච. ඉදානි එකත්තගහණං විනාපි යථාවුත්තස්ස අත්ථස්ස සම්භවං දස්සෙතුං **‘‘අනුපනීතෙපී’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සාමඤ්ඤවසෙනාති** සදිසතාවසෙන. **තස්සාති** භවඞ්ගානන්තරං උප්පන්නචිත්තස්ස. **අමනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවාසිද්ධිතොති** මනොධාතුභාවාසිද්ධිතො. න හි ‘‘මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපි උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරං උප්පජ්ජති චිත්තං…පෙ.… තජ්ජා මනොවිඤ්ඤාණධාතූ’’ති ඉදං වචනං භවඞ්ගානන්තරං උප්පන්නචිත්තස්ස මනොධාතුභාවං සාධෙති. සිද්ධෙ හි මනොධාතුභාවෙ තං තස්ස නිවත්තකං සියාති අධිප්පායො. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා පන උප්පන්නස්ස චිත්තස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවදීපකං වචනං තාදිසාය මනොධාතුයාපි මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවමෙව දීපෙය්‍යාති කථං තස්සා නිවත්තකං සියාති ආහ **‘‘න හි යං චොදීයති, තදෙව පරිහාරාය හොතී’’**ති.

යදි එවං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවාපත්ති එවාති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **‘‘මනොධාතුයාපී’’**තිආදි. පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි මනොධාතූහි ච විසිට්ඨො සභාවො **පඤ්චවිඤ්ඤාණ…පෙ.… සභාවො,** තස්ස වසෙන. **චුතිපටිසන්ධිභවඞ්ගානන්ති** තදාරම්මණම්පි භවඞ්ගන්තොගධං කත්වා වුත්තං. **ජවනාවසානානීති** වා ජවනාරම්මණත්තා තදාරම්මණම්පි ගහිතං දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ **‘‘ඡද්වාරිකචිත්තෙහි වා’’**තිආදි.

විසුං කාතුං යුත්තන්ති ආවජ්ජනම්පි යදිපි රූපාදිවිසයං හොති, ජවනං විය ආරම්මණරසානුභවනං පන න හොතීති එදිසෙ ඨානෙ විසුං කාතබ්බමෙව. **මනො චාති ච**-සද්දො ‘‘මනඤ්ච පටිච්චා’’තිආදීසු විය න සම්පිණ්ඩනත්ථො, අථ ඛො බ්‍යතිරෙකත්ථො දට්ඨබ්බො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

හෙට්ඨා වුත්තනයත්තාති ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං ‘‘පඤ්චපණ්ණාස කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ රජ්ජන්තස්සා’’තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 150; 168) පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙ දස්සියමානෙ ‘‘චිත්තුප්පාදරූපවසෙන තං තං සමුදායං එකෙකං ධම්මං කත්වා’’තිආදිනා (විභ. මූලටී. 150) තදත්ථස්ස ඛන්ධවිභඞ්ගවණ්ණනාදීසු වුත්තනයත්තා.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතුවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සච්චවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

උද්දෙසවණ්ණනා

189. **සච්චවිනිමුත්තං නත්ථී** පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුසන්දස්සනවසෙන පවත්තනතො. **සච්චෙසු කමතීති** සච්චෙසු විසයභූතෙසු පවත්තති. දෙසෙතබ්බත්ථවිසයා හි දෙසනාති. **එතෙසු කමතීති** එතෙසු අරියසච්චෙසු පරිඤ්ඤාදිකිච්චසාධනවසෙන පවත්තති. ‘‘සීලසමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාත’’න්ති වුත්තං අත්ථසභාවං කමනකිරියාය කත්තුභාවෙන ගහිතන්ති පාකටතරං කත්වා දස්සෙතුං **‘‘කිං කමතී’’**ති පුච්ඡති. **තබ්බොහාරෙනාති** තදුපචාරෙන. එතෙන නිප්පරියායෙන අත්ථසභාවං සාසනං, පරියායෙන වචනසභාවන්ති දස්සෙති.

තංසභාවාති දුක්ඛාදිසභාවා. **අමුසාසභාවාති** බාධනාදිභාවෙන භූතසභාවා. **අඤ්ඤාකාරරහිතාති** අබාධනාදිආකාරවිවිත්තා. **ද්වීධාති** දුක්ඛදුක්ඛතාතන්නිමිත්තතාහි. රාගාදිකිලෙසපරිළාහො **කිලෙසදාහො.** සන්තානස්ස අවිප්ඵාරිකතාකරණං **පුග්ගලහිංසනං. අත්තනො එව තික්ඛිණභාවොති** සඞ්ඛතධම්මස්ස අත්තනො සභාවෙනෙව ජරාවහතික්ඛභාවො. **සරසෙනෙවාති** සභාවෙනෙව. සම්පිණ්ඩකස්ස සමුදයස්ස, කිලෙසසන්තාපරහිතස්ස මග්ගස්ස, අවිපරිණාමස්ස නිරොධස්ස දස්සනෙන යථාසඞ්ඛ්‍යං දුක්ඛස්ස සඞ්ඛතසන්තාපවිපරිණාමට්ඨා ආවි භවන්තීති ආහ **‘‘ඉතරෙ යථාක්කමං සමුදයමග්ගනිරොධදස්සනෙහි ආවිභවනාකාරා’’**ති. **බ්‍යාපෙත්වාති** භවාදීසු නානාරම්මණෙසු ච විසටා හුත්වා. අනෙකත්ථත්තා ධාතූනං **‘‘ඌහනං රාසිකරණ’’**න්ති වත්වා පුන තදත්ථං විවරති **‘‘දුක්ඛනිබ්බත්තන’’**න්ති. එකවොකාරභවෙපි හි රාසිභූතමෙව දුක්ඛං නිබ්බත්තති අනෙකධම්මසමූහතො , පගෙව චතුපඤ්චවොකාරභවෙසු. එත්ථ ච බ්‍යාපනත්ථං ආකාරං, තස්ස ච ය-කාරාගමං කත්වා සම්පිණ්ඩනත්ථං **ආයූහනන්ති** පදං වෙදිතබ්බං. **නිදදාතීති** දුක්ඛස්ස එකන්තකාරණත්තා තං නිදස්සෙන්තං විය ජනෙතීති දස්සෙන්තො **‘‘ඉදං තං දුක්ඛ’’**න්තිආදිමාහ. **දුක්ඛ…පෙ…. ආවි භවති** රොගදස්සනෙන විය රොගනිදානං. **සංයොග…පෙ…. දස්සනෙහීති** සංයොගට්ඨො විසංයොගසභාවස්ස නිරොධස්ස, පලිබොධට්ඨො නිය්‍යානසභාවස්ස මග්ගස්ස දස්සනෙන ආවි භවතීති අත්ථො. **තෙති** සංයොගපලිබොධට්ඨා.

එත්ථාති එතස්මිං ආරම්මණභූතෙ සති. සමුදයතො විවෙකො **විවෙකට්ඨො.** නිරොධො ච තණ්හාක්ඛයභාවතො සමුදයතො විවිත්තො, තස්මා අවිවෙකභූතස්ස සමුදයස්ස දස්සනෙන නිරොධස්ස විවෙකට්ඨො ආවි භවති, නිබ්බානාධිගමහෙතුභූතස්සාපි මග්ගස්ස සප්පච්චයතාය සඞ්ඛතභාවං පස්සතො අප්පච්චයස්ස නිරොධස්ස අසඞ්ඛතට්ඨො ආවි භවති, තථා මරණධම්මතාය දුක්ඛං විනස්සන්තං පස්සතො අමරණධම්මස්ස නිරොධස්ස අමතට්ඨො ආවි භවතීති ඉමමත්ථං දස්සෙති **‘‘විවෙකා’’**තිආදිනා. **ඉතරෙ සමුදයනිරොධදුක්ඛදස්සනෙහීති** එත්ථ සමුදයදස්සනෙන ‘‘නායං හෙතු නිබ්බානාධිගමාය, අයං පන හෙතූ’’ති හෙතුට්ඨො ආවි භවති. තථා පරමගම්භීරස්ස නිපුණතරස්ස දුද්දසස්ස නිරොධස්ස දස්සනෙන දස්සනට්ඨො සුඛුමරූපදස්සනෙන චක්ඛුනො විය, දුක්ඛදස්සනෙන පන අනෙකරොගාතුරකපණජනදස්සනෙන ඉස්සරජනස්ස උළාරභාවො විය මග්ගස්ස ආධිපතෙය්‍යට්ඨො ආවි භවති.

තෙ පනෙතෙ හෙතුට්ඨාදිකෙ සරූපතො දස්සෙතුං **‘‘තත්ථ පලිබොධුපච්ඡෙදවසෙනා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **පලිබොධුපච්ඡෙදවසෙනාති** සමුදයප්පහානවසෙන. **‘‘මග්ගාධිපතිනො ධම්මා’’ති වචනතොති** යස්මා සතිපි ඣානාදීනං ආරම්මණාධිපතිභාවෙ ‘‘ඣානාධිපතිනො ධම්මා’’ති එවමාදි න වුත්තං, ‘‘මග්ගාධිපතිනො ධම්මා’’ ඉච්චෙව පන වුත්තං. තස්මා සාතිසයො මග්ගඞ්ගධම්මානං ආරම්මණාධිපතිභාවො. තෙනාහ **‘‘විසෙසතො වා ආරම්මණාධිපතිභූතා මග්ගඞ්ගධම්මා හොන්තී’’**ති. **සො තෙසං ආකාරොති** යො මග්ගඞ්ගානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛණවසෙන පවත්තධම්මානං ආරම්මණාධිපතිපච්චයතාසඞ්ඛාතො ආකාරො, සො මග්ගස්ස ආධිපතෙය්‍යට්ඨො. පුරිමො පන ආධිපතෙය්‍යට්ඨො සහජාතාධිපතිවසෙන වුත්තො. **අභිසමෙතබ්බට්ඨොති** යථාවුත්තපීළනාදිඅත්ථමෙව පටිවිජ්ඣිතබ්බතාය එකජ්ඣං කත්වා වදති. තෙන අභිසමයසද්දං කම්මත්ථං දස්සෙති. **අභිසමයස්සාති** ඤාණස්ස. **පවත්තිආකාරොති** පරිජානනාදිවිසෙසාකාරො. සො හි මග්ගක්ඛණෙ අසම්මොහතො සිද්ධො, පච්ඡා පච්චවෙක්ඛණාදිනා පාකටො හොති. ආකාරොපි ඤාණෙන අරණීයතො **අත්ථොති** වුච්චතීති කත්වා තතියනයො දස්සිතො. **පීළනාදිනා දස්සිතො** විසයවිභාගෙනපි විසයිවිභාගො හොති යථා ‘‘රූපසඤ්ඤා, සද්දසඤ්ඤා’’ති (සං. නි. 3.57).

කුච්ඡිතං ඛන්ති ගරහිතං හුත්වා අසාරං. **‘‘සමාගමො’’**තිආදිනා අන්වයතො බ්‍යතිරෙකතො ච **සං**-සද්දස්ස සංයොගත්ථජොතකත්තමාහ. ‘‘උප්පන්නං උදිත’’න්තිආදීසු කෙවලස්ස **පන්න**-සද්දස්ස, **ඉත**-සද්දස්ස ච පයොගෙ උප්පත්තිඅත්ථස්ස අනුපලබ්භනතො, උ-සද්දස්ස ච පයොගෙ උපලබ්භනතො සො උප්පත්තිඅත්ථං දීපෙතීති ආහ **‘‘එවං උප්පන්නං උදිතන්ති එත්ථාපී’’**ති. **විසුං පයුජ්ජමානාති** ආගම-ඉත-පදෙහි විනා පයුජ්ජමානා. **සධාතුකන්ති** අන්තොනීතෙන ධාතුනා සධාතුකං. තෙනෙව තෙ ‘‘උපසග්ගා’’ති ච වුත්තා.

දුක්ඛවිවෙකභාවන්ති දුක්ඛවිවිත්තතං. **නිවත්තියාති** නිබ්බානස්ස. **නිවත්තෙත්වාති** අනුප්පාදසද්දෙන විසෙසනවසෙන නිවත්තෙත්වා. නිරොධපච්චයතා නිරොධස්ස මග්ගස්ස ආරම්මණපච්චයතා. **පුග්ගලසච්ඡිකිරියාධම්මභාවෙහීති** පුග්ගලධම්මභාවෙන සච්ඡිකරණධම්මභාවෙන ච. **ඵලන්ති** අරියඵලං. **තස්සාති** නිට්ඨානභූතාය ඵලසඞ්ඛාතාය **දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා** අභිසමයභූතාය දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා පටිපදතා දට්ඨබ්බා.

පටිවිජ්ඣනකාලෙ නිප්පරියායෙන බුද්ධාදිසමඤ්ඤාති ආහ **''පටිවිද්ධකාලෙ පවත්ත''**න්ති. **තතො එවාති** තෙන පකාසිතත්තා එව.

තන්නිමිත්තභාවොති ජාතිආදි විය අධිට්ඨානභාවෙන දුක්ඛස්ස කාරණභාවො, න සමුදයසච්චං විය පභවභාවෙන. උදයබ්බයපීළිතභාවො සඞ්ඛාරදුක්ඛතා. **පවත්තනමෙවාති** පවත්ති එව. **කිච්චං රසොති** රසස්ස කිච්චත්ථතං දස්සෙති. **පවත්තිනිවත්තීසූති** නිද්ධාරණෙ භුම්මං. **අවිකාරතා** විකාරාභාවො නිච්චතා.

මරීචිමායාඅත්තානන්ති මරීචියා මායාය අත්තනො ච **අරියඤාණස්සාති** අරියානං ඤාණස්ස. තෙන අරියානං මග්ගඤාණානුසාරෙන පවත්තනකඤාණම්පි සඞ්ගහිතං හොති. තෙනාහ **''අවිතථගාහකස්සා''**තිආදි . **තෙසන්ති** පටිවෙධපච්චවෙක්ඛණඤාණානං. තත්ථ පටිවෙධඤාණස්ස පටිවිජ්ඣිතබ්බතා ගොචරභාවො, ඉතරස්ස ආරම්මණභාවො. පටිවිජ්ඣිතබ්බතා, ආරම්මණභාවො වා පටිවෙධඤාණස්ස ගොචරභාවො, ඉතරස්ස ආරම්මණභාවොව.

බාධකප්පභවභාවෙනාති බාධකස්ස උප්පාදකභාවෙන විසුං ගහිතත්තා න තණ්හා බාධකභාවෙන ගහිතා පවත්තිපවත්තිහෙතූනං අසඞ්කරවසෙන බොධනතො. එවඤ්ච කත්වා අභිධම්මභාජනීයෙපි අයමත්ථවණ්ණනා යුජ්ජතෙව . යදිපි එවං ''දුක්ඛමෙව බාධක''න්ති නියමානුපපත්ති, සමුදයභාවප්පසඞ්ගො වාති චොදනං සන්ධායාහ **''ජාතිආදීනං විය වා''**තිආදි. බාධකත්තස්ස බාධකත්තෙ ච නියමොති ආහ **''ද්විධාපි බාධකත්ථාවධාරණෙනා''**ති. යථා හි බාධකත්තස්ස දුක්ඛෙ නියතතා, එවං දුක්ඛස්ස ච බාධකත්තෙ නියතතාති. සුත්තන්තභාජනීයෙ තණ්හාය එව සමුදයභාවස්ස දස්සිතත්තා තණ්හාවසෙන නියමං දස්සෙන්තො **''න තණ්හාය විනා''**තිආදිමාහ. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා හෙසාති. **''කුසලෙහි විනා''**තිආදිනා දුක්ඛහෙතුතාය තණ්හාය පධානභාවමාහ. තථා හි සා කම්මවිචිත්තතාය හෙතුභාවං ගච්ඡන්ති විසෙසෙන කම්මස්ස සහකාරිකාරණං හොතීති. **ද්විධාපි නියමෙනාති** මග්ගොව නියානං, නියානමෙව ච මග්ගොති ද්විප්පකාරෙන නියමෙන.

වචීසච්චං සච්චවාචා, තංසමුට්ඨාපිකා චෙතනා වාති ආහ **''විරතිසච්චෙති මුසාවාදවිරතිය''**න්ති. කෙචි පන ''විරතිසච්චං සමාදානවිරතී''ති වදන්ති, තෙසම්පි න සමාදානමත්තං විරතිසච්චං, අථ ඛො සමාදානාවිසංවාදනං. තං පන පටිඤ්ඤාසච්චත්තා මුසාවාදවිරතියෙව හොති. තෙනාහ **''න හි අඤ්ඤවිරතීසු සච්චසද්දො නිරුළ්හො''**ති. සතිපි දුක්ඛසමුදයාවබොධෙ යාවදෙව නිරොධමග්ගාධිගමත්ථා පඤ්ඤාභාවනාති පච්ඡිමද්වයස්සෙව සච්චත්ථං සාතිසයං, තදධිගමස්ස ච අවිවාදහෙතුකං සුත්තෙ විභාවිතං දස්සෙන්තො **''තස්ස පනා''**තිආදිමාහ.

ඨානං නත්ථීති අත්තනො වාදපතිට්ඨාපනකාරණං නත්ථීති අත්ථො. අත්තභාවපටිලාභෙනෙව සත්තානං ජාතිආදීනං පත්ති සම්මුඛීභාවො ච ජායතීති ආහ **''සම්පත්තතා, පච්චක්ඛතා ච පඨමතා''**ති. භගවතො දෙසනාක්කමෙනෙව වා පඨමාදිතා දට්ඨබ්බා.

පරිජානනාදීහීති පරිඤ්ඤාප්පහානසච්ඡිකිරියාභාවනාහි, නිස්සක්කවචනඤ්චෙතං අඤ්ඤසද්දපෙක්ඛාය. **ධම්මඤාණකිච්චන්ති** සභාවධම්මාවබොධකිච්චං. **පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීනි එතප්පරමානෙවාති** ඉතො පරං නෙය්‍යං නත්ථීති දස්සෙති.

දුක්ඛාදීනං අරියසච්චභාවස්ස අනුරූපං යුත්තං, ආචරියපරම්පරාගතං වා සවනං **අනුස්සවො.** සුතානුසාරෙන, අඤ්ඤථා වා කක්ඛළඵුසනාදිඅනිච්චාදිසභාවසාමඤ්ඤාකාරපරිග්ගණ්හනං **ආකාරපරිවිතක්කො.** යථාවිතක්කිතාකාරස්ස දිට්ඨිසඞ්ඛාතාය දස්සනභූතාය පඤ්ඤාය නිජ්ඣානක්ඛමනං රොචනං **දිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්ති .** **ආදිච්චො විය පභාය නිරොධං ඵුසති** සච්ඡිකරොති කිලෙසන්ධකාරං විද්ධංසෙති. **චත්තාරිපි සච්චානි පස්සතීති** වුත්තං ''යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සතී''තිආදිනා.

කාලන්තරදස්සනන්ති නානාභිසමයං වදති. **එකදස්සිනොති** එකසච්චදස්සිනො. **න යොජෙතබ්බා සියාති** යොජනායඤ්ච සබ්බදස්සනං දස්සනන්තරපරමන්ති දස්සනානුපරමො ආපජ්ජෙය්‍ය, සච්චානඤ්ච නානාභිසමයෙ දුක්ඛදස්සනාදීහි පඨමමග්ගාදිප්පහෙය්‍යානං සංයොජනත්තයාදීනං එකදෙසප්පහානං ආපජ්ජති. තථා ච සති එකදෙසසොතාපත්තිමග්ගට්ඨතා, තදනන්තරඤ්ච පත්තබ්බෙන ඵලෙන එකදෙසසොතාපන්නතා ච ආපජ්ජති, තස්මා න සච්චානං නානාභිසමයො යුත්තො. යථා ච නානාභිසමයො න යුත්තො, එවං ආරම්මණාභිසමයොපි. යදි හි ආරම්මණකරණෙන චතුසච්චාභිසමයො ඉච්ඡිතො, න මග්ගො සයමෙව අත්තානං ආරම්මණං කරොතීති අපරිපුණ්ණො සච්චාභිසමයො සියා. අඤ්ඤෙන මග්ගෙන මග්ගො ආලම්බීයතීති පරිපුණ්ණොවාති චෙ? එවං සති යෙන මග්ගෙන මග්ගො ආලම්බිතො, සොපි අඤ්ඤෙන, සොපි අඤ්ඤෙනාති අනවට්ඨානං සියා, තස්මා න

ආරම්මණපටිවෙධතො චතුසච්චාභිසමයො යුත්තො, වුත්තනයෙනෙව පන යුත්තො. කිඤ්ච පරිච්ඡින්දිතබ්බං සමුච්ඡින්දිතබ්බඤ්ච ආලම්බිත්වා පරිච්ඡෙදසමුච්ඡෙදභාවනා මග්ගඤාණස්ස න යුත්තා තතො අනිස්සටභාවතො, සබ්බසඞ්ඛතවිනිස්සටං නිබ්බානමෙව පන ආරම්මණතා යුත්තා. **අහෙතුකදිට්ඨි අකිරියදිට්ඨිග්ගහණෙන ගහිතා** හෙතුබ්‍යාපාරොව පරමත්ථතො කිරියාති කත්වා.

පවත්තෙතීති සජ්ජති, පවත්තියා වා හෙතු හොති. **නිවත්තෙතීති** සංහරති පලයං ගමෙති, පලොකතාදිවසෙන වා මොක්ඛහෙතු හොති. **පධානතොති** පකතිතො, යං ''අබ්‍යත්ත''න්තිපි වුච්චති.

''කාලො කරොති භූතානි, කාලො සංහරතී පජා;
කාලො සුත්තෙ ජාගරති, කාලො හි දුරතික්කමො''ති. –

එවංවාදා **කාලවාදිනො.** ''කණ්ටකස්ස තිඛිණතා, කපිට්ඨඵලාදීනං පරිමණ්ඩලතා, මිගපක්ඛිසරීසපාදීනං විචිත්තභාවොති එවමාදයො කෙන කාරිතා? සභාවෙනෙව සිද්ධා, එවං සබ්බම්පි, න එත්ථ කස්සචි කාමකාරො''ති එවංවාදා **සභාවවාදිනො.** ''ලොකො නියතො අච්ඡෙජ්ජසුත්තාවුතාභෙජ්ජමණිසදිසො , න එත්ථ කස්සචි පුරිසකාරො''ති එවංපවත්තවාදා **නියතිවාදිනො,** –

''යදිච්ඡාය පවත්තන්ති, යදිච්ඡාය නිවත්තරෙ;
යදිච්ඡාය සුඛදුක්ඛං, තස්මා යදිච්ඡතී පජා''ති. –

එවංපවත්තවාදා යදිච්ඡාවාදිසඞ්ඛාතා **අධිච්චසමුප්පත්තිවාදිනො** ච එත්ථ සභාවවාදෙ එව අන්තොගධාති දට්ඨබ්බා. **අණූහි ලොකො පවත්තතීති** ආජීවකවාදං සන්ධායාහ. සො හි අකාරණපරිග්ගහො. කණාදවාදො පන ඉස්සරිච්ඡාවසෙන අණූනං සංයොගවියොගතො ලොකස්ස පවත්තිනිවත්තිං වදති. **පධානස්ස අප්පවත්තීති** මහතාදිභාවෙන අපරිණාමො, අනභිබ්‍යත්ති වා. ''අහමඤ්ඤො, පකති අඤ්ඤා''ති එවං පවත්තපකතිපුරිසන්තරජානනෙන අත්තසුඛදුක්ඛමොහෙසු අවිභාගග්ගහණෙ නිවත්තිතෙ කිර වුත්තනයෙන පධානං නප්පවත්තති, සො විමොක්ඛොති කාපිලා. **එවමාදීති ආදි-**සද්දෙන මහාබ්‍රහ්මුනො සමීපතා, සංයොගොති එවමාදීනම්පි සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො.

එකත්තාති එකභාවතො එකොපි වුත්තො. **තයොති** කිච්චවිභාගෙන. **තානීති** සම්මාවාචාදිසීලානි. ඡන්දස්ස සද්දහනානුකූලාපි ඡන්දනවසෙන පවත්ති හොතීති සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලෙහි සද්ධිං ඡන්දිද්ධිපාදො වුත්තො. තාදිසෙ කාලෙ උපෙක්ඛානිමිත්තානුබ්‍රූහනෙන උපකාරා සමාධිස්ස සමවාහිතාවසෙන තාදිසකිච්චාව උපෙක්ඛා වෙදිතබ්බා.

විඝාතකත්තාති සංහරණීයවසෙන විහන්තභාවතො.

අරියසච්චද්වයන්ති සමුදයමග්ගසච්චද්වයං. **තෙනෙවාති** යථාවුත්තදුක්ඛාදිසද්දානං පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාචකත්තා එව. **ආදිපදසඞ්ගහොති** ''දුක්ඛං, න අරියසච්ච''න්ති ඉමිනා චතුක්කෙ ආදිපදෙ සඞ්ගහො. **තදපෙක්ඛන්ති** අරියසච්චසද්දාපෙක්ඛං දුක්ඛසද්දං. **චතුත්ථපදසඞ්ගහොති** ''නෙව දුක්ඛං, න අරියසච්ච''න්ති ඉමිනා පදෙන සඞ්ගහො. **අවසෙසකිලෙසාදයොති** තණ්හාවජ්ජකිලෙසා අවසෙසාකුසලා, සාසවානි කුසලමූලානි, සාසවා ච කුසලධම්මා. තෙ හි අභිධම්මභාජනීයෙ සමුදයභාවෙන වුත්තා, න අරියසච්චභාවෙනාති ආහ **''සමුදයො, න අරියසච්ච''න්ති. අඤ්ඤානි මග්ගඞ්ගානීති** ඵලසම්මාදිට්ඨිආදයො. **ඉමිනා නයෙනාති** එත්ථායං යොජනා – අත්ථි සමුදයො, න අරියසච්චං, අත්ථි අරියසච්චං, න සමුදයො, අත්ථි සමුදයො චෙව අරියසච්චඤ්ච, අත්ථි නෙව සමුදයො, න අරියසච්චං. තත්ථ පඨමපදං වුත්තත්ථං. නිරොධො අරියසච්චං, න සමුදයො, තණ්හා සමුදයො චෙව අරියසච්චඤ්ච, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස පහානාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති, තදභාවතො නෙව සමුදයො, න අරියසච්චං. ඉතරසච්චද්වයං අරියසච්චං තස්ස තස්ස පහාවකට්ඨෙන සියා සමුදයො, න පන යස්ස පහානාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තදත්ථෙන. ඉතරචතුක්කද්වයෙපි ආදිපදං වුත්තත්ථමෙව. සෙසෙසු සමුදයො අරියසච්චං, න නිරොධො, අසඞ්ඛතධාතු නිරොධො චෙව අරියසච්චඤ්ච, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා, සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස සච්ඡිකිරියාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තදත්ථෙන නෙව නිරොධො, න අරියසච්චං. ඉතරසච්චද්වයං අරියසච්චං, නිරොධධම්මතාය සියා නිරොධො, න පන යස්ස සච්ඡිකිරියාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තදත්ථෙන. තථා නිරොධො අරියසච්චං, න මග්ගො, අරියමග්ගො මග්ගො චෙව අරියසච්චඤ්ච, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා, සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස භාවනාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තදත්ථෙන නෙව මග්ගො, න අරියසච්චං. ඉතරසච්චද්වයං සියා මග්ගො උපපත්තිමග්ගභාවතො, න පන යස්ස භාවනාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තදත්ථෙන.

සන්තන්ති සමානං. **එවං ඉතරෙසුපීති** කාතබ්බාපි කිරියා කාරකරහිතා කෙවලං අත්තනො පච්චයෙහි තාය පවත්තමානාය පච්චයසාමග්ගී කිරියං කරොතීති වොහාරමත්තං හොති. නිබ්බුතිගමකෙසුපි එසෙව නයො.

සාසවතා අසුභතා කිලෙසාසුචිපග්ඝරණතො. **දුක්ඛාදීනන්ති** දුක්ඛසමුදයමග්ගානං. **සමුදයාදිභාවොති** දුක්ඛස්ස සමුදයමග්ගභාවො, සමුදයස්ස මග්ගදුක්ඛභාවො, මග්ගස්ස දුක්ඛසමුදයභාවො ච, න පන නිරොධභාවො දුක්ඛාදීනන්ති සම්බන්ධො. **අඤ්ඤමඤ්ඤසමඞ්ගිතාති** දුක්ඛාදීනං ඉතරීතරසභාවයොගො. **තණ්හායාති** ආධාරෙ භුම්මං.

පුනබ්භවස්සාති පුනභවසඞ්ඛාතස්ස ආයතිදුක්ඛස්ස. **පකතිවාදීනන්ති** කාපිලානං. **විකාරාති** මහතාදයො බ්‍යත්තා. **විභාවතොති** අභිබ්‍යත්තිතො, පරිණාමතො වා පුබ්බෙ. **පටිප්පලීනා වාති** පච්ඡා පකතියං පලයං ගතා වෙසම්මං මුඤ්චිත්වා සත්තාදිසමභාවෙන අන්තො සමොරුද්ධා. තෙනාහ **"පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්තී"**ති. **පකතිභාවෙනෙවාති** අබ්‍යත්තභාවෙනෙව . **සමුදයභාවෙනාති** තණ්හාසඞ්ඛාතපභවභාවෙන. අඤ්ඤථා තංසම්පයුත්තඅවිජ්ජාදීනම්පි සමුදයභාවො ලබ්භතෙවාති. **අවිභත්තෙහීති** වෙසම්මවිරහෙන පකතිභාවං ගතෙහි. **"විකාරෙහී"**ති සාමඤ්ඤතො වුත්තෙ **"මහන්තා"**තිආදිනා සරූපතො දස්සෙති. තත්ථ **මහන්තොති** මහාබුද්ධි. තඤ්හි කාපිලා ''මහාඅජ්ඣාසයො''ති ච වොහරන්ති. රූපතම්මත්තාදයො පඤ්ච තම්මත්තා, අහංකාරො චාති ඡ **අවිසෙසා**. චක්ඛු සොතං ඝානං ජිව්හා කායො වාචා පාණි පාදො පායු උපත්ථං මනොති එකාදසින්ද්‍රියානි. පථවී ආපො තෙජො වායො ආකාසන්ති පඤ්ච **භූතවිසෙසා,** තෙහි. **"පකතිභාවෙනෙව ඨිතෙහී"**ති ඉමිනා ''අවිභත්තෙහී''ති පදස්ස අත්ථං වදති. **සගබ්භාති** සබීජා අසුඤ්ඤතා. **තන්තූසූති** සුත්තෙසු සමවායිකාරණභූතෙසු. තථා **කපාලෙසු**. තිවිධඤ්හි තෙ කාරණං වදන්ති උපාදානකාරණං නිමිත්තකාරණං සමවායිකාරණන්ති. තත්ථ තුරිවෙමසලාකාදයො **උපාදානකාරණං**. තන්තවායො **නිමිත්තකාරණං**. තන්තවො **සමවායිකාරණන්ති**. **ද්වීසු අණූසූති** පථවීභූතෙසු වා ආපොතෙජොවායොභූතෙසු වා ද්වීසු පරමාණූසු. **ඉධබුද්ධිවොහාරජනකොති** ''ඉධ තන්තූසු පටො, ඉධ කපාලෙසු ඝටො, ඉධ බීරණෙසු ඝටො''තිආදිනා නයෙන හෙතුඵලානං සම්බන්ධභූතෙන සත්තානං ඉධබුද්ධිවොහාරා ජායන්ති. සො ගොවිසාණානං විය අවිසුං සහසිද්ධානං සම්බන්ධො **සමවායො**. බාණුසෙනානං විය පන විසුංසිද්ධානං සම්බන්ධො **සංයොගො**. තීසු අණූසු තිඅණුකං ඵලං සමවෙතං එකීභූතමිව සම්බන්ධන්ති යොජනා. ''සමවෙත''න්ති එතස්ස ''එකීභූතමිව සම්බන්ධ''න්ති ඉදං අත්ථවිවරණං. **මහාපරිමාණන්ති** මහන්තපරිමාණං මහාපථවීආදිකං එකං ඵලං, යං තෙ ''කාරියං දබ්බ''න්ති වදන්ති. යෙහි කාරණෙහි ආරද්ධං කාරියදබ්බං, තදන්තොගධානි එව තානි කාරණානි මඤ්ඤන්තීති ආහ **"අත්තනො අන්තොගධෙහි කාරණෙහී"**ති. සති සමවායෙ හෙතුම්හි ඵලං සමවෙතන්ති ඵලෙ හෙතු සියා, තං නත්ථීති දස්සෙන්තො ආහ **"සමවායාභාවා ඵලෙ හෙතු නත්ථීති හෙතුසුඤ්ඤං ඵල"**න්ති.

ආහාරභෙදෙති කබළීකාරාදිආහාරවිසෙසෙ. **තප්පච්චයධම්මභෙදෙති** අජ්ඣොහරණීයවත්ථුසළායතනඅවිජ්ජාඅභිසඞ්ඛාරසඞ්ඛාතෙ තෙසං පච්චයභූතධම්මවිසෙසෙ, ඔජට්ඨමකරූපවෙදනාපටිසන්ධිවිඤ්ඤාණනාමරූපසඞ්ඛාතෙ වා තන්නිබ්බත්තධම්මවිසෙසෙ, තෙ පච්චයා එතෙසං ධම්මවිසෙසානන්ති **තප්පච්චයධම්මභෙදා** . රූපාදිආරම්මණවසෙන වාති යොජනා. **යානද්වයවසෙනාති** සමථවිපස්සනායානද්වයවසෙන. කිඤ්චාපි මග්ගක්ඛණෙ සමථවිපස්සනා යුගනද්ධාව, යථා පන සුඤ්ඤතාදිසමඤ්ඤා, එවං සමථවිපස්සනාසමඤ්ඤාපි ආගමනතො මග්ගස්ස සියුන්ති ආහ **"ආගමනවසෙන වුත්තො"**ති. යස්ස වා පඤ්ඤින්ද්‍රියං අධිකං, තස්ස මග්ගො විපස්සනා, ඉතරස්ස සමථොති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

සමාධිජාති සමාධානට්ඨෙනෙව. **තතො එවාති** සමාධිඅනුගුණකිරියත්තාව.

ආදාය ඌහිත්වාති ගහෙත්වා විය තක්කෙත්වා විතක්කෙත්වා. **ද්වින්නන්ති** සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඞ්කප්පානං. **පුරිමකාලස්ස විය නිද්දෙසො** යථා ''එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා''ති, ''එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො මහාභූතා''ති ච.

ඔගාහිතුන්ති ඤාණෙන පටිවිජ්ඣිතුං. ගහෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය **සණ්හත්තං**. සුඛුමාය පඤ්ඤාය ගහෙතබ්බතාය **සුඛුමත්තං. ඉතීති** ඉමිනා කමෙනාති අයමත්ථොති අධිප්පායෙනාහ **"ඉතිසද්දෙන විජානනක්කමං දස්සෙතී"**ති. **එවං පකාරෙහීති එවං**-සද්දෙන ජොතියමානො එව අත්ථො **පකාර**-සද්දෙන වුච්චතීති **"එවං-සද්දෙන විජානනකාරණභූතෙ නයෙ දස්සෙතී"**ති වුත්තං. **ඉතීති** වා නිදස්සනත්ථො. තෙන වුත්තප්පභෙදෙ පච්චාමසනවසෙන නිදස්සෙති. **එවං**-සද්දො ඉදමත්ථො. තෙන **එවං පකාරෙහීති** ඉදංපකාරෙහි, ඊදිසෙහීති අත්ථො.

උද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. දුක්ඛසච්චනිද්දෙසො

ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා

190. **"ජාතිආදිනිද්දෙසෙ"**ති ඉමිනා ''තත්ථා''ති පදස්ස අත්ථං වදති. **දුක්ඛමාතිකාති** දුක්ඛදුක්ඛාදීනං දුක්ඛවිසෙසානං උද්දෙසො. **පදද්වයෙති** ''පරියායදුක්ඛං, නිප්පරියායදුක්ඛ''න්ති එතස්මිං පදද්වයෙ.

දුක්ඛත්තායෙවාති නිප්පරියායදුක්ඛතං වදති. **සභාවෙන නාමං විසෙසෙතීති** අන්වත්ථසඤ්ඤතං දස්සෙති. **පුරිමෙන** සභාවදුක්ඛවාචකෙන **දුක්ඛසද්දෙන**. සො හි විසෙසනං අවච්ඡෙදකභාවතො පච්ඡිමං සඞ්ඛාරදුක්ඛට්ඨං විසෙසෙති. සො හි නිවත්තෙතබ්බගහෙතබ්බසාධාරණත්තා අවච්ඡින්දිතබ්බො. **තෙනාති** විපරිණාමඅධිට්ඨානාදිපකාරවිසෙසෙන.

දෙසෙතබ්බස්ස අත්ථස්ස සඞ්ඛිපනං ඉධ සඞ්ඛෙපො, සො ච තබ්බිභාගානං සාධාරණභාවොති ආහ **“සඞ්ඛෙපො සාමඤ්ඤ”**න්ති. **අන්තොකරිත්වාති** අන්තොගධෙ කත්වා, සඞ්ගහෙත්වා වා. **උභයථාපීති** සඞ්ඛෙපතොපි වින්ථාරතොපි. සාධාරණභාගානං විභජනං විභාගො, විත්ථාරොති ආහ **“විත්ථාරො පන විසෙසො”**ති. **විසෙසන්තරනිවත්තකොති** විභාගන්තරාසඞ්ගාහකො.

191. **අපරත්ථාති** භුම්මවචනං සාමිඅත්ථෙ යථා ‘‘සබ්බත්ථ පාදක’’න්ති ආහ **“සාමිඅත්ථෙපි හි අපරත්ථසද්දො සිජ්ඣතී”**ති. සිද්ධි පන ‘‘ඉතරාහිපි දිස්සතී’’ති ඉමිනා වෙදිතබ්බා. යස්මා ච එවං සද්දො සම්භවති, තස්මා පාළියං සාමිවසෙන වුත්තං අට්ඨකථායං භුම්මවසෙන දස්සිතන්ති දීපෙන්තො **“තෙසං තෙසන්ති වා”**තිආදිමාහ. **අපරස්සාති** අපරස්ස සත්තස්ස. මනුස්සාදිභෙදො උපපත්තිභවො ගති, තබ්බිසෙසභූතා ඛත්තියාදිසාමඤ්ඤාධිට්ඨානා ඛන්ධා ජාතීති දස්සෙන්තො **“පඤ්චගතිවසෙනා”**තිආදිමාහ.

තිණාකාරොති තිණවිකප්පො, තිණවිසෙසොති අත්ථො. **එවන්ති** නිදස්සනෙ. තෙන වුත්තප්පකාරං පඨමං විඤ්ඤාණපාතුභාවං පච්චාමසති. **තදුපාදායාති** තතො පට්ඨාය. **අරියභාවකරණත්තාති** අරියභාවකාරණත්තා. කරොතීති හි කරණං. අරියසදිසත්තා වා **අරියසීලං**. පුථුජ්ජනකල්‍යාණකානම්පි හි චතුපාරිසුද්ධිසීලං අරියසීලසදිසං. **ආකාරවිකාරාති** උප්පජ්ජනාදිආකාරවිකතියො. **සහුප්පාදකාති** උප්පාදසහිතා උප්පාදාවත්ථා ඛන්ධා. **ආයතනවසෙනාති** පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණායතනවසෙන. **යොනිවසෙනාති** අණ්ඩජාදියොනිවසෙන. **එකෙකෙනෙව පදෙනාති** යථා දුතියනයෙ ජාතිආදිපදෙසු ද්වීහි ද්වීහි පදෙහි පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණායතනයොනිවිභාගෙන සබ්බසත්තෙ පරියාදියිත්වා ජාති දස්සිතා, න එවමිධ. ඉධ පනෙතෙසු එකෙකෙනෙව පදෙන අවිභාගතො **සබ්බසත්තෙ පරියාදියිත්වා. උභයත්ථාති** පුරිමපච්ඡිමනයෙසු භාවනිද්දෙසොව යුත්තො. අනභිහිතෙ විභත්තිවිධානං, නාභිහිතෙති. **පාකටා නිබ්බත්තීති** අභිබ්‍යත්තා නිබ්බත්ති.

ද්වින්නං ද්වින්නන්ති එකවොකාරභවෙ රූපායතනධම්මායතනවසෙන ද්වින්නං, චතුවොකාරභවෙ මනායතනධම්මායතනවසෙන ද්වින්නං. **සෙසෙති** පඤ්චවොකාරභවෙ. **පඤ්චන්නන්ති** චක්ඛුසොතමනොරූපධම්මායතනවසෙන පඤ්චන්නං. තානි හි රූපභවෙ පඤ්චවොකාරෙ උපපත්තික්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති. කාමධාතුයං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජමානානන්ති යොජනා. **විකලාවිකලින්ද්‍රියානන්ති** අපරිපුණ්ණපරිපුණ්ණායතනානං සත්තානං. ඉන්ද්‍රියවසෙනෙව හි ආයතනානං වෙකල්ලං ඉච්ඡිතබ්බං. තත්ථ විකලින්ද්‍රියස්ස සත්තන්නං නවන්නං දසන්නං පුනපි දසන්නං, ඉතරස්ස එකාදසන්නං ආයතනානං වසෙන සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. **සත්තන්නන්ති** කායමනොරූපගන්ධරසඵොට්ඨබ්බධම්මායතනවසෙන සත්තන්නං. ගබ්භසෙය්‍යකඤ්හි සන්ධායෙතං වුත්තං. **නවන්නන්ති** චක්ඛුසොතසද්දායතනවජ්ජානං නවන්නං. අන්ධබධිරවසෙන හිදං වුත්තං. **දසන්නන්ති** චක්ඛුසද්දවජ්ජානං. **පුන දසන්නන්ති** සොතසද්දවජ්ජානං. අන්ධවසෙන, බධිරවසෙන චෙතං ද්වයං වුත්තං. **එකාදසන්නන්ති** සද්දවජ්ජානං.

තංදුක්ඛභාවොති පරියායදුක්ඛභාවො. **තත්ථ නිබ්බත්තිනිවාරණෙනාති** උප්පලපදුමාදීසු උප්පත්තිපටික්ඛෙපෙන අභාවකථනෙන. **දුක්ඛුප්පත්තිකාරණෙති** දුක්ඛුප්පත්තියා හෙතුභූතෙ දුක්ඛුප්පත්තිට්ඨානෙ.

මරණනිද්දෙසවණ්ණනා

193. **ඛන්ධභෙදස්සාති** ඛන්ධවිනාසස්ස. **සොති** ඛන්ධභෙදො. **පබන්ධසමුච්ඡෙදොති** පබන්ධස්ස අච්චන්තසමුච්ඡෙදො. **තබ්භාවතොති** සම්මුතිමරණභාවතො. **තදෙකදෙසභාවතොති** තදවයවභාවතො. **තස්සෙව නාමන්ති අසම්මොහත්ථං වුත්තං** සබ්බස්සාපි එකකම්මනිබ්බත්තජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡෙදභාවතො. සම්මුතිමරණමෙව හි ජාතික්ඛයමරණං, තං පන ජාතික්ඛයමරණං උපක්කමමරණං, සරසමරණන්ති දුවිධං. තත්ථ සරසමරණම්පි ආයුක්ඛයමරණං, පුඤ්ඤක්ඛයමරණන්ති දුවිධං. එවමෙතෙසං තදෙකදෙසතා වෙදිතබ්බා. යඤ්චෙත්ථ උපක්කමමරණං, තං අකාලමරණං. සරසමරණං කාලමරණං. මරණෙන සත්තා යථාලද්ධඅත්තභාවෙන වියුජ්ජන්තීති ආහ **“සම්පත්තිභවක්ඛන්ධෙහි වියොජෙතී”**ති.

කාරණත්ථොති මූලත්ථො. මූලඤ්හි ‘‘ආදී’’ති වුච්චති ‘‘කො චාදි කුසලානං ධම්මානං? සීලඤ්ච සුවිසුද්ධං, දිට්ඨී ච උජුකා’’තිආදීසු (සං. නි. 5.369). තෙනාහ **“සන්ධිබන්ධනච්ඡෙදමූලකන්ති අත්ථො”**ති.

ඵලකිරියාගබ්භා ඊදිසී හෙතුකිරියාති කත්වා වුත්තං **“අන්තොගධා”**ති. බ්‍යසනස්ස හි ආපාදකෙහි ආපාදනං ආපාදෙතබ්බආපත්තියා සහෙව සිජ්ඣතීති.

සොකනිද්දෙසවණ්ණනා

194. සුඛං හිනොති පවත්තති එතෙනාති සුඛකාරණං **හිතං. භොගබ්‍යසනාදිපදත්ථවිසෙසන්ති** භොගබ්‍යසනං, සීලබ්‍යසනන්ති එවං භොගසීලපදානං වසෙන අත්ථවිසෙසං. **සමාසවිසෙසන්ති** ‘‘රොගොයෙව බ්‍යසනං, දිට්ඨි එව

ඛ්‍යසන''න්ති සමානාධිකරණවසෙන සමාසවිසෙසං. අන්නපානවත්ථයානාදි පරිභුඤ්ජිතබ්බතො **භොගොති** අධිප්පෙතො, සො ච ධම්මසමූහභාවෙන. **තබ්බිනාසාති** ඤාතිභොගබ්‍යසනානි වුත්තානීති තෙ විකාරභාවෙන පඤ්ඤාපෙතබ්බත්තා **පණ්ණත්තිමත්තා**. පරිනිප්ඵන්නං නාම ඛන්ධපඤ්චකං. අතංසභාවත්තා පණ්ණත්ති අපරිනිප්ඵන්නා, අනිප්ඵන්නා ච හොතීති වුත්තං **"අපරිනිප්ඵන්නතං සන්ධාය අනිප්ඵන්නානීති ආහා"**ති. න හි පණ්ණත්ති කෙනචි නිප්ඵාදීයති. අඤ්ඤත්ථාපි අපරිනිප්ඵන්නෙ අනිප්ඵන්නවොහාරො ආගතොති දස්සෙතුං **"අපරිනිප්ඵන්නතංයෙවා"**තිආදිමාහ. කාමඤ්චෙත්ථ අපරිනිප්ඵන්නං ''අනිප්ඵන්න''න්ති වුත්තං, ''නිප්ඵන්න''න්ති පන න පරිනිප්ඵන්නමෙව වුච්චති, නාපි සබ්බො සභාවධම්මොති දස්සෙන්තො **"ඛන්ධවිභඞ්ගෙ වා"**තිආදිමාහ. නිප්ඵන්නතා වුත්තාති සම්බන්ධො. **අනිප්ඵන්නතා** සභාවධම්මත්තෙපි කෙනචි න නිප්ඵාදීයතීති කත්වා.

සඞ්කුචිතං චින්තනන්ති පීතිසොමනස්සපටිපක්ඛතො, දොසසම්පයොගතො ච ආරම්මණෙ අනභිරතිප්පවත්තිමාහ. අන්තො අත්තනො නිස්සයස්ස නිද්දහනවසෙන වා ඣානං චින්තනං **අන්තොනිජ්ඣානං**. සතිපි අනුසොචනභාවෙ අත්තනො කතාකතකුසලාකුසලවිසයො මනොවිලෙඛභූතො විප්පටිසාරො **කුක්කුච්චං,** යථාවුත්තඅන්තොනිජ්ඣානං **සොකොති** උභින්නං විසෙසො වෙදිතබ්බො.

"මනොද්වාරජවනක්ඛණෙ"ති පරිබ්‍යත්තමන්තොනිජ්ඣානං සන්ධායාහ, ඉතරං පන පඤ්චද්වාරජවනෙසුපි ලබ්භතෙව. තෙනාහ **"කායවිඤ්ඤාණාදී"**තිආදි. **දොමනස්සස්සාති** අසොචනාකාරස්ස දොමනස්සස්ස, සොචනාකාරස්සාපි වා නානාවීථිකස්ස. තම්පි හි දුක්ඛමෙවාති. **අඤ්ඤථාති** මනොද්වාරජවනෙ එව ගහිතෙ. **තත්ථාති** කායවත්ථුකමනොද්වාරිකෙසු.

පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා

195. **ආදෙවනසද්දං කත්වාති** ආදෙවිත්වා, විලපිත්වාති අත්ථො. **පුග්ගලස්ස සම්භමභාවොති** යස්ස සත්තස්ස උප්පජ්ජති, තස්ස අනවට්ඨානභාවො. සම්භමං වා අබ්භන්තරගතං තස්ස පච්චුපට්ඨාපෙති පාකටභාවකරණෙනාති **සම්භමපච්චුපට්ඨානො**.

මුට්ඨීහි පොථනාදීනි **මුට්ඨීපොථනාදීනි**.

යෙන දොමනස්සෙන. **පුබ්බෙ වුත්තදුක්ඛතොති** ''අත්තනො ඛන්ධං මුට්ඨීහි පොථෙතී''තිආදිනා වුත්තදුක්ඛතො. **තංනිදානන්ති** පරිදෙවනිදානං.

දුක්ඛදොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා

196-7. කායදුක්ඛාභිභූතස්ස පතිකාරාභිලාසාය තාදිසදුක්ඛාවහපයොගකාලාදීසු කායිකදුක්ඛස්ස තදුපනිස්සයතා වෙදිතබ්බා. **එතෙන දුක්ඛෙනාති** අනාථතාහත්ථපාදච්ඡෙදනාදිදුක්ඛෙන.

උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා

198. දුක්ඛට්ඨානනිසජ්ජාදීනි **දුක්ඛට්ඨානාදීනි**. දොමනස්සස්ස වත්ථු හොති උපායාසොති සම්බන්ධො.

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

199. අඤ්ඤසාපෙක්ඛසද්දො අසමත්ථසමාසොති තං දස්සෙති **"යෙන සමාසො, න තස්සායං පටිසෙධකො අ-කාරො"**ති.

පච්ඡිමද්වයන්ති ''සමොධානං මිස්සීභාවො''ති ඉදං පදද්වයං. **තදත්ථවසෙනාති** සමොධානත්ථස්ස, මිස්සීභාවත්ථස්ස ච වසෙන සඞ්ඛාරෙසු ලබ්භති. ආගතෙහි ච තෙහි සඞ්ඛාරෙහි පුග්ගලස්ස සංයොගො හොතීති යොජනා.

තංගහණමත්තන්ති ආපාථගතාරම්මණග්ගහණමත්තං.

ඉච්ඡානිද්දෙසවණ්ණනා

201. **තං කාලන්ති** චුතිචිත්තනිරොධතො උද්ධං කාලං. **"යම්පී"**ති යං-සද්දො කරණත්ථෙ පච්චත්තන්ති **යෙනපීති අත්ථො වුත්තො**. ''යං ඉච්ඡ''න්ති යං-සද්දො යදා ඉච්ඡාපෙක්ඛො, තදා ''න ලභතී''ති එත්ථ අලාභපධානාභාවතො ඉච්ඡා විසෙසීයතීති ආහ **"අලාභවිසිට්ඨා ඉච්ඡා වුත්තා හොතී"**ති. ''ඉච්ඡං න ලභති ය''න්ති එවං කිරියාපරාමසනභූතො

යං-සද්දො යදා ''න ලභතී''ති එතං අපෙක්ඛති, තත්ථ ගුණභූතා ඉච්ඡා, පධානභූතො අලාභොති ආහ **''තදා ඉච්ඡාවිසිට්ඨො අලාභො වුත්තො හොතී''**ති.

හිරොත්තප්පරහිතා ඡින්නිකා, ධුත්තිකාති වුච්චන්තීති ආහ **''ඡින්නභින්නගණෙනාති නිල්ලජ්ජෙන ධුත්තගණෙනා''**ති. **කප්පටිකා** සිබ්බිතපිලොතිකධාරිනො.

අලබ්භනෙය්‍යඉච්ඡන්ති අලබ්භනෙය්‍යවත්ථුස්මිං ඉච්ඡං.

උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

202. **තාදිසස්ස වත්ථුනො සබ්භාවාති** සාමඤ්ඤතො අනවසෙසග්ගහණං සන්ධායාහ.

අතිපාකටෙන අති විය පකාසෙන දුක්ඛෙනාති අත්ථො.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

203. **මනො වියාති** මනො-සද්දස්ස විය. **ඉක-සද්දෙනාති** ''පොනොභවිකා''ති එත්ථ **ඉක**-සද්දෙන. **ගමියත්ථත්තාති** ඤාපිතත්ථත්තා. කරණසීලතා හි ඉධ සීලත්ථො, සො ච **ඉක**-සද්දෙන වුච්චතීති **කිරියාවාචකස්ස** කරණසද්දස්ස අදස්සනං අප්පයොගො. වුත්තත්ථානඤ්හි අප්පයොගො. සති පච්චයන්තරසමවායෙ පුනබ්භවස්ස දායිකා, තදභාවෙ අදායිකාති වුත්තාති ආහ **''අදායිකාපි පුනබ්භවං දෙතිච්චෙවා''**ති තංසභාවානතිවත්තනතො. තෙනෙවාහ **''සමානසභාවත්තා, තදානුභාවත්තා වා''**ති. තත්ථ **සභාවො** තණ්හායනං. **ආනුභාවො** පච්චයසමවායෙ ඵලනිප්ඵාදනසමත්ථතා. **ඉතරෙසූති** අවසිට්ඨකිලෙසාදීසු. පවත්තිවිපාකදායිනො කම්මස්ස සහායභූතා තණ්හා ''උපධිවෙපක්කා''ති අධිප්පෙතාති ආහ **''උපධිම්හි යථානිබ්බත්තෙ''**තිආදි. **යථානිබ්බත්තෙති** අත්තනො පච්චයෙහි නිබ්බත්තප්පකාරෙ. **නන්දනං** සංඋප්පිලාවනං අභිතස්සනං. **රඤ්ජනං** වත්ථස්ස විය රඞ්ගජාතෙන චිත්තස්ස විපරිණාමනං, රමාපනං වා. **රාගසම්බන්ධෙනාති** රාගපදසම්බන්ධෙන **''උප්පන්නස්සා''**ති පුල්ලිඞ්ගවසෙන වුත්තං. **රූපාරූපභවරාගො විසුං වක්ඛතීති** එත්ථ **වක්ඛති**-කිරියාපදං කම්මත්ථෙ වෙදිතබ්බං.

''සවත්ථුකං චක්ඛු''න්ති ඉමිනා සකලං චක්ඛුදසකමාහ, දුතියෙන සසම්භාරචක්ඛුං. **ඡිද්දන්ති** කණ්ණස්ස ඡිද්දපදෙසං. **කණ්ණබද්ධන්ති** කණ්ණපාළි. **වණ්ණසණ්ඨානතො** රත්තකම්බලපටලං විය, **කිච්චතො** මුදුසිනිද්ධමධුරරසදං මඤ්ඤන්ති. **සාමඤ්ඤෙන ගහිතාති** විසයෙන අවිසෙසෙත්වා ගහිතා. **විසයවිසිට්ඨාති** චක්ඛාදිවිසයවිසිට්ඨා. **එත්ථ උප්පජ්ජතීති** සමුදායාවයවෙහි විය සාමඤ්ඤවිසෙසෙහි න නානත්තවොහාරො න හොති යථා ''රුක්ඛො සිංසපා''ති. න හි සබ්බො රුක්ඛො සිංසපා. තස්මා කිරියාභෙදසබ්භාවතො ''සයානා භුඤ්ජන්ති සධනා''තිආදීසු විය ''උප්පජ්ජමානා''ති එත්ථ කිරියාය ලක්ඛණතා, ඉතරත්ථ ලක්ඛිතබ්බතා ච වුත්තා. **යදි උප්පජ්ජමානා හොතීති** අනිච්ඡිතත්තා සාසඞ්කං උප්පාදකිරියාය අත්ථිභාවමාහ. තෙන උප්පාදෙ සතීති අයමෙතස්ස අත්ථොති ''උප්පජ්ජමානා''ති එත්ථ උප්පාදො හෙතුභාවෙන වුත්තො, ඉතරො ච තස්ස ඵලභාවෙනාති ආහ **''සො හි තෙන උපයොජිතො විය හොතී''**ති. **උප්පජ්ජමානාති** වා තණ්හාය තත්ථ උප්පජ්ජනසීලතා උප්පජ්ජනසභාවො, උප්පජ්ජනසමත්ථතා වා වුත්තා. තත්ථෙව චස්සා උප්පජ්ජනසීලතා සක්කායතො අඤ්ඤස්මිං විසයෙ පවත්තියා අභාවතො, සමත්ථතා පච්චයසමවායෙන, අඤ්ඤථා අසමත්ථතා, යතො කදාචි න උප්පජ්ජති. **නිවිසමානා නිවිසතීති** එත්ථාපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

204. තණ්හාය විරජ්ජනං හලිද්දිරාගස්ස විය පලුජ්ජනන්ති කත්වා ආහ **''ඛයගමනවසෙනා''**ති. විච්ඡින්නං නිරුජ්ඣනන්ති වුත්තං **''අප්පවත්තිගමනවසෙනා''**ති. චජනං ඡඩ්ඩනං, හාපනං වාති ආහ **''අනපෙක්ඛතාය චජනවසෙන, හානිවසෙන වා''**ති.

තදප්පවත්ති වියාති තස්සා තිත්තඅලාබුවල්ලියා අප්පවත්ති විය. අප්පවත්තිහෙතුභූතම්පි නිබ්බානං තණ්හාය අප්පවත්ති විය ගය්හතීති ආහ ''තදප්පවත්ති වියා''ති යථා ''රාගක්ඛයො''ති (සං. නි. 4.315, 330). **අප්පවත්තිභූතන්ති** තණ්හාය අප්පවත්තියා පත්තං, පත්තබ්බන්ති අත්ථො. නිබ්බානං ආගම්ම නිරුද්ධායපි තණ්හාය පියරූපසාතරූපෙසු නිරුද්ධාති වත්තබ්බතාදස්සනත්ථං වුත්තාති යොජනා. එත්ථ ච යස්මා මග්ගො, නිබ්බානඤ්ච තණ්හාය

සමුච්ඡෙදසාධනං, තස්මා ‘‘පුරිමා වා උපමා’’තිආදිනා උපමාද්වයං උභයත්ථ යථාක්කමං යොජිතං, උභයට්ඨානියං පන උභයත්ථාපි ලබ්භතෙව.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

205. **තිත්ථියෙහි කප්පිතස්ස මග්ගස්ස** පකතිපුරිසන්තරඤාණාදිකස්ස. **අරියං ලභාපෙතීති** අරියං සාමඤ්ඤඵලං ලභාපෙති.

තබ්බිපක්ඛවිරතිසභාවාති තස්සා සම්මාවාචාය විපක්ඛතො මිච්ඡාවාචාය විරතිසභාවා. **භෙදකරමිච්ඡාවාචා** පිසුණවාචා, සබ්බාපි වා මිච්ඡාවාචා විසංවාදනාදිවසෙන භෙදකරීති ආහ **‘‘භෙදකරමිච්ඡාවාචාපහානෙනා’’**ති. විසංවාදනාදිකිච්චතාය හි ලූඛානං අපරිග්ගාහකානං මුසාවාදාදීනං පටිපක්ඛභූතා සිනිද්ධභාවෙන පරිග්ගාහකසභාවා සම්මාවාචා තප්පච්චයසුභාසිතසම්පටිග්ගාහකෙ ජනෙ, සම්පයුත්තධම්මෙ ච පරිග්ගණ්හන්තී පවත්තතීති **පරිග්ගහලක්ඛණා**. තෙනාහ **‘‘ජනෙ, සම්පයුත්තෙ ච පරිග්ගණ්හනකිච්චවතී’’**ති. **චීවරකම්මාදිකො** තාදිසො පයොගො. **කාතබ්බං** චීවරරජනාදිකං. **නිරවජ්ජසමුට්ඨාපනකිච්චවාති** නිරවජ්ජස්ස කත්තබ්බස්ස, නිරවජ්ජාකාරෙන වා සමුට්ඨාපනකිච්චවා. **සම්පයුත්තධම්මෙ ච සමුට්ඨාපෙන්තොති** එත්ථ සමුට්ඨාපනං මිච්ඡාකම්මන්තපටිපක්ඛභූතස්ස අත්තනො කිච්චස්ස අනුගුණභාවෙන සම්පයුත්තානං පවත්තනමෙව, උක්ඛිපනං වා නෙසං කායිකකිරියාය භාරුක්ඛිපනං විය. සම්පයුත්තධම්මානං, ආජීවස්සෙව වා විසොධනං **වොදාපනං**.

දිට්ඨෙකට්ඨාති දිට්ඨියා සහජපහානෙකට්ඨා, පඨමමග්ගසම්මාදිට්ඨිවසෙනෙව තං වෙදිතබ්බං. ‘‘දිට්ඨෙකට්ඨඅවිජ්ජාදයො’’තිපි පාඨො. එතස්මිං පක්ඛෙ චතුමග්ගසම්මාදිට්ඨියා සඞ්ගහො කතො හොති. උපරිමග්ගසම්මාදිට්ඨියා පන දිට්ඨිට්ඨානෙ තංතංමග්ගවජ්ඣො මානො ගහෙතබ්බො. සො හි ‘‘අහ’’න්ති පවත්තිආකාරතො දිට්ඨිට්ඨානියො. **පකාසෙතීති** කිච්චපටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣති. **තෙනෙව හි අඞ්ගෙනාති** තෙනෙව සම්මාදිට්ඨිසඞ්ඛාතෙන මග්ගඞ්ගෙන. තථාපවත්තිතෙන කරණභූතෙන, තෙන වා කාරණෙන. අඞ්ග-සද්දො හි කාරණත්ථොපි හොතීති. **තත්ථාති** මග්ගෙ, මග්ගචිත්තුප්පාදෙ වා.

ඉමස්සෙවාති අරියමග්ගපරියාපන්නස්සෙව. යදිපි විරමිතබ්බතො විරමන්තස්ස චෙතනාපි ලබ්භතෙව, විරතියා එව පන තදා පධානභාවොති ආහ **‘‘විරමණකාලෙ වා විරතියො’’**ති. **සුභාසිතාදීති** අසම්ඵප්පලාපාදි. **ආදි**-සද්දෙන අපිසුණාදි සඞ්ගහිතා. **භාසනාදීති** එත්ථ පන කායසුචරිතාදි. **අමග්ගඞ්ගත්තාති** අමග්ගසභාවත්තා. තමෙව චෙතනාය අමග්ගසභාවතං දස්සෙතුං **‘‘එකස්ස ඤාණස්සා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ සම්මාවාචාදිකිච්චත්තයං නාම මිච්ඡාවාචාදීනං තිණ්ණං පාපධම්මානං සමුච්ඡින්දනං, මග්ගචෙතනා ච තංසභාවා න හොතීති න තස්සා මග්ගක්ඛණෙ සම්මාවාචාදිභාවසිද්ධි. **තංසිද්ධියන්ති** කිච්චත්තයසිද්ධියං. යථා පනස්සා පුබ්බභාගෙ සුභාසිතවාචාදිභාවො, එවං මග්ගක්ඛණෙපි සියා. එවං සන්තෙ යථා තත්ථ එකස්ස සම්මාසඞ්කප්පස්ස තිකිච්චතා, සම්මාදිට්ඨිආදීනඤ්ච එකෙකානං චතුකිච්චතා, එවං එකා මග්ගචෙතනා සම්මාවාචාදිකිච්චත්තයස්ස සාධිකා භවෙය්‍ය, තථා ච සති මග්ගෙ සම්මාවාචාදීනි තීණි අඞ්ගානි න භවෙය්‍යුං, ඡළඞ්ගිකො ච අරියමග්ගො සියාති තයිදමාහ **‘‘එකාය චෙතනාය’’**තිආදිනා. යස්මා පනෙතං නත්ථි, තස්මා මග්ගපච්චයතාවචනතො ච න චෙතනාය මග්ගභාවොති මග්ගක්ඛණෙ විරතියොව සම්මාවාචාදයො.

බ්‍රූහනං සුඛං. **සන්තසුඛං** උපෙක්ඛා. සා හි ‘‘උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා’’ති (විසුද්ධි. 2.644; විභ. අට්ඨ. 232) වුත්තා. **විතක්කාදීනන්ති** තෙයෙව අභිනිරොපනාදයො පාකටපරියායෙන වුත්තා.

වචීසඞ්ඛාරභාවතො **වචීභෙදස්ස උපකාරකො විතක්කො. ‘‘සාවජ්ජා…පෙ…. උපකාරකො එවා’’**ති ඉමිනා වචීභෙදකං සමුට්ඨාපකචෙතනානං විය විරතියාපි විසෙසපච්චයො විතක්කොති දස්සෙති. **වචීභෙදනියාමිකා වාචාති** වචීදුච්චරිතවිරතිමාහ. සා හි සම්මාවාචාභූතා මිච්ඡාවාචාසු සංයමිනී. තත්ථ යථා විසංවාදනාදිමිච්ඡාවාචතො අවිරතො මිච්ඡාකම්මන්තතොපි න විරමතෙව. යථාහ – ‘‘එකං ධම්මං…පෙ…. අකාරිය’’න්ති (ධ. ප. 176). තථා අවිසංවාදනාදිනා සම්මාවාචාය ඨිතො සම්මාකම්මන්තම්පි පූරෙතියෙවාති ආහ **‘‘වචීභෙද…පෙ…. උපකාරිකා’’**ති. ධම්මානං පවත්තිනිට්ඨාභාවතො යථා ගතීති නිබ්බත්ති වුච්චති, එවං පවත්තිභාවතො රසලක්ඛණානිපීති ආහ **‘‘කිච්චාදිසභාවෙ වා’’**ති.

අභිනන්දනන්ති තණ්හාදිවසෙන අභිනන්දනං.

වාචුග්ගතකරණං **උග්ගහො,** අත්ථපරිපුච්ඡනං **පරිපුච්ඡාති** තදුභයං සවනාදීනන්ති ආහ **‘‘සවනඤාණෙ එව අවරොධං ගච්ඡන්තී’’**ති. ඤාණෙන පරිච්ඡින්දිත්වා ගහණං **පරිග්ගණ්හනං**.

තස්සාති පයොගස්ස.

සොති කාමවිතක්කප්පවත්තියා කාරණභූතො සුභනිමිත්තෙ අයොනිසොමනසිකාරො. **තස්සාති** කාමවිතක්කස්ස. ගතං ගමනං පවත්ති, තස්ස උපායොති **ගතමග්ගො.**

පහාතබ්බඵකත්තන්ති පහාතබ්බතාසාමඤ්ඤං.

මග්ගභාවෙන චතුබ්බිධම්පි එකත්තෙනාති සොතාපත්තිමග්ගාදිවසෙන චතුබ්බිධම්පි මග්ගභාවෙන එකත්තෙන සාමඤ්ඤතො ගහෙත්වා ''අස්සා''ති එකවචනෙන වුත්තන්ති අත්ථො. සබ්බස්ස මග්ගස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤං සදිසතා, තථා අසදිසතා ච එකච්චසදිසතා ච **ඣානඞ්ගවසෙන සබ්බසදිසසබ්බාසදිසඑකච්චසදිසතා,** සො එව විසෙසොති යොජෙතබ්බං. විපස්සනානියාමං ධුරං කත්වා ආහාති සම්බන්ධො. **ඉධ පනාති** ඉමිස්සා සම්මොහවිනොදනියං. **සම්මසි…පෙ…. නිවත්තනතොති** පඨමත්ථෙරවාදං වදන්තො තදජ්ඣාසයං පුරක්ඛත්වා වදතීති අධිප්පායෙන වුත්තං. ඉතරථා ඉතරවාදාපෙත්ථ දස්සිතා එවාති. **පාදකජ්ඣානනියාමන්**ති පාදකජ්ඣානනියාමං ධුරං කත්වා ආහාති යොජනා. ''විපස්සනා …පෙ…. දට්ඨබ්බො''ති කස්මා වුත්තං. න හි තස්සා ඉධ පටික්ඛෙපතා අත්ථි. තථා හි වුත්තං ''කෙචි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා නියාමෙතීති වදන්තී''ති? නයිදමෙවං. **ඉධාපීති** ඉධ පාදකජ්ඣානනියාමෙපි විපස්සනානියාමො න පටික්ඛිත්තොති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො. තෙනෙවාහ **''සාධාරණත්තා''**ති. ''ඉධ පනා''ති ඉමිනාපි පඨමත්ථෙරවාදො සඞ්ගහිතොති වෙදිතබ්බො. යදි එවං කස්මා විපස්සනානියාමො විසුං ගහිතොති? වාදත්තයාවිධුරතාදස්සනත්ථං. **අඤ්ඤෙ වාචරියවාදාති** සම්මසිතජ්ඣානපුග්ගලජ්ඣාසයවාදා.

''ආරුප්පෙ තිකචතුක්කජ්ඣානං…පෙ…. න ලොකිය''න්ති ඉදං ථෙරවාදෙ ආගතං පොරාණට්ඨකථායං තන්තිං කත්වා ඨපිතන්ති **අට්ඨසාලිනියං** සඞ්ගහෙත්වා වුත්තන්ති ආහ **''වුත්තං අට්ඨසාලිනියන්ති අධිප්පායො''**ති. **යෙසූති** පච්ඡිමජ්ඣානවජ්ජානි සන්ධාය වදති. තත්ථ හි අරූපුප්පත්තියං සංසයො, න ඉතරස්මිං. ''චතුක්කපඤ්චකජ්ඣාන''න්ති වුත්තෙ අවිසෙසතො සාසවානාසවං අපෙක්ඛීයති, නිවත්තෙතබ්බගහෙතබ්බසාධාරණවචනෙනෙත්ථ සාසවතො අවච්ඡින්දනත්ථං ''තඤ්ච ලොකුත්තර''න්ති වත්වා නිවත්තිතධම්මදස්සනත්ථං ''න ලොකිය''න්ති වුත්තන්ති දස්සෙන්තො ආහ **''සමුදායඤ්ච…පෙ…. ආහා''**ති. ඉතරථා බ්‍යභිචාරාභාවතො ''ලොකුත්තර''න්ති විසෙසනං නිරත්ථකං සියා. **තයො මග්ගාති** දුතියමග්ගාදයො. **තජ්ඣානිකන්**ති තිකචතුක්කජ්ඣානිකං සොතාපත්තිඵලාදිං. **අඤ්ඤඣානිකාපීති** තිකචතුක්කජ්ඣානතො අඤ්ඤඣානිකාපි චතුක්කජ්ඣානිකාපි මග්ගා උප්පජ්ජන්ති. **පි**-සද්දෙන තජ්ඣානිකාපි තිකචතුක්කජ්ඣානිකාති අත්ථො. යදි එවං චතුවොකාරභවෙපි පඤ්චවොකාරභවෙ විය මග්ගස්ස තිකචතුක්කජ්ඣානිකභාවෙ කෙනස්ස ඣානඞ්ගාදිනියාමොති ආහ **''ඣානඞ්ගාදිනියාමිකා පුබ්බාභිසඞ්ඛාරසමාපත්තී''**ති. **පුබ්බාභිසඞ්ඛාරසමාපත්තීති** ච පාදකභූතා අත්තනා අතික්කන්තධම්මවිරාගභාවෙන විපස්සනාය පුබ්බාභිසඞ්ඛාරකාරී අරූපසමාපත්ති, ඵලසමාපත්ති වා. තෙනාහ **''පාදක''**න්ති. **න සම්මසිතබ්බාති** න සම්මසිතබ්බා සමාපත්ති ඣානඞ්ගාදිනියාමිකා සම්මසිතබ්බානං තිකචතුක්කජ්ඣානානං තත්ථ අනුප්පජ්ජනතො, ඉතරත්ථ ච විසෙසාභාවතො. **ඵලස්සපීති** චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකඵලස්සපි.

දුක්ඛඤාණාදීනන්ති දුක්ඛසමුදයඤාණානං. **තංතංකුසලාරම්මණාරම්මණත්තාති** කාමාවචරාදීසු යෙන යෙන කුසලෙන සද්ධිං නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පාදයො උප්පජ්ජන්ති, තස්ස තස්ස කුසලස්ස ආරම්මණං ආරම්මණං එතෙසන්ති තංතංකුසලාරම්මණාරම්මණා , තබ්භාවතො. **තංතංවිරමිතබ්බාදිආරම්මණත්තාති** විසංවාදනවත්ථුආදිආරම්මණත්තා. වීතික්කමිතබ්බතො එව හි විරතීති. **''අඞ්ගාන''**න්ති ඉදං ''නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පාදීන''න්ති එත්ථාපි යොජෙතබ්බං අවයවෙන විනා සමුදායාභාවතො. **විසෙසපච්චයොති** භින්නසීලස්ස, අපරිසුද්ධසීලස්ස වා සම්මප්පධානාසම්භවතො සමාධානස්ස විය වායාමස්ස සීලං විසෙසපච්චයො. අයඤ්ච අත්ථො යදිපි පුරිමසිද්ධසීලවසෙන යුත්තො, සහජාතවසෙනාපි පන ලබ්භතෙවාති දස්සෙන්තො **''සම්පයුත්තස්සාපී''**ති ආහ. සහජමෙව චෙත්ථ අධිප්පෙතන්ති ආහ **''සම්පයුත්තස්සෙව වා''**තිආදි. සම්මොසො පමාදො, තප්පටිපක්ඛො **අසම්මොසො** අප්පමාදො, සො චිත්තස්ස ආරක්ඛාති ආහ **''චෙතසො රක්ඛිතතා''**ති.

සීලක්ඛන්ධො චාති ච-සද්දෙන සමාධික්ඛන්ධො ච. ඛන්තිප්පධානත්තා සීලස්ස අදොසසාධනතා, නීවරණජෙට්ඨකස්ස කාමච්ඡන්දස්ස උජුවිපච්චනීකභාවතො සමාධිස්ස අලොභසාධනතා දට්ඨබ්බා. **සාසනන්ති** පටිවෙධසාසනං, ''සාසනබ්‍රහ්මචරිය''න්ති ච වදන්ති.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

206-214. ''පරිඤ්ඤෙය්‍යාභාවරහිතෙ එකන්තපහාතබ්බෙ''ති කස්මා වුත්තං, නනු තණ්හායපි චක්ඛාදීනං විය තණ්හාවත්ථුතාවචනෙන පරිඤ්ඤෙය්‍යතා වුත්තා. යථාහ ''රූපතණ්හා ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති, එත්ථ නිවිසමානා නිවිසතී''තිආදි (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විභ. 203).

තප්පටිබද්ධසංකිලෙසප්පහානවසෙන සමතික්කමිතබ්බතා හි පරිඤ්ඤෙය්‍යතා. එකන්තපහාතබ්බතා ච න තණ්හාය එව, අථ ඛො අවසෙසානං සංකිලෙසධම්මානම්පි. තථා හි තෙසං සබ්බසො අච්චන්තප්පහායිකා දස්සනභාවනාති? සච්චමෙතං, තථාපි යථා ‘‘දුක්ඛං අරියසච්චං පරිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්ති (සං. නි. 5.1099) තණ්හාවජ්ජෙ උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකෙ පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවො නිරුළ්හො, න තථා තණ්හාය, තණ්හාය පන ‘‘යායං තණ්හා පොනොභවිකා’’තිආදිනා (විභ. 203; දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.91, 460; සං. නි. 5.1081; මහාව. 14; පටි. ම. 1.34) සමුදයභාවො විය සාතිසයං පහාතබ්බභාවො නිරුළ්හොති දස්සෙතුං **‘‘පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවරහිතෙ එකන්තප්පහාතබ්බෙ’’**ති වුත්තං. යස්ස අසඞ්ගහිතො පදෙසො අත්ථි, සො **සප්පදෙසො,** එකදෙසොති අත්ථො. **තත්ථාති** අරියසච්චසද්දෙ. **සමුදයොති** සමුදයත්ථො. ‘‘නිප්පදෙසතො සමුදයං දස්සෙතු’’න්ති සමුදයස්සෙවෙත්ථ ගහණෙ කාරණං දස්සෙතුං **‘‘දුක්ඛනිරොධා පනා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **දුක්ඛනිරොධාති** දුක්ඛං, නිරොධො ච. **අරියසච්චදෙසනායන්ති** අරියසච්චදෙසනායම්පි සච්චදෙසනායං විය. **ධම්මතොති** දෙසෙතබ්බධම්මතො නිප්පදෙසා එව. ‘‘අවසෙසා ච කිලෙසා’’තිආදිනා දෙසනාභෙදො එව හි තත්ථ විසෙසො. තෙනාහ **‘‘න හි තතො අඤ්ඤො’’**තිආදි. **අපුබ්බො නත්ථීති** ධම්මතො අපුබ්බො නත්ථීති අත්ථො. **තස්සාති** සමුදයස්ස. **සබ්බත්ථ තීසුපි වාරෙසූති** අට්ඨඞ්ගිකපඤ්චඞ්ගිකසබ්බසඞ්ගාහිකභෙදෙසු මහාවාරෙසු, තදන්තොගධෙසු ච පඤ්චසු කොට්ඨාසෙසු. **අපුබ්බස්සාති** ‘‘අවසෙසා ච කිලෙසා’’තිආදිනා තණ්හාය අපුබ්බස්ස. අවසිට්ඨකිලෙසාදීනඤ්හි සමුදයතාවචනං ඉධ අපුබ්බදස්සනං. තස්ස යදිපි දුතියතතියවාරෙසු විසෙසො නත්ථි, පඤ්චසු පන කොට්ඨාසෙසු උපරූපරි අපුබ්බං දස්සිතන්ති කත්වා එවං වුත්තං. තඤ්හි සමුදයවිසෙසදස්සනං, ඉතරං පන මග්ගවිසෙසදස්සනං. තස්ස ච ධම්මතො අපුබ්බභාවො දස්සිතොයෙව. යදි එවං දුතියාදිකොට්ඨාසෙසු, පඨමකොට්ඨාසෙපි වා කස්මා තණ්හා ගහිතාති ආහ **‘‘අපුබ්බසමුදයදස්සනත්ථායපි හී’’**තිආදි. **කෙවලායාති** තදඤ්ඤකිලෙසාදිනිරපෙක්ඛාය. **දෙසනාවසෙන න වුත්තොති** න ධම්මවසෙනාති අධිප්පායො. තස්මා දුක්ඛාදීනි තත්ථ අරියසච්චදෙසනායං සප්පදෙසානි දස්සිතානි හොන්ති පරියායෙනාති දට්ඨබ්බං. අභිධම්මදෙසනා පන නිප්පරියායකථාති කත්වා අට්ඨකථායං ‘‘නිප්පදෙසතො සමුදයං දස්සෙතුං’’ඉච්චෙව වුත්තං. **පච්චයසඞ්ඛාතන්ති** පච්චයාභිමතං පච්චයභූතං, පච්චයකොට්ඨාසං වා.

තෙසන්ති කුසලධම්මානං. **පච්චයානං පහානවසෙනාති** හෙතුනිරොධෙන ඵලනිරොධං දස්සෙති, තප්පටිබද්ධකිලෙසප්පහානෙන වා කුසලානං පහානං වුත්තං. යථා ‘‘ධම්මාපි වො, භික්ඛවෙ, පහාතබ්බා’’ති (ම. නි. 1.240). ඉති පරියායතො කුසලානං පහානං වුත්තං, න නිප්පරියායතො තදභාවතොති ආහ **‘‘න හි කුසලා පහාතබ්බා’’**ති. යථා ච කුසලධම්මෙසු, අබ්‍යාකතධම්මෙසුපි එසෙව නයො. **නිරොධන්ති** අසඞ්ඛතධාතුං. **අප්පවත්තිභාවොති** යො නිරොධස්ස නිබ්බානස්ස තණ්හාදිඅප්පවත්තිහෙතුභාවො, තං පහානන්ති වුත්තන්ති අත්ථො.

කායකම්මාදිසුද්ධියාති පුබ්බභාගකායකම්මවචීකම්මආජීවසුද්ධියා දූරතරූපනිස්සයතං අරියමග්ගස්ස දස්සෙතීති සම්බන්ධො. **පඤ්චඞ්ගිකං…පෙ.… පවත්තතං දීපෙති,** න පන අරියමග්ගස්ස පඤ්චඞ්ගිකත්තාති අධිප්පායො. **ඤාපකනිදස්සනන්ති** ඤාපකභාවනිදස්සනං, එතෙන **‘‘වචනතො’’**ති ඉදං හෙතුඅත්ථෙ නිස්සක්කවචනන්ති දස්සෙති. **වචනතොති** වා ඊදිසස්ස වචනස්ස සබ්භාවතො. පටිපදාය එකදෙසොපි **පටිපදා එවාති** අත්ථො. **නිද්දිට්ඨො ධම්මසඞ්ගාහකෙහි** සඞ්ගායනවසෙන.

ඣානෙහි දෙසනාපවෙසො ‘‘ලොකුත්තරං ඣානං භාවෙතී’’ති (ධ. ස. 277) ඣානසීසෙන දෙසනාව. තථා **භාවනාපවෙසො. පාළිගමනන්ති** පාළිපවත්ති පාඨදෙසනා. **යථාවිජ්ජමානධම්මවසෙනාති** තස්මිං චිත්තුප්පාදෙ ලබ්භමානවිතක්කාදිධම්මවසෙන.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

215. **තස්සාති** සුත්තන්තභාජනීයස්ස. **එවං පනාති** ‘‘අපිචෙසා සම්මාදිට්ඨි නාම පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා’’තිආදිප්පකාරෙන. **එවඤ්ච කත්වාති** ලොකුත්තරමග්ගස්සෙව මග්ගසච්චභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා. **තෙනාති** තෙන කාරණෙන, අරියමග්ගස්සෙව උද්දිසිත්වා නිද්දිට්ඨත්තාති අත්ථො.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

219. **චක්ඛුද්වාරභාවෙති** චක්ඛුද්වාරභාවහෙතු. **තංද්වාරිකෙහීති** තස්මිං ද්වාරෙ පවත්තනකෙහි චිත්තචෙතසිකෙහි. තෙ හි ‘‘තං ද්වාරං පවත්තිඔකාසභූතං එතෙසං අත්ථී’’ති තංද්වාරිකා. නනු ච තබ්බත්ථුකෙහිපි තං ඉන්දට්ඨං කාරෙති. තෙනාහ අට්ඨකථායං ‘‘තික්ඛෙ තික්ඛත්තා, මන්දෙ ච මන්දත්තා’’ති? සච්චං කාරෙති, තබ්බත්ථුකාපි පන ඉධ ‘‘තංද්වාරිකා’’ඉච්චෙව වුත්තා. අපරිච්චත්තද්වාරභාවංයෙව හි චක්ඛු නිස්සයට්ඨෙන ‘‘වත්ථූ’’ති වුච්චති. අථ වා තංද්වාරිකෙසු තස්ස ඉන්දට්ඨො පාකටොති ‘‘තංද්වාරිකෙහී’’ති වුත්තං. ඉන්දට්ඨො පරෙහි අනුවත්තනීයතා පරමිස්සරභාවොති දස්සෙන්තො **‘‘තඤ්හි…පෙ…. අනුවත්තන්තී’’**ති ආහ. තත්ථ **තන්ති** චක්ඛුං. **තෙති** තංද්වාරිකෙ. කිරියානිට්ඨානවාචී ආවී-සද්දො ‘‘විජිතාවී’’තිආදීසු (දී. නි. 1.258; 2.33; 3.199) වියාති ආහ **‘‘පරිනිට්ඨිතකිච්චජානන’’**න්ති.

‘‘ඡ ඉමානි, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි ඡ? චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. මනින්ද්‍රිය’’න්ති (සං. නි. 5.495-499) එවං කත්ථචි ඡපින්ද්‍රියානි ආගතානි, කස්මා පන සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදයො විය ඉන්ද්‍රියානි එකජ්ඣං න වුත්තානි, අභිධම්මෙ ච වුත්තානීති ආහ **‘‘තත්ථ සුත්තන්තෙ’’**තිආදි. **නිස්සරණූපායාදිභාවතොති** එත්ථ ලොකුත්තරෙසු මග්ගපරියාපන්නානි නිස්සරණං, ඉතරානි නිස්සරණඵලං, විවට්ටසන්නිස්සිතෙන නිබ්බත්තිතානි සද්ධින්ද්‍රියාදීනි නිස්සරණූපායො, ඉතරෙසු කානිචි පවත්තිභූතානි, කානිචි පවත්තිඋපායොති වෙදිතබ්බානි.

ඛීණාසවස්ස භාවභූතොති ඡළඞ්ගුපෙක්ඛා විය ඛීණාසවස්සෙව ධම්මභූතො.

ද්වෙ අත්ථාති ඉන්දලිඞ්ගඉන්දසිට්ඨට්ඨා. **අත්තනො පච්චයවසෙනාති** යථාසකං කම්මාදිපච්චයවසෙන. **තංසහිතසන්තානෙති** ඉත්ථින්ද්‍රියසහිතෙ, පුරිසින්ද්‍රියසහිතෙ ච සන්තානෙ. **අඤ්ඤාකාරෙනාති** ඉත්ථිආදිතො අඤ්ඤෙන ආකාරෙන. අනුවත්තනීයභාවො ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානං ආධිපච්චන්ති යොජනා. **ඉමස්මිඤ්චත්ථෙති** ආධිපච්චත්ථෙ.

තෙසන්ති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනං තිණ්ණං. යා සුඛදුක්ඛින්ද්‍රියානං ඉට්ඨානිට්ඨාකාරසම්භොගරසතා වුත්තා, සා ආරම්මණසභාවෙනෙව වෙදිතබ්බා, න එකච්චසොමනස්සින්ද්‍රියාදීනං විය පරිකප්පවසෙනාති දස්සෙන්තො **‘‘එත්ථ වා’’**තිආදිමාහ.

යදිපි පුරිසින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියං රූපකණ්ඩෙපි (ධ. ස. 584) දෙසිතං, තං පන රූපජීවිතින්ද්‍රියං, න ච තත්ථ මනින්ද්‍රියං වත්වා ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානි වුත්තානි. ඉධ පන අට්ඨකථායං ඉන්ද්‍රියානුක්කමො වුත්තො සබ්බාකාරෙන යමකදෙසනාය සංසන්දතීති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘සො ඉන්ද්‍රියයමකදෙසනාය සමෙතී’’**ති. **පුරිමපච්ඡිමානං අජ්ඣත්තිකබාහිරානන්ති** චක්ඛාදීනං පුරිමානං අජ්ඣත්තිකානං, ඉත්ථින්ද්‍රියාදීනං පච්ඡිමානං බාහිරානං. **තෙසං මජ්ඣෙ වුත්තං** උභයෙසං උපකාරකතාදීපනත්ථන්ති අධිප්පායො. තෙන එවම්පි දෙසනන්තරානුරොධෙන ජීවිතින්ද්‍රියස්ස අනුක්කමං වත්තුං වට්ටතීති දස්සෙති. කාමඤ්චෙත්ථ එවං වුත්තං, පරතො පන කිච්චවිනිච්ඡයෙ ඉධ පාළියං ආගතනියාමෙනෙව මනින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියස්ස, තදනන්තරඤ්ච ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානං කිච්චවිනිච්ඡයං දස්සෙස්සති. **සබ්බං තං දුක්ඛං** සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවෙන, යථාරහං වා දුක්ඛදුක්ඛතාදිභාවෙන. **දුවිධත්තභාවානුපාලකස්සාති** රූපාරූපවසෙන දුවිධස්ස අත්තභාවස්ස අනුපාලකස්ස. රූපාරූපවසෙන දුවිධම්පි හි ජීවිතින්ද්‍රියං ඉධ ගහිතං. **‘‘පවත්තී’’**ති එතෙන සහජාතධම්මානං පවත්තනරසෙන ජීවිතින්ද්‍රියෙන වෙදයිතානං පවත්තෙතබ්බතං දීපෙති. **‘‘භාවනාමග්ගසම්පයුත්ත’’**න්ති ඉමිනා ඵලභූතං අඤ්ඤින්ද්‍රියං නිවත්තෙති. භාවනාගහණඤ්චෙත්ථ සක්කා අවත්තුං. ‘‘භාවෙතබ්බත්තා’’ති වුත්තත්තා භාවනාභාවො පාකටොව. **දස්සනානන්තරාති** සමානජාතිභූමිකෙන අබ්‍යවහිතතං සන්ධායාහ, න අනන්තරපච්චයං.

තස්සාති ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවස්ස. **අනඤ්ඤසාධාරණත්තාති** අඤ්ඤෙහි අනින්ද්‍රියෙහි අසාධාරණත්තා. එවං සාමත්ථියතො කිච්චවිසෙසං වත්තබ්බපෙත්වා පකරණතොපි තං දස්සෙති **‘‘ඉන්ද්‍රියකථාය ච පවත්තත්තා’’**ති. **අඤ්ඤෙසන්ති** අඤ්ඤෙසං ඉන්ද්‍රියසභාවානම්පි සහජාතධම්මානං. යෙහි තෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙන්ති, තෙසං වසවත්තාපනං නත්ථි, යථා මනින්ද්‍රියස්ස පුබ්බඞ්ගමසභාවාභාවතො සයඤ්ච තෙ අඤ්ඤදත්ථු මනින්ද්‍රියස්සෙව වසෙ වත්තන්ති. තෙනාහ **‘‘තංසම්පයුත්තානිපි හී’’**තිආදි. යදි එවං කථං තෙසං ඉන්දට්ඨොති? ‘‘සුඛනාදිලක්ඛණෙ සම්පයුත්තානං අත්තාකාරානුවිධාපනමත්ත’’න්ති වුත්තොවායමත්ථො . **‘‘චෙතසිකත්තා’’**ති ඉමිනා සම්පයුත්තධම්මානං චිත්තස්ස පධානතං දස්සෙති. තතො හි ‘‘චෙතසිකා’’ති වුච්චන්ති. **සබ්බත්ථාති** වසවත්තාපනං සහජාතධම්මානුපාලනන්ති එවං යාව අමතාභිමුඛභාවපච්චයතා ච සම්පයුත්තානන්ති තංකිච්චනිද්දෙසෙ. ‘‘අනුප්පාදනෙ, අනුපත්ථම්භෙ ච සතී’’ති පදං ආහරිත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. න හි පදත්ථො සභාවං බ්‍යභිචරතීති ජනකුපත්ථම්භකත්තාභාවෙපීති වුත්තං හොති. **තප්පච්චයානන්ති** ඉත්ථිපුරිසනිමිත්තාදිපච්චයානං කම්මාදීනං. **තප්පවත්තනෙ නිමිත්තභාවොති** ඉත්ථිනිමිත්තාදිආකාරරූපනිබ්බත්තනෙ කාරණභාවො. ස්වායං ඉත්ථින්ද්‍රියාදීනං තත්ථ අත්ථිභාවොයෙවාති දට්ඨබ්බං. යස්මිඤ්හි සති යං හොති, අසති ච න හොති, තං තස්ස කාරණන්ති. **‘‘නිමිත්තභාවො

අනුවිධාන''න්ති ඉමිනා අනුවිධානසද්දස්ස කම්මත්ථතං දස්සෙති. **සුඛදුක්ඛභාවප්පත්තා වියාති** සයං සුඛදුක්ඛසභාවප්පත්තා විය, සුඛන්තා දුක්ඛන්තා ච වියාති අත්ථො. **අසන්තස්ස...පෙ.... මජ්ඣත්තාකාරානුපාපනං** අඤ්ඤාණුපෙක්ඛනාදිවසෙන වෙදිතබ්බං. **සමානජාතියන්ති** අකුසලෙහි සුඛදුක්ඛෙහි අකුසලුපෙක්ඛාය, අබ්‍යාකතෙහි අබ්‍යාකතුපෙක්ඛාය, කුසලසුඛතො කුසලුපෙක්ඛාය. තත්ථාපි භූමිවිභාගෙනායමත්ථො භින්දිත්වා යොජෙතබ්බො. තං සබ්බං **ඛන්ධවිභඞ්ගෙ** වුත්තඔළාරිකසුඛුමවිභාගෙන දීපෙතබ්බං. **ආදිසද්දෙනාති** ''කාමරාගබ්‍යාපාදාදී''ති එත්ථ වුත්තආදිසද්දෙන. සංයොජනසමුච්ඡින්දනතදුපනිස්සයතා එව සන්ධාය අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියස්ස කිච්චන්තරාපසුතතා වුත්තා, තස්සාපි උද්ධම්භාගියසංයොජනපටිප්පස්සද්ධිප්පහානකිච්චතා ලබ්භතෙව. අබ්‍යාපීභාවතො වා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියස්ස පටිප්පස්සද්ධිප්පහානකිච්චං න වත්තබ්බං, තතො අඤ්ඤින්ද්‍රියස්සාපි තං අට්ඨකථායං අනුද්ධටං. මග්ගානන්තරඤ්හි ඵලං ''තාය සද්ධාය අවූපසන්තායා''තිආදිවචනතො (ධ. ස. අට්ඨ. 505) කිලෙසානං පටිප්පස්සම්භනවසෙන පවත්තති, න ඉතරං. අඤ්ඤථා අරියා සබ්බකාලං අප්පටිප්පස්සද්ධකිලෙසදරථා සියුං. ඉතරස්ස පන නිච්ඡන්දරාගෙසු සත්තවොහාරො විය රුළ්හිවසෙන පටිප්පස්සද්ධිකිච්චතා වෙදිතබ්බා.

එත්ථාහ – කස්මා පන එත්තකානෙව ඉන්ද්‍රියානි වුත්තානි, එතානි එව ච වුත්තානීති? ආධිපච්චත්ථසම්භවතොති වෙ. ආධිපච්චං නාම ඉස්සරියන්ති වුත්තමෙතං. තයිදං ආධිපච්චං අත්තනො කිච්චෙ බලවන්ති අඤ්ඤෙසම්පි සභාවධම්මානං ලබ්භතෙව. පච්චයාධීනවුත්තිකා හි පච්චයුප්පන්නා . තස්මා තෙ තෙහි අනුවත්තීයන්ති, තෙ ච තෙ අනුවත්තන්තීති? සච්චමෙතං, තථාපි අත්ථි තෙසං විසෙසො. ස්වායං විසෙසො ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිප්පවත්තියඤ්හි චක්ඛාදීනං සිද්ධමාධිපච්ච''න්තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 219) අට්ඨකථායං දස්සිතොයෙව.

අපිච ඛන්ධපඤ්චකෙ යායං සත්තපඤ්ඤත්ති, තස්සා විසෙසනිස්සයො ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානීති තානි තාව ආධිපච්චත්ථං උපාදාය ''චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... මනින්ද්‍රිය''න්තිආදිතො වුත්තානි. තානි පන යෙන ධම්මෙන පවත්තන්ති, අයං සො ධම්මො තෙසං ඨිතිහෙතූති දස්සනත්ථං ජීවිතං. තයිමෙ ඉන්ද්‍රියපටිබද්ධා ධම්මා ඉමෙසං වසෙන ''ඉත්ථී, පුරිසො''ති වොහරීයන්තීති දස්සනත්ථං භාවද්වයං. ස්වායං සත්තසඤ්ඤිතො ධම්මපුඤ්ජො පබන්ධවසෙන පවත්තමානො ඉමාහි වෙදනාහි සංකිලිස්සතීති දස්සනත්ථං වෙදනාපඤ්චකං. තතො විසුද්ධත්ථිකානං වොදානසම්භාරදස්සනත්ථං සද්ධාදිපඤ්චකං. තතො වොදානසම්භාරා ඉමෙහි විසුජ්ඣන්ති, විසුද්ධිප්පත්තා, නිට්ඨිතකිච්චා ච හොන්තීති දස්සනත්ථං අන්තෙ අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනි තීණි වුත්තානි. සබ්බත්ථ ''ආධිපච්චත්ථං උපාදායා''ති පදං යොජෙතබ්බං. එත්තාවතා අධිප්පෙතත්ථසිද්ධීති අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං.

අථ වා පවත්තිනිවත්තීනං නිස්සයාදිදස්සනත්ථම්පි එතානි එව වුත්තානි. පවත්තියා හි විසෙසතො මූලනිස්සයභූතානි ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි. යථාහ ''ඡසු ලොකො සමුප්පන්නො''තිආදි (සු. නි. 171). තස්සා උප්පත්ති ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියෙහි. විසභාගවත්ථුසරාගනිමිත්තා හි යෙභුය්‍යෙන සත්තකායස්ස අභිනිබ්බත්ති. වුත්තඤ්හෙතං ''තිණ්ණං ඛො පන, මහාරාජ, සන්නිපාතා ගබ්භස්සාවක්කන්ති හොති, ඉධ මාතාපිතරො ච සන්නිපතිතා හොන්ති, මාතා ච උතුනී හොති, ගබ්භො ච පච්චුපට්ඨිතො හොතී''ති (ම. නි. 1.408; 2.411; මි. ප. 4.1.6). අවට්ඨානං ජීවිතින්ද්‍රියෙන තෙන අනුපාලෙතබ්බතො. තෙනාහ ''ආයු ඨිති යපනා යාපනා''තිආදි. උපභොගො වෙදනාහි . වෙදනාවසෙන හි ඉට්ඨාදිසබ්බවිසයූපභොගො. යථාහ – ''වෙදයති වෙදයතීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා වෙදනාති වුච්චතී''ති (සං. නි. 3.79). එවං පවත්තියා නිස්සයසමුප්පාදට්ඨිතිසම්භොගදස්සනත්ථං චක්ඛුන්ද්‍රියං යාව උපෙක්ඛින්ද්‍රියන්ති චුද්දසින්ද්‍රියානි දෙසිතානි. යථා චෙතානි පවත්තියා, එවං ඉතරානි නිවත්තියා. විවට්ටසන්නිස්සිතෙන හි නිබ්බත්තිතානි සද්ධාදීනි පඤ්ච ඉන්ද්‍රියානි නිවත්තියා නිස්සයො. උප්පාදො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියෙන තස්ස පඨමං උප්පජ්ජනතො. අවට්ඨානං අඤ්ඤින්ද්‍රියෙන. උපභොගො අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියෙන අග්ගඵලසමුපභොගතො. එවම්පි එතානි එව ඉන්ද්‍රියානි දෙසිතානි. එත්තාවතා යථාධිප්පෙතත්ථසිද්ධිතො අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං. එතෙනාපි නෙසං දෙසනානුක්කමොපි සංවණ්ණිතො වෙදිතබ්බො.

220. **කුසලාකුසලවීරියාදීනීති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන කුසලසමාධිආදීනං, අබ්‍යාකතවීරියාදීනඤ්ච සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **පච්චයාදීති ආදි**-සද්දෙන දෙසාරම්මණාදයො ගහිතා, යථාවුත්තවීරියාදීනි, චක්ඛාදීනි ච සඞ්ගණ්හාති. ඉච්චෙවං සබ්බසඞ්ගාහිකානි වීරියින්ද්‍රියාදිපදානි, චක්ඛුන්ද්‍රියාදිපදානි ච. **තෙනාති** ''එවං සන්තෙපී''තිආදිනා භූමිවිභාගකථනෙන. **තන්නිවත්තනෙනාති** සබ්බෙසං සබ්බභූමිකත්තනිවත්තනෙන. **අවිජ්ජමානසඞ්ගාහකත්තන්ති** තස්සං තස්සං භූමියං අනුපලබ්භමානස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස සඞ්ගාහකතා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

ඉධ ඉමස්මිං ''සත්තින්ද්‍රියා අනාරම්මණා''ති එවං එකන්තානාරම්මණත්තෙ වුච්චමානෙ **න ආහට්ඨං** ජීවිතින්ද්‍රියං න භාසිතං. ටීකායං පන **අනාහට්ඨන්ති** කතසමාසං කත්වා වුත්තං. **රූපධම්මෙසු සඞ්ගහිතතන්ති** ''රූප''න්ති ගණිතතං. **අරූපකොට්ඨාසෙන** අරූපභාවෙන සියාපක්ඛෙ සඞ්ගහිතං. කස්මා? තස්ස පරිත්තාරම්මණාදිතා අත්ථීති. යස්මා පන

රූපාරූපමිස්සකස්සෙව වසෙන සියාපක්ඛසඞ්ගහො යුත්තො, න එකදෙසස්ස, තස්මා එකදෙසස්ස තං අනිච්ඡන්තො ආහ **''අධිප්පායො''**ති. ඉදානි තමත්ථං පකාසෙතුං **''අරූපකොට්ඨාසෙන පනා''**තිආදි වුත්තං. **නවත්තබ්බතාති** පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බතා. කථං පන රූපකොට්ඨාසෙනස්සානාරම්මණස්ස නවත්තබ්බතාති චොදනං සන්ධායාහ **''න හි අනාරම්මණ''**න්තිආදි. **''අවිජ්ජමානාරම්මණානාරම්මණෙසූ''**ති ඉමිනා ''අනාරම්මණා''ති බාහිරත්ථසමාසො අයන්ති දස්සෙති . **නවත්තබ්බෙසූති** සාරම්මණභාවෙන නවත්තබ්බෙසු. **අනාරම්මණත්තාති** ආරම්මණරහිතත්තා. ''නවින්ද්‍රියා සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා මහග්ගතාරම්මණා, සියා අප්පමාණාරම්මණා, සියා න වත්තබ්බා 'පරිත්තාරම්මණා'තිපි 'මහග්ගතාරම්මණා'තිපි 'අප්පමාණාරම්මණා'තිපී''තිආදීසු (විභ. 223) විය න සාරම්මණස්සෙව නවත්තබ්බතං දස්සෙති. යථා ච න සාරම්මණස්සෙව නවත්තබ්බතාපරියායො, අථ ඛො අනාරම්මණස්සාපීති සාරම්මණෙ නියමාභාවො. එවං නවත්තබ්බං සාරම්මණමෙවාති අයම්පි නියමො නත්ථීති දස්සෙන්තො **''නවත්තබ්බස්ස වා සාරම්මණත''**න්ති ආහ. තස්ස න දස්සෙතීති සම්බන්ධො. **''න හී''**තිආදිනා තමෙවත්ථං විවරති.

තත්ථ රූපනිබ්බානානං සුඛාදිසම්පයුත්තභාවෙන නවත්තබ්බතා, න පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙනාති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **''අථාපී''**තිආදි. තත්ථ අථාපි වත්තතීති සම්බන්ධො. **සියා අනාරම්මණන්තිපි වත්තබ්බං සියාති** අනාරම්මණං ධම්මායතනං සාරම්මණෙහි විසුං කත්වා එවං වත්තබ්බං සියා. **නවත්තබ්බ**-සද්දො යදි සාරම්මණෙස්වෙව වත්තෙය්‍ය, න චෙවං වුත්තං, අවචනෙ ච අඤ්ඤං කාරණං නත්ථීති දස්සෙන්තො ආහ **''න හි පඤ්හපුච්ඡකෙ සාවසෙසා දෙසනා අත්ථී''**ති. තස්මා **නවත්තබ්බ**-සද්දො අනාරම්මණෙසුපි වත්තතෙවාති අධිප්පායො. යාපි ''අට්ඨින්ද්‍රියා සියා අජ්ඣත්තාරම්මණා''ති අජ්ඣත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බතා වුත්තා, සා ජීවිතින්ද්‍රියස්ස ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකාලෙ පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවමත්තාරම්මණතං සන්ධාය වුත්තා, න සාරම්මණස්සෙව නවත්තබ්බතාදස්සනත්ථං, නාපි අනාරම්මණස්ස පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බතාභාවදස්සනත්ථන්ති දස්සෙන්තො **''අට්ඨින්ද්‍රියා සියා අජ්ඣත්තාරම්මණාති එත්ථ වා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **සියා අජ්ඣත්තාරම්මණාතීති ඉති**-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන අවසිට්ඨපාළිසඞ්ගණ්හනෙන ''සියා න වත්තබ්බා 'අජ්ඣත්තාරම්මණා'තිපි 'බහිද්ධාරම්මණා'තිපි 'අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා'තිපී''ති ඉමාය පාළියා වුත්තමත්ථං ජීවිතින්ද්‍රියස්ස දස්සෙන්තො **''ජීවිතින්ද්‍රියස්ස...පෙ.... නවත්තබ්බතා වෙදිතබ්බා''**ති ආහ, තං වුත්තත්ථමෙව.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

225. **''වුත්තත්තා''**ති ඉදං නිස්සක්කං කිං ලක්ඛණං? හෙතුලක්ඛණං. යදි එවං තංහෙතුකො විභජ්ජවාදිභාවො ආපජ්ජති. න හි මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරෙන වුත්තත්තා බුද්ධසාවකා විභජ්ජවාදිනො අහෙසුන්ති? නයිදමෙවං. තිවිධො හි හෙතු ඤාපකො, කාරකො, සම්පාපකොති. තෙසු ඤාපකහෙතු ඉධාධිප්පෙතො, තස්මා තෙන මහාථෙරෙන ''කිං වාදී, භන්තෙ, සම්මාසම්බුද්ධො''ති පුට්ඨෙන ''විභජ්ජවාදී, මහාරාජා''ති තදා වුත්තවචනෙන ඤායති ''සම්මාසම්බුද්ධසාවකා විභජ්ජවාදිනො''ති ඉමමත්ථං දස්සෙති **කිං…පෙ…. වුත්තත්තා…පෙ…. විභජ්ජවාදිනො''**ති. ''අහඤ්හි, බ්‍රාහ්මණ, විනයාය ධම්මං දෙසෙමි රාගස්සා''තිආදිං වත්වා ''නො ච ඛො යං ත්වං සන්ධාය වදෙසී''තිආදිනා (පාරා. 5-9) වෙරඤ්ජබ්‍රාහ්මණස්ස භගවතා වෙනයිකාදිභාවො විභජ්ජ වුත්තොති තං අනුවදන්තා සාවකාපි තථා වදන්තීති ආහ **''තෙ හි වෙනයිකාදිභාවං විභජ්ජ වදන්තී''**ති. **චීවරාදීනන්ති** ආදි-සද්දෙන සොමනස්සාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. තානිපි හි සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බභාවෙන විභජ්ජ වුත්තානි. විභජ්ජවාදිපරිසා **විභජ්ජවාදිමණ්ඩල**න්ති එතස්මිං අත්ථෙ යථා තං ඔතිණ්ණො නාම හොති, තංදස්සනත්ථං **''ආචරියෙ අනබ්භාචික්ඛන්තෙනා''**තිආදි වුත්තං. සකසමයාවොක්කමාදි හි පරමත්ථතො තදොතාරො. ''අසංකිලිට්ඨාපි අවිජ්ජා අත්ථි අමග්ගවජ්ඣා, යාය නිවුතා ඛීණාසවාපි නාමගොත්තාදීසු එකච්චං න ජානන්ති, සා කුසලචිත්තුප්පාදෙසුපි පවත්තතී''ති නිකායන්තරියා. තං සන්ධායාහ **''අවිජ්ජා පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං හෙතුපච්චයො හොතීතිආදිං වදන්තො''**ති. උපලක්ඛණඤ්හෙතං සහජාතකොටියා. **ආදි**-සද්දෙන අකුසලචිත්තෙනපි ඤාණං උප්පජ්ජති, යා සංකිලිට්ඨා පඤ්ඤාති, අචෙතසිකං සීලං, අවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතං රූපභාවං දුස්සිල්‍යන්ති එවමාදිං සඞ්ගණ්හාති. පරසමයායූහනං පරසමයෙ බ්‍යාපාරාපත්තියා. යො තත්ථ සකසමයෙන විරුද්ධො අත්ථො, තස්ස වා දීපනෙන සියා, පරසමයෙ වාදාරොපනෙන වා . තෙසු පුරිමං ''ආචරියෙ අනබ්භාචික්ඛන්තෙනා''ති ඉමිනා අපනීතන්ති ඉතරං දස්සෙති **''පරසමයං…පෙ…. අනායූහන්තෙනා''**ති. **අසම්පිණ්ඩෙන්තෙනා**ති උපචයත්ථං සන්ධාය වදන්ති. ආයූහන-සද්දො පන උපචයත්ථො න හොතීති කෙචිවාදො න සාරතො ගහෙතබ්බො.

තබ්බිපරියායෙනාති යථාවිනයං අවට්ඨානෙන. සාවජ්ජස්ස අනවජ්ජතාදීපනාදිනා **කම්මන්තරං භින්දන්තො** විනාසෙන්තො, ආලොළෙන්තො වා **ධම්මතං** ධම්මසභාවං **විලොමෙති** විපරීතතො දහති. **මහාපදෙසෙ**ති මහාඅපදෙසෙ, බුද්ධාදයො මහන්තෙ මහන්තෙ අපදිසිත්වා වුත්තානි මහාකාරණානි. **මහාපදෙසෙ**ති වා මහාඔකාසෙ, මහන්තානි ධම්මස්ස පතිට්ඨානට්ඨානානීති වුත්තං හොති. තත්‍රායං වචනත්ථො – අපදිසීයතීති අපදෙසො, බුද්ධො අපදෙසො එතස්සාති බුද්ධාපදෙසො. එස නයො සෙසෙසුපි. අත්ථතො චායං මහාපදෙසො ''සම්මුඛා මෙතං භගවතො සුත''න්තිආදිනා කෙනචි ආභතස්ස ''ධම්මො''ති වා ''අධම්මො''ති වා විනිච්ඡයනෙ කාරණං. කිං පන තන්ති? තස්ස යථාභතස්ස සුත්තොතරණාදි එව. යදි එවං කථං චත්තාරොති? ධම්මස්ස ද්වෙ සම්පදායො භගවා, සාවකා ච. තෙසු සාවකා සඞ්ඝගණපුග්ගලවසෙන තිවිධා. එවං ''අමුම්හා මයා අයං ධම්මො පටිග්ගහිතො''ති අපදිසිතබ්බානං භෙදෙන චත්තාරො. තෙනාහ **''සම්මුඛා මෙතං භගවතො සුත''**න්තිආදි. නෙත්තියම්පි වුත්තං ''බුද්ධාපදෙසො සඞ්ඝාපදෙසො සම්බහුලත්ථෙරාපදෙසො එකත්ථෙරාපදෙසො''ති.

සුත්තසුත්තානුලොමආචරියවාදඅත්තනොමතිමහාපදෙසෙති එත්ථ තිස්සො සඞ්ගීතියො ආරුළ්හානි තීණි පිටකානි අත්ථසූචනාදිඅත්ථෙන **සුත්තං**. යථාවුත්තස්ස සුත්තස්ස අනුලොමතො යථාවුත්තා එව චත්තාරො මහාපදෙසා **සුත්තානුලොමං**. පාළියා අත්ථගාහණෙන ධම්මතාය පතිට්ඨාපනතො අට්ඨකථා **ආචරියවාදො**. නයග්ගාහෙන අනුබුද්ධියා අත්තනො පටිභානං **අත්තනොමති**. එත්ථ ච සුත්තආචරියවාදඅත්තනොමතීනම්පි කෙනචි ආභතස්ස ධම්මාධම්මාදිභාවවිනිච්ඡයනෙ කාරණභාවසභාවතො මහාපදෙසතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. **සන්තිට්ඨතී**ති අප්පටිබාහන්තො, අවිලොමෙන්තො ච. තබ්බිපරියායෙන අතිධාවති. එකස්ස පදස්ස එකෙන පකාරෙන අත්ථං වත්වා තස්සෙව පුන පකාරන්තරෙන අත්ථං වදන්තො වා අපරෙහි පරියායෙහි නිද්දිසති නාම යථා ''අවිජ්ජා දුක්ඛසච්චස්ස යාථාවසරසලක්ඛණං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙතී''තිආදිං වත්වා පුන ''අයං අවිජ්ජා දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණ''න්ති වුත්තාපි ''දුක්ඛසච්චස්ස එකදෙසො හොතී''තිආදිවචනං. අථ වා හෙතුභාවෙන වුත්තස්ස අත්ථස්ස පුන ඵලභාවෙන වචනං තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙත්වා නිද්දිසනං යථා ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති වත්වා පුන ''නාමරූපපච්චයා සළායතන''න්ති වචනං. අථ වා ''සබ්බමෙතං භවචක්කං කම්මඤ්චෙව විපාකො ච. කිලෙසකම්මවිපාකවසෙන තිවිධ''න්ති ච ආදිනා වුත්තස්සෙවත්ථස්ස දුවිධතිවිධාදිවිභාගදස්සනං තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙත්වා නිද්දිසනන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

සත්තවොහාරොති ''සත්තො''ති සමඤ්ඤා. යෙ හි ධම්මෙ සමූහභූතෙ සන්තානවසෙන වත්තමානෙ උපාදාය සත්තපඤ්ඤත්ති, තස්සා තතො අඤ්ඤථානඤ්ඤථාඅච්චන්තාභාවසඞ්ඛාතෙ අන්තෙ අනුපගම්ම යාථාවතො සඞ්ගහණං, බොධනඤ්ච ධම්මතාය අකුසලස්ස දුක්කරං දුරභිසම්භවන්ති. අවිජ්ජාදිකස්ස පච්චයධම්මස්ස සඞ්ඛාරාදිපච්චයුප්පන්නධම්මං පති හෙතුආදිනා පච්චයෙන පච්චයභාවො **පච්චයාකාරො,** පටිච්චසමුප්පාදොති අත්ථො.

වුත්තනයෙනාති ‘‘ආචරියෙ අනබ්භාචික්ඛන්තෙනා’’තිආදිනා වුත්තනයෙන. කාමඤ්චෙත්ථ සබ්බාපි අත්ථවණ්ණනා ඉමිනාව නයෙන කාතබ්බා, පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනාය පන ගරුතරභාවං දස්සෙන්තො එවං වදති.

පාළිධම්මන්ති තෙපිටකබුද්ධවචනං. **පටිච්චසමුප්පාදන්ති** පටිච්චසමුප්පාදපාළිං.

අත්ථං කත්වාති හිතං කත්වා. යථායං හිතාවහො හොති, එවං කත්වා. **අට්ඨිං කත්වාති** වා අත්තානං අත්ථිකං කත්වා. සුතචින්තාමයාදිං **ඤාණවිසෙසං**. තදඞ්ගවික්ඛම්භනාදිනා **කිලෙසක්ඛයවිසෙසං**.

භවාදීසු ආදීනවප්පටිච්ඡාදනතො, බලවූපනිස්සයතො, කම්මස්ස විසෙසහෙතුභාවතො ච වට්ටස්ස මූලකාරණං අවිජ්ජා. විපාකවට්ටනිමිත්තස්ස කම්මවට්ටස්ස කාරණභූතම්පි කිලෙසවට්ටං අවිජ්ජාමූලකන්ති දස්සනත්ථං අවිජ්ජා ආදිතො වුත්තා. තණ්හාපි හි අවිජ්ජාය පටිච්ඡාදිතාදීනවෙ එව විසයෙ අස්සාදානුපස්සිනො පවත්තති, න අඤ්ඤථා. **මූලාදිදස්සනසාමඤ්ඤෙනාති** වල්ලියා මූලමජ්ඣපරියොසානස්ස දස්සනෙන පටිච්චසමුප්පාදස්ස තංදස්සනසාමඤ්ඤඤ්ච යොජෙතබ්බං, සමන්තචක්ඛුනා සබ්බස්ස දිට්ඨත්තෙපි දෙසනාකාලෙ දෙසනාඤාණචක්ඛුනා බොධෙතබ්බතාවසෙන එකදෙසදස්සනස්ස අධිප්පෙතත්තා.

දිට්ඨිසහිතාය මානසහිතාය වා තණ්හාය ‘‘අහ’’න්ති, ඉතරාය ‘‘මම’’න්ති **අභිවදතො**. ‘‘අභිනන්දනතො’’ති හි ඉමිනා සප්පීතිකාය තණ්හාය පවත්ති දස්සිතා. **‘‘අභිවදතො’’**ති ඉමිනා තතො බලවතරාය දිට්ඨිසහිතාය මානසහිතාය වා. **‘‘අජ්ඣොසාය තිට්ඨතො’’**ති ඉමිනා පන තතොපි බලවතමාය දිට්ඨිසහිතාය, කෙවලාය වා තණ්හාය පවත්ති දස්සිතා. ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපෙත්වා ඨානඤ්හි අජ්ඣොසානං. **තප්පච්චයන්ති** තණ්හාපච්චයං. කථං පන නන්දිවචනෙන චතුබ්බිධම්පි උපාදානං වුත්තන්ති ආහ **‘‘නන්දිතා’’**තිආදි. තත්ථ **නන්දිතාතදවිප්පයොගතාහීති** නන්දිභාවෙන සභාවතො තණ්හුපාදානං, තාය නන්දියා තණ්හාය අවිප්පයොගෙන අවිනාභාවෙන දිට්ඨුපාදානං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **‘‘දිට්ඨාභිනන්දනභාවෙනා’’**ති ඉමිනා දිට්ඨියාපි නන්දිභාවමාහ.

පටිසන්ධිපවත්තිඵස්සාදයොති පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච උප්පන්නඵස්සමනොසඤ්චෙතනාවිඤ්ඤාණානි. **‘‘විපාකවට්ටභූතෙ’’**ති ච ඉදං පවත්තවිසෙසනං දට්ඨබ්බං. **වට්ටූපත්ථම්භකාති** වට්ටත්තයූපනිස්සයා. **ඉතරෙති** අකම්මජා. **තස්මින්ති** යථාවුත්තෙ ආහාරචතුක්කෙ. **වත්තුං වට්ටන්තීති** තණ්හානිදානූපනිස්සයතො ‘‘තණ්හානිදානා’’ති වත්තුං යුජ්ජන්ති.

යථා අරියමග්ගො අන්තද්වයවජ්ජිතමජ්ඣිමපටිපදාභාවතො ‘‘ඤායො’’ති වුච්චති, එවං පටිච්චසමුප්පාදොපීති ආහ **‘‘ඤායොති මග්ගො, සොයෙව වා පටිච්චසමුප්පාදො’’**ති. **අත්තනො පටිවෙධාය සංවත්තතීති** අසම්මොහපටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣිතබ්බත්තා. **සංවත්තතීති** ච නිමිත්තස්ස කත්තුපචාරවසෙනෙතං වුත්තං යථා ‘‘අරියභාවකරානි සච්චානි අරියසච්චානී’’ති. **පකතිආදයො** හෙට්ඨා සච්චවිභඞ්ගෙ හෙතුවිප්පටිපත්තිකථායං දස්සිතා එව. **අකාරණං ‘‘කාරණ’’න්ති ගණ්හන්ති** යථා කාපිලාදයො. **න කිඤ්චි කාරණං බුජ්ඣන්ති** යථා තං අඤ්ඤෙ බාලපුථුජ්ජනා. **ඉතරාසන්ති** මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව පරියොසානා දෙසනාදීනං තිස්සන්නං. **තදත්ථතාසම්භවෙපීති** යථාසකෙහි කාරණෙහි පවත්තිදස්සනත්ථතාසම්භවෙපි. **අත්ථන්තරසබ්භාවතොති** පයොජනන්තරසබ්භාවතො. වුත්තානි හි අට්ඨකථායං (විභ. අට්ඨ. 225) ‘‘ජරාමරණාදිකස්ස දුක්ඛස්ස අත්තනා අධිගතකාරණසන්දස්සනත්ථං. ආහාරනිදානවවත්ථාපනානුසාරෙන යාව අතීතං අද්ධානං අතිහරිත්වා පුන අතීතද්ධතො පභුති හෙතුඵලපටිපාටිසන්දස්සනත්ථං. අනාගතද්ධහෙතුසමුට්ඨානතො පභුති අනාගතද්ධසන්දස්සනත්ථ’’න්ති තිස්සන්නං යථාක්කමං තීණි පයොජනානි.

තංතංඵලපටිවෙධොති ජාතිආදීනං ජරාමරණාදිතංතංඵලාවගමො. **අනුවිලොකයතොති** පුරිමෙ විකප්පෙ විපස්සනානිමිත්තං අනුවිලොකනං, දුතියෙ දෙසනානිමිත්තං. කාමුපාදානභූතා තණ්හා මනොසඤ්චෙතනාහාරසඞ්ඛාතස්ස භවස්ස, තංසම්පයුත්තානං, තන්නිමිත්තානඤ්ච සෙසාහාරානං විසෙසපච්චයො හොතීති ආහ **‘‘ආහාරතණ්හාදයො පච්චුප්පන්නද්ධා’’**ති. ආදි-සද්දෙන යාව විඤ්ඤාණං ගහෙතබ්බං. **ආහාරතණ්හාදයොති** එත්ථ පච්චුප්පන්නකම්මවට්ටපරියාපන්නෙ ආහාරෙ ගහෙත්වා අද්ධයොජනං කත්වා අනාගතවිපාකවට්ටපරියාපන්නෙ ගහෙත්වා යොජෙතුං වුත්තං **‘‘ආහාරා වා තණ්හාය පභාවෙතබ්බා අනාගතො අද්ධා’’**ති. **පභාවෙතබ්බාති** ආයතිං උප්පාදෙතබ්බා. **යුජ්ජතීති** ඵලභූතෙ ආහාරෙ පච්චුප්පන්නෙ පච්චක්ඛතො දස්සෙත්වා ‘‘තංනිදානං තණ්හං තස්සා නිදාන’’න්තිආදිනා ඵලපරම්පරාය කාරණපරම්පරාය ච දස්සනං තථාබුජ්ඣනකානං පුග්ගලානං අජ්ඣාසයානුලොමතො, ධම්මසභාවාවිලොමනතො ච යුත්තියා සඞ්ගය්හති. යදි තණ්හාදයො අතීතො අද්ධා, තණ්හාග්ගහණෙනෙව සඞ්ඛාරාවිජ්ජා ගහිතාති කිමත්ථං පුන තෙ ගහිතාති ආහ **‘‘සඞ්ඛාරාවිජ්ජා තතොපි අතීතතරො අද්ධා වුත්තො සංසාරස්ස අනාදිභාවදස්සනත්ථ’’**න්ති. **අතීතන්ති** වා අතීතතාසාමඤ්ඤෙන අතීතතරම්පි සඞ්ගහිතං දට්ඨබ්බං.

පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තිආහාරකාති පුනබ්භවූපපත්තිපච්චයා. **ඉති වචනතොති** එවං වුත්තවචනසබ්භාවතො. විඤ්ඤාණාහාරො තාව පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තියා හෙතු, ඉතරෙ පන කථන්ති ආහ **‘‘තංසම්පයුත්තත්තා…පෙ…. කබළීකාරාහාරස්සා’’**ති. තස්ස ආයතිං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තිආහාරකා චත්තාරො ආහාරාති සම්බන්ධො. සද්ධාදීනං උපනිස්සයතා පරිච්චාගාදිකාලෙ, රාගාදීනං ගධිතස්ස භොජනාදිකාලෙ. තෙන යථාක්කමං

කුසලාකුසලකම්මවිඤ්ඤාණායූහනං දස්සිතං. **තස්මාති** යස්මා ආයතිං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තිආහාරකා චත්තාරො ආහාරා ගය්හන්ති, තස්මා. **පුරිමොයෙවත්ථොති** ''ආහාරතණ්හාදයො පච්චුප්පන්නද්ධා''තිආදිනා වුත්තඅත්ථො. **අතීතෙති** අතීතෙ අද්ධනි. **තතො පරන්ති** තතො අතීතද්ධතො පරං පච්චුප්පන්නෙ අනාගතෙ ච අද්ධනි ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්තිආදිනා. **පච්චක්ඛානන්ති** පච්චුප්පන්නභවපරියාපන්නතාය පච්චක්ඛභූතානං. **පච්චුප්පන්නං හෙතුන්ති** එතරහි වත්තමානං තණ්හාදිකං ආහාරාදීනං හෙතුං.

සුත්තං ආහරති ''ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො''ති (ම. නි. 1.103). **වට්ටහෙතුනොති** විපාකවට්ටහෙතුනො, සකලවට්ටහෙතුනො වා. අකුසලඤ්හි කම්මං කම්මවට්ටස්ස කිලෙසවට්ටස්ස ච පච්චයො හොතියෙව. **''භවතණ්හායපි හෙතුභූතා''**ති ඉමිනා කිලෙසවට්ටස්සාපි අවිජ්ජාය පච්චයභාවමාහ. **එවඤ්චෙතං, භික්ඛවෙ, වුච්චතී''**තිආදිනා වට්ටසීසානම්පි අවිජ්ජාතණ්හානං සප්පච්චයතාදස්සනාපදෙසෙන සබ්බෙසම්පි සඞ්ඛතධම්මානං හෙතුඵලපරම්පරාවිච්ඡෙදවුත්තියා පුරිමාය කොටියා අපඤ්ඤායනං විභාවෙති.

අවිජ්ජං තණ්හා අනුවත්තතීති දුක්ඛෙ තණ්හං අභිභවිත්වා පවත්තියා තතො අවිජ්ජාය බලවභාවමාහ. අවිජ්ජාභිභූතා හි සත්තා සතිපි තණ්හාපරිතස්සිතෙ එකන්තානත්ථසඤ්ඤිතං අත්තකිලමථානුයොගදුක්ඛමනුයුඤ්ජන්ති. **තණ්හං අවිජ්ජා අනුවත්තතීති** සුඛෙ අවිජ්ජං අභිභවිත්වා පවත්තියා තතො තණ්හාය බලවභාවමාහ. යදිපි සාවජ්ජසුඛානුභවෙ බලවතීයෙව අවිජ්ජා විජ්ජමානආදීනවං පටිච්ඡාදෙන්තී තිට්ඨති, තණ්හා පන තතොපි බලවතරතාය සත්තෙ විපුලානත්ථසඤ්හිතෙ අනරියෙ සුඛෙ නියොජෙතීති අවිජ්ජාය තදනුවත්තනං වුත්තං.

ආයතනඡක්කං වා කායොති සම්බන්ධො. **චක්ඛාදිනිස්සයෙ සෙසධම්මෙති** චක්ඛාදිනිස්සයභූතෙ, තප්පටිබද්ධෙ ච සසන්තානපරියාපන්නෙ ධම්මෙ. **චක්ඛාදිනිස්සිතෙ එව කත්වාති** චක්ඛාදිග්ගහණෙනෙව ගහිතෙ කත්වා. **චක්ඛාදිකායන්ති** චක්ඛාදිධම්මසමූහං පරෙසං පඤ්චක්ඛන්ධං. **ඵස්සෙන ඵුට්ඨොති** ආරම්මණං ඵුසන්තෙන විය උප්පන්නෙන සුඛවෙදනියෙන, දුක්ඛවෙදනියෙන ච ඵස්සෙන ඵුට්ඨො. ඵස්සෙ හි තථා උප්පන්නෙ තංසමඞ්ගීපුග්ගලො ඵුට්ඨොති වොහාරො හොතීති.

යථා සළායතනානි ඵස්සස්ස විසෙසපච්චයො, එවං වෙදනායපීති දස්සෙන්තො **''සළායතනානං වෙදනාය විසෙසපච්චයභාව''**න්ති ආහ. **තන්නිස්සිතන්ති** සළායතනනිස්සිතං. **අතීතද්ධාවිජ්ජාතණ්හාමූලකොති** අතීතද්ධභූතඅවිජ්ජාතණ්හාමූලකො. **කායස්ස භෙදා කායූපගොති** උභයත්ථාපි කායසද්දෙන උපාදින්නක්ඛන්ධපඤ්චකො ගහිතො. තදුපගතා උපපජ්ජනං පටිසන්ධිග්ගහණං. **උභයමූලොති** අවිජ්ජාතණ්හාමූලො.

අනභිසමයභූතත්තාති අභිසමයස්ස පටිපක්ඛභූතත්තා. **අවිජ්ජායාති** අවිජ්ජාය සති.

ගහණන්ති ගහෙතබ්බතං. **තස්මාති** යස්මා සති සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරත්තෙපි අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා පධානතාය විසුං වුත්තා ගොබලීබද්දඤායෙන, තස්මා. **තත්ථ වුත්තම්පීති** සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරෙසු වුත්තම්පි අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරං **වජ්ජෙත්වා** අග්ගහෙත්වා ඉතරෙ සඞ්ඛාරා යොජෙතබ්බා. එවඤ්හි අත්ථස්ස උද්ධරණුද්ධරිතබ්බතාද්වයං අසඞ්කරතො දස්සිතං හොති. **''ඉධ වණ්ණෙතබ්බභාවෙනා''**ති ඉමිනා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරානං සතිපි සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරභාවෙ යථාවුත්තමෙව පධානභාවං උල්ලිඞ්ගෙති. ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති තදෙකදෙසො වුත්තොති සම්බන්ධො. ඉමස්මිං අත්ථවිකප්පෙ සඞ්ගණ්හනවසෙන සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරෙහි සඞ්ගහිතාපි අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා ඉධ වණ්ණෙතබ්බභාවෙන පධානාති විසුං ගහිතා, පුරිමස්මිං තෙ වජ්ජෙත්වාති අයං විසෙසො. තෙනාහ **''වණ්ණෙතබ්බසබ්බසඞ්ගහණවසෙන දුවිධතා වුත්තා''**ති. සාමඤ්ඤතො සඞ්ගය්හමානම්පි පධානභාවජොතනත්ථං විසුං ගය්හති යථා තං ''පුඤ්ඤඤාණසම්භාරා''ති.

යෙන කුසලාකුසලධම්මා ''විපාකධම්මා''ති වුච්චන්ති, තං ආයූහනං, කිං පන තන්ති? අනුපච්ඡින්නතණ්හාවිජ්ජාමානෙ සන්තානෙ සබ්‍යාපාරතා. තෙනාහ **''පටිසන්ධි...පෙ.... ආයූහනරසා''**ති. චෙතනාපධානත්තා පන තස්ස චෙතනාකිච්චං කත්වා වුත්තං. **රාසිකරණං, ආයූහනන්ති** ච රාසිභූතස්ස රූපාරූපසඞ්ඛාතස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තනතො වුත්තං. **''අනාරම්මණතා අබ්‍යාකතතා''**ති ඉදං අබ්‍යාකතස්සෙව අනාරම්මණත්තා අබ්‍යාකතසම්බන්ධිනී අනාරම්මණතාති කත්වා වුත්තං. **ආයතනං, ඝටනන්ති** ච තංතංද්වාරිකධම්මප්පවත්තනමෙව දට්ඨබ්බං.

අනනුබොධාදයො අවිජ්ජාපදනිද්දෙසෙ ආගතා. අවිජ්ජාපදසම්බන්ධෙන **දිට්ඨිවිප්පයුත්තාති** ඉත්ථිලිඞ්ගනිද්දෙසො. **අසණ්ඨානත්තාති** අවිග්ගහත්තා.

සොකාදීනං සබ්භාවාති ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්ති අනිට්ඨාපෙත්වා තදනන්තරං සොකාදීනම්පි වුත්තානං විජ්ජමානත්තා තෙසං වසෙන **අඞ්ගබහුත්තප්පසඞ්ගෙ** පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානං බහුභාවෙ ආපන්නෙ. **ද්වාදසෙවාති** කථං ද්වාදසෙව, නනු සොකාදයොපි ධම්මන්තරභූතා පටිච්චසමුප්පාදදෙසනායං වුත්තාති? සච්චං වුත්තා, න පන අඞ්ගන්තරභාවෙනාති දස්සෙන්තො **''න හී''**තිආදිමාහ. තත්ථ **ඵලෙනාති** ඵලභූතෙන ජරාමරණඞ්ගසඞ්ගහිතෙන

සොකාදිනා. **මූලඞ්ගං දස්සෙතුන්ති** ඉමාය පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාය මූලභූතං අවිජ්ජඞ්ගං සොචනාදීහි සම්මොහාපත්තිකථනෙන දස්සෙතුං **තෙ** සොකාදයො වුත්තා භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදදස්සනත්ථං. ජරාමරණං කාරණං එතෙසන්ති ජරාමරණකාරණා , සොකාදයො, තබ්භාවො **ජරාමරණකාරණතා.** ජරාමරණං නිමිත්තං එතස්සාති **ජරාමරණනිමිත්තං. තං තන්නිමිත්තානන්ති** එත්ථ තන්ති සුත්තං. **තන්නිමිත්තානං** දුක්ඛනිමිත්තානං සොකාදීනං. **තතො පරායාති** අනාගතෙ දුතියත්තභාවතො පරාය තතියත්තභාවාදීසු පටිසන්ධියා. **හෙතුහෙතුභූතාති** කාරණස්ස කාරණභූතා. පටිසන්ධියා හි සඞ්ඛාරා කාරණං, තෙසං අවිජ්ජා. **සුත්තන්ති** ‘‘අස්සුතවා පුථුජ්ජනො’’ති (ම. නි. 1.2, 17; සං. නි. 2.61; ධ. ස. 1007) ඉමං සුත්තං සන්ධාය වදති. **අවිජ්ජා සොකාදීනං කාරණන්ති දස්සිතා** අස්සුතවතාය අවිජ්ජාභිභවනදීපනියා තදුප්පත්තිවචනතො. ‘‘න සොකාදීනං බාලස්ස ජරාමරණනිමිත්තතාමත්තස්ස සාධකං සුත්ත’’න්ති වුත්තමත්ථං පාකටං කාතුං **‘‘න වා’’**තිආදි වුත්තං. තෙන න ච ජරාමරණනිමිත්තමෙව දුක්ඛං දුක්ඛං, අථ ඛො අවිජ්ජානිමිත්තම්පෙත්ථ වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බන්ති දස්සෙති. එවං ජරාමරණෙන සොකාදීනං එකසඞ්ඛෙපං කත්වා ද්වාදසෙව පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානි වෙදිතබ්බානි.

කස්මා පනෙත්ථ ජරාමරණන්තා එව දෙසනා කතා, කිං තතො පරා පවත්ති නත්ථීති? නො නත්ථි, අප්පහීනකිලෙසස්ස හි කම්මතො, විඤ්ඤාණාදිපරියොසානභූතාය ච චුතියා පටිසන්ධිපාතුභාවොති පවත්තිතදුපරමභූතං ජරාමරණං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තිනිමිත්තං. තං පන කම්මූපපත්තිභවතො ජාතියා දස්සිතත්තා ‘‘භවපච්චයා ජාතී’’ති ඉමිනාව පකාසිතන්ති න පුන වුච්චති, න තතො පරං පවත්තියා අභාවතො. එකකම්මනිබ්බත්තස්ස ච සන්තානස්ස ජරාමරණං පරියොසානං. සති කිලෙසවට්ටෙ කම්මුනා තතො පුනබ්භවූපපත්ති, අසති පන තස්මිං ‘‘එසෙවන්තො දුක්ඛස්සා’’ති ජරාමරණපරියොසානාව දෙසනා කතා. යස්මා පන න අමරණා ජරා අත්ථි සබ්බෙසං උප්පත්තිමන්තානං පාකානන්තරභෙදතො, න චාජරං මරණං අපාකභෙදාභාවා, තස්මා තදුභයමෙකමඞ්ගං කතං, න නාමරූපං විය උභයට්ඨානෙ එකජ්ඣං උප්පත්තියා, සළායතනං විය වා ආයතනභාවෙන කිච්චසමතාය. යා පනායං ඔසානං ගතා පුනබ්භවාභිනිබ්බත්ති දීපිතා, තාය ‘‘විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප’’න්තිආදි, කිලෙසකම්මාභාවෙ තදභාවතො ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති එවමාදි එව වා අත්ථතො පකාසිතො හොතීති වට්ටත්තයස්ස අනවට්ඨානෙන පරිබ්භමනං දස්සිතං හොති. අථ වා ජරාගහණෙන පරිපක්කපරිපක්කතරාදික්කමෙන වත්තමානං නාමරූපාදි, සොකාදි ච ගය්හති, තථාස්ස පරිපාකකාලවත්තිනී අවිජ්ජා ච. යථාහ –

‘‘ස ඛො සො, භික්ඛවෙ, කුමාරො වුද්ධිමන්වාය ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකමන්වාය පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතො සමඞ්ගීභූතො පරිචාරෙති චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යෙහි රූපෙහි…පෙ…. කායවිඤ්ඤෙය්‍යෙහි ඵොට්ඨබ්බෙහි…පෙ…. රජනීයෙහි. සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා පියරූපෙ රූපෙ සාරජ්ජති, අප්පියරූපෙ රූපෙ බ්‍යාපජ්ජති, අනුපට්ඨිතකායසති ච විහරති පරිත්තචෙතසො, තඤ්ච චෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං යථාභූතං නප්පජානාති, යත්ථස්ස තෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්තී’’තිආදි (ම. නි. 1.408).

එත්ථ හි පරිපක්කින්ද්‍රියස්ස ඡසු ද්වාරෙසු සරාගාදිග්ගහණෙන තදවිනාභාවිතාය විමුත්තියා අප්පජානනෙ ච සොකාදීනං පච්චයභූතා අවිජ්ජා පකාසිතා. අපිච ‘‘පියප්පභවා සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා’’ති වචනතො කාමාසවභවාසවෙහි, ‘‘තස්ස ‘අහං රූපං, මම රූප’න්ති පරියුට්ඨට්ඨායිනො…පෙ…. රූපවිපරිණාමඤ්ඤථාභාවා උප්පජ්ජන්ති සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා’’ති (සං. නි. 3.1) වචනතො දිට්ඨාසවතො, ‘‘අස්සුතවා’’තිආදිවචනතො අවිජ්ජාසවතො සොකාදීනං පවත්ති දීපිතාති තෙසං හෙතුතාය තග්ගහණෙන ගහිතා ආසවා. තෙසං සයඤ්ච ජරාසභාවතාය ජරාගහණෙන ගය්හන්ති, තතො ච ‘‘ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො’’ති වචනතො ආසවනිමිත්තාය ච අවිජ්ජාය ජරාගහණෙන ගහණං. තතො ච ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති ආවට්ටති භවචක්කං. අපිච ‘‘සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්ති වත්වා ‘‘භවපච්චයා ජාතී’’ති වදන්තෙනපි භවචක්කස්ස අනවට්ඨානතො පරිබ්භමනං දස්සිතං. එත්ථ හි විඤ්ඤාණෙන අවිජ්ජානිවුතස්ස පුනබ්භවො දස්සිතො, ජාතියා තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස, උභයත්ථ උභින්නං අනුවත්තමානත්තාති අවිජ්ජාතණ්හානිමිත්තං භවචක්කං අනවට්ඨානතො පරිබ්භමතීති අයමත්ථො දීපිතොති ජරාමරණන්තාපි දෙසනා න තතො පරං පවත්තියා අභාවං සූචෙති අතදත්ථත්තා, න ච පච්චයන්තරදස්සනත්ථමෙව පුන වචනන්ති සක්කා විඤ්ඤාතුං එකත්‍රෙව තදුභයදෙසනාය තස්ස සිද්ධත්තා. තථා යං කම්මං අවිජ්ජාහෙතුකං, තං තණ්හාහෙතුකම්පි. යං තණ්හාහෙතුකං, තං අවිජ්ජාහෙතුකම්පි වෙදිතබ්බං. කස්මා? ද්වින්නං භවමූලානං අඤ්ඤමඤ්ඤාවිරහතො. යථා හි තණ්හාපච්චයා කාමුපාදානහෙතුකං කම්මභවසඞ්ඛාරං වදන්තො න විනා භවතණ්හාය අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයොති දස්සෙති. තථා තමෙව අවිජ්ජාපච්චයං දෙසෙන්තො න අන්තරෙන අවිජ්ජාය භවතණ්හා කම්මභවස්ස පච්චයොති. තතො ච පුබ්බෙ පවත්තා අවිජ්ජාදිපච්චයා සඞ්ඛාරාදයො , තණ්හුපාදානාදිපච්චයා භවාදයො ච, තථා තණ්හාහෙතුඋපාදානපච්චයා භවො, අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, භවපච්චයා ජාති, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, විඤ්ඤාණාදිපච්චයානාමරූපාදීති එවමෙතෙසං අඞ්ගානං පුබ්බාපරසම්බන්ධො දස්සිතො හොතීති වෙදිතබ්බං.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

226. **පිතා කරීයතී**ති අසුකො අසුකස්ස පිතාති පිතුභාවෙන කරීයති. කරීයමානො ච අසන්දෙහත්ථං අඤ්ඤෙහි මිත්තදත්තෙහි විසෙසෙත්වා කරීයතීති තං දස්සෙන්තො ආහ **“දීඝො…පෙ…. දත්තො”**ති.

යාථාවොති අවිපරීතො. **කිච්චජාතිතො**ති පටිච්ඡාදනකිච්චතො, උප්පජ්ජනට්ඨානතො ච.

ගහණකාරණවසෙනාති ගහණස්ස කාරණභාවවසෙන. අඤ්ඤසෙතාදීනං නිවත්තකානීති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධො.

ඡාදෙන්තියාති ඡාදනාකාරෙන පවත්තන්තියා. තථා පවත්තනහෙතු **තංසම්පයුත්තා** අවිජ්ජාසම්පයුත්තා **දුක්ඛාරම්මණා** හොන්ති.

තස්මාති සභාවතො අගම්භීරත්තා තෙසං දුද්දසභාවකරණී තදාරම්මණතා අවිජ්ජා උප්පජ්ජති. **ඉතරෙසන්**ති නිරොධමග්ගානං. සමානෙපි පණීතඅසංකිලෙසිකාදිභාවෙ සප්පච්චයතො අප්පච්චයස්ස විසෙසං දස්සෙතුං **“මග්ගස්සා”**තිආදි වුත්තං.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඞ්ඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා

“සොධෙති අපුඤ්ඤඵලතො”ති ඉමිනා පුඤ්ඤස්ස විපාකදුක්ඛවිවිත්තතං ආහ, **“දුක්ඛතො”**ති ඉමිනා චෙතොදුක්ඛවිවිත්තතං, **“සංකිලෙසතො”**ති ඉමිනා කිලෙසදුක්ඛවිවිත්තතං. **“අපුඤ්ඤඵලතො”**ති වා ඉමිනා පුඤ්ඤස්ස ආයතිං හිතතං දස්සෙති. **“දුක්ඛසංකිලෙසතො”**ති ඉමිනා පවත්තිහිතතං පවත්තිසුඛතඤ්ච දස්සෙති. **තංනිප්ඵාදනෙනා**ති හිතසුඛනිබ්බත්තනෙන. පුජ්ජභවනිබ්බත්තකො **පුජ්ජනිබ්බත්තකො**.

‘‘එවමිදං පුඤ්ඤං පවඩ්ඪතී’’තිආදීසු පුඤ්ඤඵලම්පි පුඤ්ඤන්ති වුච්චතීති ආහ **“පුඤ්ඤුපගන්ති භවසම්පත්තුපග”**න්ති.

ආදිභාවනාති ‘‘පථවී පථවී’’තිආදිනා කසිණෙසු පවත්තභාවනා. **පථවී පථවී**ති වා එත්ථ **ඉති**-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා. තෙන ඉතරකසිණානං ගහණං. **ආදිභාවනා**තිආදිභූතා භාවනා. සා හි ‘‘පරිකම්ම’’න්ති වුච්චති. **මණ්ඩලකරණං** කසිණමණ්ඩලකරණං.

දානවසෙනාති දෙය්‍යධම්මපරිච්චාගවසෙන. **චිත්තචෙතසිකා ධම්මා දානං** දියාති එතෙනාති. **තත්ථා**ති තෙසු චිත්තචෙතසිකෙසු. **දානං ආරබ්භා**ති තෙහි නිබ්බත්තියමානං පරිච්චාගං උද්දිස්ස. යථා වා සො නිප්පජ්ජති, තථා ඨපෙත්වා. **අධිකිච්චා**ති තස්සෙව වෙවචනං. යථා වා සම්පයුත්තෙහි නිබ්බත්තියමානා දානකිරියා නිප්ඵත්තිවසෙන අධිකතං පාපුණාති, තථා කත්වා. චෙතනාවසෙනෙව හි දානාදිකම්මනිප්ඵත්ති. **ඉතරෙසූ**ති ‘‘සීලං ආරබ්භා’’තිආදීසු.

අසරික්ඛකම්පීති අත්තනා අසදිසම්පි කටත්තාරූපන්ති සම්බන්ධො. **විනාපි** චතුත්ථජ්ඣානවිපාකෙන. **රූපතණ්හාසඞ්ඛාතස්සා**ති ‘‘රූපතණ්හා’’ති එත්ථ වුත්තරූපතණ්හමාහ. **ගුඤ්ජන්**ති ගුඤ්ජඵලපරිමාණං ධාරණීයවත්ථුං. තථා **තණ්ඩුලං**.

“වචනවිසෙසමත්තමෙවා”ති අත්ථවිසෙසාභාවො වුත්තොති අත්ථවිසෙසාභාවමාහ **“කායද්වාරෙ පවත්ති එව හි ආදානාදිපාපනා”**ති. **පුරිමෙනා**ති ‘‘කායද්වාරෙ පවත්තා’’ති ඉමිනා. තඤ්හි පවත්තිමත්තකථනතො ද්වාරූපලක්ඛණං හොති. **පච්ඡිමෙනා**ති ‘‘ආදානා’’දිවචනෙන.

කායවචීසඞ්ඛාරග්ගහණෙති උද්දෙසං සන්ධායාහ. **කායවචීසඤ්චෙතනාගහණෙ**ති නිද්දෙසං. **විඤ්ඤාණස්සා**ති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස. සහජාතස්ස පන අනන්තරස්ස ච පච්චයො හොතියෙව. **“කුසලා විපාකධම්මා වා”**ති ඉදං සෙක්ඛපුථුජ්ජනසන්තානෙ අභිඤ්ඤාචෙතනා ඉධාධිප්පෙතා, න ඉතරාති කත්වා වුත්තං. තෙන යථාවුත්තඅභිඤ්ඤාචෙතනාපි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො සියා කුසලසභාවත්තා, විපාකධම්මත්තා වා තදඤ්ඤකුසලාකුසලචෙතනා වියාති දස්සෙති. තයිදං ලොකුත්තරකුසලාය අනෙකන්තිකං. න හි සා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො. අථ විපාකදායිනීති වුච්චෙය්‍ය, එවම්පි අහොසිකම්මෙන අනෙකන්තිකං. න හි තස්සා විපාකුප්පාදනං අත්ථීති ආහ **“න විපාකුප්පාදනෙන කුසලතා විපාකධම්මතා වා”**ති. කෙවලඤ්හි යා අඤ්ඤෙසං විපාකධම්මානං සබ්‍යාපාරා සඋස්සාහා පවත්ති, තදාකාරාවස්සා අප්පහීනකිලෙසෙ සන්තානෙ පවත්තීති විපාකධම්මතා, අනවජ්ජට්ඨෙන කුසලතා ච වුත්තා. එවම්පි යදි විපාකධම්මා අභිඤ්ඤාචෙතනා, කථං අවිපාකාති? අසම්භවතොති තං අසම්භවං දස්සෙතුං **“සා පනා”**තිආදි වුත්තං. අභිඤ්ඤාචෙතනා හි යදි විපාකං උප්පාදෙය්‍ය, සභූමිකං වා උප්පාදෙය්‍ය අඤ්ඤභූමිකං වා. තත්ථ අඤ්ඤභූමිකස්ස තාව උප්පාදනං අයුත්තං පච්චයාභාවතො, තථා අදස්සනතො ච. තෙනාහ **“න

හී’’තිආදි. සභූමිකං නවත්තබ්බාරම්මණං වා උප්පාදෙය්‍ය පරිත්තාදිආරම්මණං වා, තෙසු අත්තනො කම්මසමානාරම්මණතාය රූපාවචරවිපාකස්ස දස්සිතත්තා, පරිත්තාදිආරම්මණත්තා ච අභිඤ්ඤාචෙතනාය නවත්තබ්බාරම්මණං න උප්පාදෙය්‍ය. තථා එකන්තනවත්තබ්බාරම්මණත්තා රූපාවචරවිපාකස්ස පරිත්තාදිආරම්මණඤ්ච න උප්පාදෙය්‍යාති අයමසම්භවො. තෙනාහ **‘‘අත්තනා සදිසාරම්මණඤ්චා’’**තිආදි. තත්ථ **තිට්ඨානිකන්**ති පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන ඨානත්තයවන්තං. ‘‘පථවීකසිණං ආපොකසිණ’’න්තිආදිනා කුසලෙන අභින්නං කත්වා විපාකස්ස ආරම්මණං දෙසිතන්ති ආහ **‘‘චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ…පෙ…. වුත්තත්තා’’**ති. ‘‘රූපාවචරතිකචතුක්කජ්ඣානානි කුසලතො ච විපාකතො ච කිරියතො ච චතුත්ථස්ස ඣානස්ස විපාකො ආකාසානඤ්චායතනං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ඉමෙ ධම්මා නවත්තබ්බා ‘‘පරිත්තාරම්මණා’’තිපි ‘මහග්ගතාරම්මණා’තිපි ‘අප්පමාණාරම්මණා’තිපී’’ති වචනතො රූපාවචරවිපාකො එකන්තනවත්තබ්බාරම්මණොති ආහ **‘‘න ච රූපාවචරවිපාකො පරිත්තාදිආරම්මණො අත්ථී’’**ති. ස්වායමසම්භවො පරිත්තාදිආරම්මණාය අභිඤ්ඤාචෙතනාය විපාකාභාවං සාධෙති, න නවත්තබ්බාරම්මණාය . නවත්තබ්බාරම්මණාපි හි සා අත්ථීති න බ්‍යාපීති විපාකානුප්පාදනෙ තස්සා අඤ්ඤං කාරණං දස්සෙතුං **‘‘කසිණෙසු වා’’**තිආදිමාහ. සමාධිවිජම්භනභූතා අභිඤ්ඤා සමාධිස්ස ආනිසංසමත්තන්ති **‘‘සමාධිඵලසදිසා’’**ති වුත්තං. තස්ස තස්ස අධිට්ඨානවිකුබ්බනදිබ්බසද්දසවනාදිකස්ස යදිච්ඡිතස්ස කිච්චස්ස නිප්ඵාදනමත්තං පන අභිඤ්ඤාචෙතනා, න කාලන්තරඵලා, දිට්ඨධම්මවෙදනීයං විය නාපි විපාකඵලා, අථ ඛො යථාවුත්තආනිසංසඵලා දට්ඨබ්බා.

> කෙචි පන ‘‘සමානභූමිකතො ආසෙවනලාභෙන බලවන්තානි ඣානානීති තානි විපාකං දෙන්ති සමාපත්තිභාවතො, අභිඤ්ඤා පන සතිපි ඣානභාවෙ තදභාවතො තස්මිං තස්මිං ආරම්මණෙ ආගන්තුකාචාති දුබ්බලා, තස්මා විපාකං න දෙතී’’ති වදන්ති. තං අකාරණං පුනප්පුනං පරිකම්මවසෙන අභිඤ්ඤායපි වසීභාවසබ්භාවතො. යං පන වදන්ති ‘‘පාදකජ්ඣානෙ අත්තනා සමානසභාවෙහි ජවනෙහි ලද්ධාසෙවනෙ සම්මදෙව වසීභාවප්පත්තෙ පරිසුද්ධතාදිඅට්ඨඞ්ගසමන්නාගමෙන සාතිසයෙ ජාතෙ අභිඤ්ඤා නිබ්බත්තන්ති, තාසඤ්ච චතුත්ථජ්ඣානිකත්තා චතුත්ථජ්ඣානභූමිකො එව විපාකො නිබ්බත්තෙය්‍ය, සො ච යථාවුත්තගුණෙන බලවතා පාදකජ්ඣානෙනෙව කතොකාසෙන සිජ්ඣතීති අනොකාසතාය අභිඤ්ඤා න විපාකං දෙතී’’ති. තම්පි අකාරණං අවිපාකභාවතො තාසං. සති හි විපාකදායිභාවෙ විපාකස්ස අනොකාසචොදනා යුත්තා, අවිපාකතා ච තාසං වුත්තනයා එව.

න හොතීති විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න හොතීති. උද්ධච්චචෙතනාපි අභිඤ්ඤාචෙතනාතො නිබ්බිසෙසෙන වුත්තාති මඤ්ඤමානො ‘‘විපාකෙ’’ති ච වචනං න විපාකාරහතාමත්තවාචකො, අථ ඛො විපාකසබ්භාවවාචකොති ආහ **‘‘විචාරෙතබ්බ’’**න්ති. තථා ච වුත්තං ‘‘න හි ‘විපාකෙ’ති වචනං විපාකධම්මවචනං විය විපාකාරහතං වදතී’’ති. තත්ථ යං විචාරෙතබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. ඉදං පනෙත්ථ සන්නිට්ඨානං – යස්මා උද්ධච්චචෙතනා පවත්තිවිපාකමෙව දෙති, න පටිසන්ධිවිපාකං, තස්මා තස්සා පවත්තිවිපාකස්ස වසෙන විභඞ්ගෙ විපාකො උද්ධටො. උභයවිපාකදායිකාය පන චෙතනාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො වුච්චතීති තදභාවතො පට්ඨානෙ තස්සා සො න වුත්තො. යං පන අට්ඨකථායං ‘‘විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බා’’ති (විභ. අට්ඨ. 226 සඞ්ඛාරපදනිද්දෙස) වුත්තං, තං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණමෙව සන්ධාය වුත්තං. **‘‘එවං උද්ධච්චචෙතනාපි න හොතී’’**ති ඉදම්පි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයතාභාවමත්තං ගහෙත්වා වුත්තං. එවඤ්හෙත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤං පාළියා අට්ඨකථාය ච අවිරොධො දට්ඨබ්බො.

එත්ථාති උද්ධච්චචෙතනාය විපාකදානෙ. **අමතග්ගපථෙති** එවංනාමකෙ පකරණෙ. ‘‘පුථුජ්ජනසන්තානෙ අකුසලා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සෙක්ඛසන්තානෙ භාවනාය පහාතබ්බා’’ති ඉමස්ස අත්ථස්ස වුත්තත්තා **‘‘පුථුජ්ජනානං පනා’’**තිආදි වුත්තං. **‘‘න වුච්චන්තී’’**ති ඉමිනා පුථුජ්ජනෙ පවත්තබහිද්ධාසංයොජනාදීනං භාවනාය පහාතබ්බපරියායාභාවං දස්සෙති. **‘‘යදි වුච්චෙය්‍යු’’**න්තිආදිනා තමෙවත්ථං යුත්තිතො ච ආගමතො ච විභාවෙති. තත්ථ **කෙසඤ්චීති** සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං. **කෙචීති** සක්කායදිට්ඨිආදයො. **කදාචීති** අතීතාදිකෙ කිස්මිඤ්චි කාලෙ. **චත්තත්තාතිආදි** පරියායවචනං. **උපනිස්සායාති** උපනිස්සයපච්චයෙ කත්වා.

ඉතරෙසන්ති නදස්සනෙනපහාතබ්බානං. න ච න හොන්තීති සම්බන්ධො. **එවඤ්ච කත්වාති** යථාවුත්තපාළියං උද්ධච්චග්ගහණෙන උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො ගහිතො, න යත්ථ කත්ථචි උද්ධච්චන්ති එවමත්ථෙ සති. **තන්ති** දිට්ඨිං. ‘‘අතීතාදිභාවෙන නවත්තබ්බත්තෙ’’ති කස්මා වුත්තං, නනු අනාගතා එව පහාතබ්බාති? න, උප්පජ්ජනාරහා නිප්පරියායෙන අනාගතා නාම, පහාතබ්බා පන න උප්පජ්ජනාරහාති තෙසං අතීතාදිභාවෙන නවත්තබ්බතා වුත්තා. **දස්සනං අපෙක්ඛිත්වාති** භාවිතං දස්සනමග්ගං උපනිධාය. **සහායවිරහාති** දස්සනපහාතබ්බසඞ්ඛාතසහකාරිකාරණාභාවතො. **විපාකං න ජනයන්තීති** සකලකිලෙසපරික්ඛයෙ විය එකච්චපරික්ඛයෙපි තන්නිමිත්තං තං එකච්චං කම්මං න විපච්චතීති අධිප්පායො. **විපාකො විභඞ්ගෙ වුත්තොති** පටිසන්ධිපවත්තිභෙදං දුවිධම්පි විපාකං සන්ධායාහ.

අකුසලානන්ති යථාවුත්තවිසෙසානං පුථුජ්ජනසන්තානෙ අකුසලානං. **අප්පහාතබ්බානන්ති** අප්පහාතබ්බසභාවානං කුසලාදීනං. **අප්පහාතබ්බවිරුද්ධසභාවතා සාවජ්ජතා. ‘‘එවම්පී’’**තිආදි දොසන්තරදස්සනං. තෙන යදිපි තෙසං අකුසලානං ඉමස්මිං තිකෙ තතියපදසඞ්ගහො න සියා, නවත්තබ්බතා පන ආපජ්ජතීති දීපෙති. සබ්බෙන සබ්බං ධම්මවසෙන අසඞ්ගහිතස්ස තිකදුකෙසු නවත්තබ්බතාපත්තීති ආහ **‘‘නාපජ්ජතී’’**ති. ඉදානි තං

නවත්තබ්බතානාපජ්ජනං ‘‘චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ’’තිආදිනා කාරණතො, නිදස්සනතො ච විභාවෙති. **යත්ථාති** යස්මිං තිකෙ. **නියොගතොති** නියමතො එකන්තතො. **තෙසන්ති** පදත්තයසඞ්ගහිතධම්මානං. **යථාවුත්තපදෙසු චියාති** යථාවුත්තෙසු පඨමාදීසු තීසු පදෙසු. යථා භින්දිතබ්බා චිත්තුප්පාදා, ඉතරෙ ච යථාරහං රාසිත්තයවසෙන භින්දිත්වා භජාපිතා තංතංකොට්ඨාසතො කතා, එවං. **තත්ථාපීති** චතුත්ථකොට්ඨාසෙපි. **භජාපෙතබ්බෙති** නවත්තබ්බභාවං භජාපෙතබ්බෙ. **තදභාවාති** තස්ස චතුත්ථකොට්ඨාසස්ස අභාවා. **තථාති** නවත්තබ්බභාවෙන.

උප්පන්නත්තිකෙ අතීතා, ඉධ යථාවුත්තඅකුසලා න වුත්තා, අපෙක්ඛිතබ්බභාවෙනාරහිතාපි තංසභාවානතිවත්තනතො තථා වුච්චන්තීති නවත්තබ්බතාපත්තිදොසං පරිහරන්තො තස්ස උදාහරණං තාව දස්සෙතුං **‘‘අථ වා යථා සප්පටිඝෙහී’’**තිආදිමාහ. තංසභාවො චෙත්ථ සාවජ්ජතාවිසිට්ඨො දස්සනපහාතබ්බභාවාභාවො. **‘‘එවඤ්ච සති’’**තිආදිනා ඉමස්මිං පක්ඛෙ ලද්ධගුණං දස්සෙති. **භාවනාය පහාතබ්බානන්ති** පරියායෙන නිප්පරියායෙන ච භාවනාය පහාතබ්බානං, තත්ථ පුරිමානං අමුඛ්‍යසභාවත්තා, පච්ඡිමානං අවිපාකත්තා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න වුත්තාති අධිප්පායො. යථා ච භාවනාය පහාතබ්බානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො නත්ථි, එවං දස්සනෙන පහාතබ්බානං වසෙන තෙසං පච්චයලාභොපි නත්ථීති දස්සෙන්තො **‘‘න ච…පෙ…. වුත්තා’’**ති වත්වා තත්ථ කාරණමාහ **‘‘යෙ හි…පෙ…. පවත්තන්තී’’**ති. තත්ථ **න තෙ දස්සනතො උද්ධං පවත්තන්තීති** යෙ දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා, තෙ දස්සනෙන පහාතබ්බපක්ඛිකා එවාති තෙසං භාවනාය පහාතබ්බපරියායො එව නත්ථි, කථං තෙසං වසෙන දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයොති වුච්චෙය්‍යාති අත්ථො. අථ වා යෙ පුථුජ්ජනසන්තානෙ න දස්සනෙන පහාතබ්බා, න තෙ පරමත්ථතො භාවනාය පහාතබ්බා. යෙ පන තෙ සෙක්ඛසන්තානෙ, න තෙසං පච්චයභූතා දස්සනෙන පහාතබ්බා අත්ථීති එවම්පි දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයොති න වුත්තාති වෙදිතබ්බං. යදි දස්සනෙනපහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා දස්සනපක්ඛිකා, තප්පච්චයං උද්ධච්චසහගතං දස්සනෙන පහාතබ්බං සියාති කථං තස්ස එකන්තභාවනාය පහාතබ්බතා වුත්තාති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයස්සා’’**තිආදි. **තස්මාති** යස්මා සරාගවීතරාගසන්තානෙසු සභායවෙකල්ලෙන කම්මස්ස විපාකාවිපාකධම්මතා විය පුථුජ්ජනසෙක්ඛසන්තානෙසු උද්ධච්චසහගතස්ස වුත්තනයෙන සවිපාකාවිපාකතා සිද්ධා, තස්මා. **තස්සාති** උද්ධච්චසහගතස්ස. **තාදිසස්සෙවාති** උද්ධච්චසහගතභාවෙන එකසභාවස්ස.

එත්ථ ච යං ‘‘න භාවනාය පහාතබ්බම්පි අත්ථි උද්ධච්චසහගත’’න්තිආදි අමතගග්ගපථෙ වුත්තං, තං අකාරණං, කස්මා? තස්ස එකන්තෙන භාවනාය පහාතබ්බත්තා. යථාහ ‘‘කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතබ්බා? උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො’’ති (ධ. ස. 1583). යදි හි උද්ධච්චසහගතං න භාවනාය පහාතබ්බම්පි අභවිස්ස, යථා අතීතාරම්මණත්තිකෙ ‘‘නියොගා අනාගතාරම්මණා නත්ථී’’ති වත්වා ‘‘කාමාවචරකුසලස්ස විපාකතො දස චිත්තුප්පාදා’’තිආදිනා පුන විභජිත්වා වුත්තං, එවමිධාපි ‘‘කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතබ්බා? නියොගා භාවනාය පහාතබ්බා නත්ථී’’ති වත්වා ‘‘උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො සියා භාවනාය පහාතබ්බො, සියා න වත්තබ්බො ‘දස්සනෙන පහාතබ්බො’තිපි ‘භාවනාය පහාතබ්බො’තිපී’’තිආදි වත්තබ්බං සියා, න ච තථා වුත්තං. යා ච තමත්ථං පටිපාදෙන්තෙන ‘‘යදි වුච්චෙය්‍යු’’න්තිආදිනා යුත්ති වුත්තා, සාපි අයුත්ති. කස්මා? දස්සනෙන පහාතබ්බාරම්මණානං රාගදිට්ඨිවිචිකිච්ඡුද්ධච්චානං දස්සනෙන පහාතබ්බභාවස්සෙව ඉච්ඡිතත්තා.

යඤ්ච ‘‘උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී’’ති උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො වුත්තොති දස්සෙතුං අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ උද්ධච්චස්ස අනුද්ධරණං කාරණභාවෙන වුත්තං, තම්පි අකාරණං අඤ්ඤථාපි සාවසෙසපාඨදස්සනතො. තථා හි ‘‘අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.18.2) එතෙසං විභඞ්ගෙ චෙතොපරියඤාණග්ගහණං කත්වා ‘‘පච්චුප්පන්නො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්සා’’ති ඉමස්ස විභඞ්ගෙ ලබ්භමානම්පි චෙතොපරියඤාණග්ගහණං න කතං.

සභායභාවො ච දස්සනෙන පහාතබ්බානං භාවනාය පහාතබ්බස්ස විපාකදානං පති විචාරෙතබ්බො. කිං අවිජ්ජාදි විය දානාදීනං උප්පත්තියා එව විකුප්පාදනසමත්ථතාපාදනෙන දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං සහකාරිකාරණං හොන්ති, උදාහු කිලෙසො විය කම්මස්ස පටිසන්ධිදානෙ සතීති, කිඤ්චෙත්ථ – යදි පුරිමනයො, සොතාපන්නාදිසෙක්ඛසන්තානෙ භාවනාය පහාතබ්බස්ස කිරියභාවො ආපජ්ජති, සභායවෙකල්ලෙන අවිපාකසභාවතාය ආපාදිතත්තා ඛීණතණ්හාවිජ්ජාමානෙ සන්තානෙ දානාදි විය. අථ දුතියො, භාවනාය පහාතබ්බාභිමතස්සාපි දස්සනෙන පහාතබ්බභාවො ආපජ්ජති, පටිසන්ධිදානෙ සති අපායගමනීයසභාවානතිවත්තනතො. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව, තස්මා පාළියා අට්ඨකථාය ච අවිරුජ්ඣනවසෙනෙත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

සාති උද්ධච්චචෙතනා. **විඤ්ඤාණපච්චයභාවෙති** සම්පුණ්ණවිපාකවිඤ්ඤාණපච්චයභාවෙ. **කාරණං දස්සෙන්තොති** අවිකලඵලුප්පාදනාධිකාරෙ තදභාවතො යදිපි උද්ධච්චචෙතනා විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බා, අවිජ්ජාය පන පච්චයුප්පන්නභාවෙ ගහෙතබ්බාති ඉමං කාරණං දස්සෙන්තො. **සබ්බාපීති** වීසතිපි. තෙනාහ **‘‘එකවීසතීති වත්තබ්බ’’**න්ති. **තන්ති** යෙන කාරණෙන සඞ්ඛාරග්ගහණෙන අභිඤ්ඤාචෙතනාය අග්ගහණං, තං කාරණං. **ඉතරාවචනස්සාපීති** උද්ධච්චචෙතනාවචනස්සාපි. කිං පන තං? විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවාභාවො එව.

භෙදාභාවාති කායවචීසඞ්ඛාරවසෙන විභාගාභාවතො. **සංයොගො**ති තිකන්තරපදවසෙන සංයොජනං, තථා සඞ්ගහොති අත්ථො.

සුඛසඤ්ඤාය ගහණං අස්සාදනන්ති අධිප්පායෙනාහ **"සුඛසඤ්ඤාය…පෙ…. දස්සෙතී"**ති. **"සුඛසඤ්ඤායා"**ති ච ඉදං කරණත්ථෙ කරණවචනං. විපල්ලාසො හි දුක්ඛෙ සුඛසඤ්ඤා. යං පන අට්ඨකථායං "අඤ්ඤාණෙනා"ති වුත්තං, තං හෙතුම්හි කරණවචනං විපල්ලාසස්සාදනානං අවිජ්ජාය හෙතුභාවදස්සනතො. "රථො සෙතපරික්ඛාරො"තිආදීසු (සං. නි. 5.4) පරිවාරත්ථොපි පරික්ඛාරසද්දො හොතීති වුත්තං **"තණ්හාය පරිවාරෙ"**ති. **තණ්හාපරිවාරෙ**ති ච තණ්හාය කිච්චසාධනෙන සඞ්ඛාරානං සහකාරිකාරණභාවං සන්ධාය වුත්තං. පරික්ඛාරට්ඨො සඞ්ඛාරට්ඨො විය භූසනට්ඨොපි හොතීති දස්සෙන්තො **"සඞ්ඛතෙ අලඞ්කතෙ"**ති ආහ. **පරික්ඛරොති** යථා ඵලදානසමත්ථා හොන්ති, තථා සඞ්ඛරොති. **අමරණත්ථා**ති අමතත්ථා, නිබ්බානත්ථාති අත්ථො. **දුක්කරකිරියා**ති පඤ්චාතපතප්පනාදිදුක්කරචරියා. දෙවභාවාය තපො **දෙවභාවත්ථං තපො.** මාරෙතීති **මරො** හෙතුඅත්ථං අන්තොනීතං කත්වා. අමඞ්ගලම්පි මඞ්ගලපරියායෙන වොහරන්ති මඞ්ගලිකාති වුත්තං **"දිට්ඨෙ අදිට්ඨසද්දො විය"**ති යථා "අසිවෙ සිවා"ති.

පපාතං පතනදුක්ඛසදිසන්ති කත්වා වුත්තං **"ජාතිආදිපපාතදුක්ඛ"**න්ති. ඉන්දදුද්දබ්‍රහ්මකූටසඤ්ඤිතපබ්බතසිඛරප්පපාතො **මරුපපාතො.** තං පුඤ්ඤඵලං අත්ථො පයොජනං එතස්සාති **තදත්ථො.**

පරිබ්බාජිකාය තරුණියා. **අසවසො** අසෙරිවිහාරී. කිලෙසාසුචිපග්ඝරණෙන පණ්ඩිතෙහි **ජිගුච්ඡනීයං.** රාගාදිපරිළාහෙන, කටුකවිපාකතාය ච **දුක්ඛං. ආරහති** කරොති. සහයස්සාපි පිසාචනගරස්ස කාමගුණසමිද්ධියා සුඛවිපල්ලාසහෙතුභාවො වියාති යොජනා. භින්නජාතියෙන අවොමිස්සතා **නිරන්තරතා.** ජරාය මරණෙන ච අඤ්ඤථත්තං **විපරිණාමො.**

"න තාවාහං පාපිම පරිනිබ්බායිස්සාමී"ති වචනතො "තාත එහි, තාව ඉදං රජ්ජං පටිපජ්ජාහී"තිආදීසු යදිපි පරිමාණනියමනකමපදපූරණමත්තාදීසුපි **තාව**-සද්දො දිස්සති, ඉධ පන වක්ඛමානත්තාපෙක්ඛො අධිප්පෙතොති වුත්තං **"තාවාති වත්තබ්බන්තරාපෙක්ඛො නිපාතො"**ති. **අවිජ්ජාපච්චයා පන…පෙ…. දස්සෙතී**ති පුබ්බෙනාපරං අට්ඨකථායං අවිරුජ්ඣනමාහ.

රාගාදිඅස්සාදනකාලෙසූති රාගාදීනං අස්සාදනකාලෙසු. "රාගදිට්ඨිසම්පයුත්තායා"ති එත්ථ රාගසම්පයුත්තාය තාව අවිජ්ජාය යොජනා හොතු රාගස්ස අස්සාදනභාවතො, දිට්ඨිසම්පයුත්තාය පන කථන්ති ආහ **"තදවිප්පයුත්තා ච දිට්ඨී…පෙ…. වෙදිතබ්බා"**ති. **තංසම්පයුත්තසඞ්ඛාරස්සා**ති රාගාදිසම්පයුත්තසඞ්ඛාරස්ස. **අවිජ්ජාරම්මණාදිත**න්ති අවිජ්ජාය ආරම්මණාදිතං. **ආදි**-සද්දෙන ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙ, අනන්තරාදිකෙ ච පච්චයෙ සඞ්ගණ්හාති. **අනවිජ්ජාරම්මණස්සා**ති න අවිජ්ජාරම්මණස්ස අවිජ්ජං අනාරබ්භ පවත්තස්ස. **ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරාදිපච්චයවචනෙසූ**ති ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයපච්චයවචනෙසු අවුත්තස්ස අනවිජ්ජාරම්මණස්ස, අනන්තරාදිපච්චයවචනෙසු අවුත්තස්ස පඨමජවනස්ස, ද්වීසුපි වුත්තස්ස අවිජ්ජාරම්මණස්ස දුතියාදිජවනස්සාති යොජෙතබ්බං. අනන්තරපච්චයලාභිනො අනන්තරාදිනා, සහජාතස්ස හෙතුආදිනා, අසහජාතස්ස උපනිස්සයාදිනා සඞ්ඛාරස්ස අවිජ්ජා පච්චයො හොතීති අයමත්ථො **"යං කිඤ්චි"**තිආදිනා දස්සිතොති වෙදිතබ්බං. **සමතික්කමභවපත්ථනාවසෙනා**ති අවිජ්ජාසමතික්කමත්ථාය අරූපාවචරජ්ඣානානි උප්පාදෙන්තස්ස, අවිජ්ජාසම්මූළ්හත්තා අරූපභවසම්පත්තියො පත්ථෙත්වා තානෙව ඣානානි නිබ්බත්තෙන්තස්සාති පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙ වුත්තෙන නයෙන, වුත්තනයානුසාරෙනාති අත්ථො.

එකකාරණවාදො ආපජ්ජති යථා පකතිඉස්සරපජාපතිපුරිසකාලාදිවාදා. එකස්මිංයෙව ලොකස්ස කාරණභූතෙ සති තතො සකලාය පවත්තියා අනවසෙසතො, සබ්බදා ච පවත්තිතබ්බං අපෙක්ඛිතබ්බස්ස කාරණන්තරස්ස අභාවතො. න චෙතං අත්ථි කමෙනෙව පවත්තියා දස්සනතො. කාරණන්තරාපෙක්ඛතාය පන එකකාරණවාදො අපහතො සියා එකස්ස ච අනෙකසභාවතාභාවා. යත්තකා තතො නිබ්බත්තන්ති, සබ්බෙහි තෙහි සමානසභාවෙහෙව භවිතබ්බං, න විසදිසෙහි, ඉතරථා තස්ස එකභාවො එව න සියාති ඉමමත්ථමාහ **"සබ්බස්ස…පෙ…. පත්තිතො වා"**ති. **පාරිසෙසෙනා**ති එකතො එකං, එකතො අනෙකං, අනෙකතො එකන්ති ඉමෙසු **තීසු පකාරෙසු අවිජ්ජමානෙසු** අනුපලබ්භමානෙසු පාරිසෙසඤායෙන. අනෙකතො අනෙකන්ති එකස්මිං **චතුත්ථෙ එව ච** පකාරෙ **විජ්ජමානෙ.** යදිදං "අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, ඵස්සපච්චයා වෙදනා"තිආදිනා එකහෙතුඵලදීපනං, තං එත්ථ දෙසනාවිලාසෙන, විනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන වා ධම්මානං පධානපාකටාසාධාරණභාවවිභාවනත්ථන්ති එකහෙතුඵලදීපනං **න නුපපජ්ජති** උපපජ්ජතියෙවාති දස්සෙති **"යස්මා"**තිආදිනා.

යථාඵස්සන්ති සුඛවෙදනීයාදිචක්ඛුසම්ඵස්සාදිතංතංඵස්සානුරූපන්ති වුත්තං හොතීති දස්සෙන්තො **"සුඛවෙදනීය"**න්තිආදිං වත්වා **"වෙදනාවවත්ථානතො"**ති පදස්ස අත්ථං දස්සෙතුං **"සමානෙසූ"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සමානෙසූ**ති අවිසිට්ඨෙසු. **ඵස්සවසෙනා**ති සුඛවෙදනීයාදිඵස්සවසෙන. **විපරියායාභාවතො**ති බ්‍යත්තයාභාවතො. න හි කදාචි සුඛවෙදනීයං ඵස්සං පටිච්ච දුක්ඛවෙදනා, දුක්ඛාදිවෙදනීයං වා ඵස්සං පටිච්ච සුඛවෙදනා උප්පජ්ජති.

සුඛාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාදීනන්ති සුඛාදීනං, චක්ඛුසම්ඵස්සජාදීනඤ්ච වෙදනානං. **ඔළාරිකසුඛුමාදීති** ආදි-සද්දෙන හීනපණීතාදිසඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. තත්ථ යං උපාදාය යා වෙදනා ''ඔළාරිකා, හීනා''ති වා වුච්චති, න තංයෙව උපාදාය තස්සා කදාචිපි සුඛුමතා පණීතතා වා අත්ථීති වුත්තං **''ඔළාරිකසුඛුමාදිසඞ්කරාභාවතො''**ති. **යථාවුත්තසම්ඵස්සස්සාති** සුඛවෙදනීයාදිඵස්සස්ස. සුඛවෙදනීයඵස්සතොයෙව සුඛවෙදනා, න ඉතරඵස්සතො. සුඛවෙදනීයඵස්සතො සුඛවෙදනාව, න ඉතරවෙදනා. තථා සෙසෙසුපීති උභයපදනියමවසෙන යථාඵස්සං වෙදනාවවත්ථානං, යථාවෙදනං ඵස්සවවත්ථානන්ති පදද්වයෙන කාරණන්තරාසම්මිස්සතා ඵලස්ස, ඵලන්තරාසම්මිස්සතා ච කාරණස්ස දස්සිතා පඨමපක්ඛෙ අසංකිණ්ණතාවවත්ථානන්ති කත්වා. දුතියපක්ඛෙ පන පච්චයභෙදභින්නෙන කාරණවිසෙසෙන ඵලවිසෙසො, ඵලවිසෙසෙන ච කාරණවිසෙසො **නිච්ඡීයතීති** අයමත්ථො දස්සිතො සන්නිට්ඨානං වවත්ථානන්ති කත්වා. පුරිමස්මිඤ්ච පක්ඛෙ ධම්මානං අසඞ්කරතො වවත්ථානං වුත්තං, දුතියස්මිඤ්ච යථාවවත්ථිතභාවජානනන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො. **උතුආදයොති** ආදි-සද්දෙන චිත්තවිසමාචාරා පිත්තවාතාදයොපි සඞ්ගය්හන්ති. එකස්මිං දොසෙ කුපිතෙ ඉතරෙපි ඛොභං ගච්ඡන්ති. සන්තෙසුපි තෙසු **සෙම්හපටිකාරෙන රොගවූපසමතො** සෙම්හො පාකටොති අත්ථො.

''භවො''ති වුත්තානං සඞ්ඛාරානං කාරණස්ස පකාරණං, කාරණමෙව වා තණ්හාති ආහ **''තණ්හාය සඞ්ඛාරකාරණභාවස්ස වුත්තත්තා''**ති. **තස්සාපීති** තණ්හායපි. තණ්හා හි කාමාසවො භවාසවො ච. කාමාසවභවාසවා කාමුපාදානං, දිට්ඨාසවො ඉතරුපාදානන්ති ආහ **''චතුරුපාදානභූතා කාමභවදිට්ඨාසවා''**ති. තෙ ච ''උපාදානපච්චයා භවො''ති වචනතො උපාදානඤ්ච, ''තණ්හාපච්චයා උපාදාන''න්ති වචනතො තණ්හා ච සඞ්ඛාරස්ස කාරණන්ති පාකටා. අනස්සාදනීයෙසු අනෙකාදීනවවොකිණ්ණෙසු සඞ්ඛාරෙසු අස්සාදානුපස්සනා අවිජ්ජාය විනා න හොතීති දස්සෙන්තො ආහ **''අස්සාදානුපස්සිනො...පෙ.... දස්සිතා හොති''**ති. **ඛීණාසවස්ස සඞ්ඛාරාභාවතොති** බ්‍යතිරෙකෙනපි අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරකාරණභාවං විභාවෙති. එකන්තෙන හි ඛීණාසවොව විද්දසු. එතෙන බාලානං එව සම්භවතො අවිජ්ජාය අසාධාරණතා වුත්තාති දස්සෙති. වත්ථාරම්මණාදීනි හි ඉතරෙසම්පි සාධාරණානි. වත්ථාරම්මණතණ්හුපාදානාදීනි විය අවිජ්ජාපි පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං සාධාරණකාරණන්ති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **''පුඤ්ඤභවාදී''**තිආදි. තත්ථ ආදි-සද්දෙන අපුඤ්ඤානෙඤ්ජභවා ගහෙතබ්බා. **පුඤ්ඤභවොති** පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරහෙතුකො උපපත්තිභවො. එස නයො සෙසෙසු. එත්ථ ච කිච්චකරණට්ඨානභෙදෙන කිච්චවතී අවිජ්ජා භින්දිත්වා දස්සිතා. න හි යදවත්ථා අවිජ්ජා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං උපනිස්සයො, තදවත්ථා එව ඉතරෙසං උපනිස්සයොති සක්කා විඤ්ඤාතුං. එත්ථ ච **භවාදීනවප්පටිච්ඡාදනන්ති** අත්ථතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං තංතංභවසඞ්ඛාතදුක්ඛහෙතුසභාවානභිසමයනිමිත්තතා.

ඨානන්ති ධරමානතා අධිප්පෙතාති වුත්තං **''ඨානවිරුද්ධොති අත්ථිතාවිරුද්ධො''**ති. ඨානාවිරුද්ධා චක්ඛුරූපාදයො. ''පුරිමචිත්තඤ්හී''තිආදිනා ඨානවිරුද්ධො ච උදාහටොති ආහ **''න ඉදං එකන්තිකං සියා''**ති. ''චක්ඛුරූපාදයො''තිආදිනා හි පරතො ඨානාවිරුද්ධා උදාහරීයන්තීති. පුරිමසිප්පාදිසික්ඛා හි පච්ඡා පවත්තමානසිප්පාදිකිරියානං සමොධානාසම්භවා ඨානවිරොධොති යථාවුත්තමත්ථං සමත්ථෙතුං **''න ච සිප්පාදීන''**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ **තන්ති** පටිසන්ධිආදිඨානං. **ඉධාති** ඨානසභාවකිච්චාදිග්ගහණෙ. **ආදි**-සද්දෙන ආරම්මණභූමිසන්තානාදිවිරුද්ධා ගහෙතබ්බා, තෙ ච අනුලොමතො ගොත්‍රභුස්ස, ගොත්‍රභුතො මග්ගස්ස ලිඞ්ගපරිවත්තනාදිවසෙන ච පවත්තියං වෙදිතබ්බා. නමනරුප්පනවිරොධා සභාවවිරුද්ධො පච්චයොති යොජනා. තත්ථ **නමනරුප්පනන්ති** අරූපරූපභාවමෙව දස්සෙති. කම්මං චෙතනාසභාවං, රූපං රුප්පනසභාවන්ති සභාවවිරුද්ධං. **මධුරම්බිලරසාදීති** ඛීරං මධුරරසං පිත්තූපසමනං මධුරවිපාකසභාවං, දධි අම්බිලරසං පිත්තබ්‍රූහනං කටුකවිපාකසභාවන්ති අතො සභාවවිරොධා.

දධිආදීනීති දධිපලාලානි. **භූතිණකස්සාති** භූතිණකනාමකස්ස ඔසධිවිසෙසස්ස. **අවී** නාම එළකා, තා පන යෙභුයෙන රත්තලොමකා හොන්තීති වුත්තං **''රත්තා එළකා''**ති. විපාකානම්පි පච්චයභාවතො, අවිපාකානම්පි පච්චයුප්පන්නභාවතො න විපාකධම්මවිපාකාපෙක්ඛා පච්චයපච්චයුප්පන්නතාති වුත්තං **''විපාකායෙව තෙ ච නා''**ති. තෙනාහ **''තස්මා''**තිආදි. **තදවිපාකානන්ති** තස්සා අවිජ්ජාය අවිපාකභූතානං. **න න යුජ්ජති** යුජ්ජති එව පච්චයුප්පන්නතාමත්තස්ස අධිප්පෙතත්තා. **තදවිරුද්ධානන්ති** තාය අවිජ්ජාය අවිරුද්ධානං.

පුබ්බාපරියවවත්ථානන්ති කායපවත්තිගතිජාතිආදීනං යථාරහං පුබ්බාපරභාවෙන පවත්ති, සා පන කෙනචි අකටා අකටවිධා පටිනියතසභාවාති දස්සෙතුං නියතිවාදිනා වුත්තනිදස්සනං ආහරන්තො **''අච්ඡෙජ්ජසුත්තාවුතාභෙජ්ජමණීනං විය''**ති ආහ. දුතියවිකප්පෙ **සඞ්ගතීති** අධිච්චසමුප්පාදො යාදිච්ඡිකතා, යං සන්ධාය ''යදිච්ඡාය පවත්තනං නිවත්තනං යදිච්ඡායා''තිආදි වුච්චති. **භාවොති** ධම්මානං සභාවසිද්ධිතා, යං සන්ධාය වදන්ති ''කණ්ටකස්ස කොටිතිඛිණභාවං, කපිට්ඨඵලස්ස වට්ටභාවං, මිගපක්ඛීනං වා විචිත්තවණ්ණසණ්ඨානාදිතං කො අභිසඞ්ඛරොති, කෙවලං සභාවසිද්ධොවායං විසෙසො''ති. තෙනාහ ''සබ්බෙ සත්තා, සබ්බෙ පාණා , සබ්බෙ භූතා, සබ්බෙ ජීවා අවසා අබලා අවීරියා නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතා''ති (දී. නි. 1.168). **එතෙහි විකප්පනෙහීති** වුත්තිආදීසු සම්මූළ්හතාය ''සත්තො මරතී''තිආදිවිකප්පනෙහි කාරණභූතෙහි. **අකුසලං චිත්තං කත්වාති** අයොනිසොමනසිකාරපරිබ්‍රූහනෙන චිත්තං අකුසලං කත්වා.

සුත්තාදිධම්මන්ති සුත්තගෙය්‍යාදිපරියත්තිධම්මං. පරියත්තිධම්මඤ්හි සම්මදෙව ජානන්තො පටිපත්තිධම්මං පරිපූරෙත්වා පටිවෙධධම්මෙ පතිට්ඨහති. **තන්ති** තං ජානනං, නිබ්බානාභිසමයොති අත්ථො.

සඞ්ඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා

227. **යථාවුත්තසඞ්ඛාරපච්චයාති** පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදිවුත්තප්පකාරසඞ්ඛාරපච්චයා. විඤ්ඤාණාදයො වෙදනාපරියොසානා එතරහි විපාකවට්ටභූතා ඉධාධිප්පෙතාති ආහ **‘‘තංකම්මනිබ්බත්තමෙව විඤ්ඤාණං භවිතුං අරහතී’’**ති. අයඤ්ච අත්ථවණ්ණනා ධාතුකථාපාළියා න සමෙතීති දස්සෙන්තො **‘‘ධාතුකථායං පනා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ ධාතුකථායං වචනතො සබ්බවිඤ්ඤාණඵස්සවෙදනාපරිග්ගහො කතො ධාතුකථායන්ති යොජනා. **සප්පදෙසාති** සාවසෙසා, විපාකා එවාති අධිප්පායො. විඤ්ඤාණාදීසු හි විපාකෙසුයෙව අධිප්පෙතෙසු යථා –

> ‘‘විපාකෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වා පඤ්චහි ඛන්ධෙහි ද්වාදසහායතනෙහි තෙරසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා. කතිහි අසඞ්ගහිතා? න කෙහිචි ඛන්ධෙහි න කෙහිචි ආයතනෙහි පඤ්චහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා’’ති (ධාතු. 477) –

විපාකවිප්පයුත්තානං සඞ්ගහාසඞ්ගහා විස්සජ්ජිතා, එවමිධාපි විස්සජ්ජිතබ්බං සියා. තෙනාහ **‘‘විපාකා ධම්මාති ඉමස්ස විය විස්සජ්ජනං සියා’’**ති. **තස්මාති** යස්මා විප්පයුත්තෙන සඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ නිප්පදෙසාව විඤ්ඤාණඵස්සවෙදනා ගහිතා, තස්මා. **තත්ථාති** ධාතුකථායං. **අභිධම්මභාජනීයවසෙනාති** ඉමස්මිං පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගෙ අභිධම්මභාජනීයවසෙන. තෙනාහ **‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා වා’’**තිආදි. තෙන යථාවුත්තඅත්ථවණ්ණනා සුත්තන්තභාජනීයවසෙන වුත්තාති යථාදස්සිතං විරොධං පරිහරති. යදි අභිධම්මභාජනීයවසෙන ධාතුකථාපාළි පවත්තා, අථ කස්මා ‘‘කාමභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි එකාදසහායතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතො. රූපභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි පඤ්චහායතනෙහි අට්ඨහි ධාතූහි සඞ්ගහිතො’’තිආදිනා (ධාතු. 67-68) උපාදින්නක්ඛන්ධවසෙන භවො විස්සජ්ජිතොති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **‘‘භවො පන…පෙ.… න අභිධම්මභාජනීයවසෙන ගහිතො’’**ති. **එවඤ්ච කත්වාති** අභිධම්මභාජනීයවසෙන අග්ගහිතත්තා එව. **තත්ථාති** ධාතුකථායං. **විපාකඤ්හෙතන්ති හි**-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා යථාවුත්තබාත්තිංසවිධවිඤ්ඤාණං විපාකං, තස්මා තං සඞ්ඛාරපච්චයන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘විඤ්ඤාණස්ස විපාකත්තා’’**තිආදිමාහ.

‘‘සොමනස්සසහගතානෙව සන්ධාය වුත්ත’’න්ති ඉදං විචාරෙතබ්බං උපෙක්ඛාසහගතකුසලාකුසලජවනානන්තරම්පි සොමනස්සසහගතතදාරම්මණස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තථා හි **අට්ඨකථායං** ‘‘චතුන්නං පන දුහෙතුකකුසලචිත්තානං අඤ්ඤතරජවනස්ස පරියොසානෙ අහෙතුකචිත්තං තදාරම්මණභාවෙන පතිට්ඨාතී’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) වත්වා ‘‘ඉට්ඨාරම්මණෙ පන සන්තීරණම්පි තදාරම්මණම්පි සොමනස්සසහගතමෙවා’’ති වුත්තං. කුසලාකුසලඤ්හි අභිඉට්ඨම්පි ආරම්මණං තථාභිසඞ්ඛරණෙන කදාචි න මජ්ඣත්තං කත්වා න පවත්තති, විපාකං පන යථාසභාවතොව ආරම්මණරසං අනුභවති. තෙනාහ ‘‘න සක්කා විපාකං වඤ්චෙතු’’න්ති. කිරියජවනානං පන විසයාභිසඞ්ඛරණස්ස බලවභාවතො තදනන්තරානං තදාරම්මණානං යථාවිසයං වෙදනාවසෙන තදනුගුණතා ඉච්ඡිතා. යෙ පන කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණං න ඉච්ඡන්ති, තෙසං වත්තබ්බමෙව නත්ථි. යං පන ‘‘ජවනෙන තදාරම්මණං නියමෙතබ්බ’’න්ති වුත්තං, තං කුසලං සන්ධාය වුත්තන්ති ච වුත්තං. තස්මා යථාවුත්තො විචාරෙතබ්බො. තිහෙතුකජවනාවසානෙ ච දුහෙතුකජවනාවසානෙ චාති සමුච්චයත්ථො ච-සද්දො. කෙචි පන විභාගං අකත්වා ‘‘කුසලජවනාවසානෙපි අහෙතුකතදාරම්මණං හොතීති ‘යෙභුය්‍යෙනා’ති වුත්ත’’න්ති වදන්ති. ලොභචිත්තස්ස වා සත්තානං බහුලං උප්පජ්ජනතො **‘‘යෙභුය්‍යෙනා’’**ති වුත්තං. ‘‘සකිං වා’’ති වචනසිලිට්ඨතාවසෙන වුත්තං යථා ‘‘අට්ඨ වා දස වා’’ති දස්සෙතුං **‘‘දිරත්තතිරත්තාදීසු විය වෙදිතබ්බ’’**න්ති ආහ. **වා-සද්දස්ස අභාවාති** සුය්‍යමානස්ස වා-සද්දස්ස අභාවෙන වුත්තං. අත්ථතො පන තත්ථාපි වා-සද්දො ලබ්භතෙව. තිරත්තං පන වාසාදිකෙ ලබ්භමානෙ දිරත්තෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථීති දිරත්තග්ගහණං විසුං න යොජෙතීති අධිප්පායෙන **‘‘වචනසිලිට්ඨතාමත්තෙනා’’**ති වුත්තං. කෙවලං ‘‘තිරත්ත’’න්ති වුත්තෙ අඤ්ඤත්ථ වාසාදිනා අන්තරිතම්පි තිරත්තං ගණ්හෙය්‍ය, දිරත්තවිසිට්ඨං පන තිරත්තං වුච්චමානං තෙන අනන්තරිතමෙව තිරත්තං දීපෙතීති ආහ **‘‘නිරන්තරතිරත්තදස්සනත්ථං වා’’**ති. **බලවරූපාදිකෙ ආරම්මණෙති** අතිමහති රූපාදිආරම්මණෙ. **‘‘අධිප්පායො’’**ති එතෙන එකචිත්තක්ඛණායුකෙපි විසයෙ කදාචි තදාරම්මණං උප්පජ්ජෙය්‍යාති **‘‘සකිං එවා’’**තිආදිනා වුත්තමත්ථං උල්ලිඞ්ගෙති. ‘‘සබ්බද්වාරෙසු තදාරම්මණෙ ද්වෙ එව චිත්තවාරා ආගතා’’ති වුත්තත්තා අයම්පි අත්ථො විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බො. **අනුරූපාය පටිසන්ධියාති** අත්තනො අත්තනො අනුච්ඡවිකෙන පටිසන්ධානකිච්චෙන.

‘‘කති පටිසන්ධියො, කති පටිසන්ධිචිත්තානී’’තිආදිනා පටිසන්ධිවිචාරො පරතො විත්ථාරතො කථීයතීති ආහ **‘‘පටිසන්ධිකථා මහාවිසයාති කත්වා පවත්තිමෙව තාව දස්සෙන්තො’’**ති. **අහෙතුකද්වයාදීනන්ති ආදි**-සද්දෙන මහාවිපාකමහග්ගතවිපාකෙ සඞ්ගණ්හාති. **ද්වාරනියමානියමාවචනන්ති** ද්වාරස්ස නියතානියතාවචනං, නියතද්වාරං අනියතද්වාරන්ති වා අවචනන්ති අත්ථො. **අනුප්පත්තිතොති** න උප්පජ්ජනතො. යදිපි ‘‘අනුරූපාය පටිසන්ධියා’’ති පටිසන්ධිපි හෙට්ඨා ගහිතා, ‘‘පවත්තියං පනා’’ති අධිකතත්තා පන පවත්තියෙව පච්චාමට්ඨා. පච්චයුප්පන්නභාවෙන

පඨමුද්දිට්ඨානි සබ්බානිපි ලොකියවිපාකචිත්තානි අන්වාදෙසං අරහන්තීති ආහ **"තත්‍රස්සාති පවත්තියං බාත්තිංසවිධස්සා"**ති.

යථා කාමාවචරපටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතස්ස බීජස්ස අභාවෙපි රූපභවෙ චක්ඛුසොතින්ද්‍රියපවත්තිආනුභාවතො චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානං සම්භවො, එවං තෙනෙව කාරණෙන සම්පටිච්ඡනාදීනම්පි තත්ථ සම්භවොති දස්සෙන්තො **"ඉන්ද්‍රියපවත්තිආනුභාවතො එවා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **චක්ඛුසොතද්වාරභෙදෙනා**ති චක්ඛුසොතද්වාරවිසෙසෙන භවිතබ්බන්ති සම්බන්ධො. **තස්සා**ති චක්ඛුසොතද්වාරස්ස. ද්වාරවන්තාපෙක්ඛො ද්වාරභාවොති ආහ **"විඤ්ඤාණවීථිභෙදායත්තත්තා"**ති. **තස්මිඤ්ච සතී**ති තස්මිං ද්වාරභෙදෙ වීථිභෙදෙ ච සති. **භාවො**ති උප්පත්ති. **ජනකං අනුබන්ධති නාමා**ති තංසදිසෙ තබ්බොහාරං කත්වා වුත්තං.

ඉදං පන වත්වාති රූපාරූපාවචරධම්මෙ ආරබ්භ තදාරම්මණානුප්පත්තිං වත්වා. **භාවනායා**ති අකුසලභාවනාය සංකිලෙසවඩ්ඪනෙන, සංකිලිට්ඨසමාධානෙනාති අත්ථො. තථා හි ලොභදොසසහගතචිත්තුප්පාදෙපි සමාධි ''අවට්ඨිති අවිසාහාරො අවික්ඛෙපො අවිසාහටමානසතා''තිආදිනා (ධ. ස. 11) නිද්දිට්ඨො. **අවත්ථුභාවදස්සනත්ථ**න්ති අට්ඨානභාවදස්සනත්ථං, අනාරම්මණභාවදස්සනත්ථන්ති අත්ථො.

''කෙන කත්ථා''ති පදස්ස **"කෙන චිත්තෙන කස්මිං භවෙ"**ති සඞ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං **"එකූනවීසති"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **තෙන තෙන චිත්තෙනා**ති තෙන තෙන අහෙතුකද්වයාදිචිත්තෙන සද්ධිං පවත්තමානා පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපාරූපධම්මා එකූනවීසති පටිසන්ධියොති යොජනා. **තෙන තෙන චිත්තෙන** සහජාතාදිපච්චයතාය හෙතුභූතෙන, කරණභූතෙන වා. **තත්ථ තත්ථ** භවෙ.

අනුස්සරණත්ථො බ්‍යාපාරො **අනුස්සරණබ්‍යාපාරො. කෙචී**ති **ධම්මසිරිත්ථෙරං** සන්ධාය වදති. **තීසු ජවනවාරෙසු...පෙ.... භවිතබ්බ**න්ති කම්මාදිඋපට්ඨානස්ස පරතො තීහි ජවනවාරෙහි පවත්තිතබ්බන්ති අත්ථො. තෙනාහ **"අනෙක...පෙ.... අභිප්පලම්බනඤ්ච හොතී"**ති. **තස්මා**ති යස්මා එකජවනවාරස්සෙව කම්මාදිඋපට්ඨානෙන මරණං න සම්භවති, තස්මා. **ඵොට්ඨබ්බස්සා**ති පහාරඵොට්ඨබ්බස්ස . භවඞ්ගචිත්තෙ වත්තමානෙ, අන්තරන්තරා පඤ්චද්වාරවීථියා වා වත්තමානාය ඵොට්ඨබ්බසමායොගෙ පඨමං කායද්වාරාවජ්ජනුප්පත්ති යුත්තා, තථාපි කිස්මිඤ්චි චින්තියමානෙ තමෙවාරබ්භ එකස්මිං ජවනවාරෙ පවත්තෙ පච්ඡා කායද්වාරාවජ්ජනුප්පත්ති සියා චිත්තස්ස ලහුපරිවත්තිභාවතොති කෙච්චාදස්ස අධිප්පායො. යථා නිද්දායන්තස්ස ඵොට්ඨබ්බසමායොගෙන පබුජ්ඣනකාලෙ මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව ආවට්ටෙති, න කායද්වාරාවජ්ජනං. ''පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න පටිබුජ්ඣති''ති (විභ. 751) හි වුත්තං. එවංසම්පදං වා එතං දට්ඨබ්බං. **ලහුකපච්චුපට්ඨාන**න්ති ලහුඋපට්ඨානං. **මනොද්වාරස්ස විසයො** කම්මාදිකො. **ලහුකතා**ති ලහුපට්ඨානතා. **රූපාන**න්ති චක්ඛාදිරූපධම්මානං. **විසයභාවෙපී**ති රූපායතනාදිවිසයසබ්භාවෙපි. **යෙසං විසයො අත්ථී**ති යෙසං නිප්පරියායෙන විසයො අත්ථි. **තංදස්සනත්ථමෙවා**ති තෙසං සාරම්මණානංයෙව දස්සනත්ථං. **තෙනා**ති තස්මා.

"භූමිචිත්තුප්පාදාදිවසෙනා"ති ඉදං කම්මං සන්ධාය වුත්තං, කම්මනිමිත්තස්සපි වසෙන ලබ්භතෙව තස්ස ඡළාරම්මණභාවතො. ගතිනිමිත්තස්ස පන පභෙදො නීලාදිකොයෙව.

අනුපච්ඡින්නෙසු මග්ගෙන අප්පහීනෙසු. **තඤ්ච** කම්මාදිං. **භවන්තරනින්නාදිතා** චිත්තසන්තානස්ස භවපත්ථනාය තථාභිසඞ්ඛතත්තා. යස්මිඤ්හි චිත්තසන්තානෙ පුඤ්ඤාදිචෙතනාය විය භවපත්ථනාය පරිභාවනා අනුපච්ඡින්නා, තත්ථෙව භවන්තරපරියාපන්නචිත්තුප්පත්ති. තං පන චිත්තං තථා උප්පජ්ජමානං තාය විනාමිතං විය හොතීති වුත්තං **"අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිත"**න්ති. **සබ්බත්ථා**ති සුගතිදුග්ගතීසු. **ඉතරායා**ති සුගතිපටිසන්ධිනින්නාය චුතියා. **"නිච්ඡිනන්ති"**ති වුත්තස්ස නිච්ඡයස්ස නිබන්ධනං ආගමං දස්සෙන්තො **"නිමිත්තස්සාදගධිතං වා"**තිආදිමාහ.

අකුසලෙ හි දුග්ගතූපනිස්සයෙ නියමිතෙ කුසලං සුගතූපනිස්සයොති නියමිතමෙව හොතීති.

අනිට්ඨං ආරම්මණං ආහ යතො දුග්ගතිපටිසන්ධි දස්සීයතීති අධිප්පායො. යදි එවං ''රාගාදිහෙතුභූත''න්ති කස්මා වුත්තන්ති ආහ **"තම්පි හි...පෙ.... හොති"**ති. **තම්පී**ති අනිට්ඨාරම්මණම්පි. යස්මා පන හීනං ආරම්මණන්ති ආරම්මණභූතකම්මනිමිත්තං අධිප්පෙතං, තස්මා **"අකුසලවිපාකජනකකම්මසහජාතානං වා"**තිආදි වුත්තං. කම්මනිමිත්තභූතඤ්හි ආරම්මණං යං විපාකස්ස ජනකං කම්මං, තෙන සහජාතානං, තස්ස කම්මස්ස සදිසාසන්නජවනසහජාතානඤ්ච රාගාදීනං ආරම්මණපච්චයසඞ්ඛාතො හෙතු හොති, සො එව චස්ස හීනභාවොති දස්සෙතුං **"තඤ්හී"**තිආදි වුත්තං. **කම්මවසෙන අනිට්ඨ**න්ති හීනස්ස අකුසලකම්මස්ස ආරම්මණතො ආරම්මණතාවසෙන හීනන්ති කත්වා අනිට්ඨං, සභාවෙන ඉට්ඨම්පීති අධිප්පායො. **"අඤ්ඤථා වා"**තිආදිනා කම්මනිමිත්තාරම්මණස්ස අකුසලවිපාකස්ස න සම්භවොති දස්සෙති. **ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්තතිය**න්ති ආසන්නකතස්ස කම්මස්ස ආරම්මණසන්තානෙ. **තංසදිස**න්ති යථාවුත්තකම්මාරම්මණසදිසං. **පටිසන්ධිආරම්මණූපට්ඨාපක**න්ති පටිසන්ධියා ආරම්මණස්ස උපට්ඨාපකං. චුතිආසන්නජවනානං පටිසන්ධිජනකත්තෙ

අයමත්ථො ලබ්භෙය්‍යාති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **“න ච පටිසන්ධියා”**තිආදි. **තංසමානවීථියන්ති** තාය පටිසන්ධියා එකවීථියං. **න අස්සාදිතානීති** අස්සාදනභූතාය තණ්හාය න ආමට්ඨානි.

සමත්තාති පරිපුණ්ණා, පරියත්තා වා. ‘‘මරණකාලෙ…පෙ…. සමාදින්නා’’ති වචනතො යථාවුත්තචුතිආසන්නජවනානං පටිසන්ධිදානං සිද්ධන්ති චොදනං සන්ධායාහ **“න ච දුබ්බලෙහී”**තිආදි. **“චක්ඛති වා”**තිආදිනා වුත්තමෙවත්ථං උපචයෙන පාකටතරං කරොති. ඤාණවත්ථුවිභඞ්ගවණ්ණනායඤ්හි ‘‘පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතී’’ති පදානං අත්ථං විවරන්තො චක්ඛති **“සබ්බම්පි…පෙ…. පටික්ඛිත්තානී”**ති. තත්ථ **පටිවිජානනාදීති ආදි**-සද්දෙන ඉරියාපථකප්පනකායවචීකම්මුපට්ඨාපනකුසලාකුසලධම්මසමාදානසමාපජ්ජනවුට්ඨානානි සඞ්ගණ්හාති. උපපජ්ජනසුපිනදස්සනාදීනං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව පවත්ති පාකටාති තානි බහි කරොන්තො **“චවනපරියොසානං කිච්ච”**න්ති ආහ. **සහජවනකානීති** ජවනසහිතානි, පඤ්චද්වාරිකජවනෙහි සද්ධින්ති අත්ථො.

තත්ථාති ‘‘පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතී’’ති පාළිවණ්ණනායං. **න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතීති** එත්ථ න සබ්බෙ රූපාදිධම්මා ධම්මග්ගහණෙන ගහිතාති යථාධිප්පෙතධම්මදස්සනත්ථං ‘‘මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මාති (ධ. ප. 1-2) එවං වුත්තං එකම්පි කුසලං වා අකුසලං වා න පටිවිජානාතී’’ති අට්ඨකථායං වුත්තන්ති දස්සෙත්වා තස්ස අත්ථං විවරන්තො **“යෙස”**න්තිආදිමාහ. තස්සත්ථො – **යෙසං** කුසලාකුසලධම්මානං **පටිවිභාවනප්පවත්තියා** සිද්ධා විපාකධම්මතා යොනිසොමනසිකාරඅයොනිසොමනසිකාරසමුට්ඨානා, යාය **සුඛං වා දුක්ඛං වා** තංසන්තානෙ **අන්වෙති** අනුගච්ඡති, පඤ්චවිඤ්ඤාණානං **සා** විපාකධම්මතා **පටික්ඛිත්තා** පටිසෙධිතාති. **තාදිසමෙවාති** කුසලාකුසලධම්මපටිවිජානනසදිසමෙව. යදි පඤ්චද්වාරෙ යථාවුත්තකිච්චස්ස කරණෙ සහජවනකානි වීථිචිත්තානි පටික්ඛිත්තානි, කථං තත්ථ චවනුපපජ්ජනානි සම්භවන්තීති චොදනං සන්ධායාහ **“තදාරම්මණානන්තරං පනා”**තිආදි. නිප්පරියායෙන මනොද්වාරිකභාවො මනොද්වාරාවජ්ජනුප්පත්තිපුබ්බකොති තදභාවෙනාහ **“ඉමිනා අධිප්පායෙනා”**ති. අවසෙසෙකචිත්තක්ඛණායුකෙ රූපාදිම්හීති යොජනා.

උපචාරො විය දට්ඨබ්බා සමානාරම්මණත්තා, උපපත්තිනිමිත්තත්තා ච. **කෙචීති ධම්මසිරිත්ථෙරං** සන්ධාය වදති. **මහග්ගතාවසානං වදන්තීති** යථාපච්චයං මහග්ගතසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨිතස්ස සා වීථි උප්පජ්ජති, තතො චුතිචිත්තං හොතීති වදන්ති. **අතීතාරම්මණා එකාදසවිධාති** නව කාමාවචරසුගතිචුතියො, ද්වෙ විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනආරුප්පචුතියොති එවං අතීතාරම්මණා එකාදසවිධා සුගතිචුතියො. පඤ්ච රූපාවචරා, වුත්තාවසෙසා ද්වෙ අරූපාවචරාති **නවත්තබ්බාරම්මණා සත්තවිධා** චුතියො. දුග්ගතිචුති පන පරතො වුච්චතීති ඉධ න ගහිතා. තථා හි වක්ඛති ‘‘දුග්ගතිචුතියා පන…පෙ…. න දස්සිතා’’ති.

එවමාදිකෙති ආදි-සද්දෙන ‘‘සුද්ධාය වා ජවනවීථියා’’තිආදිවචනං සඞ්ගණ්හාති. තථා හි වුත්තං ‘‘සුද්ධාය වාති මහග්ගතකම්මනිමිත්තාරම්මණාය ජවනවීථියා’’ති. **“විඤ්ඤායතී”**ති ඉමිනා යදිපි ‘‘පථවීකසිණාදී’’තිආදිසද්දෙන අරූපාවචරජ්ඣානාරම්මණස්සාපි සඞ්ගහො සම්භවති, ‘‘චක්ඛුසොතානං වා’’ති පන ද්වාරද්වයස්සෙව වසෙන විකප්පන්තරකරණං යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස ඤාපකන්ති දස්සෙති. ඤාපකඤ්ච නාම අගතිකා ගතීති යථාවුත්තං ඤාපකං අසම්භාවෙන්තො **“අථාපි”**තිආදිමාහ. යො යත්ථ සම්භවති, තස්ස යොජනා **යථාසම්භවයොජනා,** තාය. **අයම්පි පටිසන්ධීති** ආරුප්පචුතියා අනන්තරං පටිසන්ධිං වදති. **තත්ථෙවාති** ‘‘පථවීකසිණාදිකං වා නිමිත්ත’’න්ති වුත්තෙ පඨමෙ විකප්පෙ එව. හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා පටිසන්ධි නත්ථීති යොජනා. **තෙනාති** තස්මා. **තතොති** චතුත්ථාරුප්පචුතිතො. **තත්ථෙවාති** චතුත්ථාරුප්පෙ එව. **අතීතාරම්මණා** පටිසන්ධි, තතො චතුත්ථාරුප්පචුතිතො **කාමාවචරෙ අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි. ඉතරාහීති** ආරුප්පචුතිහි. දුතියා ආරුප්පපටිසන්ධි අතීතාරම්මණා, ඉතරා නවත්තබ්බාරම්මණාති ආහ **“යථාසම්භව”**න්ති. **අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා ච කාමාවචරපටිසන්ධීති** එත්ථාපි ඉතරාහීති සම්බන්ධො. සබ්බත්ථ ච ‘‘යොජෙතබ්බා’’ති සම්බන්ධිතබ්බං. **ඉමස්ස විසෙසස්සාති** ‘‘තෙනා’’තිආදිනා යථාවුත්තස්ස විසෙසස්ස. **විසුං උද්ධරණං කතං** අධිකවචනමඤ්ඤමත්ථං බොධෙතීති.

ආරම්මණවසෙන එකවිධායාති අතීතාරම්මණතාවසෙන එකවිධාය. **දුවිධාති** අතීතාරම්මණා, පච්චුප්පන්නාරම්මණා වාති ද්විප්පකාරා. දුග්ගතිචුතියා ආරම්මණවසෙන ‘‘එකවිධායා’’ති පදං ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං. අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණතාය ද්විප්පකාරා කාමාවචරපටිසන්ධි, නවත්තබ්බාරම්මණතාය එකප්පකාරා රූපාවචරපටිසන්ධි, නවත්තබ්බාතීතාරම්මණතාය ද්විප්පකාරා ආරුප්පපටිසන්ධීති ආහ **“ද්විඑකද්විප්පකාරානං කාමරූපාරුප්පානං වසෙනා”**ති. **“තථෙවා”**ති ඉමිනා ‘‘ද්විඑකද්විප්පකාරානං කාමරූපාරුප්පානං වසෙනා’’ති පදද්වයං ආකඩ්ඪති. **දුවිධායාති** නවත්තබ්බාතීතාරම්මණතාවසෙන දුවිධාය. **පච්චෙකන්ති** විසුං විසුං. **ද්වින්නං ද්වින්නං කාමාරූප්පානන්ති** එත්ථායං යොජනා – නවත්තබ්බාරම්මණාය ආරුප්පචුතියා අනන්තරා අතීතාරම්මණා පච්චුප්පන්නාරම්මණා ච ද්වෙ කාමපටිසන්ධී, නවත්තබ්බාරම්මණා අතීතාරම්මණා ච ද්වෙ ආරුප්පපටිසන්ධී, තථා අතීතාරම්මණායපීති ඉමාසං වසෙන අට්ඨවිධා.

‘‘ද්විද්වී’’ති ගාථාය වුත්තමෙවත්ථං සුඛග්ගහණත්ථං සඞ්ගහෙත්වා දස්සෙති. යදිපි ‘‘කම්මස්ස කතත්තා’’තිආදිනාපි කම්මස්ස විපාකානං උපනිස්සයපච්චයභාවො ගහිතොයෙව හොති, ‘‘කුසලාකුසලං

කම්ම''න්තිආදිනා පන විසුං උපනිස්සයපච්චයභාවො දස්සියතීති **''කාමාවචරස්ස...පෙ.... ආදිනා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො දස්සිතප්පකාරො''**ති ආහ.

ආදිනා විමිස්සවිඤ්ඤාණෙනාති එකස්ස භවස්ස ආදිභූතෙන රූපවිමිස්සෙන පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන. **අඤ්ඤත්ථා**ති සංසෙදජඔපපාතිකයොනියං. අවචනං පටික්ඛෙපං මඤ්ඤමානො **''ගන්ධරසාහාරානං පටික්ඛිත්තත්තා''**ති වත්වා සබ්බෙන සබ්බං රූපභවෙ තෙ නත්ථීති අධිප්පායෙනාහ **''චක්ඛුසොතවත්ථුසත්තකජීවිතඡක්කභාවෙපී''**ති. **පාළියන්ති** ධම්මහදයවිභඞ්ගපාළියං. **පඤ්චායතනානීති** චක්ඛුසොතමනරූපධම්මායතනානි. **පඤ්ච ධාතුයොති** තා එව පඤ්ච ධාතුයො. වුත්තඤ්හි – ''රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කතමානි පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති? චක්ඛායතනං රූපායතනං සොතායතනං මනායතනං ධම්මායතනං. ඉමානි පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති. කතමා පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්ති? චක්ඛුධාතු...පෙ.... ධම්මධාතු. ඉමා පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්තී''ති (විභ. 1016). **ඡ ආයතනානි** සද්දායතනෙන සද්ධිං තානියෙව. **නව ධාතුයොති** චක්ඛුරූපචක්ඛුවිඤ්ඤාණසොතසද්දසොතවිඤ්ඤාණමනොධම්මමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො. **සබ්බසඞ්ගහවසෙනාති** අනවසෙසපරිග්ගහවසෙන. **තත්ථාති** රූපධාතුයං. **''කථාවත්ථුම්හි චා''**තිආදිනා න කෙවලං ධම්මහදයවිභඞ්ගපාළියංයෙව, අථ ඛො පකරණන්තරෙපි ගන්ධාදයො පටික්ඛිත්තාති දස්සෙති. තත්ථ **ඝානායතනාදීනං වියාති** සදිසූදාහරණදස්සනං. යථා ඝානායතනාදීනං තත්ථ රූපභවෙ භාවො අත්ථි, තා පටික්ඛිත්තා, එවං ගන්ධායතනාදීනඤ්චාති. **අත්ථි තත්ථ ඝානායතනන්ති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. යඤ්හි තත්ථ ආයතනං නත්ථි, තස්ස වසෙනායං චොදනා. තතො පරවාදී යං තත්ථ අජ්ඣත්තිකානං තිණ්ණං ආයතනානං ඝානාදිකං සණ්ඨානනිමිත්තං, තදෙව ආයතනන්ති ලද්ධියා **''ආමන්තා''**ති පටිජානාති. බාහිරානං ගන්ධායතනාදීනං වසෙන පුච්ඡායො යස්මා ඝානප්පසාදාදයො තත්ථ න ඉච්ඡති, තස්මා තෙසං ගොචරං පටිසෙධෙන්තො **''න හෙවං වත්තබ්බෙ''**ති පටික්ඛිපති. **ආදි-සද්දෙන** ''අත්ථි තත්ථ ජිව්හායතනන්ති? ආමන්තා. අත්ථි තත්ථ රසායතනන්ති? න හෙවං වත්තබ්බෙ''තිආදිනයප්පවත්තානං අනුලොමපටිලොමසංසන්දනපඤ්හාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **අඵොට්ඨබ්බායතනානන්ති** ඵොට්ඨබ්බායතනභාවරහිතානං, අඵොට්ඨබ්බසභාවානන්ති අත්ථො.

ඉදානි අනායතනසභාවෙ ගන්ධරසෙ පටිජානිත්වාපි දොසං වදන්තො **''යදි චා''**තිආදිමාහ. **අවචනෙ නත්ථි කාරණං** යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ, තෙසං වා නිසත්තනිජ්ජීවසභාවත්තාති අධිප්පායො. යථා ච ධාතුභාවො, එවං ධම්මභාවො ච තෙසං එකන්තිකො, තථා ආයතනභාවො චාති සබ්බථාපි තත්ථ විජ්ජමානානං ගන්ධරසානං ආයතනෙසු අවචනෙ කාරණං නත්ථීති දස්සෙන්තො **''ධම්මභාවො චා''**තිආදිමාහ. **අඤ්ඤස්ස** පරමත්ථස්ස අභාවා. **කොචි ආයතනසභාවොති** ධම්මායතනමෙව සන්ධාය වදති. තෙන යදි රූපභවෙ ගන්ධරසා විජ්ජන්ති, යථාවුත්තකාරණතො ගන්ධරසායතනභාවෙන අවුච්චමානාපි ධම්මායතනභාවෙන වත්තබ්බා සියුං, න ච වුත්තා. තස්මා නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං ''නත්ථෙව රූපභවෙ ගන්ධරසා''ති දස්සෙති. කිඤ්ච රූපධාතුයං ගන්ධරසභාවෙන අවුත්තානං, කාමධාතුයං වුත්තානං තෙසං කිං ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤෙන සභාවෙන රූපධාතුයං අත්ථිභාවො, උදාහු ගන්ධරසභාවෙන. යදි පුරිමො පක්ඛො ධම්මායතනෙ තෙසං සඞ්ගහො සියා අනායතනසභාවස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවා, අථ දුතියො තෙනෙව කාරණෙන නෙසං ගන්ධරසායතනභාවො සිද්ධොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **''යදි චා''**තිආදිමාහ. **තස්මාති** යස්මා ගන්ධරසා ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ න වුත්තා, කථාවත්ථුම්හි ච තෙසං භාවො පටික්ඛිත්තො, ඵුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යා පථවීආදයො විය ඝායිතුං සායිතුඤ්ච අසක්කුණෙය්‍යා තෙ නත්ථි, ධාතුසද්දෙන ච තෙ ගහිතා, ධම්මභාවො ච තෙසං එකන්තිකො, තස්මිඤ්ච සති සිද්ධො ආයතනභාවො, තස්මා. **තථාති** පාළියං අවුත්තධම්මෙ භාපෙත්වා චක්ඛුසත්තකාදිවසෙන. **එවන්ති** චක්ඛුසත්තකාදිවසෙන රූපගණනාය කරියමානාය. **ධම්මතාති** පාළිධම්මො , රූපභවෙ වා පවත්තනකරූපධම්මතා. **''න විලොමිතා''**ති ඉමිනා යථාපටිඤ්ඤාතං ධම්මං දීපිතං උල්ලිඞ්ගෙති.

එත්ථ ච රූපාවචරසත්තානං ඝානජිව්හායතනාභාවතො විජ්ජමානාපි ගන්ධරසා ආයතනකිච්චං න කරොන්තීති තෙ අනාමසිත්වා පාළියං ''පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති, ඡ ආයතනානී''තිආදි වුත්තං. ''තයො ආහාරා''ති ච අජ්ඣොහරිතබ්බස්ස ආහාරස්ස අභාවෙන ඔජට්ඨමකරූපසමුට්ඨාපනසඞ්ඛාතස්ස ආහාරකිච්චස්ස අකරණතො, න සබ්බෙන සබ්බං ගන්ධරසානං ඔජාය ච අභාවතො. ඉති විසයිනො කිච්චස්ස ච අභාවෙන විසයො, කිච්චවා ච ධම්මො න වුත්තො. යස්මිඤ්හි භවෙ විසයී නත්ථි, තස්මිං තංහෙතුකො නිප්පරියායෙන විසයස්ස ආයතනභාවො නත්ථීති විජ්ජමානස්සාපි අවචනං, යථා රූපභවෙ පථවීතෙජොවායොධාතූනං ඵොට්ඨබ්බායතනභාවෙන. යස්ස පන යත්ථ වචනං, තස්ස තත්ථ විසයීසබ්භාවහෙතුකො නිප්පරියායෙන ආයතනභාවො වුත්තො දිට්ඨො යථා තත්ථෙව රූපායතනස්ස. යදි විසයීසබ්භාවහෙතුකො විසයස්ස නිප්පරියායෙන ආයතනභාවො, කථං අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුභවන්තීති. අසඤ්ඤසත්තානඤ්හි චක්ඛායතනං නත්ථි, අචක්ඛායතනභාවෙන ච නෙසං රූපායතනං අඤ්ඤෙසං අවිසයොති? නායං විරොධො. යෙන අධිප්පායෙන රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධායතනාදීනං අවචනං, තෙන රූපායතනස්සාපි අවචනන්ති අසඤ්ඤීනං එකං ආයතනං වත්තබ්බං. යථාසකඤ්හි ඉන්ද්‍රියගොචරභාවාපෙක්ඛාය යෙසං නිප්පරියායෙන ආයතනභාවො අත්ථි, තෙසු නිද්දිසියමානෙසු තදභාවතො රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධාදිකෙ විසුං ආයතනභාවෙන අවත්වා ධම්මසභාවානතිවත්තනතො, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ච විසයභාවූපගමනතො ධම්මායතනන්තොගධෙ කත්වා ''පඤ්චායතනානී''ති පාළියං වුත්තං. එතදත්ථඤ්හි ''ධම්මායතන''න්ති සාමඤ්ඤතො නාමකරණං, පිට්ඨිවට්ටකානි වා තානි කත්වා ''පඤ්චායතනානී''ති වුත්තං. යෙන ච පන අධිප්පායෙන අසඤ්ඤීනං රූපායතනං වුත්තං, තෙන සඤ්ඤීනම්පි ගන්ධාදීනං විසුං ගහණං කාතබ්බන්ති ඉමස්ස නයස්ස දස්සනත්ථං ''අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුභවන්තී''ති (විභ. 1017) වුත්තං. අසතිපි හි

අත්තනො ඉන්ද්‍රියෙ රූපස්ස වණ්ණායතනසභාවාතික්කමො නත්ථෙවාති තං රූපායතනන්ත්වෙව වුච්චති. ඉමිනා ච නයදස්සනෙන ගන්ධාදීනි තීණි පක්ඛිපිත්වා සඤ්ඤීනං අට්ඨ ආයතනානි, අසඤ්ඤීනං පඤ්චාති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. එවඤ්චෙතං සම්පටිච්ඡිතබ්බං. අඤ්ඤථා රූපලොකෙ ඵුසිතුමසක්කුණෙය්‍යතාය පථවීආදීනං වචීඝොසො එව න සියා. න හි පටිඝට්ටනානිඝංසමන්තරෙන සද්දප්පවත්ති අත්ථි, න ච ඵුසනසභාවානං කත්ථචි අඵුසනසභාවතා සක්කා විඤ්ඤාතුං. ඵොට්ඨබ්බායතනසඞ්ඛාතස්ස ච භූතත්තයස්ස අභාවෙ රූපභවෙ රූපායතනාදීනම්පි සම්භවො එව න සියා, තස්මා ඵුසිතුං සක්කුණෙය්‍යතායපි පථවීආදීනං තත්ථ කායින්ද්‍රියාභාවෙන තෙසං ඵොට්ඨබ්බභාවො න වුත්තො. එවඤ්ච කත්වා රූපධාතුයං තෙසං සප්පටිඝවචනඤ්ච සමත්ථිතං හොති. වුත්තඤ්හි ''අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනසප්පටිඝං එකං මහාභූතං පටිච්ච ද්වෙ මහාභූතා''තිආදි (පට්ඨා. 2.22.17). පටිඝො හෙත්ථ භූතත්තයස්ස කායප්පසාදං පති තංනිස්සයභූතඝට්ටනද්වාරෙන අභිමුඛභාවො, සො ච ඵුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යසභාවස්ස ඝට්ටනාය අභාවතො නත්ථි. නනු ''ද්වෙ ආයතනානී''ති එත්ථ පරියායායතනං අධිප්පෙතං, අථ කස්මා ගන්ධායතනාදීනිපි ගහෙත්වා ''පඤ්චායතනානී''ති න වුත්තන්ති? ''නයදස්සනවසෙන දෙසනා පවත්තා''ති වුත්තොවායමත්ථො. අථ වා තත්ථ රූපායතනස්සෙව වචනං කදාචි අඤ්ඤභූමිකානං පසාදස්ස විසයභාවං සන්ධාය, න පන ඉතරෙසං අභාවතො. නාපි පරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං ආයතනසභාවාභාවතො. අසඤ්ඤීනඤ්හි රූපායතනං සමානභූමිකානං වෙහප්ඵලානං, උපරිභූමිකානඤ්ච සුද්ධවාසානං පසාදස්ස විසයභාවං ගච්ඡති, න පන ගන්ධරසාති තෙසංයෙව තත්ථාවචනං යුත්තං. කථාවත්ථුම්හි ච නිප්පරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං අත්ථිභාවං පටිජානන්තං සන්ධාය පටිසෙධො කතො. යදිපි චෙතං වචනං තත්ථ ගන්ධායතනාදීනං අභාවවිභාවනං න හොති, අත්ථිභාවදීපනම්පි පන අඤ්ඤවචනං නත්ථෙවාති? නයිදමෙවං අට්ඨකථාසු තත්ථ තෙසං අත්ථිභාවස්ස නිද්ධාරෙත්වා වුත්තත්තා. යඤ්හි අට්ඨකථාවචනං පාළියා න විරුජ්ඣති, තං පාළි විය පමාණභූතං අගරහිතාය ආචරියපරම්පරාය යාවජ්ජතනා ආගතත්තා. තත්ථ සියා – යං පාළියා න විරුජ්ඣති අට්ඨකථාවචනං, තං පමාණං. ඉදං පන විරුජ්ඣතීති? නයිදමෙවං යථා න විරුජ්ඣති , තථා පටිපාදිතත්තා. චක්ඛාදීනං ආයතනානං, තන්නිස්සයානඤ්ච විඤ්ඤාණානං සත්තසුඤ්ඤතාසන්දස්සනත්ථං භගවතො ධාතුදෙසනාති ආයතනභාවෙන වුත්තානංයෙව ධාතුභාවදීපනතො ධාතුභාවස්සාපි තෙසං අවචනං යුජ්ජති එව, තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා චක්ඛුදසකාදිවසෙන අට්ඨකථායං රූපගණනා කතාති න එත්ථ ධම්මතාවිලොමනාසඞ්කාය ඔකාසොති වෙදිතබ්බං.

එළකස්ස ජාතකාලෙ උණ්ණා **ජාතිඋණ්ණාති** පඨමො අත්ථො. තතො සුඛුමතරතං සන්ධාය **''ගබ්භං…පෙ…. ඉතිපි වදන්තී''**ති වුත්තං. සම්භවනස්ස භෙදො වා **සම්භවභෙදො,** පවත්තිභෙදොති අත්ථො.

රූපීබ්‍රහ්මෙසූති අධිකරණෙ භුම්මං, **ඔපපාතිකයොනිකෙසූති** නිද්ධාරණෙති දස්සෙන්තො **''ඔපපාතිකයොනිකෙහි රූපීබ්‍රහ්මෙ නිද්ධාරෙතී''**ති ආහ. තෙන ''ඔපපාතිකයොනිකෙසූ''ති සාමඤ්ඤතො වුත්තරාසිතො ''රූපීබ්‍රහ්මෙසූ''ති විසෙසං නිද්ධාරෙති. **න සමෙතීති** න සංසන්දති, විරුජ්ඣතීති අත්ථො. යාය පාළියා න සමෙති, තං දස්සෙන්තො **''ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ හී''**තිආදිමාහ.

එකාදසාති පරිපුණ්ණායතනස්ස සද්දායතනවජ්ජානි එකාදසායතනානි. **කස්සචි දසායතනානීති** අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජානි. **කස්සචි අපරානි දසායතනානීති** බධිරස්ස සොතායතනවජ්ජානි. **කස්සචි නවායතනානීති** අන්ධබධිරස්ස චක්ඛුසොතායතනවජ්ජානි. **කස්සචි සත්තායතනානීති** ගබ්භසෙය්‍යකස්ස රූපගන්ධරසකායඵොට්ඨබ්බමනොධම්මායතනවසෙන වුත්තං.

''න වුත්තං අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී''ති ඉදං ''න හි පාළියං…පෙ…. වුත්තා''ති එතස්ස අත්ථවිවරණං. චක්ඛුසොතඝානවිකලස්ස හි උපපජ්ජමානස්ස අට්ඨෙව ආයතනානි සියුන්ති. සති ච අඝානකූපපත්තියං පුනපි ''කස්සචි අපරානි දසායතනානි පාතුභවන්තී''ති වත්තබ්බං සියා. තථා ච සති යථා අන්ධබධිරස්ස වසෙන ''කස්සචි නවායතනානි පාතුභවන්තී''ති (විභ. 1007) එකවාරං වුත්තං, එවං අන්ධඝානකස්ස, බධිරඝානකස්ස ච වසෙන ''කස්සචි අපරානි නවායතනානි, කස්සචි අපරානි නවායතනානි පාතුභවන්තී''ති වත්තබ්බං සියා, එවං න වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති **''තථා…පෙ…. න ච තං වුත්ත''**න්ති. **එවං ධාතුපාතුභාවාදිපඤ්හෙසූති** ''කස්සචි එකාදස ධාතුයො පාතුභවන්ති, කස්සචි දස ධාතුයො, කස්සචි අපරා දස ධාතුයො, කස්සචි නව ධාතුයො, කස්සචි සත්ත ධාතුයො පාතුභවන්තී''ති (විභ. 1007) එවං ධාතුපාතුභාවපඤ්හො වෙදිතබ්බො. **ආදි-සද්දෙන** ''කස්සචි චුද්දසින්ද්‍රියානි පාතුභවන්තී''තිආදි (විභ. 1007) නයප්පවත්තා ඉන්ද්‍රියපඤ්හාදයො සඞ්ගහිතා.

එත්ථ ච යථා ''සත්තති උක්කංසතො ච රූපානී''ති පදං ''සංසෙදජොපපාතීසූ''ති එත්ථ යොනිද්වයවසෙන යොජීයති, න එවං ''අවකංසතො තිංසා''ති ඉදං, ඉදං පන සංසෙදජයොනිවසෙනෙව යොජෙතබ්බං, එකයොගනිද්දිට්ඨස්සාපි එකදෙසො සම්බන්ධං ලභතීති. සංසෙදජස්සෙව ච ජච්චන්ධබධිරඅඝානකනපුංසකස්ස ජිව්හාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපානි උප්පජ්ජන්තීති වුත්තං, න ඔපපාතිකස්සාති අයමෙත්ථ අට්ඨකථාය අධිප්පායො. යෙ පන ''ඔපපාතිකස්ස ජච්චන්ධ…පෙ…. උප්පජ්ජන්තීති **මහාඅට්ඨකථායං** වුත්ත''න්ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. සො හි පමාදපාඨො. එවඤ්ච කත්වා ආයතනයමකවණ්ණනාය ''කාමධාතුයං පන අඝානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, 'කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී'ති වදෙය්‍යා''ති (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක 18-21) වක්ඛති. අපරෙ පනාහු ''කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, යාව 'කස්සචි නවායතනානී'ති පාළි ඔපපාතිකෙ සන්ධාය වුත්තා. තස්මා පුබ්බෙනාපරං අට්ඨකථායං අවිරොධො සිද්ධො හොති, තථා ච යථාවුත්තපාළියා අයමත්ථවණ්ණනා අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති සමෙතියෙවා''ති. යං පනෙකෙ වදන්ති ''ඔපපාතිකග්ගහණෙන සංසෙදජාපි

සඞ්ගය්හන්ති. තථා හි **ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ** ‘කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්තී’තිආදීනං (විභ. 1007) උද්දෙසෙ ‘ඔපපාතිකානං පෙතාන’න්තිආදිනා ඔපපාතිකග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජග්ගහණ’’න්ති, තං පරිපුණ්ණායතනානංයෙව සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඞ්ගහණවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වක්ඛති ‘‘සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනාපරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඞ්ගහං කත්වා වුත්තා’’ති ‘‘පධානාය වා යොනියා සබ්බං පරිපුණ්ණායතනයොනිං දස්සෙතුං ‘ඔපපාතිකාන’න්ති වුත්ත’’න්ති ච. අට්ඨකථායං පන යොනිද්වයං සරූපෙනෙව පකාසෙතුං, සංසෙදජයොනිවසෙනෙව ච අවකංසතො පවත්තිං දස්සෙතුං ඔපපාතිකයොනියා ඉතරං අසඞ්ගහෙත්වා ‘‘සංසෙදජොපපාතීසූ’’ති වුත්තන්ති. සබ්බං තං වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බං.

චුතිපටිසන්ධීනන්ති අනන්තරාතීතචුතියා, තදනන්තරාය මිස්සාමිස්සභෙදාය පටිසන්ධියා. **ඛන්ධාදීහීති** ඛන්ධාරම්මණගතිහෙතුවෙදනාපීතිවිතක්කවිචාරෙහි. මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණා, අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාය අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාති එවමාදිනො අරූපභූමීසුයෙව චුතිපටිසන්ධීනං භෙදාභෙදවිසෙසස්ස සම්භවතො **‘‘නයමුඛමත්තං දස්සෙත්වා’’**ති වුත්තං. **එකච්චසුගතීති** මහග්ගතවජ්ජසුගති අධිප්පෙතාති ආහ **‘‘රූපාරූපාවචරාන’’**න්තිආදි. කෙචි පන ‘‘යථා මහග්ගතාවජ්ජා, එවං උත්තරකුරුකවජ්ජා’’තිපි වදන්ති. **එකච්චසුගතිචුතියාති** වුත්තසුගතිචුතියා. යදිපි ‘‘අයං නාම දුග්ගතිපටිසන්ධි න හොතී’’ති නියමො නත්ථි, දෙසනා පන සොතපතිතා ගතාති වදන්ති. නියතබොධිසත්තාපෙක්ඛාය වා එවං වුත්තං. තෙසඤ්හි එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි නත්ථි අවීචිආදීසු අනුපපජ්ජනතො. **‘‘එකච්චදුග්ගතිචුතියා’’**ති එත්ථාපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

එකච්චසුගතිපටිසන්ධීති පන කාමාවචරසුගතිපටිසන්ධි වෙදිතබ්බා. **සයමෙවාති** අත්තනා එව. **‘‘භෙදවිසෙසො එව ච එවං විත්ථාරෙන දස්සිතො’’**ති ඉදං ‘‘අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණායා’’තිආදිං සන්ධාය වුත්තං. **‘‘චතුක්ඛන්ධාය...පෙ. ... පටිසන්ධි හොතී’’**ති ඉදං පන අභෙදවිසෙසදස්සනමෙවාති. **එකෙකස්මිං භෙදෙති** ‘‘අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණායා’’ති එවමාදිකෙ එකෙකස්මිං භාගෙ. **තත්ථ තත්ථෙවාති** ‘‘අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතබහිද්ධාරම්මණා, අමහග්ගතජ්ඣත්තාරම්මණාය මහග්ගතජ්ඣත්තාරම්මණා’’තිආදිනා තස්මිං තස්මිං භෙදෙ, **තත්ථ තත්ථෙව** වා භවාදිකෙ චවිත්වා උපපජ්ජන්තස්ස වසෙන චුතිපටිසන්ධියොජනා වෙදිතබ්බා. භුම්මත්ථෙ අයං තො-සද්දොති දස්සෙන්තො **‘‘තතො හෙතුං විනාති තත්ථ හෙතුං විනා’’**ති ආහ. තස්සත්ථො – තස්මිං පුරිමභවෙ නිප්ඵන්නං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදිකං කාරණං විනා න හොතීති.

අතිමන්දභාවූපගමනං සකිච්චාසමත්ථතා. පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණවසෙන චුති පටිසිද්ධා, න තදනන්තරවිඤ්ඤාණවසෙන. ස්වායමත්ථො ‘‘පඤ්චන්නං ද්වාරාන’’න්තිආදිනා හෙට්ඨා අට්ඨකථායමාගතොති ආහ **‘‘පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණානන්තරම්පි හි පුබ්බෙ චුති දස්සිතා’’**ති. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. චුතිචිත්තෙන සද්ධිං චක්ඛායතනාදීනං නිරොධො හොතීති දස්සෙතුං **‘‘යමකෙ වා’’**තිආදි වුත්තං. **පරිණතත්තාති** පරිපාකවසෙන පරියොසානං ගතත්තාති අධිප්පායො. **ඵස්සාදයො** යථාවුත්තචෙතනාසහජාතඵස්සාදයො. යථාඋපට්ඨිතෙ කම්මාදිආරම්මණෙ අනෙකවාරං උප්පත්තියා සන්තානස්ස අභිසඞ්ඛරණං තත්ථ පටිසන්ධි**විඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවො.**

සන්තානවසෙන නිප්පජ්ජමානානං නමනාදිකිරියානං එකස්මිං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙයෙව අත්ථසිද්ධීති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘නමන...පෙ.... දස්සෙති’’**ති. **පථවියං සබලපයොගෙහීති** පථවියා ආධාරණභූතාය අත්තනො බලෙන පයොගෙන ච කරණභූතෙන.

සද්දහෙතුකොති සද්දස්ස පධානාදිභාවං සන්ධාය වුත්තං. තාදිසො පබ්බතකුච්ඡිආදිපදෙසොපි තස්ස හෙතුයෙව. **පදීපන්තරාදීති ආදි**-සද්දෙන තෙලවට්ටිආදිකෙ සඞ්ගණ්හාති. **තතො** සද්දාදිප්පවත්තිතො පුබ්බෙ අභාවා. පටිඝොසාදීනඤ්හි සද්දාදිප්පවත්තිතො සති පුරිමසිද්ධියං තෙ සද්දාදිපච්චයදෙසං ගච්ඡෙය්‍යුං, න පන තෙ අත්ථීති වුත්තං **‘‘තතො පුබ්බෙ අභාවා’’**ති. උපමෙය්‍යොපි එවමෙව අත්ථො යොජෙතබ්බො. යථා ච හෙතුදෙසං න ගච්ඡති හෙතුසමුප්පන්නං, එවං තතො නාගච්ඡතීති ආහ **‘‘තස්මා න...පෙ.... ආගත’’**න්ති. තෙ සද්දාදයො පච්චයා එතෙසන්ති **තප්පච්චයා. වුත්තනයෙනාති** උපමායං වුත්තනයෙනෙව. පුරිමභවහෙතුදෙසෙ සන්නිහිතං හුත්වා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං තතො අඤ්ඤත්‍ර භවන්තරෙ තං උපගන්ත්වා තප්පච්චයං න හොතීති අත්ථො. පච්චයතො නිබ්බත්තමානං පච්චයුප්පන්නං අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වා පච්චයදෙසං අනුපගතමෙව හුත්වා නිබ්බත්තතීති පඨමො අත්ථො. පඨමං පච්චයෙන සමොධානගතං හුත්වා තතො අඤ්ඤත්‍ර ගන්ත්වා පච්චයුප්පන්නවත්ථුභාවං නාපජ්ජතීති දුතියො අත්ථො. **යථාසම්භවන්ති** යාය ‘‘න ඛීරතො දධි සම්භූතං සියා, න ඛීරසාමිනො දධි සියා’’ති ච ඛීරදධීසු එකන්තං එකතාය නානතාය ච දොසයොජනා කතා. ඉමිනා නයෙන බීජාදීසු සබ්බහෙතූසු, අඞ්කුරාදීසු සබ්බහෙතුසමුප්පන්නෙසු යථාසම්භවං හෙතුඅනුරූපං, හෙතුසමුපන්නානුරූපඤ්ච දොසයොජනා කාතබ්බා. සන්තානබද්ධෙසු ධම්මෙසු එකන්තඑකතාපටිසෙධෙන සස්සතගාහස්ස පටිසෙධිතත්තා වුත්තං **‘‘සයංකතං සුඛං දුක්ඛන්ති ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙතී’’**ති. තථා එකන්තනානතාපටිසෙධෙන උච්ඡෙදගාහො පටිසෙධිතො හොතීති ආහ **‘‘පරංකතං සුඛං දුක්ඛං අඤ්ඤො කරොති, අඤ්ඤො පටිසංවෙදෙතීති ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙතී’’**ති. තෙන කතනාසො, අකතාගමො ච නිවත්තිතො හොතීති අධිච්චසමුප්පන්නදිට්ඨිනිවාරණෙනෙව නියතිසභාවවාදපටිසෙධොපි කතොති දට්ඨබ්බං.

තත්ථාති අඞ්කුරාදිප්පබන්ධසඞ්ඛාතෙ භූතුපාදාරූපසන්තානෙ. තන්ති විජ්ජාපාඨවාදි. **අඤ්ඤස්සාති** බාලකාලෙ කතවිජ්ජාපරියාපුණනාදිතො අඤ්ඤස්ස. සඞ්ඛාරතො අඤ්ඤො තණ්හාදිකො **අඤ්ඤපච්චයො.**

නිය්‍යාතනාදි එව ඵලං නිය්‍යාතනාදිඵලං, අඵලිතං නිය්‍යාතනාදිඵලං එතස්සාති **අඵලි…පෙ…. ඵලං,** යථාවුත්තකිරියාකරණං.

පිණ්ඩවසෙනාති අකතාවයවවිභාගස්ස සමුදායස්ස වසෙන. **සබ්බත්ථාති** පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදිකෙ සබ්බස්මිං පච්චයධම්මෙ, පටිසන්ධිභෙදෙ වා පච්චයුප්පන්නධම්මෙ. **බලවකම්මස්ස වසෙන යොජෙතබ්බො.** භුසො නිස්සයො හි **උපනිස්සයො.** ‘‘අවිසෙසෙනා’’ති වුත්තෙපි කාමාවචරපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පඤ්චන්නං පවත්තෙ, ඉතරො පඨමජ්ඣානවිපාකාදීනං පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච පච්චයො හොතීති පාකටොයමත්ථොති තං අවිභජිත්වා **‘‘සබ්බපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං සහ සඞ්ගණ්හාති’’**ච්චෙව වුත්තං. **ද්වාදසාකුසලචෙතනාභෙදොති** නයිදං සමාසපදං, සන්ධිවසෙන පනෙතං වුත්තං. **ද්වාදසාති** ච භුම්මත්ථෙ පච්චත්තවචනං, ද්වාදසසු අකුසලචෙතනාසු. **අකුසලචෙතනාභෙදොති** එකාදසාකුසලචෙතනාපභෙදො, ද්වාදසාකුසලචෙතනාපභෙදො වාති අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවඤ්හි සති න එත්ථ කිඤ්චි විචාරෙතබ්බං හෙට්ඨා විත්ථාරිතත්තා. කෙචි පන ‘‘ද්වාදසාකුසලචෙතනාභෙදොති ඉදං ‘ඡන්නං පවත්තෙ’තිආදිනා යොජෙතබ්බ’’න්ති වදන්ති, තෙසං මතෙන උද්ධච්චචෙතනාය ගහණෙ පයොජනං විචාරෙතබ්බමෙව පටිසන්ධියාපි පච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා. **එකස්සාති** එත්ථ එව-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති ආහ **‘‘එකස්සෙව පච්චයභාවනියමො’’**ති. **මිලාතමාලාදීනන්ති** මිලාතමාලකිලිට්ඨවත්ථාදීනං. මනොපදොසිකානං තදඤ්ඤවත්ථූනම්පි **අනිට්ඨතා කථං න සියා,** සියා එවාති අධිප්පායො. **අට්ඨකථායං** (විභ. අට්ඨ. 227) පන පචුරතාභාවතො තං අනාමසිත්වා **‘‘තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපී’’**ති වුත්තං . කෙචි පන ‘‘දෙවලොකෙ අනිට්ඨං නාම පරිකප්පනවසෙන, සභාවතො පන තත්ථුප්පන්නං ඉට්ඨමෙවා’’ති වදන්ති.

‘‘එකූනතිංසචෙතනාභෙදම්පී’’ති ඉමිනා උද්ධච්චචෙතනායපි පවත්තිවිපාකදායිතං අනුජානාති, අට්ඨකථාඅධිප්පායවසෙන වා එවමාහ. පඤ්චදසන්නං අහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණානං පඤ්චට්ඨානානි ද්වෙ අපනෙත්වා අවසෙසානං **තෙරසන්නං.** ද්වෙ ද්වෙ චක්ඛුසොතසම්පටිච්ඡනවිඤ්ඤාණානි, තීණි සන්තීරණානීති **නවන්නං. එකදෙසපච්චයභාවෙනාති** එකදෙසස්ස වීසතිචෙතනාභෙදස්ස කාමාවචරචිත්තසඞ්ඛාරස්ස පච්චයභාවෙන එකූනතිංසචෙතනාභෙදො සමුදායො වුත්තො. **ස්වෙවාති** අවයවගතෙනාපි විසෙසෙන සමුදායො වොහරීයති යථා ‘‘අලඞ්කතො රාජකුමාරො’’ති.

යත්ථාති පඤ්චවොකාරභවං සන්ධායාහ. තත්ථ හි ‘‘කාමාවචරසුගතියං තාව ඨිතස්සා’’තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 227) පටිසන්ධියං පවත්තියඤ්ච විපාකස්ස විත්ථාරප්පකාසනං කතං. **චතුත්ථජ්ඣානභූමීති** වෙහප්ඵලභූමිං වදති. තෙනාහ **‘‘අසඤ්ඤාරූප්පවජ්ජා’’**ති. චතුත්ථජ්ඣානමෙව හි භාවනාවිසෙසප්පවත්තං අසඤ්ඤභූමිං ආරුප්පභූමිඤ්ච නිප්ඵාදෙති, චතුක්කනයවසෙන වා සංවණ්ණනා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. අට්ඨ මහාවිපාකා, පරිත්තවිපාකෙසු පච්ඡිමො, පඤ්ච රූපාවචරවිපාකාති එවං **චුද්දසන්නං. සත්තන්නන්ති** සෙසානං පරිත්තවිපාකානංයෙව සත්තන්නං.

භවාදයොති භවයොනිගතිසත්තාවාසෙ. **තිණ්ණං විඤ්ඤාණානන්ති** පුරිමානං තිණ්ණං ආරුප්පවිපාකවිඤ්ඤාණානං. **තීසූති** පඤ්චමාදීසු තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු. **වුත්තනයෙනාති** ‘‘කාමභවෙ පන දුග්ගතියං අට්ඨන්නම්පි පරිත්තවිපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධිය’’න්තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 227) වුත්තනයෙනෙව.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා

228. යදිපි සුත්තන්තෙ අභිධම්මෙ ච පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ රූපපදස්ස දෙසනාභෙදො නත්ථි, අභිධම්මෙ පන ‘‘සබ්බං රූපං න හෙතූ’’තිආදිනා (ධ. ස. 584) සුත්තන්තතො තස්ස දෙසනාභෙදො අත්ථෙවාති ආහ **‘‘සුත්තන්තා…පෙ.… භෙදො’’**ති. සඞ්ඛෙය්‍යෙසු පරිච්ඡෙදතො ගහිතෙසු අත්ථසිද්ධො තත්ථ සඞ්ඛ්‍යාපරිච්ඡෙදොති වුත්තං **‘‘අත්ථතො පන වුත්තමෙව හොතී’’**ති.

ඔපපාතිකසත්තෙසූති වා සාමඤ්ඤතො සබ්බෙ ඔපපාතිකා වුත්තා. තෙසු බ්‍රහ්මකායිකාදිග්ගහණෙන රූපාවචරාව වුත්තාති තදඤ්ඤෙ සන්ධාය **සෙසඔපපාතිකානන්ති** සෙසග්ගහණං සාත්ථකමෙව. **වුත්තනයෙනාති** ‘‘ද්වෙ වා තයො වා දසකා, ඔමතො ආදිනා සහා’’තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 227) රූපමිස්සකවිඤ්ඤාණෙ වුත්තනයෙන.

‘‘ද්වෙ සන්තතිසීසානී’’ති ආරබ්භ යාව ‘‘සත්ත සන්තතිසීසානී’’ති (විභ. අට්ඨ. 228) එත්තකං අට්ඨකථාපාඨං සන්ධාය වුත්තං **‘‘සත්තකපරියොසාන’’**න්ති. එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං රූපුප්පත්තිං අනනුජානන්තො ආහ **‘‘ඉමිනාධිප්පායෙනා’’**ති. චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව සබ්බං රූපං උප්පජ්ජතීති හි අත්තනො අධිප්පායො.

“රූපාජනකකම්මජ”න්ති ඉදං භූතකථනමත්තං දට්ඨබ්බං පඤ්චවිඤ්ඤාණානං අතංසභාවතාභාවා. **රූපාජනකකම්මජ**න්ති වා චුතිචිත්තං සන්ධාය වුත්තං. පටිසන්ධිචිත්තං පන ‘‘පවත්තිය’’න්ති ඉමිනාව නිවත්තිතං. ‘‘සබ්බෙසම්පි චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතී’’ති (ධ. ස. මූලටී. 636) අට්ඨසාලිනීටීකායං වුත්තොවායමත්ථො. පඤ්චවිඤ්ඤාණක්ඛණෙ තප්පච්චයා රූපුප්පත්තියා අභාවෙන වුත්තං **“පඤ්චවිඤ්ඤාණප්පවත්තිකාලං සන්ධායා”**ති. තත්ථාපි අසහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා අත්ථෙව රූපුප්පත්තීති ආහ **“සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයඤ්චා”**ති. **භවඞ්ගාදීති** භවඞ්ගසම්පටිච්ඡනසන්තීරණතදාරම්මණානි. **අඤ්ඤෙනාති** යථාවුත්තකම්මවිඤ්ඤාණතො අඤ්ඤෙන අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණෙන. රූපමෙව හි කුසලාකුසලකිරියචිත්තප්පවත්තික්ඛණෙ අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා උප්පජ්ජති, න නාමං භවඞ්ගං. **තංජනකෙනාති** භවඞ්ගාදිජනකෙන. කම්මවිඤ්ඤාණප්පච්චයා විපාකචිත්තප්පවත්තිකාලෙ විපාකනාමස්ස කම්මසමුට්ඨානරූපස්ස ච වසෙන. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා පන ඉතරචිත්තප්පවත්තිකාලෙපි විපාකො විපාකනාමවසෙන, චිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන ච නාමරූපස්ස සම්භවො දස්සෙතබ්බොති ආහ **“සහජාත…පෙ…. යොජෙතබ්බ”**න්ති. රූපසද්දෙන ච අත්තනො එකදෙසෙනාති සම්බන්ධො. ‘‘සරූපානං එකදෙසො එකවිභත්තිය’’න්ති (පාණිනී 1.2.64) සද්දලක්ඛණං සන්ධායාහ **“සරූපානං එකදෙසො”**ති. ඉච්ඡිතො හි එකදෙසරූපානම්පි එකදෙසො යථා ‘‘නිදස්සිතවිපක්ඛෙහී’’ති. නිදස්සිතො ච නිදස්සිතවිපක්ඛො ච **නිදස්සිතවිපක්ඛොති** අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො. **“ඨාන”**න්ති ඉමිනා සෙසසද්දස්ස අත්ථං වදති. සරූපෙන ඨපනඤ්හි ඉධ සෙසනං.

යං-තං-සද්දානං අබ්‍යභිචාරිතසම්බන්ධත්තා අවුත්තම්පි තතො-සද්දං ආනෙත්වා ආහ **“තතො යුත්තමෙව ඉදන්ති යොජෙතබ්බ”**න්ති. විපාකස්ස අජනකං විපාකාජනකං, නිස්සන්දඵලමත්තදායකකම්මං, තං සමුට්ඨානං එතස්සාති **විපාකාජනකකම්මසමුට්ඨානං. වුත්තනයෙනාති** ‘‘වත්ථුකායවසෙන රූපතො ද්වෙ සන්තතිසීසානි, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා’’තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 228) වුත්තෙන නයෙන. **උභයන්ති** නාමං රූපඤ්ච.

කම්මාරම්මණපටිසන්ධිආදිකාලෙති එත්ථ ආදි-සද්දෙන සම්මසනාදිකාලසඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **තන්ති** අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං.

යදිපි ‘‘අත්ථි රූපං චිත්තසමුට්ඨාන’’න්තිආදිවචනතො (ධ. ස. 584) රූපස්සපි විඤ්ඤාණපච්චයතා සුත්තතො ජානිතබ්බා, විඤ්ඤාණසන්නිස්සිතා ඉට්ඨානුභවනාදයො තස්මිං සති සබ්භාවතො, අසති ච අභාවතො යථා සද්ධෙය්‍යාදිවත්ථුම්හි සද්ධාදයොති නාමස්සපි යුත්තිතො විඤ්ඤාණපච්චයතා සිද්ධා, අට්ඨකථායං පන වුත්තමත්ථං දස්සෙන්තො **“සුත්තතො නාමං…පෙ…. ජානිතබ්බ”**න්ති ආහ. යාවදෙව පච්චයපච්චයුප්පන්නධම්මමත්තතාවිභාවනමුඛෙන අවිපරීතතො පවත්තිනිවත්තිසන්දස්සනං පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා, තාවදෙව ච ධම්මචක්කප්පවත්තනන්ති දස්සෙන්තො **“යස්මා”**තිආදිමාහ . යස්මා පන පවත්තිනිවත්තිවිභාවනතො සච්චදෙසනාව පච්චයාකාරදෙසනා, සච්චදෙසනා ච ධම්මචක්කප්පවත්තනං. යථාහ ‘‘ඉදං දුක්ඛන්ති මෙ භික්ඛවෙ… පෙ…. බාරාණසියං ඉසිපතනෙ මිගදායෙ අනුත්තරං ධම්මචක්කං පවත්තිත’’න්තිආදි, තස්මා ‘‘විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප’’න්ති පදස්ස සච්චදෙසනාභාවදීපනෙන ධම්මචක්කප්පවත්තනභාවං දස්සෙතුං **“නාමරූපමත්තතාවචනෙනෙව වා”**තිආදි වුත්තං.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සළායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා

229. **යථාසම්භවන්ති** සම්භවානුරූපං. තෙන චතුන්නං තාව භූතානං සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන චක්ඛායතනාදීනං පඤ්චන්නං පච්චයභාවො, වත්ථුසු පන හදයවත්ථුනො ඡට්ඨායතනස්ස පටිසන්ධියං සහජාතනිස්සයඅඤ්ඤමඤ්ඤවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන, පවත්තියං යස්මා අනන්තරචිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්නමෙව වත්ථු ඨිතිප්පත්තියා බලවභාවෙන තස්ස නිස්සයො භවිතුං සක්කොති, න සහජාතං, තස්මා පුරෙජාතනිස්සයවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන. ඉතරවත්ථූනං පඤ්චවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතස්ස ඡට්ඨායතනස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයවසෙන ච, ජීවිතස්ස ඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතවසෙන පච්චයභාවො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. **එකප්පකාරෙනෙවාති** යථා චක්ඛාදීනං මනායතනස්ස පටිනියතදස්සනාදිකිච්චානුවිධානතො නියතො එකප්පකාරෙනෙව පච්චයභාවො, න එවං රූපායතනාදීනං, තෙසං පන රූපාරම්මණාදිනා පකාරන්තරෙන තස්ස පච්චයභාවොති **“අනියමතො”**ති වුත්තං. කෙචි පන ‘‘නියමතො’’ති පදං ‘‘සසන්තතිපරියාපන්න’’න්ති ඉමිනා සම්බන්ධිත්වා අත්ථං වදන්ති ‘‘එකන්තෙන සසන්තතිපරියාපන්න’’න්ති.

“ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච ඡට්ඨායතන”න්ති ඉමිනා විග්ගහෙන අත්ථතො, ඉතරෙහි ද්වීහි සද්දතොපි අත්ථතොපි සරූපතං දස්සෙති. **“චක්ඛාදීහි සහ ‘සළායතන’න්ති වුත්ත”**න්ති වුත්තනයෙන එකසෙසං කත්වා මනායතනං චක්ඛාදීහි සද්ධිං ‘‘සළායතන’’න්ති පාළියං වුත්තං ‘‘නාමරූපපච්චයා සළායතන’’න්ති. **යථාවුත්තොති** ‘‘ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්චා’’තිආදිනා අත්තනා වුත්තප්පකාරො. **සබ්බත්ථාති** නාමරූපසද්දෙන සළායතනසද්දෙන ච සද්දසරූපතාසු, අත්ථසරූපතාසු වා. යදි සුත්තන්තභාජනීයෙ විපාකඡට්ඨායතනමෙව අධිප්පෙතං,

අථ කස්මා ''ඉතරං පනා''තිආදි වුත්තං. අවිපාකඤ්හි තත්ථ ඉතරන්ති අධිප්පෙතන්ති චොදනං සන්ධායාහ **''පච්චයනයෙ පනා''**තිආදි.

සහජාතාදීසු හෙතුආහාරින්ද්‍රියපච්චයෙ පක්ඛිපිත්වා **දසධා,** තතො එකං අපනෙත්වා **නවධා,** තතො එකං අපනෙත්වා **අට්ඨධා** පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. එවමෙත්ථ සාධාරණවසෙන **අවකංසො,** හෙතුආදිඅසාධාරණවසෙන **උක්කංසොති** ඣානාදීනම්පි වසෙන වෙදිතබ්බො.

පටිසන්ධියං අරූපධම්මා කම්මජරූපස්ස උප්පාදක්ඛණෙ පච්චයා හොන්තීති **''පවත්තෙ''**ති විසෙසෙති. **''පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තාදයො එවා''**ති නියමෙන සහජාතපුරෙජාතවිප්පයුත්තාදයො නිවත්තෙති.

''අවසෙසමනායතනස්සා''ති අවසෙසග්ගහණම්පි පකරණතො විසිට්ඨවිසයමෙවාති දස්සෙතුං **''පඤ්චක්ඛන්ධභවෙ''**තිආදිමාහ, යතො අට්ඨකථායං ''වත්ථුරූප''න්තිආදි වුත්තං. **යථාසම්භවං යොජෙතබ්බොති නාමරූපස්ස** පටිසන්ධියං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඅත්ථිඅවිගතාදිපච්චයභාවො **සහජාතාදිසාධාරණපච්චයභාවො,** සම්පයුත්තවිපාකහෙතුආහාරින්ද්‍රියාදිපච්චයභාවො **සම්පයුත්තාදිඅසාධාරණපච්චයභාවො** නාමස්ස, රූපස්ස පන විප්පයුත්තපච්චයභාවො යොජෙතබ්බො.

සළායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඵස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා

230. **තදභෙදවසෙනාති** තස්ස ඵස්සස්ස අභෙදවසෙන, ඵස්සභාවසාමඤ්ඤෙනාති අත්ථො. **න යුත්තං** එකස්සෙව වචනං. **අඤ්ඤස්සාපීති** යථාවුත්තතො අඤ්ඤස්සාපි. සබ්බායතනතො හි එකස්ස ඵස්සස්ස අසම්භවචොදනායං තප්පසඞ්ගෙන එකායතනතො අනෙකස්සාපි සම්භවො නත්ථීති චොදනා ''ඊදිසී ධම්මතා නත්ථී''ති ඤාපනත්ථාති දස්සෙති **''අඤ්ඤස්සාපී''**තිආදිනා. **නිදස්සනවසෙනාති** උදාහරණදස්සනවසෙන . **එකඵස්සස්ස සම්භවතොති** කාරණාපදෙසො. එකඵස්සසම්භවස්ස ලබ්භමානත්තා ''සළායතනපච්චයා ඵස්සො''ති භගවතා වුත්තන්ති පරිහාරං දස්සෙන්තොති යොජනා. **සෙසෙසූති** එකන්තිආදීසු. නවධා පච්චයත්තෙ එකං විපාකමනායතනං විභාවයෙ. **තථා චාති** ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන. ය්වායං පච්චයභාවො යාදිසානං හොති, තං දස්සෙතුං **''පච්චුප්පන්නානි…පෙ.… සන්ධාය වුත්ත''**න්ති ආහ. අතීතානාගතකාලවිමුත්තානම්පි ආරම්මණමත්තතාය සම්භවතො ආහ **''ආරම්මණ…පෙ.… සන්ධාය වුත්ත''**න්ති. තත්ථ තන්ති රූපායතනාදිං.

ඵස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

231. **අනන්තරාදීහීති** අනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතපච්චයෙහි. **උපනිස්සයෙති** අනන්තරූපනිස්සයෙ. අනන්තරසමනන්තරපච්චයා හි අනන්තරතාවසෙනෙව අනන්තරූපනිස්සයෙ අන්තොගධා. නත්ථිවිගතපච්චයා පන අනන්තරසමනන්තරපච්චයධම්මානංයෙව තථාභාවතො තදන්තොගධා. **තස්සාති** උපනිස්සයස්ස.

සබ්බස්සාති විපාකස්ස, අවිපාකස්ස ච. පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිචිත්තසම්පයුත්තාය හි වෙදනාය සහජාතමනොසම්ඵස්සො වුත්තනයෙන අට්ඨධා පච්චයො හොති. අනන්තරො අනන්තරාදිනා, අනානන්තරො උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති. සම්භවදස්සනඤ්චෙතං, න තාසං මනොද්වාරිකභාවදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

232. යථා ච රසායනජානි ඔජාජීවිතානි, එවං තංනිමිත්තං සුඛං, තදපනෙය්‍යං ජරාදිදුක්ඛඤ්ච ධම්මාරම්මණභාවෙන යොජෙතබ්බං.

කම්මඵලාභිපත්ථනාවසෙන සත්තා කම්මානිපි ආයූහන්තීති සාතිසයං තණ්හාය විපාකවෙදනා උපනිස්සයො, න තථා ඉතරාති ආහ **''විපාකා විසෙසෙන…පෙ.… අවිසෙසෙන ඉතරා චා''**ති. **ඉතරාති** අවිපාකාති අත්ථො. **''සුඛමිච්චෙව භාසිතා''**ති ඉදං ඉට්ඨසභාවංයෙව උපෙක්ඛං සන්ධාය වුත්තං, න අනිට්ඨසභාවං. තෙනාහ **''උපෙක්ඛා පනා''**තිආදි. **සබ්බස්සාති** අවීතරාගස්ස වීතරාගස්ස ච වෙදනාවතො පුග්ගලස්ස.

වෙදනාපච්චයා එවාති අයං නියමො නියමන්තරනිවත්තනපරොති නාස්ස පච්චයන්තරනිවත්තනත්ථතා දට්ඨබ්බා. එතෙන පච්චයුප්පන්නන්තරපටික්ඛෙපොපි නිවත්තිතො හොති.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා

233. **පුරිමදිට්ඨින්ති** ‘‘සස්සතො අත්තා’’ති (දී. නි. 1.31) පගෙව අභිනිවිට්ඨං සස්සතගාහං සන්ධාය වුත්තං. තෙනාහ **‘‘අත්තග්ගහණං…පෙ…. දට්ඨබ්බ’’**න්ති. **උපාදියමානන්ති** ගණ්හන්තං. **ලොකොති වා ගහණන්ති** යං ‘‘ලොකො සස්සතො’’ති ගහණං, සා දිට්ඨීති අත්ථො. තෙනාහ **‘‘දිට්ඨුපාදානභූත’’**න්ති. **‘‘ධම්මසඞ්ඛෙප…පෙ…. දිට්ඨිමත්තමෙවා’’**ති ඉදං බ්‍යවහිතානං පදානං සම්බන්ධදස්සනං. තත්ථ සඞ්ඛෙපතො තණ්හාදළ්හත්තං, සඞ්ඛෙපතො දිට්ඨිමත්තමෙව චත්තාරි උපාදානානීති අධිප්පායො. **ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරතොති** සමුදායභූතතො ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරතො තදවයවභූතං සඞ්ඛෙපං විත්ථාරඤ්ච නිද්ධාරෙති.

සස්සතගාහපුබ්බඞ්ගමො, උච්ඡෙදගාහපුබ්බඞ්ගමො ච අත්තගාහොති යොජනා. **තෙසන්ති** යථාවුත්තසස්සතුච්ඡෙදගාහානං මූලභාවෙන විධායකත්තා **සාමිභූතො. ආදිනා වාති** ‘‘පඨමං අත්තවාදුපාදාන’’න්තිආදිනා වා වාක්‍යෙන.

යෙන භවස්සාදෙන ගධිතචිත්තො භවනිබ්බත්තකං කම්මං කත්වා උපපන්නො, සා භවනිකන්ති සන්තානෙ චිරානුබන්ධා අභිණ්හුප්පත්තිකා උපපන්නමත්තස්ස උප්පජ්ජතීති ආහ **‘‘යදිපි…පෙ…. පවත්තිතබ්බත්තා’’**ති. අරහත්තමග්ගවජ්ඣත්තා භවරාගස්සපි කාමුපාදානභාවො අත්ථෙවාති ආහ **‘‘තණ්හාදළ්හත්තං න හොතීති මඤ්ඤමානො’’**ති. භවරාගොපි හි සවිසයෙ දළ්හං පවත්තතීති. **සබ්බාපි තණ්හා කාමුපාදානන්ති** එත්ථාපි තස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣතා වුත්තාති ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං.

උප්පත්තිට්ඨානභූතා න ආරම්මණභූතාති අධිප්පායො. **තෙනාති** ඛන්ධානං ආලයභාවෙන. **ආරම්මණානන්තරපකතූපනිස්සයාති** ආරම්මණූපනිස්සයඅනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයා. **අනන්තරපච්චයාදීනන්ති** අනන්තරසමනන්තරආරම්මණපච්චයාදීනං.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා

234. **‘‘භවතී’’**ති ඉදං උපපත්තිභවනිබ්බචනං. **ද්වයස්සාති** කම්මුපපත්තිභවද්වයස්ස. **නිප්ඵාදනඵලං** ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථතා. **නිබ්බත්තනං** නිප්ඵාදනං.

‘‘භගවංමූලකා’’ති (අ. නි. 8.83; 9.1; 10.58; 11.19) විය ‘‘සඤ්ඤාවංභවො’’ති වත්තබ්බෙ අත්ථි-අත්ථෙ වා වං-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති ආහ **‘‘සඤ්ඤාභවො’’**ති. **තස්ස වා අත්ථෙති** තස්ස වන්තුසද්දස්ස අත්ථෙ, අත්ථි-අත්ථෙති අත්ථො. **අකාරං කත්වාති** යථා ‘‘පීතිසුඛං අස්ස අත්ථී’’ති අත්ථෙ අකාරං කත්වා උප්පාදෙත්වා ඣානං පීතිසුඛන්ති වුච්චති, එවං සඤ්ඤා අස්ස අත්ථීති සඤ්ඤො, භවො, සොව **සඤ්ඤභවො. එකස්මින්ති** රූපක්ඛන්ධෙ එව. **පවත්තත්තාති** පවත්තකපවත්තනට්ඨානානං අභෙදෙපි උපචාරවසෙන භින්නං විය කත්වා දස්සෙති.

කම්මසඞ්ඛාතතන්ති ‘‘කම්ම’’න්ති වත්තබ්බතං, කම්මකොට්ඨාසතං වා. ‘‘චෙතනාහං, භික්ඛවෙ, කම්මං වදාමී’’තිආදිනා (අ. නි. 6.63) සුත්තෙපි චෙතනාය කම්මභාවො ආගතොව. නිප්පරියායෙන පන චෙතනාව කම්මභවොති වුත්තමත්ථං අභිධම්මපාළියාව සාධෙන්තො **‘‘වුත්තඤ්හී’’**තිආදිමාහ. ඉමාය හි වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙහි, මනායතනමනොවිඤ්ඤාණධාතූහි, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතුඑකදෙසෙන ච කම්මභවස්ස සම්පයුත්තතං වදන්තියා ධාතුකථාපාළියා තස්ස චෙතනාභාවො දීපිතොති.

ධම්මභෙදතොති චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තභාවෙන, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතභාවෙන ච ධම්මවිභාගතො. ‘‘පුනවචන’’න්ති ඉමිනාව පුනරුත්තිදොසාපත්ති පටිඤ්ඤාතාති පරස්ස ආසඞ්කං දස්සෙන්තො **‘‘සාත්ථකමෙවිදං පුනවචනන්ති එතං න යුත්තන්ති චෙ’’**ති ආහ. **භවෙකදෙසභාවෙනාති** කම්මභවස්ස එකදෙසත්තා සඞ්ඛාරානං. තෙන යෙසං ධම්මානං සමුදායො භවො වුත්තො, තදෙකදෙසා සඞ්ඛාරා, සමුදායෙකදෙසා ච අත්ථතො භින්නා එවාති වුත්තමෙවෙතන්ති දස්සෙති. පුන යථාවුත්තමෙව භෙදං මනසි කත්වා අත්ථතො පුනවචනාභාවං දස්සෙන්තො **‘‘පරෙන වා’’**තිආදිමාහ.

අන්තොගධෙති කාමභවාදිඅන්තොගධෙ සඤ්ඤාභවාදිකෙ. **කාමභවාදිකෙති** කාමරූපාරූපභවෙ.

උපාදානභෙදන්ති කාමුපාදානාදිඋපාදානවිසෙසං.

තෙනාති සීලබ්බතුපාදානෙන. **වක්ඛමානෙනාති** ''ඉදං සීලබ්බතං නාමා''තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 234) **අට්ඨකථායං** වක්ඛමානෙන පකාරෙන. **පුරාණං** බ්‍රහ්මණ්ඩලිඞ්ගබන්දපුරාණාදි. ''සෙතවච්ඡජං ආරභෙත භූතිකාමො''තිආදිනා (විසුද්ධි. මහාටී. 2.650) පසුමාරණවිධානයුත්තො යඤ්ඤවිධි **පසුබන්ධවිධි.**

අත්තනො සුද්ධිමග්ගපරාමාසමත්තත්තා සීලබ්බතුපාදානස්ස අත්තවාදුපාදානනිමිත්තං වුත්තං.

මග්ගපච්චයා හොන්ති මිච්ඡානියයානසභාවත්තා. අනන්තරස්ස පන කාමකම්මභවස්ස අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතාසෙවනපච්චයෙහි උපාදානස්ස පච්චයභාවො පාකටොයෙවාති න වුත්තො.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා

235. **උපපත්තිභවුප්පත්තීති** උපපත්තිභවෙ, උපපත්තිභවභාවෙන වා උපාදින්නක්ඛන්ධානං උප්පත්ති. **ජායමානස්ස** ඛන්ධස්ස. **ජාති** නිබ්බත්තිවිකාරො. උපපත්තිභවොපි ජාතියා පච්චයො. කස්මා? උපපත්තිභවෙ අසති ජාතියා අභාවාති යොජනා. **''ජායමානරූපපදට්ඨානතා''**තිආදිනාපි තස්ස ජාතියා පච්චයභාවංයෙව විභාවෙති.

සතිපි සුක්කසොණිතාදිකෙ පිතුගතවිසෙසාදිකාරණෙ බාහිරෙ පච්චයෙ තස්ස පන අනියතත්තා, හීනපණීතාදිවිසෙසස්ස ච අධිප්පෙතත්තා වුත්තං **''අජ්ඣත්ත...පෙ.... අභාවා''**ති.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවචක්කකථාවණ්ණනා

242. සම්බන්ධං ඉතං ගතන්ති **සමිතං**. තෙනාහ **''සඞ්ගත''**න්ති.

භවච්ඡන්දො භවරාගො. **තස්සාරුප්පකථාසවනන්ති** තස්ස බාලභාවස්ස අයුත්තකාරිතාය අනුච්ඡවිකකථාසවනං. එතෙන පරූපවාදහෙතුකාදිදුක්ඛං දස්සෙති, **''කම්මකාරණාදස්සන''**න්ති ඉමිනා දණ්ඩහෙතුකං, ඉතරෙන දුග්ගතිනිබ්බත්තිහෙතුකං . **ගමෙන්තීති** ඤාපෙන්ති. එලෙනාපි හි අබ්‍යභිචාරිනා හෙතු ඤායති, වුට්ඨිනිමිත්තෙන විය මහොඝෙන උපරිදෙසෙ වුට්ඨිනිපාතො. තෙන වුත්තං **''බොධෙන්තී''**ති.

විසෙසනිවත්තිඅත්ථො මත්තසද්දො ''අවිතක්කවිචාරමත්තා''තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 6) විය. අප්පහීනාවිජ්ජා කාරණලාභෙ උප්පත්තිඅරහතාය සමීපෙයෙවාති ආහ **''සන්නිහිතභාවකරණෙනා''**ති. **වෙදෙතීති** වෙදයති. තස්ස අත්ථවචනං **අනුභවතීති**. වෙදං වා ඤාණං කරොති උප්පාදෙතීති **වෙදෙති**. තස්ස අත්ථවචනං **ජානාතීති**. **වෙදියතීති** පන කම්මකත්තුකම්මානං වසෙන නිද්දෙසොති තස්සපි අත්ථං දස්සෙන්තො **''ජානාති, ඤායති වා''**ති ආහ. **ච-සද්දත්ථොති** සමුච්චයත්ථො, බ්‍රහ්මාදිනා ච කාරකෙන, අත්තනා ච වෙදකෙන රහිතන්ති අත්ථො. **ච-සද්දත්ථසමාසන්ති** ද්වන්දසමාසමාහ.

චතුබ්බිධම්පි වා සුඤ්ඤතන්ති ධුවභාවාදිසුඤ්ඤතං, අත්තාදිසුඤ්ඤතඤ්ච සන්ධාය වදති.

පුබ්බන්තතොති අතීතකොට්ඨාසතො. වෙදනාවසානම්පි භවචක්කං පරිපුණ්ණමෙවාති දස්සෙතුං **''වෙදනා වා''**තිආදි වුත්තං. අවිජ්ජාගහණෙන වා තණ්හුපාදානානි, සඞ්ඛාරග්ගහණෙන භවො, විඤ්ඤාණාදිග්ගහණෙන ජාතිජරාමරණානි සොකාදයො ච ගහිතාති එවම්පි **වෙදනාවසානං භවචක්කන්ති යුත්තමෙවෙතං. තණ්හාමූලකෙ චාති** තණ්හුපාදානග්ගහණෙන අවිජ්ජා ගහිතාතිආදිනා යොජෙතබ්බං. තෙනාහ **''ද්වින්නං...පෙ.... හොතී''**ති. තත්ථ **ද්වින්නන්ති** පුරිමපච්ඡිමානං උභින්නං හෙතුඵලවජ්ජානං. **විපරීතාභිනිවෙසං කරොන්තීති** නිමිත්තං කත්තුඋපචාරෙන වදති. අනුපච්ඡෙදමෙව පකාසෙතීති යොජනා.

හෙතුඵලසන්ධි, ඵලහෙතුසන්ධි, පුනපි හෙතුඵලසන්ධීති එවං හෙතුආදිපුබ්බකා **හෙතුඵලහෙතුපුබ්බකා. හෙතුඵලහෙතුඵලවසෙනාති** අවිජ්ජාදිහෙතු, විඤ්ඤාණාදිඵල, තණ්හාදිහෙතු, ජාතිඵලවසෙන. උපසග්ගවිසෙසෙන අත්ථවිසෙසො හොතීති **''ආකිරීයන්ති''**ති පදස්ස **පකාසීයන්තීති** අත්ථො වුත්තො. **කිලෙසකම්මවිපාකාති** අවිජ්ජාදිකෙ

වෙදනාපරියොසානෙ වදති. **විපාකකිලෙසකම්මෙහීති** විඤ්ඤාණාදීහි භවපරියොසානෙහි. පුන කම්මස්ස විපාකසම්බන්ධො වුත්තනයත්තා න ගහිතො. **"වට්ටානී"**ති ච ඉදං "තීණි වට්ටානී"ති විග්ගහවසෙන ලබ්භමානං ගහෙත්වා වුත්තං.

"පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො"තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 242) අට්ඨකථාය ආගතත්තා ආසන්නපච්චක්ඛතං සන්ධාය වුත්තං **"ඉමිස්සා"**ති. **විභඞ්ගපාළියා වසෙන දස්සිතං,** තස්මා න අට්ඨකථාය පුබ්බාපරවිරොධො යථාපාඨං අත්ථස්ස පකාසිතත්තාති අධිප්පායො. තත්ථ චෙතනාසම්පයුත්තානඤ්ච චෙතනාය ච සඞ්ඛාරභාවෙන කම්මභවභාවෙන ච වත්තබ්බමෙවාති පාළිද්වයාධිප්පායවිවරණවසෙන දස්සෙතුං **"තත්ථා"**තිආදි වුත්තං. **භවස්සාති** උපපත්තිභවස්ස. "භවො"ති වුත්තා චෙතනාසම්පයුත්තාති සම්බන්ධො. **ගහණන්ති** නිකාමනවසෙන ආරම්මණස්ස ගහණං. තෙනාහ **"කාමුපාදානං කිච්චෙනාහා"**ති. ඉතරානි කිච්චෙනාහාති යොජනා. **තීසු අත්ථවිකප්පෙසූති** "තං කම්මං කරොතො පුරිමා චෙතනායො"තිආදිනා වුත්තෙසු තීසු ආයූහනචෙතනානං අත්ථවිකප්පෙසු. නනු ච තතියෙ අත්ථවිකප්පෙ ආයූහනස්ස අවසානෙ චෙතනා න වුත්තාති? යදිපි සරූපතො න වුත්තා, "තංසම්පයුත්තා"ති පන සද්දතො පධානභාවෙන වුත්තස්ස ආයූහනස්ස අප්පධානභාවෙන වුත්තා අවසානෙ පච්ඡතො වුත්තා විය හොතීති ඉමං පරියායං සන්ධාය **"තීසුපි…පෙ…. අවසානෙ"**ති වුත්තං.

නිප්පරියායෙන පන යෙසු ආයූහනස්ස අවසානෙ චෙතනා වුත්තා, තෙ දස්සෙතුං **"ද්වීසු…පෙ…. ආහා"**ති වුත්තං. **තතියෙ** අත්ථවිකප්පෙ **වුත්තෙ** ආයූහනසඞ්ඛාරෙ තංසම්පයුත්තාති ආහාති යොජනා. **කම්මස්ස පච්චයභූතන්ති** සඞ්ඛාරපච්චයං. තෙන "කම්මකරණකාලෙ"ති එත්ථ කම්ම-සද්දෙන සබ්බස්සපි සඞ්ඛාරස්ස ගහිතතං දස්සෙති. තෙනාහ **"න කම්මසම්පයුත්තමෙවා"**ති.

කම්මානෙවාති කම්මානියෙව. විපාකධම්මතාය **කම්මසරික්ඛකා**. සහජාතකොටියා, උපනිස්සයකොටියා ච තස්ස කම්මස්ස උපකාරකාති **තදුපකාරකා. සංඛිප්පන්තීති** සංඛිපීයන්ති සංයුහීයන්ති. "සංඛිප්පන්ති එත්ථා"ති අධිකරණසාධනවසෙන සඞ්ඛෙපසද්දස්ස අත්ථං වත්වා පුන කම්මසාධනවසෙන වත්තුං **"සංඛිපීයතී"**තිආදි වුත්තං.

තත්ථාපීති "කම්ම"න්ති වුත්තකම්මසම්භාරෙපි. **ගමනධම්මන්ති** භඞ්ගුපගමනධම්මං. තෙන **ඉත්තරන්ති** භඞ්ගපරන්ති වුත්තං හොති. **තෙනාති** විනස්සනධම්මතාදීපකෙන ඉත්තරසද්දෙන. **නිස්සාරතං** අත්තසාරාභාවං දීපෙති. එවං "ඉත්තර"න්තිආදිනා අනිච්චං චලං ඉත්තරං අද්ධුවන්ති චතුන්නං පදානං අත්ථවිසෙසවාචිතං දස්සෙති. **ඨානසොති** එත්ථ වුත්තට්ඨානං නාම පච්චයො. **අඤ්ඤම්පීති** අඤ්ඤත්ථ වුත්තං. **තස්ස තස්ස** ඵලස්ස. ධම්මමත්තසම්භවෙ සති වට්ටුපච්ඡෙදෙ සතීති යොජනා. **එවන්ති** වුත්තප්පකාරෙන සමුච්චයත්ථෙ ච-සද්දෙ සති.

සච්චානියෙව පභවොති සමානාධිකරණපක්ඛං සන්ධායාහ **"සච්චප්පභවතොති සච්චතො"**ති. "යස්ස පහානත්ථං භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සතී"ති එවංභූතං අරියසච්චං **විසෙසං අකත්වා.**

තෙහි සොකාදීහි. "සොකදොමනස්සුපායාසා අවිජ්ජාය අවියොගිනො"තිආදිනා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන **සිද්ධාය අවිජ්ජාය. අත්තනොයෙවාති** පච්චයුප්පන්නං අනපෙක්ඛිත්වා අත්තනොයෙව පවත්තසඞ්ඛාතකිච්චතො.

සොකාදයොපි හීති එත්ථ හි-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා "සොකාදයො පච්චයායත්තා අවසවත්තිනො"ති ඉදං "ජාතිපච්චයා…පෙ…. සම්භවන්තී"ති එතෙන වචනෙන සිද්ධං, තස්මා තං "අත්තා සොචතී"තිආදිදස්සනනිවාරණන්ති අත්ථො.

සති ච පරිග්ගහෙ රජ්ජං විය ගතියො අනෙකානත්ථානුබන්ධනා, තාහි ච විඤ්ඤාණස්ස උපද්දුතතාති දස්සෙතුං **"සඞ්ඛාරපරිග්ගහිතං…පෙ…. රජ්ජෙ"**ති වුත්තන්ති එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. යථාඋපට්ඨිතානි කම්මාදීනි චුතිආසන්නජවනෙහි පරිකප්පෙත්වා විය ගහිතානි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙනපි පරිකප්පිතානි විය හොන්ති, තං පනස්ස පරිකප්පනං අත්ථතො ආරම්මණකරණමෙවාති වුත්තං **"පරි…පෙ…. තො"**ති. සඞ්කප්පනං වා පරිකප්පනන්ති වුත්තං **"විතක්කෙන විතක්කනතො"**ති. සසම්භාරචක්ඛුආදයො සළායතනස්ස **පතිට්ඨාවිසෙසො.**

යදාකාරාය ජාතියා යදාකාරං ජරාමරණං සම්භවති, සම්භවන්තඤ්ච යථානුපුබ්බං පවත්තං, සො අත්ථො **ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො,** සහිතස්ස සමුදිතස්ස පුග්ගලස්ස ජීරණභිජ්ජනාවත්ථා ධම්මා ජරාමරණාපදෙසෙන වුත්තා, සා ච නෙසං අවත්ථා ජාතිපුබ්බිකා, තෙ ච සමුදිතා එව පවත්තන්තීති එවං ජාතිතො ජරාමරණස්ස සම්භූතසමුදාගතට්ඨො වෙදිතබ්බො. ජාතිතො ජරාමරණං න න හොති හොතියෙව එකන්තෙන ජාතස්ස ජරාමරණසම්භවතො, න ච ජාතිං විනා හොති අජාතස්ස තදභාවතොති ජරාමරණස්ස ජාතිපච්චයතං අන්වයබ්‍යතිරෙකෙහි විභාවෙති **"න ජාතිතො"**තිආදිනා. **ඉත්ථන්ති** ජාතිපච්චයා ජරාමරණස්ස නිබ්බත්තාකාරං වදති.

නිරොධා නිරොධසඞ්ඛාතන්ති පච්චයනිරොධා පච්චයුප්පන්නනිරොධසඞ්ඛාතං. අනුලොමදෙසනාය ච වෙමජ්ඣතො පට්ඨායාති යොජනා.

අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙකදෙසො සරාගො රාගෙන සහපෙකට්ඨොති කත්වා. **සබ්බොපි අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො සරාගො** පහානෙකට්ඨභාවතො. යස්මා පන අකුසලධම්මො අකුසලධම්මස්ස සභාගො, අනකුසලධම්මො විසභාගො, යථාරහං පච්චයො ච හොති, තස්මා ''අපටිපක්ඛභාවතො, රාගප්පවඩ්ඪකො''ති ච වුත්තං . ''තදෙව විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරතී''ති මිච්ඡාභිනිවෙසසබ්භාවතො සංසරණකිරියායපි සබ්‍යාපාරතා විඤ්ඤාණස්ස වුත්තා. සබ්‍යාපාරතාභිනිවෙසබලවතාය, සඞ්කන්තිඅභිනිවෙසබලවතායාති පච්චෙකං යොජෙතබ්බං. **''අසහවත්තනතො, සහවත්තනතො''**ති එතෙන අසහවුත්ති විනිබ්භොගො, සහවුත්ති අවිනිබ්භොගොති දස්සෙති.

සභාවාධිගමනිමිත්තතා **ඔභාසනං**. චක්ඛාදිසන්නිස්සයෙන හි පඤ්චවිඤ්ඤාණානි රූපාදිසභාවං උපලභන්ති. **ඉතරෙ** ඵුසනසඞ්ගතිසන්නිපාතට්ඨා. **ඡන්නන්ති** ඡන්නම්පි සම්ඵස්සානං.

ආදානන්ති උපසද්දෙන විනාපි දළ්හගාහො අධිප්පෙතොති ආහ **''ආදානට්ඨො චතුන්නම්පි උපාදානානං සමානො''**ති. **ගහණන්ති** නිකාමනවසෙන විසයස්ස පටිච්ඡන්නන්ති වුත්තං **''ගහණට්ඨො කාමුපාදානස්සා''**ති. **ඉතරෙසන්ති** දිට්ඨුපාදානාදීනං. **තස්මාති** විභත්තියා අලුත්තභාවතො. **තෙනාති** ඛිපනසද්දෙන. හානි වා ඛීණභාවො ඛයොති **''ඛයට්ඨො වා''**තිආදි වුත්තං. **ද්වින්නන්ති** ජරාමරණානං. මරණූපනයනරසත්තා වා ජරායපි මරණට්ඨො එව දස්සිතො.

නීයන්ති ගමෙන්තීති **නයා,** එකත්තාදයො. කෙහි නීයන්ති? අවිජ්ජාදිඅත්ථෙහීති ඉමමත්ථමාහ **''අවිජ්ජාදී''**තිආදිනා. **සෙන භාවෙනාති** සකෙන අවිජ්ජාදිභාවෙන, තං අමුඤ්චිත්වා එව. න හි අවිජ්ජාදිවිනිමුත්තං එකත්තං නාම කිඤ්චි පරමත්ථතො අත්ථි. **සෙන භාවෙනාති** වා සකෙන එකත්තාදිභාවෙන. අවිජ්ජාදීසු විඤ්ඤායමානො හෙතුඵලධම්මානං එකසන්තතිපතිතාදිසඞ්ඛාතො එකත්තාදිභාවො තෙනෙව සභාවෙන ඤායති, න අවිජ්ජාදිභාවෙනාති. තෙ හි නෙතබ්බාති **තෙසං නයා. අත්ථා එව වා** අවිජ්ජාදයො. අනෙකෙපි සමානා ධම්මා යෙන සන්තානානුපච්ඡෙදෙන ''එක''න්ති ඤායන්ති වොහරීයන්ති, සො තත්ථ කරණභාවෙන වත්තබ්බතං අරහති, තථා ඉතරෙපීති ආහ **''එකත්තාදීහි ච අත්ථා 'එක'න්තිආදිනා නීයන්තී''**ති. තත්ථ **නීයන්තීති** ඤායන්ති, පඤ්ඤාපීයන්ති ච. පුරිමපච්ඡිමානං ධම්මානං නිරොධුප්පාදනිරන්තරතාය නාමකායස්ස, සම්බන්ධවුත්තිතාය රූපකායස්ස, උභයස්ස ච අඤ්ඤමඤ්ඤසන්නිස්සිතතාය දුවිඤ්ඤෙය්‍යනානතො එකීභූතස්ස විය ඝනභාවප්පබන්ධො හෙතුඵලභාවෙන සම්බන්ධො සම්මා තානොති සන්තානො, තස්ස අනුපච්ඡෙදො තථාපවත්ති එකත්තන්ති ආහ **''සන්තානානුපච්ඡෙදො එකත්ත''**න්ති.

සම්බන්ධරහිතස්සාති හෙතුඵලභාවෙන අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධභාවරහිතස්ස. **සත්තන්තරොති** අඤ්ඤො සත්තො. **උච්ඡෙදදිට්ඨිමුපාදියතීති** යථානුරූපකාරණතො ඵලප්පවත්තිං අසමනුපස්සන්තො නානාසන්තානෙ විය අසම්බන්ධනානත්තදස්සනතො හෙතුභාවරහිතානං නිප්පයොජනානං පුරිමුප්පන්නානං ධම්මානං නිරොධෙ හෙතුනියමාභාවතො එකන්තෙන උප්පත්ති න යුත්තා, තථා සන්තානෙන උප්පත්ති, සදිසභාවෙන උප්පත්ති, සමානජාතිදෙසපරිණාමවයරූපබලසණ්ඨානානං උප්පත්ති න යුත්තාතිආදීනි විකප්පෙන්තො උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති.

කස්මා උප්පත්ති න සියාති වාලිකාහි විය තිලෙහිපි තෙලස්ස, උච්ඡුතො විය ගාවිතොපි ඛීරස්ස අඤ්ඤාභාවතො කෙන කාරණෙන තෙහි තෙසං උප්පත්ති න සියා, ඉතරෙහි එව ච නෙසං උප්පත්ති හොතීති. **තස්මාති** අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤතො උප්පත්තියං සබ්බස්ස සබ්බසො උප්පත්තියා භවිතබ්බං, න චෙතං අත්ථි, තස්මා. යස්මා නියතිවාදී අනුරූපා හෙතුතො ඵලුප්පත්තිං න ඉච්ඡති, සභාවසිද්ධමෙව ච ධම්මප්පවත්තිං ඉච්ඡති, තස්මා **''අවිජ්ජමානෙපි හෙතුම්හී''**ති වුත්තං. සභාවසිද්ධා එව හි අච්ඡෙජ්ජසුත්තාවුතාභෙජ්ජමණි විය කමලඞ්ඝනරහිතා තථා තථා සරීරින්ද්‍රියසුඛාදිභාවපරිණාමාය නියතියාව කායා සමාගච්ඡන්ති, යතො ගතිජාතිබන්ධා, අපවග්ගො ච හොතීති නියතිවාදො. තෙනාහ **''නියතතාය…පෙ…. පවත්තන්තී''**ති. නියතිඅත්ථො වුත්තොයෙව.

එතස්ස අත්ථස්ස **සාධකං** සුත්තං. ආකුලමෙව, ආකුලභාවො වා **ආකුලකං. ජටිතාති** හෙට්ඨුපරියවසෙන පවත්තමානෙහි කිලෙසකම්මවිපාකෙහි ජාතජටා. **නීඩන්ති** කුලාවකං. **සංසාරන්ති** ඉධ සම්පත්තිභවප්පබන්ධමාහ අපායාදිපදෙහි දුග්ගතිප්පබන්ධස්ස වුත්තත්තා.

භවචක්කකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

243. තං පටිච්චසමුප්පාදං. **එකෙකචිත්තාවරුද්ධන්ති** අභිධම්මභාජනීයෙ විය එකෙකස්මිං චිත්තෙ අවරුද්ධං අන්තොගධං අකත්වා. **අසහජාතානඤ්ච** ''අසහජාතානං, සහජාතානඤ්චා''ති එවං පඨමපදෙ එකසෙසනිද්දෙසො දට්ඨබ්බො. ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති අසහජාතායෙව පච්චයපච්චයුප්පන්නා දස්සිතා විපාකවිඤ්ඤාණස්සෙව අධිප්පෙතත්තා. ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති (විභ. 225) ච එවමාදීසු අසහජාතා,

සහජාතා ච. **“එකෙකෙන නයෙනා”**ති පුරාතනො පාඨො, එතරහි පන ‘‘එකෙකෙන චතුක්කෙන’’ ඉච්චෙව බහූසු පොත්ථකෙසු පාඨො. **නයචතුක්කවාරා**ති නයෙසු චතුක්කානං වාරා, අවිජ්ජාමූලකාදීසු නවසු නයෙසු පච්චෙකං පච්චයචතුක්කාදීනං චතුන්නං චතුක්කානං ‘‘නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන’’න්තිආදිවිසෙසභින්නා චත්තාරො වාරාති අත්ථො. **චවත්ථිතා**ති යථාවුත්තවිසෙසෙන අසංකිණ්ණා. **චතුක්කාන**න්ති වාරචතුක්කානං වාරසොළසකස්ස නයභාවතොති අධිප්පායො.

1. පච්චයචතුක්කවණ්ණනා

පච්චයසහිතපච්චයුප්පන්නානි අඞ්ගභාවෙන වුත්තානි, න කෙවලං පච්චයා. තස්මා ‘‘ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති එත්ථ න ඡට්ඨායතනස්ස අඞ්ගතා. තෙන වුත්තං **“න, තස්ස අනඞ්ගත්තා”**ති. **එවඤ්ච කත්වා**ති පච්චයසහිතස්ස පච්චයුප්පන්නස්ස අඞ්ගභාවතො. **තීසු පකාරෙසූ**ති ‘‘පඨමො සබ්බසඞ්ගාහිකට්ඨෙනා’’තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 243) අට්ඨකථායං වුත්තෙසු තීසුපි පකාරෙසු. **පච්චයවිසෙසාදී**ති එත්ථ නාමං, ඡට්ඨායතනඤ්ච පච්චයවිසෙසො. **ආදි**-සද්දෙන යොනිවිසෙසො, ආයතනානං අපාරිපූරිපාරිපූරිභවවිසෙසො ච ගහිතො. තෙ හි දුතියවාරාදීනං නානත්තකරා. **අත්ථවිසෙසෙනා**ති යදිපි අඤ්ඤත්ථ ‘‘සළායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති සළායතනපච්චයො වුත්තො, තථාපි සහජාතාදිනාමසන්නිස්සයෙන පවත්තනතො නාමමත්තපච්චයාපි සො හොතීති පටිච්චසමුප්පාදස්ස නානානයවිචිත්තතානුමිතස්ස ගම්භීරභාවස්ස විභාවනසඞ්ඛාතෙන, අනවසෙසනාමපච්චයදස්සනසඞ්ඛාතෙන ච අත්ථවිසෙසෙන. තථා හි ‘‘යෙහි, ආනන්ද, ආකාරෙහි යෙහි ලිඞ්ගෙහි යෙහි නිමිත්තෙහි යෙහි උද්දෙසෙහි නාමකායස්ස පඤ්ඤත්ති හොති, තෙසු ආකාරෙසු…පෙ…. උද්දෙසෙසු අසති අපි නු ඛො රූපකායෙ අධිවචනසම්ඵස්සො පඤ්ඤායෙථා’’ති (දී. නි. 2.114) ඵස්සස්ස නාමපච්චයතාවිභාවනවසෙන මහානිදානදෙසනා පවත්තා. තථා ‘‘නාමරූපපච්චයා ඵස්සොති ඉච්චස්ස වචනීය’’න්ති (දී. නි. 2.97) ‘‘නාමරූපපච්චයා’’ති වදන්තෙන ‘‘නාමපච්චයා’’තිපි වුත්තමෙව හොතීති.

වාරචතුක්කෙ ‘‘සඞ්ඛාරො’’ති වුත්තං, සොකාදයො න වුත්තා, පුරිමස්මිං වාරද්වයෙ රූපං න වුත්තං, වාරත්තයෙ සළායතනං න වුත්තන්ති යොජෙතබ්බං.

සබ්බ…පෙ…. රණතොති සබ්බස්ස විඤ්ඤාණස්ස පවත්තිට්ඨානභූතසබ්බභවසාධාරණතො, විඤ්ඤාණස්ස වා පවත්තිට්ඨානභූතසබ්බභවසාධාරණතො. **සමානං ඵලං** සමානො **පච්චයො** සහජාතාදිපච්චයෙහි උපකත්තබ්බතො, උපකාරකතො ච. **තස්ස** විඤ්ඤාණස්ස. **විඤ්ඤාණාහරණ**න්ති විපාකවිඤ්ඤාණනිබ්බත්තනං. **අස්ස** විඤ්ඤාණස්ස.

ගතිසූචකොති හි-සද්දං ලොකෙ ගතිඅත්ථං වදන්තීති කත්වා වුත්තං. ‘‘විගත’’න්ති එත්ථ වි-සද්දො පටිසෙධදීපකොති ද්වෙ පටිසෙධා පකතිං ඤාපෙන්තීති ආහ **“විගතතානිවාරණවසෙන ගති එව හොතී”**ති.

තිධා චතුධා පඤ්චධා වාති එත්ථ සඤ්ඤාමනසිකාරාදයො සහජාතනිස්සයඅත්ථිපච්චයවසෙන තිධා, ඵස්සචෙතනාදයො තෙසඤ්චෙව ආහාරාදීනඤ්ච වසෙන චතුධා, වෙදනාවිතක්කාදයො තෙසඤ්චෙව ඣානින්ද්‍රියාදීනඤ්ච වසෙන පඤ්චධා. යථා සමාධි, එවං වීරියම්පි දට්ඨබ්බං. තම්පි හි අධිපතින්ද්‍රියමග්ගපච්චයෙහි **ඡධා** පච්චයො හොති.

“වචනවසෙනා”ති ඉමිනා ඉමස්මිං චතුක්කෙ සහජාතපච්චයං ධුරං කත්වා දෙසනා පවත්තාති තෙසං අධිප්පායොති දස්සෙති. **අත්ථො**ති පච්චයධම්මො. **කත්ථචී**ති කිස්මිඤ්චි වාරෙ අත්තනො පච්චයුප්පන්නස්ස යථාසකෙහි පච්චයො න න හොති. **“අත්ථතො”**ති ච පාඨො. ‘‘භවපච්චයා ජාතී’’තිආදි න වත්තබ්බං සියා, වුත්තඤ්ච තං. තස්මා සහජාතපච්චයවසෙනෙව පඨමචතුක්කො වුත්තොති න ගහෙතබ්බන්ති දස්සෙති. තෙනාහ **“න ච තං න වුත්ත”**න්තිආදි. ඉමස්ස ච ‘‘භවපච්චයා ජාතීතිආදි න වත්තබ්බං සියා’’ති ඉමිනා සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. **පච්චයවචනමෙවා**ති ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා’’තිආදීසු වුත්තපච්චයවචනමෙව ච. **තෙසන්ති** තෙසං ආචරියානං. අයොජෙත්වා වුත්තන්ති සම්බන්ධො. කථං පන වුත්තන්ති ආහ **“සාමඤ්ඤෙන…පෙ…. සන්ධාය වුත්ත”**න්ති. එත්ථ ච **“සහජාතසූචක”**න්තිආදිනා යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස වචනතො අසිද්ධිමාහ, **“සහජාතතො”**තිආදිනා පන අත්ථාපත්තිතො. අසම්භවෙ හි අඤ්ඤස්ස අත්ථතො සිජ්ඣෙය්‍යා වචනතො වා අත්ථතො වා අධිප්පෙතත්ථසාධනාති.

අඤ්ඤත්ථාති අඤ්ඤස්මිං සුත්තෙ. අතීතද්ධං නිද්ධාරෙත්වා පච්චුප්පන්නානාගතෙහි සද්ධිං **අද්ධත්තයදස්සනත්ථං. තංදෙසනාපරිග්ගහත්ථ**න්ති මහානිදානදෙසනාපරිග්ගහත්ථං. සො ච උභින්නං දෙසනානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසන්දනභාවදස්සනත්ථං. එවං සබ්බඤ්ඤුබුද්ධභාසිතා දෙසනා අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දතීති.

ඉමස්සාති ඉමස්ස තතියවාරස්ස.

අපරාපෙක්ඛතාය, අපරිකිලිට්ඨුපපත්තිතාය, අසුචිඅමක්ඛිතතාය කාමාවචරදෙවානං, සබ්බෙසඤ්ච බ්‍රහ්මානං තථා උපපජ්ජනතො ච ඔපපාතිකයොනියා පධානතා වෙදිතබ්බා. **සඞ්ගහනිදස්සනවසෙනා**ති ඔපපාතිකයොනියා එව සංසෙදජයොනියා සඞ්ගහස්ස නිදස්සනවසෙන උදාහරණවසෙන. ආරම්මණපච්චයස්සාපි ඵස්සස්ස සතිපි

පවත්තිහෙතුභාවෙ සො පන සහජාතාදිපච්චයභූතස්ස අජ්ඣත්තිකස්ස ඡට්ඨායතනස්ස විය න සාතිසයොති වුත්තං **‘‘ආරම්මණපච්චයො වෙත්ථ පවත්තකො න හොතී’’**ති.

කෙසඤ්චීති පරිපුණ්ණායතනානං ගබ්භසෙය්‍යකානං. **‘‘පච්ඡිම…පෙ…. සදා සම්භවතී’’**ති ඉදං ගබ්භසෙය්‍යකානං විය ඉතරයොනිකානං කමෙන ආයතනුප්පත්ති නත්ථීති වුත්තං. තථා චාහ අට්ඨකථායං ‘‘සහුප්පත්තිදීපනතො’’ති.

පච්චයචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. හෙතුචතුක්කවණ්ණනා

244. **අභාවතො**ති භාවාභාවතො. යඤ්හි ජාතික්ඛණමත්තෙයෙව භවති, න තතො පරං, තං ජාතියා අවිගතපච්චයො සියා අවිගතපච්චයනියමසබ්භාවතො. භවො පන යස්මා ජාතික්ඛණතො පරම්පි භවති, තස්මා න සො තස්සා අවිගතපච්චයො හොති. තෙන වුත්තං **‘‘තතො උද්ධං භාවතොති අත්ථො’’**ති. **භවෙ**ති භවපදෙ, භවෙ වා නිප්ඵාදෙතබ්බෙ. එස නයො **ජාතිආදීසූ**ති එත්ථාපි. **‘‘යථා පනා’’**තිආදිනා ‘‘අවිගතපච්චයස්ස අභාවතො, නියමාභාවතො වා’’ති වුත්තානං හෙතූනං වුත්තනයෙන අබ්‍යාපිභාවවිභාවනෙන අකාරණතං දස්සෙති අයාවභාවිනො පච්චයුප්පන්නස්ස, පච්චයධම්මස්ස ච අවිගතපච්චයභාවදස්සනතො. **සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ**තිආදි මග්ගසොධනවසෙන වුත්තං. තස්ස පරිහාරං සයමෙව වදති. සො ඛණො එතස්ස අත්ථීති තඞ්ඛණිකො, න තඞ්ඛණිකො **අතඞ්ඛණිකො,** තස්ස සබ්භාවො, අයාවභාවිකසබ්භාවොති අත්ථො. යථා පන හෙතූ හොන්ති, තං දස්සෙතුං **‘‘සඞ්ඛතලක්ඛණානං පනා’’**තිආදිමාහ.

එවන්ති එවං යථාවුත්තනයෙ සති, එවං සන්තෙති අත්ථො. **‘‘න හි…පෙ…. අත්ථී’’**ති ඉමිනා ජාතිආදීනං අවිගතපච්චයවසෙන පච්චයුප්පන්නභාවො විය පච්චයභාවොපි නත්ථීති දස්සෙති. තත්ථ කාරණමාහ **‘‘අසභාවධම්මත්තා’’**ති.

කථං පන අසභාවධම්මානං ජාතිආදීනං පච්චයුප්පන්නතා, පච්චයතා වාති ආහ **‘‘ජායමානානං පනා’’**තිආදි. **තස්සා**ති ජාතිජරාමරණස්ස. **වත්තබ්බපදෙසො**ති ‘‘ඨපෙත්වා’’ති වත්තබ්බපදෙසො. කො පන සොති? යථාවුත්තං නාමං, නාමරූපඤ්ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන රූපක්ඛන්ධෙන ච ජරාමරණානං සඞ්ගහිතත්තා . **‘‘යො භවො ජාතියා පච්චයො’’**ති එතෙන භවසඞ්ගහිතානිපි ජාතිආදීනි ජාතියා අප්පච්චයත්තා එව ‘‘ඨපෙත්වා’’ති න වුත්තානීති දස්සෙති, පච්චයභාවාසඞ්කා එව නෙසං තස්සා නත්ථීති අධිප්පායො. තෙනෙව **ඨපෙතබ්බගහෙතබ්බවිසෙසෙ සතී**ති සාසඞ්කං වදති.

හෙතුචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කවණ්ණනා

246. **පච්චයුප්පන්නස්සා**ති පච්චයුප්පන්නභාවිනො. **විසුං ඨිතස්සා**ති භවෙන අසඞ්ගහිතස්ස. **සප්පදෙසමෙව ගහිතං** ඉධ වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සෙව අධිප්පෙතත්තා නිරූළ්හත්තා ච. පච්චයුප්පන්නං ඨපෙත්වා පච්චයභූතංයෙව නාමං ගහිතං, අවිගතපච්චයනියමාභාවො විය භවෙ උපාදානස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනියමාභාවොති යොජනා. **වුත්තනයෙනා**ති ‘‘සඞ්ඛතලක්ඛණානං පනා’’තිආදිනා වුත්තනයෙන.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො විය **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො**ති අයමත්ථො ඉධාධිප්පෙතොති දස්සෙන්තො **‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤ…පෙ…. අධිප්පෙතො සියා’’**ති ආහ. තථා ච වදන්ති ‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්චෙත්ථ න පට්ඨානෙ ආගතඅඤ්ඤමඤ්ඤවසෙන ගහෙතබ්බ’’න්ති. **චක්ඛායතනූපචයාදීනන්ති** උපරූපරි විතානි විය උප්පන්නචක්ඛායතනාදීනි, චක්ඛායතනාදීනං වා උපත්ථම්භකානි චක්ඛායතනූපචයාදීනි.

අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඞ්ඛාරාදිමූලකනයමාතිකාවණ්ණනා

247. යදිපි සාමඤ්ඤතො ගතවිසෙසො, තථාපි සාමඤ්ඤග්ගහණෙන නයගතො විසෙසො සරූපතො දස්සිතො හොතීති **‘‘නාමපච්චයා අවිජ්ජා’’**ති වත්වාපි නාමවිසෙසානං තස්සා පච්චයභාවො දස්සෙතබ්බොති ආහ **‘‘නාමවිසෙසානං…පෙ…. වුත්තා’’**ති. ‘‘යදෙව පන නාම’’න්තිආදි කස්මා වුත්තං, නනු නාමග්ගහණෙන අග්ගහිතොපි ජාතිආදි භවග්ගහණෙන ගහිතොති දස්සිතොවායමත්ථොති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘භවග්ගහණෙන වා’’**තිආදි. **ඉධාපී**ති ‘‘භවපච්චයා අවිජ්ජා’’ති ඉධාපි. **න සියා**ති ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජා’’ති වුත්තං න සියා. **තස්මා**ති යස්මා සාමඤ්ඤචොදිතං විසෙසචොදිතමෙව න හොති, තස්මා. **සො**ති භවො. **තෙනා**ති සභාවාසභාවධම්මසඞ්ගහණෙන.

උපාදානස්සපි භවෙකදෙසත්තා වුත්තං **“උපාදානපච්චයා...පෙ.... අග්ගහිතෙ”**ති. ‘‘භවපච්චයා ජාතී’’ති ඉදං වචනං සන්ධායාහ **“භවසද්දො...පෙ.... වුච්චමානො”**ති. ‘‘නාමපච්චයා අවිජ්ජා’’ති එත්ථ පච්චයුප්පන්නං ඨපෙත්වා පච්චයස්ස ගහණතො අවිජ්ජාවිනිමුත්තා එව චත්තාරො ඛන්ධා නාමසද්දෙන වුච්චන්තීති ආහ **“න නාමසද්දො නිරවසෙසබොධකො”**ති. න චෙත්ථ එකංසතො කාරණං මග්ගිතබ්බං. යෙන **භව**-සද්දො නිරවසෙසබොධකො, න **නාම**-සද්දොති ආහ **“එවංසභාවා හි එතා නිරුත්තියො”**ති. **ඉමිනා අධිප්පායෙනාති** භවසද්දො නිරවසෙසබොධකො උපාදින්නචතුක්ඛන්ධවිසයත්තාති ඉමිනා අධිප්පායෙන. ජායමානාදිධම්මවිකාරභාවතො ජායමානාදික්ඛන්ධපටිබද්ධා ජාතිආදයො වුච්චෙය්‍යුං, න පන ජාතිආදිපටිබද්ධා ජායමානාදික්ඛන්ධාති න එකචිත්තක්ඛණෙ ජාතිආදීනං අවිජ්ජාය පච්චයභාවො සම්භවතීති ඉමමත්ථමාහ **“ජායමානානං පනා”**තිආදිනා. නානාචිත්තක්ඛණෙ පන ජාතිආදයො අවිජ්ජාය උපනිස්සයපච්චයො හොන්තීති **“එකචිත්තක්ඛණෙ”**ති විසෙසිතං. **තෙනෙවාති** අසම්භවෙනෙව.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

248-9. තන්ති දිට්ඨුපාදානං. **ඉතරස්සාති** කාමුපාදානස්ස. **තණ්හාගහණෙනාති** ‘‘තණ්හාපච්චයා’’ති එත්ථ තණ්හාගහණෙන ගහිතත්තා. යදි එවං නාමග්ගහණෙන ගහිතා තණ්හා කස්මා පුන වුත්තාති ආහ **“නාමෙ විය විසෙසපච්චයත්තාභාවා”**ති. ‘‘නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන’’න්ති එත්ථ හි කාමතණ්හාපි නාමෙ සඞ්ගහිතාති නාමස්ස යථාරහං ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයභාවො වුත්තොති අත්ථි තත්ථ විසෙසපච්චයත්තං, උපාදානස්ස පන භවසඞ්ගහොපි අත්ථීති ‘‘තණ්හාපච්චයා උපාදාන’’න්ති එතෙන ‘‘කාමුපාදානපච්චයා භවො’’ති එතස්ස නත්ථෙව විසෙසොති වුත්තං **“නාමෙ විය විසෙසපච්චයත්තාභාවා”**ති. තණ්හා එතිස්සා පච්චයොති **තණ්හාපච්චයා,** දිට්ඨි . **භවස්ස පච්චයභූතාති** දුවිධස්සපි භවස්ස කාරණභූතා. උභයෙනපි උපාදානස්ස භවනිද්දෙසෙ ඨපෙතබ්බතංයෙව විභාවෙති. **පච්චයුප්පන්නං පච්චයො ච එකමෙවාති** ‘‘තණ්හාපච්චයා උපාදාන’’න්ති එත්ථ වුත්තපච්චයුප්පන්නං, ‘‘උපාදානපච්චයා භවො’’ති එත්ථ වුත්තපච්චයො ච එකො එවත්ථො, තස්මා පච්චයො විසුං පච්චයුප්පන්නතො භින්නං කත්වා න විභත්තො.

252. **උපත්ථම්භකසමුට්ඨාපනපච්ඡාජාතපච්චයවසෙනාති** උපත්ථම්භකස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස සමුට්ඨාපනවසෙන, පච්ඡාජාතපච්චයවසෙන ච.

254. **පඤ්චන්නන්ති** චක්ඛායතනාදීනං පඤ්චන්නං. **සහජාතාදිපච්චයොති** සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතාදිපච්චයො. **වත්ථුසඞ්ඛාතං** රූපං. **පුරෙජාතාදිපච්චයොති** පුරෙජාතනිස්සයවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයො. **පච්ඡාජාතාදිපච්චයොති** පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයො. **ඡට්ඨස්ස සහජාතාදීති ආදි**-සද්දෙන අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතාදයො ගහිතා.

264. **යස්සාති** ‘‘යස්ස ච හොතී’’ති එත්ථ වුත්තං ‘‘යස්සා’’ති පදං සන්ධාය වුත්තං. තෙනාහ **“හොතීති යොජෙතබ්බ”**න්ති.

280. **තස්සාති** ‘‘බලවකිලෙසභූතාය විචිකිච්ඡාය’’ති (විභ. අට්ඨ. 280) පදස්ස. **තෙනාති** ‘‘තණ්හාට්ඨානෙ’’ති පදෙන. **චිත්තුප්පාදකණ්ඩාදීසූති ආදි**-සද්දෙන ඉමස්මිං පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගෙ සුත්තන්තභාජනීයාදිං සඞ්ගණ්හාති.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා

306. **සබ්‍යාපාරානීති** සඋස්සාහානි, විපාකධම්මානීති අත්ථො. පරිහීනං අවිජ්ජාට්ඨානං එතෙසන්ති **පරිහීනාවිජ්ජාට්ඨානා.**

සන්ධායාති අධිප්පායං විභාවෙන්තො විය වදති, සරූපෙනෙව පන ‘‘න ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි රූපං සමුට්ඨාපෙන්තී’’ති (විභ. අට්ඨ. 306) **අට්ඨකථායං** වුත්තං. නාමරූපං න න ලබ්භතීති යොජනා.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

334. **කුසලඵලෙති** කුසලවිපාකපටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ගහිතත්තා තස්ස සාදුරසවිසරුක්ඛබීජසදිසතා වුත්තා.

යදිපි ‘‘සඞ්ඛාරහෙතුක’’න්තිආදිනා යොජනා ලබ්භති, අවිගතචතුක්කාදීනි පන න ලබ්භන්ති යථාලාභයොජනාය දස්සිතත්තා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා

343. **කම්මං විය පච්චයො හොති** විපාකභාවතොති අධිප්පායො. විපාකස්ස කම්මං පච්චයො හොන්තං සාතිසයං හොතීති තස්ස නිප්පරියායතා, තංසම්පයුත්තානං පරියායතා සියාති අධිප්පායෙන **‘‘පරියායෙන උපනිස්සයපච්චයොති වුත්තානී’’**ති ආහ. ‘‘කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො (පට්ඨා. 1.1.423), අකුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස (පට්ඨා. 1.1.423), විපාකධම්මධම්මො නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.3.103) පන වචනතො නිප්පරියායෙන සබ්බෙපි කුසලාකුසලා ධම්මා විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයො හොතීති අයමත්ථො දිස්සති. ‘‘කුසලමූලං අකුසලමූල’’න්ති ඉමෙසං අන්වාදෙසොපි පච්චයසද්දාපෙක්ඛාය ‘‘එසා’’ති පුල්ලිඞ්ගවසෙන වුත්තොති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘එසාති…පෙ…. යොජෙතබ්බ’’**න්ති.

‘‘මනසිකාරොපී’’තිආදිනා අප්පහීනාවිජ්ජානම්පි කිරියාය කුසලාකුසලමූලානි, අවිජ්ජා ච උපනිස්සයා න හොන්තීති දස්සෙති. කම්මවට්ටවිපාකවට්ටභූතානියෙව සඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණානි පච්ඡිමනයෙ අධිප්පෙතානීති වුත්තං **‘‘කිරියානි පන…පෙ…. ගච්ඡන්තී’’**ති. තෙසං පච්චයානං වසෙන අනෙකප්පකාරතොති අධිප්පායොති යොජනා.

නවාදිභෙදානන්ති නවඅට්ඨසත්තඡාති එවංපභෙදානං. **චතුන්නං චතුක්කානන්ති** පුරිමනයෙ පච්ඡිමනයෙ ච ආගතානං යථාලාභං චතුන්නං චතුන්නං චතුක්කානං. ‘‘කුසලාකුසලානං පන විපාකෙ වා’’ති ච-සද්දෙන කුසලාකුසලෙ වාති සමුච්චෙතබ්බොති ආහ **‘‘කුසල…පෙ…. වත්තබ්බ’’**න්ති. **මූලපදෙකපච්චයතාවසෙනාති** මූලපදස්ස එකපච්චයභාවවසෙන උපනිස්සයපච්චයතාවසෙන. **එකස්සෙව නයස්සාති** කුසලාකුසලෙසු අවිජ්ජාමූලකස්ස, විපාකෙසු කුසලාකුසලමූලකස්සාති එවං එකස්සෙව නයස්ස වසෙන. **ධම්මපච්චයභෙදෙති** ධම්මස්ස පච්චයභූතස්ස, පච්චයුප්පන්නස්ස වා පච්චයභාවෙන භෙදෙති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘අවිජ්ජාදීන’’**න්තිආදිං වත්වා පුන තමෙව **‘‘තංතංචිත්තුප්පාදා’’**තිආදිනා පකාරන්තරෙන විභාවෙති.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සතිපට්ඨානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

355. සමානසද්දවචනීයානං අත්ථානං උද්ධරණං **අත්ථුද්ධාරො**. සො යස්මා සද්දත්ථවිචාරො න හොති, තස්මා වුත්තං **''න ඉධ…පෙ…. අත්ථදස්සන''න්ති. ප-සද්දො පධානත්ථදීපකො** ''පණීතා ධම්මා''තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 14) විය.

අනවස්සුතතා අනුපකිලිට්ඨතා. තෙනාහ **''තදුභයවීතිවත්තතා''**ති.

භුසත්ථං පක්ඛන්දනන්ති භුසත්ථවිසිට්ඨං පක්ඛන්දනං අනුපවිසනං.

අස්සාදස්සාති තණ්හාය. ''නිච්චං අත්තා''ති අභිනිවෙසවත්ථුතාය දිට්ඨියා විසෙසකාරණානං චිත්තධම්මානං තණ්හායපි වත්ථුභාවතො විසෙසග්ගහණං, තථා කායවෙදනානං දිට්ඨියාපි වත්ථුභාවසම්භවතො **''විසෙසෙනා''**ති වුත්තං. සරාගවීතරාගාදිවිභාගද්වයවසෙනෙව චිත්තානුපස්සනාය වුත්තත්තා තං **''නාතිපභෙදගත''**න්ති වුත්තං. **ධම්මාති** ඉධ සඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධා අධිප්පෙතා, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො ච ඵස්සාදිවසෙන අනෙකභෙදොති ධම්මානුපස්සනා **''අතිපභෙදගතා''**ති වුත්තා. සරාගාදිවිභාගවසෙන සොළසභෙදත්තා වා චිත්තානුපස්සනා නාතිපභෙදගතා වුත්තා, සුත්තෙ ආගතනයෙන නීවරණාදිවසෙන අනෙකභෙදත්තා ධම්මානුපස්සනා අතිපභෙදගතා වුත්තා. ''විසුද්ධිමග්ගොති වුත්තානී''ති ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං. තා අනුපස්සනා එතෙසන්ති **තදනුපස්සනා,** චිත්තධම්මානුපස්සිනො පුග්ගලා, තෙසං.

තත්ථ ''අසුභභාවදස්සනෙනා''ති යථායොගං යොජනා ලබ්භතෙව. **භවොසස්ස වෙදනා වත්ථු** භවස්සාදභාවතො. **නිච්චග්ගහණවසෙනාති** අත්තාභිනිවෙසවිසිට්ඨස්ස නිච්චග්ගහණස්ස වසෙන. තථා හි වුත්තං **''සස්සතස්ස අත්තනො''**ති. ඔසෙසු වුත්තනයා එව යොගාසවෙසුපි යොජනා අත්ථතො අභින්නත්තාති තෙ න ගහිතා. **නිච්චග්ගහණවසෙනාති** අත්තාභිනිවෙසවිසිට්ඨස්ස නිච්චග්ගහණස්ස වසෙන. පඨමොඝතතියවතුත්ථගන්ථයොජනායං වුත්තනයෙනෙව කායචිත්තධම්මානං ඉතරුපාදානවත්ථුතා ගහෙතබ්බාති වෙදනාය දිට්ඨුපාදානවත්ථුතා දස්සිතා. තථා කායවෙදනානං ඡන්දදොසාගතිවත්ථුතා කාමොසබ්‍යාපාදකායගන්ථවත්ථුතාවචනෙන වුත්තාති. තෙනාහ **''අවුත්තානං වුත්තනයෙන වත්ථුභාවො යොජෙතබ්බො''**ති.

ධාරණතා අසම්මුස්සනතා, අනුස්සරණමෙව වා. **එකත්තෙති** එකසභාවෙ නිස්සරණාදිවසෙන. **සමාගමො** සච්ඡිකිරියා. **සතිපට්ඨානසභාවො** සම්මාසතිතා නිය්‍යානසතිතා සමානභාගතා එකජාතිතා සභාගතා. **පුරිමස්මින්ති** ''එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණ''න්ති එතස්මිං අත්ථෙ. **විසුන්ති** නානාඅත්ථද්වයභාවෙන. තදෙව ගමනං සමොසරණන්ති සතිසද්දත්ථන්තරාභාවා…පෙ…. එකභාවස්සාති යොජෙතබ්බං. **සතිසද්දත්ථවසෙන අවුච්චමානෙති** ''එකො සතිපට්ඨානසභාවො එකත්ත''න්තිආදිනා අවුච්චමානෙ, ''එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණ''න්ති එවං වුච්චමානෙති අත්ථො. **ධාරණතාව සතීති** ''සරණතා''ති (ධ. ස. 14) වුත්තධාරණතා එව සතීති කත්වා. **සතිසද්දත්ථන්තරාභාවාති** සතිසඞ්ඛාතස්ස සරණෙකත්තසමොසරණසද්දත්ථතො අඤ්ඤස්ස අත්ථස්ස අභාවා. **පුරිමන්ති** සරණපදං. **නිබ්බානසමොසරණෙපීති** යථාවුත්තෙ දුතියෙ අත්ථෙ සරණෙකත්තසමොසරණපදානි සහිතානෙව සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස ඤාපකානි, එවං නිබ්බානසමොසරණෙපි ''එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණ''න්ති එතස්මිම්පි අත්ථෙ සති…පෙ…. කාරණානි.

ආනාපානපබ්බාදීනන්ති ආනාපානපබ්බඉරියාපථචතුසම්පජඤ්ඤකොට්ඨාස ධාතුමනසිකාරනවසිවථිකපබ්බානීති එතෙසං. ඉමෙසු පන යස්මා කෙසුචි දෙවානං කම්මට්ඨානං න ඉජ්ඣති, තස්මා තානි අනාමසිත්වා යදිපි කොට්ඨාසධාතුමනසිකාරවසෙනෙවෙත්ථ දෙසනා පවත්තා, දෙසනන්තරෙ පන ආගතං අනවසෙසං කායානුපස්සනාවිභාගං දස්සෙතුං ''චුද්දසවිධෙන කායානුපස්සනං භාවෙත්වා''ති (විභ. අට්ඨ. 355) වුත්තං. තෙනාහ **''මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ වුත්තාන''**න්ති. **''තථා''**ති ඉමිනා ''මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ (දී. නි. 2.382) වුත්තාන''න්ති ඉමමෙව උපසංහරති. **පඤ්චවිධෙනාති** නීවරණඋපාදානක්ඛන්ධායතනබොජ්ඣඞ්ගඅරියසච්චානං වසෙන පඤ්චධා. **භාවනානුභාවො** අරියමග්ගග්ගහණසමත්ථතා.

තංනියමතොති තස්සා කායානුපස්සනාදිපටිපත්තියා නියමතො. තස්සා භික්ඛුභාවෙ නියතෙ සාපි භික්ඛුභාවෙ නියතායෙව නාම හොති.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා

එත්ථාති කායෙ. අවයවා අස්ස අත්ථීති අවයවී, සමුදායො, සමූහොති අත්ථො, සො පන අවයවවිනිමුත්තං ද්‍රබ්‍යන්තරන්ති ගාහො ලද්ධි **අවයවීගාහො.** හත්ථපාදාදිඅඞ්ගුලිනඛාදිඅඞ්ගපච්චඞ්ගෙ සන්නිවෙසවිසිට්ඨෙ උපාදාය යායං අඞ්ගපච්චඞ්ගසමඤ්ඤා චෙව කායසමඤ්ඤා ච, තං අතික්කමිත්වා ඉත්ථිපුරිසරථඝටාදිද්‍රබ්‍යන්තිපරිකප්පනං **සමඤ්ඤාතිධාවනං.** අථ වා යථාවුත්තසමඤ්ඤං අතික්කමිත්වා පකතිආදිද්‍රබ්‍යාදිජීවාදිකායාදිපදත්ථන්තරපරිකප්පනං **සමඤ්ඤාතිධාවනං.** නිච්චසාරාදිගාහභූතො අභිනිවෙසො **සාරාදානාභිනිවෙසො.**

න තං දිට්ඨන්ති තං ඉත්ථිපුරිසාදි දිට්ඨං න හොති. දිට්ඨං වා ඉත්ථිපුරිසාදි න හොතීති යොජනා. **යථාවුත්තන්ති** කෙසාදිභූතුපාදායසමූහසඞ්ඛාතං.

කෙසාදිපථවින්ති කෙසාදිසඤ්ඤිතං සසම්භාරපථවිං. **පුබ්බාපරියභාවෙනාති** සන්තානවසෙන. **අඤ්ඤත්ථාති** ‘‘ආපොකාය’’න්ති එවමාදීසු.

අජ්ඣත්තබහිද්ධාති සපරසන්තානෙ කායො වුත්තොති. **‘‘කායො’’**ති චෙත්ථ සම්මසනුපගා රූපධම්මා අධිප්පෙතාති ආහ **‘‘අජ්ඣත්තබහිද්ධාධම්මාන’’**න්ති. ඝටිතං එකාබද්ධං ආරම්මණං **ඝටිතාරම්මණං,** එකාරම්මණභූතන්ති අත්ථො. තෙනාහ **‘‘එකතො ආරම්මණභාවො නත්ථී’’**ති.

අන්තොඔලීයනා අන්තොසඞ්කොචො අන්තරාවොසානං.

ද්වීහීති අභිජ්ඣාවිනයදොමනස්සවිනයෙහි.

සති ච සම්පජඤ්ඤඤ්ච **සතිසම්පජඤ්ඤං,** තෙන. **එතෙන** කරණභූතෙන. විපක්ඛධම්මෙහි අනන්තරිතත්තා **අවිච්ඡින්නස්ස. තස්ස** සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානස්ස.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා

සුඛාදීනන්ති සුඛදුක්ඛාදුක්ඛමසුඛානං.

රූපාදිආරම්මණනානත්තභෙදානං වසෙන යොජෙතබ්බන්ති සම්බන්ධො. තථා ච සෙසෙසුපි. **සවත්ථුකාවත්ථුකාදීති ආදි**-සද්දෙන හීනාදියොනිආදිභෙදං සඞ්ගණ්හාති. විසුං විසුං න වත්තබ්බන්ති චොදනං දස්සෙතීති යොජනා. **එකත්ථාති** කායාදීසු එකස්මිං. **පුරිමචොදනායාති** ‘‘පුබ්බෙ පහීනත්තා පුන පහානං න වත්තබ්බ’’න්ති චොදනාය. **පහීනන්ති** වික්ඛම්භිතං. **පටිපක්ඛභාවනායාති** මග්ගභාවනාය. **උභයත්ථාති** උභයචොදනාය. **උභයන්ති** පරිහාරද්වයං. යස්මා පුරිමචොදනාය නානාපුග්ගලපරිහාරො, නානාචිත්තක්ඛණිකපරිහාරො ච සම්භවති, දුතියචොදනාය පන නානාචිත්තක්ඛණිකපරිහාරොයෙව, තස්මා වුත්තං **‘‘සම්භවතො යොජෙතබ්බ’’**න්ති. මග්ගසතිපට්ඨානභාවනං සන්ධාය වුත්තං. **සබ්බත්ථාති** සබ්බෙසු කායාදීසු.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

356. අජ්ඣත්තාදීති ආදි-සද්දෙන ඉධ වුත්තා බහිද්ධාඅජ්ඣත්තබහිද්ධාඅනුපස්සනප්පකාරා විය මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ වුත්තා සමුදයධම්මානුපස්සිආදිඅනුපස්සනප්පකාරාපි කායානුපස්සනාභාවතො ගහිතා ඉච්චෙව වෙදිතබ්බං. **තත්ථාති** අජ්ඣත්තාදිඅනුපස්සනායං. **චුද්දස පකාරා** මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ ආගතචුද්දසප්පකාරාදිකෙ අපෙක්ඛිත්වා ඉධ වුත්තා. අජ්ඣත්තාදිප්පකාරො එකො පකාරොති ආහ **‘‘එකප්පකාරනිද්දෙසෙනා’’**ති. **බාහිරෙසූති** එකච්චෙසු අඤ්ඤතිත්ථියෙසු. තෙසම්පි හි ආනාපානාදිවසෙන සමථපක්ඛිකා කායානුපස්සනා සම්භවති. තෙනාහ **‘‘එකදෙසසම්භවතො’’**ති.

තචස්ස ච අතචපරිච්ඡින්නතා තචෙන අපරිච්ඡින්නතා අත්ථීති යොජනා. ‘‘දීඝබාහු නච්චතූ’’තිආදීසු විය අඤ්ඤපදත්ථෙපි සමාසෙ අවයවපදත්ථසඞ්ගහො ලබ්භතෙවාති වුත්තං **‘‘කායෙකදෙසභූතො තචො ගහිතො එවා’’**ති. තචපටිබද්ධානං නඛදන්තනහාරුමංසානං, තචපටිබද්ධානං තදනුප්පවිට්ඨමූලානං කෙසලොමානං, තප්පටිබද්ධපටිබද්ධානං ඉතරෙසං සමූහභූතො සබ්බො කායො ‘‘තචපරියන්තො’’ත්වෙව වුත්තොති දස්සෙන්තො

“තප්පටිබද්ධා”තිආදිමාහ. අත්ථි කෙසා, අත්ථි ලොමාති සම්බන්ධො. තත්ථ **අත්ථීති** පුථුත්තවාචී එකං නිපාතපදං, න කිරියාපදං. කිරියාපදත්තෙ හි සන්තීති වත්තබ්බං සියා, වචනවිපල්ලාසෙන වා වුත්තන්ති.

කම්මට්ඨානස්ස වාචුග්ගතකරණාදිනා උග්ගණ්හනං **උග්ගහො**. කොට්ඨාසපාළියා හි වාචුග්ගතකරණං, මනසිකිරියාය කෙසාදීනං වණ්ණාදිතො උපධාරණස්ස ච පගුණභාවාපාදනං ඉධ උග්ගහො. යෙන පන නයෙන යොගාවචරො තත්ථ කුසලො හොති, සො **විධීති** වුත්තො.

පුරිමෙහීති පුරිමපුරිමෙහි පඤ්චකඡක්කෙහි සම්බන්ධො වුත්තො. ‘‘මංසං…පෙ…. වක්ක’’න්ති හි අනුලොමතො වක්කපඤ්චකස්ස පුන ‘‘වක්කං…පෙ…. කෙසා’’ති වක්කපඤ්චකස්ස, තචපඤ්චකස්ස ච පටිලොමතො සජ්ඣායක්කමො සම්බන්ධො දස්සිතො. ස්වායං සජ්ඣායොති සම්බන්ධො. **විසුං තිපඤ්චාහන්ති** අනුලොමතො පඤ්චාහං, පටිලොමතො පඤ්චාහං, අනුලොමපටිලොමතො පඤ්චාහන්ති එවං පඤ්චකඡක්කෙසු පච්චෙකං තිපඤ්චාහං. **පුරිමෙහි එකතො තිපඤ්චාහන්ති** තචපඤ්චකාදීහි සද්ධිං අනුලොමතො වක්කපඤ්චකාදීනි එකජ්ඣං කත්වා වුත්තනයෙනෙව තිපඤ්චාහං . **ආදිඅන්තදස්සනවසෙනාති**ආදිභූතස්ස අනුලොමතො සජ්ඣායස්ස, අනුලොමපටිලොමතො සජ්ඣායෙ අන්තභූතස්ස පටිලොමතො සජ්ඣායස්ස දස්සනවසෙන. තෙනාහ **‘‘අනුලොම… පෙ…. අන්තිමො’’**ති. **එතම්පීති** යදිදං පුරිමෙහි සද්ධිං පච්ඡිමස්ස පඤ්චකාදිනො එකතො සජ්ඣායකරණං, පඤ්චකාදීනං පච්චෙකං අනුලොමාදිනා සජ්ඣායප්පකාරතො අඤ්ඤො සජ්ඣායප්පකාරො එසොති අත්ථො. ද්වින්නං හත්ථානං එකමුඛා අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධා ඨපිතා අඞ්ගුලියො ඉධ හත්ථසඞ්ඛලිකාති අධිප්පෙතාති ආහ **‘‘අඞ්ගුලිපන්ති’’**ති. **අසුභලක්ඛණං** කෙසාදීනං පටික්කූලභාවො. ථද්ධාදිභාවො **ධාතුලක්ඛණං**.

අත්තනො කොට්ඨාසො, සමානො වා කොට්ඨාසො සකොට්ඨාසො, තත්ථ භවො **සකොට්ඨාසිකො,** කම්මට්ඨානං.

කායානුපස්සනං හිත්වාති අසුභතො වා ධාතුතො අනුපස්සනං මනසිකාරං අකත්වා. පුබ්බෙ විය පරියන්තතාලඤ්ච ආදිතාලඤ්ච අගන්ත්වා.

සමාධානාදිවිසෙසයොගෙන අධිකං චිත්තන්ති **අධිචිත්තං**. තෙන වුත්තං **‘‘සමථවිපස්සනාචිත්ත’’**න්ති. **මනසිකරණං චිත්තන්ති** එකන්තං සමාධිනිමිත්තස්සෙව සමන්නාහාරකං චිත්තං. වික්ඛෙපවසෙන චිත්තස්ස නානාරම්මණෙ විසටප්පවත්ති ඉධ පහඤ්ජනං, සමාධානෙන තදභාවතො **න ච පහඤ්ජනසභාවං**.

සක්ඛිභවනතා පච්චක්ඛකාරිතා. **පුබ්බහෙතාදිකෙති ආදි**-සද්දෙන තදනුරූපමනසිකාරානුයොගාදිං සඞ්ගණ්හාති.

සමප්පවත්තන්ති ලීනුද්ධච්චරහිතං. **තථාපවත්තියාති** මජ්ඣිමසමථනිමිත්තං පටිපත්තියා, තත්ථ ච පක්ඛන්දනෙන සිද්ධාය යථාවුත්තසමප්පවත්තියා. **පඤ්ඤාය තොසෙතීති** යායං තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනා, ඉන්ද්‍රියානං එකරසතා, තදුපගවීරියවාහනා, ආසෙවනාති ඉමාසං සාධිකා භාවනාපඤ්ඤා, තාය අධිචිත්තං තොසෙති පහට්ඨං කරොති. යථාවුත්තවිසෙසසිද්ධියාව හි තංසාධිකාය පඤ්ඤාය තං චිත්තං සම්පහංසිතං නාම හොති. එවං සම්පහංසන්තො ච යස්මා සබ්බසො පරිබන්ධවිසොධනෙන පඤ්ඤාය චිත්තං වොදාපෙතීති ච වුච්චති, තස්මා **‘‘සමුත්තෙජෙති වා’’**ති වුත්තං. **නිරස්සාදන්ති** පුබ්බෙනාපරං විසෙසාලාභෙන භාවනාරසවිරහිතං. **සම්පහංසෙතීති** භාවනාය චිත්තං සම්මා පහාසෙති පමොදෙති. **සමුත්තෙජෙතීති** සම්මා තත්ථ උත්තෙජෙති.

ආසයො පවත්තිට්ඨානං.

වවත්ථිතතන්ති අසංකිණ්ණතං.

අන්තොති අබ්භන්තරෙ කොට්ඨාසෙ. **සුඛුමන්ති** සුඛුමන්හාරුආදිං සන්ධාය වදති.

තාලපට්ටිකා තාලපත්තවිලිවෙහි කතකටසාරකො.

ගණනාය **මත්තා**-සද්දො කතිපයෙහි ඌනභාවදීපනත්ථං වුච්චති. දන්තට්ඨිවජ්ජිතානි තීහි ඌනානි තීණි අට්ඨිසතානි. තස්මා **‘‘තිමත්තානී’’**ති වුත්තං. යං පන විසුද්ධිමග්ගෙ ‘‘අතිරෙකතිසතඅට්ඨිකසමුස්සය’’න්ති (විසුද්ධි. 1.122) වුත්තං, තං දන්තට්ඨීනිපි ගහෙත්වා සබ්බසඞ්ගාහිකනයෙන වුත්තං. ‘‘ගොප්ඵකට්ඨිකාදීනි අවුත්තානී’’ති න වත්තබ්බං ‘‘එකෙකස්මිං පාදෙ ද්වෙ ගොප්ඵකට්ඨීනී’’ති වුත්තත්තා, ‘‘ආනිසදට්ඨිආදීනී’’ති පන වත්තබ්බං.

තෙන අට්ඨීනාති ඌරුට්ඨිනා.

මරුම්පෙහීති මරුම්පචුණ්ණෙහි.

සුසමාහිතචිත්තෙන හෙතුභූතෙන. **නානාරම්මණවිප්ඵන්දනවිරහෙනාති** නානාරම්මණභාවෙන විප්ඵන්දනං නානාරම්මණවිප්ඵන්දනං, තෙන විරහෙන. **අනතික්කන්තපීතිසුඛස්ස** ඣානචිත්තස්ස. තංසමඞ්ගීපුග්ගලස්ස වා.

පටික්කූලධාතුවණ්ණවිසෙසන්ති පටික්කූලවිසෙසං, ධාතුවිසෙසං, වණ්ණකසිණවිසෙසං. වක්කපඤ්චකාදීසු පඤ්චසු විසුං, හෙට්ඨිමෙහි එකතො ච සජ්ඣායෙ ඡන්නං ඡන්නං පඤ්චාහානං වසෙන පඤ්ච මාසා පරිපුණ්ණා ලබ්භන්ති, තචපඤ්චකෙ පන විසුං තිපඤ්චාහමෙවාති ආහ **''අද්ධමාසෙ ඌනෙපී''**ති. **මාසන්තරගමනං සජ්ඣායස්ස** සත්තමාදිමාසගමනං.

යමෙන්තන්ති බන්ධෙන්තං.

''නීලං පීත''න්තිආදිනා සඞ්ඛාතෙ නීලාදිවවත්ථානං තංනිස්සයත්තා මහාභූතෙ උපාදායාති ආහ **''මහාභූතං…පෙ.… දුග්ගන්ධන්තිආදිනා''**ති. උපාදායරූපං මහාභූතෙන පරිච්ඡින්නන්ති යොජනා. **තස්සාති** උපාදාරූපස්ස. **තතොති** මහාභූතතො. ඡායාය ආතපපච්චයභාවො ආතපො පච්චයො එතිස්සාති, ආතපස්ස ඡායාය උප්පාදකභාවො **ඡායාතපානං ආතපපච්චයඡායුප්පාදකභාවො**. තෙන උප්පාදෙතබ්බඋප්පාදකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡෙදකතාති දස්සෙති. **ආයතනානි ච ද්වාරානි චාති** ද්වාදසායතනානි, තදෙකදෙසභූතානි ද්වාරානි ච.

සප්පච්චයභාවාති සප්පච්චයත්තා.

යථාවුත්තෙන ආකාරෙනාති ''ඉති ඉදං සත්තවිධං උග්ගහකොසල්ලං සුග්ගහිතං කත්වා''තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 356), ''ඉමං පන කම්මට්ඨානං භාවෙත්වා අරහත්තං පාපුණිතුකාමෙනා''තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 356) වා වුත්තප්පකාරෙන විධිනා. ''අවිසෙසතො පන සාධාරණවසෙන එවං වෙදිතබ්බා''ති, ''ඉතො පට්ඨායා''ති ච වදන්ති. **වණ්ණාදිමුඛෙනාති** වණ්ණපටික්කූලසුඤ්ඤතාමුඛෙන. **උපට්ඨානන්ති** කම්මට්ඨානස්ස උපට්ඨානං, යො උග්ගහොති වුත්තො. **එත්ථාති** චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානපඨමජ්ඣානවිපස්සනාසු එකස්මිං සන්ධීයති. කෙන? කම්මට්ඨානමනසිකාරෙනෙව, තස්මා උග්ගහොව සන්ධි **උග්ගහසන්ධීති** වෙදිතබ්බං.

උට්ඨානකං උප්පජ්ජනකං. සාතිරෙකානි ඡ අම්බණානි **කුම්භං**. **තතොති** මුඛධොවනඛාදනභොජනකිච්චතො. **නිවත්තතීති** අරහත්තාධිගමෙන අච්චන්තනිවත්තිවසෙන නිවත්තති.

කම්මමෙවාති මනසිකාරකම්මමෙව. **ආරම්මණන්ති** පුබ්බභාගභාවනාරම්මණං.

තථාති වනමක්කටො විය.

එකන්ති එකං කොට්ඨාසං.

සත්තගහණරහිතෙති සත්තපඤ්ඤත්තිම්පි අනාමසිත්වා දෙසිතත්තා වුත්තං. සසන්තානතාය අහංකාරවත්ථුම්හි අප්පහීනමානස්ස පහීනාකාරං සන්ධායාහ **''විද්ධස්තාහංකාරෙ''**ති. **තත්ථාති** පරස්ස කායෙ.

357. **ආදිම්හි සෙවනා** මනසිකාරස්ස උප්පාදනා ආරම්භො.

362. **ගමිතාති** විගමිතා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

363. **සම්පජානස්සාති** සම්මා පකාරෙහි ජානන්තස්ස, වත්ථාරම්මණෙහි සද්ධිං සුඛසාමිසාදිප්පකාරෙහි අවිපරීතං වෙදනං ජානන්තස්සාති අත්ථො. පුබ්බභාගභාවනා වොහාරානුසාරෙනෙව පවත්තතීති ආහ **''වොහාරමත්තෙනා''**ති. **වෙදයාමීති** ''අහං වෙදයාමී''ති අත්තුපනායිකා වුත්තාති, පරිඤ්ඤාතවෙදනොපි වා උප්පන්නාය සුඛවෙදනාය ලොකවොහාරෙන ''සුඛං වෙදනං වෙදයාමී''ති ජානාති, වොහරති ච, පගෙව ඉතරො. තෙනාහ **''වොහාරමත්තෙන වුත්ත''**න්ති.

උභයන්ති වීරියසමාධිං. **සහ යොජෙත්වාති** සමධුරකිච්චතො අනූනාධිකං කත්වා. අත්ථධම්මාදීසු සම්මොහවිද්ධංසනවසෙන පවත්තා මග්ගපඤ්ඤා **එව ලොකුත්තරපටිසම්භිදා**.

වණ්ණමුඛාදීසු **තීසුපි මුඛෙසු. පරිග්ගහස්සාති** අරූපපරිග්ගහස්ස. ‘‘වත්ථු නාම කරජකායො’’ති වචනෙන නිවත්තිතං දස්සෙන්තො **‘‘න චක්ඛාදීනි ඡ වත්ථූනී’’**ති ආහ. අඤ්ඤමඤ්ඤූපත්ථම්භෙන ඨිතෙසු ද්වීසු නළකලාපෙසු එකස්ස ඉතරපටිබද්ධට්ඨිතිතා විය නාමකායස්ස රූපකායපටිබද්ධවුත්තිතාදස්සනඤ්හෙතං නිස්සයපච්චයවිසෙසදස්සනන්ති.

තෙසන්ති යෙසං ඵස්සවිඤ්ඤාණානි පාකටානි, තෙසං. **අඤ්ඤෙසන්ති** තතො අඤ්ඤෙසං, යෙසං ඵස්සවිඤ්ඤාණානි න පාකටානි. සුඛදුක්ඛවෙදනානං සුවිභූතවුත්තිතාය වුත්තං **‘‘සබ්බෙසං විනෙය්‍යානං වෙදනා පාකටා’’**ති. **විලාපෙත්වා විලාපෙත්වාති** සුවිසුද්ධං නවනීතං විලාපෙත්වා සීතිභූතං අතිසීතලෙ උදකෙ පක්ඛිපිත්වා පත්ථීනං ඨිතං මත්ථෙත්වා පරිපිණ්ඩෙත්වා පුන විලාපෙත්වාති සතවාරං එවං කත්වා.

තත්ථාපීති යත්ථ අරූපකම්මට්ඨානං එව…පෙ.… දස්සිතං, තත්ථාපි. යෙසු සුත්තෙසු තදන්තොගධං රූපකම්මට්ඨානන්ති යොජනා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

365. කිලෙසසම්පයුත්තානං න විසුද්ධතා හොතීති සම්බන්ධො. **ඉතරෙහිපීති** අත්තනා සම්පයුත්තකිලෙසතො ඉතරෙහිපි අසම්පයුත්තෙහි. **විසුං වචනන්ති** අඤ්ඤාකුසලතො විසුං කත්වා වචනං. **විසිට්ඨග්ගහණන්ති** විසිට්ඨතාගහණං, ආවෙණිකසමොහතාදස්සනන්ති අත්ථො, යතො තදුභයං මොමූහචිත්තන්ති වුච්චති.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මානුපස්සනානිද්දෙසො

ක. නීවරණපබ්බවණ්ණනා

367. එකස්මිං යුගෙ බද්ධගොණානං විය එකතො පවත්ති **යුගනද්ධතා.**

ගහණාකාරෙනාති අසුභෙපි ආරම්මණෙ ‘‘සුභ’’න්ති ගහණාකාරෙන. **නිමිත්තන්ති** වාති සුභනිමිත්තන්ති ච වුච්චතීති යොජනා. එකංසෙන සත්තා අත්තනො අත්තනො හිතසුඛමෙව ආසීසන්තීති කත්වා වුත්තං **‘‘ආකඞ්ඛිතස්ස හිතසුඛස්සා’’**ති. **අනුපායො** එව ච හිතවිසිට්ඨස්ස සුඛස්ස අයොනිසොමනසිකාරො, ආකඞ්ඛිතස්ස වා යථාධිප්පෙතස්ස හිතසුඛස්ස **අනුපායභූතො.** අවිජ්ජන්ධා හි තාදිසෙපි පවත්තන්තීති. **නිප්ඵාදෙතබ්බෙති** අයොනිසොමනසිකාරෙන නිබ්බත්තෙතබ්බෙ කාමච්ඡන්දෙති අත්ථො.

තදනුකූලත්තාති තෙසං අසුභෙ ‘‘සුභ’’න්ති, ‘‘අසුභ’’න්ති ච පවත්තානං අයොනිසොමනසිකාරයොනිසොමනසිකාරානං අනුකූලත්තා. රූපාදීසු අනිච්චාදිඅභිනිවෙසස්ස, අනිච්චසඤ්ඤාදීනඤ්ච යථාවුත්තමනසිකාරූපනිස්සයතා තදනුකූලතා.

ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤං සො උප්පාදෙතීති සම්බන්ධො. **තබ්බිපරිණාමස්සාති** භොජනපරිණාමස්ස නිස්සන්දාදිකස්ස. **තදාධාරස්සාති** උදරස්ස, කායස්සෙව වා. **සොති** භොජනෙමත්තඤ්ඤූ. සුත්තන්තපරියායෙන කාමරාගො ‘‘කාමච්ඡන්දනීවරණ’’න්ති වුච්චතීති ආහ **‘‘අභිධම්මපරියායෙනා’’**ති. අභිධම්මෙ හි ‘‘නීවරණං ධම්මං පටිච්ච නීවරණො ධම්මො උප්පජ්ජති නපුරෙජාතපච්චයා’’ති (පට්ඨා. 3.8.8) එතස්ස විභඞ්ගෙ ‘‘අරූපෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ථීනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චනීවරණං අවිජ්ජානීවරණං උප්පජ්ජතී’’තිආදිවචනතො භවරාගොපි කාමච්ඡන්දනීවරණං වුත්තන්ති විඤ්ඤායති. තෙනාහ **‘‘සබ්බොපි ලොභො කාමච්ඡන්දනීවරණ’’**න්ති.

සීමාභෙදෙ කතෙති අත්තාදිමරියාදාය භින්නාය, අත්තාදීසු සබ්බත්ථ එකරූපාය මෙත්තාභාවනායාති අත්ථො. **විහාරාදිඋද්දෙසරහිතන්ති** විහාරාදිපදෙසපරිච්ඡෙදරහිතං. **උග්ගහිතාය** මෙත්තාය. **අට්ඨවීසතිවිධාති** ඉත්ථිආදිවසෙන සත්තවිධා පච්චෙකං අවෙරාදීහි යොජනාවසෙන අට්ඨවීසතිවිධා. **සත්තාදිඉත්ථිආදිඅවෙරාදියොගෙනාති** එත්ථ සත්තාදිඅවෙරාදියොගෙන වීසති, ඉත්ථිආදිඅවෙරාදියොගෙන අට්ඨවීසතීති අට්ඨචත්තාරීසං එකිස්සා දිසාය. තථා සෙසදිසාසුපීති සබ්බා සඞ්ගහෙත්වා ආහ **‘‘අසීතාධිකචතුසතප්පභෙදා’’**ති.

කතාකතානුසොචනඤ්ච න හොතීති යොජනා. ‘‘බහුකං සුතං හොති සුත්තං ගෙය්‍යා’’න්තිආදිවචනතො (අ. නි. 4.6) බහුස්සුතතා නවඞ්ගස්ස සාසනස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා, න විනයමත්තස්සෙවාති වුඩ්ඪතං පන අනපෙක්ඛිත්වා ඉච්චෙව වුත්තං, න බහුස්සුතතඤ්චාති.

තිට්ඨති අනුප්පන්නා විචිකිච්ඡා **එත්ථ** එතෙසු ''අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධාන''න්තිආදිකාය (ම. නි. 1.18; ස. නි. 2.20) පවත්තියා අනෙකභෙදෙසු පුරිමුප්පන්නෙසු විචිකිච්ඡාධම්මෙසූති තෙ **ඨානීයා** වුත්තා.

අට්ඨවත්ථුකාපීති න කෙවලං සොළසවත්ථුකා, නාපි රතනත්තයවත්ථුකා ච, අථ ඛො අට්ඨවත්ථුකාපි. රතනත්තයෙ සංසයාපන්නස්ස සික්ඛාදීසු කඞ්ඛාසම්භවතො, තත්ථ නිබ්බෙමතිකස්ස තදභාවතො ච සෙසවිචිකිච්ඡානං රතනත්තයවිචිකිච්ඡාමූලිකතා දට්ඨබ්බා. **අනුපවිසනං** ''එවමෙත''න්ති සද්දහනවසෙන ආරම්මණස්ස පක්ඛන්දනං.

නීවරණපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛ. බොජ්ඣඞ්ගපබ්බවණ්ණනා

තෙනාති අත්ථසන්නිස්සිතග්ගහණෙන.

පච්චයවසෙන දුබ්බලභාවො **මන්දතා.**

පබ්බතපදෙසවනගහනන්තරිතොපි ගාමො න දූරෙ, පබ්බතං පරික්ඛිපිත්වා ගන්තබ්බතාය ආවාසො අරඤ්ඤලක්ඛණූපෙතො, තස්මා මංසසොතෙනෙව අස්සොසීති වදන්ති.

සම්පත්තිහෙතුතාය පසාදො සිනෙහපරියායෙන වුත්තො.

ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛභාවාපාදනං **තෙජනං. තොසනං** පමොදනං.

බොජ්ඣඞ්ගපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමථවිපස්සනාවසෙන පඨමස්ස සතිපට්ඨානස්ස, **සුද්ධවිපස්සනාවසෙන** ඉතරෙසං. **ආගමනවසෙන වුත්තං** අඤ්ඤථා මග්ගසම්මාසතියා කථං කායාරම්මණතා සියාති අධිප්පායො. **කායානුපස්සිආදීනං** චතුබ්බිධානං පුග්ගලානං වුත්තානං. තෙනාහ **''න හි සක්කා එකස්ස…පෙ.… වත්තු''**න්ති. **අනෙකසතිසම්භවාවබොධපසඞ්ගාති** එකචිත්තුප්පාදෙන අනෙකිස්සා සතියා සම්භවස්ස, සති ච තස්මිං අනෙකාවබොධස්ස ච ආපජ්ජනතො. **සකිච්චපරිච්ඡින්නෙති** අත්තනො කිච්චවිසෙසවිසිට්ඨෙ. **ධම්මභෙදෙනාති** ආරම්මණභෙදවිසිට්ඨෙන ධම්මවිසෙසෙන. **න ධම්මස්ස ධම්මො කිච්චන්ති** එකස්ස ධම්මස්ස අඤ්ඤධම්මො කිච්චං නාම න හොති තදභාවතො. **ධම්මභෙදෙන** ධම්මස්ස විභාගෙන. **තස්ස භෙදොති** තස්ස කිච්චස්ස භෙදො නත්ථි. **තස්මාති** යස්මා නයිධ ධම්මස්ස විභාගෙන කිච්චභෙදො ඉච්ඡිතො, කිච්චභෙදෙන පන ධම්මවිභාගො ඉච්ඡිතො, තස්මා. තෙන වුත්තං **''එකායා''**තිආදි.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

374. **''කායෙ කායානුපස්සී''**ති ඉදං පුග්ගලාධිට්ඨානෙන සතිපට්ඨානවිසෙසනං, තඤ්ච ආගමනසිද්ධං, අඤ්ඤථා තස්ස අසම්භවතොති ආහ **''ආගමනවසෙන…පෙ.… දෙසෙත්වා''**ති. **පුග්ගලං අනාමසිත්වාති** ''කායෙ කායානුපස්සී''ති එවං පුග්ගලං අග්ගහෙත්වා. තථා අනාමසනතො එව **ආගමනවිසෙසනං අකත්වා. නයද්වයෙති** අනුපස්සනානයො, සුද්ධිකනයොති එතස්මිං නයද්වයෙ.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සතිපට්ඨානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සම්මප්පධානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

390. කාරණසද්දො යුත්තිවාචකො ‘‘සබ්බමෙතං අකාරණං වදතී’’තිආදීසු විය, තස්මා **කාරණප්පධානාති** යුත්තිප්පධානා, අනුප්පන්නපාපකානුප්පාදනාදිකිරියාය අනුරූපප්පධානාති එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. අනුප්පන්නපාපකාදීනං අනුප්පාදාදි **අනුප්පන්නපාපකානුප්පාදාදි**.

391. **‘‘න අඤ්ඤො ධම්මොති** යථා තණ්හායනමිච්ඡාභිනිවෙසවායමනසභාවානං තණ්හාදීනං ඡන්දපරියායො අඤ්ඤධම්මො නාම හොති කත්තුකම්‍යතාසඞ්ඛාතස්ස ඡන්දනියස්ස තෙසු අභාවා, ධම්මච්ඡන්දො පන තංසභාවත්තා අඤ්ඤධම්මො න හොති. තෙනාහ **‘‘ධම්මච්ඡන්දොති සභාවච්ඡන්දො’’**ති.

406. **අට්ඨකථායන්ති** පොරාණට්ඨකථායං. **වට්ටානත්ථසංවත්තනතොති** සංසාරදුක්ඛසම්භවතො.

න සක්කොන්තීති ආහ ‘‘සන්තාය සමාපත්තියා පරිහීනා බ්‍රහ්මචරියවාසෙ සන්ථම්භිතුං න සක්කොන්තී’’ති.

තත්ථ දුවිධායාති යොජෙතබ්බං. **උප්පන්නායෙවාති** උප්පන්නපුබ්බා එව උප්පජ්ජන්ති සමුදාචාරාදිවසෙන.

සබ්බාසු අවත්ථාසූති පකතත්තාදිඅවත්ථාසු. පකතත්තාවත්ථෙන හි සබ්බෙන සබ්බං තානි න චරිතබ්බානි. ඉතරාවත්ථෙන ච තදවත්ථාය තානි තානියෙව චරිතබ්බානි. **වත්තබ්බන්තිආදීනීති** ආදි-සද්දෙන ‘‘න එකච්ඡන්නෙ අනාවාසෙ වත්ථබ්බං, න එකච්ඡන්නෙ ආවාසෙ වා අනාවාසෙ වා වත්ථබ්බං, න එකාසනෙ නිසීදිතබ්බං, න නීචෙ ආසනෙ නිසින්නෙ උච්චෙ ආසනෙ නිසීදිතබ්බං, න ඡමායං නිසින්නෙ ආසනෙ නිසීදිතබ්බං, න එකචඞ්කමෙ චඞ්කමිතබ්බං, න නීචෙ චඞ්කමෙ චඞ්කමන්තෙ උච්චෙ චඞ්කමෙ චඞ්කමිතබ්බං, න ඡමායං චඞ්කමන්තෙ චඞ්කමෙ චඞ්කමිතබ්බ’’න්ති ඉමානි සඞ්ගණ්හාති. **තෙසන්ති** පාරිවාසිකවුඩ්ඪතරාදීනං වසෙන. **සම්පිණ්ඩෙත්වාති** සඞ්කඩ්ඪිත්වා. **එකෙකං කත්වාති** නවාපි එකමෙකං කත්වා. ‘‘අභිවාදනපච්චුට්ඨානඤ්ජලිකම්මසාමීචිකම්මං න සාදිතබ්බං, ආසනාභිහාරං, සෙය්‍යාභිහාරං, පාදොදකං, පාදපීඨං, පාදකඨලිකං, පත්තචීවරපටිග්ගහණං න සාදිතබ්බ’’න්ති ඉදං සබ්බම්පි අසාදියනසාමඤ්ඤෙන එකං. **දසාති** ‘‘න සීලවිපත්තියා, න ආචාරවිපත්තියා, න දිට්ඨිවිපත්තියා, න ආජීවවිපත්තියා, න භික්ඛු භික්ඛූහි භෙදෙතබ්බා, න ගිහිද්ධජො ධාරෙතබ්බො, න තිත්ථියද්ධජො ධාරෙතබ්බො, න තිත්ථියා සෙවිතබ්බා, භික්ඛූ සෙවිතබ්බා, භික්ඛුසික්ඛාය සික්ඛිතබ්බ’’න්ති (චූළව. 60) එවමාගතා දස.

‘‘කම්මඤ්චා’’ති පච්චත්තවසෙන වුත්තං කම්මං ‘‘අවිපක්කවිපාකස්සා’’ති එත්ථ ‘‘කම්මස්සා’’ති සාමිවචනවසෙන පරිණාමෙත්වා යොජෙතබ්බං. භූතාපගතුප්පන්නන්ති වුත්තන්ති සම්බන්ධො. **ඉධාති** ඉමිස්සා සම්මොහවිනොදනියා. ‘‘එවං කතෙ ඔකාසෙ විපාකො...පෙ.... උප්පන්නොති වුච්චතී’’ති වදන්තො **විපාකමෙව වදති. තත්ථාති** අට්ඨසාලිනියං. මග්ගෙන සමුච්ඡින්නා ථාමගතා කාමරාගාදයො ‘‘අනුසයා’’ති වුච්චන්තීති ආහ **‘‘අනුසයිත...පෙ.... මග්ගෙන පහාතබ්බා’’**ති.

ආහතඛීරරුක්ඛො විය ආරම්මණං, කථං? නිමිත්තග්ගාහවසෙන. තමෙවත්ථං විවරති **‘‘අධිගත’’**න්තිආදිනා. තත්ථ නිමිත්තග්ගාහවසෙන ආරම්මණස්ස අධිග්ගහිතත්තා තං ආරම්මණං අනුස්සරිතානුස්සරිතක්ඛණෙ කිලෙසුප්පත්තිහෙතුභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානතො අධිගතමෙව නාම හොතීති ආහ **‘‘අධිගතං නිමිත්තග්ගාහවසෙනා’’**ති, තං ආරම්මණං පාතුභූතකිලෙසන්ති අධිප්පායො. කිලෙසුප්පත්තිනිමිත්තතාය උප්පත්තිරහං කිලෙසං **‘‘ආරම්මණං අන්තොගධකිලෙස’’**න්ති වුත්තං. තඤ්ච ඛො ගාහකෙ ලබ්භමානං ගහෙතබ්බෙ උපචරිත්වා, යථා නිස්සිතෙ ලබ්භමානං නිස්සයෙ උපචරිත්වා ‘‘මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්තී’’ති. ඉදානි උපචාරං මුඤ්චිත්වා නිප්පරියායෙනෙව අත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘නිමිත්තග්ගාහ...පෙ.... සදිසා’’**ති ආහ. **විත්ථාරෙතබ්බන්ති** ‘‘යථා කිං? සචෙ ඛීරරුක්ඛ’’න්තිආදිනා විත්ථාරෙතබ්බං.

තිධාති අතීතාදිවසෙන තිධා. **ආහතො** උපමාවසෙන. **අප්පහීනතාදස්සනත්ථම්පීති පි**-සද්දෙන ‘‘තිධා නවත්තබ්බතාදස්සනත්ථම්පී’’ති වුත්තමෙව සම්පිණ්ඩෙති. **එවං මග්ගෙන පහීනකිලෙසා දට්ඨබ්බා** මග්ගෙ අනුප්පන්නෙ උප්පත්තිරහානම්පි උප්පන්නෙ සබ්බෙන සබ්බං අභාවතො.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

427. **වීරියජෙට්ඨිකාය පන මග්ගභාවනාය න වත්තබ්බානි** සම්මප්පධානානි **“මග්ගාධිපතීනී”ති වා “නමග්ගාධිපතීනී”ති** වාති වාති එත්ථ පඨමස්ස වීරියන්තරාභාවො, ඉතරස්ස ඉතරාධිපතිනො, නමග්ගභූතවීරියාධිපතිනො ච අභාවො නවත්තබ්බතාය කාරණන්ති ඉමමත්ථමාහ **“මග්ගාධිපතීනී”**තිආදිනා. **තදාති** වීරියජෙට්ඨිකමග්ගභාවනාකාලෙ.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්මප්පධානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

431. **පඨමො කත්තුඅත්ථො** ''ඉජ්ඣතීති ඉද්ධී''ති. **දුතියො කරණත්ථො** ''ඉජ්ඣන්ති එතායා''ති. පජ්ජිතබ්බා ඉද්ධි වුත්තා ''ඉද්ධිං පජ්ජන්ති පාපුණන්තී''ති කත්තුසාධනස්ස ඉද්ධිසද්දස්ස කරණසාධනෙන පාදසද්දෙන සමානාධිකරණතාය අසම්භවතො, ඉජ්ඣනකස්ස ච අත්ථස්ස කරණභූතෙන පාදෙන පජ්ජිතබ්බත්තා ''ඉද්ධි එව පාදො''ති සද්දයොජනා න සම්භවතීති ඉමමත්ථමාහ **''න ච…පෙ…. වත්තු''**න්ති. **ඉද්ධිකිරියාකරණෙනාති** ඉජ්ඣනකිරියාය කරණභූතෙන අත්ථෙන සාධෙතබ්බා ච ඉද්ධි පජ්ජිතබ්බාති යොජනා. **ද්වින්නං කරණානන්ති** ඉජ්ඣනපජ්ජනකිරියාකරණානං ඉද්ධිපාදත්ථානං. **න අසමානාධිකරණතා සම්භවති** පටිසෙධද්වයං පකතියං ඨපෙතීති. **තස්මාති** යස්මා පඨමෙනත්ථෙන සමානාධිකරණසමාසො, දුතියෙන සාමිවචනසමාසො ඉද්ධිපාදසද්දානං න යුජ්ජති, තස්මා. යථාවුත්තා වා පඨමෙනත්ථෙන සමානාධිකරණසමාසවසෙනෙව යොජනා යුජ්ජති පාදස්ස පජ්ජමානකොට්ඨාසභාවතො. දුතියෙනත්ථෙන ඉතරසමාසෙනෙව යොජනා යුජ්ජති පාදස්ස ඉජ්ඣනකරණූපායභාවතො.

කෙචීති ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධාය වදති. **දුවිධත්ථායාති** නිබ්බත්තිඅත්ථාය, වුද්ධිඅත්ථාය ච. **විසුන්ති** ''ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො''ති ඉමස්මා විසුං. **සමාසයොජනාවසෙනාති** ''ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො''ති එවං සමාසයොජනාවසෙන. **යථායුත්තොති** කත්තුකරණත්ථෙසු යො යො යුත්තො. **පටිලාභපුබ්බභාගානන්ති** විසෙසාධිගමතංපුබ්බභාගානං යථාක්කමං කත්තිද්ධිකරණිද්ධිභාවං සන්ධාය වුත්තොති යොජනා. උත්තරචූළභාජනීයෙ ''ඡන්දොයෙව ඡන්දිද්ධිපාදො, චිත්තමෙව, වීරියමෙව, වීමංසාව වීමංසිද්ධිපාදො''ති වුත්තත්තා ආහ **''උත්තරචූළභාජනීයෙ වා වුත්තෙහි ඡන්දාදීහි ඉද්ධිපාදෙහී''**තිආදි.

ඡන්දචිත්තවීමංසිද්ධිපාදෙසු තාව යුත්තං පධානසඞ්ඛාරග්ගහණං අපුබ්බත්තා, වීරියිද්ධිපාදෙ පන කථන්ති චොදනං සන්ධායාහ **''වීරියිද්ධිපාදනිද්දෙසෙ''**තිආදි. යදි ද්වෙයෙව සමන්නාගමඞ්ගානි, ඡන්දාදයො කිමත්ථියාති ආහ **''සමාධිවිසෙසනානී''**ති. **න ඉධ…පෙ…. වුත්තා හොති** අතබ්බිසෙසනත්තා. යදිපි සමාධිවිසෙසනසමන්නාගමඞ්ගදස්සනත්ථං ද්වික්ඛත්තුං වීරියං ආගතන්ති වුත්තං, තං පන ''වීරියසමාධිසමන්නාගත''න්ති එත්තාවතාපි සිද්ධං හොති. එවං සිද්ධෙ සති පුන වචනං වීරියන්තරසබ්භාවං නු ඛො දීපෙතීති කදාචි ආසඞ්කෙය්‍යාති තදාසඞ්කානිවත්තනත්ථං **''වීරියඤ්චා''**තිආදිමාහ. **ඡන්දාදීහි විසිට්ඨොති** ඡන්දාදීනං අධිපතිපච්චයතාවිසෙසෙන විසිට්ඨො. තෙනෙව හි ඡන්දාදිමුඛෙනෙව ඉද්ධිපාදා දෙසිතා. තථා ච වුත්තං ''ඡන්දං චෙ භික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා ලභති සමාධි''න්තිආදි. **තංතංඅවස්සයනවසෙනාති** තස්ස තස්ස ඡන්දස්ස සමාධිනො අවස්සයතාවසෙන, පච්චයවිසෙසතායාති අත්ථො. **උපායත්ථෙන…පෙ…. වුත්තා හොති** අධිගමූපායතාපි නිස්සයභාවොයෙවාති. **''තෙනෙවා''**තිආදිනා යථාවුත්තං ඡන්දාදීනං ඉද්ධිපාදතං පාළියායෙව විභාවෙති. තත්ථ **තෙනෙවාති** ඡන්දාදීනංයෙව උපායත්ථභාවෙනෙව ඉද්ධිපාදභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා. **උපායිද්ධිපාදදස්සනත්ථමෙවාති** ඡන්දාදිකෙ ධුරෙ ජෙට්ඨකෙ පුබ්බඞ්ගමෙ කත්වා නිබ්බත්තිතසමාධි ඡන්දාදීනං ඉද්ධියා අධිගමූපායතාදස්සනං උපායිද්ධිපාදදස්සනං, තදත්ථමෙව ''තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති තත්ථ තත්ථ පාළියං නිස්සයිද්ධිපාදදස්සනං කතං ඡන්දාදිවිසිට්ඨානංයෙව වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං අධිප්පෙතත්තා. එවඤ්චෙතං සම්පටිච්ඡිතබ්බං. **අඤ්ඤථා** කෙවලං ඉද්ධිසම්පයුත්තානංයෙව ඛන්ධානං වසෙන ඉද්ධිපාදභාවෙ ගය්හමානෙ **චතුබ්බිධතා න හොති** විසෙසකාරණාභාවතොති අධිප්පායො.

433. **තොසනං** සත්ථු ආරාධනං, සික්ඛාය වා. **ථාමභාවතොති** ථිරභාවතො. කුලාපදෙසෙ ජාතිමා පුරිස්සරො හොතීති **''පුබ්බඞ්ගමත්තා චිත්තස්ස විසිට්ඨජාතිසදිසතා''**ති වුත්තං. විචාරණාපඤ්ඤාහෙතුකත්තා මන්තස්ස වීමංසාසදිසතා සුවිඤ්ඤෙය්‍යාවාති න උද්ධටා.

ඡන්දාදිකෙති ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරා, වීරියචිත්තවීමංසාසමාධිපධානසඞ්ඛාරාති ඉමෙ තයො තයො ධම්මෙ. **අභෙදතො** භෙදං අකත්වා අභින්දිත්වා ඉද්ධිභාවසාමඤ්ඤෙන, ඉද්ධිපාදභාවසාමඤ්ඤෙන ච සඞ්ගණ්හිත්වා. තෙනාහ **''සම්පිණ්ඩෙත්වා''**ති. භෙදනං වා සම්භෙදනං මිස්සීකරණන්ති ආහ **''අමිස්සෙත්වා''**ති. තථා හි ''සෙසා පන සම්පයුත්තකා චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධිපාදායෙවා''ති (විභ. අට්ඨ. 433) ඉද්ධිඉද්ධිපාදෙ අමිස්සෙත්වාපි කථිතං. **විසෙසෙනාති** භෙදෙන චතූසු ඉද්ධිපාදෙසු අසම්මිස්සභාවෙන ආවෙණිකත්තා. ආවෙණිකා හි ඡන්දාදයො තස්ස තස්ස ඉද්ධිපාදස්ස. **අවිසෙසෙනාති** අභෙදෙන, චතුරිද්ධිපාදසාධාරණභාවෙනාති අත්ථො.

ඡන්දිද්ධිපාදසමාධිද්ධිපාදාදයොති ආදි-සද්දෙන පධානසඞ්ඛාරං, වීරියචිත්තවීමංසා ච සඞ්ගණ්හාති. **පාදොති** තෙහි සම්පයුත්තං චතුක්ඛන්ධමාහ. ''ඡන්දිද්ධිපාදෙ පවිසන්තී''තිආදිනා **විසිට්ඨයෙස්වෙව පවෙසං අවත්වා. චතූසූති** ඡන්දො, සමාධි, පධානසඞ්ඛාරා, තංසම්පයුත්තා ඛන්ධාති එවං චතූසු. ඡන්දහෙතුකො, ඡන්දාධිකො වා සමාධි අධිප්පෙතොති ආහ **''ඡන්දවතො කො සමාධි න ඉජ්ඣිස්සතී''**ති. **ඉතීති** එවං අනෙන පකාරෙන, යං සමාධිභාවනාමුඛං. සමාධිභාවනානුයොගෙන භාවිතා ඛන්ධා **සමාධිභාවිතා.**

“යෙ හී”තිආදිනා ‘‘අභිනවං නත්ථී’’ති සඞ්ඛෙපතො වුත්තං විවරති. **තිණ්ණන්ති** ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරානං. **ඉදන්ති** ‘‘ඉමෙ හි තයො’’තිආදිවචනං. **පුරිමස්සාති** ‘‘ඡන්දො සමාධී’’තිආදිවචනස්ස. **කාරණභාවෙනාති** සාධනභාවෙන. **තෙනාති** ‘‘ඉමෙ හි තයො ධම්මා’’තිආදිවචනෙන. යස්මා ඡන්දාදයො තයො ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං, සම්පයුත්තකානඤ්ච නිස්සයභාවෙන පවත්තන්ති, තස්මා තෙසම්පි ඉද්ධිපාදභාවො වුත්තො. සො පන නිස්සයභාවො සම්පයොගාවිනාභාවීති ආහ **“තදන්තොගධත්තා”**ති, සම්පයුත්තකන්තොගධත්තාති අත්ථො. ඡන්දාදීනං විය සම්පයුත්තක්ඛන්ධානං සභාවතො ඉද්ධිභාවො නත්ථීති ආහ **“ඉද්ධිභාවපරියායො අත්ථී”**ති. තෙන වුත්තං **“සෙසා සම්පයුත්තකා…පෙ…. න අත්තනො සභාවෙනා”**ති. **එකදෙසස්සාති** ඡන්දාදීනං. **චතුන්නම්පි** ඛන්ධානං, ඡන්දාදීනං වා **චතුන්නං. පුනපීති** ‘‘සම්පයුත්තකා පනා’’තිආදිං සන්ධායාහ. **ඉමිනා** චතුක්ඛන්ධතදෙකදෙසානං ඉද්ධිභාවදීපනෙන.

පුබ්බෙ වුත්තතො වචනක්කමෙන අඤ්ඤන්ති ආහ **“අපුබ්බන්ති කත්වා”**ති. කෙනට්ඨෙන ඉද්ධි පටිලාභො, කෙනට්ඨෙන පාදො පුබ්බභාගොති යථාක්කමං යොජනා. යදි පතිට්ඨානට්ඨෙන පාදො, නිස්සයිද්ධිපාදොයෙව වුත්තො සියා, න උපායිද්ධිපාදොති ආහ **“උපායො වා”**තිආදි. **සබ්බත්ථාති** සුත්තන්තභාජනීයෙ, අභිධම්මභාජනීයෙ ච. තෙනාහ **“සුත්තන්තභාජනීයෙ හී”**තිආදි. **සමාධිවිසෙසනභාවෙනාති** ‘‘ඡන්දාධිපති, ඡන්දහෙතුකො, ඡන්දාධිකො වා සමාධි ඡන්දසමාධී’’තිආදිනා සමාධිස්ස විසෙසනභාවෙන . ‘‘සමාධිසෙවනවසෙනා’’ති ච පාඨො. තත්ථ **සමාධිසෙවනවසෙනාති** ඡන්දාධිකෙ අධිපතිං කරිත්වා සමාධිස්ස ආසෙවනවසෙන. **උපායභූතානන්ති** ‘‘ඡන්දවතො වෙ සමාධි ඉජ්ඣති, මය්හෙව ඉජ්ඣතී’’ති සමාධිආසෙවනාය උපායභූතානං.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

444. සාධිපතිවාරානි අට්ඨසතානි, තෙසු පච්චෙකං චත්තාරො ඉද්ධිපාදා න සම්භවන්තීති ආහ **“සාධිපතිවාරානං පරිපුණ්ණානං අභාවා”**ති. තත්ථ කාරණමාහ **“න හි අධිපතීනං අධිපතයො විජ්ජන්තී”**ති. යදි හි අධිපතී සියුං සාධිපතීති ඉද්ධිපාදභෙදෙන ද්වත්තිංස නයසතානි, සුද්ධිකානි අට්ඨාති චත්තාරි නයසහස්සානි භවෙය්‍යුං, තං පන නත්ථීති අධිප්පායො. යත්තකා පන නයා ඉධ ලබ්භන්ති, තං දස්සෙතුං **“එකෙකස්මිං පනා”**තිආදි වුත්තං. සුද්ධිකානි අට්ඨ නයසතානි සාධිපතිකානිපි අට්ඨෙවාති චතුන්නං මග්ගානං වසෙන සොළස නයසතානි.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

සයං ජෙට්ඨකභාවෙන පවත්තනතො චත්තාරො අධිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤං ගරුං න කරොන්ති. තස්මා ‘‘චත්තාරො ඉද්ධිපාදා න මග්ගාධිපතිනො’’ති වුත්තා. තෙනාහ **“අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පන අධිපතයො න භවන්ති”**ති. **එතමත්ථන්ති** ‘‘අධිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අධිපතී න භවන්තී’’ති එතමත්ථං. **අධිපතිනොති** අධිපති භවිතුං සමත්ථස්ස. **අධිපතිං න කරොන්තීති** අධිපතිං කත්වා ගරුං කත්වා නප්පවත්තන්ති. **අධිපතීනං සහභාවෙති** අධිපතිකිච්චකරණෙන සහපවත්තියං. **“අවීමංසාධිපතිකස්ස මග්ගස්ස අභාවා”**ති ඉදං ‘‘අධිපතිතාසමත්ථා ධම්මා අධිපතිභාවෙනෙව පවත්තෙය්‍යු’’න්ති දොසාරොපනවසෙනාහ, න යථාධිගතවසෙන. අධිපතිධම්මානඤ්හි පුබ්බාභිසඞ්ඛාරෙ සති අධිපතිභාවෙන පවත්ති, න අඤ්ඤථාති සහභාවෙපි තදභාවං සන්ධාය විසෙසනං න කත්තබ්බං සියාති සක්කා වත්තුං. **අඤ්ඤමඤ්ඤාධිපතිකරණභාවෙති** අඤ්ඤමඤ්ඤං අධිපතිං කත්වා පවත්තියං. **වීමංසාධිපතිකත්තවචනන්ති** වීමංසාධිපතිකභාවස්ස වචනං. **න වත්තබ්බං සියා** සබ්බෙසම්පි අධිපතීනං සාධිපතිකත්තාති අධිප්පායො. **සහභාවො පටික්ඛිත්තො** එව සාධිපතිභාවස්ස අනෙකංසිකතාවචනතො.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

පඨමනයවණ්ණනා

466. පතිට්ඨානං ඉධ සංසාරෙ අවට්ඨානං, තස්ස මූලං කිලෙසාති ආහ **"කිලෙසවසෙන පතිට්ඨාන"**න්ති. පතිට්ඨානාය පන බ්‍යාපාරාපත්ති කම්මන්ති වුත්තං **"අභිසඞ්ඛාරවසෙන ආයූහනා"**ති. යස්මා කිලෙසෙසු තණ්හාදිට්ඨියො තණ්හාදිට්ඨිචරිතානං විසෙසතො සංසාරනායිකා, කිලෙසසහිතමෙව ච කම්මං පතිට්ඨානාය හොති, න කෙවලං, තස්මා වුත්තං **"තණ්හාදිට්ඨීහි...පෙ.... ආයූහනා"**ති. තථා තණ්හාය භවස්සාදභාවතො, දිට්ඨියා විභවාභිනන්දනභූතාය විභවාභිසඞ්ඛරණභාවතො **"තණ්හාවසෙන පතිට්ඨානං, දිට්ඨිවසෙන ආයූහනා"**ති වුත්තං. දිට්ඨීසුපි අන්තොමුඛප්පවත්තාය භවදිට්ඨියා විසෙසතො සංසාරෙ අවට්ඨානං, යතො ඔලීයනාති වුච්චතීති ආහ **"සස්සතදිට්ඨියා පතිට්ඨාන"**න්ති. බහිමුඛප්පවත්තාපි විභවදිට්ඨි භවාභිසඞ්ඛරණං නාතිවත්තතීති වුත්තං **"උච්ඡෙදදිට්ඨියා ආයූහනා"**ති. ලයාපත්ති යථාරද්ධස්ස ආරම්භස්ස අනිට්ඨානං අන්තොසඞ්කොචභාවතොති ආහ **"ලීනවසෙන පතිට්ඨාන"**න්ති. උද්ධතාපත්ති අනුපායභූතා බ්‍යාපාරාපත්ති අසඞ්කොචභාවතොති වුත්තං **"උද්ධච්චවසෙන ආයූහනා"**ති. තථා කොසජ්ජපක්ඛිකත්තා ච කාමසුඛානුයොගස්ස උද්ධච්චපක්ඛිකත්තා ච අත්තකිලමථානුයොගස්ස තදුභයවසෙන පතිට්ඨානායූහනා වුත්තා, ඉතරං වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. **ඉධාති** ඉමිස්සා **සම්මොහවිනොදනියා. අවුත්තානන්ති** "කිලෙසවසෙන පතිට්ඨාන"න්තිආදීනං වසෙන වෙදිතබ්බා පතිට්ඨානායූහනාති යොජනා.

සමප්පවත්තෙ ධම්මෙති ලීනුද්ධච්චවිරහෙන සමප්පවත්තෙ සම්පයුත්තධම්මෙ. **පටිසඞ්ඛික්ඛතීති** පතිරූපං සඞ්කලෙති ගණෙති තුලෙති. තෙනාහ **"උපපත්තිතො ඉක්ඛතී"**ති. **තදාකාරොති** පටිසඞ්ඛානාකාරො උපපත්තිතො ඉක්ඛනාකාරො. **එවඤ්ච කත්වාති** පටිසඞ්ඛානසභාවත්තා එව උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස. **පච්ඡිමපච්ඡිමකාරණභාවොති** පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස කාරණභාවො. පුරිමං පුරිමඤ්හි පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස විසෙසපච්චයොති.

467. අවිපරීතකායාදිසභාවග්ගහණසමත්ථතාය **බලවතී එව සති. පඤ්ඤා ගහිතා** සතිනෙපක්කෙනාති අත්ථො. **එවංචිත්තොති** එවං ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතචිත්තො. **විරකතවත්තාදිවසෙනාති** විරකතවත්තාදිසීසෙන. **"වුත්තො"**ති ඉමිනාපි "කත්වා ආහ කායවිඤ්ඤත්තිං…පෙ…. කොට්ඨාස"න්ති යොජනා.

පරෙසන්ති න අනන්තරානං. **සබ්බෙසං...පෙ.... යොජෙතබ්බා** "සබ්බෙ බොජ්ඣඞ්ගා සබ්බෙසං පච්චයවිසෙසා හොන්තියෙවා"ති. කාමෙතීති කාමො, අස්සාදනවසෙන ආමසතීති ආමිසං, කාමොව ආමිසන්ති **කාමාමිසං,** කිලෙසකාමො. වත්ථුකාමො පන ආමසියතීති **ආමිසං**. එවං සෙසද්වයම්පි. තෙසු ලොකීයන්ති එත්ථ සුඛවිසෙසාති **ලොකො,** උපපත්තිවිසෙසො. **වට්ටං** සංසාරො. කාමස්සාදවසෙන පවත්තො ලොභො **කාමාමිසං**. භවවිසෙසපත්ථනාවසෙන පවත්තො **ලොකාමිසං**. විභවො නාම කිමත්ථියො, කො වා තං අභිපත්ථෙය්‍යාති වට්ටානුගෙධභූතො ලොභො වට්ටාමිසන්ති ච වදන්ති. **තදාරම්මණන්ති** තස්සා තණ්හාය ආරම්මණං, රූපාදි. **ලොකධම්මා** ලාභාදයො. වුත්තාවසෙසා සබ්බාව තණ්හා **සංසාරජනකො රාගො.**

පඨමනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියනයවණ්ණනා

468-9. **සබ්බෙ සත්තාති** කාමභවාදීසු, සඤ්ඤීභවාදීසු, එකවොකාරභවාදීසු ච සබ්බභවෙසු සබ්බෙ සත්තා. ආහාරතො ඨිති එතෙසන්ති **ආහාරට්ඨිතිකා,** පච්චයට්ඨිතිකා. යෙන පච්චයෙන තෙ තිට්ඨන්ති, සො එකොව ධම්මො ඤාතපරිඤ්ඤාසඞ්ඛාතාය "ආහාරට්ඨිතිකා"ති අභිඤ්ඤාය අභිඤ්ඤෙය්‍යො. **ද්වෙ ධාතුයොති** සඞ්ඛතාසඞ්ඛතධාතුයො. **තිස්සො ධාතුයොති** කාමධාතුරූපධාතුඅරූපධාතුයො. **පඤ්ච විමුත්තායතනානීති** "ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො"තිආදිනා (දී. නි. 3.322, 355; අ. නි. 5.26) ආගතානි විමුච්චනකාරණානි. **අනුත්තරියානීති** දස්සනානුත්තරියාදීනි ඡ අනුත්තරියානි. **නිද්දසවත්ථූනීති** යෙහි කාරණෙහි නිද්දසො හොති, තානි නිද්දසවත්ථූනි නාම. දෙසනාමත්තඤ්චෙතං. ඛීණාසවො හි දසවස්සො හුත්වා පරිනිබ්බුතො පුන දසවස්සො න හොති. න කෙවලඤ්ච දසවස්සො, නවවස්සොපි…පෙ…. එකමුහුත්තිකොපි න හොතියෙව පුන පටිසන්ධියා අභාවා, අට්ඨුප්පත්තිවසෙන පනෙවං වුත්තං. තානි පන "ඉධ, භික්ඛු, සික්ඛාසමාදානෙ තිබ්බච්ඡන්දො හොති"තිආදිනා (දී. නි. 3.331) සුත්තෙ ආගතානියෙව. "සම්මාදිට්ඨිස්ස පුරිසපුග්ගලස්ස මිච්ඡාදිට්ඨි නිජ්ජිණ්ණා හොති"තිආදීනි (දී. නි. 3.360; අ. නි. 10.106) **දස නිජ්ජරවත්ථූනි. ඛන්ධාදයොති** ඛන්ධායතනධාතාදයො.

විනන්ධනන්ති ''භවාදිවිනන්ධනට්ඨෙන වානං වුච්චති තණ්හා''ති දස්සෙති. **ගමනන්ති** අස්සාදනවසෙන ආරම්මණෙ පවත්තිමාහ. තෙන වුත්තං **''පියරූපසාතරූපෙසූ''**ති.

විපස්සනාසහගතන්ති වෙදිතබ්බං විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තා. ''මග්ගං අප්පත්තං කායිකං වීරිය''න්ති විසෙසෙත්වා වුත්තත්තා පන ලොකුත්තරවීරියම්පි පරියායෙන කායිකං නාම අත්ථීති දීපිතං හොති.

රූපාවචරෙ පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගොති න වුච්චතීති ආහ **''රූපාවචරෙ...පෙ.... පටික්ඛිත්තා''**ති. යථා විපස්සනාසහගතා පීති පරියායෙන ''පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො''ති වුච්චති, එවං රූපාවචරෙ පීති නිබ්බෙධභාගියා වත්තබ්බා සියා. එවං ලබ්භමානාපි අලබ්භමානං උපාදාය න වුත්තා. **''අවිතක්කඅවිචාරා''**ති විසෙසනං සන්තපණීතාය පීතියා දස්සනත්ථං. **බොජ්ඣඞ්ගභූතාති** පරියායබොජ්ඣඞ්ගභූතා. **අවිතක්කඅවිචාරො පීති...පෙ.... න වුත්තො** සවිතක්කසවිචාරත්තා තස්ස. න හි කාමාවචරා අවිතක්කඅවිචාරා පීති අත්ථි.

ඉධ වුත්තො පරියායෙනාති අත්ථො. මග්ගපටිවෙධානුලොමනතො විපස්සනාය විය පාදකජ්ඣානෙසුපි සතිආදයො ''බොජ්ඣඞ්ගා''ත්වෙව වුච්චන්තීති ආහ **''නිබ්බෙධභාගියත්තා න පටික්ඛිපිතබ්බො''**ති. එවං කසිණජ්ඣානාදීසු බොජ්ඣඞ්ගෙ උද්ධරන්තානං අධිප්පායං වත්වා අනුද්ධරන්තානං අධිප්පායං වත්තුං **''අනුද්ධරන්තා පනා''**තිආදිමාහ. තෙ හි ආසන්නෙකන්තකිච්චනිබ්බත්තීහි විපස්සනාක්ඛණෙ බොජ්ඣඞ්ගෙ උද්ධරන්ති, න ඣානක්ඛණෙ තදභාවතො. තෙනාහ **''විපස්සනාකිච්චස්ස විය...පෙ.... න උද්ධරන්තී''**ති. කසිණනිස්සන්දො අරූපානීති ආහ **''තදායත්තානී''**ති.

දුතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියනයවණ්ණනා

470-1. වොස්සජ්ජනං පහානං වොස්සග්ගො, වොස්සජ්ජනං වා විස්සට්ඨභාවො නිරාසඞ්කානුප්පවෙසොති ආහ **''වොස්සග්ගසද්දො...පෙ.... දුවිධතා වුත්තා''**ති. විපස්සනාක්ඛණෙ **තදඞ්ගතන්නින්නප්පකාරෙන,** මග්ගක්ඛණෙ **සමුච්ඡෙදතදාරම්මණකරණප්පකාරෙන**.

තතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

472. උපෙක්ඛනමුපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස සභාවො, සො ච සමාධිවීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගො විය සම්පයුත්තානං ඌනාධිකභාවබ්‍යාවටො අහුත්වා තෙසං අනූනානධිකභාවෙ මජ්ඣත්තාකාරප්පවත්තීති ඉමමත්ථං ආහ **''උපෙක්ඛනවසෙනා''**තිආදිනා. තත්ථ **උපපත්තිතො ඉක්ඛනන්ති** පටිසඞ්ඛානමාහ.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගො

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

490. **අභිධම්මෙ**ති ධම්මසඞ්ගහෙ. සො හි නිබ්බත්තිතාභිධම්මදෙසනා, න විභඞ්ගදෙසනා විය සුත්තන්තනයවිමිස්සා. **අරියොපපදතං න කරොති** විනාපි තෙනස්ස අරියභාවසිද්ධිතො. තෙනාහ අට්ඨකථායං ''යථා හී''තිආදි.

493. **''ලොකියකාලෙනා''**ති ඉදං පුබ්බභාගභාවනානුභාවෙන කිච්චාතිරෙකසිද්ධීති දස්සනත්ථං වුත්තං. **එතෙසන්ති** සම්මාදිට්ඨිආදීනං. අප්පහානෙ, පහානෙ ච ආදීනවානිසංසවිභාවනාදිනා විසෙසප්පච්චයත්තා **සම්මාදිට්ඨිආදීනි මිච්ඡාවාචාදීනි පජහාපෙන්තීති වුත්තානි.** මිච්ඡාවාචාදිතො නිවත්ති සම්මාවාචාදිකිරියාති වුත්තං **''සම්මාවාචාදිකිරියා හි විරතී''**ති. සම්මාදිට්ඨිආදයො විය **න කාරාපකභාවෙන,** තංසමඞ්ගීපුග්ගලො විය **න කත්තුභාවෙන. ලොකුත්තරක්ඛණෙපී**ති න කෙවලං ලොකියක්ඛණෙයෙව, අථ ඛො ලොකුත්තරක්ඛණෙපි.

ඛන්ධොපධිං විපච්චතීති පටිසන්ධිදායිකං සන්ධායාහ. **තත්ථ විපච්චතී**ති පවත්තිවිපාකදායිකං.

එකෙකන්ති ''තත්ථ කතමා සම්මාදිට්ඨී''තිආදිනා එකෙකං අඞ්ගං පුච්ඡිත්වා. **තස්ස තස්සෙවා**ති එකෙකඅඞ්ගස්සෙව, න අඞ්ගසමුදායස්ස. **සහ පන පුච්ඡිත්වා**ති ''තත්ථ කතමො පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගො''ති පුච්ඡිත්වා. **එකතො විස්සජ්ජනපටිනිද්දෙසත්තා**ති යදිපි ''තත්ථ කතමා සම්මාදිට්ඨී? යා පඤ්ඤා''තිආදිනා (විභ. 495) විස්සජ්ජනං කතං, ''තත්ථ කතමො පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගො''ති (විභ. 494) පන එකතො කතාය පුච්ඡාය විස්සජ්ජනවසෙන පටිනිද්දෙසභාවතො න පාටියෙක්කං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං නාම හොති. කස්මා පනෙත්ථ පඤ්චඞ්ගිකවාරෙ එව පාටියෙක්කං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං කතං, න අට්ඨඞ්ගිකවාරෙති චොදනං සන්ධායාහ **''තත්ථා''**තිආදි. **එකෙකමුඛායා**ති සම්මාදිට්ඨිආදිමුඛාය. තෙන වුත්තං ''අරියං වො, භික්ඛවෙ, සම්මාදිට්ඨිං දෙසෙස්සාමි සඋපනිසං සපරික්ඛාර''න්තිආදි (සං. නි. 5.28). **පුබ්බසුද්ධියා සිජ්ඣන්ති.** තථා හි වුත්තං ''පුබ්බෙව ඛො පනස්ස කායකම්මං වචීකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොතී''ති (ම. නි. 3.431), තස්මා සම්මාවාචාදිමුඛා භාවනා නත්ථීති අධිප්පායො. තෙනාහ **''න මග්ගස්ස උපචාරෙනා''**ති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ඣානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

මාතිකාවණ්ණනා

508. **පාතිමොක්ඛසංවරාදීති** ආදි-සද්දෙන ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා, භොජනෙ මත්තඤ්ඤුතා, සතිසම්පජඤ්ඤං, ජාගරියානුයොගොති එවමාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති. **අසුභානුස්සතියොති** අසුභඣානානි, අනුස්සතිඣානානි ච. සති සමණභාවකරපුබ්බභාගකරණීයසම්පත්තියං සමණභාවොපි සිද්ධොයෙව හොතීති ආහ **"සුඤ්ඤා...පෙ.... දස්සෙතී"**ති. කාරණෙ හි සිද්ධෙ ඵලම්පි සිද්ධමෙව හොතීති. සික්ඛාපදානං සරූපං, සික්ඛිතබ්බාකාරං, සඞ්ඛෙපතො විභාගඤ්ච දස්සෙතුං **"සික්ඛාපදෙසූ"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **නාමකායාදිවසෙනාති** නාමකායපදකායබ්‍යඤ්ජනකායවසෙන වුත්තෙසු. ඉමිනා සික්ඛාපදානං සික්ඛාය අධිගමූපායභූතපඤ්ඤත්තිසභාවතං දස්සෙති. තෙසු සික්ඛිතබ්බාකාරො සත්ථුආණානතික්කමොයෙවාති ආහ **"වච...පෙ.... තබ්බෙසූ"**ති. **සික්ඛාකොට්ඨාසෙසූති** වුත්තප්පභෙදෙසු අධිසීලසික්ඛාභාගෙසු. තෙසු සමාදානමෙව සික්ඛිතබ්බාකාරොති වුත්තං **"පරිපූරණවසෙන සික්ඛිතබ්බෙසූ"**ති. **සික්ඛාපදෙකදෙසභූතාති** සික්ඛාපදසමුදායස්ස අවයවභූතා. භික්ඛුසික්ඛා හි ඉධාධිප්පෙතා ''ඉධ භික්ඛූ''ති වුත්තත්තා. තථා හි වක්ඛති ''සෙසසික්ඛා පන අත්ථුද්ධාරවසෙන සික්ඛාසද්දස්ස අත්ථදස්සනත්ථං වුත්තා''ති (විභ. අට්ඨ. 516).

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවණ්ණනා

509. **දිට්ඨත්තාති** සයම්භුඤාණෙන සච්ඡිකතත්තා. **ඛන්තිආදීසුපි** එසෙව නයො. සයම්භුඤාණෙන සච්ඡිකරණවසෙනෙව හි භගවතො ඛමනරුච්චනාදයො, න අඤ්ඤෙසං විය අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කාදිමුඛෙන. **අවිපරීතට්ඨො** එකන්තනියානට්ඨෙන වෙදිතබ්බො. **සික්ඛියමානොති** සික්ඛාය පටිපජ්ජියමානො . **සික්ඛිතබ්බානි සික්ඛාපදානීති** සික්ඛාපදපාළිං වදති. **ඛන්ධත්තයන්ති** සීලාදික්ඛන්ධත්තයං. ''සබ්බපාපස්ස...පෙ.... බුද්ධාන සාසන''න්ති (ධ. ප. 183; දී. නි. 1.90; නෙත්ති. 30) වචනතො ආහ **"අනුසාසනදානභූතං සික්ඛත්තය"**න්ති.

සම්මාදිට්ඨියා පච්චයත්තාති මග්ගසම්මාදිට්ඨියා එකන්තහෙතුභාවතො. එත්ථ ච **සම්මාදිට්ඨීති** කම්මස්සකතාසම්මාදිට්ඨි, කම්මපථසම්මාදිට්ඨි ච. **ඵලකාරණොපචාරෙහීති** ඵලූපචාරෙන සම්මාදිට්ඨිපච්චයත්තා, කාරණූපචාරෙන සම්මාදිට්ඨිපුබ්බඞ්ගමත්තා. **කුසලධම්මෙහි අත්තනො එකදෙසභූතෙහීති** සම්මාදිට්ඨිධම්මෙ සන්ධායාහ. කුසලපඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානං වා පජානනවිජානනවසෙන දස්සනං **දිට්ඨීති**. තෙන අවයවධම්මෙන සමුදායස්ස උපචරිතතං දස්සෙති. **විනයනකිරියත්තාති** දෙසනාභූතං සික්ඛත්තයමාහ. **ධම්මෙනාති** ධම්මතො අනපෙතෙන. **අවිසමසභාවෙනාති** අවිසමෙන සභාවෙන, සමෙනාති අත්ථො.

510. **අනඤ්ඤත්ථෙනාති** ගරහාදිඅඤ්ඤත්ථරහිතෙන සකත්ථෙන. **භින්නපටධරෙති** භික්ඛුසාරුප්පවසෙන පඤ්චඛණ්ඩාදිනා ඡෙදෙන ඡින්නචීවරධරෙ.

භෙදනපරියායවසෙන වුත්තං, තස්මා කිලෙසානං පහානා කිලෙසානං භෙදා භික්ඛූති වුත්තං හොති.

ගුණවසෙනාති සෙක්ඛධම්මාදිගුණානං වසෙන. තෙන භාවත්ථතො භික්ඛුසද්දො දස්සිතො හොති.

ඉදං ද්වයන්ති ''එත්ථ චා''තිආදිනා පරතො සඞ්ගහදස්සනවසෙන වුත්තං ''සෙක්ඛො''තිආදිකං වචනද්වයං. **ඉමිනාති** ''සෙක්ඛො භික්ඛු භින්නත්තා පාපකාන''න්ති පදානං අත්ථදස්සනෙන. **න සමෙති** සෙක්ඛඅසෙක්ඛපුථුජ්ජනාසෙක්ඛදීපනතො. **තදිදන්ති** පඨමද්වයං. **නිප්පරියායදස්සනං** අරියානං , අසෙක්ඛානංයෙව ච සෙක්ඛභින්නකිලෙසභාවදීපනතො. **වුත්තොති** පටිඤ්ඤාවචනං, සච්චං වුත්තොති අත්ථො. **න පන ඉධාධිප්පෙතො** අත්ථුද්ධාරවසෙන දස්සිතත්තා.

භගවතො වචනන්ති උපසම්පදාකම්මවාචමාහ. **තදනුරූපන්ති** තදනුච්ඡවිකං, යථාවුත්තන්ති අත්ථො. පරිසාවත්ථුසීමාසම්පත්තියො ''සමග්ගෙන සඞ්ඝෙන අකුප්පෙනා''ති (විභ. 510) ඉමිනා පකාසිතාති **"ඨානාරහ"**න්ති පදස්ස **"අනූන...පෙ.... අවුත්ත"**න්ති එත්තකමෙව අත්ථමාහ.

511. **අවීතික්කමනවිරතිභාවතොති** අවීතික්කමසමාදානභූතා විරතීති කත්වා වාරිත්තසීලං පත්වා විරති එව පධානන්ති චෙතනාසීලස්සපි පරියායතා වුත්තා. **"නගරවඩ්ඪකී වත්ථුවිජ්ජාචරියො"**ති ඉදං

ඉධාධිප්පෙතනගරවඩ්ඪකීදස්සනං. වත්ථුවිජ්ජා, පාසාදවිජ්ජාති දුවිධා හි වඩ්ඪකීවිජ්ජා. **ලෙහිතබ්බන්**ති සායිතබ්බං. **චුබිතබ්බන්**ති පාතබ්බං.

ඉන්ද්‍රියසංවරාහාරත්තාති ඉන්ද්‍රියසංවරහෙතුකත්තා. පාතිමොක්ඛසීලං සික්ඛාපදසීලං න පකතිසීලාදිකෙන ගය්හතීති ආහ **''පාතිමොක්ඛතො අඤ්ඤං සීලං කායිකඅවීතික්කමාදිග්ගහණෙන ගහිත''**න්ති. තං පන පාතිමොක්ඛසීලෙන න සඞ්ගය්හතීති න සක්කා වත්තුං, කායිකවාචසිකසංවරස්ස තබ්බිනිමුත්තස්ස අභාවතොති දස්සෙන්තො **''ඉමිනා අධිප්පායෙන වුත්ත''**න්ති ආහ.

තත්ථ පාතිමොක්ඛසද්දස්ස එවං අත්ථො වෙදිතබ්බො – කිලෙසානං බලවභාවතො, පාපකිරියාය සුකරභාවතො, පුඤ්ඤකිරියාය ච දුක්කරභාවතො බහුක්ඛත්තුං අපායෙසු පතනසීලොති පාතී, පුථුජ්ජනො, අනිච්චතාය වා භවාදීසු කම්මවෙගක්ඛිත්තො ඝටියන්තං විය අනවට්ඨානෙන පරිබ්භමනතො ගමනසීලොති පාතී, මරණවසෙන වා තම්හි තම්හි සත්තනිකායෙ අත්තභාවස්ස පාතනසීලොති පාතී, සත්තසන්තානො, චිත්තමෙව වා. තං පාතිනං සංසාරදුක්ඛතො මොක්ඛෙතීති **පාතිමොක්ඛං**. චිත්තස්ස හි විමොක්ඛෙන සත්තොපි ''විමුත්තො''ති වුච්චති. වුත්තඤ්හි ''චිත්තවොදානා විසුජ්ඣන්තී''ති (සං. නි. 3.100), ''අනුපාදාය ආසවෙහි චිත්තං විමුත්ත''න්ති (මහාව. 28) ච. අථ වා අවිජ්ජාදිනා හෙතුනා සංසාරෙ පතති ගච්ඡති පවත්තතීති පාතී. ''අවිජ්ජානීවරණානං සත්තානං තණ්හාසංයොජනානං සන්ධාවතං සංසරත''න්ති (සං. නි. 2.124; 3.99; 5.520; කථා. 75) හි වුත්තං. තස්ස පාතිනො සත්තස්ස තණ්හාදිසංකිලෙසත්තයතො මොක්ඛො එතෙනාති **පාතිමොක්ඛං**. ''කණ්ඨෙකාළො''තිආදීනං විය තස්ස සමාසසිද්ධි වෙදිතබ්බා.

අථ වා පාතෙති විනිපාතෙතී දුක්ඛෙති පාති, චිත්තං. වුත්තඤ්හි ''චිත්තෙන නීයති ලොකො, චිත්තෙන පරිකස්සතී''ති (සං. නි. 1.62). තස්ස පාතිනො මොක්ඛො එතෙනාති **පාතිමොක්ඛං**. පතති වා එතෙන අපායදුක්ඛෙ වා සංසාරදුක්ඛෙ වාති පාති, තණ්හාදිසංකිලෙසො. වුත්තඤ්හි ''තණ්හා ජනෙති පුරිසං (සං. නි. 1.55-57), තණ්හාදුතියො පුරිසො''ති (ඉතිවු. 15; මහානි. 191; චූළනි. පාරායනානුගීතිගාථා නිද්දෙස 107) ච ආදි. තතො මොක්ඛොති **පාතිමොක්ඛං**.

අථ වා පතති එත්ථාති පාතීනි, ඡ අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි. වුත්තඤ්හි ''ඡසු ලොකො සමුප්පන්නො, ඡසු කුබ්බති සන්ථව''න්ති (සං. නි. 1.70; සු. නි. 171). තතො ඡඅජ්ඣත්තිකබාහිරායතනසඞ්ඛාතතො පාතිතො මොක්ඛොති **පාතිමොක්ඛං**.

අථ වා පාතො විනිපාතො අස්ස අත්ථීති පාතී, සංසාරො, තතො මොක්ඛොති **පාතිමොක්ඛං**.

අථ වා සබ්බලොකාධිපතිභාවතො ධම්මිස්සරො භගවා ''පතී''ති වුච්චති, මුච්චති එතෙනාති මොක්ඛො, පතිනො මොක්ඛො තෙන පඤ්ඤත්තත්තාති පතිමොක්ඛො, පතිමොක්ඛො එව **පාතිමොක්ඛං**. සබ්බගුණානං වා මූලභාවතො උත්තමට්ඨෙන පති ච සො යථාවුත්තෙනත්ථෙන මොක්ඛො චාති පතිමොක්ඛො, පතිමොක්ඛො එව **පාතිමොක්ඛං**. තථා හි වුත්තං ''පාතිමොක්ඛන්ති මුඛමෙතං පමුඛමෙත''න්ති (මහාව. 135) විත්ථාරො.

අථ වා ප-ඉති පකාරෙ, අතීති අච්චන්තත්ථෙ නිපාතො, තස්මා පකාරෙහි අච්චන්තං මොක්ඛෙතීති **පාතිමොක්ඛං**. ඉදඤ්හි සීලං සයං තදඞ්ගවසෙන, සමාධිසහිතං පඤ්ඤාසහිතඤ්ච වික්ඛම්භනවසෙන සමුච්ඡෙදවසෙන ච අච්චන්තං මොක්ඛෙති මොචෙතීති **පාතිමොක්ඛං**. පති පති මොක්ඛොති වා පතිමොක්ඛො, තම්හා තම්හා වීතික්කමදොසතො පච්චෙකං මොක්ඛොති අත්ථො, පතිමොක්ඛොයෙව **පාතිමොක්ඛං**. මොක්ඛො වා නිබ්බානං, තස්ස මොක්ඛස්ස පටිබිම්බභූතොති පතිමොක්ඛං. සීලසංවරො හි නිබ්බෙධභාගියො සූරියස්ස අරුණුග්ගමනං විය නිබ්බානස්ස උදයභූතො තප්පටිභාගො විය හොති යථාරහං කිලෙසනිබ්බාපනතොති පතිමොක්ඛං, පතිමොක්ඛංයෙව **පාතිමොක්ඛං**.

අථ වා මොක්ඛං පති වත්තති, මොක්ඛාභිමුඛන්ති වා පතිමොක්ඛං, පතිමොක්ඛංයෙව **පාතිමොක්ඛන්**ති. ඉදම්පි පාතිමොක්ඛසද්දස්ස මුඛමත්තදස්සනමෙව. සබ්බාකාරෙන පන ජිනපාතිමොක්ඛො භගවාව අනවජ්ජපතිමොක්ඛං පාතිමොක්ඛං සංවණ්ණෙය්‍යා.

513. ගරුභණ්ඩවිස්සජ්ජනකරණභූතං එතස්ස අත්ථීති **ගරුභණ්ඩවිස්සජ්ජනං**. **ගරුභණ්ඩන්තරභූතං** ථාවරාදි. ඌනකං න වට්ටතීති **ඵාතිකම්මං** වුත්තං. අතිරෙකග්ඝනකං, තදග්ඝනකමෙව වා වට්ටතීති. **යථාවුත්තන්**ති පොක්ඛරණිතො පංසුඋද්ධරණාදිථාවරකම්මං.

ධාරෙති, පොසෙති වා පරෙසං දාරකෙ.

ගිහීනං කරියමානං වුත්තං, න සඞ්ඝස්ස, ගණස්ස වාති අත්ථො. **පිණ්ඩපටිපිණ්ඩන්ති** උත්තරපදලොපං, පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපඤ්ච කත්වා නිද්දෙසොති ආහ **"පිණ්ඩත්ථ"**න්තිආදි. **අයොනිසො විචාරණං** අයථාවපටිපත්ති.

514. ගච්ඡන්ති යථාසකං විසයෙ පවත්තන්තීති **ගාවො,** චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි.

විධුනනං පප්ඵොටනං, පවාහනන්ති අත්ථො.

515. යථා කරණත්ථො කරණීයසද්දො, එවං විකිරණත්ථොපි හොතීති ආහ **"වික්ඛිපිතබ්බානී"**ති, විද්ධංසිතබ්බානීති අත්ථො. සංයමනීයානි වා **සංයමකරණීයානි,** ''න පුන එවං කරොමී''ති අත්තනො දහනං මනසා අධිට්ඨානං සංයමනං, සංයමනකරණීයානි **සංවරකරණීයානීති** චිත්තමත්තායත්තා එව සංයමසංවරා ආචරියෙන අධිප්පෙතාති ආහ **"අනාපත්තිගමනීයානී"**ති . අන්තෙවාසිකත්ථෙරො පන දෙසනාපි චිත්තුප්පාදමනසිකාරෙහි විනා න හොතීති දෙසනාවිසුද්ධිං නිස්සරණං වදති.

516. ''අලඞ්කතො චෙපි…පෙ…. ස භික්ඛූ''තිආදීසු (ධ. ප. 142) විය ඉධාපි **ගුණතො භික්ඛු අධිප්පෙතො.** තථා ච වුත්තං ''ඉධ භික්ඛූති පටිපත්තියා භික්ඛුභාවදස්සනතො එවමාහා''ති (විභ. අට්ඨ. 355). යත්තකං එකෙන පුග්ගලෙන අසෙසෙත්වා සමාදාතුං සක්කා, තං සන්ධායාහ **"යෙන සමාදානෙන සබ්බාපි සික්ඛා සමාදින්නා හොන්තී"**ති යථා උපසම්පදාපාරිපූරියා අසෙසං උපසම්පන්නසික්ඛාසමාදානං. **තන්ති** සමාදානං. **අනෙකෙසූති** විසුං විසුං සමාදානෙසු. යථා සමාදින්නාය සික්ඛාය සබ්බෙන සබ්බං අවීතික්කමනං සික්ඛිතබ්බාකාරො, එවං සති වීතික්කමෙ දෙසනාගාමිනියා දෙසනා, වුට්ඨානගාමිනියා වුට්ඨානං තදුපායභූතං පාරිවාසිකවත්තචරණාදීති වුත්තං **"අවීති…පෙ…. ආකාරෙනා"**ති. යං සික්ඛාපදං පමාදෙන වීතික්කන්තං, තං සික්ඛියමානං න හොතීති සෙසිතං නාම හොතීති ආහ **"වීතික්කමනවසෙන සෙසස්සා"**ති.

519. **චිත්තපරිසොධනභාවනාති** චිත්තස්ස පරිසොධනභූතා ආවරණීයධම්මවික්ඛම්භිකා සමාධිවිපස්සනාභාවනා චිත්තපරිසොධනභාවනා. **සුප්පපරිග්ගාහකන්ති** නිද්දාපරිග්ගාහකං. **ඉදන්ති** ඉදං අබ්බොකිණ්ණභවඞ්ගොත්තරණසඞ්ඛාතං කිරියමයචිත්තානං අප්පවත්තනං සුප්පං නාම. **ඉතො** භවඞ්ගොත්තරණතො. **පුබ්බෙ ඉතො** කිරියමයචිත්තප්පවත්තිතො පරඤ්ච නත්ථි. **අයං** කායකිලමථො, ථිනමිද්ධඤ්ච **එතස්ස** සුත්තස්ස පච්චයො.

522. **සතිපට්ඨානාදයොති** සතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදා, එකච්චෙ ච මග්ගධම්මා සහ න පවත්තන්ති, තස්මා පාළියං න වුත්තාති අධිප්පායො. එතෙ තාව එකස්මිං ආරම්මණෙ සහ න පවත්තන්තීති න ගණ්හෙය්‍යුං, ඉන්ද්‍රියබලානි කස්මා න ගහිතානීති ආහ **"පවත්ත…පෙ…. හොන්තී"**ති. එවම්පි සද්ධින්ද්‍රියබලානි බොජ්ඣඞ්ගෙහි න සඞ්ගය්හන්තීති කථං තෙසං තදන්තොගධතාති චොදනං සන්ධායාහ **"පීති…පෙ…. වුත්තත්තා"**ති.

523. **සමන්තතොති** සබ්බභාගෙසු සබ්බෙසු අභික්කමාදීසු, සබ්බභාගතො වා තෙසු එව අභික්කමාදීසු අත්ථානත්ථාදිසබ්බභාගතො සබ්බාකාරතො. **සම්මාති** අවිපරීතං යොනිසො. **සමන්ති** අවිසමං, ඉට්ඨාදිආරම්මණෙ රාගාදිවිසමරහිතං කත්වාති අත්ථො.

භික්ඛා චරියති එත්ථාති භික්ඛාචාරො, භික්ඛාය චරණට්ඨානං, සො එව ගොචරො, භික්ඛාය චරණමෙව වා සම්පජඤ්ඤස්ස විසයභාවතො ගොචරො, තස්මිං **භික්ඛාචාරගොචරෙ.** සො පන අභික්කමාදිභෙදභින්නන්ති විසෙසනවසෙන වුත්තං **"අභික්කමාදීසු පනා"**ති. **කම්මට්ඨානසඞ්ඛාතෙති** යොගකම්මස්ස භාවනාය පවත්තිට්ඨානසඞ්ඛාතෙ ආරම්මණෙ, භාවනාකම්මෙයෙව වා, යොගිනො සුඛවිසෙසහෙතුතාය වා කම්මට්ඨානසඞ්ඛාතෙ සම්පජඤ්ඤස්ස විසයභාවෙන **ගොචරෙ. අභික්කමාදීසූති** අභික්කමපටික්කමාදීසු චෙව චීවරපාරුපනාදීසු ච. **අසම්මුය්හනං** චිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරවසෙනෙව තෙසං පවත්ති, න අඤ්ඤථාති යාථාවතො ජානනං.

කම්මට්ඨානං පධානං කත්වාති චීවරපාරුපනාදිසරීරපරිහරණකිච්චකාලෙපි කම්මට්ඨානමනසිකාරමෙව පධානං කත්වා.

තස්මාති යස්මා උස්සුක්කජාතො හුත්වා අතිවිය මං යාචසි, යස්මා ච ජීවිතන්තරායානං දුජ්ජානතං වදසි, ඉන්ද්‍රියානි ච තෙ පරිපාකං ගතානි, තස්මා. **තිහාති** නිපාතමත්තං. **තෙ** තයා. **එවන්ති** ඉදානි වත්තබ්බාකාරං වදති. **සික්ඛිතබ්බන්ති** අධිසීලසික්ඛාදීනං තිස්සන්නම්පි සික්ඛානං වසෙන සික්ඛනං කාතබ්බං. යථා පන සික්ඛිතබ්බං, තං දස්සෙන්තො **"දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සතී"**තිආදිමාහ.

තත්ථ **දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තන්ති** රූපායතනෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන දිට්ඨමත්තං. යථා හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපෙ රූපමත්තමෙව පස්සති, න නිච්චාදිසභාවං, එවං සෙසතංද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහිපි මෙ එත්ථ දිට්ඨමත්තමෙව භවිස්සතීති

සික්ඛිතබ්බන්ති අත්ථො. අථ වා **දිට්ඨෙ දිට්ඨං** නාම චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, රූපෙ රූපවිජානනන්ති අත්ථො. **මත්තාති** පමාණං. දිට්ඨං මත්තා එතස්සාති **දිට්ඨමත්තං,** චක්ඛුවිඤ්ඤාණමත්තමෙව මෙ චිත්තං භවිස්සතීති අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – යථා ආපාථගතෙ රූපෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං න රජ්ජති න දුස්සති න මුය්හති, එවං රාගාදිවිරහෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණමත්තමෙව මෙ ජවනං භවිස්සති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණප්පමාණෙනෙව නං ඨපෙස්සාමීති. අථ වා **දිට්ඨං** නාම චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන දිට්ඨරූපං. **දිට්ඨෙ දිට්ඨං** නාම තත්ථෙව උප්පන්නං සම්පටිච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනසඞ්ඛාතං චිත්තත්තයං. යථා තං න රජ්ජති න දුස්සති න මුය්හති, එවං ආපාථගතෙ රූපෙ තෙනෙව සම්පටිච්ඡනාදිප්පමාණෙන ජවනං උප්පාදෙස්සාමි, නාස්ස තං පමාණං අතික්කමිත්වා රජ්ජනාදිවසෙන උප්පජ්ජිතුං දස්සාමීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. එස නයො සුතමුතෙසු. **මුතන්ති** ච තදාරම්මණවිඤ්ඤාණෙහි සද්ධිං ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනං වෙදිතබ්බං. **විඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතමත්තන්ති** එත්ථ පන **විඤ්ඤාතං** නාම මනොද්වාරාවජ්ජනෙන විඤ්ඤාතාරම්මණං, තස්මිං විඤ්ඤාතෙ. **විඤ්ඤාතමත්තන්ති** ආවජ්ජනප්පමාණං. යථා ආවජ්ජනං න රජ්ජති න දුස්සති න මුය්හති, එවං රජ්ජනාදිවසෙන උප්පජ්ජිතුං අදත්වා ආවජ්ජනප්පමාණෙනෙව චිත්තං ඨපෙස්සාමීති අයමෙත්ථ අත්ථො. **එවඤ්හි තෙ බාහිය සික්ඛිතබ්බන්ති** එවං ඉමාය පටිපදාය තයා බාහිය තිස්සන්නං සික්ඛානං අනුපවත්තනවසෙන සික්ඛිතබ්බං. ඉති භගවා බාහියස්ස සංඛිත්තරුචිතාය ඡහි විඤ්ඤාණකායෙහි සද්ධිං ඡළාරම්මණභෙදභින්නං විපස්සනාවිසයං දිට්ඨාදීහි චතූහි කොට්ඨාසෙහි විභජිත්වා තත්ථස්ස ඤාතතීරණපරිඤ්ඤං දස්සෙති.

කථං? එත්ථ හි රූපායතනං පස්සිතබ්බට්ඨෙන **දිට්ඨං** නාම, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං පන සද්ධිං තංද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහි දස්සනට්ඨෙන, තදුභයම්පි යථාපච්චයං පවත්තමානං ධම්මමත්තමෙව, න එත්ථ කොචි කත්තා වා කාරෙතා වා. යතො තං හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චං, උදයබ්බයපටිපීළනට්ඨෙන දුක්ඛං, අවසවත්තනට්ඨෙන අනත්තාති කුතො තත්ථ පණ්ඩිතස්ස රජ්ජනාදීනං ඔකාසොති අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො. එස නයො සුතාදීසුපි.

ඉදානි ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාසු පතිට්ඨිතස්ස උපරි සහ ඵලෙන පහානපරිඤ්ඤං දස්සෙතුං **''යතො ඛො තෙ බාහියා''**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **යතොති** යදා, යස්මා වා. **තෙති** තව. **තතොති** තදා, තස්මා වා. **තෙනාති** තෙන දිට්ඨාදිනා, දිට්ඨාදිපටිබද්ධෙන වා රාගාදිනා. ඉදං වුත්තං හොති – බාහිය, තව යස්මිං කාලෙ, යෙන වා කාරණෙන දිට්ඨාදීසු මයා වුත්තවිධිං පටිපජ්ජන්තස්ස අවිපරීතසභාවාවබොධෙන දිට්ඨාදිමත්තං භවිස්සති, තස්මිං කාලෙ, තෙන වා කාරණෙන ත්වං තෙන දිට්ඨාදිපටිබද්ධෙන රාගාදිනා සහ න භවිස්සසි, රත්තො වා දුට්ඨො වා මූළ්හො වා න භවිස්සසි පහීනරාගාදිකත්තා, තෙන වා දිට්ඨාදිනා සහ පටිබද්ධො න භවිස්සසීති. **තතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථාති** යදා, යස්මා වා ත්වං තෙන රාගෙන වා රත්තො, දොසෙන වා දුට්ඨො, මොහෙන වා මූළ්හො න භවිස්සසි, තදා, තස්මා වා ත්වං තත්ථ දිට්ඨාදිකෙ න භවිස්සසි, තස්මිං දිට්ඨෙ වා සුතමුතවිඤ්ඤාතෙ වා ''එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා''ති (මහාව. 21) තණ්හාමානදිට්ඨීහි අල්ලීනො පතිට්ඨිතො න භවිස්සසි. එත්තාවතා පහානපරිඤ්ඤං මත්ථකං පාපෙත්වා ඛීණාසවභූමි දස්සිතා. **තතො ත්වං, බාහිය, නෙවිධ, න හුරං, න උභයමන්තරෙනාති** යදා ත්වං, බාහිය, තෙන රාගාදිනා තත්ථ දිට්ඨාදීසු පටිබද්ධො න භවිස්සසි, තදා ත්වං නෙව ඉධ ලොකෙ, න පරලොකෙ, න උභයත්ථ හොසි. **එසෙවන්තො දුක්ඛස්සාති** කිලෙසදුක්ඛස්ස, වට්ටදුක්ඛස්ස ච අයමෙව අන්තො අයං පරිච්ඡෙදො පරිවටුමභාවොති අයමෙව හි එත්ථ අත්ථො . යෙ පන ''උභයමන්තරෙනා''ති පදං ගහෙත්වා අන්තරාභවං නාම ඉච්ඡන්ති, තෙසං තං මිච්ඡා. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං පරතො **අන්තරාභවකථායං** (කථා. 505 ආදයො) ආවි භවිස්සති.

එතෙසන්ති අභිහරණවීතිහරණානං.

''තත්ථ හී''තිආදිනා පඤ්චවිඤ්ඤාණවීථියං පුරෙතරං පවත්තඅයොනිසොමනසිකාරවසෙන ආවජ්ජනාදීනං අයොනිසො ආවජ්ජනාදිනා ඉට්ඨාදිආරම්මණෙ ලොභාදිප්පවත්තිමත්තං හොති, න පන ඉත්ථිපුරිසාදිවිකප්පගාහො, මනොද්වාරෙයෙව පන සො හොතීති දස්සෙති. **තස්සාති** ''ඉත්ථී, පුරිසො''ති රජ්ජනාදිකස්ස. **භවඞ්ගාදීති** භවඞ්ගආවජ්ජනදස්සනානි, සම්පටිච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනපඤ්චද්වාරිකජවනඤ්ච. **අපුබ්බතිත්තරතාවසෙනාති** අපුබ්බතාඉත්තරභාවානං වසෙන.

අතිහරතීති මුඛද්වාරං අතික්කමිත්වා හරති. **තංතංවිජානනනිප්ඵාදකොති** තස්ස තස්ස පරියෙසනාදිවිසයස්ස, විජානනස්ස ච නිප්ඵාදකො. යෙන හි පයොගෙන පරියෙසනාදි නිප්ඵජ්ජති, සො තබ්බිසයං විජානනම්පි නිප්ඵාදෙති නාම හොති. **සම්මාපටිපත්තින්ති** ධම්මෙසු අවිපරීතපටිපත්තිං යථාභූතාවබොධං.

ගමනෙපීති ගමනපයොගෙපි. **අතිහරණං** යථාඨිතස්සෙව කායස්ස ඉච්ඡිතදෙසාභිමුඛකරණං. **ගමනං** දෙසන්තරුප්පත්ති. **චඞ්කමානොති** ''අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙති…පෙ…. අද්ධාගමනවසෙන කථිතො. ගතෙ ඨිතෙ නිසින්නෙති එත්ථ විහාරෙ චුණ්ණිකපාදුද්ධාරඉරියාපථවසෙන කථිතො''ති (විභ. අට්ඨ. 523) චඞ්කමානො විසෙසො.

පවත්තෙති චඞ්කමාදීසු පවත්තෙ රූපාරූපධම්මෙ. **පරිග්ගණ්හන්තස්ස** අනිච්චාදිතො.

කායිකකිරියාදිනිබ්බත්තකජවනං ඵලූපචාරෙන **''කායාදිකිරියාමය''**න්ති වුත්තං. **කිරියාසමුට්ඨිතත්තාති** පන කාරණූපචාරෙන.

526. **කම්මට්ඨානඋපාසනස්සාති** කම්මට්ඨානභාවනාය. **යොගපථන්ති** භාවනායොග්ගකිරියාය පවත්තනමග්ගං.

537. **කායාදීසූති** කායවෙදනාචිත්තධම්මෙසු. **සුට්ඨු පවත්තියාති** අසුභානුපස්සනාදිවසෙන පවත්තියා. **නියානසභාවො** සම්මාසතිතා එව . **උපට්ඨානන්ති** සතිං කිච්චතො දස්සෙති. එත්ථ ච යථාවුත්තො පරිග්ගහො ජාතො එතිස්සාති **පරිග්ගහිතා,** තං පරිග්ගහිතං නියානභූතං සතිං කත්වාති අත්ථො වෙදිතබ්බො.

542-3. පකුප්පනං ඉධ **විකාරාපත්තිභාවො.**

550. **තප්පටිපක්ඛසඤ්ඤාති** ථිනමිද්ධපටිපක්ඛසඤ්ඤා. සා අත්ථතො තදඞ්ගාදිවසෙන ථිනමිද්ධවිනොදනාකාරප්පවත්තා කුසලවිතක්කසම්පයුත්තසඤ්ඤා, තථාභූතො වා චිත්තුප්පාදො සඤ්ඤාසීසෙන වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

553. **සාරම්භන්ති** ආරම්භවන්තං, සභාරම්භන්ති අත්ථො. **නිරාවරණාභොගා** ථිනමිද්ධන්ධකාරවිගමෙන නිරාවරණසමන්නාහාරසඤ්ඤා. **විවටා** අප්පටිච්ඡාදනා.

564. **තත්ථ තත්ථාති** ''ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො හොතී''තිආදීසු (විභ. 511).

588. යථා කෙනචි නික්කුජ්ජිතං ''ඉදං නාමෙත''න්ති පකතිඤාණෙන න ඤායති, එවං සබ්බප්පකාරෙන අවිදිතං නික්කුජ්ජිතං විය හොතීති ආහ **''සබ්බථා අඤ්ඤාතතා නික්කුජ්ජිතභාවො''**ති. **නිරවසෙසපරිච්ඡින්දනාභාවොති** දුවිඤ්ඤෙය්‍යතාය නිරවසෙසතො පරිච්ඡින්දිතබ්බතාභාවො, පරිච්ඡින්දිකාභාවො වා. එකදෙසෙනෙව හි ගම්භීරං ඤායති.

ආචික්ඛන්තීතිආදිතො පරියාපන්නං කථෙන්ති. **දෙසෙන්තීති** උපදිසනවසෙන වදන්ති, පබොධෙන්ති වා. **පඤ්ඤාපෙන්තීති** පජානාපෙන්ති, සංපකාසෙන්තීති අත්ථො. **පට්ඨපෙන්තීති** පකාරෙහි අසඞ්කරතො ඨපෙන්ති. **විවරන්තීති** විවටං කරොන්ති. **විභජන්තීති** විභත්තං කරොන්ති. **උත්තානීකරොන්තීති** අනුත්තානං ගම්භීරං උත්තානං පාකටං කරොන්ති. එත්ථ ච **''පඤ්ඤාපෙන්තී''**තිආදීහි ඡහි පදෙහි අත්ථපදානි දස්සිතානි. **''ආචික්ඛන්ති දෙසෙන්තී''**ති පන ද්වීහි පදෙහි බ්‍යඤ්ජනපදානීති එවං අත්ථබ්‍යඤ්ජනපදසම්පන්නාය උළාරාය පසංසාය පසංසනං දස්සෙති. යං පනෙතෙසු අත්ථබ්‍යඤ්ජනපදෙසු වත්තබ්බං, තං **නෙත්තිඅට්ඨකථායං (නෙත්ති. අට්ඨ. 23 ආදයො)** විත්ථාරතො වුත්තමෙව, තස්මා තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

602. **එත්ථෙව යොජෙතබ්බං** තස්ස හෙට්ඨාභූමිසමතික්කමනමුඛෙන භූමිවිසෙසාධිගමූපායදීපනතො. **සබ්බත්ථාපීති** ''රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා, ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්මා''ති සබ්බෙසුපි සමතික්කමවචනෙසු.

610. **තංයෙව ආකාසං ඵුටං විඤ්ඤාණන්ති** තංයෙව කසිණුග්ඝාටිමාකාසං ''අනන්ත''න්ති මනසිකාරෙන ඵුටං ඵරිත්වා ඨිතං පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං ''අනන්තං විඤ්ඤාණ''න්ති **මනසි කරොතීති** අත්ථො. දුතියවිකප්පෙ පන සාමඤ්ඤජොතනා විසෙසෙ තිට්ඨතීති ''ඵුට''න්ති ඉමිනා විඤ්ඤාණමෙව වුත්තන්ති **ඵුටං විඤ්ඤාණන්ති** පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණමාහ. තඤ්හි ආකාසස්ස ඵරණකවිඤ්ඤාණං. **විඤ්ඤාණෙනාති** ච කරණත්ථෙ කරණවචනං, තඤ්ච දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණං වදතීති ආහ **''විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිඤ්ඤාණෙන මනසි කරොතී''**ති. **තෙනාති** පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණෙන. **ගහිතාකාරන්ති** අනන්තඵරණවසෙන ගහිතාකාරං. **මනසි කරොතීති** දුතියාරුප්පපරිකම්මමනසිකාරෙන මනසි කරොති. **එවන්ති** යථාවුත්තාකාරං කසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණෙන අනන්තඵරණවසෙන යො ගහිතාකාරො, තං මනසි කරොන්තංයෙව. **තං විඤ්ඤාණන්ති** තං දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණං. **අනන්තං ඵරතීති** ''අනන්ත''න්ති ඵරති, තස්මා දුතියොයෙවත්ථො යුත්තොති. **''යඤ්හී''**තිආදිනා යථාවුත්තමත්ථං පාකටං කරොති. **තංඵරණාකාරසහිතන්ති** තස්මිං ආකාසෙ ඵරණාකාරසහිතං. **විඤ්ඤාණන්ති** පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං.

615. **පුබ්බෙති** දුතියාරුප්පපරිකම්මකාලෙ. යං ''අනන්තං විඤ්ඤාණ''න්ති මනසි කතං, **තංයෙව** පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණමෙව. තංයෙව හි අභාවෙති. ආරම්මණාතික්කමවසෙන හි එතා සමාපත්තියො ලද්ධබ්බාති.

නිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

623. චතුක්කනයෙ දුතියජ්ඣානමෙව යෙසං විචාරො ඔළාරිකතො න උපට්ඨාති, යෙසඤ්ච උපට්ඨාති, තෙසං වසෙන ද්විධා භින්දිත්වා දෙසිතන්ති චතුක්කනයතො පඤ්චකනයො නීහතොති ආහ **''උද්ධටානංයෙව චතුන්නං…පෙ. … දස්සනතො වා''**ති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

640. **තීසූති** පඨමාදීසු තීසු. චතුක්කනයෙන හි තං වුත්තං. **එවංකොට්ඨාසිකාති** අප්පමාණාති වුත්තා. තෙනාහ **''ලොකුත්තරභූතා එවාති අධිප්පායො''**ති. පරිච්ඡින්නාකාස…පෙ…. චතුත්ථානං වට්ටවිපස්සනාපාදකත්තා **''සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථෙ සඞ්ගහිතානී''**ති වුත්තං.

අයං කථාති පරිත්තාරම්මණාදිකථා. හෙට්ඨිමො අරියො උපරිමස්ස අරියස්ස ලොකුත්තරචිත්තානි පටිවිජ්ඣිතුං න සක්කොතීති වුත්තං **''න ච…පෙ…. සක්කොතී''**ති.

''කිරියතො ද්වාදසන්න''න්ති ච පාඨො අත්ථි. **සහ වදති** ලොකුත්තරඵලචතුත්ථතාසාමඤ්ඤෙනාති අධිප්පායො. ඉධ සබ්බසද්දස්ස පදෙසසබ්බවාචිභාවතො එකදෙසස්ස අසම්භවෙපි සබ්බත්ථපාදකතා එව වෙදිතබ්බාති දස්සෙතුං **''සබ්බත්ථ…පෙ…. දට්ඨබ්බ''**න්ති ආහ. **පරිච්ඡින්නාකාසකසිණචතුත්ථාදීනීති ආදි**-සද්දෙන ආනාපානචතුත්ථාදයො සඞ්ගහිතා. **නවත්තබ්බතායාති** නවත්තබ්බාරම්මණතාය.

නිබ්බානඤ්චාති වත්තබ්බං තදාරම්මණස්සාපි බහිද්ධාරම්මණභාවතො.

''සසන්තානගතම්පී''ති ඉදං **රූප**-සද්දෙන, **කම්ම**-සද්දෙන ච සම්බන්ධිතබ්බං ''සසන්තානගතම්පි අපාකටං රූපං දිබ්බචක්ඛු විය සසන්තානගතම්පි අපාකටං කම්මං විභාවෙතී''ති. පාකටෙ පන සසන්තානගතෙ රූපෙ, කම්මෙ ච අභිඤ්ඤාඤාණෙන පයොජනං නත්ථීති **''අපාකට''**න්ති විසෙසෙත්වා වුත්තං.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඣානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

642. **දිසාදෙසොධිනාති** ''එකං දිස''න්තිආදිදිසොධිනා, විහාරගාමනිගමනගරජනපදරජ්ජාදිදෙසොධිනා ච. **සත්තොධිනාති** ''සබ්බා ඉත්ථියො, සබ්බෙ පුරිසා, අරියා, අනරියා''තිආදිවසප්පවත්තෙන සත්තොධිනා. **එතස්සාති** එතස්ස පදස්ස, පදත්ථස්ස වා. **අනුවත්තකන්ති** අධිකාරවසෙන පවත්තකං. **තං ද්වයන්ති** තථා-සද්දො, ඉති-සද්දොති උභයං. ''තථා දුතිය''න්ති හි වුත්තෙ ''තථා-සද්දො යථා මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා පුරත්ථිමාදීසු එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියම්පි දිසං මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා ඵරිත්වා විහරතී''ති ඉමමත්ථං දීපෙති. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. යස්මා **ඉතීති** අයං ඉති-සද්දො පකාරත්ථෙ, එවන්ති වුත්තං හොති, තස්මා ''යථා මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං, දුතියං, තතියං, චතුත්ථං දිසං ඵරිත්වා විහරති, එවං උද්ධං, අධො, තිරියං මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා ඵරිත්වා විහරතී''ති ඉමමත්ථං දීපෙති. තෙන වුත්තං **''මෙත්තා…පෙ…. තං ද්වය''**න්ති. **තස්සාති** ද්වයස්ස. **ඵරණන්තරාදිට්ඨානන්ති** ඵරණතො අඤ්ඤං ඵරණන්තරං, තං ආදි යස්ස, තං ඵරණන්තරාදි. ඵරණන්තරඤ්හෙතං මෙත්තාභාවනාය, යදිදං විපුලතා. **ආදි**-සද්දෙන භූම්මන්තරපගුණභාවාදි ගය්හති, තස්ස ඵරණන්තරාදිනො ඨානං ඨානභූතො ''විපුලෙනා''තිආදිනා වුච්චමානො මෙත්තාභාවනාවිසෙසො. වුත්තප්පකාරමත්තපරාමසනස්ස **තස්ස** ද්වයස්ස **අට්ඨානං** අනොකාසොති. **ඉති කත්වා** ඉමිනා කාරණෙන න වුත්තං තං ද්වයන්ති අත්ථො.

643. **රාගස්සාති** කාමරාගස්ස. **සිනෙහස්සාති** පුත්තසිනෙහාදිසිනෙහස්ස. **විපත්තියාති** රාගසිනෙහසඞ්ඛාතාය මෙත්තාභාවනාය විපත්තියා විනාසස්ස. **අනුප්පත්තිතො** හිරොත්තප්පබලෙන අනුප්පජ්ජනතො.

645. **අධිමුඤ්චිත්වාති** භාවනාචිත්තං ආරම්මණෙ සුට්ඨු විස්සජ්ජෙත්වා, තං පනෙත්ථ අධිමුච්චනං යස්මා ඵරණවසෙනෙව හොති, තස්මා වුත්තං **''සුට්ඨු පසාරෙත්වා''**ති. යස්මා පන ආරම්මණෙ සුට්ඨු අසංසප්පනවසෙනෙව තං මෙත්තාභාවනාය අධිමුච්චනං හොති, තස්මා **''බලවතා වා අධිමොක්ඛෙන අධිමුච්චිත්වා''**ති ච වුත්තං.

648. **එතෙසං** පදානං **සබ්බෙන** සකලෙන දිසාදෙසාදිභෙදෙන **අවධිනා. සබ්බාවධිදිසාදිඵරණාකාරෙහීති** සබ්බාවධිභූතදිසාදෙසපුග්ගලඵරණප්පකාරෙහි.

650. **විඝාතවසෙනාති** වික්ඛම්භනවසෙන.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

699. **කතීතානං** කුසලාදිධම්මානං. ඉමස්මිං පන අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගෙ කතීතා අප්පමඤ්ඤා, තා ච සභාවතො ලොකියා එව, න ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසු කතීතා ඛන්ධාදයො විය ලොකුත්තරාපීති එකංසතො සබ්බාසං අප්පමඤ්ඤානං ලොකියභාවමෙව දීපෙතුං අට්ඨකථායං ''ඉමස්මිං පනා''තිආදි වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **''ඉමස්මිං පන… පෙ…. හොතී''**ති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. සික්ඛාපදවිභඞ්ගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

703. සික්ඛාසඞ්ඛාතානං කුසලධම්මානං පඤ්ච සීලඞ්ගානි නිස්සයභාවෙන වා පතිට්ඨා සියුං, උපනිස්සයභාවෙන වාති තදුභයං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘සම්පයොගවසෙන, උපනිස්සයවසෙන ච ඔකාසභාවෙනා’’**ති.

704. ‘‘කම්මපථා එවා’’ති නියමස්ස කතත්තා වුත්තං **‘‘අසබ්බසාධාරණෙසූ’’**ති. න හි සක්කා ඉන්ද්‍රියාදිසාධාරණකොට්ඨාසවසෙන නියමං කාතුං. **කම්මපථකොට්ඨාසිකා එව,** න ඣානාදිකොට්ඨාසිකා. **කම්මපථභාවෙන ආගතන්ති වදන්ති,** දුග්ගතියා, තත්ථ උප්පජ්ජනදුක්ඛස්ස ච පවත්තිඋපායභාවතොති අධිප්පායො. **අස්ස** සුරාපානස්ස. **උපකාරකත්තං** සබ්බෙසං. **සභාගත්තං** මිච්ඡාචාරස්ස.

තථාගහිතසඞ්ඛාරාරම්මණතායාති ‘‘සත්තං අවහරාමි, සත්තෙ විප්පටිපජ්ජාමී’’තිආදිනා සත්තාකාරෙන ගහිතසඞ්ඛාරාරම්මණතාය, න පන සත්තපඤ්ඤත්තිආරම්මණතායාති අධිප්පායො. **‘‘පඤ්ච සික්ඛාපදා’’**තිආදිනා තමෙවත්ථං විවරති.

තස්ස තස්සාති යස්ස යස්ස බ්‍යසනත්ථාය. සයං වා උසුආදිං ඛිපති, ඔපාතඛණනාදිං කරොති, තාදිසං මන්තං පරිජප්පති, කම්මජඉද්ධිං වළඤ්ජෙති, අඤ්ඤෙන වා තං සබ්බං කාරෙතීති ආහ **‘‘නිස්සග්ගිය…පෙ.… ද්වෙ එව ගහිතා’’**ති.

යදිපි කොට්ඨාසවාරෙ විරති සරූපෙන නාගතා ‘‘යෙවාපනා’’ත්වෙව වුත්තා, භජාපියමානා පන මග්ගභාවංයෙව භජතීති ආහ **‘‘විරතිසීලං පන මග්ගකොට්ඨාසික’’**න්ති. **සෙසසීලානන්ති** සෙසඅවීතික්කන්තසීලානං.

712. **අභබ්බට්ඨානානීති** පාණාතිපාතාදයො. යථා පාණාතිපාතාදයො වෙරහෙතුතාය වෙරං, එවං තදඤ්ඤෙපි අකුසලාති වුත්තං **‘‘තංසභාගතාය වෙරභූතාන’’**න්ති. විරතීනං උප්පත්ති න න භවිස්සති සෙක්ඛානන්ති යොජනා. **‘‘අකුසලසමුට්ඨිතානි චා’’**තිආදිනාපි සෙක්ඛානං උභයෙන විරතිසබ්භාවංයෙව විභාවෙති. තස්සත්ථො – යානි අකුසලසමුට්ඨිතානි කායකම්මාදීනි, තානි තෙසං සෙක්ඛානං කායදුච්චරිතාදීනීති වෙරානියෙව , **තෙහි** වෙරෙහි **තෙසං** සෙක්ඛානං විරතියො සම්භවන්තියෙව. **යතොති** යස්මා පාණාතිපාතාදිවිරමිතබ්බනිප්පරියායවෙරාභාවෙපි කායදුච්චරිතාදිවෙරමත්තතො සෙක්ඛානං විරතිසම්භවතො. **නඵලභූතස්සාපීති** යථා ඵලස්ස මග්ගපටිබිම්බභූතත්තා මග්ගසදිසං සත්තඅට්ඨඞ්ගිකතා සියා, එවං අඵලභූතස්සාපි සකදාගාමිමග්ගාදිකස්ස යතො විරතිසම්භවතො **අට්ඨඞ්ගිකතා හොති,** අඤ්ඤථා පඤ්චඞ්ගිකො එව සියාති අධිප්පායො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

714. **යථාවිරමිතබ්බතොති** යො යො පාණාතිපාතාදි විරමිතබ්බො, තතො විරතිවසෙන.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සික්ඛාපදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පටිසම්භිදාවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

1. සඞ්ගහවාරවණ්ණනා

718. ''එසෙව නයො''ති ධම්මාදීසු කතො අතිදෙසො සඞ්ඛෙපතො තෙසං දස්සනං හොතීති ආහ **''සඞ්ඛෙපෙන දස්සෙත්වා''**ති. තෙසං නිරුත්තිපටිභානානං විසයා **තබ්බිසයා,** තෙසං, නිරුත්තිපටිභානවිසයභූතානන්ති අත්ථො. **පච්චයුප්පන්නාදිභෙදෙහීති** පච්චයුප්පන්නනිබ්බානභාසිතත්ථාදිභෙදෙහි.

දුක්ඛහෙතුඵලජාතාදිධම්මජරාමරණානි **දුක්ඛාදීනි**. සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු දුක්ඛසමුදයාදිපරියායෙන ආගතො ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු අරියමග්ගො, පරියත්තිවාරෙ භාසිතං, අභිධම්මභාජනීයෙ කුසලං, අකුසලන්ති එවං පාළියං වුත්තානංයෙව වසෙන පඤ්ච ධම්මා වෙදිතබ්බාති ඉමමත්ථමාහ **''තථා ධම්මා චා''**ති ඉමිනා.

නිබ්බත්තකහෙතුආදීනන්ති නිබ්බත්තකසම්පාපකඤාපකානං. **පුරිමොති** පවත්තනත්ථො. **තස්මින්ති** මග්ගෙ. **පච්ඡිමොති** පාපනත්ථො දට්ඨබ්බො.

අවිපරීතනිරුත්තීති බුද්ධාදීහි ආචිණ්ණා තස්ස තස්ස අත්ථස්ස වාචකභාවෙ නිරුළ්හා යාථාවනිරුත්ති. යස්මා විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතො සද්දො පඤ්ඤත්තීති අත්තනො අධිප්පායො, තස්මා පරමතතො තං දස්සෙන්තො **''අවචනභූතායා''**ති විසෙසෙත්වා **''කෙචි වණ්ණයන්ති''**ති ආහ. **එවං සතීති** එවං නිරුත්තියා පඤ්ඤත්තිභාවෙ සති. පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බාති ආපජ්ජතීති වුත්තෙ, හොතු, කො දොසො තස්සා වචනීයභාවතොති කදාචි වදෙය්‍යාති ආසඞ්කන්තො ආහ **''න ච වචනතො...පෙ.... උච්චාරෙතබ්බං අත්ථි''**ති. **තෙසං** අත්ථධම්මානං. න වචනන්ති **අවචනං** අවචනසභාවං. **එවංපකාරන්ති** එවංවිධං එවං නියතලිඞ්ගවිසෙසජොතනාකාරං.

පරතොති පරභාගෙ අනන්තරමනොද්වාරෙ. සද්දග්ගහණානුසාරෙන ගහිතාය නාමනිරුත්තියං නිරුත්තිපටිසම්භිදා පවත්තතීති වදන්ති. යදි එවං කස්මා පාළියං ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නාරම්මණා''ති වුත්තාති ආහ **''නිරුත්ති... පෙ.... සන්ධාය වුත්ත''**න්ති. **පච්ඡා ජානනන්ති** සද්දග්ගහණුත්තරකාලං නාමනිරුත්තියා ජානනං. **එවන්ති** එවං සද්දග්ගහණතො පච්ඡා නාමනිරුත්තිං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති ගය්හමානෙ. එවං නිරුත්තියා නාමපඤ්ඤත්තිපක්ඛෙ පාළියා, අට්ඨකථාය ච විරොධං දස්සෙත්වා සද්දපක්ඛෙ තදභාවං දස්සෙන්තො **''යථා පනා''**තිආදිමාහ. **තංතංසද්දවිභාවකන්ති** යථා තස්ස තස්ස සද්දප්පභෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං දිබ්බසොතඤාණං සද්දාරම්මණමෙව තං තං සද්දං විභූතං කරොති, එවං නිරුත්තිප්පභෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං නිරුත්තිසද්දාරම්මණමෙව නිරුත්තිපටිසම්භිදාඤාණං තං විභූතං කරොතීති තස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණතා වුත්තා. සද්දං පන විභාවෙන්තං එකන්තතො සද්දූපනිබන්ධං පඤ්ඤත්තිම්පි විභාවෙතියෙව, යතො සභාවාසභාවවිසෙසවිභාවනං සම්පජ්ජති. අඤ්ඤථා හි සද්දමත්තග්ගහණෙ විසෙසාවබොධො එව න සියාති පොරාණා පඤ්ඤත්තිවිභාවනම්පි තස්ස ඉච්ඡන්ති. **තංවිභාවකන්ති** නිරුත්තිසද්දවිභාවකං. **න පාළිවිරොධො හොතීති** යදිපි අභිධම්මභාජනීයෙ ''යාය නිරුත්තියා තෙසං ධම්මානං පඤ්ඤත්ති හොති''ති (විභ. 727) වුත්තං, තම්පි සභාවනිරුත්තිසද්දෙන ධම්මානං පබොධනමෙව සන්ධාය වුත්තං, න තබ්බිනිමුත්තං පඤ්ඤත්තින්ති ''නිරුත්තිසද්දාරම්මණා නිරුත්තිපටිසම්භිදා''ති වුච්චමානෙ පාළියා විරොධො න හොතීති අත්ථො. ''පච්චවෙක්ඛන්තස්සා''ති වුත්තත්තා සද්දං ගහෙත්වා පච්ඡා ගහිතාය පඤ්ඤත්තියා පච්චවෙක්ඛණෙන භවිතබ්බන්ති ආසඞ්කෙය්‍යාති තදාසඞ්කානිවත්තනත්ථමාහ **''තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා''**තිආදි. **සභාවනිරුත්තිං විභාවෙන්තංයෙවාති** සභාවනිරුත්තිවිසයස්ස සම්මොහස්ස පගෙව විද්ධංසිතත්තා අත්ථසාධනවසෙන අභිඤ්ඤාඤාණං විය තං විභාවෙන්තමෙව පවත්තති. තෙනාහ **''නිරුත්තිං භින්දන්තං පටිවිජ්ඣන්තමෙව උප්පජ්ජති''**ති. පභෙදගමනඤ්චෙත්ථ අනවසෙසතො නිරුත්තිවිභාගජානනං. තථා සෙසෙසු. **සක්කටනාමාදීති** සක්කටවසෙන වුත්තනාමාඛ්‍යාතාදි. නිපාතපදං නාමාදිපදානි විය අත්ථං න වදති, අථ ඛො බ්‍යඤ්ජෙති ජොතෙතීති **''බ්‍යඤ්ජන''**න්ති වුත්තං නිපාතපදං.

බොධි ඤාණං මණ්ඩභූතං එත්ථාති **බොධිමණ්ඩො,** මහාබොධිට්ඨානං. තෙනාහ ''**පඨමාභිසම්බුද්ධට්ඨානෙ**''ති. **අඤ්ඤෙන පකාරෙනාති** උග්ගහාදිප්පකාරෙන.

අඤ්ඤථා හොන්තීති පුරිසයුගෙ පුරිසයුගෙ එකදෙසෙන පරිවත්තන්තා කාලන්තරෙ අඤ්ඤාකාරා භවන්ති. **විනස්සන්තීති** තංතංභාසානං මනුස්සානං විනාසෙන න පඤ්ඤායන්ති, මනුස්සානං දුරුග්ගහණාදිනා කත්ථචි කදාචි පරිවත්තන්තීපි බ්‍රහ්මලොකාදීසු යථාසභාවෙනෙව අවට්ඨානතො න සබ්බත්ථ, සබ්බදා, සබ්බථා ච පරිවත්තති. තෙනාහ **''කප්පවිනාසෙපි තිට්ඨතියෙවා''**ති. **එතස්ස** නිරුත්තිපටිසම්භිදාඤාණස්ස.

අත්ථාදීසු ඤාණන්ති අත්ථපටිසම්භිදාදි. අත්ථධම්මනිරුත්තිවසෙන **තීසු**. අත්ථධම්මනිරුත්තිපටිභානවසෙන **චතූසුපි වා**. අත්ථධම්මාදිනා අත්තනා ජොතෙතබ්බෙන සහ අත්ථෙනාති **සාත්ථකානි. සබ්බො** අත්ථධම්මාදිකො **අත්ථො** විසයභූතො **එතස්ස** ඤාණස්ස අත්ථීති **සබ්බත්ථකං. සබ්බස්මිං** අත්ථාදිකෙ විසයෙ **ඨිත්තං** අත්තනො පච්චයෙහි ඨපිතං පවත්තිතං. **අරහත්තප්පත්තියා විසදා හොන්ති** පටිපක්ඛධම්මානං සබ්බසො විද්ධංසිතත්තා. **පඤ්චන්නන්ති** අධිගමපරියත්තිසවනපරිපුච්ඡාපුබ්බයොගානං. **යථායොගන්ති** යං යං යස්ස පුග්ගලස්ස විසදතාය යුජ්ජති, තථා යොජෙතබ්බං.

පරිපුච්ඡාහෙතු පවත්තා කථා පරිපුච්ඡාති වුත්තාති ආහ **"පුච්ඡාය…පෙ…. පරිපුච්ඡාති වුත්තා"**ති.

තෙහීති මග්ගෙහි. **පටිලාභො** නාම පුබ්බයොගසම්පත්තියා අත්ථාදිවිසයස්ස සම්මොහස්ස සමුච්ඡින්දනං, තං පන මග්ගකිච්චමෙවාති ආහ **"සො ලොකුත්තරො"**ති. අත්ථාදීනං පභෙදතො සල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථාපනා යථාරහං පරිත්තකුසලමහාකිරියචිත්තවසෙන හොතීති වුත්තං **"පභෙදො කාමාවචරො"**ති. **යථා** පුබ්බයොගො **අධිගමස්ස බලවපච්චයො** සභාවහෙතුභාවතො, **න තථා පභෙදස්ස** අසභාවහෙතුතාය, පරම්පරපච්චයතාය වාති අධිප්පායො. **පරියත්තිආදීනං** පභෙදස්ස බලවපච්චයතාය , **අධිගමස්ස** ච තදභාවෙ එසෙව නයො. **තත්ථාති** නිමිත්තත්ථෙ භුම්මං, තාසු පරියත්තිසවනපරිපුච්ඡාසු නිමිත්තභූතාසූති අත්ථො. **යං වුත්තං හොතීති** ''එතෙසු පනා''තිආදිනා අට්ඨකථාවචනෙන යං අත්ථජාතං වුත්තං හොති. **තං දස්සෙන්තොති** තං නිද්ධාරෙත්වා දස්සෙන්තො. **"පුබ්බයොගාධිගමා"**ති වත්වා **"ද්වෙපී"**ති වචනං අධිගමසහිතොයෙව පුබ්බයොගො පභෙදස්ස බලවපච්චයො, න කෙවලොති දස්සනත්ථං. තෙන වුත්තං අට්ඨකථායං ''ද්වෙපි එකතො හුත්වා''ති (විභ. අට්ඨ. 718). ''ද්වෙපි විසදකාරණා''ති වුත්තෙ පුබ්බයොගස්සාපි විසදකාරණත්තං ලබ්භතෙවාති ආහ **"ද්වෙපි විසදකාරණාති…පෙ…. වුත්ත"**න්ති.

සඞ්ගහවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සච්චවාරාදිවණ්ණනා

719. **කාලත්තයෙපීති** අතීතාදීසු තීසුපි කාලෙසු. **හෙතුඵලධම්මා** හෙතූනං ඵලභූතා ධම්මා, පච්චයනිබ්බත්තාති අත්ථො. **තෙසඤ්ච හෙතුධම්මාති** තෙසං හෙතුඵලානං පච්චයනිබ්බත්තානං හෙතුභූතා ධම්මා ''ධම්මා''ති වුත්තාති යොජනා. **විනෙය්‍යවසෙනාති** තථාවිනෙතබ්බපුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන. **උප්පන්නා සමුප්පන්නාතිආදි න වුත්තන්ති** උප්පන්නා සමුප්පන්නා උට්ඨිතා සමුට්ඨිතා පච්චුප්පන්නාතිආදි න වුත්තං එකන්තපච්චුප්පන්නස්සෙව සඞ්ගාහකත්තා. **තංනිබ්බත්තකාති** තෙසං අත්ථභාවෙන වුත්තානං නිප්ඵාදකා. **ධම්මාති වුත්තා** ධම්මභාවෙන කථිතා.

සච්චවාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

725. **සාමඤ්ඤෙන වත්වා විසෙසෙන අවුත්තත්තාති** ''තෙසං විපාකෙ''ති යථාවුත්තකුසලවිපාකතාදිසාමඤ්ඤෙන වත්වා සහෙතුකාහෙතුකාදිවිසෙසෙන අවුත්තත්තා, සරූපෙන නිද්ධාරෙත්වා අවුත්තත්තාති අත්ථො. **අවිපාකත්තාති** අවිපාකධම්මත්තා. **යදි එවන්ති** පච්චයභාවතො ලබ්භමානොපි ධම්මභාවො අවිපාකධම්මතාය කිරියානං යදි න වුත්තො, එවං සති. සතිපි පච්චයුප්පන්නභාවෙ අවිපාකභාවතො අත්ථභාවොපි න වත්තබ්බො. තෙනාහ **"විපාකා න හොන්තීති අත්ථභාවො ච න වත්තබ්බො"**ති. **එවඤ්චෙති** යදි පච්චයුප්පන්නත්තා කිරියානං අත්ථභාවො වුත්තො. **නප්පටිසිද්ධො ඉච්ඡිතොවාති** අත්ථො. යදි එවං කස්මා න වුත්තොති ආහ **"විපාකස්ස පනා"**තිආදි. **තෙසන්ති** කුසලාකුසලානං, විපාකකිරියධම්මානඤ්ච. **අත්ථධම්මතාති** වුත්තනයෙන ලබ්භමානොපි යථාක්කමං අත්ථභාවො, ධම්මභාවො ච න වුත්තො. **පච්චයභාවං සත්තිවිසෙසං සනිප්ඵාදෙතබ්බතන්ති** පදත්තයෙනාපි විපාකධම්මතමෙවාහ. සා හි විපාකානං හෙතුභාවතො පච්චයභාවො, තදුප්පාදනසමත්ථතාය සත්තිවිසෙසො, **තෙහි** සගබ්භා විය හොතීති ''සනිප්ඵාදෙතබ්බතා''ති ච වුච්චති. තං **පස්සන්තී** නිප්ඵාදකවිසෙසාපි **නිප්ඵාදෙතබ්බාපෙක්ඛා හොති** ධම්මපටිසම්භිදා. **තංසම්බන්ධෙනාති** නිප්ඵාදෙතබ්බසම්බන්ධෙන. ධම්මපටිසම්භිදං වදන්තෙන අත්ථපටිසම්භිදාපි වුත්තා.

සභාවධම්මෙ පඤ්ඤත්ති **සභාවපඤ්ඤත්තීති** ආහ **"න සත්තාදිපඤ්ඤත්තියා"**ති. සභාවෙන, නිරුත්තියෙව වා සභාවපඤ්ඤත්තීති වුත්තාති ආහ **"අවිපරීතපඤ්ඤත්තියා වා"**ති.

746. වොහාරභූමිං, අධිගමභූමිඤ්ච එකජ්ඣං කත්වා ආහ **"කාමාවචරා, ලොකුත්තරා ච භූමි භූමී"**ති. චිත්තුප්පාදා වා පවත්තිට්ඨානභාවතො භූමි.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

747. **සබ්බඤාණාරම්මණතායාති** පටිසම්භිදාපටිසම්භිදාඤාණාරම්මණතාය. ''සුත්තන්තභාජනීයෙ පන…පෙ…. සියා''ති ඉදං අභිධම්මභාජනීයෙන විරුජ්ඣති, තස්ස වා සාවසෙසදෙසනතා ආපජ්ජතීති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **''අභිධම්මභාජනීයෙ''**තිආදි. **නිරවසෙසකථනන්ති** අසෙසෙත්වා කථනං. තෙන චිත්තුප්පාදසඞ්ගහිතෙ අත්ථෙ අසෙසෙත්වා දෙසනා ඉධ අභිධම්මභාජනීයස්ස භාරො, න සබ්බඤෙය්‍යධම්මෙති දස්සෙති. **යථාදස්සිතවිසයවචනවසෙනාති** දස්සිතප්පකාරවිසයස්ස කථනවසෙන, ධම්මත්ථවසෙන දස්සිතෙ තංතංචිත්තුප්පාදෙ තත්ථ ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙන ඤාණස්ස කථනවසෙනාති අත්ථො. **අඤ්ඤාරම්මණතං න පටිසෙධෙති** අතප්පරභාවතොති අධිප්පායො. **න නිරවසෙසෙන කථනං** අචිත්තුප්පාදපරියාපන්නස්ස විසයස්ස අකථිතත්තා. එවං පටිභානපටිසම්භිදාවිසයස්සාපි න නිරවසෙසෙන කථනන්ති සුත්තන්තභාජනීයෙ අවිසෙසවචනෙන සබ්බඤාණාරම්මණතංයෙව පටිභානපටිසම්භිදාය පතිට්ඨාපෙති. තථා **තිස්සො පටිසම්භිදාති**ආදිපඤ්හපුච්ඡකපාළියාපි. **තිස්සොති** අත්ථධම්මපටිභානපටිසම්භිදා. නිරුත්තිපටිසම්භිදා හි ''පරිත්තාරම්මණා''තෙව වුත්තා.

යදිපි සියා න තස්සා මහග්ගතාරම්මණතාති සම්බන්ධො. **''න හි මග්ගො පච්චයුප්පන්නො න හොතී''**ති ඉමිනා ''අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා''ති වචනස්ස යථාවුත්තත්ථසාධකතං විභාවෙති. **තස්සාති** පටිභානපටිසම්භිදාය **න මහග්ගතාරම්මණතා** සම්භවති නනු නයං අනුස්සරන්තස්සාති අධිප්පායො. **ද්වෙපීති** ''අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා, තිස්සො පටිසම්භිදා සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා මහග්ගතාරම්මණා, සියා අප්පමාණාරම්මණා''ති ච ද්වෙපි එතා පාළියො. තාසු බලවතරාය ඨානස්ස, ඉතරාය අධිප්පායමග්ගනස්ස ච උපායදස්සනමුඛෙන තාසං අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිරොධං දස්සෙතුං **''කුසලාකුසලානං පනා''**තිආදිමාහ. **''නිප්පරියායා තත්ථ ධම්මපටිසම්භිදා''**ති එතෙන තත්ථ අත්ථපටිසම්භිදාය පරියායභාවමාහ. **තථා විපාකකිරියානන්ති**ආදි යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස විසදිසූදාහරණදස්සනං. උභයෙනපි ''අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා''ති (විභ. 749) වචනං සුත්තන්තනයානුගතං නිප්පරියායත්ථස්ස තත්ථ අධිප්පෙතත්තාති දීපෙති. **කිඤ්චි පන ඤාණන්ති**ආදි ''තිස්සො පටිසම්භිදා''තිආදිපාළියා සමත්ථකං. යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස පටිභානං දීපනං **පටිභානං**. තෙනාහ **''ඤෙය්‍යප්පකාසනතො''**ති. ඉති යා ''තිස්සො පටිසම්භිදා''ති පාළි, තස්සා බලවභාවවිභාවනෙන ඉතරාය අධිප්පායමග්ගනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. **නිප්පරියායාති** පරියායරහිතා උජුකං සරූපෙනෙව පවත්තා. **නිප්පරියාය…පෙ…. පවත්තියන්ති** එකන්තිකඅත්ථාරම්මණං ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, ඤාණාරම්මණං පටිභානපටිසම්භිදාති ගහෙත්වා දෙසනායං.

සො එවාති පරස්ස අභිලාපසද්දො එව. අනුවත්තමානතා චස්ස නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නමෙව සද්දං ආරම්මණං කරොන්තී, සද්දං සුත්වා ''අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්තී''ති ජානන්තීති ච ආදිවචනවසෙන වෙදිතබ්බො.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසම්භිදාවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඤාණවිභඞ්ගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

751. සම්පයුත්තානං නිස්සයපච්චයතාය, ආරම්මණස්ස පවත්තිට්ඨානතාය ඔකාසට්ඨො වෙදිතබ්බො. **නහෙතාදීති ආදි**-සද්දෙන ''අහෙතුකා''තිආදිකං සබ්බං එකවිධෙන ඤාණවත්ථුං සඞ්ගණ්හාති. **එකං නහෙතූති** නහෙතුතාය එකං පඤ්චවිඤ්ඤාණං නහෙතූති වුත්තා තෙසං නහෙතුතා. එකන්තාහෙතුභාවෙන හි තෙ එකප්පකාරාවාති. **අඤ්ඤම්පීති** අහෙතුකාදි. **අවිතථසාමඤ්ඤයුත්තන්ති** තෙනෙව අහෙතුකතාදිනා යථාභූතෙන සමානභාවෙන යුත්තං. **ඤාණාරම්මණන්ති** ඤාණස්ස ආරම්මණං යථාවුත්තපඤ්චවිඤ්ඤාණාදි. **වත්ථුවිභාවනාති** පඤ්චවිඤ්ඤාණාදිකස්ස ඤාණවත්ථුස්ස යථාවුත්තවිසෙසෙන විභාවනා පකාසනා පඤ්ඤා.

ඔසානදුකස්සාති ''අත්ථජාපිකා පඤ්ඤා, ජාපිතත්ථා පඤ්ඤා''ති ඉමස්ස දුකස්ස. දුකමාතිකා ධම්මසඞ්ගණියං වුත්තදුකමාතිකාති ආහ **''දුකමාතිකං අනිස්සායා''**ති.

''චින්තාමයා පඤ්ඤා''තිආදිකා තිකමාතිකං අනිස්සාය වුත්තාති ආහ **''එවං තිකානුරූපෙහීති එත්ථාපි දට්ඨබ්බ''**න්ති. යදිපි ජාප-සද්දො බ්‍යත්තවචනෙ, මානසෙ ච පවත්තති, ජනනත්ථෙපි පන දට්ඨබ්බොති දස්සෙන්තො ආහ **''අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දාන''**න්තිආදි. කුසලපඤ්ඤා විපාකසඞ්ඛාතස්ස, කිරියපඤ්ඤා පරිකම්මාදිභූතා අත්තනා නිබ්බත්තෙතබ්බඵලසඞ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස නිබ්බත්තනතො අත්ථජාපිකාති වුත්තාති ආහ **''අත්ථජාපිකා කාරණගතා පඤ්ඤා''**ති. විපාකපඤ්ඤා, කිරියපඤ්ඤා ච සහජාතාදිපච්චයවසෙන තංතංවිපාකාදිඅත්ථං ජාපෙති ජනෙතීති ආහ **''ජාපිතො ජනිතො අත්ථො එතිස්සාති ජාපිතත්ථා''**ති. සතිපි සහජාතානං පච්චයභාවෙ විපාකකිරියපඤ්ඤා න කුසලා විය විපාකානං නිප්පරියායෙන කාරණවොහාරං ලභතීති ආහ **''කාරණපඤ්ඤාසදිසී''**ති. විභාවනත්ථෙන පඤ්ඤා ආරම්මණං විය සම්පයුත්තෙපි පකාසෙතියෙවාති වුත්තං **''ඵලප්පකාසනභූතා''**ති. යතො සා ආලොකොභාසපජ්ජොතපරියායෙහි විභාවිතා.

10. දසකමාතිකාවණ්ණනා

760. ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. අතීතම්පි අද්ධානං ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. අනාගතම්පි අද්ධානං ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. යම්පිස්ස තං ධම්මට්ඨිතිඤාණං, තම්පි ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මන්ති ඤාණං. භවපච්චයා…පෙ…. අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා…පෙ…. නිරොධධම්ම''න්ති (සං. නි. 2.34) එවමාගතානි **සත්තසත්තති ඤාණානි**. ''ජරාමරණෙ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං. ජාතියා ඤාණං…පෙ…. සඞ්ඛාරෙසු ඤාණං…පෙ…. පටිපදාය ඤාණ''න්ති (සං. නි. 2.33) එවමාගතානි **චතුචත්තාරීසං ඤාණානි**. සුතමයඤාණාදීනි අනාවරණඤාණපරියොසානානි පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. මාතිකා 1.1 ආදයො) ආගතානි **තෙසත්තති ඤාණානි**. තෙනාහ **''තෙසත්තති පන…පෙ…. න සංයුත්තකෙ''**ති. ''සංයුත්තකෙ''ති වා ඉදං ''සත්තසත්තති ඤාණානී''ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බං, න ''තෙසත්තතී''ති ඉමිනා. **අඤ්ඤත්ථ** නික්ඛෙපකණ්ඩාදීසු. යථා සම්මාපටිවෙධාභාවතො මිච්ඡාඤාණාදි ථුසරාසිම්හි නිඛාතඛාණුකො විය ආරම්මණෙ චඤ්චලං හොති, න එවං හොති යථාභූතාවබොධකං ඤාණන්ති ආහ **''යථාවපටිවෙධතො සයඤ්ච අකම්පිය''**න්ති. අධිබලකරණං උපත්ථම්භනන්ති තං පුග්ගලෙ ආරොපෙන්තො ආහ **''පුග්ගලඤ්ච…පෙ…. කරොතී''**ති. විසභාගධම්මෙසු වා අකම්පියත්ථො, සභාගධම්මෙසු උපත්ථම්භනත්ථො වෙදිතබ්බො.

අභිමුඛං ගච්ඡන්තීති ''උපගච්ඡන්ති''ති පදස්ස අත්ථවචනං. උපගමනඤ්චෙත්ථ සබ්බඤ්ඤුතාය පටිජානනමෙවාති වුත්තං **''පටිජානනවසෙනා''**ති. **අට්ඨ වා පරිසා උපසඞ්කමන්තීති** එත්ථාපි පටිජානනවසෙන සබ්බඤ්ඤුතන්ති යොජෙතබ්බං. අට්ඨසු පරිසාසු දස්සිතඅකම්පියඤාණයුත්තොති සම්බන්ධො.

ඵලසම්පත්තිපවත්තීති සප්පුරිසූපනිස්සයාදීනං කාරණසම්පත්තීනං ඵලභූතාය පතිරූපදෙසවාසඅත්තසම්මාපණිධිආදිසම්පත්තියා පවත්තනං. **ආදි**-සද්දෙන සුත්තසෙසා සඞ්ගහිතා. **තත්ථ** සප්පුරිසූපනිස්සයාදිකෙ. කස්මා පනෙත්ථ සමානෙ අත්ථකිච්චෙ පටිවෙධඤාණස්ස විය දෙසනාඤාණස්සාපි යාව අරහත්තමග්ගා උප්පජ්ජමානතා න වුත්තාති චොදනං සන්ධායාහ **''පටිවෙධනිට්ඨත්තා''**තිආදි . **පටිවෙධනිට්ඨත්තාති** පටිවෙධස්ස පරියොසානත්තා. **තෙනාති** පටිවෙධපරියොසානභූතෙන අරහත්තමග්ගඤාණෙන. තදධිගමෙන හි සම්පත්තසකලසබ්බඤ්ඤුගුණො භගවා අනන්තපටිභානො අනුපමාය බුද්ධලීළාය ධම්මං දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි. **''පටිලද්ධස්සාපී''**ති ඉමිනා සබ්බථා ලභාපකස්ස පටිවෙධානුරූපතා දෙසනාඤාණස්ස අසක්කුණෙය්‍යාති දීපෙති, තෙන ච පටිවෙධනමත්තෙනෙත්ථ අත්ථසිද්ධීති දස්සෙති. තෙනාහ **''දෙසනාඤාණස්සා''**තිආදි.

හානභාගියධම්මන්ති වා හානභාගියභාවස්ස කාරණං. **කාමසහගතසඤ්ඤාදිධම්මන්ති** කාමගුණාරම්මණං සඤ්ඤාමනසිකාරාදිං. **පුබ්බෙව කතාභිසඞ්ඛාරාදින්ති** ''චන්දෙ වා සූරියෙ වා එත්තකං ගතෙ වුට්ඨහිස්සාමී''තිආදිනා සමාපජ්ජනතො පුබ්බෙ පවත්තචිත්තාභිසඞ්ඛාරපරිකම්මාදිං.

තදභාවග්ගහණෙනාති කිලෙසාවරණාභාවග්ගහණෙන. **යීතින්ති** අත්ථිභාවං. **තබ්බිපරීතායාති** ''නත්ථි දින්න''න්තිආදිකාය මිච්ඡාදිට්ඨියා. **ඨානාභාවන්ති** අප්පවත්තිං, නත්ථිභාවං වා. **උපරීති** ඉමිස්සා බලානං අනුක්කමකථාය උපරි අනන්තරමෙව. **විපාකාවරණාභාවදස්සනාදිකස්සාති ආදි**-සද්දෙන කම්මාවරණාභාවදස්සනං සඞ්ගණ්හාති. **ඉතරන්ති** අධිගමස්ස අට්ඨානදස්සනං. **තංසහිතානං ධාතූනන්ති** රාගාදිසහිතානං සභාවානං. **වෙමත්තතා** ච තෙසං පච්චයවිසෙසසිද්ධෙන අවත්ථාදිවිසෙසෙන වෙදිතබ්බා. **චරියාහෙතූනන්ති** රාගාදිචරියාකාරණභූතානං ධම්මානං.

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

761. **අයං විසෙසොති** සමානෙපි නයද්වයස්ස තෙසං අහෙතුභාවාදිදීපනෙ එකස්ස හෙතුභාවාදිපටිසෙධතා, ඉතරස්ස රාසන්තරාසඞ්ගහොති ඉදං නානාකරණං. **එකාය ජාතියාති** ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡින්නස්ස එකස්ස භවස්ස. **තදන්තොගධතායාති** ගතිඅන්තොගධතාය. **තත්ථ තත්ථාති** තංතංගතිචුතිභවෙසු.

762. තථාති අඤ්ඤද්වාරාරම්මණතාය. **ඛීරාදීනං...පෙ.... විලක්ඛණතාති** යථා ඛීරස්ස දධිභාවෙන, දධිනො තක්කභාවෙන විලක්ඛණතාපත්ති, න එවං පඤ්චවිඤ්ඤාණානං නහෙතුභාවාදිතො අඤ්ඤස්ස සභාවාපත්ති අත්ථීති අත්ථො.

763. **මහත්තෙපීති** පුථුත්තෙපි. බහුභාවවාචකො හි අයං මහා-සද්දො ''මහාජනො''තිආදීසු විය රූපසඞ්ඝාටස්ස අධිප්පෙතත්තා. අඤ්ඤථා සභාවධම්මස්ස කා මහන්තතා, සුඛුමතා වා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වචනං කත්වා වුත්තත්තා ආහ **''චක්ඛුපසාදෙ මම වත්ථුම්හී''**ති. **ඉස්සරියට්ඨානන්ති** ඉස්සරියපවත්තනට්ඨානං. තථා හි නං අඤ්ඤත්ථ භාවිතං විභාවෙන්තමෙව තිට්ඨති, අඤ්ඤවිඤ්ඤාණානි ච තෙන දින්නනයානෙව තත්ථ පවත්තන්ති, අපි දිබ්බචක්ඛුඤාණං, යතො තං අන්ධස්ස න නිප්ඵජ්ජති.

764. **චවත්ථිතානම්පීති** අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණානම්පි. **පටිපාටිනියමො** නියතානුපුබ්බිකතා. **තෙනාති** ''අබ්බොකිණ්ණා''ති වචනෙන.

766. ආවට්ටනභාවො ආවජ්ජනකිච්චතා.

තෙසන්ති රූපාදීනං. එතෙසඤ්හි රූපාදීනං පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි සමාගමො. **අභිනිපතිතබ්බානි** ආලම්බිතබ්බානි, විජානිතබ්බානීති අත්ථො. තෙනාහ **''ආරම්මණකරණෙන පටිවිජානිතබ්බානී''**ති. කුසලාකුසලචෙතනාය, තංසම්පයුත්තානඤ්ච යථාවුත්තානං ''මනොපුබ්බඞ්ගමා...පෙ.... අකුසලං වා''ති (විභ. අට්ඨ. 766) එවං වුත්තානං පටිවිජානිතබ්බානං පටිවිජානනන්ති සම්බන්ධො. කම්මත්ථෙ හි එතං සාමිවචනං. **සහජපුබ්බඞ්ගමධම්මෙනාති** දස්සනාදීහි සහජාතඵස්සාදිනා පුබ්බඞ්ගමෙන ආවජ්ජනාදිනා. **කිච්චන්තරන්ති** දස්සනාදිකිච්චතො අඤ්ඤං සම්පටිච්ඡනාදිකිච්චං.

අවිපාකභාවෙන කාරණෙන, තෙන වා සද්ධිං. **අඤ්ඤන්ති** රූපභාවාදිං. **භාසනකරණකරාති** විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපනවසෙන පවත්තකුසලාකුසලචිත්තුප්පාදධම්මා. තෙ එව කායඞ්ගවාචඞ්ගං අචොපෙත්වා පවත්තා **තංසදිසා. පුබ්බඞ්ගමපටිවිජානනන්ති** පුබ්බඞ්ගමභාවෙන විජානනං මනොද්වාරිකජවනානං පුරෙචරභාවෙන ගහණං. **තත්ථාති** පඤ්චද්වාරෙ. **''න පටිසිද්ධ''**න්ති වත්වා ස්වායමප්පටිසෙධො සාමත්ථියලද්ධොති දස්සෙතුං **''න කායකම්මං...පෙ.... අනුඤ්ඤාතත්තා''**ති වුත්තං. **''තථා''**ති ඉදං යථා කායවචීකම්මපට්ඨපනං, එවං කුසලාදිධම්මසමාදානම්පි නත්ථීති උපසංහරණත්ථං වෙදිතබ්බං. යදි න භවතො චවති, කථං පඤ්චද්වාරෙ චුති වුත්තාති ආහ **''න පඤ්චද්වාරික...පෙ.... අතංද්වාරිකත්තා''**ති. **තස්සා** පාළියා. **ආපාථමත්තන්ති** ආපාථගමනමත්තං ආරම්මණපච්චයභාවමත්තං. **අඤ්ඤන්ති** ''රූපං නීල''න්ති එවමාදිධම්මවිසෙසං. තෙනාහ **''ධම්මසභාව''**න්ති. **රූපන්ති ච න ගණ්හාතීති** රූපාරම්මණම්පි සමානං ''රූපං නාමෙත''න්ති න ගණ්හාති. තථා චාහු එකෙ ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඞ්ගී නීලං විජානාති, නො තු නීල''න්ති. **රූපනීලාදිආකාරො** රූපාරම්මණරූපාදානාකාරපඤ්ඤත්ති. තජ්ජාපඤ්ඤත්ති සෙසා යථා අනිච්චතාදි. **සාතිසයං** සවිතක්කසවිචාරත්තා. **තතො අඤ්ඤන්ති** සද්දාරම්මණතො අඤ්ඤං නාමපඤ්ඤත්තිආරම්මණං, අඤ්ඤථා සහුප්පත්තිපටිසෙධො න සම්භවෙය්‍යාති අධිප්පායො.

මනොද්වාරෙපීති න පඤ්චද්වාරෙයෙව දුතියෙ මොඝවාරෙ, අථ ඛො මනොද්වාරෙපි. **ආවජ්ජනං ද්වත්තික්ඛත්තුං...පෙ.... දට්ඨබ්බං** එකචිත්තක්ඛණිකස්ස ආවජ්ජනස්ස උප්පත්තියං තථා අසම්භවතො.

තස්සාති යාථාවකවත්ථුවිභාවනාය පඤ්ඤාය.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

767. **අධිකරණෙසූති** පදත්ථෙසු. **අඤ්ඤත්‍ර සභාවං ගහෙත්වාති** අත්ථසද්දස්ස තත්ථ පවත්තනාකාරදස්සනං, තෙන අත්ථසද්දස්ස සභාවත්ථතං දස්සෙති. **අධිකරණවසෙන ලිඞ්ගපරිවත්තිං ගච්ඡති**. ''අභිධෙය්‍යානුරූපං ලිඞ්ගවචනානී''ති හි සද්දවිදූ වදන්ති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

768. **පරිපාචිතෙසූති** සාධිතෙසු. ''විහිතෙසූ''ති එත්ථ දුද්ධාදීසු විය භූතකාලතා නාධිප්පෙතාති ආහ **''විසයවිසෙසනමත්තමෙවා''**ති. **''කම්මං, සිප්ප''**න්ති පඤ්ඤා කාරණූපචාරෙන වුත්තාති ආහ **''පඤ්ඤා එව වා…පෙ. … වෙදිතබ්බා''**ති.

කුසලං කම්මං සකං එකන්තං හිතසුඛාවහත්තා. තප්පටිපක්ඛත්තා **ඉතරං** අකුසලං කම්මං **නොසකං**. සච්චපටිවෙධානුලොමනං සච්චානුලොමනං වුත්තන්ති ආහ **''තප්පටිවෙධපච්චයභාවෙනා''**ති. මග්ගසච්චස්ස අනුලොමනතො වා සච්චානුලොමිකතා, තථා පරමත්ථසච්චස්ස අනුලොමනතො. තෙනාහ අට්ඨකථායං **''මග්ගසච්චස්සා''**තිආදි. **පඤ්ඤා වුත්තා** පඤ්ඤාවිසයෙ පඤ්ඤාකිච්චස්ස දස්සිතත්තා. ''යොගවිහිතෙසූ''තිආදිනා වුත්තභූමිනිද්දෙසො, ''කම්මස්සකතං සච්චානුලොමික''න්ති වුත්තසරූපනිද්දෙසො, ''රූපං අනිච්ච''න්තිආදිනා වුත්තප්පකාරනිද්දෙසො ච **යථාවුත්තා…පෙ.… නිද්දෙසා**. ''යොගවිහිතෙසු කම්මායතනෙසු ඛන්තිං, කම්මස්සකතං ඛන්තිං, 'රූපං අනිච්ච'න්ති ඛන්ති''න්තිආදිනා ඛන්තිආදිපදෙහි යොජෙතබ්බා. **ඔලොකනං** පච්චක්ඛකරණං. **ධම්මා ඔලොකනං ඛමන්තීති** පඤ්ඤාය තදොලොකනසමත්ථතමාහ.

769. **මුඤ්චතීති** පජහති. ආරබ්භ-කිරියාය අධිට්ඨානං සමඞ්ගිභාවො, අධිකරණං පට්ඨපනන්ති ආහ **''මුඤ්ච…පෙ. … වත්තුං යුත්ත''**න්ති.

770. පඤ්චසීලදසසීලානි කම්මවට්ටෙකදෙසභූතානි සන්ධාය තෙසං ධම්මට්ඨිතියං සමවරොධො වුත්තො. **සතිපි සවනෙති** ''ඉධ, භික්ඛවෙ, අරියසාවකො පාණාතිපාතා පටිවිරතො''තිආදිනා (අ. නි. 8.39; කථා. 480) තථාගතතො සවනෙ සතිපි. **භික්ඛුආදීනම්පි තං වුත්තං** අධිසීලපඤ්ඤාපනං විය න බුද්ධාවෙණිකන්ති.

අධිපඤ්ඤානිබ්බත්තෙසූති ඨපෙත්වා අධිපඤ්ඤං තදඤ්ඤෙසු මග්ගඵලධම්මෙසු. **තදධිට්ඨානෙසූති** තස්සා අධිපඤ්ඤාය අධිට්ඨානෙසු විපස්සනාධම්මෙසු.

771. **අපායුප්පාදනං** අවඩ්ඪිනිබ්බත්තනං. **තස්මිංයෙව ඨානෙති** තස්මිංයෙව ඛණෙ.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

793. පරිතස්සනං පරිත්තාසො, චිත්තුත්‍රාසො වාති **''න පරිතස්සතී''**ති පදස්ස **''න පත්ථෙති න උත්තසතී''**ති අත්ථමාහ.

796. **අරියසච්චෙසු ධම්මසද්දො** ''දිට්ඨධම්මො''තිආදීසු විය. **අරියමග්ගො, තස්ස ච ඵලං ධම්මො** යථානුසිට්ඨං පටිපන්නෙ අපායෙසු අපතමානෙ ධාරෙතීති. **තත්ථ පඤ්ඤාති** තස්මිං අරියමග්ගඵලෙ නිස්සයභූතෙ පඤ්ඤා. තෙනාහ **''තංසහගතා''**ති. අවිදිතං විදිතං විය නෙති ඤාපෙතීති **නයො,** අනුමානං, තස්ස **නයනං** පවත්තනං, තං පන විසුංයෙවෙකං ඤාණුප්පාදනන්ති ආසඞ්කාය නිවත්තනත්ථමාහ **''න අඤ්ඤ…පෙ.… විසෙසො''**ති. අත්තනො හි අධිගමානුසාරෙන පරාධිගතානං කාලත්තයෙ මග්ගාදීනං පවත්තිආකාරානුමානං **නයනයනං**. අනුමිනනාකාරමෙව හිස්ස සන්ධාය වුත්තං **''ඤාණස්සෙව පවත්තිවිසෙසො''**ති. **කාරණඤ්ච නයනයනස්ස** සච්චෙසු පච්චක්ඛපවත්තනතො. **''තථා''**ති ඉමිනා යථා මග්ගඤාණතො අඤ්ඤාපි ''ඉමිනා ධම්මෙනා''ති වත්තුං යුත්තං, තථා පකාරන්තරෙනපි ''ඉමිනා ධම්මෙන ඤාණෙනා''ති එත්ථ අත්ථො යුජ්ජතීති ඉමමත්ථං උපසංහරති. **තෙනාති** තස්මා ඤාණෙන ඤාතතො සම්පයොගෙහි නයනයනතො. **ඤාණවිසයභාවෙනාති** පටිවෙධඤාණස්ස විසයභාවෙන. **ඤාතෙන** පටිවිද්ධෙන චතුසච්චධම්මෙන, ඤාණසම්පයොගෙන වා ඤාතෙන ජානිත්වා ඨිතෙන මග්ගඵලධම්මෙන.

සබ්බෙන සබ්බන්ති සබ්බප්පකාරෙන සබ්බං, අනවසෙසන්ති අත්ථො. අද්ධත්තයපරියාපන්නඤ්හි සබ්බං තෙභූමකසඞ්ඛාරගතං සම්මසීයති. **නයනතොති** නයග්ගාහතො. **අනුරූපත්ථවාචකො වා කාරණසද්දො** ''කාරණං වදතී''තිආදීසු විය.

අන්වයඤාණස්සපි පරියොගාහෙත්වා පවත්තනතො සවිසෙසො විසයාවබොධොති වුත්තං **''ධම්මෙ ඤාණ...පෙ. ... අභාවා''**ති. **විසයොභාසනමත්තජානනසාමඤ්ඤෙනාති** අසතිපි අභිසමෙච්ච ගහණෙ විසයවිභාවනසඞ්ඛාතඅවබොධසාමඤ්ඤමත්තෙන. **''ඤාණ''න්ති සම්මතෙසූති** ''ඤාණ''න්ති වොහරිතෙසු ලද්ධඤාණවොහාරෙසු. **සම්මුතිවසෙනාති** ධම්මඤාණාදි විය සමුඛෙන විසයෙ අප්පවත්තිත්වා පඤ්ඤත්තිමුඛෙන පවත්තං. **අවසෙසන්ති** සම්මුතිඤාණමෙවාහ. **ඉතරඤාණත්තයවිසභාගන්ති** ධම්මඤාණාදිඤාණත්තයවිධුරං.

797. **කාමභවධම්මෙති** කාමභවසඞ්ඛාතෙ ධම්මෙ.

798. **සාති** පඨමජ්ඣානපඤ්ඤා. **වීතරාගභාවනාවත්ථස්සාති** ''වීතරාගො හොතී''ති එවං වුත්තස්ස. **තන්ති** ඡට්ඨාභිඤ්ඤං. මග්ගඤාණඤ්හි කිච්චතො මග්ගසච්චම්පි පටිවිජ්ඣති. **ඉතරාති** හෙට්ඨිමමග්ගපඤ්ඤා. **තදුපනිස්සයත්තාති** තස්සා ඡට්ඨාභිඤ්ඤාය, තස්ස වා පටිවිජ්ඣනස්ස උපනිස්සයත්තා පටිවිජ්ඣති නාම. **යථානුරූපන්ති** දිට්ඨාසවාදීනං යථානුරූපං. **ආසවක්ඛයෙති** ආසවක්ඛයපරියායෙ කාරණූපචාරෙන. **තංනිබ්බත්තනතොති** තස්ස ආසවක්ඛයසඞ්ඛාතස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තනතො. ඉදඤ්ච ''ආසවානං ඛයෙ ඤාණං ඡට්ඨාභිඤ්ඤා''ති සුත්තෙ ආගතත්තා වුත්තං.

801. **අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන පාකටං කරොන්තස්සාති** අධිගමවසෙන පකාසං විභූතං කරොන්තස්ස.

802. **වසිතාපඤ්චකරහිතං** වසිභාවං අපාපිතං පටිලද්ධමත්තං. පටිපදාරම්මණසහගතා පඤ්ඤා පටිපදාරම්මණසම්බන්ධිනීති ආහ **''පඤ්ඤාය පටිපදාරම්මණුද්දෙසෙනා''**ති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

804. තමෙව පඤ්ඤං ''ද්වීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා පීතිඵරණෙනා''තිආදිනා **විභජති**. අභිසන්දනපරිසන්දනපරිපූරණානිපි පරිප්ඵරණං විය ඵරණාපීතියා, තංසහගතසුඛස්ස ච කිච්චවිසෙසභූතානි අධිප්පෙතානීති ආහ **''අභිසන්දෙතීති...පෙ.... වෙදිතබ්බ''**න්ති. **ආදිනා නයෙනාති** ''අභිසන්දෙතී''තිආදිනා (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.427) සුත්තෙ ආගතනයෙන. ඵරණඤ්චෙත්ථ පීතිසුඛසමුට්ඨිතපණීතරූපෙහි කායස්ස අභිබ්‍යාපනං දට්ඨබ්බං. **ආරම්මණෙති** පීතිඵරණතාසුඛඵරණතාසීසෙන වුත්තානං තිකදුකජ්ඣානානං ආරම්මණෙ. **තාති** පීතිඵරණතාසුඛඵරණතා.

සමාධිමුඛෙනාති සමාධිං මුඛං පමුඛං කත්වා, සමාධිසීසෙනාති අත්ථො, සමාධිපමුඛෙන වා උද්දෙසනිද්දෙසෙන. **අඤ්ඤෙ කිලෙසා** දිට්ඨිමානාදයො . **අප්පයොගෙනාති** ඣානවිමොක්ඛාදීනං විය උප්පාදනීයපරිකම්මපයොගෙන විනා. ආවජ්ජනාසදිසො හි ඵලසමාපත්තිඅත්ථො සම්මසනවාරො. **ඨපිතත්තාති** පවත්තිතත්තා. **සතිබහුලතායාති** සතියා අභිණ්හුප්පත්තියා. පරිච්ඡින්දනසතියා කාලස්ස සතොති දස්සෙතීති යොජනා.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

805. **විසුද්ධිභාවන්ති** විසුද්ධියා සබ්භාවං. **''දිබ්බචක්ඛුඤාණෙකදෙසත්තා''**ති ඉදං තස්ස පරිභණ්ඩඤාණත්තා වුත්තං. තථා හි පාළියං ''සත්තානං චුතූපපාතඤාණාය චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙතී''ති (දී. නි. 1.247) ආරභිත්වා ''සො දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙනා''තිආදි (දී. නි. 1.246) වුත්තං. දිබ්බස්ස තිරොහිතවිප්පකට්ඨාදිභෙදස්ස, ඉතරස්ස ච රූපායතනස්ස දස්සනසමත්ථස්සාපි දිබ්බචක්ඛුඤාණස්ස සිඛාපත්ති චවමානොපපජ්ජමානසත්තදස්සනන්ති ආහ **''මුද්ධප්පත්තෙන වා''**තිආදි.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

806. **ඡබ්බිධම්පි පච්චවෙක්ඛණඤාණන්ති** ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණ''න්තිආදිනා (විභ. 806) වුත්තං පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානං පච්චවෙක්ඛණවසෙන පවත්තඤාණං. **සහ ගහෙත්වාති** එකජ්ඣං ගහෙත්වා විපස්සනාරම්මණභාවසාමඤ්ඤෙන එකත්තෙන ගහෙත්වා. **සඞ්ඛිපිත්වා වුත්තෙනාති** පුබ්බෙ ඡධා වුත්තං විය දස්සිතං ධම්මට්ඨිතිඤාණන්ති එවං සඞ්ඛිපිත්වා වුත්තෙන. ''ඛයධම්ම''න්තිආදිනා පකාරෙන දස්සනන්ති සම්බන්ධො. **පවත්තඤාණස්සාති** ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්තිආදිනා පවත්තස්ස ඤාණස්ස, පවත්තෙ වා සංසාරවට්ටෙ ඤාණස්ස. ඤාණාරම්මණා විපස්සනා **ඤාණවිපස්සනා. විපස්සනාති** ච ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්තිආදිනා පච්චයපච්චයුප්පන්නධම්මෙ විභාගෙන දස්සනතො ධම්මට්ඨිතිඤාණං ඉධාධිප්පෙතං. තස්ස ඛයධම්මතාදිජානනං **පටිවිපස්සනා**. තෙනාහ **''විපස්සනාපටිවිපස්සනාදස්සනමත්ත''**න්ති.

එවමෙත්ථ අට්ඨකථාධිප්පායවසෙන පාළියා අත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්තනො අධිප්පායවසෙන දස්සෙතුං **''පාළියං පනා''**තිආදිමාහ. **සබ්බත්ථාති** අද්ධත්තයෙ පච්චයවිසෙසෙන පච්චයුප්පන්නවිසෙසනිද්ධාරණෙ. **ඤාණවචනෙනාති** ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්තිආදිනා ඤාණස්ස ගහණෙන. **අඞ්ගානන්ති** සත්තසත්තතියා අඞ්ගානං. **ඉතිසද්දෙනාති** ''නිරොධධම්ම''න්ති එත්ථ වුත්තඉතිසද්දෙන. **පකාසෙත්වාති** ඤාණස්ස පවත්තිආකාරං ජොතෙත්වා. තෙන ධම්මට්ඨිතිඤාණතො අඤ්ඤංයෙව පරියොසානෙ වුත්තං ඤාණන්ති දස්සෙති. තෙනාහ **''විපස්සනාඤාණං සත්තමං ඤාණ''**න්ති. අයමෙව චෙත්ථ අත්ථො යුත්තොති දස්සෙන්තො **''න හී''**තිආදිමාහ. තත්ථ **''තම්පි ඤාණන්ති සම්බන්ධො න හොතී''**ති එවං සම්බන්ධො න යුත්තො අඞ්ගන්තරභාවස්ස අවිභාවනතොති අත්ථො. තෙන වුත්තං **''තංඤාණ...පෙ.... අනධිප්පෙතත්තා''**ති. න හි විසුං විසුං වුත්තමෙව එකජ්ඣං වචනමත්තෙන අත්ථන්තරං හොතීති. **''ඛයධම්මං...පෙ.... වා''**ති ඉමිනා පුරිමස්මිං පක්ඛෙ උපචයෙන දොසමාහ.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

808. **පච්චනීකධම්මෙති** නීවරණාදිපච්චනීකධම්මෙ. **දුක්ඛන්ති** සමාපජ්ජනෙ අසති උප්පජ්ජනකදුක්ඛං.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසකනිද්දෙසො

පඨමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

809. න ඨානන්ති **අට්ඨානං,** අනුපලබ්භනත්ථො අයමකාරොති ආහ **''අවිජ්ජමානං ඨානං අට්ඨාන''**න්ති. අභාවත්ථො වා, න අඤ්ඤපටිපක්ඛාදිඅත්ථොති ආහ **''නත්ථි ඨානන්ති වා අට්ඨාන''**න්ති. කො පනෙතස්ස අත්ථද්වයස්ස විසෙසොති? පඨමො හෙතුපච්චයෙහි අනුපලබ්භමානතං වදති, දුතියො සබ්බෙන සබ්බං අභාවන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො. තණ්හුපාදානාදීනම්පි සුඛතො උපගමනස්ස හෙතුභාවෙ දිට්ඨිවිපල්ලාසස්ස සො සාතිසයො අසුඛෙපි දළ්හං පවත්තාපනතොති ආහ **''දිට්ඨිවිපල්ලාසොව...පෙ.... අධිප්පෙත''**න්ති. ''අත්තදිට්ඨිවසෙනා''ති කස්මා විසෙසෙත්වා වුත්තං, නනු අරියසාවකස්ස සබ්බාපි දිට්ඨියො නත්ථීති? සච්චං නත්ථි, අත්තදිට්ඨිසන්නිස්සයා පන සබ්බදිට්ඨියොති දස්සෙතුං **''අත්තදිට්ඨිවසෙනාති පධානදිට්ඨිමාහා''**ති වුත්තං. **භෙදානුරූපස්ස** වත්ථුනො. **භෙදානුරූපෙන** ''අධම්මෙ ධම්මො''තිආදිනයප්පවත්තෙන.

සො එවාති යො ලිඞ්ගෙ අපරිවත්තෙ තස්මිං අත්තභාවෙ භවඞ්ගජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධො, සො එව. තඤ්හි උපාදාය එකජාතිසමඤ්ඤා, න චෙත්ථ භාවකලාපජීවිතින්ද්‍රියස්ස වසෙන චොදනා කාතබ්බා තදඤ්ඤස්සෙව අධිප්පෙතත්තා. තඤ්හි තත්ථ අවිච්ඡෙදවුත්තියා පබන්ධවොහාරං ලභති, ඉතරම්පි වා භාවානුපාලනතාසාමඤ්ඤෙනාති අනොකාසාව චොදනා.

සපත්තවසෙන යොජෙතබ්බන්ති ''සපත්තං මාරෙමීති අභිසන්ධිනා සපත්තෙන නිපන්නට්ඨානෙ නිපන්නං මනුස්සභූතො මනුස්සභූතං මාතරං පිතරං වා මාරෙන්තො''තිආදිනා යොජෙතබ්බං. **සබ්බත්ථාති** චතූසුපි විකප්පෙසු. **පුරිමං අභිසන්ධිචිත්තන්ති** පුබ්බභාගියො මරණාධිප්පායො. **අප්පමාණං** තෙන අත්ථසිද්ධියා අභාවතො. **පුථුජ්ජනස්සෙව තං දින්නං හොතීති** එත්ථ යථා අරහත්තං පත්වා පරිභුත්තම්පි පුථුජ්ජනකාලෙ දින්නං පුථුජ්ජනදානමෙව හොති, එවං මරණාධිප්පායෙන පුථුජ්ජනකාලෙ පහාරෙ දින්නෙ අරහත්තං පත්වා තෙනෙව පහාරෙන මතෙ කස්මා අරහන්තඝාතොයෙව හොති, න පුථුජ්ජනඝාතොති? විසෙසසම්භවතො. යථා හි දානං දෙය්‍යධම්මස්ස පරිච්චාගමත්තෙන හොති, න එවං වධො. සො හි පාණො, පාණසඤ්ඤිතා, වධකචෙතනා, උපක්කමො, තෙන මරණන්ති ඉමෙසං පඤ්චන්නං අඞ්ගානං පාරිපූරියාව හොති, න අපාරිපූරියා. තස්මා අරහත්තං පත්තස්සෙව මරණන්ති අරහන්තඝාතොයෙව හොති , න පුථුජ්ජනඝාතො. යස්මා පන ''ඉමං මාරෙමී''ති යං සන්තානං ආරබ්භ මාරණිච්ඡා, තස්ස පුථුජ්ජනඛීණාසවභාවෙන පයොගමරණක්ඛණානං වසෙන සතිපි සන්තානභෙදෙ අභෙදොයෙව. යදා ච අත්ථසිද්ධි, තදා ඛීණාසවභාවො. තස්මා අරහන්තඝාතොව හොතීති නිච්ඡිතං. කථං පනෙත්ථ වධකචෙතනා

වත්තමානවිසයා සියාති ආහ **‘‘වධකචිත්තං පච්චුප්පන්නාරම්මණම්පි…පෙ…. පවත්තතී’’**ති. තත්ථ **පබන්ධවිච්ඡෙදවසෙනාති** යෙන පබන්ධො විච්ඡිජ්ජති, තාදිසං පයොගං නිබ්බත්තෙතීති අත්ථො. තෙන යදා පබන්ධවිච්ඡෙදො, තදා අරහාති යථාවුත්තං අරහන්තඝාතං පතිට්ඨාපෙති. **න එවන්ති** යථා කාලන්තරාපෙක්ඛකිච්චසිද්ධං වධකචිත්තං, න එවං වාගචෙතනා. **‘‘සා හී’’**තිආදිනා වාගචෙතනාය කාලන්තරානපෙක්ඛකිච්චසිද්ධිතංයෙව විභාවෙති. **අඤ්ඤසකකරණන්ති** අත්තතො විනිමොචෙත්වා අඤ්ඤස්ස දක්ඛිණෙය්‍යස්ස සන්තකභාවකරණං. **තස්සාති** වජිතබ්බස්ස වත්ථුනො. **යස්සාති** යස්ස පුථුජ්ජනස්ස. **තස්සෙව** තං **දින්නං හොති,** සචෙපි අරහත්තං පත්වා තෙන පරිභුත්තන්ති අත්ථො.

‘‘කප්පවිනාසෙ’’ති ඉදං ‘‘සණ්ඨහන්තෙ කප්පෙ’’ති වුත්තත්තා මහාකප්පවිනාසං සන්ධාය වුත්තන්ති ආහ **‘‘කප්පට්ඨකථාය න සමෙතී’’**ති එත්ථ ආයුකප්පස්ස අධිප්පෙතත්තා. ආයුකප්පො චෙත්ථ අවීචියං නිබ්බත්තසත්තානං අන්තරකප්පපරිමාණං පරමායු වෙදිතබ්බං. තඤ්හි සන්ධාය ‘‘එකං කප්පං අසීතිභාගෙ කත්වා තතො එකභාගමත්තං කාල’’න්ති (කථා. අට්ඨ. 654-657) වුත්තං. තයිදං **‘‘එකං කප්ප’’**න්ති යදි එකං මහාකප්පන්ති අත්ථො, තථා සති වීසතිඅන්තරකප්පපරිමාණො එකො අසඞ්ඛෙය්‍යකප්පොති වුත්තං හොති. අථ එකං අසඞ්ඛෙය්‍යකප්පන්ති අත්ථො, සබ්බථාපි ‘‘චතුසට්ඨි අන්තරකප්පා’’ති වචනෙන විරුජ්ඣතීති වීමංසිතබ්බං. යථා පන කප්පට්ඨකථාය අයං අට්ඨකථා සමෙති, තං දස්සෙතුං **‘‘කප්පවිනාසෙයෙවාති පනා’’**තිආදිමාහ.

පකතත්තො වා අපාරාජිකො. **සමානසංවාසකො** කම්මලද්ධීනං වසෙන අනානාසංවාසකොති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

නියතස්ස පුග්ගලස්ස විජ්ජමානතං පටිසෙධෙත්වාති යොජනා. තත්ථ **පටිසෙධෙත්වාති** ‘‘පුග්ගලො පන නියතො නාම නත්ථී’’ති එවං පටිසෙධෙත්වා. තත්ථ කාරණමාහ **‘‘මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මානං විය සභාවතො’’**ති. පඤ්ඤත්තිමත්තඤ්හෙතං මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මනිස්සයං, යදිදං නියතො පුග්ගලොති . **යථාපුච්ඡිතන්ති** ‘‘කිං පුබ්බහෙතු නියමෙතී’’තිආදිනා පුච්ඡිතප්පකාරං නියාමකහෙතුං. **යෙනාති** යෙන උපරිමග්ගත්තයවිපස්සනාඤාණෙන. **නියතානියතභෙදන්ති** සොතාපන්නාදිනියතභෙදං, සත්තක්ඛත්තුපරමාදිඅනියතභෙදඤ්ච. සොතාපන්නො එව හි එකො සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම හොති, එකො කොලංකොලො නාම, එකො එකබීජී නාමාති සොතාපන්නස්ස නියතභාවො වුත්තොති ආහ **‘‘සොතාපන්නො ච නියතො’’**ති. බ්‍යතිරෙකත්ථො හි අයං ච-සද්දො. **තතො පුබ්බෙති** සොතාපත්තිමග්ගතො පුබ්බෙ. **‘‘පුබ්බහෙතුකිච්චං නත්ථී’’**ති ඉදං සොතාපන්නස්ස නියතතාය වුත්තත්තා වක්ඛමානඤ්ච දොසං හදයෙ ඨපෙත්වා වුත්තං. උපරිමග්ගානං සඋපනිස්සයත්තෙ පඨමමග්ගස්සාපි සඋපනිස්සයතා සිද්ධා එවාති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘යදි හී’’**තිආදි. **තඤ්ච** නියතත්තං. **අස්සාති** සොතාපත්තිමග්ගස්ස.

තෙනෙව ඛීණාති සොතාපත්තිමග්ගෙනෙව ඛීණා. කාරණුපච්ඡෙදෙන හි ඵලුපච්ඡෙදො සියා. **තතොති** සත්තක්ඛත්තුපරමාදිතො. **සාති** සත්තක්ඛත්තුපරමාදිතා. **පවත්තිතොති** විපාකප්පබන්ධතො. **තෙනාති** සොතාපත්තිමග්ගෙන. **වුට්ඨානෙති** වුට්ඨානෙ සති. කාරණෙන විනා ඵලං නත්ථීති ආහ **‘‘සක්කාය…පෙ…. භවිතබ්බ’’**න්ති. **‘‘නාමකරණනිමිත්තතො’’**ති ඉමිනා නාමකරණහෙතුතාය නියාමකතං විභාවෙති එකබීජිආදිසමඤ්ඤානං අන්වත්ථසඤ්ඤාභාවතො. තෙනාහ **‘‘විපස්සනා…පෙ…. සන්ධාය වුත්ත’’**න්ති.

ආදි-සද්දෙන ‘‘එකොම්හි සම්මාසම්බුද්ධො, සීතිභූතොස්මි නිබ්බුතො’’තිආදීනි (මහාව. 11; කථා. 405; ම. නි. 1.285) සඞ්ගය්හන්ති. එත්ථ ච ‘‘සදිසො මෙ න විජ්ජති, එකොම්හි සම්මාසම්බුද්ධො (මහාව. 11; කථා. 405; ම. නි. 1.285). ‘අත්ථෙතරහි අඤ්ඤො සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා භගවතා සමසමො සම්බොධියා’න්ති එවං පුට්ඨො අහං, භන්තෙ, ‘නො’ති වදෙය්‍යා’’න්තිආදි (දී. නි. 3.161) වචනෙහි ඉමිස්සා ලොකධාතුයා විය අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස අඤ්ඤිස්සා ලොකධාතුයා උප්පාදො නිවාරිතොති දට්ඨබ්බං. න හි විජ්ජමානෙ ‘‘සදිසො මෙ න විජ්ජතී’’තිආදි සක්කා වත්තුං. යං පන වදන්ති ‘‘ලොකධාතුවිසෙසාපෙක්ඛාය වුත්ත’’න්ති, තම්පි නත්ථි තථා විසෙසනස්ස අභාවතො, බුද්ධානුභාවස්ස ච අසමත්ථභාවවිභාවනතො. ආණාඛෙත්තකිත්තනඤ්චෙත්ථ ධම්මතාදස්සනත්ථං. සක්කොති හි භගවා යත්ථ යත්ථ ඉච්ඡති, තත්ථ තත්ථ ආණං වත්තෙතුං. **‘‘එකිස්සා ලොකධාතුයා’’**ති ච ඉදං බුද්ධඛෙත්තභූතාය ලොකධාතුයා දස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථායමත්ථො – බුද්ධඛෙත්තභූතා එකාචායං ලොකධාතු. තත්ථ එකස්මිං කාලෙ එකො එව සම්මාසම්බුද්ධො උප්පජ්ජතීති. තෙනාහ **‘‘බුද්ධඛෙත්ත…පෙ…. අධිප්පායො’’**ති.

තස්මාති යස්මා උපසම්පදාදීනං පාතිමොක්ඛං, උපසම්පදා ච පබ්බජ්ජාදීනා, තස්මා. **පාතිමොක්ඛෙ සිද්ධෙ,** සිද්ධාසු **තාසු** පබ්බජ්ජූපසම්පදාසු. **තතො පරං විනට්ඨං නාම හොතීති** පච්ඡිමපටිවෙධතො පරං පටිවෙධසාසනං, පච්ඡිමසීලභෙදතො ච පරං පටිපත්තිසාසනං විනට්ඨං නාම හොතීති සාසනභාවසාමඤ්ඤෙන පන උභයං එකජ්ඣං කත්වා දස්සෙන්තො **‘‘පච්ඡිම…පෙ…. එකතො කත්වා’’**ති ආහ.

පරිදෙවනකාරුඤ්ඤන්ති පරිදෙවනෙන කරුණායිතබ්බතා කරුණායනා.

ධම්මානං සභාවවිසෙසො න සක්කා ධාරෙතුං, යතො පාරමීපවිචයාදීසු උදකපරියන්තං කත්වා මහාපථවීකම්පො අහොසි, අභිසම්බොධිදිවසෙ ච ඨපෙත්වා පුබ්බුත්තරදිසාභාගෙ බොධිරුක්ඛමූලෙ භූමිභාගො මහාපුරිසං ධාරෙතුං නාසක්ඛි, අඤ්ඤදත්ථු එකපස්සෙ පක්ඛිත්තඅතිභාරහරිතනාවා විය චක්කවාළගබ්භො විපරිවත්තො. ''සමුප්පාදිකා''ති වත්තබ්බෙ ස-කාරෙ අ-කාරස්ස ආ-කාරො, එකස්ස ච ප-කාරස්ස ලොපො කතොති දස්සෙන්තො ආහ **''සමං උද්ධං පජ්ජතීති සාමුපාදිකා''**ති. සමං උපාදියතීති වා සමුපාදා, සමුපාදා එව **සාමුපාදිකා,** සමුපාභිනීති අත්ථො.

සන්තතිඛණවසෙනාති සන්තතිවසෙන ආයූහනසමඞ්ගිතා, සපුබ්බපච්ඡාභාගස්ස ගහණවසෙන චෙතනාක්ඛණවසෙන චෙතනාසමඞ්ගිතාති යොජෙතබ්බා. එකස්මිං උපට්ඨිතෙ පච්චයවසෙන තදඤ්ඤස්ස උපට්ඨානං පරිවත්තනං.

පඨමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා

810. භොගෙ භුඤ්ජිතුං න ජානාති, විනාසෙතීති යොජනා.

ලහුපරිවත්තිතාය ජීවිතස්සාති අධිප්පායො.

න අදාසි පයුත්තවාචාය උප්පන්නන්ති අධිප්පායෙන.

සම්මාපයොගෙනාති සම්මාපටිපත්තියා.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

813. ධාතුසභාවොති භූතාදිසඞ්ඛාතධාතූනං සභාවො. **සභාගවසෙන** එලභූතෙන. **අජ්ඣාසයධාතුපරිච්ඡින්දනතො**ති අජ්ඣාසයසභාවස්ස ''හීනං, පණීත''න්ති වා පරිච්ඡිජ්ජ ජානනතො, වුට්ඨිනිමිත්තෙන විය මහොසෙන උපරිමෙඝවුට්ඨියා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා

සද්දත්ථො සම්භවති සමාසන්තෙනෙව තථා සද්දසිද්ධිතො. **තෙසන්ති** පරොපරානං විසදාවිසදානං සද්ධාදිඉන්ද්‍රියානං. **එවඤ්ච කත්වා**ති ආසයාදිතො ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තස්ස, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තතො ච අධිමුත්තිභෙදස්ස විසිට්ඨසභාවත්තා එව.

815. ''කෙ පන තෙ අරියාවාසා''ති පුච්ඡිත්වා තෙ සුත්තෙනෙව දස්සෙන්තො **''ඉධ, භික්ඛවෙ''**තිආදිපාළිං ආහරිත්වා **''එවං වුත්තා''**ති නිගමෙත්වා පුන මග්ගාධිගමෙනෙව තෙසං අධිගමං දස්සෙන්තො **''එතෙසූ''**තිආදිමාහ. තත්ථ **ඉතරෙ**ති ඡළඞ්ගසමන්නාගමඑකාරක්ඛාසඞ්ඛායපටිසෙවනාදයො.

816. **ආරම්මණසන්තානානුසයනෙසූ**ති ආරම්මණානුසයනං, සන්තානානුසයනන්ති ද්වීසු අනුසයනෙසු. යථා හි මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නො රාගො කාරණලාභෙ උප්පජ්ජනාරහො ථාමගතට්ඨෙන සන්තානෙ අනුසෙතීති වුච්චති, එවං ඉට්ඨාරම්මණෙපීති තස්ස ආරම්මණානුසයනං දට්ඨබ්බං. තං පනස්ස අනුසයනං උප්පත්තියා පාකටං හොතීති දස්සෙතුං අට්ඨකථායං ''යථා නාමා''තිආදි (විභ. අට්ඨ. 816) වුත්තං. **''ආචිණ්ණසමාචිණ්ණා''**ති එතෙන ඉට්ඨාරම්මණෙ රාගස්ස චිරපරිභාවනං විභාවෙති. යස්මා පන එවං චිරපරිභාවිතං පරිවෙඨෙත්වා විය ඨිතං හොති, තස්මා **''සමන්තතො වෙඨෙත්වා විය ඨිතභාවෙන අනුසයිතතං දස්සෙතී''**ති වුත්තං. තථා හි උදකෙ නිමුග්ගසදිසො උදාහටො. ''සබ්බෙපි තෙභූමකා ධම්මා කාමනීයට්ඨෙන කාමා''තිආදිපාළිවසෙන භවරාගස්සාපි වත්ථුකාමතා වෙදිතබ්බා. **රාගවසෙනා**ති ආරම්මණරජ්ජනවසෙන.

818. **ඉන්ද්‍රියවිසෙසො** විනෙය්‍යානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං.

819. පහාතබ්බෙන උපද්දුතනිරොධනත්ථං පහායකං පරියෙසතීති පඨමං පහාතබ්බං, පච්ඡා පහායකන්ති අයං **පහාතබ්බපජහනක්කමො** පහානක්කමපදෙන වුත්තො. **යස්සා**ති පහාතබ්බස්ස. **තන්ති** පහාතබ්බං. **පඨමං වුච්චතීති**

පහානවිචාරණානං පඨමං වුච්චති. **තතො පච්ඡා අප්පහාතබ්බං** යථා තං දස්සනත්තිකාදීසු.

826. තන්ති භවඞ්ගං. **තස්සාති** ලොකුත්තරස්ස. **පාදකන්ති** අන්තිමභවිකස්ස භවඞ්ගං සන්ධායාහ.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

828. **සමාපන්නොම්හීති** මඤ්ඤතීති අත්ථො.

සමාධි වා තස්ස ආරම්මණභූතං **කම්මට්ඨානං වා** චිත්තමඤ්ජූසාති යොජනා. **ඨපෙතුන්ති** යථාපරිච්ඡින්නං කාලං සමාපත්තිචිත්තං පවත්තෙතුං.

තෙහීති සඤ්ඤාමනසිකාරෙහි. **තංසභාවතාති** කාමාදිදුතියජ්ඣානාදිඅනුපක්ඛන්දනසභාවතා. **පගුණවොදානං** පගුණභාවසිද්ධා ඣානස්ස පටිපක්ඛතො විසුද්ධි.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

831. **පඤ්ඤාව විමුත්තීති** රාගාදීහි විමුත්තිභූතා පඤ්ඤාව විමුත්තීති යොජනා. **කම්මන්තරස්ස විපාකන්තරමෙවාති අත්ථො** විපාකන්තරජානනස්සෙව දුතියබලකිච්චත්තා, කම්මන්තරජානනස්ස ච තතියබලකිච්චත්තා. **බලසදිසතන්ති** එකච්චබලසදිසතං. කස්මා පනෙත්ථ බලඤාණකිච්චෙ වුච්චමානෙ ඣානාදිඅබලඤාණං උදාහටන්ති චොදනං සන්ධායාහ **''යදිපී''**තිආදි. **තදන්තොගධන්ති** තස්මිං ඣානාදිපච්චවෙක්ඛණාසභාවෙ සත්තමබලඤාණෙ අන්තොගධං. **එවන්ති** ඣානාදිඤාණං විය. **අප්පෙතුං, විකුබ්බිතුඤ්චාති** අත්තනා වුත්තාකාරං සන්ධායාහ. සමුදයප්පහානාදිඑකච්චඤාණකිච්චම්පි අකරොන්තං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං කථමප්පනාදිකං ඣානාදිකිච්චං කරෙය්‍ය, බලඤාණෙහි පන ජානිතබ්බං, තතො උත්තරිඤ්ච ජානන්තම්පි යස්මා එකච්චබලකිච්චං න කරොති, තස්මා අඤ්ඤානෙව බලඤාණානි, අඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණන්ති දස්සනත්ථං ''එතෙසං පන කිච්චං න සබ්බං කරොතී''තිආදි (විභ. අට්ඨ. 831) අට්ඨකථායං වුත්තං. තත්ථ යථා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං අබලකිච්චං එකච්චං න කරොති, එවං බලකිච්චම්පීති උදාහරණදස්සනවසෙන ''තඤ්හි ඣානං හුත්වා අප්පෙතු''න්තිආදි වුත්තන්ති දස්සෙතුං **''අථ වා…පෙ…. දට්ඨබ්බ''**න්ති වුත්තං.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤාණවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගො

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

843-4. **අත්ථිපටිච්චං නාමාති** අත්ථිතා පටිච්චත්ථො නාම, අසතිපි සහජාතපුරෙජාතාදිභාවෙ යස්මිං සති යං හොති, සො තස්ස පච්චයොති කත්වා යථා තථා අත්ථිතාමත්තං ඉධ පටිච්චත්ථොති අත්ථො. තං පන පටිච්චත්ථං බ්‍යතිරෙකමුඛෙන පාකටතරං කාතුං **"යථා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **නිස්සයාදිපච්චයභාවෙන පටිච්චාති වුත්තන්ති** නිස්සයාදිපච්චයභාවතො පච්චයභූතං චක්ඛාදි ''පටිච්චා''ති වුත්තං. **එකිස්සා සෙණියාති** අට්ඨාරසසු සෙණීසු මයං අමුකාය සෙණියා ජාතාම්හ, න අඤ්ඤෙ විය අප්පඤ්ඤාතාති එවමෙත්ථ අත්ථං වදන්ති.

පුරතො කරණං පමුඛභාවකරණං. **නිධානරාසීති** නිදහිත්වා ඨපිතධනනිචයො. **යසොති** ඉස්සරියං. තං පන යෙසු වත්තති, තෙසු පට්ඨාපකආණාකරණෙහි පාකටො හොතීති **"පට්ඨාපකමදො, ආණාකරණමදො"**ති ච වුත්තං.

845. **වත්ථුනාති** ජාතිආදිපවත්තිහෙතුනා.

846. **පතිට්ඨාභාවොති** කුසලකම්මෙසු පතිට්ඨානාභාවො, සො පන යස්මා කුසලකිරියාය ඨානං න හොති, තස්මා **"කුසලකරණෙ අට්ඨාන"**න්ති ආහ. පමාදසඞ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස එවමාදිකො පරියායොති යොජනා. **ආදි-සද්දෙන** ''වචීදුච්චරිතෙ, මනොදුච්චරිතෙ චිත්තස්ස වොස්සග්ගො, මක්ඛො, පළාසො''ති ච එවමාදිකස්ස සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. ''පමාදො පමජ්ජනාදී''තිආදිකො **තදත්ථප්පකාසකො,** ''චිත්තස්ස වොස්සග්ගො වොස්සග්ගානුප්පාදන''න්තිආදිකො **තප්පරියායප්පකාසකො** බ්‍යඤ්ජනපරියායො ච අපරියන්තොති සම්බන්ධො. **"චත්තාරො ඛන්ධෙ දස්සෙතී"**ති ඉමිනා සතිවොස්සග්ගාකාරප්පවත්තා චත්තාරො අකුසලක්ඛන්ධා පමාදොති වදති.

847. අනිවාතවුත්තිතාය හෙතුභූතො චිත්තසම්පග්ගහො **මානවිසෙසො.**

848. උත්තරභාවො උත්තරියං, කරණෙන උත්තරියං **කරණුත්තරියං,** සාරම්භෙන පරස්ස කිරියතො උත්තරිකිරියා.

849. **නෙරුත්තිකවිධානෙනාති** ඉ-කාරච්ච-කාරානඤ්ච ර-කාරතාපාදනෙන.

අත්තහිතං අත්තාති උත්තරපදලොපෙන නිද්දෙසමාහ යථා ''රූපභවො රූපං, භීමසෙනො භීමො''ති ච. **ආදින්නො, පත්තො** වා අත්ථො **අත්තාති** නිරුත්තිනයෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා.

මුද්දිතස්සාති අඞ්කිතස්ස.

850. **ජානන්තස්සෙව** මහාජනස්ස. **උපාදානාදිපච්චයෙති** ඉන්ධනුදකචීවරාදිකෙ පාරිපූරිහෙතුකෙ.

851. **ගණ්ඨිකා** සයං ගණ්ඨිකරණතො. පතිරූපවචනතො, අඤ්ඤෙසං ගණ්ඨිභෙදතො ච **ගණ්ඨිභූතා.**

852. අභෙජ්ජන්තරතාය **සමාසෙවිතතාය** සුට්ඨු ආසෙවිතතාය.

853. චිරකාලපරිභාවිතත්තෙන **තෙමනකරණං** අල්ලභාවකරණං, ලොභවසෙන අවස්සවනන්ති අත්ථො.

එවං සන්තෙ කථං බීයනන්ති නිද්දෙසොති ආහ **"බීයනන්ති වා"**තිආදි.

854. **චීවරමණ්ඩනාදීනන්ති** චීවරමණ්ඩනා පත්තමණ්ඩනා සෙනාසනමණ්ඩනාති ඉමෙසං. ඉදානි තං විසෙසනභාවං යොජෙත්වා දස්සෙතුං **"චීවරෙන හී"**තිආදි වුත්තං.

855. සභාගරහිතො, සභාගපටිපක්ඛො වා **අසභාගො,** අනනුකූලානං පටික්කූලතා වා. තෙනාහ **"මානථද්ධතා, විරොධො වා"**ති.

856. **සඞ්කම්පනා** උක්කණ්ඨනාවසෙන අනවට්ඨානං, අනවධානං වා. **තස්ස තස්ස** ආරම්මණස්ස **තණ්හායනා.**

857. **කායස්සාති** නාමකායස්ස. තස්මිඤ්හි අවිප්ඵාරිකෙ රූපකායොපි අවිප්ඵාරිකො හොති.

860. **රාගාදීනන්ති** රාගමොහඅහිරිකානොත්තප්පවිචිකිච්ඡාදීනං.

861. තිවිධම්පි කුහනවත්ථුං දස්සෙතුන්ති සම්බන්ධො. **තත්ථාති** මහානිද්දෙසෙ. ''තත්ථ කතමා කුහනා ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතස්සා''තිආදිනා (විභ. 861) ඉධ ඛුද්දකවිභඞ්ගෙ ආගතං දෙසනානයං නිස්සාය මහානිද්දෙසදෙසනා පවත්තාති ආහ **''නිස්සයභූතාය ඉමාය පාළියා''**ති.

අන්තරහිතානීති අන්තවිකලානි ඡින්දන්තානි.

ලාභසක්කාරසිලොකහෙතු සම්භාවනාධිප්පායෙන සංයතාකාරදස්සනං කොහඤ්ඤන්ති ආහ **''පාපිච්ඡතාය නිරත්ථකකායවචීවිප්ඵන්දනිග්ගහණං කොරජ''**න්ති. යො සංවෙගබහුලො කුක්කුච්චකො පුබ්බෙනාපරං අත්තනොපි කිරියං පරිසඞ්කන්තො පච්චවෙක්ඛමානො තිට්ඨති, තාදිසං විය අත්තානං දස්සෙන්තො **''අතිපරිසඞ්කිතො''**ති වුත්තො.

864. පසංසාමුඛෙන නින්දනන්ති පසංසාවත්ථුතො ඛිපනං **බහි ඡඩ්ඩනං** යථා ''අදායකං අහො දානපතී''ති.

865. **ගවෙසනකම්මන්ති** අප්පකෙන ලාභෙන මහන්තස්ස පරියෙසනකබ්‍යාපාරො.

866. පොක්ඛරං වුච්චති සුන්දරං, වණ්ණස්ස සුන්දරභාවො වණ්ණපාරිපූරී හොතීති ආහ **''වණ්ණපාරිපූරී වා වණ්ණපොක්ඛරතා''**ති.

879. **සෙය්‍යමානාදිනිද්දෙසෙසූති** ''තත්ථ කතමො සෙය්‍යස්ස 'සෙය්‍යොහමස්මී'ති මානො''තිආදිනා (විභ. 869) නිද්දිට්ඨෙසු නවසු මානනිද්දෙසෙසු. **''සෙය්‍යාදිපුග්ගලො''**ති ඉදං තත්ථ පාළියං සෙය්‍යාදීනං නවන්නං පුග්ගලානං ආමට්ඨත්තා වුත්තං. ඉධ පන පුග්ගලාමසනෙ සති සෙය්‍යපුග්ගලො ච ආමසිතබ්බො සියා. තෙනෙවාහ **''සෙය්‍යමානභාවෙපී''**ති. **සෙය්‍යමානභාවෙපීති පි**-සද්දො ආකඩ්ඪකො අසෙය්‍යමානනිද්දෙසෙපි පුග්ගලාමසනස්ස කතත්තා. **යස්ස කස්සචීති** සෙය්‍යාදීසු යස්ස කස්සචි පුග්ගලස්ස.

880. **පුරිමමානස්සාති** පුබ්බෙ පවත්තස්ස සදිසමානස්ස, හීනමානස්ස වා, සදිසමානවසෙනෙව පන පාළි ආගතා.

881. ''මිගානං කොත්ථුකො අන්තො, පක්ඛීනං පන වායසො''ති (ජා. 1.3.135) වචනතො ආහ **''පක්ඛිජාතීසු වායසො අන්තො ලාමකො''**ති.

882. **විරාගන්ති** අරහත්තං.

883. **මානසම්පයුත්තච්ඡන්දො** තණ්හාඡන්දො. **මානසභාවං අනුගතො** සෙය්‍යාදිතො සම්පග්ගණ්හනවසෙන පවත්තො මානසම්පයුත්තකත්තුකම්‍යතාඡන්දො **වා මානච්ඡන්දො**.

884. **තත්ථාති** තස්මිං විලම්බනෙ නිප්ඵාදෙතබ්බෙ. **යුත්තං** අනුච්ඡවිකං. **මුත්තං** විස්සට්ඨං. **සිලිට්ඨං** සහිතං, අත්ථද්වයවිභාවකං වා.

888. **අනුද්දයස්සෙවාති** මෙත්තායන්තස්ස විය අනුකම්පන්තස්ස විය විකප්පනාති ආහ **''සහනන්දිතාදිකස්සා''**ති, මෙත්තාදිපතිරූපෙන පවත්තගෙහසිතසිනෙහස්සාති අත්ථො. තෙනාහ **''තාදිසො රාගො''**ති. **අත්ථො යුජ්ජතීති** එවම්පි ''තත්ථා''ති පාළිපදස්ස අත්ථො යුජ්ජති. පරානුද්දයතාහෙතුකො හි පරානුද්දයතාසහිතො සො විතක්කොති.

890. කාමගුණපාරිපූරියා යෙහුය්‍යෙන ලොකො සම්භාවෙතීති ආහ **''අනවඤ්ඤත්තත්ථමෙව කාමගුණෙ ච පත්ථෙතී''**ති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

891. **බන්ධතීති** කුජ්ඣනාකාරං බන්ධති ඝටෙති. උපනාහො හි ආඝාතවත්ථුනා චිත්තං බන්ධන්තො විය හොති, යතො අඤ්ඤථා පවත්තිත්වාපි අවිදිතෙ උපනාහෙ ආඝාතවත්ථුසන්නිස්සිතොව හොති.

892. **දන්තෙහි ඩංසිත්වාති** දන්තෙහි ඩංසිත්වා විය එකදෙසං අපනෙත්වා එකදෙසං ගහෙත්වාති අධිප්පායො.

894. **අච්චයං කත්වාති** වීතික්කමං කත්වා. **පටිච්ඡාදනෙති** අත්තනා කතස්ස අච්චයස්ස පටිච්ඡාදනෙ. වොච්ඡින්දනං වීතික්කමකිරියාය අප්පටිජානවසෙන උපච්ඡින්දනං, වොච්ඡින්දනෙන ඡාදනා **වොච්ඡින්දනඡාදනා**.

අසම්මාභාසනෙ සඨ-සද්දො ලොකෙ නිරුළ්හොති ආහ **"යො න සම්මා භාසති, සො සඨො"**ති. සඨස්ස යක්ඛසූකරසදිසතං දස්සෙන්තො **"කුච්ඡි වා පිට්ඨි වා ජානිතුං න සක්කා"**ති ආහ, ඉන්දජාලසදිසො වා එසො දට්ඨබ්බො.

යො සබ්බථා විපන්නජ්ඣාසයොපි සමානො කායවචීභෙදමත්තෙන අත්තානං සම්පන්නං විය දස්සෙත්වා ලොකං වඤ්චෙන්තො අඤ්ඤථා සන්තං අඤ්ඤථා පවෙදෙති. තෙනාහ **"තෙනෙතං සාඨෙය්‍යං මායාතො බලවතරා වඤ්චනාති දට්ඨබ්බ"**න්ති. සන්තදොසපටිච්ඡාදනමෙව හි මායා. **තෙනෙවාති** බලවතරවඤ්චනාභාවෙනෙව. දළ්හකෙරාටියඤ්හි **"පරික්ඛත්තා"**ති වුත්තං.

908. **අභාවෙපීති පි**-සද්දෙන ''කො පන වාදො භාවෙ''ති දස්සෙති. යදිපි හි පුථුජ්ජනානං, එකච්චානඤ්ච සෙක්ඛානං යථාරහං අත්තාභිනිවෙසාදීහි කතූපකාරං රූපරාගාදිසංයොජනකිච්චං සාධෙති, එකච්චානං පන විනා එව තෙහීති කස්සචිපි කිලෙසස්ස අවික්ඛම්භිතත්තා කථඤ්චිපි අවිමුත්තො කාමභවො අජ්ඣත්තග්ගහණස්ස විසෙසපච්චයොති ''අජ්ඣත්ත''න්ති වුච්චති, තදභාවතො ''බහිද්ධා''ති ලද්ධවොහාරෙ රූපාරූපභවෙ කෙවලම්පි සංයොජනකිච්චං සාධෙන්තං පවත්තතීති, තතො එව රූපාරූපාවචරසත්තානං බහිද්ධාසංයොජනභාවහෙතුජාතන්ති ච ''බහිද්ධාසංයොජන''න්ති වුච්චතීති ඉමමත්ථමාහ **"සක්කායදිට්ඨිආදීනං…පෙ…. යොජනං නාම"**ති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

909. අවිජ්ජාභවතණ්හාහි විය ඉස්සාමච්ඡරියදොමනස්සාදිසහායභූතෙන දොසෙනපි භවාභිසඞ්ඛරණං හොතීති **"අකුසලමූලානෙව වට්ටමූලානී"**ති. තෙනාහ **"තීහි…පෙ…. කථිතො"**ති.

919. රූපාරූපාවචරවිපාකානං සන්තපණීතභාවෙන උළාරතමත්තා තත්ථ **සාතිසයො භවරාගො** වුත්තො.

920. **මානෙන ඨපනාති** මානෙන සෙය්‍යාදිවසෙන අත්තනො ඨපනා. **ඨපනාති** ච දහනා, පග්ගණ්හනා වා.

921. **තංසම්පයුත්තාති** දොසසම්පයුත්තා.

922. **තෙසං වණ්ණභෙදන්ති** තෙසං ජීවානං වණ්ණවිසෙසං, තෙසං වා තථා කථෙන්තානං සුත්වා. **බ්‍යාපීති** සකලලොකබ්‍යාපී, සකලසරීරබ්‍යාපී වා. **පරිමණ්ඩලොති** පරමාණුප්පමාණො හුත්වා පරිමණ්ඩලො. **ආදි**-සද්දෙන අඞ්ගුට්ඨප්පමාණො යවප්පමාණොතිආදිකං සඞ්ගණ්හාති.

923. **උතුවිපරිණාමජො** සීතාදිඋතුවිපරිවත්තජාතො. **ඔපක්කමිකො** අත්තනො, පරස්ස වා තාදිසඋපක්කමනිබ්බත්තො. **විසමපරිහාරජො** චිරාසනචිරට්ඨානාදිනා කායස්ස විසමපරිහරණතො ජාතො. **සන්නිපාතජො** සඤ්චයතො පට්ඨාය පච්චෙකං විසමාකාරතො දොසත්තයසමොධානතො ජාතො. **කම්මසමුට්ඨානො** උතුවිපරිණාමාදීහි විනා කම්මතො සමුට්ඨිතො. **පිත්තසෙම්හවාතසමුට්ඨානා** පන පිත්තාදීනං අධිකභාවෙනෙව වුත්තා. සබ්බස්සාපි හි රොගස්ස දොසත්තයං ආසන්නකාරණං දොසප්පකොපෙන විනා අභාවතො. කම්මං පධානකාරණං කතොකාසෙ එව තස්මිං උප්පජ්ජනතො, ඉතරං පන තස්ස සහකාරිකාරණං දට්ඨබ්බං. තයිදං පුබ්බෙකතහෙතුවාදිනො පටික්ඛිපන්ති. උපපජ්ජවෙදනීයඵලම්පි පුබ්බෙකතහෙතුකපක්ඛිකමෙව අතීතද්ධිකත්තා කම්මස්සාති අරුච්සූචනත්ථං කිර-සද්දග්ගහණං කරොති **"උපපජ්ජවෙදනීයඤ්ච කිර පටික්ඛිපන්තී"**ති.

924. **දාහකාරණතායාති** රාගාදිදසවිධග්ගිදාහස්ස, නරකග්ගිදාහස්ස ච කාරණතාය.

926. **පුථුනිමිත්තසභාවෙසූති** පුථූ නානාකිලෙසාදීනං කාරණසභාවෙසු.

931. අද්දනං **අද්දා** මද්දවො, අනෙකත්ථත්තා ධාතූනං තප්පටික්ඛෙපෙන **අනද්දාති** ආහ **"අමුදුතා වා අනද්දා"**ති.

936. අයොනිසොමනසිකාරහෙතුකත්තා ආවජ්ජනාය අකුසලානුකූලකිච්චතා දට්ඨබ්බා.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

939. **එවං-සද්දෙනාති** නිදස්සනත්ථෙන එවං-සද්දෙනාති අධිප්පායො. හවො එව අභිවුද්ධො **අභවො** යථා ''අසෙක්ඛා ධම්මා''ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 11). දුතියස්මිං පක්ඛෙ භවාභවසද්දෙන සම්පත්තිවිපත්තියො, වුද්ධිහානියො වා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

අගතියාති අයුත්තගතියා, අප්පතිරූපකිරියායාති අත්ථො.

කොධූපායාස…පෙ…. මාතුගාමා වා ඌමිආදිභයන්ති යොජනා. **පඤ්චකාමගුණමාතුගාමග්ගහණෙති** පඤ්චකාමගුණග්ගහණෙ, මාතුගාමග්ගහණෙ ච.

''සයංකතං සුඛදුක්ඛ''න්තිආදිකා දිට්ඨි යදිපි අඤ්ඤෙසම්පි දිට්ඨිගතිකානං අත්ථෙව, **තිම්බරුකො** පන තථාදිට්ඨිකො භගවන්තං උපසඞ්කමිත්වා පුච්ඡීති සා දිට්ඨි **''තිම්බරුකදිට්ඨි''**ති (සං. නි. 2.18) වුත්තා. තෙනාහ **''තිම්බරුකො…පෙ…. ආගතත්තා''**ති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

940. **ආගමනස්ස** පටිසන්ධිග්ගහණවසෙනාති අධිප්පායො.

941. **උපචයනතොති** වඩ්ඪනතො. **අඤ්ඤථාති** ලාභතො තක්කනතො ච අඤ්ඤප්පකාරො ගහිතොති තං දස්සෙන්තො **''සද්ධාරුචිආදීහී''**ති ආහ. අනුස්සවතො හි සද්දහනං, රුච්චනං පන ජාතිස්සරඤාණතොපි හොති. **ආදි-** සද්දෙන ඛන්තිආදීනං සඞ්ගහො.

942. අක්ඛන්ති මූලං එතෙසන්ති **අක්ඛන්තිමූලකා**. **දුක්කටදුබ්භාසිතතාදිදොසා** තාදිසානි කායවචීමනොදුච්චරිතානි.

943. **උදග්ගතාසඞ්ඛාතො අවූපසමො** න උද්ධච්චසඞ්ඛාතොති පීතියා එව සවිප්ඵාරිකතාසඞ්ඛාතං අසන්තසභාවං ආහ. **අවූපසමහෙතුභූතොති** වික්ඛෙපහෙතුභූතො. **පීතියා ආකාරොති** පීතියා පවත්තිආකාරො.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

944. **තෙනාති** කොධාදීනංයෙව විවාදමූලත්තා.

945. කුසලානුයොගෙ සාතච්චං **කුසලානුයොගසාතච්චං**.

ගණෙන සත්තසමූහෙන සඞ්ගණි සන්නිපතනං යෙන සද්ධිං, තෙන සඞ්ගති **ගණසඞ්ගණිකා**. **කස්සචි** සාසච්ඡාදනාදිකස්ස.

946. **උපවිතක්කෙතීති** ආරම්මණං උපෙච්ච තක්කෙති.

948. **අධිච්චසමුප්පන්නිකොති** ''අධිච්චසමුප්පන්නො අත්තා ච ලොකො චා''ති එවංවාදී.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

952. **ඔසීදනාකාරෙනාති** කත්තබ්බකම්මෙ අනුස්සහනාකාරෙන.

958. **තෙ** අභිනිවෙසා **අසඤ්ඤීවාදා** වදන්ති එතෙහීති.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවකනිද්දෙසවණ්ණනා

960-963. **දසමස්සාති** අට්ඨානසාතස්ස.

අජ්ඣත්තන්ති ගොචරජ්ඣත්තං අධිප්පෙතං. **එතස්ස** ගාථාවචනස්ස. **නිට්ඨපෙත්වාති** අභිනිවිස්ස.

964. **අඤ්ඤෙසං** ඵස්සාදීනං **සඞ්ඛතභාවෙ** යථාසකංපච්චයෙහි. යෙනාකාරෙන මානස්ස සාතිසයා පවත්ති, තං දස්සෙතුං **''අහන්ති, අස්මීති වා''**ති වුත්තං. **අත්තනොති** දිට්ඨිගතපරිකප්පිතස්ස අත්තනො. යථා මානස්ස සම්පග්ගහවසෙන, එවං තණ්හාය මමත්තවසෙන, දිට්ඨියා නිච්චාදිවසෙන **පවත්ති විසෙසවතී** සමානෙපි අනාගතකාලාමසනෙති ආහ **''භවිස්සන්තී...පෙ.... වුත්තො''**ති. ''අහමස්මී''ති පන පවත්තමානස්සෙව භවතීති සබ්බපදසාධාරණස්ස මානස්සෙව වසෙන ඉඤ්ජිතාදිතා අට්ඨකථායං වුත්තා.

නවකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

970. **සඞ්කප්පනන්ති** ''කුසලතා''ති වුත්තපදස්ස අත්ථවචනං. **තස්සා** උපායචින්තාය. **මිච්ඡාභාවො** සාවජ්ජභාවො. **තදාකාරො මොහොති** යථාවුත්තාකාරෙන පවත්තෙ චිත්තුප්පාදෙ මොහො. **තස්සාපි** යථාවුත්තපච්චවෙක්ඛණායපි යථාකතපාපෙපි. **අධිමානසම්පයුත්තං සඤ්ජානනං** පකතිපුරිසන්තරදස්සනාදිවසෙන පවත්තං දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තං ඵලං විය විමුත්තන්ති ගහිතං දට්ඨබ්බං.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසවණ්ණනා

973. **විසෙසං අකත්වාති** අනුපනිධානං, සමතො ච අසමතො ච උපනිධානන්ති ඉමං විභාගං අකත්වා, යො ''ඉත්ථං, එවං, අඤ්ඤථා''ති පදෙහි පකාසිතො.

විසෙසස්සාති ''ඉත්ථං, එවං, අඤ්ඤථා''ති යථාවුත්තස්සෙව විසෙසස්ස. **දිට්ඨියාති** දිට්ඨියා ගහිතාය තදවිනාභාවිනී **තණ්හා දස්සිතා. සීසසීසමූලකෙහීති** චතූහි සීසෙහි, ද්වාදසහි ච සීසමූලකෙහි. සයමෙව ච තණ්හා දස්සිතාති යොජනා. යදි දිට්ඨිමානගාහොපි ඉධාධිප්පෙතො, යතො ''තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන සමූහගාහතො''ති (විභ. අට්ඨ. 973) අට්ඨකථායං වුත්තං, කථං ''තණ්හාවිචරිතානී''ති වචනන්ති ආහ **''දිට්ඨිමානෙසු''**තිආදි. **තංමූලකත්තාති** තණ්හාමූලකත්තා.

974. න අවක්කරියතීති **අනවකාරී,** තං අනවකාරිං කත්වා, තං පදන්තරෙන විභාවෙන්තො **''අනවක්කරි, තං කත්වා''**ති ආහ. **වික්ඛෙපනං** අවයවතො විභාගො. **අත්තතො අවිනිබ්භුජිත්වාති** ය්වායං දිට්ඨිගතිකපරිකප්පිතො අත්තා, තතො අවිසුං කත්වා.

976. බහිකතානි රූපාදීනි උපගන්ත්වා පවත්තා තණ්හා උපාදායාති වුත්තාති යොජනා.

එකච්චස්ස පුග්ගලස්ස එකස්මිං අත්තභාවෙ කස්සචි තණ්හාවිචරිතස්ස අසම්භවො, කස්සචිදෙව සම්භවොති ආහ **''කස්සචි සම්භවදස්සනත්ථං වුත්ත''**න්ති.

තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. ධම්මහදයවිභඞ්ගො

1. සබ්බසඞ්ගාහිකවාරවණ්ණනා

978. **ධාතුසම්භව…පෙ…. සඞ්ගහිතත්තාති** එත්ථ ඛන්ධාදීනං කාමධාතුආදිධාතූසු සම්භවභෙදභින්නානං නිරවසෙසතො සඞ්ගහිතත්තාති විභාගෙන යොජනා, තථා සෙසෙසුපි පරියාපන්නපභෙදභින්නානන්තිආදිනා. තත්ථ **“නිරවසෙසතො සඞ්ගහිතත්තා”**ති ඉමිනා ‘‘සබ්බසඞ්ගාහිකවාරො’’ති අයමස්ස අත්ථානුගතා සමඤ්ඤාති දස්සෙති. යස්මා චෙත්ථ ඛන්ධාදීනං ද්වාදසන්නං කොට්ඨාසානං අනවසෙසසඞ්ගහො, තස්මා එවං දුතියවාරාදීනඤ්චෙත්ථ අනුප්පවෙසො වෙදිතබ්බො. ඛන්ධාදීනමෙව හි තෙසං සම්භවාදිවිචාරො උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවාරොති වත්තුං යුත්තොති යොජනා. අනුප්පත්තිදස්සනඤ්චෙත්ථ අත්ථාපත්තිසිද්ධං වෙදිතබ්බං. න හි තත්ථ ‘‘කති ඛන්ධා න පාතුභවන්ති’’තිආදිපාළි අත්ථි.

979. **පුච්ඡානුරූපන්ති** යෙනාධිප්පායෙන පුච්ඡා කතා, තදනුරූපං. **අවිතථබ්‍යාකරණං** නාම බුද්ධානං එව ආවෙණිකං, අඤ්ඤෙසං තං යාදිච්ඡිකං සුතක්ඛරසදිසන්ති ආහ **“සබ්බඤ්ඤුවචනං විඤ්ඤාය කතත්තා”**ති.

සබ්බසඞ්ගාහිකවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. උප්පත්තානුප්පත්තිවාරවණ්ණනා

991. ‘‘කාමභවෙ’’ති ඉදං ඔකාසවසෙන වත්වා පුන සත්තසන්තානවසෙන වත්තුං ‘‘කාමධාතුසම්භූතානඤ්ච’’ති වුත්තන්ති තමත්ථවිසෙසං දස්සෙන්තො **“ඉද්ධියා…පෙ…. අත්ථො”**ති ආහ. ‘‘න වත්තබ්බං සියා’’ති කස්මා වුත්තං, යදිපි අසඤ්ඤසත්තානං අචක්ඛුකත්තා රූපායතනං අච්චන්තසුඛුමත්තා හෙට්ඨිමභූමිකානඤ්ච අගොචරො, සමානභූමිකානං පන වෙහප්ඵලානං, උපරිභූමිකානඤ්ච සුද්ධාවාසානං චක්ඛායතනස්ස ගොචරො හොතීති ආයතනාදිකිච්චං කරොතියෙවාති සක්කා වත්තුං. යං පනෙත්ථ විත්ථාරතො වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. ‘‘හෙට්ඨතො අවීචිනිරයං පරියන්තං කත්වා උපරිතො පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මි’’න්තිආදිනා (ධ. ස. 1287) වුත්තපදෙසා **කාමාවචරාදිඔකාසා. තෙ සත්තනිකායා ච ධාතුති වුච්චන්ති** සමුදායස්ස අවයවාධාරභාවතො යථා ‘‘මාසපුඤ්ජො මාසො’’ති. සත්තා උප්පජ්ජන්ති එත්ථාති සත්තුප්පත්ති, උප්පජ්ජනට්ඨෙන සත්තාව උප්පත්ති සත්තුප්පත්තීති එවං ඔකාසසත්තලොකද්වයස්ස සත්තුප්පත්තිපරියායො වෙදිතබ්බො. **සත්තභාවෙන උප්පත්ති,** න අනුපාදින්නක්ඛන්ධා විය සඞ්ඛාරභාවෙනෙවාති අධිප්පායො. කෙ පන තෙති ආහ **“සත්තාවාසවසෙන…පෙ…. උපාදින්නකක්ඛන්ධා”**ති. **තංතංපරියාපන්නානන්ති** තංතංසත්තාවාසපරියාපන්නානං සත්තානං, සඞ්ඛාරානමෙව වා. **සදිසාධිට්ඨානභාවෙනාති** සදිසාකාරෙන පවත්තමානානං ඛන්ධානං පතිට්ඨානභාවෙන. යෙභුය්‍යෙන හි තස්මිං සත්තාවාසෙ ධම්මා සමානාකාරෙන පවත්තන්ති.

උප්පත්තානුප්පත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා

999. **තත්ථ, අඤ්ඤත්ථ චාති** තස්මිං, අඤ්ඤස්මිඤ්ච භවෙ, ඔකාසෙ ච. පරිච්ඡෙදකාරිකාය කාමාදිතණ්හාය පරිච්ඡිජ්ජ ආපන්නා ගහිතාති පරියාපන්නාති තංතංභවාදිඅන්තොගධා **තංතංපරියාපන්නා.**

පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. උප්පාදකකම්මආයුප්පමාණවාරො

1. උප්පාදකකම්මවණ්ණනා

1021. **ධාතුත්තයභූතදෙවවසෙනාති** කාමාදිධාතුත්තයෙ නිබ්බත්තදෙවානං වසෙන.

උප්පාදකකම්මවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයුප්පමාණවණ්ණනා

1026. සුපරිමජ්ජිතකඤ්චනාදාසං විය සොභති විජ්ජොතතීති සුභො, සරීරොභාසො, තෙන සුභෙන කිණ්ණා විකිණ්ණාති **සුභකිණ්ණා.**

1027. තංතංමනසිකාරන්ති පරිත්තපඨවීකසිණාදිගතමනසිකාරං. **අප්පනාක්ඛණෙපීති පි**-සද්දෙන පුබ්බභාගං සම්පිණ්ඩෙති. ඡන්දනං ආරම්මණපරියෙසනං **ඡන්දො,** කත්තුකම්‍යතාඡන්දො. පණිධානං චිත්තට්ඨපනා **පණිධි,** සඤ්ඤාවිරාගාදීහි ආරම්මණස්ස විසෙසනං තථාපවත්තාය භාවනාය ආරම්මණකරණමෙව.

විපුලං වුච්චති මහන්තං, සන්තභාවොපි මහනීයතාය මහන්තමෙවාති ආහ **"විපුලා ඵලාති විපුලසන්තසුඛායුවණ්ණාදිඵලා"**ති.

1028. යං චාතුමහාරාජිකානං ආයුප්පමාණං, **සඤ්ජීවෙ** එසො එකො රත්තිදිවො, තාය රත්තියා තිංස රත්තියො මාසො, තෙන මාසෙන ද්වාදසමාසිකො සංවච්ඡරො, තෙන සංවච්ඡරෙන පඤ්ච වස්සසතානි සඤ්ජීවෙ ආයුප්පමාණං. යං තාවතිංසානං ආයුප්පමාණං, එසො **කාළසුත්තෙ** එකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන වස්සසහස්සං කාළසුත්තෙ ආයුප්පමාණං. යං යාමානං ආයුප්පමාණං, එසො **සඞ්ඝාතෙ** එකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන ද්වෙ වස්සසහස්සානි සඞ්ඝාතෙ ආයුප්පමාණං. යං තුසිතානං ආයුප්පමාණං, **රොරුවෙ** එසො එකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන චත්තාරි වස්සසහස්සානි රොරුවෙ ආයුප්පමාණං. යං නිම්මානරතීනං ආයුප්පමාණං, **මහාරොරුවෙ** එසො එකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන අට්ඨ වස්සසහස්සානි මහාරොරුවෙ ආයුප්පමාණං. යං පරනිම්මිතවසවත්තීනං දෙවානං ආයුප්පමාණං, **තාපනෙ** එසො එකො රත්තිදිවො... පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන සොළස වස්සසහස්සානි තාපනෙ ආයුප්පමාණං. **මහාතාපනෙ** උපඩ්ඪන්තරකප්පො. **අවීචියං** එකො අන්තරකප්පො ච ආයුප්පමාණන්ති වදන්ති. දෙවානං අධිමුත්තකාලකිරියා විය තාදිසෙන පුඤ්ඤබලෙන අන්තරාපි මරණං හොතීති **"කම්මමෙව පමාණ"**න්ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. එවඤ්ච කත්වා අබ්බුදාදිආයුපරිච්ඡෙදොපි යුත්තතරො හොතීති.

කිං ඣානන්ති අට්ඨසු ඣානෙසු කතරං ඣානං. **භවසීසානීති** භවග්ගානි, පුථුජ්ජනභවග්ගං අරියභවග්ගං සබ්බභවග්ගන්ති වෙහප්ඵලාදීනං සමඤ්ඤා. **කස්සචි සත්තාති** පුථුජ්ජනස්ස, **කස්සචි පඤ්චාති** සොතාපන්නස්ස, සකදාගාමිනො ච, **කස්සචි තයොති** අනාගාමිනො වසෙන වුත්තං. තස්මා සො බ්‍රහ්මකායිකාදීහි චුතො අරූපං උපපජ්ජන්තො වෙදිතබ්බො. "නවසු බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකානං තත්ථූපපත්තියෙව හොති, න හෙට්ඨූපපත්තී"ති (විභ. අට්ඨ. 1028) අයං අට්ඨකථාපාඨොති අධිප්පායෙන **"යං පනා"**තිආදි වුත්තං. "තත්ථූපපත්තිපි හොති උපරූපපත්තිපි, න හෙට්ඨූපපත්තී"ති පන පාඨොති තෙන "හෙට්ඨූපපත්තියෙව නිවාරිතා"තිආදිවචනෙන පයොජනං නත්ථි. අරූපධාතූපපත්ති ච න නිවාරිතාති සම්බන්ධො. අරූපධාතූපපත්ති න නිවාරිතා "තත්ථෙව යීතොව පරිනිබ්බාතී"ති නියමස්ස අනිච්ඡිතත්තා.

අඤ්ඤත්ථාති කාමලොකෙ. **තත්ථාති** රූපලොකෙ. **අයං අට්ඨකථාති** "පඨමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තො...පෙ.... පරිනිබ්බාතී"ති එවං පවත්තා අට්ඨකථා. **තෙනෙවාති** යස්මා රූපධාතුයං උපපන්නො අධිප්පෙතො, න උපපජ්ජනාරහො, තෙනෙව කාරණෙන. **තස්සාති** යථාවුත්තස්ස රූපධාතුයං උපපන්නස්ස අරියසාවකස්ස. යෙන රූපරාගෙන තත්ථ රූපභවෙ උපපන්නො, තස්මිං අරූපජ්ඣානෙන වික්ඛම්භිතෙ සම්මදෙව දිට්ඨාදීනවෙසු යථා කාමරූපභවෙසු ආයතිං භවාභිලාසො න භවිස්සති, එවං අරූපභවෙපීති දස්සෙන්තො ආහ **"පුන...පෙ.... භවිස්සතියෙවා"**ති. **තත්ථ නිබ්බත්තොති** රූපධාතුයං උපපන්නො. **අරියමග්ගං භාවෙත්වාති** හෙට්ඨිමං අරියමග්ගං සම්පාදෙත්වා. **නිබ්බත්තභවාදීනවදස්සනවසෙනාති** තස්මිං රූපභවෙ නිබ්බත්තොපි තත්ථෙව ආදීනවදස්සනවසෙන. **අනිවත්තිතභවාභිලාසොති** උපරි අරූපභවෙ අවිස්සට්ඨභවපත්ථනො, යතො අරූපධාතුයං උපපජ්ජනාරහො. **තස්ස වසෙනාති** තාදිසස්ස අරියසාවකස්ස වසෙන. "කස්සචි පඤ්ච, කස්සචි තයො අනුසයා අනුසෙන්තී"ති අයං **යමකපාළි** (යම. 2.අනුසයයමක.312) **පවත්තා**.

ආයුප්පමාණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාරවණ්ණනා

1030. "රුප්පනලක්ඛණං රූපං, අනුභවනලක්ඛණා වෙදනා"තිආදිනා **සාමඤ්ඤලක්ඛණපරිග්ගාහිකා**. "ඵුසනලක්ඛණො ඵස්සො, සාතලක්ඛණං සුඛ"න්තිආදිනා **විසෙසලක්ඛණපරිග්ගාහිකා**.

"චත්තාරො ඛන්ධා සියා කුසලා"තිආදීසු ඉධ යං වත්තබ්බං, තං ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසු වුත්තං, තස්මා තත්ථ වුත්තනයෙනෙව ගහෙතබ්බන්ති අධිප්පායො. සෙසං යදෙත්ථ න වුත්තං, තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති.

අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මහදයවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සම්මොහවිනොදනියා ටීකාය ලීනත්ථවණ්ණනා

විභඞ්ග-අනුටීකා සමත්තා.